

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTI

DR. SEBESTYÉN GYULA.

XXVII. ÉVFOLYAM 1916.

(ÚJ FOLYAM : XII.)

MELLÉKLETE :

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK
ÉRTESÍTŐJE.

BUDAPEST,

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1916.

TARTALOM.

	Lap
I. Gyászbeszéd.	
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Gyászbeszéd I. Ferencz József haláláról (10a iven).	
II. Értekezések.	
<i>Elek Oszkár</i> : Petőfi Sándor „János Vitéz”-e és a népmesék	168
<i>Erdélyi Lajos dr.</i> : A székelyek eredete nyelvjárásaik alapján	37
<i>Heller Bernát</i> : A Csanádmonda főeleme	161
<i>Herrmann Antal dr.</i> : Rudolf királyfi a mondában	1
<i>Lambrecht Kálmán dr.</i> : Herman Ottó, az ethnographus	16
<i>Róheim Géza dr.</i> : Az élet fonala	275
<i>Solymossy Sándor dr.</i> : A „Szép ember” meséje	257
<i>Szegedy Rezső</i> : Mátyás királylány választása a délszláv népköltészetben	47
<i>Trócsányi Zoltán dr.</i> : Szibéria szamojédjai között	60
— — A finnugor népek őstörténete	190
III. Néphit és népszokások.	
Arany „Hamis tanu”-ja:	
<i>Bínder Jenő</i> : Adalékok Arany „Hamis tanu”-jának tárgytörténetéhez	209
<i>Győrffy István dr.</i> : Magyar adalékok Arany „Hamis tanu”-jának mondájához	210
<i>Róheim Géza dr.</i> : A hamis tanu	212
<i>Győrffy István dr.</i> : Babonás hiedelmek és szokások a feketekőrösvölgyi magyaroknál	81
<i>Relković D. vorka</i> : A Balaton keletkezésének mondái	281
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Szalontai jeles napok	73
— — A lövészárkok babonái	294
IV. Népköltészet és népzene.	
Arany „Bajusz”-a és „A hegedű”-je:	
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Adalék Arany János „Bajusz” és „A hegedű” cz. költeményeinek tárgytörténetéhez	295
<i>Heller Bernát</i> : Arany János „A hegedű” című vig legendájának valószínű forrása	296
<i>Elek Oszkár</i> : Meseindítékek Vargha Gyula költeményeiben	302
<i>Hajnal Ignác</i> : „A hitetlen férj” trencsénmegyei változata	230
<i>Harsányi István és Gulyás József</i> : A kurucz dalok forrásairól	225
<i>Kodály Zoltán</i> : Régi karácsonyi énekek	221
<i>Seprődi János</i> : Házassító dalok	90
V. Irodalom.	
<i>Bán Aladár</i> : Wiklund K. B.: Saivo	110
— — K. B. Wiklund: De uraliska folken och spraken	230
— — A Folklore Fellows Communications újabb számai	306
<i>dr. m. l.</i> : Dr. Lambrecht Kálmán: A magyar malmok könyve	114
— — Dr. Győrffy István: Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedik század év óta	119
— — Új segédkönyv a kutatóknak	235
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1914-ről	119
<i>Peisner Ignác</i> : Dr. Buschan, Georg: Die Sitten der Völker	118
<i>R. G.</i> : N. Söderblom: Das Werden des Gottesglaubens	232
— — Ch. S. Burne: The Handbook of Folklore	234
— — Dr. L. Humborg: Die Hexenprozesse in der Stadt Münster	234
— — Wundt, Wilhelm: Völkerpsychologie	312
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : A magyar rovásírás hiteles emlékei	109
<i>S. Gy.</i> : Pulszky Ferenc: Népmondák	113
<i>Schweiger Lázár dr.</i> : Wundt, Wilhelm: Die Nationen und ihre Philosophie	115
<i>Sz.</i> : Gömöri Jenő: Katona-nóták	305

VI. Kisebb közlemények.

	Lap
<i>Berze Nagy János dr.</i> : Adalékok Arany „Hamis tanu“-jának tárgytörténetéhez . . .	132
— — Adalékok Tompa Mihály „A szegény és gazdag“ című költeményének tárgytörténetéhez . . .	134
— — Adalék Arany „Bajusz“-ának tárgytörténetéhez . . .	137
<i>Beöthy Zsolt</i> : Ferencz József királyunk emlékezete . . .	316
<i>Elek Oszkár</i> : Laczkovics János a kurucz költeményekről . . .	239
<i>Gragger Róbert</i> : Arany „A hegedű“ cz. költeményének tárgytörténetéhez . . .	130
<i>Greguss Ágost</i> : „A népköltészet ügyében.“ . . .	246
<i>Heller Bernát</i> : A fehér ló mondájának egy arab párdarabja . . .	236
— — Egy bibliai elbeszélésnek szudáni változata . . .	241
— — Még egyszer az Isten kardjáról . . .	244
<i>Litkey Menyhért</i> : Felvilágosítás . . .	317
Ó Felsége és Ó Fensége . . .	316
<i>Peisner Ignác</i> : Pulszky Ferencz és a népmondák . . .	240
<i>S. Gy.</i> : Thaly „Mégöltek egy huszárt“ kezdetű kurucz balladájáról . . .	314
— — A humok rovásírása Arany szerint . . .	315
— — A váci Énekes Gyűjtemény 1799-ki Első Darabjának egyik irodalmi forrása . . .	315
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Háborús babonák . . .	138

VII. Néprajzi hírek.

<i>dr. m. l.</i> : Baksay Sándor . . .	138
<i>Sztripszky Hádor dr.</i> : Fincičky Mihály . . .	140
A M. Tud. Akadémia segélye . . .	142
A háborús évek segély-nyújtói . . .	142
A Magyar Néprajzi Társaság új alapítói . . .	143
Bellosics Bálint . . .	248
<i>dr. m. l.</i> : Malonyay Dezső dr. . .	249
Báró Szalay Imre nyugalomban . . .	251
Kinevezések a Magyar Nemzeti Múzeumban . . .	251
Folklore-osztály a Magyar Nemzeti Múzeumban . . .	251
Népművészeti osztály a Magyar Nemzeti Múzeumban . . .	252
Mészáros Gyula dr. konstantinápolyi egyetemi tanszéken . . .	252
Néprajzi múzeum Konstantinápolyban . . .	253
„Az öreg szekely rovásírása.“ . . .	253
A Turáni Társaságból lett Magyar Keleti Kultúrközpont . . .	317
Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet néprajz nélkül . . .	318
A debreczeni Csokonai-Kör háborús népköltési pályázatának eredménye . . .	319
Az 1917. évi rendes közgyűlés . . .	319

VIII. Társulati ügyek.

Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társaságnak 1915 november hó 24-én tartott nyilvános felolvasó- és folytatólagos választmányi üléséről . . .	143
Ugyanaz a M. Néprajzi Társaságnak 1915 decz. hó 22-én tartott nyilvános felolvasó- és folytatólagos választmányi üléséről . . .	144
Ugyanaz a M. Néprajzi Társaságnak 1916 január hó 26-án tartott nyilvános felolvasó- és zárt választmányi üléséről . . .	144
Ugyanaz a M. Néprajzi Társaságnak 1916 febr. hó 23-án tartott nyilvános felolvasó- és zárt választmányi üléséről . . .	145
Ugyanaz a M. Néprajzi Társaságnak 1916 márcz. hó 8-án tartott zárt választmányi üléséről . . .	146
Ugyanaz a M. Néprajzi Társaságnak 1916 márcz. hó 29-én tartott zárt választmányi üléséről . . .	146
A Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi márczius hó 29-én tartott XXVIII. rendes évi közgyűlése . . .	147
I. <i>Báró Szalay Imre</i> elnök megnyitó beszéde . . .	147
II. <i>Bán Aladar</i> főtitkár jelentése . . .	148
III. <i>Kövecsesi Dancs Áryád</i> pénztárnok jelentése . . .	154
IV. A számvizsgáló bizottság jelentése . . .	157
V. A Magyar Néprajzi Társaság 1915. évi zárószámadása és 1916. évi költségelőirányzata . . .	158
A XXVIII. rendes közgyűlés jegyzőkönyve . . .	160
Jegyzőkönyvi kivonat az 1916 április 26-iki választmányi ülésről . . .	254
Ugyanaz az 1916 május 31-iki választmányi ülésről . . .	255
Ugyanaz az 1916 október 25-iki választmányi ülésről . . .	255
Helyreigazítás . . .	256
Jegyzőkönyvi kivonat az 1916 nov. 29-iki ülésekről . . .	319
Ugyanaz az 1916 nov. 29-iki ülésekről . . .	320

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTI

DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE:

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek
egyszerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszołalások és lakczim-
bejelentések pedig
Kövecsesi DANCŠ ÁRPÁD
pénztárnokhoz (Budapest, II.,
Margit-körút 64b.) küldendők.

Előfizetési ára 10 kor. Bolti ára 15 kor.

A folyóiratot illető küldé-
mények
DR. SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum),
a társaság ügyviteléhez tar-
tozó iratok pedig
DR. BÁN ALADÁR
főtitkárhoz (Bpest, VIII. ker.,
Koszorú-u. 25. sz.) küldendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és deczember hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1916.

TARTALOM.

	Lap
<i>Dr. Herrmann Antal</i> : Rudolf királyi a mondában	1
<i>Dr. Lambrecht Kálmán</i> : Herman Ottó, az ethnographus	16
<i>Dr. Erdélyi Lajos</i> : A székelyek eredete nyelvjárásaik alapján (Első közlemény.)	37
<i>Szegedy Rezső</i> : Mátyás királylá választása a délszláv népköltészetben	47
<i>Dr. Trócsányi Zoltán</i> : Szibéria szamojédjai között	60
Néphit es népszokások.	
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Szalontai jeles napok	73
<i>Dr. Györfly István</i> : Babonás hiedelmek és szokások a feketekörösvölgyi magyaroknál	81
Népköltészet és népzene.	
<i>Seprődi János</i> : Házasító dalok	90
Irodalom.	
<i>Dr. Sebestyén Gyula</i> : A magyar rovásírás hiteles emlékei	109
<i>Bán Aladár</i> : Wiklund K. B.: Saivó	110
<i>S. Gy.</i> : Pulszky Ferencz: Népmondák	113
<i>dr. m. l.</i> : <i>Dr. Lambrecht Kálmán</i> : A magyar malmok könyve	114
<i>Dr. Schweiger Lázár</i> : Wundt, Wilhelm: Die Nationen und ihre Philosophie	115
<i>Peisner Ignác</i> : <i>Dr. Buschan, Georg</i> : Die Sitten der Völker	118
<i>dr. m. l.</i> : <i>Dr. Györfly István</i> : Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedszáz év óta	119
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1914-ről	119
Kisebb közlemények.	
<i>Gragger Róbert</i> : Arany „A hegedű” cz. költeményének tárgytörténetéhez	130
<i>Dr. Berze Nagy János</i> : Adalékok Arany „Hamis tanu”-jának tárgytörténetéhez	132
<i>Dr. Berze Nagy János</i> : Adalékok Tompa Mihály „A szegény és gazdag” című költeményének tárgytörténetéhez	134
<i>Dr. Berze Nagy János</i> : Adalék Arany „Bajusz”-ának tárgytörténetéhez	137
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Háborús babonák	138
Néprajzi hírek.	
<i>dr. m. l.</i> : <i>Baksay Sándor</i>	138
<i>Dr. Sztripszky Hiador</i> : <i>Fincieky Mihály</i>	140
A M. Tud. Akadémia segélye	142
A háborús évek segély-nyújtói	142
A Magyar Néprajzi Társaság új alapítói	143
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társaságnak 1915 nov. hó 24-én tartott nyilvános felolvasó- és folytatólagos választmányi üléséről	143
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társaságnak 1915 decz. hó 22-én tartott nyilvános felolvasó- és folytatólagos választmányi üléséről	144
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társaságnak 1916 január hó 26-án tartott nyilvános felolvasó- és zárt választmányi üléséről	144
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társaságnak 1916 febr. hó 23-án tartott nyilvános felolvasó- és zárt választmányi üléséről	145
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társaságnak 1916 márcz. hó 8-án tartott zárt választmányi üléséről	146
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társaságnak 1916 márcz. hó 29-én tartott zárt választmányi üléséről	146
A Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi márczius hó 29-én tartott rendes évi közgyűlése	147
I. Báró Szalay Imre elnök megnyitó beszéde	147
II. Bán Aladár főtitkár jelentése	148
III. Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnok jelentése	154
IV. A számvizsgáló bizottság jelentése	157
V. A Magyar Néprajzi Társaság 1915. évi zárószámadása és 1916. évi költségelőirányzata	158
A XXVIII. rendes közgyűlés jegyzőkönyve	160

Hivatalos nyugtázás

az 1915. évi október hó 1-től december hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1909. évre : Margalits Ede dr.	6 K — f.
1910. évre : Csergheő Ervin (6 K) — Margalits Ede dr. (6 K) —	
Marton Lajos dr. (6 K) — Összesen	18 „ — „
1911. évre : ¹ Brán Lőrincz — Horváth Cyrill dr. — Marton	
Lajos dr. — Összesen	30 „ — „
1912. évre : ¹ Domanovszky Sándor dr. — Fejérpataky László dr. —	
Marton Lajos dr. (2 K) — Széchenyi Béla gr. — Weber Artur dr. — Összesen	42 „ — „
1913. évre : ¹ Áldásy Antal dr. — Budai paedagógium (4 K) —	
Budapesti V. ker. áll. főgimnázium — Darkó Jenő dr. — Domanovszky	
Sándor dr. — Gosztony László — Hoffer József dr. — Singer és Wolfner	
czég — Széchenyi Béla gr. — Váczy János dr. — Összesen	94 „ — „

RUDOLF KIRÁLYFI A MONDÁBAN.

I.

A magyar trón daliás örököse, Rudolf királyfi, 1889 január 31-ikén Mayerlingben borzalmas és rejtelmes, s a nyilvánosság előtt eddig ki nem derített módon kimult. A magyar nemzet tündöklő reményének misztikus elborulása, a mesésen népszerű királyfi rémségesen tragikus sorsa megrendítő hatással volt a monarchia országaira és különösen a magyar nép lelkét hatotta meg, képzeletét izgatta. A nép nem tudta elbinni a viruló férfiú megokolhatatlan halálát; eltűnését a maga naiv felfogása szerint fantasztikusan magyarázta; azt hiszi, hogy él, hogy kénytelen rejtőzni, bujdosni; reméli, hogy még visszajön diadalmasan, hogy uralkodni fog és boldoggá tenni e sorsüldözte nemzetet, az elnyomott népet. Mint ahogy nem hitt a többi nemzetszabadító hősök halálában és az idők teljében való visszajöttüktől remélte az éji homályban késő régi dicsőség eljövételét. Ahogy visszavárja Attilát és Csabát, Álmost és Árpádot, Mátyást és Rákóczit. A mint szívesen elhitte, hogy él még a lant és kard tüneményes hőse, Petőfi. Ahogy várják a zsidók a Messiást, az iszlám hívői a Mahdi, a németek Nagy Károly és II. Frigyes, az osztrákok II. József, a tótok Szvatopluk, a finnek Väjnemöjnen nemzetszabadító, világboldogító heroszok eljövételét.

(Tekintetbe jöhetnek még: Epimenides, Nagy Sándor, Néró = Antikrisztus, Artusz király, Tannhäuser, II. Miksa bajor király, Rip van Winkle, Die Braut Christi zu Grosswardein in Ungarn stb. s némely trónkövetelő, a ki valamelyik meghalt fejedelemnek vagy trónörökösnek szimulálta magát. Az összes analógiákat és irodalmukat összefoglalva, behatóan tárgyalják: John Koch, Die Siebenschläferlegende, 1883. — Richard Schröder, Die deutsche Kaisersage, 1893.)

E felfogás és hit, e remény és sóvárgás számos legendát és regét, mondát és mesét, adomát és nótát fakasztott a magyar nép lelkéből a regehösszerű Rudolf királyfőről. Én régóta gyűjtöm népünk képzeletének és érzületének ezen érdekes és jellemző nyilvánulásait. Összejegyeztem a hazai népek hasonló hagyományait, más népek mondavilágának és irodalmának rokontárgyú termékeit. Átböngészttem az ezeket tárgyaló gazdag irodalmat. Nagyobb tanulmányban akartam értekezni ezen elterjedt mondafajtáról.

Nagyon örvendettem, hogy mielőtt hozzáfogtam volna a feldolgozáshoz, jóformán feleslegessé tette ezen munka általános és elméleti részét Heller Bernát dr. egy dolgozata a Kyffhäuser mondafaj magyar vonatkozásairól. Az összehasonlító folklóre ezen egyik legtanultabb és legmunkásabb művelője az idetartozó irodalom széleskörű ismeretével, a mondafaj rövid jellemzése mellett, kimerítően összefoglalta és rendszerezte az idevágó anyagot. Értékes tanulmányát a Magyar Néprajzi Társaság 1907 november 16-án tartott ülésén olvasta fel; megjelent az Ethnographia

1908-iki évfolyamában (12—24. l.). Kiegészítéseket maga közölt ugyanezen évfolyamban (372—373. l.) és az 1909-iki kötetben (269—271. l.). Adalékokat közöltek még ugyanott Bleyer Jakab (1908. 177. l.), Lám Frigyes (1911. 251—252. l.) és Hajnal Ignác (1915. 329. l.). Heller megjegyzi dolgozata végén, hogy a Rudolf királyfira vonatkozó adatokat dr. Herrmann Antal gyűjti össze közzététel végett.

Nem hajszolom a prioritást, nem szoktam sietni gazdag néprajzi anyagom kiadásával. Így csak most kerül sor a Rudolf királyfira vonatkozó néphiedelmek, mondák és mendé-mondák közlésére.

Ezen mondafaj általános elméletével és másirányú magyar vonatkozásaival én itt nem foglalkozom, hanem utalok Goldziher Ignácnak később említendő könyvére és Heller Bernátnak már említett dolgozatára, megjegyezvén, hogy Heller dr. nagy előzékenységgel bocsátotta rendelkezésemre a tárgyra tartozó irodalmat. Pótlak néhány kiegészítő adatot az eddigi adalékokhoz, kissé behatóbban foglalkozom az aktuálissá vált Mahdi-mozgalmakkal, s aztán közlöm a Rudolfra vonatkozó feljegyzéseimet.

Számos népnél elterjedt az a hit — különösen fényes korszakok után a hanyatlás korában —, hogy hatalmas uralkodók és nemzeti hősök, a nemzeti eszmények és aspirációk főképviselei, a nemzeti energia megtestesülései nem haltak meg, hanem tovább élnek, rejtőznek, s a maga idejében visszatérnek mint nemzet-szabadítók és népboldogítók, mint idegen uralom megtörői és régi hatalom és dicsőség felélesztői, mint az igazság érvényesítői, az igaz vallásnak diadalra juttatói.

Nyugaton inkább nemzeti, politikai, keleten viszont inkább vallási, dogmatikai jellege van ezen hitnek, melyből aztán legendák és mondák, mitoszok és dogmák sarjadoznak. E hit formái közé tartozik az incarnatio, a parusia, az alradsa; érintkezik vele a feltámadás, elragadtatás, apoteozis, vonatkozásban van vele az ősök kultusza, a hazajáró lélek, a réjülés, némi rokonságot mutatnak a Sieben-schläfer és Bergentrückung körébe tartozók. A vallási, dogmai kategóriának legjelentősebb alakja a Messiás-várás; a Mahdi-csoportban mind a két elem egyesül; a nemzeti, a politikai mondafajta legpregnansabb, legismertebb képviselője II. Frigyes német császár. Különböző mondák szerint más-más helyen él rejtőzve; leggyakrabban és legáltalánosabban mégis a Kyffhäuser-hegyet tartják rejtekhelyének. E csoportot ezért Kyffhäuser-mondafajnak szokták nevezni.

A német monda Frigyes császár visszatértétől várta a német birodalomnak és régi fényének megújulását. Az 1871-iki francia háború után a német birodalom dicsőséges feltámadásában a német nemzeti érzület megvalósulva látta a bagyományt és I. Vilmos császárt tekintette a mondai Frigyes reinkarnációjának. De a Nagy Károlyról szóló monda szerint (Gaston Paris, *Histoire poetique de Charlemagne*, 428. l.) Nagy Károly a legvéresebb csatában ébred fel, a melyet az emberiség valaha megért. Minden jó harcra kél minden rossz ellen; a jó diadalmaskodik. Nyilvánvaló, hogy ez a jóslat a mostani világháborúban teljesül a maga egész valójában. II. Vilmos császárban testesül meg a monda szelleme, benne és általa éled újra Nagy Károly és Frigyes császárok dicsősége.

Megemlítem a mondafajnak néhány eddig nem regisztrált, nem német változatát.

Irországban az a hír van elterjedve, hogy Parnell, az ír szabadság híres védelmezője, 1890-ben nem halt meg s halála csak költött volt. A kormány minden rendelkezésre levő eszközzel üldözte a nagy hazafit, tekintélyét kisebbiteni akarta a nép előtt és el akarta venni szabadságát. Ezért Parnell legjobbnak tartotta, ha eltűnik az emberek szeme elől. Abban a koporsóban, a melyet a gyászoló írek a temetőbe kísérttek, csak egy bábu volt, míg az igazi Parnell, miután szép szakállát levétette, papnak öltözve részt vett a saját temetésén. Legbizalmasabb emberei tudtak a titokról és ezért arczuk a temetés szertartása alatt egyáltalán nem volt szomorú. Ez a Parnell-monda gyorsan elterjedt és az ír naczionálisták vezetői nem is bánták, ha az egyszerű nép elhitte, mert az efajta mese gyakran erőssége a pártnak, a mely a népet magának akarja meghódítani. Az eltűnt Parnell, a monda szerint, csak jobb napokra vár, hogy megvalósítsa terveit az elnyomó angolok ellen. Az a rokonézés, a melyet az írek a dél-afrikai háború kezdetén a búrok iránt tanúsítottak, azt a hitet terjesztette el, hogy Parnell akkor váltja be tiz évvel azelőtt adott ígérését és a búrokkal az angolok ellen harcol. Voltak, a kik azt hitték, hogy a föltámadt Parnell nem más, mint Oliver, a búr vezér. (Esti Ujság, 1900 IX. 21.)

A szláv adatokhoz csatlakozik a Mátyás-mondának egy stájerországi szlovén változata. Mátyás király harczoaival a Buda melletti Szent-Hegyben van elrejtőzve. Néha eljutnak hozzá ártatlan emberek, a kiket boldoggá tesz. Egy árva leány szemet hozott onnan, a mely otthon aranyná változott. A király akkor fog felébredni, ha szakála háromszor körüléri őt, vagy ha valaki ki birja húzni az ő kardját, vagy az Antikrisztus idejében, hogy megvédje a katolikus vallást. (L. Zenon Kurelya, Uhorszkij koroly Matvij v szlavjanszkij usztnij szlovesznosztj. Lemberg, 1906 IX. fej. V. ö. Századok 1912 143. l.)

Krajlevics Marko szerb nemzeti hős tovább élésére nézve I. V. Jagič, Südslavischer Märchenschatz (Archiv f. slavische Philologie, 1876 4. mese). Továbbá Karadžić szótárát és Život i običaji című munkáját (240. l.). Boszniai adalék: Danica, 1869 (63—64. V. ö. R. Köhler, Kleinere Schriften, I. 411. l.)

Orosz adalékok: Veselovsky, Versuche zur Entwicklungsgeschichte der christlichen Legende, az orosz népnevelési miniszterium Journaljában, 1875.

A szerb Karagyorgyevics és Obrenovics családok versengésének az utóbbi nemzetség több tagja esett már áldozatul. A szerb fajzat és különösen a szerb forradalmárok vérengző természetének jellemző nyilvánulása volt Sándor királynak és feleségének bestialis meggyilkolása, a szérájevói rácz orgyilkosság tipikus előjátéka. A szerb nép többsége a gögös Karagyorgyevicsekkel és garázdálkodó királygyilkos czinkostársaikkal szemben a népszerű demokratikus Obrenovicsokkal rokonszenvezett. Szerbiába gyakran átjáró pancsovai szerbektől hallottam, hogy a szerb nép azt hiszi, hogy Sándor király megmenekült az összeesküvők mérsárlásából, külföldön él és a maga idejében vissza fog jönni, hogy megszabadítsa a szerb népet a Karagyorgyevicsok zsarnokságától. No, ezt a felszabadító műveletet a mi hadseregünk gyökeresen elvégezte — mondán kívül!

A szláv hagyomány köréből érdekes a már említett monda, melyet Hajnal Ignác, a szorgalmas és sikeres gyűjtő, közölt az Ethnographia legújabb füzetében: Szent István király a trencsénmegyei Ocsad melletti Rocsahegy tetejének

mélyedésében rejtőzik harczoisaival. Egy pásztorfúnak, ki felébresztette, ezt felelte: Még nincs itt az ideje, s tovább aludt.

Kineskereső mondákban gyakran előfordul, hogy a kinesrejtő barlangba jutó ott öreg embert, többnyire királyfelét talál, tömérdek kincs között. (L. Scheible, *Das Kloster*, gyűjteményében Nork mitológiája kötetét. Erről máshol bővebben értekezem.)

Megemlíthető, hogy a hős vezér halálát néha övéi titkolják. A holt Cidet, Szolimant lóra ültetik, hogy megfélemlítsék az ellenséget.

A zsidó-keresztény Messiás-hiten kívül a keleti népek más hagyományaiban és mondáiban, legendáiban és dogmaiban is megtalálhatók a Kyffhäuser-mondafajta analogiái és rokonai. Az ind Vaisnavák abban bíznak, hogy a mostani világnak végén megjelenik a Kalkhinak inkarnált Visnu, hogy megszabadítsa az árjak országát a moszlim hóditóktól. Az örök ifjú Khidr, a ki az élet vizéből ivott, ötszáz évenként visszatér a földre és ismeretlenül segít a nyomorultakon. Egy verzió szerint I. Szargon babiloni király vissza fog térni, hogy helyreállítsa birodalma régi hatalmát. A doxiteanusok vallásuk alapítóját várják vissza. Az abessziniiai Theodorusz császár visszatérében hisznek. A mongolok most is azt hiszik, hogy Dsingizkán halála után ezer év múlva megint megjelenik a földön és lerázza a kínaiak jármát.

Hogy Kyffhäuser-fajta mondák nemcsak a magasabb kultúrájú nemzeteknél, hanem primitív népeknél is kifejlődnek, erre rámutat Boeckel (*Psychologie der Volksdichtung*, 211. l.), idézve a Waganda-négerék példáját. (L. Stanley, *Durch den dunkeln Erdteil*, I. 376. l.)

Az elrejtőzött világboldogítónak visszatérésére nézve a legpregnansabb és legjelentősebb példát az iszlám mutatja a Mahdi (mahadi, mehdi) megjelenésére vonatkozó hitben, mely rokon a zsidó-keresztény Messiás-várással. A Mahdi-hitnek vallási nevezetessége mellett nagy nemzeti és politikai fontossága van. Heller megemlékezett róla idézett értekezése elején és egy külön dolgozatban is tárgyalta (*Izraelita Magyar Irodalmi Társaság Évkönyve*, 1904, 242—258. l.). Legnevesebb élő tudósunk, az iszlám világhírű ismerője, Goldziher Ignác meghívás alapján 1908-ban Amerikában előadásokat volt tartandó az iszlám vallási fejlődéséről. Az elmaradt előadásokat aztán németül adta ki *Vorlesungen über den Islam* címmel. Ezeket magyarul éppen Heller Bernát fordításában a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó vállalata adta ki 1912-ben, *Előadások az iszlámról* címmel. Goldziher itt (226—234. l. és jegyzetek, 366—373. l.) behatóan fejtegeti a Mahdi-hitet és a rokon jelenségeket.

A Mahdi-hitre az iszlámban valószínűleg a zsidók Messiás-várása és a kereszténységnek Jézus visszajöveteléről szóló dogmája volt hatással. Az iszlám először Jézus paruziáját várta; ő mint Mahdi állítja vissza az igazságos rendet. A szűfi Sa'rání így szól Aliról: felszállott mint Jézus, miként ez, úgy ő is le fog szállani egykor. Illés próféta példája is közreható a Mahdi-képzet kialakulására, valamint talán a parszi Szaoshiañt is.

A Mahdi-hit az iszlám si'ita felekezetének központi dogmatikus jelentőségű gerincze. A Mahdi azonos a rejtőző imámmal. Ez elrejtve is részt vesz a világi események intézésében, és ha majdan visszatér, ő lesz a világ új törvényhozója.

a próféta művének folytatója. A szunnita-izslám azonban elveti ezt a dogmát. Nála a jámbor Mahdi-várás mint a jövőről képzelt eszményi ábránd mitologiai fel-díszítése jelenik meg, mint az orthodox világnézet járuléka.

A siiták hite szerint az Alitól származó tizenegyedik látható imám fia, a Baghdadban 872-ben született Muhammed Abu-Kászim nyolczéves korában a földről elragadva, azóta láthatatlanul él, lappang, rejtőzik, hogy az idők végén mint Imám Mahdi (az Istentől vezérelt) fellépjen, hogy megszabadítsa a világot minden igazságtalanságtól és megalapítsa a békének meg az igazságnak országot.

A visszatérés (al-radsa'a) hite kezdetben magához Alihoz fűződött, aztán fához. Az orthodox szunniták is hittek az Isten küldötte világjavítóban. Később az Omajjád és Abasszida-dinasztiák egyes uralkodóitól várták azt, hogy helyre-állítják a próféta romba dőlt művét. Mohammed ibn Thummard mint Mahdi-alapította Spanyolországban a XII. században az Almohádok uralmát. Beludsisztánban él egy XV. századbéli ind Mahdi emléke. Később is léptek fel férfiak az ind izslám területén, a kik Mahdinak hirdették magokat, a kiknek hívei szektákká csoportosultak és azt hiszik, hogy az igazi Mahdi megjelent már. Ezért Mahdi-nélkülieknek hívják őket a Mahdi-hivők. Az izslám keretén belül keletkezett más szekták, miután kudarcot szenvedett általános érvényesülésök, ezt alapítójuk visszatérésétől remélik. Ezt hiszik a parszi szellemű reákeziója miatt kivégzett Bihafriid követői, és az isteni inkárnációképen megjelent s magát tűzhalállal elpusztított s elfátyolozottnak nevezett Al-Mukanna hívei.

Újabb időben politikai, nemzeti felszabadítást, realiztikus állami átalakítást várnak a Mahditól. A Kaukázusban azt hiszik, hogy Samil egy elődje, Elija Manszúr (1792) fog újra megjelenni 100 évvel a moszkoviták elűzése után. Szamarkandban két szent visszatértét remélik. A kurdok azt hiszik, hogy a kivég-zett Tads al-'arifin fog egykor ismét feltűnni.

A Mahdi-hit arra is szolgál, hogy politikai s vallási lázadások vezetői igazolják a fennállónak ledöntésére irányuló törekvéseiket és népszerűséget sze-rezzenek, különösen pedig azon czélból, hogy az európai államoknak az izslám területén növekvő befolyása és zsarnoki uralma ellen harcoljanak. Ezek több-nyire maguk hittek Mahdi-hivatásukban; rajongók voltak és eszményekért küzdöttek. De volt több ál-Mahdi is, hamis próféta, önző csaló kalandorok, a kik környezetök ámitására és fanatizálására Mahdinak hazudták magokat.

A Mahdi az izslám modern politikai életében is mint közjogi fogalom sze-repel. Perzsiában a Mahdi-imámra hivatkoztak az alkotmánynak mind hívei, mind ellenzői. Reá hivatkozva szólították fel az ulemák a perzsákat az orosz árúk bojkottálására. Törökországban néhány évvel ezelőtt 1936-ra várták az igazi Mahdi megjöttét, a ki az egész világot aláveti az izslámnak, s a ki alatt beköszönt a boldog aranykor. Némelyek most a tüneményes pályájú és sikerü Enver pasában vélik a Mahdit eljöttnek.

Kiváltképen az északafrikai (maghribi) izslámban gyakoriak a Mahdi-moz-galmak. Az ottani hagyomány szerint a Mahdi Marokkó területén lép fel. Érdekes jelenség, hogy Maghribban olyan férfiak is léptek fel, a kik az újra megjelent Jézusnak mondották magokat és így lázítottak az idegen uralom elleni harcra. Maghribban az Almohád-birodalom is Mahdi-alapítás volt. Az újabb szudáni

Mahdi-uralom megdőlt ugyan; de a Mahdi-hit ottan (mint már Heller is megjegyezte) még nem fejezte be történeti szerepét. Goldziher szerint „az imám-eszme napjainkban is folyton ható erő“.

Ezen aktuálitása miatt foglalkozom kissé részletesebben a Mahdira vonatkozó hagyomány és mitológia, hit és dogma, utópiai rajongás és politikai program jelenségeivel.

Napjainkban, a múlt század 80-as éveiben, lépett fel Ahmed Mohammed mint Mahdi. Egyiptomban született, Szudánban adószedő volt, meghasonlott az egyiptomi helytartóval, a rabszolgakereskedők feje lett. Majd Mahdinak hirdette magát és fanatikus dervisek támogatásával háborút indított az angol kormány ellen, az iszlám világának újjáalkotása céljából. Kiűzte az angolokat Szudánból és Kordofánból, majd Kaszgilból és Kartumból. 1885-ben járványban meghalt. A háborút vezére, Digma Oszmán folytatta nagy sikerrel. Később Abdullah lesz a mahdisták feje. Irni, olvasni nem tudott, de kalifának nevezte magát.

A Mahdi-eszmének döntő szerepe lehet a mostani világháborúban nemcsak az iszlámra, hanem a közeli jövő világalakulására nézve is. Annak, hogy a khalifa kihirdette az általános szent háborút, eddig még nem igen volt meg a remélt foganatja az iszlám távolabbi területein. Itt a helyi Mahdi-mozgalmakra vár nagy hivatás az emberi és vallási, faji és nemzeti, állami és politikai szabadságnak és függetlenségnek az angol, orosz, francia, olasz idegen uralom kizsároló zsarnoksága és néppusztító járma ellen való kivívása és megvédése érdekében.

Szudánban a tél elején meg is jelent az új Mahdi az ismeretlen származású Mabur el Aszl személyében, fanatikus dervisek élén. Lángoló felhívásban lázitotta a benszülötteket az angol zsarnokság ellen. Kartumban, Berberben, Fasodában és Kaszalában a benszülött ezredek felláztak az angolok ellen. Számos arabs, néger és abessziniai törzs csatlakozott az új Mahdihoz, a ki százezernyi elszánt harcossal diadalmasan küzd az angol bitorlók ellen.

*

Az iszlám területére az időszerűség örve alatti hosszabb kitérés után most már közelebb kerülünk tárgyunkhoz.

Már Ipolyi Arnold rámutatott a Magyar Mitológiában (355—356. l.) arra az analogiára, mely mutatkozik Attila, Gog-Magog, Detre, Csaba, Álmos, Árpád, László, Mátyás, II. József, Rákóczi, továbbá Vajnamöjnen, Frigyes császár, Nagy Károly, Szvatopluk eltűnése közt, a kiket nemzetök mint szabadítókat vár vissza.

Frigyes császár-féle mondák keletkeztek a Habsburg dinasztia több tagjáról, kik erélyes népboldogító törekvéseikkel, demokratikus hajlamaikkal kiváló népszerűsége tettek szert, vagy azzal, hogy szembehelyezkedtek a házi törvényekkel, az udvari szellemmel, az uralkodó klikkel, ennek következtében meghasonlottak a családdal és tragikus vagy misztikus módon meghaltak vagy eltűntek. Az első kategóriába sorolható II. József császár, a kinek halálát különben a magyar nemzet szívesen elhitte. A másodikba tartoznak Miksa császár, Rudolf trónörökös, Orth János. A magyar nemzet bálványá, Erzsébet királyné már életében legendás alakká magasztosult. Dicső emléke örökké élni fog nemzetünk kegyeletében, de az ő visszajöttét nem reméli népünk. Az örökké bolygó Lajos Szalvator főherczeg

ritkán tért a monarchia népeinek látókörébe. Wölfling alakja pedig, akármilyen populáris színben tűnt fel, nem tudott még mondai régiókba emelkedni.

Néhai József királyi herceg életmódja, a néppel való patriarkális érintkezése a mesék király-alakjaira emlékeztetett. A magyar nép őt a maga húsából és véréből valónak érezte. Rajongott érte és számtalan jóízű adomát tudott róla. De mondai alakká csak a vándorzigányoknál vált, a kikkel bizalmasan érintkezett, minek emberbaráti, tudományos és kedvtelési indítékai voltak. A cigányok nemcsak alattvalói ragaszkodással csüngtek rajta, hanem népmesei nimbuszszal, mitikus vonásokkal övezték hetedhét országon túl ismert alakját. Róla szóló néhány sajtószerűségű cikk közltem folyóiratomban, az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* III. kötetében. A cigányok nem hitték el, hogy József kir. herceg meghalt. Nemsokára halála után erdélyi vándorzigányok azt mondták nekem, hogy a nagy cigánykirály nem halt meg. Az urak elrejtették, mert nem akarta engedni, hogy kiirtsák a sátoroszigányokat. De ki fog szabadulni. Akkor ő lesz a király és uralma alatt boldogok és gazdagok lesznek az üldözött cigányok.

János főherceg, a későbbi Orth János, kétségtelenül kiváló egyéniség volt. Egész lényege ellentétben állott a kamarilla szellemével, a melylyel nemcsak házasságával, hanem katonai felfogásával és egész világnézetével is kiegyenlíthetetlen kollízióba került. Az ő rejtelmes eltűnéséből számos mende-monda keletkezett. Sokan hitték és még hiszik, hogy él, hogy vissza fog jönni. Báró Szalay Imre szíves érdekes közlése szerint az Orth János sorsa hatással volt arra, hogy Rudolf trónörökösöt sokan Délamerikában bujdosónak hiszik. Az eltűnt főherceg tulajdonában volt Orth-sziget közvetlen közelében levő ú. n. Inselkirche sekrestyésének felesége szilárdan meg van győződve, hogy Orth János vissza fog térni Délamerikából.

Orth János főherceg politikai ambíciójának aktuális érdekességet ad a mostani világháború. Battenberg fejedelem lemondása után János főherceg hajlandó volt elfoglalni a bolgár trónt. Ezt nagyon támogatta Sztambulov, a ki hazafiságának és okos oroszellenes politikájának vértaruja lett. De ellenezte gróf Kálnoky külügyminiszterünk, Oroszországra való tekintettel. Ha akkor sikerül János főherceg terve, ki tudja, hogyan végződött volna az első Balkán-háború?

És most térjünk át magára Rudolf királyfira.

II.

Annak a kegyeletnek, melylyel a magyar nép Rudolf emlékét őrzi, és annak a rajongó reménynek, melylyel az elrejtőzöttnek visszajöttét és uralomrajutását várja, egyik tápláló forrása az anyjától öröklött és a rajongásig fokozott szeretet, melylyel a trónörökös a magyar nemzet iránt viseltetett. A legszívesebben hazánkban időzött, magyar urakkal mulatott. A legenda összeütközésbe hozza őt atyjával. A nép mitoszalkotó fantáziáján kívül vannak komoly szint mutató emlékiratok, melyek szintén ilyen értelemben akarják megoldani a tragikum rejtélyét. Larisch grófné, Erzsébet királyné kedvenc unokahuga és a Mayerlingi tragédia hősnőjének, Vecsera Máriának bizalmas barátja „Az én multam“ című, Londonban 1913-ban megjelent könyvében azt állítja, hogy Rudolf trónörökös az azóta titokzatosan eltűnt János főherceggel és több magyar mágnással összeesküvést szőtt volt, hogy

függetlenítsék Magyarországot Ausztriától és Rudolf foglalja el a magyar trónt. Az összeesküvés nem sikerült. Ezért lett öngyilkos Rudolf Vecserával együtt. Ennek a verzióknak, melyet a közlő anyja indirekt meg is czáfolt, nincs semmi történelmi alapja, de van némi néppszichológiai ráció benne.

Természetes különben, hogy a trónörökös halálának terjedelmes bibliográfiája van. Ujságcikkek és memoárok, szenzációs és pamflet iratok és ponyvatermek egész irodalma keletkezett e tárgy körül. Egy jobbnevű német író, Planitz Ernő egész sor könyvet írt róla. A kevés számú tudó titkolódzása mellett is kiszivárogtak egyes képzeletizgató részletek. A többé-kevésbé beavatottak és jól értesültek százféle verziót rebesgettek és terjesztettek. Valószínű, hogy ezen mendemondák, híresztelések és pletykák némelyike elhatott a nép alsóbb rétegeibe is és ott hatással volt arra, hogy a népszíche a maga világnézete, vágya és ízlése szerint alakítsa e motívumokat és különösen etiologiai találgatásokkal kísértse meg a megrendítő és izgalmas probléma megoldását. Ebből a szempontból a magyar néprajzot is érdekli e téma.

A trónörökös korai halála mérhetetlen csapás, pótolhatatlan veszteség volt hazánk és népének ismeretére, a magyar néprajzra nézve is. A királyfi élénken, behatóan érdeklődött az ebbeli tanulmányok iránt. Az ő koncepciója, úgyszólván személyes vállalata volt az „Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben“ című nagyszabású munka, melynek aktív főszerkesztője volt, s melynek magyar része az első általános, rendszeres és tudományos, irodalmi és művészeti összefoglaló ismertetése volt hazánknak. A mű fogvatkozásai nálunk részben az előmunkálatok hiányából, némely dolgozótárs lanyhaságából, technikai meg tapintatbeli okokból eredtek. Mint a magyar szerkesztőségnek immár egyedüli életben levő baltagja és néprajzi szakelőadója ismertem a trónörökös ebbeli intenczióit. A mű fenséges védnöke a magyar főszerkesztő, Jókai Mór révén, élénken érdeklődött etnografiai mozgalmaink és saját folyóiratom, az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ iránt. Nem sokkal halála előtt vette át Jókaitól egy terjedelmes emlékiratomat, melyben behatóan fejtegettem a hazai néprajzi tanulmányok tudományos és politikai fontosságát és az akkor terveztem Magyarországi Néprajzi Társaság programját. A trónörökös hajlandó volt elfogadni a védnökséget. Valószínűnek tartom, hogy ha Rudolf életben marad, a hazai néprajz ügye már húsz évvel ezelőtt elérte volna a fejlettségnek azon öröndetes fokát, melyre jelenleg eljutott számos tényező ernyedetlen munkája révén, mely azonban még távol van attól a virágzástól, melyről én három évtized óta nem egészen tétlenül ábrándozom.

*

Ezzel áttérek magukra a Rudolf királyfira vonatkozó mondákra. A monda kifejezést itt nem lehet szorosan poetikai vagy folklerei értelemben venni. Valódi népmonda kialakulására nem elegendő az idő és nem alkalmas a kor. Itt egyrészt inkább mendemondákról, fantasztikus híresztelésekről, adomákról, hiedelmekről, mesékről lehet szó, sőt ámitó szándékú koholásokról. De hogy ilyenek keletkezhettek, elterjedhettek és hitelre találhattak, annak néppszichológiai feltételei vannak; ezek a jelenségek a folklöre szempontjából is tekintetbe jöhetnek. Az ilyen-félékből idővel igazi hagyomány, népmonda alakulhat s akkor ezen igénytelen adatokban valódi mondák csiráira, gyökérrostjaira lehet esetleg ismerni.

Ausztriában is keletkezett néhány híresztelés arról, hogy Rudolf él, csak Ausztriára nézve halt meg egyelőre. Néha felismerik vándorlásaiban. Klagenfurtban, a „Zum Österreicher“ című vendéglőben látták. (Brandenburgia, 1903, 36. l.) A galicziai lengyelek közt az a hír volt elterjedve, hogy Rudolf Amerikából Galicziába jött, hogy ott előkészítse a zsidók elleni akcióit. Megengedte a parasztnak, hogy üssék agyon a zsidókat. (Tribuna Poporului, 1898. 115. sz.) Rudolf mint pogromrendező bizonyára érdekes motívum és azt mutatja, hogyan szokta minden párt a maga céljaira felhasználni a néphangulatot és még a legendát is.

Az újabb magyar költészet sokat foglalkozott Rudolf királyfival és gyászos halálával. Ezen költői művekre most nem terjeszkedem ki, csak egy kevésbbé ismert ritmikus feldolgozásról emlékezem meg, mint témánkat érintőről. Bessenyei hangulatosan, poétikusan mondja el a trónörökös történetét: „Nem halt meg, csak bujdosik. Népregék Rudolf királyfiról“ címmel (Máramaros, 1898. 37. sz.). A királyfi hosszú bujdosás után eljut Olaszországba, Kossuth Lajoshoz. Megismerkednek egymással. Az öreg mondja: „Én teszem fejedre a szent koronát“. Rudolf hazakerül. Megházasítják. Nem boldog. Egy féllábú vak koldus kijelenti, hogy csak akkor lesz boldog, ha magára veszi egy egészen boldog ember ingét. Az egész udvarnál, egész Budapesten nincs igazán boldog ember. A trónörökös ismét vándorútra kél, hogy boldog embert keressen. Végre rátalál egy ifjú pásztorra, a ki teljesen boldognak mondja magát. Elkéri az ingét, de — ennek nincs inge. — Meglehet, hogy a szép mesének van valamelyes népies alapja. De az egyedüli boldog ember, a kinek nincs inge, ősrégi ismert mesemotívum.

Szászlónán így énekel a nép: „Márványkőből van a Rudolf keresztje. Azért neki trónörökös a neve“. (Versényi Gy. Erdélyi Múzeum. 1901. 346. l.) Az „Erdélyi Múzeum-Egylet“-nek 1901. évi ballada-pályázatán volt egy pályám: Rudolf (Erd. Múz. 1901. 370. l.). Az Ujság (1908. XII. 12.) említi, hogy „a vaskilincs talán Rudolf herceg vagy Petőfi kezétől csattan“.

Rudolfról a legérdekesebb igazi népi eredetű mesék, illetőleg mondák vannak a legrégebb, legbuzgóbb, legérdemesebb élő hagyomány-gyűjtők, Kálmány Lajos nemrég megjelent „Hagyományok“ című gyűjteményének első kötetében, melyben 125 alföldi népmesét és rokonneműt közöl. A Rudolfra vonatkozók tartalmát előadjuk kivonatban.

Miért kell Rudolfnak bujdosnia? Azért, mert agyonütötte a Rocsild fiát. Ez azzal dicsekedett, hogy annyi a pénzök, hogy akár merre lép, mindenütt ő Felségének a képére lép. A pénzen ugyanis rajta van a király képe. Rudolf erre méregbe jött és agyonütötte a Rocsild fiát. Megtudta a király, ezt mondta: életet életért! Elküldték bujdosni, míg a király él, aztán úgyis ő lesz a király. Helyette egy gipszből csinált embert temettek el. — Kanizsán is járt Rudolf, a közlő szüleihez tért be. Nagyon szegény emberek voltak. Majd lesz ez másképp, ha ő király lesz. Egy garast kért. Kopott vadászruhája alatt látszott aranyos öltözete. (Magyar-kanizsa.)

A bőkezű Rudolf. Besenyőn megjelent Rudolf a kubikosok közt. Mikor megtudta, hogy napjára 1 frt 30—50 krt keresnek, keveselte ezt, és mindeniknek 5 frtot adott. (Egyházaskér.)

Menekülés. Vecsera Mari szokott a raboknak ételt vinni. De egyszer csak

nem engedték be a tömlőcbe, mert egy „nagyített” rab volt ott. Vecsera sárból mintát csinált a zárról és kedvese, egy lakatosmester, kulcsot csinált. Mikor a rabörzö elment, kiszabadították a rabot. Ez Rudolf trónörökös volt. Azért volt bezárva, mert agyonütötte a Rócsing fiát, mert összevesztek azon, ki a nagyobb úr? Rudolf izmai el voltak gyöngülve, de evés és pihenés után megerősödött és hajnalban elmenekült. Azt írta a lakatosnak, hogy Vecsera Mari is meneküljön hozzá, mert különben elfogják. Harmadnap nézték a rabot; azt gondolták, hogy éhen halt, mert nem adtak ennie. De nem találták és hiába kurrentálták. Nemsokára a lakatos is Rudolffhoz menekült. (Öcsöd. — Hagyományok. I. 159—162. l.)

Mért lötte agyon Rudolf Rócsilt fiát? Rudolf és a Rócsilt fia komások voltak. Egyszer elejtette a Rócsilt fia a pálcáját és azt mondotta Rudolffnak, hogy adja fel. Rudolf mondta, hogy ő fejedelem fia, csak nem lesz a koma szolgája. Rócsilt azt mondta, hogy ő nagyobb úr, mert az ő apjának tartoznak. Ezen összevesztek és Rudolf agyonütötte a Rócsilt fiát. (Öcsöd.)

Rudolf Amerikában. Rudolf kiment 40 kutyájával egy ismerős úri helyre más országba. Reggelre elveszett a kutya is, Rudolf is. Azt mondják, kiment Amerikába. Ha az atyja meghal, akkor vissza fog utazni. (Tiszakürt. — Hagyományok, I. 216. l.)

A kigyóörü Kámán Sára című hosszú mesében (Hagyományok, I. 42—50. l.) szerepel egy Rudolf nevű királyfi, de ennek élményei nem mutatnak kapcsolatot a meghalt trónörökössel. — Megemlítem itt még, hogy Kálmány a Rákóczi-ról és Rudolffról szóló meséket az „Örökéletükről” című sorozatban foglalta össze; és hogy a Rákóczi-ra vonatkozó jegyzetekben párhuzamba helyezi Rákóczi-t és Rudolffot (214. l.) és igen figyelemreméltó és a mi témánkra nézve is érdekes észrevételeket közöl az örökéletű hősookról.

Még egy érdekes mondát jegyzett fel Kálmány Rudolffról. Mikor a mostani világháború kitört, a bujdosó Rudolf ezt üzenté apjának Bécsbe: Édös tanító apám, hallom, hogy bajban vagy. Haza jönnek-e megsegíteni? — Gyere lelkem gyerekköm, — üzenté vissza a király — rúzsákkal rakatom ki az utadat. — Inkább Rócsild-fejekkel rakasd ki! — üzenté vissza Rudolf a kengyelfutóval. — Azt az egyet nem töhetöm, édös fiam, — felelte a király — mert ők nyomják neköm a pénzt a háborúhoz. — Így hát nem is jött haza Rudolf királyfi. — Ebben az együgyüen naiv mesehajtásban micsoda ösztönszerű sejtelve rejlik a világháború motívumainak és eszközeinek! Montecuccoli nélkül is tudjuk, hogy a háborúhoz pénz kell. A pénzt a Rócsildok adják, de tetézve visszakapják. Papírt adnak bankóban és csizmatalpban, és aranyat kapnak érte. Ezért kell nekik a háború. Ezért kell az főkép Angliának, a világ fő Shylockjának.

„Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn” című saját néprajzi folyóiratomban már 1897-ben közöltem magam néhány jelentősebb mondát Rudolf trónörököséről. (V. 237—238. l.) Kivonatban ismétlem itt azokat.

Rudolf összeveszett egy gazdag zsidó fiával. Ez azt mondta: Ti tartoztok nekünk, nem mi nektek. Rudolf levágta a fejét. Ezért kell bujdosnia. Majd visszajön és felforgat mindent. — Tordán is járt. Szállásért sok pénzt adott egy özvegy asszonynak. Ettől elvették, azt mondták, lopott pénz. A királyfi ismét elment

hozzá mint vándorlegény, megint adott pénzt neki. Marosvásárhelyen és máshol is látták.

Egy oláh legény Farrára vitt egy borjút. Rudolf megvette, de az árát nem adta meg egészen. Az oláh panaszra ment. Rudolf megvesztegette a bírakat és ezek neki adtak igazat. Rudolf csak próbát akart; látta, hogy a törvény nem igazságos; megadta a pénzt az oláhnak és visszaadta a borjut is. (Lázár J., Alsó-fehérmegye magyar népe, 180. l.) — (Az inkognito utazó fejedelem leálczázza az igazságtalan bírót. Analog adomák az igazságos Mátyásról és más nyugati és keleti uralkodókról.)

Egy rutén monda szerint Rudolf Braziliába menekült, mert otthon egy óriás-kigyó elpusztította a császár egész hadseregét. (Tribuna, 1897. 5. sz.)

A belováriak, genuai csalárd ügynökök esábitására, tömegesen kivándoroltak Braziliába. Azt mondták, hogy Rudolf trónörökös hívja őket, a ki nem halt meg, hanem Braziliába kellett menekülnie, mert nagyon szerette a horvát parasztokat. Ott földet ad nekik és boldogítja őket. — (A trónörökös szlavonai vadászatai nyomot hagytak az ottani nép élénk fantáziájában, és valószínű, hogy egyéb mondák is keletkeztek ott a tüneményes királyfőről.)

E század elején Róza nevű, lugosi származású cselédünk beszélte feleségemnek a következő lugosi mende-mondát: A bécsi ravatalon nem Rudolf teteme volt. Nagyon magas volt a ravatal, hogy ne láthassák a testet. A kik látták, nem ismertek rá. A dolog így történt: A gazdag zsidók ajánlatot tettek a királynak, hogy egyik szobáját kiverik húszfilléresekkkel, ha megengedi. A király megengedte volna, de Rudolf rátámadt, hogy ne engedje meg, mert ezzel csak hizelegni akarnak neki a zsidók, és meg akarják vesztegetni. Ezt megtudták a zsidók, elfogták Rudolfot és befalazták egy bankár házában. A szobalány azt mondotta egyszer egy lakatosinasnak, a ki neki udvarolt: Nekem minden szobába be szabad mennem, csak egybe nem. Észrevettem, hogy a gazdám titkon hord mindig egy pohár tejet, vizet, húst, kenyeret; azt mondja, két kutyája van ott bezárva. A szobaleány abba a szobába vezette a lakost, ez felnyitotta a zárt. Ott volt Rudolf derékig befalazva. Kérte, hogy szabadítsák ki. Meg is tették, és hárman megszöktek Lugosra. A Róza nagynénjénél háltak meg. Csupa arannyal fizettek és azt mondták, hogy Amerikába mennek. De ha megürül a királyi trón, visszajön Rudolf és elfoglalja, s akkor boldog lesz Magyarország (Herrmann Antalné feljegyzése). Ezen egész mesévé fejlődött változatban figyelemreméltó az elterjedt befalazási motívum beleszővése.

Érdekes néphiedelem volt Rudolfról a Hajdúságban elterjedve. Azt hitték, hogy a bécsiek holt hírét költötték a királyfinak, mert nagyon szerette a magyarokat, és hogy Kossuth Ferencz tartja elrejtve. 1898-ban, május 23-án a függetlenségi párt népgyűlést tartott Hajdúböszörményben, melyre Kossuth Ferencz is elment. Debreczenben többen csatlakoztak hozzá, Löw József is, a Debreczeni Ellenőr munkatársa, a ki feltűnően hasonlított a néhai királyfihoz. A nép közt elterjedt az örvendetes hír, hogy Kossuth magával hozza a trónörökösöt — most jobb idők következnek a magyarra. Benyovszky főispánnak csak nehezen sikerült felvilágosítani a lelkesült tömeget.

Hajek bácsi, a meséserejű nagykarolyi szappanos is várja az elrejtőzött

királyfit, kinek útjából egyszer kiemelt egy megrekedt szekeret, és a ki kiszabadította a fiát, a ki azért szökött meg a katonaságtól, mert nem állhatta a német szót (Brassói Lapok, 1908. XII. 2.).

Sümei Vilmos — trónörökös. A népmesék is változnak s a székely népmesék, a magyar néplélek e kincsei, elég furcsa és modern formát kezdenek öltetni. Egy székelyföldi újságban olvassuk például a következőket: Községünkben, a kik mindent tudnak és beszélnek, arról susognak, hogy kerületünk országos képviselője voltaképen Rudolf trónörökös, a ki azért jött közénk, hogy a népet nyomorult helyzetéből kiszabadítsa. Még 2 évig kénytelen paróka s álöltözet és idegen név alatt rejtőzködni, de a két év elteltével kinyilatkoztatja magát s feleséges atyjának beszámol tapasztalatairól, melyeket hosszú bujdosása alatt a nép között szerzett. Ekkor elúzi atyja rossz tanácsadóit s a népet a sanyarú teherviselésről fölmenti. Íme a legújabb székely népmese. A szegény székelyek új Csaba vezére, a ki jön a tejúton, a hadak útján székelyt menteni, ma már a képviselő úr, a ki minden jót ígér s a ki ilyenformán nem is lehet más, mint Rudolf trónörökös. A hol ez az új székely népmese támadt, a Sümei Vilmos választókerülete, s úgy beszélnek, hogy még Sümei Vilmos sem tudná elhiteni a szegény székelyekkel, hogy ő nem a bujkáló trónörökös. (A „Gyergyó“ után Budapesti Napló, 1905. II. 21.).

A Rudolf legenda legújabb, igazán aktuális változata, a mit a harcztérről jövő katonák beszélnek, t. i. hogy Hindenburg tulajdonképen nem más, mint Rudolf trónörökös. Ismeretlenül élve, a világháború kitörésekor fegyvert ragadott, hogy segítsen rajtunk és hű szövetségeseinken (Közművelődés, 1915. XI. 20.). — Ezt a Hindenburg-mondát Versényi György szakácsnéja is elmondotta gazdájának, nagy titokban, hogy baj ne legyen belőle. Rudolf a háború után majd beszámol atyjának, s akkor nagy változások lesznek. — Így viszi át a népképelet a legendás hősök személyiségét élő történeti egyénekre. Sümei, a lokális potentát és Hindenburg, a világtörténelem nagy alakja: mind a ketten Rudolf trónörökös inkarnációi!

Még két poétikus hazai verzió. A fogarasmegyei Törcsvárt a vendéglő ablakán berepült egy postagalamb. A nyakán egy czédula volt ezzel az irással: Itt járt Rudolf. A vendéglősné levette a czédulát és kieresztette a galambot. Ez elrepült, de nemsokára visszazállott az ablakra. A vendéglősné megetette, s aztán egy másik czédulát akasztott a nyakába, ezzel a felirással: A galamb itt járt. Ki az a Rudolf? Törcsvárt, 1899 VII. 11. A galamb nyílsebesen elrepült (Brassói Lapok, 1890, 164. sz.)

Néhai Vécsey Istvánnal, a nagy tudású és költői lelkületű volt máramarosszigeti postafőnökkel, a kiváló természetbaráttal és turistával, szigeti jogászkoromban, valami tizenöt évvel ezelőtt, sokat bolyongtunk azon a regényes vidéken. A Muncselhegy aljában, a néhai trónörökös Kuzi nevű vadászkastélya közelében, megpihentünk egy hatalmas, két méter átmérőjű fa tövében. A környékbeli nép Rudolf fájának nevezi, és azt beszéli, hogy itt szokott megpihenni Rudolf trónörökös. Ha majd visszatér, ott fogadja a nép hódolatát. Boldog lesz a nép és az ország (L. Vécsey I., Erdészvölgy és a Kuzi-monda, Máramarosi Ujság, 1903, IX. 29.)

Amerikában, a bujdosók földjén, sok ember él, a ki szenzációs vagy rejtelmes módon eltűnt Európából. Óvilági hercegek ott mint hotelmindenesek stb. tengődnek. Ott Rudolfról is regék vannak elterjedve, különösen az ottan élő magyarok, tótok, horvátok közt. A múlt század végén egy magyar származású házáló mint Rudolf trónörökös arany órák gyanánt adott el értéktelen réz portékát.

Egy wisconsini angol lap az 1903. év tavaszán terjedelmes cikkben elmesélte, hogy a bécsi sírboltban más holttest van eltemetve, Rudolf pedig kibujdosott Amerikába. Előbb egy Carnegie-gyárban dolgozott, aztán nyugatra ment, és jeles orvos lévén, a iowai egyetem tanára lett Hoffmann név alatt. Ezen állásáról 1903 tavaszán lemondott. (Clevelandi Szabadság, 1913, május.)

Három osztrák alattvaló közjegyző előtt 1905 elején azt vallotta, hogy látták Rudolfot Boston utcáin. (A közjegyzői okiratot közli a Traveller című lap).

Egy nagyszabású amerikai szédelgés Sarolta mexikói császárnéval kapcsolta össze a Rudolf-mesét. Bostonban egy Crovo M. T. nevű szélhámos nő a császárnénak adta ki magát és egy czinkostársát Rudolf trónörökösnek. Fejedelmi udvart tartott és koronát hordott. 40,000 dollárt csalt ki az olasz kolónia tagjaitól. Elhitette velök, hogy módjában van az állítólagos trónörököst a trónra ültetni, ha elegendő pénz áll rendelkezésére. Egyszer egy társaságot egy osztrák-magyar hadihajó elé vezetett, s annak üdvövéseit magának tulajdonította.

De nemcsak Amerikában, a szélhámos kalandorok Eldorádójában, hanem Európában is, különösen pedig Magyarországon, számos naplopó, csavargó, csaló lépett fel mint Rudolf trónörökös, és ámitotta, csalta, zsarolta, lopta a hiszékeny népet. Ezek azonban mégsem csak közönséges kihágási és bűnügyek. Mert e csalásokat csak az tette lehetővé, sőt könnyűvé, hogy népünkben általán el volt terjedve az a hit, meg volt gyökeredzve az a meggyőződés, hogy Rudolf trónörökös, a magyar nép nemeslelkű barátja, nem halt meg, hanem bujdosni kénytelen, de a maga idejében elő fog kerülni és boldogítani fogja a sokat szenvedett, az elnyomott magyar nemzetet. — A sok csalási eset közül felsorolok néhány jellemzőbbet, időrendben.

Széplakon beállított Nagy Ferenczhez egy kopottas tiszt ruhájú, érdemrendekkel megrakott férfi, Rudolfnak mondta magát. Jól bevacsorált; a gazdától az istállóban elkérte a nyerges lovát, hogy kilovagoljon. A gazda erre gyanut fogott, az idegenre zárta az ajtót, és csendőrökért szaladt. Mikorára visszajöttek, hült helye volt az idegennek (Budapesti Napló, 1898. V. 24).

Pocsájon, 1898 végén egy toprongyos ember mint Rudolf megszökött Pintér János lovával (Hazánk, 1898. 295. sz.)

A biharmegyei Szelistyén egy marczona alak elhitette a paraszttal, hogy ő Rudolf herceg, vezekelni kell bűneiért; 12 ágú koronája minden ágára egy korona-pénzt kell akasztania. A parasztok összeadták a pénzt, s a csaló elinált. (Az Ujság, 1904. III. 10.)

Rózsashegy környékén Gregor György tót gazdától csalt ki egy ál-Rudolf 140 frtot és ruhát. (Pester Lloyd, 1905. X. 17.)

Budapesten a Kerepesi-úton egy úriasan felöltözött férfi megszólította Bánó József háziszolgát, akar-e a király lovásza lenni? Elhitette vele, hogy a király

fiával fognak találkozni, a ki felfogadja. Fürödni mentek, és az idegen onnan eltűnt Bánó tárczájával. (Ujság, 1905. XII. 24.)

Bőőben egy csavargó elhitette a néppel, hogy ő Rudolf trónörökös; bujdosni kell, az osztrákok üldözik, mert szereti a magyarokat. Pénzt gyűjt, hogy hadsereget vezessen Ausztria ellen. A csendőrök elfogták. (A Nap, 1906. I. 22.)

Hevesmegye községeiben kopott egyenruhájú ember elhitette a néppel, hogy Rudolf a Mátrában rejtőzik és felkelést készít elő, hogy megszabadítsa az országot a németektől. Régi fegyvereket gyűjtött és ezeket eladta Gyöngyösön.

Kivételesen azonban volt olyan ál-Rudolf is, a ki nem kért és csalt, hanem adott. Szalonta vidékén egy vadászruhába öltözött középkorú férfi egy kötegyáni juhásznak éjjeli szállás fejében húszkoronás aranyat adott. — Egy körösparti munkásnál, a kitől vizet kért, papirba göngyölve szintén húszkoronás aranyat hagyott, ezzel az írással: „Szívességeért — Rudolf trónörökös“. A környéken legendák keletkeztek e rejtelmes aranyosztogatóról (Pesti Hirlap, 1912. VII. 20.).

Volt olyan is, a ki maga azt hitte, hogy ő maga Rudolf trónörökös, hogy ez él, hogy meg kell őt boszulni stb. Misztikus halálának hatása alatt csakugyan támadhattak ilyen rögeszmék némely meghibbant elmében. Kis-Kecskeméten Takács József házába beállított egy ismeretlen idegen és magyarázta az odagyűlemlőknek, hogy ő Rudolf trónörökös; a kórházban kiderült, hogy örült. (1900. IV. 22.)

Capo d'Istriában 1908 április végén egy idősebb örült ember késsel megtámadott egy fiatal lelkészt, ezzel a kiáltással: „Majd megboszulom én Rudolf trónörököst“.

Túrkevéen Zsiros János hóbertos különöz fura harczi ruhában kilovagolt az igrizci tanyákra s mesélte, hogy jön Rudolf trónörökös a burkusokkal; akkor jaj az apjának és az uraknak (Túrkeve, 1909. VII. 4).

Németországban tudtommal nem igen kering monda Rudolfról és nem igen történt csalás az ő nevével. Érdekes a három Will testvér esete. Azt állították, hogy ők Ferencz Ferdinánd, Ottó és Rudolf főherczegek. 1905 tavaszán az egyik pénzt zsarolt azzal az ürügygyel, hogy kiszabadítsa a szerb fogságban sínylődő rokonát, Rudolf trónörököst (Budapesti Hirlap, 1906. XI. 25.).

A nemzetközi szocziáldemokraták, a tömegámítás és izgatás nagy mesterei, ügyesen felhasználták a Rudolfról való hiedelmet a maguk önző céljaira. Csikszeredán a vásáron alföldi szocziálisták árultak izgató röpiratot: „Rudolf trónörökös még él“ czímmel. A rendőrség elkobozta. — Ung megyében azt hirdették, hogy Kossuth áll a földosztó agitáció élén, és a még élő Rudolf is támogatja a szocziálistákat, hogy boldogítsa a népet.

Természetes, hogy a ponyvairódalom is, melynek jó érzéke és szimatja van a nép érdeklődésének iránya iránt, felkapta e hálás szenzáció, a nép képzeletét izgató tárgyat. Várnay L. szegedi könyvnyomdája, 1898-ban kiadott egy nyolcz lapnyi verses röpirvet e czímmel: „Rudolf él?“ (ára 6 kr.). Bevezetés és Rudolf-himnusz közt el van mondva „Rudolf históriája“. Egy tanyai embernek beszélte el a szomszédja, hogy nála volt vacsorán és éjjeli szálláson egy rejtélyes vándorlegény, a kiben a feleségével együtt határozottan felismerték Rudolf trónörököst.

Az idegen zavarba jött, mikor a királyfinak a falon függő arczképét nézegették, de nem árulta el magát.

Csuday Mihály aradi népköltő is verset írt arról, hogy Rudolf él. Az ügyészség sajtópert indított ellene.

Szegeden Bíró József papucsos-segéd nagy ribilliót csinált a piacon. Egy csomó ponyvafüzetet a hóna alá csapva kiáltotta: „Rudolf királyfi él! Szenzációs népköltemény! Ára csak két krajczár!” Nagy csődület támadt. A versben el volt mondva, hogy Rudolf földönfutó éhező vándorlegény. A mult héten az alsó városban járt. A kofák szidták az osztrákot. A rendőrség szétzavarta a népet és elzárta a botránytokokozó házalót. (Hazánk, 1990. III. 6.)

A nagyváradi törvényszék is elkobzott egy nagyobb ponyvafüzetet, mely izgatató tendenciával tárgyalta azt, hogy Rudolf még él. Sajnos, nem sikerült e füzetet megkapnom. Az ilyen rendőrileg vagy bíróilag elkobzott nyomtatványokat a Nemzeti Múzeumnak kellene hivatalból átadni.

Hogy felvilágosítsa a népet és megóvja a Rudolf alakjában és nevével szélhámoskodóktól, a „Néplap” több ízben közölt leleplező cikkeket. „A bujdosó királyfi története” elmondja, hogy a bácskai Petrovoscellón egy vándorlegény, Rudolfnak adván ki magát, Nagy Antal gazdának hamis pénzzel fizetett, és ezenfelül elcsalta szekerét, lovát (1899. 5. szám). „A királyfi története” szerint Megyeren egyszerre két ál-Rudolf akarta becsapni a gazdákat. A csendőrök lefűlelték őket. Elmondották, hogy Füreden és Berényben is fogtak el ál-Rudolfokat (Néplap, 1899. 17. sz.)

A boldogtalan királyfi tragikus halála természetesen az édesanyját sujtotta legfájdalmasabban. Mégis csak neki volt lelkierője és bátorsága, hogy a királylyal közölje a rettenetes lesújtó hírt. A gyászeset azonban teljesen megtörte ügyis bánatos lelkét. Mikor a dicső királyné is olyan tragikusan meghalt, a magyar nép rajongó képzelete önkéntelenül kapcsolatot keresett a két bálványának tragédiája közt. Egy hétfalusi (Brassó megye) mészáros felesége azt mondotta nekem, hogy a királynét azért ölték meg, mert tudta és megmondotta, hol van a fia. Ugyanott mások azt hitték, hogy a királyné azért bolyong szüntelenül, mert keresi a fiát, a kiről biztosan tudja, hogy nem halt meg.

Helyyel-közzel arról is rebesgettek, hogy Rudolf nem volt a király fia. Brassóhoz közel, a romániai Predeálon, oláh közemberektől azt hallottam, hogy Rudolf a magyar miniszterelnök fia volt; a király elrejtette, mert nem akarta, hogy utódja legyen. De majd előkerül, ha megürül a trón és elfoglalja azt.

Brassónak Bolgárszeg nevű külvárosában édesanyám házában azt beszélte nekem egy magyar iparos neje, hogy Rudolf a báró Nopcsa fia volt. Ezt megtudták, és azért kellett elbujdosnia.

*

Rudolf királyfi eltűnt az élők világából. Nem rejtőzött el, valóban meghalt. Emléke azonban élni fog nemcsak mint történeti alak a magyar nemzet kegyeletében, hanem mint mondai hős a magyar nép képzeletében is. Regék és mesék, legendák és mitoszok szövődnek tündéri alakja köré.

Meddő merengés volna, eltűnődni azon, milyen hatása lesz vala a mi nemzetünk sorsára, ha Rudolf viselte volna egykoron Szent István koronáját. És hiú

kabbala annak az elképzelése, hogy ha Rudolf nem hal meg, talán elmarad az ő halála megrendítő borzalmát is meghaladó szarajevói tragédia, és eltolódik az e merénylet kifakasztotta világfelfordulás.

És ha még sem lehetett volna elhalasztani a nagy leszámolást, ha Rudolf megérte volna ezt a sorsdöntő krízist, akkor ez bizonyára megújbodása lett volna az ő fenkölt lelkének és jellemének. Az ő energiái elernyedtek volt abban a békés tétlenségben, abban az üres formalizmusban, melyre a körülmények kényttették. A köznapiságot és kényszert unó, több irányban meghasonlott nyugtalan lelke izgalomban, mámorban keresett tompító kábulást. A mostani zivataros idő lett volna a neki való korszak, a mai világrengés lett volna az ő eleme. Vilmos császár mindenható szelleme és erélye mellé illett volna az ő lángoló lendülete. Bizonyára hős lett volna, mint magyar bajtársainak százezrei. A békében ernyedő, a harcban csodákat művelő magyar géniusz igazi inkarnációja. Talán elesett volna a csaták véres fergetegében, s a hazáért szenvedett mártir halála körül dicsőbb legendák sarjadtak volna, mint a mayerlingi rémdrámából.

Rudolf világtörténeti nézőpontból talán végzetes hőssé lett volna. Egyéni szempontból, drámai értelemben, valódi tragikai hősnek volt predestinálva. Az ő világnézete nem illett bele korába, környezetébe. Többszörösen összeütközött a fennálló világrenddel és társadalmi helyzetével: el kellett buknia. Az elbukás külső formáját a véletlen körülmények determinálták. Az ő tragikumában is megvan azonban a katarzis. Eszméje győz. A világtörténelem fényesen igazolta Rudolf nézetét és érzületét a magyarok iránt az uralkodó osztrák felfogással és indulattal szemben.

Rudolf nem tér vissza test szerint. Nem lesz a magyar nemzet Mahdija. De a bécsi Burgra nézve létkérdés, hogy a Rudolf szellemében alakuljon ki a magyar nemzet iránti magatartás. Reánk pedig szent örökségül hagyta a megdicsőült trónörökös azt a szót, a mi az ő szívébe és az ő kezelőjére volt írva: Hazádnak rendületlenül légy hive, oh magyar!

*Dr. Herrmann Antal.*¹

HERMAN OTTÓ, AZ ETHNOGRÁPHUS.²

Az 1859. év új korszakot nyitott meg a tudomány történetében. November 24-én jelent meg *Ch. Darwin* első nagy műve „A fajok eredetéről“ 1250 példányban, hogy rövid néhány nap alatt szétkapkodva, új eszmékkal telítse nemcsak a realis, de a humanus tudományokat is. A gondolkodó emberi elmének ez a hatásában az Írásával vetekedő alkotása — *Méhely* az élettudományok bibliájának nevezi — rányomta a maga markáns reformatori bélyegét a tudományok minden ágára: az ethnographiára is.

Ugyanebben az évben hagyta el a sajtót *Th. Waitz* hatkötetes nagy művé-

¹ A szerző kéri a tisztelt olvasót, szíveskedjék e tárgyra vonatkozó adatait és észrevételeit vele közölni. Budapest, I., Győri-út 13. Paedagogium.

² Részlet *Herman Ottó* készülő életrajzából. Székfoglaló értekezésül felolvasta szerző a Magyar Néprajzi Társaság 1916 április 26-iki ülésén.

nek „Anthropologie der Naturvölker“ első kötete is. Ebben az anthropológiát szembe állítja a történelemmel és célját ekként jelöli meg: „Die Anthropologie sucht alle Völker zu umfassen, insbesondere auch diejenigen, für die es keine Geschichte gibt, um für den Begriff des Menschen eine möglichst breite und vollständige Basis zu gewinnen, und strebt daraus ein Bild teils von dem zu entwerfen, was vor aller Geschichte liegt, teils von dem, was man im Gegensatz zu der eben berührten Weise der historischen Entwicklung der Völker die natürliche Geschichte der menschlichen Gesellschaft nennen kann, nämlich die naturnotwendige Gestaltung derselben auf einem gegebenen Boden und unter gegebenen stationären äußeren Verhältnissen.“¹

Waitz tehát a fizikális anthropológiába beleérti az ethnographiát és ethnológiát is. Az így megszövegezett alapon építették föl a német *Bastian*, *Virchow*, *Vogt*, majd *Ratzel* és mások az ismereteknek azt a hatalmas tömegét, a mely az anthropológia, ethnológia, ethnographia és praehistoria szervesen egységes tudománykörét eredményezte.

A mikor ezek az új csapáson haladó kutatások a nyugat szerencésebb történelmi múltú, jobb geográfiai fekvésű, vagyonosabb, mert ipart űző és világkereskedelmet folytató országait, népeit intenzíven foglalkoztatták: a múlt század hatvanas éveinek legelején mi állami életünk legsivárabb korszakát: az abszolutizmus éveit éltük. Az évszázadok folyamán felgyült tengernyi keserűség 1848/49-es elemi kirobbanása a keleti koloszus nyomására vérbe fulladt és legjobbjainkra is a legborongóbb kétség ömlésű nehezedett. Természetes tehát, hogy nálunk a nagy reformátorok eszméi egy-két évtizeddel megkésve éreztethették csak hatásukat.

A néptudomány világszerte ekkor élte „Sturm- und Drangperiode“-ját. Az ethnológia és ethnographia tárgyköre, célja és feladatai körül még erős viták folytak, de folyt a munka is. A gyarmatpolitikát űző nyugati államok, sőt még az ezt nélkülöző, de ipara folytán vagyonos Ausztria is a primitív népek gazdag anyagát pazar múzeumokban gyűjtötték egybe és folyt a begyűlt anyag feldolgozása.

Nálunk pedig a tárgyi ethnographia a 80-as évek közepéig csak kisebb-nagyobb városi és megyei monographiák hasábjain húzódt meg, mert *Hunfalvy Pál* „Magyarország ethnographiája“ (1876) sokkal inkább demológiai és ethnológiai munka, mint a szó szoros értelmében vett ethnographiai mű.

A 80-as évek végén, 1887-ben törött meg a jég *Herman Ottó* klasszikus, a magyar tárgyi néprajzot megalapozó művével: „A magyar halászat könyvével“.

Sokszor és sokan nehezteltek természetvizsgáló köreinkben *Herman Ottó*ra azért, mert ő, a biológus, ethnographiai kérdésekkel is foglalkozott, ex offo ethnographusaink pedig azért, hogy miért is nem fordít végleg hátat a biológiai tudományoknak és szenteli minden erejét a néprajznak. Pedig egyik nézet sem volt indokolt, különösen amióta *J. Stuart Mill* logikája ledöntötte a természettudományok és az u. n. szellemi vagy társadalmi tudományok közé mesterségesen emelt korlátokat, a miben *Comte* és *Spencer Herbert* filozófiai rendszerei lény-

¹ *Schmidt-Hestermann*: Der Mensch aller Zeiten. II. köt. p. 27 nyomán idézve.

gesen támogatták és a mióta legújabbán *Wundt* „Völkerpsychologie“-ja az ethnológiát is kifejezetten természettudománnyá változtatta.¹

Különben is valakinek biológus volta sohasem zárta ki azt, hogy az ethnographiát sikerrel ne művelhesse. Példa erre *Finsch Ottó*, a jeles német ornithológus, *Herman Ottónak* hosszú évtizedeken át meghitt barátja, a kit a leideni „Museum d'histoire naturelle des Pays-Bas“ éléről hívtak meg 1904-ben a braunschweigi néprajzi múzeum igazgatói székébe és a ki ornithológiai és általános zoológiai kutatásai közben ráért alapos anthropológiai, ethnographiai és ethnológiai tanulmányokra is.

Virchow Rudolfot, a nagynevű anatómust talán említésem sem kell, oly szorosan összeforrott egész tudományos működése a néprajzzal, de az anthropológiával, archaeológiával és ethnológiával is. És ott áll mellette az ősz *Wundt Vilmos* alakja, a kiben a vérbeli pszichológus mellett megtalálja méltó helyét a néptan bűvára is.

De talán semmi sem bizonyítja a két irány szorosan egybekapcsolt voltát jobban, mint az a tény, hogy az ethnológiai folyóiratok egyik büszkeségét, a „Zeitschrift für Ethnologie“-t a „Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte“ adja ki és helyet talál benne a néptan minden ága: az ember-tan, a tárgyi néprajz, a népléktan és az őstörténet.

Különben sem szabad *Herman Ottót*, az encyclopaedikus irányzatú XIX. század első felének szülöttét a XX. század specialista követeléseinek mértékével mérnünk. Ők, az encyclopaedisták a nagy összefüggéseket keresték, mi, speciális-ták a részleteket kutatjuk.

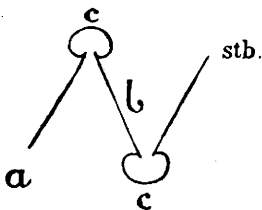
A mikor *Herman Ottó* ethnographiai működéséről szól életének krónikása, akkor korszakos működésének ahhoz a fejezetéhez érkezett, a melyben ő a legértékesebbet, sokszorosan abszolút értéket termelte, a melyben lángelméje divinatorikus meglátásokat revelál.

A *Herman Ottó* oly sokak által irigyelt szeme éles volt a pókszervezet finomságainak, éles volt a madár gazdasági szerepének felismerésében, de a legélesebb, csaknem utólérhetetlenül kihegyezett volt a népies és ősi elemek iránt.

Hogy a felvidéki származású német sarj honnan vette ezt a csodálatos érzéket, azt nem tudjuk. De hogy megvolt benne már tudományos pályája legkezdetén, azt képhez is kötve szemléltetik az Erdélyi Múzeum-Egyelet Évkönyvei, a melyek 1868—1870. évi ötödik kötetének 24. oldalán a Mezőségről írott első közleményében, a halak természetrajzi tárgyalása végén a következőket írja:

„A halak fogása módja kisebb mértékben a gombostüből készült horog s a varsa (oláhul: vejsze).

Ez az utóbbi azonos azokkal a varsákkal, a melyeket a vad és félig művelt népeknél találunk, a melyeket pl. *Frauenfeld* Rióban, Manillában és a Shangai folyón Chinában, *Gerstäcker* pedig a Volga vidékén talált. Az ide csatolt kis rajz, egy olyan szerkezet alapját mutatja:

¹ V. ö. *Schweiger, L.* Az ethnológiának logikai módszerei, különös tekintettel *Wundt* népléktani rendszerére. *Ethnographia* XX. 1909 p. 93—103.

a és *b* terelő nádfalak, *c* a varsa. Ezek a falak úgy köttetnek össze, hogy a tó keskenyebb részét olykor elzárják s a hálnak, jöjjön bár feljülről, bár alólról, varsába kell kerülni okvetetlenül.“

Bizton tudom, hogy *Herman Ottó*nak, a mikor e sorokat 1867-ben írta, még csak sejtelve sem volt arról, hogy a varsákról és vejszékről, a halakról és halászatukról két évtized múltán epochalis munkát fog írni. Ez az idézet nemcsak azt igazolja, hogy *Herman Ottó* már pályája elején sem volt egyoldalú, hanem figyelembe vett mindent, a mi tárgyával, akár legtávolabbi viszonylatban is — állott, de azt is igazolja, hogy néprajzi érzéke csirájában már ekkor odáig volt kifejlődve, hogy — ha egyelőre merészen bár — analógiákat keresett.

Csakúgy mint a madártanra, *Herman Ottó*t a néprajzra is tulajdonképen *Petényi Salamon János*, a tudományos zoológiának magyar földön úttörő munkása, vezette. *Petényi* ugyanis a magyar föld gerinczeseit készült monografice feldolgozni és így a halakat is figyelembe vette. *Heckel Jakab*bal, a kiváló osztrák ichthyológussal karöltve tanulmányozta a halakat; hatvanhét halfaj és fajta elterjedésére vonatkozó feljegyzései 175 népies halnévvel együtt életében nem kerültek kiadásra. Halála után kéziratái — a mint azt *Herman Ottó* ismételtlen megírta¹ — sok viszontagságon át, nagyrészt megfogyatkozva, *Kubinyi Ferencz*, majd báró *Nyáry Jenő* birtokába jutottak, a ki azokat *Herman Ottó*nak adta át. *Herman Ottó* a *Petényi* gyűjtötte népies halneveket kiadta a „*Magyar Nyelvőr*“ 1884. évi XII. kötetében. A gyűjteményben meglévő és *Petényi* által *Phoxinus laevis*nek értelmezett Balaton melléki *varsinta* azonban szemet szűrt *Herman Ottó*nak, a ki tudta, hogy a *Phoxinus* hegyi patakok lakója. Utána járt a dolognak a helyszínén és a *varsintát*, mint *Acerina cernua* L.-t meg is találta, evvel kiigazította *Petényi* tévedését. „Siófokon ekkor szememet szűrta — írja — a soknemű halászszerszám; kezdtem én azt jegyezgetni s minthogy az egyes részek is érdekeltek, hozzáfogtam a rajzoláshoz is. Az a sok magyaros mesterszó csak úgy csengett a fülembé; eszme eszmét szült s egyszerre oly munkakedv — modhatnám lelkesedés — szállott meg, mint még soha.“²

A lelkesedést tett követte; *Szily Kálmán* tanácsára és dunaparti sétái osztályos társának, a magyar kulturtörökvések páratlan maccenásának, *Semsey Andor*nak támogatásával 1883 július 28-án Magyar-Velenczén megkezdte a halak és a halászat tervszerű tanulmányozását. Gyűjtötte a halakat, jegyezte a mesterszavakat és rajzolta a tárgyakat. Munkája nehéz volt, nemcsak mert — úttörőként — a kritikai eljárásnak munka közben kellett kialakulnia, de nehéz volt a magyarság jellemző zárkózottsága miatt is.

A tárgyi és nyelvi anyag gyűjtése közben zajlott le Budapesten az 1885. évi országos kiállítás, a melyen *Herman Ottó* bemutatta anyagának egy részét. A kiállításához kalauzul írott és három nyelven megjelent kis füzet: „*Ósi nyomok a magyar népies halászatban*“ nemcsak külföldszerte keltett osztatlan figyelmet az avatott kezű Mester kutatásai iránt, de úgyszólván előfutárja volt a magyar tárgyi

¹ A magyar halászat könyve. I. kötet: „A könyv története“ című fejezetben, *Petényi* életrajzában és *Chernel István*: „Magyarország madarai“ című művéhez írott bevezetésében.

² „A magyar halászat könyve“ I. p. 3.

néprajz irodalmának, a melyet csakhamar nyomon követett a kétkötetes, utólérhetetlen monografia.

Ebben a mesterműben bontotta ki azt a mérhetetlen kincset, a melyet a rendszeres gyűjtés megkezdésének napjától 1886 január 6-áig — vagyis addig a napig, a melyen a Fertő mellékén lezárta útinaplóját — hordott össze.

A *Petényi*-gyűjtötte 175 népies halnév e három évi kutatás alatt 460-ra szaporodott, a halászatra vonatkozó mesterszavak száma 1800-ra rúgott. Meghatározásaikban gyarló régebbi szótáraink *Herman Ottó* halászati monografiájának megjelenéséig alig 200 halászati mesterszót ismertek, úgyhogy minimális számítással 1600-ra tehető az a színmagyar, pompás szókincs, a melyet tudományos és szépirodalmunk e díszművének köszönhetünk.

A magyar tárgyi néprajznak alapvető és mindmáig legremekebb alkotása, „*A magyar halászat könyve*“, 300 ábrával, 12 műlappal és 9 könyomatú táblával, 860 nagy nyolczadrét oldalon két kötetben jelent meg 1887-ben. A rajzok egytől egyig *Herman Ottó* ónja alól kerültek ki, a halászélet tájrajzi elemekkel kevert táblái *Jankó János*, a humorista segítségével.

Alapvetőnek mondtam „*A magyar halászat könyvét*“, de hangsúlyozni kívánom, hogy ezt nemcsak a magyar irodalomra értem. Mert a magyar mű megjelenéséig az ethnographia világirodalmában — a rendkívül fejlett, de abban az időben még Európaszerte csaknem ismeretlen orosz irodalmat leszámítva — sem akadt egyetlen a *Hermanéhoz* fogható, kimerítő, rendszeres monographia a primitív halászat módjáról.

Benecke,¹ *De La Blanchère*,² *Borne*,³ *Friedel*⁴ és *Rau*⁵ műveit és a berlini nemzetközi halászati kiállítás (1881.) hivatalos jelentését⁶ mind felülmúlja „*A magyar halászat könyve*“, nemcsak szerzőjének zseniális módszerével, eredeti rendszerével, éles összehasonlító érzékével, de abban is, hogy egy ethnographiai egység anyagát dolgozta fel és nemcsak typologiai, de történeti és néprajzi szempontból is. Arról természetesen nem vehetett tudomást *Herman Ottó*, hogy a nemcsak politikai, de nyelvi tekintetben is hozzáférhetetlen orosz irodalom olyan nagy kincset rejteget, a melyet 1900-ban *Jankó János* megfakasztott.⁷

A magyar tudományos irodalomnak nincs egyetlen műve sem, a mely értékében és hatásában fölvehetné a versenyt *Herman Ottó* legklasszikusabb alkotásával, „*A magyar halászat könyve*“-vel. Szelleme és nyelve színmagyar, beosztása világos és áttekinthető, tárgya vonzó, rendszere és módszere pedig nemcsak a múltban, de a jelenben is mintául szolgál minden monographiának.

Szerzőjének egyénisége már jó eleve fölcsigázta az érdeklődést a készülő

¹ *Benecke, B.*: Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen. Königsberg i. Pr. 1881.

² *Blanchère, H. de la*: La pêche et les poissons. Nouveau dict. gen. des pois. Paris, 1868.

³ *Borne, M. von dem, Dallmer E. u. Benecke B.*: Handbuch der Fischzucht und Fischerei. Berlin, 1881.

⁴ *Friedel, E.*: Aus der Vorzeit der Fischerei. Berlin, 1884.

⁵ *Rau, Ch.*: Prehistoric fishing in Europe and North America. Washington, 1884.

⁶ *Ämtlicher Bericht über die internationale Fischerei-Ausstellung.* Berlin, 1881.

⁷ *Jankó, J.*: *A magyar halászat eredete.* Budapest, 1900.

mű iránt, annyira, hogy *Kossuth Lajos* turini remeteségében már a korrektúra-íveket magához kérte. A mikor végre 1887 karácsonyán megjelent mind a két kötet, a napisajtó és a szakemberek vállvetve versengtek az elismerő, magasztaló ismertetésekkel. A bírálatok között a legnagyobb jelentőséget kétségtelenül az ősz *Hunfalvy Pál* megnyilatkozásának kell tulajdonítanunk, a ki a Magyar Tudományos Akadémia I. (nyelv- és széptudományi) osztályának 1887 október 24-iki ülésén ismertette „Herman Ottónak magyar halászati könyvét nyelvi, társadalmi, néprajzi és régészeti tekintetben”.¹ Az összehasonlító nyelvtudománynak ez a magyar büszkesége „nagy jeles munkának” ismerte el a *Herman Ottó* könyvét, a melyet a „Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte” 1887 április 23-iki ülésén mutatott be *Friedel Ernő*,² mielőbbi német fordítását sürgetve, *Hugo Schuchardt*³ pedig, a neves grazi romanista és magyarul is tudó filologus-ethnographus a magyar tudomány ékességének hirdette „das klassische Buch von *Otto Herman*“.

A polihisztor *Rudolf Virchow* is biztatta, adja ki németül. *Herman Ottó*, Norvégia felé utaztában, 1888 június 8-án fel is kereste *Virchow*ot Berlinben, Schellingstrasse 10. alatti lakásán. „Egy perez alatt — írja *Herman* egyik utitárcazájában⁴ — már benne voltunk a történetelőtti és a mai élő népies halászat taglalásában, hogy mennyire egyezik a magyar, különösen a hálósúlyok dolgában a bronzkorral, hogyan vág vissza a komáromi fentő a czölöpépítményekig, a kuttyogató a Volga torkolatig, hogy az amerikai *Rau* csak kompilált; meg hogy a magyar halászat könyvét le kellene fordítani, mondta ő. Itt következett a legérdekesebb; azt mondtam: nem lehet, mert a német nyelvben nincsen elég hozzá való mesterszó! Kiraktuk egymás ellenében s kisült, hogy igazam van: 200 és valami 30 német szóval nem lehet 2500 magyart lefordítani. De hát mégis? Hát bizony neki kell állani a magyar föld németajkú halászságának, mely magyar szerszámmal dolgozik s fel kell gyűjteni a nyelvyagot. — — — Ez egyszer reánk szorult a német, gondoltam én.” *Herman* azután komolyan is foglalkozott a német kiadás tervével, a mely azonban *Trefort Ágoston* halálával örökre csak terv maradt. *Eduard Krause* még 1905-ben is panaszként említi e mulasztást.⁵

A szellemi alkotások értékének fokmérője az a hatás, a melyet koruk vagy az utódok kulturális működésére gyakoroltak. Minél nagyobb ez a hatás, annál nagyobb az alkotás abszolút értéke is. A mikor *Darwin* vaskos kötetei, „A fajok eredete”, „Az ember származása” megjelentek, *Haeckel*, *Vogt* és *Huxley* vezérlete alatt a bűvárok egész raját termékenyítették meg a XIX. század legnagyobb gondolkodójának örökértékű írásai.

A mi kicsiny magyar világunkat így termékenyítette meg *Herman Ottó* hatalmas alkotása. Ebből fakadt *Munkácsi Bernátnak* az ősi multba intenzíven

¹ Megjelent a Századok XXII. évf. 3. füz. 1888. p. 216—241.

² Verhandl. d. Berliner Ges. für Anthropol. Ethnol. u. Urg. 1887. p. 314—315.

³ Mitt. d. Anthropol. Ges. Wien, 1900. p. 158.

⁴ *Herman O.*: Az északi sarkkörön innen. Budapesti Hirlap, 1888 június 24.

⁵ *Krause, E.*: Vorgeschiehtliche Fischereigeräthe und neuere Vergleichstücke. Eine vergl. Studie als Beitrag zur Gesch. der Fischereiwesens. Zeitschr. für Fischerei u. a. Hilfswiss. Band XI. 1905. H. 3—4.

bevilágító remek műve: „A magyar népies halászat műnyelve“ (Néprajzi Füzetek I. szám. Budapest, 1893.), a melyben *Herman* mesterszótárát elemezte tételről tételre haladva és kimutatva a halak, halászeszközök és a vízi élet neveinek, szavainak eredetét, szétválasztva a finn-ugor, török-tatár, szláv és német eredetű mesterszavakat. Gyönyörű folytatása ez *Herman* alapvető művének.

Míg ugyanis *Herman* a *magyarság* anyaga alapján csak azt mondhatta ki, hogy „bárhonnan jött is a magyarság, halászó vidékről kellett jönnie s hogy az emberiség ősfoglalkozása, a halászat, mindenesetre e nemzetnek is ősfoglaltosságai közé tartozott s tartozik ma is“, addig *Munkácsi* az *összehasonlító nyelvészet* anyaga alapján már tovább mehetett és kimondhatta, hogy a halászat és a vízi élet magyar műszavainak „alaprésze a nyelvi s ennél fogva népi élet legrégebb korszakában, az ugor népek közösségéből való kiválás előtt keletkezett, első gyarapulása pedig a történeti fejlődés azon szintén igen régi korszakába esik, midőn a magyar önálló népi egyedé alakulva, valamely török népfajjal jut élénk kulturai érintkezésbe“, azután „a rekesztő és hálóhalászat kezdetleges alakjai ismeretesebbek voltak a magyarok előtt az őshazában is; már a legrégebb idegen kultúrhatás (valamely török népfajé) ismertette meg velük a tökéletesebb hálószerkezeteket, a gyalomét s különösen a czélszerűbb horog- és szigonyeszközöket; a magyarok őshazájának vizekben bővelkedő területen kellett lennie és amaz, egyelőre közelebből meg nem határozható népfaj, melynek nagy kultúrhatása alatt történetének első korszakában a magyar nép állott, tőle délre, tengertől nem messze eső, mocsarakban bővelkedő területen élhetett“.¹

Herman nagy műve szolgált alapul *Jankó János dr.* alapos és értékes könyvének („A magyar halászat eredete“. Budapest—Leipzig, 1900. 2. köt.) megírásához is. Maga *Jankó* ismételten hangsúlyozza könyvében, hogy „A magyar halászat könyve“ a magyar irodalom „első rendszeres typologikus műve“ (p. 4.), a melyet fejtegetéseiben mindenkor alapul vett, sőt sokszor szövegén kívül rajzait is felhasználja (p. 41.).

És a *Herman Ottó* standard művéből fakadt *Magister U. T. Sirelius*nak a finn-ugor népek rekesztő-halászatáról szóló nagy műve is,² a miben nagy része van néhai *Jankó János*nak is, a ki *Herman* művét töviről hegyire elmagyarázta *Sirelius*nak, a szorgalmas finn tudósnek.

Ezen a — hogy megkülönböztetésül így fejezzem ki magam — „irodalmi hatáson“ kívül közvetlen hatása is volt *Herman* nagy művének: lelkes bűvárok egész raját termékenyítette meg és buzdította a tárgyi néprajz művelésére, és tény, hogy a magyar tárgyi néprajz ifjú generációja ezen a munkán nevelkedett, ebből merített buzdítást, ebben talált irányt és ebből tanult mesterkéletlen rendszert.

Ennek a közvetlen hatásnak jótékony terhére kell írunk azt a lelkes agilitást is, a mely *Herman Ottót* — sajnos, csak rövid időre — a Magyar Néprajzi Társaság körébe vezette. A mikor „A magyar halászat könyve“ megjelent, akkor-tájt izgatott éppen *dr. Herrmann Antal*, a hazai néprajzi mozgalmak fáradhatatlan, örökifjú spiritus rectora a néprajzi társaság megalakítása érdekében urbi et

¹ *Munkácsi, B.*: A magyar népies halászat műnyelve. 1893. p. 85—86.

² *Sirelius, U. T.*: Über die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern 4°. 405. oldal. 1905.

orbi — sajtóban és társadalmi téren. Lelkes fáradozásainak meg is lett az eredménye: 1889 október 27-én megalakult a „Magyarországi Néprajzi Társaság“. A legnemzetibb tudomány szolgálatára összesereglett ethnographusok és folkloristák első elnökükké *Hunfalvy Pált* választották meg, oldalán a mozgalom említett vezérének kívül *Jókai Mór*, *dr. Török Aurél*, *Xantus János* és *dr. Réthy László*, az „Ethnographia“ első kötetének szerkesztője voltak az új társaság élteit. A megalakulást követő harmadik évben találkozunk a Társaság folyóiratának hasábjain első ízben *Herman Ottó* aktív szereplésével. A Társaság 1891 október 31-iki ülésén a harangok szavának és a béka hangjának népies értelmezéséről tart előadást,¹ a mely az Ethnographia II. kötetében meg is jelent.

Hunfalvy Pál ötvenéves akadémiai tagságát az elnöklete alatt álló Néprajzi Társaság 1891 november 28-án emlékülésben ünnepelte meg, a melyen *Herman Ottó* „magyar pásztoemberek remekléseit“ mutatta be. Az ősz *Hunfalvyt* súlyos kór szögezte ekkor már ágyhoz és félórával azután, hogy nov. 30-án a napilapok tudósítását a tiszteletére rendezett ülés lefolyásáról elolvasta — örökre lehunyta szemét.

Az elnökét vesztette Néprajzi Társaság súlyos nehézségekkel küzdött. A nemcsak anyagi, de egyéb természetű beléleti zavarok tisztázására a választmány 1892 februári ülésén *Herman Ottó* indítványára egy „kilenczes bizottságot“ küldött ki *Xantus János* elnöklete alatt. A „kilenczek“: *Goldziher Ignác*, *György Aladár*, *Jankó János*, *Munkácsi Bernát*, *Pápay Károly*, *Patrubán Lukács*, *Réthy László*, *Strausz Adolf* és *Herman Ottó* előadó „A Néprajzi Társaság reformja“ czim alatt Kolozsvárott megjelent külön füzetben számoltak be munkálataikról. A reformot a két *Herman*: *Herman Ottó* és *dr. Herrmann Antal* — hajtotta végre.

A tanácskozásokban, mint meghívott vendég, *dr. Lóczy Lajos* is részt vett, a ki a halódó társaság „fönmaradását a nemzeti becsület kérdésének“ vallotta.

A reformot főleg a rendkívül súlyos anyagi zavarok tették szükségessé; a jelentés szerint ugyanis „a néprajzi társaság baja onnan származott, hogy többet publikált, mint a mennyit anyagi alapja megbírt“. Mindenekelőtt az alapszabályok módosítását vették tervbe; mintául a Kir. Magyar Természettudományi Társulat alapszabályai szolgáltak. *Dr. Goldziher Ignác* programot dolgozott ki az „Ethnographia“ számára, a melynek leglényegesebb új pontja az, hogy ismertetni kívánja a néprajzi múzeum nevezetesebb tárgyait és tárgycsoportjait. Mintául *G. A. Wilken*-nek, a „Taal-Land en Volkenkunde von Nederlandisch Indien“-ben 1883—1891 között megjelent értekezéseit és *Andrée Richard*-nak „Ethnographische Parallelen und Vergleiche“ czimű tanulmányait ajánlja. Az anyagi helyzet rendezésére a választmány a kilenczek, illetve *Herman Ottó* indítványára a kultuszminisztertől rendes évi segélyt kér, *Pulszky Ferenczet*, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját és *Szalay Imre* miniszteri tanácsost, akoron a Múzeum illetékes referensét arra kérték, engedélyezzenek a Múzeum irodalmi közlésekre szánt dotációjából megfelelő összeget a néprajzi osztályban őrzött becsesebb tárgyaknak az Ethnographiában leendő leírására és publikálására.

Gróf Csáky Albin, akkori kultuszminiszter, *Pulszky Ferencz* múzeumi igaz-

¹ *Herman, O*: A harangok szava és még valami. Ethnographia II. 1891. p. 323—330.

gató és báró *Eötvös Loránd* akadémiai elnök — a kitől ideiglenes helyiséget kért a Társaság — messzemenő jóindulattal fogadták a beterjesztett reform-javaslat kéréseit s ezzel a Néprajzi Társaság meg volt mentve.

Virchow, Ranke, Bastian, Hellwald, Leland, Gatchet, Steinthal elismerő nyilatkozatai a magyar ethnographus-gárda törekvéseiről és eredményeiről tehát nem hangzottak el hiába: a hivatalos körök önzetlen előzékenységgel siettek megmenteni a nagyra hivatott Néprajzi Társaságot, És ebben az oroszlánrésze tagadhatatlanul *Herman Ottó*-nak volt, a ki minden erejét: népszerűségét, politikai súlyát és országos tekintélyét latba vetette a siker érdekében.

Az egész reformmunkálatra a „magyarországi“ helyett most már „Magyar Néprajzi Társaság“ 1892. május 7-iki közgyűlése ütötte a hitelesség bélyegét, a mely elfogadta az összes javaslatokat és benső örömmel véve tudomásul a már végrehajtott intézkedéseket, jobb jövő reményében alakult újra. Elnökéül akkor *Herman Ottót* választotta meg és bár rövid idő múlva már *Kuún Géza gróf* váltotta föl s így működése a Társaság élén igen rövid volt csak: mégis neki köszönheti a Társaság, hogy a legsúlyosabb válság óráit katasztrófa nélkül uszhatta meg.

Közben országsherte folyt már a lázas munka keletről nyugatnak vándorló őseink honalapítása ezeréves fordulójának méltó megünneplésére.

Az 1896-dik évi ezredéves kiállítás országos bizottsága *Lukács Béla* akkori kereskedelemügyi miniszter elnöklete és *Vasary Kolos* néhai biboros hercegprimás tiszteleti elnöklete alatt 1893 elején alakult meg. A történelmi főcsoport IX. csoportja a történelmi vadászat, halászat, mezőgazdaság és bányászat tárgyi részeinek volt száruva. *Herman Ottó* mindjárt az alakuló ülésen a pásztorélet anyagának fölvetését is ajánlotta. „Elöttem — írja indokolásul¹ — úgy állott ez a rész, hogy a pásztorokodás a magyarságnak, mint kétségkívül lovas, egyáltalában állattenyésztő nemzetnek, éppen oly mértékben és jelentőségben igazi ösfoglalkozása, mint a halászat és hogy éppen ennél a körülménynél fogva, tárgyi vagyonában szükségképpen meg kell lenni a kapcsolatot a történelmetől korszakokkal, mint volt a halászati résznek is; nem is szólva egy rendkívül fontos elemről, a diszitésről,² mely a pásztoroknál oly nagyon uralkodó és magyar szempontból oly mélyen bevágó, tudniillik a legkényesebb kérdések egyikébe, mely az eredetet, az átvételt és esetleg az eltulajdonítást veti föl.“

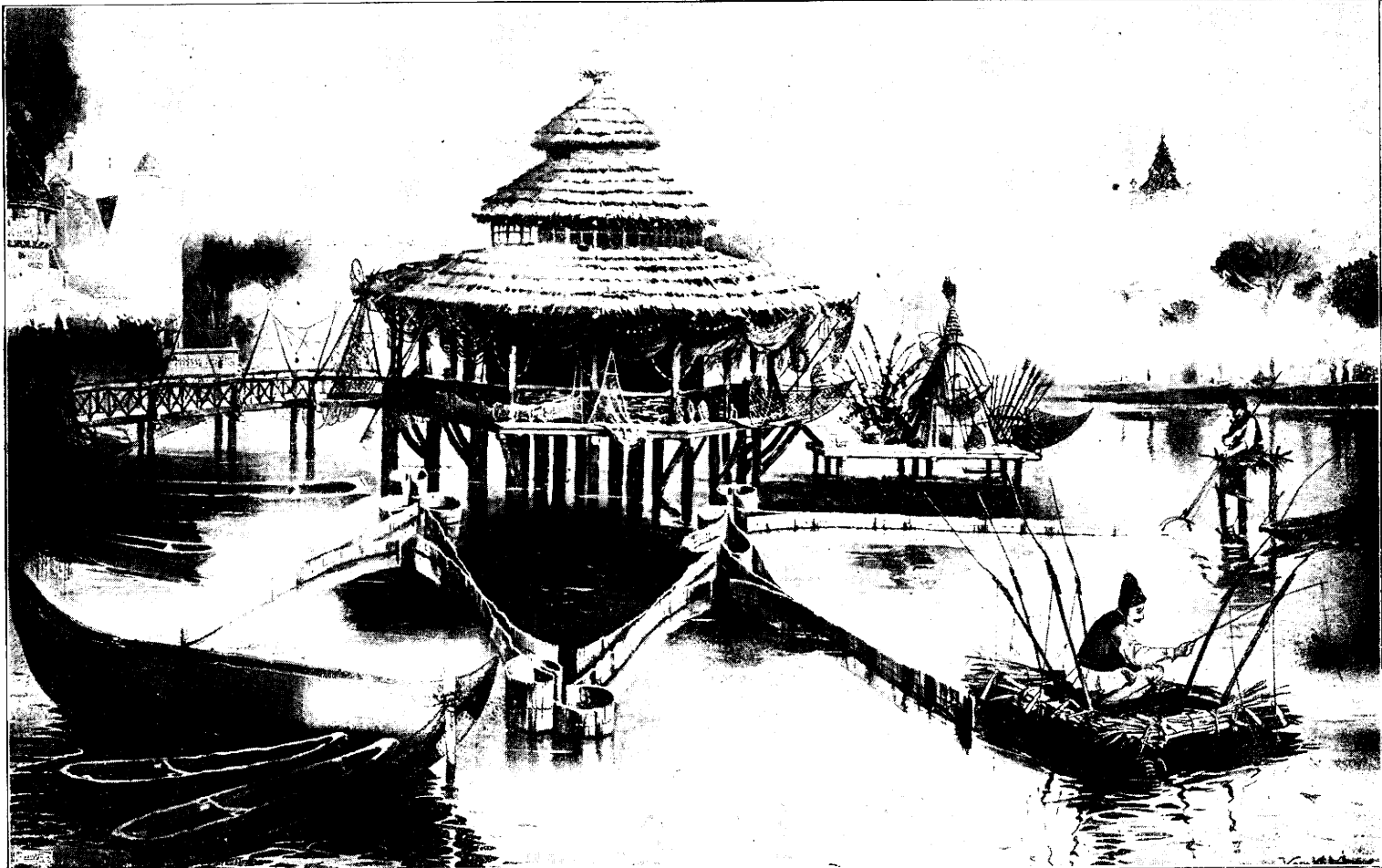
A IX. történelmi csoport vadászati anyagát nemrégiben elhunyt kiváló régészünk, *dr. Nagy Géza* látta el, a mezőgazdasági és bányászati anyag gazdátlanul s így egyben el is maradt; a halászati és pásztoréleti kiállítást *Herman Ottó* rendezte.

Milleniumi kiállításának alapjául az 1885-ös országos kiállításán bemutatott népies halászati anyag szolgált; ezt 1893-tól kezdve rendszeres pásztoréleti anyaggal toldotta meg, a melynek lezavát saját maga hordotta össze a képviselőházi szünetek alatt. Gyűjtött az Alföldön, a Dunántúl, a Felvidéken és Erdélyben.

A városligeti sziget északi sarkában (a mai Anonymus szobor mögött) állott

¹ *Herman, O.* Az ösfoglalkozások. Halászat és pásztorélet. Budapest, 1898. p. 5.

² V. ö. *Herman, O.* Magyar pásztorok remeklései. Ethnographia. III. 1892. p. 310—321.

Herman Ottó czölöpépítménye az ezredéves kiállításon.

XVI—XVII. századbeli magyar motivumokkal díszített favázás, emeletes vadász-kastélyban volt kiállítva a történeti vadászat és a pásztorélet gyűjteménye.

A halászati anyagot *Herman Ottó* külön pavillonban állította ki. Ez a sokat emlegetett, messze földön híressé vált igazán bájos *őshalászati pavillon* tulajdonképpen a tó tükre fölé emelt czölöpépítmény volt (a kiállítási katalogusokban az 57. számú pavillon). A hármastagozatú tetővel fődött ideális, tehát nem őskori alak után formált czölöpépítményt *Herman Ottó* vázlata és *Alpár Ignác* tervei szerint *Neuschloss Marcell* és *Ödön* építették, mindössze 8000 korona költségen. Az egész tervezetben *Herman* szerint „mindössze csak az ismeretes, vagy rekonstruált — leginkább svájci — czölöpépítmények alapeszméje nyert bizonyos fokig alkalmazott formát, azért, hogy illő keretet, vagy összefoglaló középpontot alkosson a népies, ősi jellegű halászati szerszámok számára; keltsen a szemlélőben bizonyos hangulatot, mely ily természetű tárgyak hatását fokozhatja, az azokban rejlő tanúságot pedig úgy domboríthatja ki, mint valamely határozott felfogású vagy színezetű képet a hozzáillő keret“.

A hangulat és a hangulat keltette hatás teljes is volt. A czölöpépítmény egésze csak úgy sugározta a hamisítatlan, ősi zamatot. Az egyszerű és mégis oly mesteri építmény, a melyre híd vezetett a szigetről, körül volt véve az őshalászat beszédes alakjaival, a fertői kürtös vejszével, ungmegyei kullogóval, a mezőségi fluta-val, aldunai vesszősvarsákkal, különböző régi lélekvesztőkkel; a hidat szigonyok díszítették, a párkányokon és a czölöpépítmény belsejében pedig egymás mellé sorakoztak a hálók, hálósúlyok, horgok és az aprószerszám. A czölöpépítményhez ragasztott dobogón a csongrád-mindszenti „emeli“ és „érző“ háló mellett régi formájú pákászkunyhó emelkedett.

Új anyag kevés volt a halászati csoportban; de az egésznek beállítása, csoportosítása, zamatja utólérhetetlenül mesteri, mély intuíción alapult. És a mellett a koncepczióknak ez a formája új volt, sőt még napjainkig is egyedülálló. Még *dr. Hazelius* Arthur világhírű alkotása, a stockholmi „Nordiska Museet“ függeléke: a Skånsen sem dicsekedhet ma sem ilyen őshalászati czölöpépítménnyel. A mily kár volt a kiállítás végeztével megsemmisíteni, olyan örvendetes, hogy legújabbán felmerült maradandó újraépítésének terve. Nem is tudnék *Herman Ottó* lényének, egyéniségének jobban, hívebben és méltóbban megfelelő emléket gondolni, mint a *Herman-czölöpépítményt*.

Ha a halászati anyag nem is, annál újabb és ép oly meglepő volt a pásztoréleti kiállítás. Elsőül volt itt bemutatva az ősi pásztorlakások sora: a cserény, a vasaló, kontyos kunyhó, a hamvas, szárnyék, putri, kunyhó; a csikós és jubász, a gulyás és kanász szerszáma, készsége, a polikróm díszítésű pásztorfaragások stb. stb. Új, még csak nem is sejtett értékek revelálódtak a szemlélő előtt: *Herman Ottó* saszeme újra felfedezett egy olyan kimeríthetetlen, megmérhetetlen értékű forrást, mint egy évtized előtt a halászat néprajzi anyagát és ez a nagy ösfoglalkozás: a *pásztorokodás* tárgyköre.

Ezredéves kiállításunk történeti osztályának zsűrijébe neves külföldi bűvárok is meghívtak, köztük *dr. Finsch Ottó*, a jeles braunschweigi (azelőtt leideni) ethnographus és zoologus, *Julius Lessing*, a berlini iparművészeti múzeum igazgatója, *H. M. Cundall*, a londoni South Kensington múzeum őre, *A. Schnütgen*,

a kölni „Zeitschrift für Christliche Kunst“ szerkesztője, *W. Boheim*, a bécsi Hofmuseum kustosza, *L. Delamarre-Didot*, a párisi „l'Union Centrale des Arts Decoratifs“ gondnoka, *Thewalt*, nyug. kölni polgármester, *Gaston Le Breton*, a roueni múzeum igazgatója és az Institut lev. tagja, *F. Bluntschli*, zürichi műegyetemi tanár, *dr. W. Neumann*, bécsi egyetemi tanár, *Comte Lair*, a párisi Société Française Archéologie delegátusa, *E. Reusens*, louvaini egyetemi tanár és mások.

Ezek a neves szakferfiak az ösfoglalkozási anyag újszerűségétől, fontosságától és értékétől áthatva, a következő levelet intézték *Herman Ottó*hoz :

Hochgeehrter Herr! Es war nicht möglich, Ihnen, als einem Mitglied der Jury, für Ihre Sammlung von Instrumenten der Urbeschäftigungen eine Auszeichnung zu votiren. Wir dürfen sagen, dass Ihre Stellung innerhalb der wissenschaftlichen Forschung so hoch normirt ist, dass es einer formalen Auszeichnung nicht bedarf; Sie haben auch Sorge getragen, dass Ihre Sammlungen Ihrem Vaterlande zu Gebote stehen und erhalten bleiben. Uns aber, den vom Auslande hinzutretenden Mitgliedern der Jury, bereitete die Ausstellung Ihrer Sammlung eine Enthüllung und wir möchten nicht von hier scheiden, ohne Ihnen unsere höchste Bewunderung für Ihr Werk ausgesprochen zu haben. In geradezu vorbildlicher Weise sind hier die Reste einer Kultur erhalten, die im Verschwinden ist. Dieses unscheinbare, aber für die Entwicklungsgeschichte der Menschheit unvergleichlich wichtige Material in seiner Bedeutung richtig erkannt, mit so viel Einsicht und patriotischer Liebe festgehalten zu haben, betrachten wir als eine der glänzendsten Leistungen dieser an Ehren so reichen historischen Ausstellung und schätzen uns glücklich, uns in der Verehrung Ihrer Arbeit Ihren Landsleuten anschliessen zu dürfen in der Hoffnung, dass es Ihnen vergönnt sein möge, Ihr grosses Werk weiter zu fördern und dass es uns beschieden sein möge, die Anregungen, die wir durch Sie empfangen haben, fruchtbringend weiter zu tragen.

Budapest, 6. Oktober 1896.

Dr. Otto Finsch
J. Lessing — Berlin
H. M. Cundall
Schnütgen
Wendelin Boheim
L. Delamarre-Didot
Thewalt

Gaston Le Breton
F. Bluntschli — Zürich
Dr. W. A. Neumann
Rud. Dieterich Art.-Hptm.
Cte Lair
E. Reusens

Az „Anthropologische Gesellschaft in Wien“ meghívására *Herman Ottó* 1896 február 13-án bemutatta gazdag anyagának egy részét Wienben; előadása illusztrálva megjelent a társaság közleményeiben.¹ A magyar pásztorornamentikát tárgyaló cikkén kívül ez volt első pásztoréleti dolgozata. Részletesebben azonban csak az ezredéves kiállítás főjelentésében fejtette ki anyagát, a mely jelentése bővítve különnyomatban is megjelent.² Ennek pásztoréleti részében vázlatát adta a pásztorlakások közül a cserénynek, a hortobágyi vasalónak, az ecegi kontyos kunyhónak, érintette a hamvast, vázolta továbbá a szárnyéket, a putrit, a somogyi, berényi és a tót kunyhót, kitért a juhászattal kapcsolatban a pásztorrovásra,

¹ *Herman, O.*: Die ethnographischen Elemente der Millenniumsausstellung Ungarns mit besonderer Berücksichtigung der Urbeschäftigungen. Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien, XXVI. 1896. p. 3—13. fig. 21., Taf. 4.

² *Herman, O.*: Az ösfoglalkozások. Hálászati és pásztorélet. Különnyomat Matlekovits: Az ezredéves kiállítás eredményei cz. kiállítási főjelentés V. kötetéből. Budapest, 1898.

azután apróbb ősi pásztorelemekre (ú. m. bocskor, erszény, aczél, kova, tapló, kupáncs, balta stb. stb.), az ornamentikára, a nemzetiségek pásztoréleti anyagára, függelékül pedig a pásztor lelki életét, biológiai érzékét foglalta össze tömören.

*Herman Ottó*nak ez a kis könyve a magyar pásztorélet ethnographiai compendiuma. Éles szeme, biztos ítélete, ha nem is rendszeres, de mesteri vázlatát adta benne annak az egész tárgykörnek, a melyet az ősfoglalkozások pásztoréleti anyaga alatt értünk. Ez a hatalmas meglátásokban, mély intuicióban gazdag mű épp oly termékenyítőleg hatott, mint „A magyar halászat könyve“; a bűvároknak megmutatta mindazon kérdéseknek egész raját, a melyeket eladdig senki figyelmbe nem vett. Pásztorhajlék, pásztor szervezet, pásztor korszakosság egyre-másra nyertek e mű nyomán avatott bűvárokat. A mit *Herman Ottó* későbbi ősfoglalkozási kutatásai során írt, az mind csak kiszélesítése, kidolgozása ennek a revelációként ható könyvnek. Jól mondták a külföldi zsűritagok föntidézett levelükben: *Herman* 1896-os gyűjteménye megnyilatkozás volt, a minthogy mély és tartalmas megnyilatkozás volt a hozzáírott könyv is.

Az 1885-ös országos kiállítás népies halászati eszközgyűjteménye szolgált alapul a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának; az 1896-os megnövelt halászati és új pásztoréleti anyag is a néprajzi múzeumba került, a melynek élén, 1894-ben bekövetkezett haláláig, *Xántus János* állott. *Xántus* halála után tartós interregnum következett. Ekkortájt merült föl komoly formában az a terv, hogy *Herman Ottó* álljon a Néprajzi Múzeum élére. *Herman* akkoriban Miskolcz város déli kerületét képviselte a törvényhozásban és 1893 óta, a Budapeston lezajlott II. nemzetközi ornithológiai kongresszus lezajlása után, *gróf Csáky Alvin* akkori kultuszminiszter megbízásából a magyar ornithológiai központot is szervezte és vezette. *Wlassics Gyula*, *Csáky* utódja a kultuszminiszteri székben, a millenniumi kiállítás előkészületei közben fel is ajánlotta *Herman Ottó*nak a Néprajzi Múzeum vezetőállását.

Herman az ajánlat elfogadását politikai elvbarátainak és ellenfeleinek véleményétől tette függővé. Ezért felkérte meghitt bizalmasát, *dr. Szily Kálmánt*, akkoron a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárát, hívja meg a szabadelvű párt képviselőjében *Péchy Tamást*, a képviselőház volt elnökét, az ellenzék részéről *Horánszky Nándort*, *gróf Wass Bélát*, *Madarász Józsefet* és *Hoitsy Pált*, a kik 1895 telén a következő határozatban állapodtak meg:

Nyilatkozat.

Herman Ottó képviselőtársunk *Szily Kálmán* úr által a következő kérdést intézte hozzánk: „összeegyeztethető-e a politikai életben elfoglalt, nyíltan vallott irányomnál fogva az, hogy elfogadjak oly állami hivatalt, a mely tisztán tudományos, de a képviselő-séggel, vagyis eddigi politikai állásommal törvény erejénél fogva összeférhetetlen?“

Alulírottak, miután tisztán tudományos állásról van szó, e kérdésre valamennyien egyértelműleg igenlőleg válaszoltak.

A mennyiben pedig ez állás olyan, melyet nézetünk szerint méltóan betölteni ez idő szerint egyedül *Herman Ottó* van hivatva s ez állásban a magyar kulturának eléggé nem méltányolható szolgálatokat tehet: annyiban mi az állás elfogadását egyenesen hazafias kötelességének tartjuk.

Még az esetben is, ha ez állás elfogadása törvény szerint a képviselői megbízatásról való lemondást vonná maga után, *Madarász József* társunk kivételével mindany-

nyian abban a nézetben vagyunk, hogy a felajánlott állást elfogadni *Herman Ottó* képviselőtársunknak kötelessége. Ez utóbbi nézetiinkkel szemben *Madarász József* társunk abbéli nézetének ad kifejezést, hogy összeférhetlenség esetére *Herman Ottó* inkább képviselői mandátumát tartsa meg.

Budapest, 1895 Február hó 22.

Péchy Tamás s. k.

Wass Béla s. k.

Horánszky Nándor s. k.

Hoitsy Pál s. k.

Madarász József s. k.

Szily Kálmán s. k.

Madarász apó állásfoglalása — orthodox szélbaliságának következménye — érthető, a többi vélemény azonban egyhangulag javasolta a megbízatás elfogadását.

És az — miért, miért nem, bajos volna ma már eldönteni — mégis elmaradt. *Herman* a ciklus lejártáig megtartotta mandátumát, azután végleg az ornithologiai központ élére állott.

Petőfi színésznek, *Arany* festőnek, *Ratzel Frigyes* gyógyszerésznek, *Bastian* orvosnak készült és örök babérait mégis más-más terén aratták. *Herman* is váltig természetvizsgálónak vallotta magát, pedig a legnagyobbat mint ethnographus alkotta. Vajjon úgy lett volna-e, ha ex offo is a magyar néprajzi mozgalmak élére áll?

Valószínűleg kevesen emlékeznek már arra, hogy a mikor a magyarországi néprajzi társaság megalakult, szakosztályai között egy *ősnéprajzit* (palaeoethnologiai) is szervezett. *Herman*, bár akkoron még nem vett aktív részt a Társaság működésében, a megszervezett, de meg nem alakult szakosztály egész munkakörét egymaga végezte el, a mikor 1891-ben kimutatta Miskolcz diluviumából a pleistocaenkorai ősember első magyarföldi kőszerszárait. És a mikor hivatásos geologusok tagadóba vették a lelet korát, tizenöt esztendő szívós küzdelmével, alapos nekikészülésével igazolta a maga eredeti álláspontjának helyességét. *Herman Ottó* recens halászati kutatásai vezették az ősnéprajz emlékeinek tanulmányozására. Saját szavai szerint a magyar halászat körül folytatott tanulmányai során a jegellőkövek, hálósúlyok, horogkövek, fentők és egyebek érdekében számba kellett vennie a praehistorikus leleteket is s ezek alapján könnyű volt a miskolci tüzkőszakóczákban szakasztott mását felismerni a Somme-völgyi, *Boucher de Perthes* felfedezte kovaszakóczáknak.¹

Herman Ottó palaeoethnologiai kutatásai során sokszorosan támaszkodott *Lubbock* eredményeire. Nagyon találóan mondja *dr. Lasz Samu Lubbockot* az angolok *Herman Ottó*-jának: mindketten természetvizsgálók, ethnographusok, palaeoethnologusok és politikusok is.

Herman őstörténeti kutatásaiból fakadt a máris szép eredményekkel dicsekvő magyar barlangkutatás, tudományos mozgalmainknak egyik legifjabb ága.

Azonban ez is csak epizód a *Herman Ottó* eseményekben, eredményekben oly gazdag tudományos, különösen ethnographiai működésében. A gerincez az általa kijelölt új tárgykör: az ősfoglalkozások rendszeres kutatása.

Nem árt leszögeznünk ezen a helyen, hogy miként a fogalmat, úgy magát

¹ *Herman, O.* A miskolci tüzkőszakóczák. Természettudományi Közlöny. XXV. 1893. p. 169—183.

az *ösfoglalkozás* szót is *Herman Ottó* alkotta és pedig nemcsak a magyar, de a német irodalomban is, mint „*Urbeschäftigung*“ szót.

A magyar szót — ha jól tudom — első ízben 1887-ben „A magyar halászat könyvében“ (p. 3), azután 1892-ben használta abban az értekezésében, a mely „A halászat mint *ösfoglalkozás* és viszonya a néprajzhoz“ cím alatt az *Ethnographia* III. kötetében (253—262. oldal) jelent meg. Hogy a német szó, — legalább is ebben a jelentésében — a *Herman Ottó* alkotása, kitűnik *M. Bartels*-nek a *Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* 1896 november 21-iki ülésén az ezredéves kiállításról beszámoló jelentéséből: „Unter den sogenannten Urbeschäftigungen . . . verstanden die Herren Alles, was sich auf das primitive Hirtenwesen und die primitive Fischerei bezieht, wie sie vielmals auch heute noch in dem ungarischen Lande gebräuchlich sind“.¹

A kiállítás nagyszerű sikere csak buzdítás volt és most már rendszeres munkához látott,² már t. i. a *Herman Ottó* rendszere értelmében. Ezt a rendszert nem a köznapi értelemben vett systema kinos skatulyázó eljárása, hanem az éleszemű alkotó bűvár intuitív felismerése jellemzi. Rövid helyszíni szemle elég volt a *Herman Ottó* sasszemének a lényeges elemek kiérzésére s ez számára elég volt. Ő utat tört; a kiszélesítés a *succrescentia*, az ifjak feladata.

1897-ig összesen 223 pontot kutatott át, ezek közül 80 halászati, 143 pásztoréleti anyagot nyújtott. Ezeknek anyaga alapján 1897-ben vezéreszméit megírta „Az *ösfoglalkozások kérdése*“ cím alatt a *Budapesti Szemlében* (1897 márcz. füz., LXXXIX k. 412—432 old.). Ebben az *ösfoglalkozások* fogalmát a következőképpen határozza meg: „*Ösfoglalkozásokul* tekinthetők a halászat, a vadászat és a pásztorélet; azért, mert az élet alapszükségeiből erednek és mert mind a háromnak jellege mozgó, a hely változtatását nemcsak megengedő, hanem sokszorosan követelő is, a mivel ellentétes a földművelés, mely helyhez kötve, csak kényszer vagy szükség behatása alatt változtathatta helyét, így már fokozatos fejlődés eredménye.“

Az *ethnographia* akkori első mestereivel, *Hörnes Móricz*al, a nagynevű bécsi archaeologus és ethnologussal,³ valamint *Peschel O.*⁴-val szemben — a kik ethnographiai analógiáikat és homológiáikat a jelenkor primitív állapotban élő népelemtől veszik — *Herman Ottó* az előre haladott népek *ösfoglalkozásaira* fordította figyelmét, „a melyekben — úgymond — történetök és művelődésmentők visszatükröződnek, tehát fényt derít ősi állapotukra is. Sőt több: világot vehet mindazokra az érintkezésekre és alakulásokra is, a melyeken az adott népelem a multban végigment.

A kutatásai során megismert anyagból idézett dolgozatában négy pontba foglalt tételt állított fel:

„1. Az adott népelem vagy faj történetelőtti viszonyait sokszorosan megvilá-

¹ Verhandl. d. Berliner Ges. für Anthropol., Ethnol. und Urgesch. 1896. p. 569—571.

² A „kutyafuttában“ szedett bugaczi forgácsok, a melyek körül *Kada Flekkel* parázs vita folyt le a Vasárnapi Újságban (1895 p. 10, 33, 688, 706, 849). még a megelőző időkből valók.

³ *Hoernes, M.* Die Urgeschichte des Menschen nach dem heutigen Stande des Wissenschaft. Wien 1892.

⁴ *Peschel, O.* Völkerkunde. Leipzig 1874.

gitja az élő ősfoglalkozások tárgyi része anyagi, szerkezeti, díszítési, használati és elnevezési — tehát nyelvi — sajátosságainál fogva.

2. Az élő ősfoglalkozások kimutatják az adott népelemnek vagy fajnak viszonyát azokhoz a történet előtti korokból származó, ma már ásatag használati tárgyakhoz, a melyek arról a területről kerülnek, a melyen az adott nép most lakik.

3. Világot vethetnek arra az útra is, a melyet az adott nép a történetelőtti korban megtett mai lakóhelyéig; az érintkezésekre, a melyekben más fajokkal állott, a mennyiben tárgyakat átvett vagy átadott.

4. Végre, a mire nagy súly helyezendő, fogalmat nyújthat és nyújt is az ősfoglalkozásoknak történetelőtti korban divott oly tárgyairól, a melyek vagy egészen, vagy részben oly anyagból — p. o. bőrből, fából, nádból stb. — valók voltak, a mely anyag, a földbe kerülve, elenyészett.*

Tömör indokolás után azt kívánja *Herman* idézett értekezésében: „indítsion Magyarországnak mostani közoktatásügyi kormányzata kellő anyagi erővel oly műveletet, mely öt-hat év alatt összeszedi mind azt az ethnographiai, különösen ősfoglalkozási anyagot, mely rohanva pusztul . . .“

A munka meg is indult. És bár gazdag és értékes eredményekkel folyt, örök kár, hogy apróbb-nagyobb epizódok hosszú sora sokban akadályozta a rendszeres és folytonos kutatást. Az első epizód az évezred fordulójára, 1900-ra Párisba tervezett nemzetközi világkiállítás volt. Az 1885-ös és 1896-os anyagot, tömörebb formában bár, de itt is be kellett mutatni az újabban gyűlt anyag javával. Ez meg is történt és a francia kormány meg is akarta szerezni a Trocadero ethnographiai múzeuma számára, az anyag azonban visszakerült a magyar Néprajzi Osztály tulajdonába. (Még egy negyedik ősfoglalkozási gyűjteményt is összehordott *Herman Ottó* s ez ma a Mezőgazdasági Múzeum IV-ik saroktermét tölti be; — az egyetlen *Herman*-gyűjtemény, a mely tárgyához méltóan van elhelyezve.)

Részben a kiállítás alkalmára, jobbára azonban a tervezett ősfoglalkozási mű számára *Herman* tizennégy nagy akvarellt festetett *Koszol Jenő*vel. Az eredetiek ma a Természettudományi Társulat üléstermét díszítik. *Izabella* királyi hercegnő a művészszel másolatokat készíttetett a képekről, *Herman Ottó* szerzői jogát egy tokban átadott arannyal ismerve el.

A második epizód: a magyar halászat eredete körül kifejlődött hosszú vita. *Gróf Zichy Jenő* tudvalevőleg 1895-ben expedíciót szervezett Ázsiába; ezt az első expedícióját 1896-ban követte a második, 1898-ban pedig a harmadik. Minthogy *Zichy* östörténeti kutatási tervzetébe a néprajz is fel volt véve és bár, vagy talán inkább, mert *Zichy* első úti jelentését (*Voyages au Caucase et au Asie Centrale*) a nagy *Virchow* elismerő bírálatban részesítette,¹ *Herman* — saját szavai szerint — szkeptikus kritikának vetette alá a *Budapesti Szemlében*,² abból indulva ki, hogy „a ki a magyarok őshazáját vagy eleit és rokonságát sikerre való kilátással akarja kutatni, annak első dolga, hogy itt, a magyar földön ismerje meg a magyarságot“.³

¹ *Virchow, R.*: Zeitschrift für Ethnologie. 1897. p. 172.

² *Herman, O.*: Gróf Zichy Jenő utazása a Kaukázusban. *Budapesti Szemle* 93. k. 1898. p. 123—139.

³ *Herman, O.*: Viszonzvlasz gr. Zichy Jenő válaszára. *Ibid.* p. 449—457.

Zichy harmadik expedíciójának első és főeredménye Jankó János kétkötetes műve volt: „A magyar halászat eredete“, a melyet Herman Ottó terjedelmes recenzióval kísért. Válasz¹ és viszonyválasz² gyors egymásutánban jelentek meg minden pozitív eredmény nélkül, mert igaza volt Nagy Gézának,³ Schuchardtnak⁴ és Birknernek⁵: „auf die beiden Bücher, auf das von Herman und das von Jankó, darf die magyarische Litteratur stolz sein“.

A harmadik epizód: a ház-polémia. Herman Ottó a Természettudományi Társulat égisze alatt 1898 december 10-én és 17-én két előadást tartott „A magyar ösfoglalkozások köréből“. A tanulmány tulajdonképen válasz kíván lenni Bünker Rajnárdnak⁶ és Jankó-nak, a millenniumi kiállítás néprajzi fahjáról írott értekezéseire, illetve konkluziójukra, a mely szerint „der Typus, welchem ohne Ausnahme alle Häuser des ethnographischen Dorfes angehörten, ist der oberdeutsche“, a mivel teljesen egyetértően nyilatkozott Jankó is. Herman Ottó ezzel szemben kimutatta, hogy a magyarságnak is van sajátos és jellemző hajléka.

Kiindulva a nádkézés, majd szövött és palánkös enyhelyből, eljut a nyitott, a félig fedett, csorbafedelű cserényen és mozgó kunyhón át a teljes cserényig és ebből levezeti a háromosztatú magyar házat. Majd áttér a finn kotára és ebből vezeti le a kontyos kunyhót, a vasalót, a sätort, a nyeregterítőt, putrit és egyéb földlakásokat.

A „Hausforschung“ óriási irodalmát (Bancalari, Deininger, Finsch, Meringer, majd Huszka, Szinte) csaknem teljesen figyelmen kívül hagyva, állította fel a magyar hajlék fejlődési típusait, ha nem is vitathatatlanul, de minden esetre éles elmével, pompás megfigyelések és fejlett formaérzék alapján. Huszka József⁷ — bár egyik-másik pontját megtámadta — szintén megokolatlannak tartotta Jankó-nak azt az állítását, „hogy a magyar és székely ház fel-német mintára készült“.

A megindult vitának rövid időre újabb tápot adott Jankó Jánosnak a Magyar Nemzeti Múzeum ismeretterjesztő előadásai során 1900 január 28-án tartott előadása; a vita azután a Budapesti Hirlapból a Néprajzi Értesítő hasábjaira terelődve,⁸ Herman Ottó következő nyilatkozatával ért véget: „én a magyar ház eredetét és fejlődését kutatom, a reánk maradt népies, kezdetleges, de állandó épületekből indulok ki — — — a jövő kutatás eredményei majd ítéletet mondanak“. A jövő kutatás azonban még ma is — a jövő zenéje.

Anélkül, hogy minden tételében aláírnók a Herman Ottó házfejlődési sorozatát, el kell ismernünk, hogy minden ízében logikus és ideális. Úgy vagyunk vele, mint néhai Eötvös Károly a Verböczy-czitátumokkal. Eötvös egy időben

¹ Herman, O.: Die Forschungreisen des Grafen Eugen von Zichy in Asien. Dritte Reise. Band I.; Nachtrag zur „Recension etc.“; Schlusswort zur „Recension etc.“. 1900.

² Jankó, J.: Válasz Herman Ottó urnak etc.; Antwort an Herrn Otto Herman; Zárszó.

³ Nagy, G.: A magyar halászat eredete. Ethnogr. XI. 1900. p. 241—249.

⁴ Mitt. d. Anthr. Ges. Wien. XXX. p. 166.

⁵ Petermanns Geogr. Mitt. 1901. p. 3.; Arch. f. Anthr. XXVII. p. 272.

⁶ Bünker, R.: Das ethnographische Dorf der ungarischen Millenniums-Landesausstellung. Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien. XXVII. 1897. p. 88—110.

⁷ Huszka, J. „A magyarság háza.“ Ethnographia 1899. p. 217—223.

⁸ v. ö. az irodalmat: „Herman Ottó ethnographiai dolgozatainak jegyzéke.“ Ethnographia. XXVI. 1915. p. 279—283.

egyre-másra hivatkozott *Verböczy* tétéleire, míg végre egy képviselőtársa figyelmeztette, hogy hiszen *Verböczy*ben a kérdés benne sincs. „Hát elég baj, hogy nincs benne — szólt a vajda válasza —, mert benne kellene lenni.“ A *Herman Ottó* házsorozatának is így kellett volna fejlődnie — elég baj, hogy nem egészen így fejlődött. Ez azonban csak tréfa. Sokkal komolyabb az, hogy az ösfoglalkozások rendszeres továbbkutatásának újra útját állotta egy új polemia: immár a negyedik epizód: a *típus-háború*.

A párisi világkiállításba kapcsolták be az anthropológusok és régészek XII. nemzetközi kongresszusát is és dr. *Jankó János* a kongresszus alkalmára kiadott egy huszonnégy táblával illusztrált műben 48 somogy- és zalamegyei magyar típust.¹

Napjaink leghivatottabb bírálója, dr. *Lenhossék Mihály*, igazán sine ira et studio, így nyilatkozik a *Jankó*-féle balatoni típusokról: „*Jankó*nak a Balaton mellékéről vett sorozata nem nevezhető sikerültnek: itt a jeles fiatal tudós a fotografus kiválasztásában nem volt szerencsés. A fotografus úgy állította gépe elé a derék somogyi és zalai földműves embereket, hogy a nap éppen a szemükbe sütött. Ennek következtében legtöbbjük olyan összeránczolt, feldult ábrázattal jelenik meg a képen, hogy a gyűjtemény, a mely pedig a külföldnek volt szánva, *Herman Ottó* éles, de nem jogosulatlan bírálata szerint inkább gonosztevők albumához lett hasonlóvá, mint magyar típusok sorozatához.“²

És ha *Lenhossék* másfél évtized tisztult, pillanatnyi felindulást kizáró perspektívájából is ekként itéli meg *Jankó* sorozatát, természetesnek tarthatjuk, hogy *Herman Ottó*nak polemiák iránt mindenkor hajlamos temperamentuma elemi erővel csattant ki. Alig zajlott le a párisi világkiállítás és az onnan visszahozott magyar anyag budapesti kiállítása: felesége és dr. *Horváth Géza* családja társaságában 1902 nyarat Noviban töltötte. Itt a nyaralás tartama alatt írta meg válaszul, mentségül és igazolásul „A magyar nép arca és jelleme“ című 200 oldalas, tizenegy táblával és 45 szövegrajzzal ékesített kötetét.

Fogas kérdés erről a műről nyilatkozni. Címe után mindenki a mai értelemben vett anthropológiai, tehát anthropometriai munkát várt s e helyett kapott egy — *Lenhossék* szavaival élve — „bajos kis könyvet“, a mely ragyog a szellemtől, szép is, jó is, alapos is — csak nem exakt. Pedig igaza van *Hermann*nak: „semmi kétség, hogy a puztán mérésekre, azoknak viszonyítására és némely arculati viszonyok meghatározására alapított emberismeret magáról az emberről és arczáról nem nyújthat tiszta képet; lényéről éppen semmifélet“. És érezzük, hogy igaza van akkor is, a mikor az embert nem mint muzeális objektumot, mint csontvázat, hanem mint aktív organizmust, mint élő egyént kívánja vizsgálni. De érezzük azt is, hogy az ilyen vizsgálat intuitív alapon áll s így nem is lehet exakt. „Az alkotó képzelő erőt kifejező szem“ — a milyennek *Herman* a magyar szemet jellemzi — sugara tényleg megvan, ezt érezzük, tudjuk és valljuk mindannyian, a kik a színmagyar szembe pillanthattunk, de számokban, fokokban

¹ *Jankó, J.*: Magyar típusok. Első sorozat: a Balaton mellékéről. — Magyarische Typen. Erste Serie: Die Umgebung des Balaton. Budapest, 1900.

² *Lenhossék, M.* A magyarság anthropológiai vizsgálata. Természettudományi Közönlöny 1915. p. 773.

ki nem fejezhető, nem exakt. Biztos alapon nyugvó, chauvain poézis: a való költészete.

Az ex offo anthropologusok megdöbbenve állottak a könyv előtt. Igaz, hogy nem czéhbeli szakmunka, igaz, hogy sok benne a sejdítő elem, exakt bizonyítás pedig mégis hiányzik belőle és mégis, mégis igazi magyar típusokat adott. A *Jankó* hibás típusait kijavította és felvonultatta a férfiszépség-számba menő magyar típusoknak egész sorát.

Dobsa László, Ujfalvy Károly és *Hovorka Oszkár* kegyetlenül lebírálták: a magyar embert nem ismerve, csak a hibákat látták, a jót nem. *Török Aurél* tartózkodó álláspontot foglalt el: a régészeti és embertani társulatban 1903 márczius és április havában tartott két előadásában elismeri, hogy *Herman* „rendkívül kifejlődött formaérzéke szép magyar arcokat és alakokat talált” és megtalálta az árpádkori koponyák két főalakját, a dolichocephal, keskenyebb és brachycephal, szélesebb ábrázatú formát, noha nem szigorúan tudományos alapon dolgozott.

Szegény *Jankó János* életét még 1902 július 28-án, tehát éppen a mikortájt *Herman Ottó* könyvét befejezte, szívszélhűdés oltotta ki. Az ő vélt igazát *dr. Semayer Vilibáld* védte meg. Szokatlanul éleshangú válaszirata gyorsan véget vetett a további vitának: *Herman Ottó* és a néprajzi múzeum között végleg megszűnt minden kapcsolat.

A kik azonban azt gondolták, hogy most már véget értek a polémiába fulladó ötletszerű publikációk, tévedtek, mert jött a *Tar Mihály* uram sok port felvert rovásírása, a melyről — ha jól tudom — elsőül néhai *dr. Fadrusz János* adott hírt a „Szilágy” 1902 szeptember 18-iki számában.¹ *Szily Kálmán* a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályával bizottságot szervezetetett a rovásírás kérdésének tisztázására, a mely bizottságba *Szilády Áron, ifj. Szinnyei József, Katona Lajos* és *Szilasi Mór* akadémikusokon kívül meghívták *Fadrusz* és *Herman Ottó* is. Minthogy *Fadrusz* egy huszár főhadnagyrá hivatkozott, a ki a zilahi Tuhutum-émlék *Fadrusztól* eredő feliratához hasonlókat gyakran látott a pusztákon bojtároknál, pásztoroknál faragott fanyeleken, *Herman Ottó* feladata a pásztorrovás tisztázása volt. Világosan megkülönböztette a betűrovástól a számrovást, a mely utóbbi a pásztorok kezén sohasem tartalmaz összefüggő szöveget, csupán a pásztorolt állatok élesen megkülönböztetett kategóriáiról ad élesen megkülönböztethető rovásjegyekkel képet, a melyet a pásztor természetesen úgy olvas le, mintha minden szónak külön jele volna. Pedig nem tesz egyebet, minthogy a megszabott sorrendben egymásután következő jegyeket értelmezi. A kort, állapotot, nemet kifejező jeleken kívül használatos számjegyek *Herman* szerint nem a római számrendszeren alapulnak, hanem az emberi kézre vezethetők vissza. E szerint a / vonal az ötös számjegyet jelenti, mint az ötödik ujj, a hüvelyk iránya. *Dr. Sebestyén Gyula* ezzel a levezetéssel szemben nem egészen alaptalanul azt hozza fel, hogy a számolás a hüvelykujjal sohasem végződik, de mindig azzal kezdődik s így mint *befejező jegy* nem állhat meg.

Az epizódyszerű publikációknak vázolt sora egy egész évtizedet foglalt el

¹ Újra lenyomatva a Magyar Szó 1902 szeptember 24-iki számában.

és most, a sorozat végén már mintha *Herman Ottó* is érezte volna, hogy megnehezedett az idő járása felette — hogyan, hiszen a 70. év küszöbén állott.

Közben megszorodtak az egyéb feladatok is. Az ornithologiai központ megszilárdítása, az 1891-ben megkezdett ősemberkutatás fellendülése, a politikai élet forró izgalmi, a darabonturalom, azután a Magyar Nyelvtudományi Társaság megalakulása mind új és új munkateret, témát adtak *Herman Ottó* sokoldalú elméjének. Bizalmas barátja, *Szily Kálmán* egyre sürgette a „nagy munkát“ és nagyrészt neki köszönhetjük a tervezett mű apró fejezeteit, a melyek jobbadán a „Magyar Nyelv“ hasábjain jelentek meg. (Az ásó és ostor mesterszótára, a nyíl, a bajusz, koppantóra, debreczeni lófogatok stb.)

Hogy a pásztorkodás, a melyet ő „nagy ösfoglalkozásnak“ nevezett, jelentőségét a maga egészében bemutatassa, *Horváth Ignác, dr. Takáts Sándor, Tagányi Károly, Kada Elek, Zoltai Lajos* és mások támogatásával összegyűjtötte a kiadott történeti okiratok, gazdasági rendtartások, szabályrendeletek pásztoreleti vonatkozású tételait és „Előtanulmányok“ czím alatt 1909-ben ki is adta.

Ez a kötet, sajnos, már túlságosan elnagyolt kontúrokat öltött. Belevette a jégkorszaki ősember magyarföldi nyomainak leírása kapcsán egész Európa palaeolithiparát — részben *Hoernes Mór* ismert műve¹ nyomán —, azután párhuzamot von a szittyia és magyar nomádság ősi elemei között. Zseniálitása itt is megmegecsillan még: a kul-obii és čertomtycki elektron váza frizén ábrázolt jelenetet² ő fejtette meg, a mikor a rajzok hiányainak pótlásával elénk állította a méndöntés műveletét. *Peisker Johannest*, a nagynevű gráci archaeologist, annyira elragadta a zseniális megfejtés, hogy a könyv kézhezvétele napján táviratilag gratulált a „glänzend und geistreich“ megfejtéshez. Érdekes analógiával magyarázta meg, hogy *Hippokrates* sokat idézett hatkerekű szittyia szekere nem más, mint a magyar cserényes szekér, vagyis a négykerekű szekér és a hozzá „ragasztott“ kétkerekű taliga kombinációja.

A mű legbecesebb része, az egésznek gerince, a magyar állattartás történetének vázlatja a IX—XIX. századig. És ha a kiadás nem is felel meg a történetírók követelményeinek, mégis értékes és forrásul szolgálhat, mert első összefoglalása a kútfők pásztoreleti adatainak.

Ez a kötet három oldalról is babért font szerzője homlokára: a Lipótvárosi Kaszinó *Alexander Bernát* gyönyörű indokolása alapján³ *Herman Ottó*-nak ítélte 1908/10. évi irodalmi díját, másfelől a legnagyobb magyar tudományos pályadíjak egyikét, a *Wahrmann*-alap első kamatait is neki ítélte oda a bizottság és végül a Magyar Néprajzi Társaság is ekkor, 1909 márczius 17-iki közgyűlésén, választotta tiszteleti tagjává.

Megannyi nagy magyar tehetség közös tragikuma: az őshaza kérdése azonban *Herman Ottó*-nak is osztályrészül jutott. *Stein Aurél* és *Sven Hedin* ornamentikai és egyéb analógiái annyira lekötötték már minden figyelmét, hogy a pozitív, hazai

¹ *Hoernes, M.*: Der diluviale Mensch in Europa. Braunschweig, 1903.

² Kiadták *Tolstoj* és *Kondakov*: „Russkija Drevnosti“ 1889. II. p. 139.; újra *Peisker J.*: „Die ältesten Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung“. Stuttgart u. Leipzig, 1905. p. 30.

³ *Alexander, B.*: *Herman Ottó*. Budapesti Hirlap. 1912. márczius 29.

anyaggal már alig foglalkozott. Közbejött azután a jégsapka, az a végzetes vászonkorona is, a melyet *Bródy Sándor* oly találóan jellemez az új apostolok kinszenvedéseinek töviskoronája gyanánt.¹ Nyelvi anyagának becsétől áthatva akaraterejének végső megfeszítésével gyenge hűdése után kiadta még a pásztorélet nyelvkinészt (bővebben ismertettem az *Ethnographia* 1915. évi XXVI. kötetének 313—316. oldalain); ezzel az első magyar fogalomkörök szerint rendezett szótárral azonban le is záródott ösfoglalkozási alkotó pályája.

A szótár 1914 novemberében jelent meg. Deczemberben még megírta a Magyar Nyelv századik füzete számára hattudalát az ispilángról, azután következett a múzeumköruti katasztrófa, majd a tüdőgyulladás és 1914 deczember 27-én szívbénulás következtében kilobbant a magyar tárgyi néprajz legnagyobb elméjének élete.

A művészt otthona, a tudóst könyvtára jellemzi; ez tükrözi leghívebben vissza egész egyéniségét. A modern tudós olyan irodalmi apparatussal dolgozik már, hogy majdnem kerékkötője, nem támogatója munkájában. A kik törött csapáson haladnak, kénytelenek figyelembe venni az irodalom adatait is. De *Herman Ottó* úttörő volt s mint ilyen maga teremtett irodalmat; a mások anyaga sohasem érdekelte.

Ethnographiai könyvespolcán *Lubbock* méltán híres műve: „Die vorgeschichtliche Zeit“ mellett *Retzius* kicsiny „Finnland“-ja, *Ripley* anthropológiája és *Ratzel*, *Finsch*, *Radloff*, *Schuchardt*, *Bastian* és *Meitzen* művei sorakoztak. Egy csomó különlenyomat, néhány újabb munka és más semmi. A folyóiratokra nem fordított gondot, érzéketlensége az irodalom iránt egyáltalában oly nagyfokú, hogy szinte megdöbbenett — ha nem tudtuk volna okát. Ő alkotó elme volt, *Ostwald* értelmében „romantikus“, a kinek gazdag fantáziája, csapongó képzelete, *érintetlen* témája mellett nem volt szüksége a mások eredményeire. Mások az irodalomban merültek el — ő az új tények tengeréből merített. Merített lelkesítő eszmét, gondolatot — a maga gyönyörűségére — a mi okulásunkra s a legnemzetibb tudomány: a néprajz és a magyarság javára.

Rétegről rétegre haladva fölépítette magyar gondolatvilágunk egyik legspeciálisabb nemzeti büszkeségét: ősi, nomád eredetű ösfoglalkozásaink hatalmas ismeretkörét. A nagy kontúrok megrajzolásával élénk állította a magyar tárgyi néprajz egész munkaprogramját: rajtunk áll, hogy a kereteket betöltsük. Az utolsó magyar polihisztor sirba szállott: folytassák művét a specialisták.

Dr. Lambrecht Kálmán.

¹ Bródy Sándor: Rembrandt-fejek 194. oldal.

A SZÉKELYEK EREDETE NYELVJÁRÁSAIK ALAPJÁN.

(Első közlemény.)

I.

A most folyó világháborúban is örök dicsőséget szerzett fajunknak a magyarság többi része mellett a székelység, melynek vitézségét a XIII. század elején már III. Béla király Névtelen Jegyzője, az újabb korban pedig Petőfi és mások is megörökítették; eredetét azonban annyi jeles kutatás sem derítette még fel teljesen. Azért azt hiszem, nem időszerűtlen, ha a háború alkalmából, mintegy ennek a néprajzához, ismét fölvetjük e kérdést, mely magyar fajunknak egyik legérdekesebb kérdése, s a nyelv és a történelem világánál, de meg éppen most a háborúban jelentkező faji sajátosságok és a védelmi harcunkban nyilatkozó analógiák, hasonlóságok segítségével talán könnyebben dülőre is vihető. Néprajzi Társaságunkban éppen alkalmoszerű is e kérdés, mivel negyedszázaddal ezelőtt, e Társaság megalakulásakor, ez volt éppen az egyik első tétel, mely tudós tagjainkat foglalkoztatta.¹

E rendkívül fontos, sokágú és megoldhatatlannak látszó kérdés tisztázásával szolgálatot tennénk nemcsak *árpádkori társadalomtörténetünk*, illetőleg *honvédelmünk* és *hadtörténetünk*, *alkotmány- és jogtörténetünk*, sőt a *honfoglalás* és a *magyarság megtelepedése* (telepedéstörténet és településföldrajz) s a *hún-magyar mondaköltészet* (irodalomtörténet) és *magyar írástörténet* (rovásírás) kérdéseinek, hanem nyelvészeti szempontból is a *magyar nyelvtörténetnek* (hangtörténet, szófejtés stb.), különösen a magyar nyelvjárások történetének és összehasonlításának, s ezekkel kapcsolatban más függő kérdéseknek, valamint a magyar *embertan*, *néplélektan* stb. tudományának, fajunk egész ismerésének. E kérdés kutatásával ezért tartozik nyelvészetünk is, mely a nyelvjárások segítségével éppen úgy segítségére lehet történet-tudományunknak, mint a hogyan pl. az erdélyi, szászok eredetét a nyelvjárások alapján kutatták újabban, s mint a hogyan az egész magyarság eredeténél és sok más történeti kérdésben a nyelv a legbiztosabb útmutató.

Többé-kévesbbé ismeretes a székelyek eredetének és történetének egészen az árpádkori krónikákig (Anonymus, Nemzeti Krónika, Kézai) visszanyúló hétszázéves irodalma s az eredet kérdésének és a *székely* név magyarázatának a XVIII. század óta megindult helyesebb nyomozása. A történetíróknál azóta is több elmélet váltotta fel egymást a hún származás, bessenyő, kabar vagy más eredet mellett és ellene s a *székely* szó helyesebb értelmezése körül, különösen a XIX. század második fele, *Szabó Károly* és *Hunfalvy Pál* fellépése óta² *Kállay*

¹ V. ö. Ethnographia I. (1890.) cikkeit.

² A kútfőkre v. ö. Pauler—Szilágyi: A magyar honfoglalás kútfői. Budapest, 1900. és dr. Marczali: A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Budapest, 1901. A részletes irodalomra meg 1897-ig Sebestyén Gyula dr.: A székelyek neve és eredete cz. becses művét. Ethnographia, VIII. 1897. 30—54. l. (Különnyomatban Néprajzi Füzetek IV. sz.); ugyanő: Székelyek eredete, (újabb adatokkal bővitve) Pallas Lexikon XV. 522. Ugyancsak 1897-ig Jakab Elek: Udvarhelymegye monographiájában, megjelent 1901., más adatok is. Röviden Réthy László: A székelyek és a magyar honfoglalás cz. cikkében, Ethnographia I. 24—25. és Thüry József: A székelyek eredete, Erdélyi Múzeum 1898., különnyom. 1. l. Mindenre kiterjeszkedve 1903-ig, illetőleg 1907-ig dr. Mangold L.: A magyarok oknyomozó

Ferencznek, Szabó Károlynak és követőinek (Szilágyi S.: Erdélyország története, Orbán B.: Székelyföld leírása és akad. érték, a székelyek származásáról és intézményeiről, Jakab E. és mások, főképp székelyek) a nemzeti hagyomány és a székely törzsszervezet, de a hamis Csiki Székely Krónika alapján is kialakult ama hite és meggyőződése, hogy a székelyek Erdély bércei közt fennmaradt húnok egyenes ivadécai, ma már kevés hívőre talál s a kik effélét vallanak, ma részben más alapon teszik.¹ A tudományos többség ma többé-kevésbé Hunfalvy irányához tartozik, a ki nyelvi és kritikai-történelmi alapon azt vitatta, hogy a székely hún-hagyomány mese, a székelyek nyelvük alapján magyarok, a magyar királyoktól, Szt. Lászlótól vagy valamelyik utódjától Erdély keleti széleire telepített határőrök. Nevük is ezt jelentené (székely = székelyi, székentüli, határőröz) s a magyar nyelvnek már történelmi fejlettsége után szakadtak ki Erdélybe.² Pauler Gyula nem tartja valószínűnek a Szent László-féle kitelepítést, de a székelyekben szintén „törzsökös magyarokat“ lát előbb, kik Tuhutum vagy utódai alatt nyomultak a Maros völgyéből a Nagy-Küküllő völgyébe, onnan tovább, talán már a X. században.³ Később a Szabó K. vitatta hagyományt és székely nemzeti fejlődést is figyelembe véve, valami önálló nemzetiséget, a magyarral közelebb rokon fajt, a kabarok, illetőleg bolgár-eszegelek utódait látta a székelyekben,⁴ kik talán a XI. század derekán Biharból a Meszesen át mennek Erdélybe.⁵ Hunfalvyval egészen egy véleményen van Marczali Henrik, csupán a székely névre vonatkozó föltevését nem fogadja el; véleményét nyelvi okkal is próbálja támogatni s a székelység megalapításában futólag a besenyő népelemnek is tulajdonított részt.⁶ Nagy Géza mondatörténeti elemzés (a hagyomány) és a magyar és székely nyelv részletes történeti egybevetése alapján a székelységet a magyarság azon részéhez tartozónak mondja, mely a Duna mellékén telepedett le s abból szakadt ki a honfoglalás utáni időben, még pedig a helynevek után inkább a Maros, mint a Szamos mentén vonulva

történelme, 4. kiad. 13—14., 26., illet. 5. kiad. 11—12., 22. l. jegyz. Ugyanő: A székely kérdés, hun-magyar rokonság és újabb vagy fontosabb munkák, meg a hun-székelyírás könyvszete a Csánki Dezső szerkesztette Árpád és Árpádok cz. műben. 371—372. l. L. még Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet, 4. kiad. 70. l. s végül a Székelyföldről, népéről stb. írott művek (nem egészen pontos) jegyzékét. Évkönyv a marosvásárhelyi székelytársaság századik összejövetele alkalmából. Marosvásárhely, 1904. 141—171. Az azóta — és részben azelőtt is — megjelent más értekezéseket lehetőleg teljesen összeállítva, alább a megfelelő helyeken fogom idézni, mint az okmánytárakat is. Itt csak az újabb, fontosabb irodalmat vázolólok.

¹ Szabó Károly idevonatkozó szép méltatását l. dr. Szádeczky Lajostól: Székely Oklevéltár IV. köt. XXI—XXX. l. Ugyanő: A csiki székely krónika, Budapest, 1905., e mű XVIII. századi hamisítvány voltáról.

² V. ö. Magyarország ethnographiája, 1876. 299—303. A székelyek 1880. o. Az oláhok története, 1894. 241—261. Elnöki megnyitó, Ethnographia I. 6. és más cikkek a Századokban. (V. ö. id. irod.)

³ A magyarok megtelepedéséről. Századok, 1877. 394—5.

⁴ Anonymus külföldi vonatkozásai. Száz. 1883. 110. Néhány szó hadi viszonyainkról a XI—XIII. században. Hadtört. Közl. I. 509—513. A magyar nemzet tört. az Árpád. kir. a. I. 2. kiad. 166. és A magyar nemzet tört. Szt. Istvánig 42., 203.

⁵ Hadtört. közl. id. k. 513.

⁶ Hunfalvy: A székelyek cz. mű ismertetése. Budapesti Szemle, 1881. 137. A m. nemz. mill. tört. II. 166. és Magyarország története. Műveltség Könyvtára, 92. l.

Erdélybe, bár nyomai mindkét útvonalon feltalálhatók.¹ Vagy olyan nép szerinte a székely, mely — akármilyen volt is eredetére nézve — a pannoniai magyarság közt élve, ezzel teljesen asszimilálódott s a magyar királyság megalakulása előtt jutott Erdélybe, első megszállási jogon bírván földjét és csak lassan nyomulván nyugat felől a keleti határszélre.²

Réthy László a magyar honfoglalás problémáját helyesen jelöli meg szintén (előbb az egykori római Pannoniát hódítjuk meg s csak azután terjeszkedünk kelet felé), a székelyeket azonban a besenyők egy ágának vagy egy Etelközben künn maradt magyar népfelkezetnek tartja, mely a hún beütések idején a bessenyőkkel együtt a gimesi, ojtói, tömösi szorosokon vonult Erdélybe, s ott egy darabig ismeretlenül élt.³ *Huszka József* viszont kabarokat,⁴ *Vámbéry Ármin* meg, habár Attila húnjainak nem is egyenesen leszármazó ivadékait, de avarokat látott a székelyekben. Nevük szerinte *megtelepültet* jelent, ellentétben a *göcsej*, azaz vándor, nomáddal (törökül *göce* = vándorló). Hogy állásuknál fogva lettek volna határőrök és csak később kerültek volna Erdélybe, nem helyeselheti, bár bizonyítani nem bizonyítja kellőleg.⁵ *Thury József* is avar töredékeknek tartja őket, nevüket a középázsiai török *szikil* vagy *szekil*, nemes ember stb. jelentésű szóval egyeztetni és a helynevek alapján Magyarország területéről költözteti be őket a X. században s szórányosan talán még későbbben is, Erdélyi keleti részére.⁶

Sebestyén Gyula szerint — ki két évtized óta foglalkozik a székelység kérdéseivel jeles eredménnyel — a *székely* szó «ört, határört, végbelit» jelent, az egykori foglalkozásra (török eredetű székelykedés) vonatkozik, még pedig a kozárkabar *keleti csatlakozók* egykori foglalkozásával van kapcsolatban. Az *ö-ző* keleti székelység a palóctság szomszédságában lakott és elmagyarosodott kabar-kozárokkal függ össze, kik a Szamosvölgyön s a meszesi kapun át a keleti és északkeleti végekről a XII. század derekához közelebb eső időben telepedett át; az *ö-ző* udvarhelyi rész pedig csak később vonult keletnek a Marosvölgyön át és a Küküllők folyása irányában azokról a magyarországi déli és délkeleti végekről,⁷ a hol szomszédjaitól az *ö-ző* drávai és alföldi tájszólásokat sajátította el. Később a nyugatmagyarországi székely határőrökben *nyugaton csatlakozó* és ugyancsak elmagyarosodott, pannoniai hún-avar néptöredéket lát. Így tudja aztán megmagyarázni, hogy az Árpád-kori krónikák miért emlékeznek meg egy keleti Csaba-féle és egy nyugati „csiglamezei“ (avar kerítésbeli) csatlakozásról. Evvel magyarázza meg továbbá azt is, hogy a székelység birtokában a szájról szájra szálló hún-avar hagyomány megmaradhatott. Újabban pedig következtetéseinek igazolását látja abban is, hogy a székelyek rovásírása szintén török eredetűnek bizonyult.⁸ *Bálint Gábor* szerint

¹ Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez, Sepsiszentgyörgy, 1886. 106., 167. stb. l.

² A székelyek és a pannoniai magyarok. Ethnogr. I. 178—179.

³ A székelyek s a magyar honfoglalás. Ethnogr. I. 36.

⁴ Ornamentikai tanulmányok. Századok, 1892.

⁵ A magyarság keletkezése és gyarapodása 1895. 214—5.

⁶ Id. m. kny. 77. l.

⁷ A székelyek neve és eredete. Ethnogr. I. 1897, 361, 422—3 stb. l.

⁸ Az avar-székely kapcsolat emlékei. Ethnogr. 1898—9 és különnyom. Néprajzi Füzetek 8. sz. 47. l. Előbbiekhez hasonló eredményei: Pallas lexikon XV. id. h.; a tele-

is a székelység kazar-kabard, a szövetséges magyar nemzet uralkodó nemes része és a *zukul-zagul* törzs már a kaukázusi kabarságnál előkelő törzs volt.¹ A chazar-kabar eredetet vallja *Müller Konrád* germanista is.²

Karácsonyi János eredménye szerint a székelyek nem származtak semmiféle más nemzetből, hanem ők is magyarok, a XI. század végére már teljesen megalakult magyar nemzetnek teszik egyik ágát. Ezt bizonyítja nyelvük, mint azt *Hunfalvy* és mások bőven kifejtették s bizonyítják — a kúnok másnemű magyarnyelvűsége mellett — a székely személy-, helység- és dülönevek is. Egykori, Királyhágón inneni lakóhelyeik után erdők mentén lakó *pásztorok* s a magyar sereg kiegészítő-csapatái „útvágó, útkészítő“ magyarok voltak, mint azt a *székely* névnek a szláv *sekati* igéből a török *li* képzővel való — előre is hibásnak tetsző — etimológiájával magyarázza. Később foglalkozásuknak megfelelően, Szent László idejétől fogva különböző időkben, különböző helyekről költöznek Erdély addig lakatlan területeire.³ Hogy a székelyeket a szlovén nyelvi hatáson és keresztyén térítésen átment magyar vagy elmagyarosodott vidékekről várörökből, civisekből telepítették Erdély keleti szélére és hogy a székely nem volt külön nemzetiség, vallja *Karácsonyi* után *Erdélyi László* is, ki szerint eddig *Karácsonyi* közelítette meg legjobban a székely kérdés igazi megoldását.⁴ *Tagányi Károly* ellenben, ki már régebben azt bizonyította sikeresen a székely birtokviszonyok közös birtok (földközösség) alapján, hogy *Erdélyben ők az egyetlen honfoglalók.*⁵ *Karácsonyi* elméletét teljesen elhibázottnak tartja s a hiteles kútfők alapján, ha ma nem is besenyőknek,⁶ de idegen eredetű népnek és ősi szokásaihoz szívósan ragaszkodó nemzetiségi társadalomnak fogja föl, melynek az árpádkori gyepű-, illetőleg határvédelemben fontos szerepü volt.⁷ *Timon Ákos* meggyőzően bizonyítja idézett becses művében a székely törzs- és nemzetségi szervezet jogi alapján, hogy a székely közszervezet fejlődését nem lehet feltételezni olyan néptömegnél, mely az ország különböző részeiből verődött össze. *Karácsonyi* érvelését és bizonyítékait nem tartja elfogadhatónak. A székelyek eredetének kérdése ez idő szerint még nyílt kérdés. A székelyek vagy a magyaroknak egyik törzse vagy, a mi még valószínűbb, a magyarokkal közel rokon és szövetkezett nép volt...⁸

Íme e kérdés sokféle irodalma, melynek termékei közül a mi szempontunkból

pülés idejére nézve kissé eltérve: Regös énekek és A regösök 1902. M. Népkölt. Gyűjt. IV. 16. V. 158.; A magyar honfoglalás mondái I. 1904, 54, 63 l. Árpád emléke a hagyományban, Csánki: Árpád és az Árpádok 163 l.; legújabbban A magyar rovásírás hiteles emlékei 1915. 24, 156.

¹ A honfoglalás revíziója, Kolozsvár, 1901. 119—120, 176 l.

² Keleti Szemle, 1913. 14—19 l.

³ A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Akad. tört. Értek. XX. k. 3 sz. 1905.

⁴ Árpádkori társadalomtörténetünk kérdései, Történeti Szemle 1914. 560.

⁵ Ethnogr. I. 218 vö. A földközösség története Magyarországon cz. értekezését is, M. Gazdaság tört. Szemle 1894. 4—5. sz. és különnyom.

⁶ Ethnogr. I. 222. id. czikk.

⁷ Történeti Szemle 1916. 296—320. Különfélék. Felelet dr. Erdélyi Lászlónak stb.

⁸ Id. m. 74—75. Király János hasonló cz. művében valósággal egykori „műszaki csapatokat“ lát a székelyekben *Karácsonyi* után, 696. l.

különösen Hunfalvy, Marczali, Nagy Géza, Sebestyén és Karácsonyi dolgozatai azok, melyek azért is érdekelhetnek, mert a nyelvet, a székelyek nyelvét sem mellözik.

Hunfalvy már Magyarország Ethnographiájában (1876.) kiemeli kérdésünkben a székelyek nyelvének, mint „legcsalhatatlanabb bizonyíték“-nak¹ a szerepét. „Van egy hagyomány — folytatja a Székelyek című művében —, mely bizonyosabb és beszédesebb minden más hagyománynál s az maga a nemzet nyelve. Annak, úgyszólván, minden ízecskéje egy-egy történeti emlék, még pedig hamisítatlan emlék; mert a nyelv nem tud hazudni, nem is akarhat csalni. Minden más emlékhöz, hagyományhoz némi kétség fér; a nyelvhez és annak szavaihoz nem fér semmi kétség... Valamint általában a nemzetek régi mivoltát, azaz eredetüket és emlékeiket, csak a nyelv segítségével lehet felvilágosítani: úgy kénytelen vagyok a székelyek régi mivoltának és emlékeinek felvilágosítására is leginkább nyelvüket használni.“² Ilyen alapon Budenz, Kriza és mások kutatásai után, a csángók nyelvét is idevéve, a következő eredményekre jut: 1. A székely beszédnek egyik területét az *ő* jellemzi, mely a másikon közép *ē*-nek hangzik, bár ennek nem minden közép *ē*-je amott *ö*. Ez a felosztás a kivétellel együtt a magyarországi nyelvre is alkalmazható, hol szintén vannak *ö*-ző és *ē*-ző vidékek. Nemesak a göcseiség *ö*-zik (!), hanem a Duna-Tisza köze is. 2. A székely beszédet jellemzi, hogy abban olyan nyelvtani alakok divatoznak széltiben, melyek a magyarországi közbeszédben nem hallatszanak, t. i. a *mondám*, *mondék* alakok, sőt a *mondok vala* becses maradványt csak a székelység tartotta fenn. A régibb magyar irodalomban szerte divatoztak e mult igeidők, még pedig határozott idői jelentéssel. Ezeket a székelyek és csángók a közös nyelvből való örökségből őrizték meg. 3. A *fog* segédige használatára nézve különbözik a székely nyelv a magyar irodalmi nyelvtől s a közbeszédtől; t. i. azt nem a jövő, hanem csak a megtörténhető dolgok jelölésére használják, p. o. *nem fogott jól esni* — talán nem esett jól, vagy *kezd* értelemben, p. o. *sírni fog* = *sírni kezd* stb. A göcseji nyelvjárás sem használja a *fog* igét a jövő jelölésére, hanem csak olyanformán: *aziér fogtam* e'gyönni stb.; mint a székelység és a csángók a *lesz* igét is a lehetőség kifejezésére. Tehát a segédigék olyan használata, mely ma a magyarországi általános közbeszédben s az irodalmi nyelvben uralkodik, csak azután fejlődött ki és állapotodott meg, miután a székelység és a csángóság kiszakadt a magyarságból. 4. Feltűnő sajátága székely beszédnek a tárgyias ige ilyen ragozása is: látom, látod, *lássá*, *lássuk*, *lássátok*, *lássák*; töltöm, töltöd, tölti, *töltsük* stb.³ Ez az egész székelységnek a csángókkal is közös sajátága. 5. A *hezzám*, *hezzád*, *hezzá* (= *hozzám* stb.)-féle alakok és a leginkább Háromszéken divatos *-ik* birtokos személyrag (nem *-ok*): *házik*, *apjik*, *anyjik*, *töllik* stb. Mindkét különösség megvan a csángó beszédben is. 6. A székely beszéd a magyar nyelvnek sok régiségét tartotta fenn, mint *a) alít* (putare) *b) ágyni*, *c) ép* (az *éptteni*, *épülni*, *épület* származatok töje, szék. *épség* = épület), *d) álmottam -d -a*, *e) aszó* (völgy), *f) a* zalai regelésben és az erdélyi ó-székely regések dalában előforduló megfelelő régiségek, *g) a -ni, -nit, -nul, -nül* helyragok a székelyeknél és hétfalusi

¹ Id. m. 300. l.

² Id. m. 10., 13. l.

³ V. ö. a *lássá, lássuk*-féle alakoknál Somogyra való hivatkozását. Bp. Szemle id. k. 138. l.

csángóknál, melyek Magyarországon a palóczságban és barkóságban (Gömör m.) is honosak stb. Ezek alapján — mondja — *a székely nyelv, a csángókét is hozzá véve, úgy általános, mint különös sajátosságait tekintvén, egy a magyar nyelvvel, mert legkülönösebb, legfeltetsőbb régies szavait vagy szóalakjait is megtaláljuk itt-ott a nagy magyar nyelv különböző járásaiban...* Vagy a nagy magyar nyelv vált el egyszer a kicsi székelytől, vagy a kicsi székely nyelv vált el valamikor a nagy magyartól! Világos pedig, ha elválást *kell* feltennünk, hogy a kicsit tartsuk elválnak a nagytól... De mikor vált el a székely nyelv a magyartól? Akkor, midőn ebben a *tud vala, tuda* mult időalakok még divatoznak vala... A Temetési Beszéd korában, vagy még inkább, ha a kiszakadás a Temetési Beszéd kora után történt meg... A székelység csak akkor szakadhatott ki a magyarságból, midőn ebben a szláv szók már tökéletes uralomra jutottak... A nyelv tanúsága szerint tehát a székelyek Magyarországból származtak Erdélybe s a csángók az erdélyi székelyektől szakadtak ki Moldvába.¹ Ugyancsak a nyelv alapján azt kell vélnünk, hogy a székelyek magyar elődei nem *egy* magyar vidékről, hanem *többről* származtak s az odaköltözködés nem történt talán *egyidőben* és *egyszerre*, hanem különböző időben és külön-külön csapatokban.

Hunfalvy eme bizonyítását és eredményeit, ha ma nem is mindenben, de alapjában a székelyek nyelvére nézve elfogadhatjuk. Természetesen ma még részletesebben és tüzetesebben kell bizonyítnunk s nemcsak esetlegesen Göcsejre és a palóczságra hivatkozunk, hanem az összes magyar nyelvjárásokkal egybe kell vetnünk a székely nyelvjárásokat és pontosan megállapítanunk, hogy mely részek függenek össze velük. A csángókra nézve meg — mint látni fogjuk — azóta már eredmények is vannak.²

Marczali a „székely nyelvjárást“ valamennyi közt a Dunántúl déli részén divóhoz látja legközelebb állónak,³ de érdekes általános állítását nem bizonyítja behatóbban.⁴

Nagy Géza legrészletesebben bizonyította eddig a *nyelv tanulságát* e kérdésben. Kissé szövevényes, de ma is elismerésre méltó fejtegetése szerint a nyelvészet segítségét annál kevésbé szabad visszautasítanunk a székely eredet kérdésénél, mert az írott emlékek csak annyit mondanak róla, a mennyit a hagyományból merithettek s a zavaros forrás, melyet a krónikások még zavarosabbá tettek, egy igen lényeges pontnál, a hol a székely nép alakulásának kezdetéről van szó, teljesen megszakad. A székelyek és magyarok egy nyelvet beszélnek, ha nem is egyféleképen. Ez vagy azonos eredetre vagy pedig a két nép közti nagyon benső érintkezésre vall, melynek következtében valamelyik a másik nyelvért eltanulta. Hunfalvy kutatásai, ki a székelyek nyelvét a magyarokéval összehasonlította, megdöntik az Attila visszamaradt húnjaitól (Kr. u. V. század) való származás elméletét. Az ő vizsgálatai három szempontból világítják meg a székelyek nyelvét,

¹ A Székelyek 16—31. s u. o. 31—35. l. még egyéb nyelvi bizonyítékok is. V. ö. még u. o. 62. l. és Az oláhok története I. 250. l. is.

² U. o. 48. l.

³ V. ö. pl. Karácsonyi János: A moldvai csángók eredete. Századok, 1913.

⁴ A m. nemzet tört. I. 169.

ú. m. a magyar tájszólások között való helyének, hangtani s nyelvtani (alaktani) sajátságainak és a benne levő idegen szók jellegének szempontjából.

A magyar tájszólások közti helyet illetőleg szorosabban vett *magyar* és külön *székely* tájszólás vagy nyelvjárás nincs. A székelyek lakta területen beszélt, egymástól többé-kevésbé eltérő tájszólások még csak egy ideális tájszólási egységet sem tesznek. Ellenben *Kriza* alapos felosztása szerint a *keleti*, háromszéki, *csiki*, *gyergyói* stb. tájszólások és a *nyugati* vagy keresztúrfiszéki, *havasalji* stb. tájszólás sok közös sajátság mellett *nem kevésbé lényeges sajátságokban válik el egymástól*. Ezek közül a legjellemzőbbek alapján (keresztúrfiszéki *ő*, háromszéki *ě*; *ápám* ~ *apám*; *âma* ~ *âlma*; *is* ~ *ës*; háromszéki *ik* ~ Keresztúrfiszéken nem ismerik stb.) a székelyeket különböző elemekből alakult népek gondolhatjuk. Azon fő hangtani sajátság alapján, mely a magyart is két főcsoportra osztja, a székelység zöme magyar.

Az Erdélybe való telepedés időpontjára nézve így okoskodik: A hangtani és grammatikai sajátságok, még pedig arkhazmusok alapján a székely nyelv fejlődése a X. századnál előbb semmiképp sem kezdődhetett. Idegen elemek szempontjából ugyanazon török és szláv hatáson ment át általában, mint a magyar; a germán eredetű szók közül hiányzik a föltehető gepida hatás, tehát az Erdélybe való telepedés nem történhetett akkor, mikor a gepidák még ott laktak.

A székelyek nyelve több olyan tájszólást foglal magában, melyek majd egyik, majd másik magyar tájszóláshoz közelednek. Az udvarhely—keresztúrfiszéki *ő* és a csik—háromszéki közép *ě*, meg a megmaradt zárt *é* a dunamelléki magyarral hozza — szerinte — közelebbi viszonyba a székely tájszólásokat.¹ Később pontosabban is meghatározza ama területet, midőn a székelyek nyelvét a *zártabb kiejtésű alapdialektus* csoportjába tartozónak mondja, mely az ország nyugati felében, a Tiszától egész a Lajtáig van elterjedve s magában foglalja az alföldi és dunántúli magyarság nagy zömét.² Egyes grammatikai sajátságaival és felülőbb tájszavaival a székelység a difthongizáló csoporthoz közeledik (göcseiek, ormányságiak, palóczok stb.), mint ezt helynevekkel is bizonyítja.³

Nagy Géza azon állítását, hogy a székelyeknek és a hazánk nyugati részén lakó magyaroknak nyelvjárása ugyanaz — a mit már Vass József is állított 1860-ban a dunántúli nyelvjárásról írt munkájában⁴ — „meggyökerezett balvéleménynek“ mondta *Balassa József* s a két vidék nyelvjárását összehasonlítván, arra az eredményre jutott, hogy Nagy G. következtetéseit nyelvészeti bizonyítékokkal támogatni nem lehet.⁵ Azonban tévedéseire helyesen mutatott rá *Zolnai Gyula*.⁶

Sebestyén Gyula — mint láttuk — szintén értékesíti dolgozataiban a székely nyelvjárások *é-ző*, illetőleg *ő-ző* sajátságát a török eredetű kétféle (emez udvar-

¹ Adatok stb. id. m. 55—107. l.

² A székelyek és a pannoniai magyarok, Ethnogr. I. 168—172.

³ U. o. 173—178.

⁴ Magyar nyelvészet V. köt. és különnyomat.

⁵ Ethnogr. I. 309—313. l.

⁶ A székelyek nyelve s a dunántúli nyugati nyelvjárások. Nyelvőr XX. 1891. 553—555. és Balassa válasza után, Nyr. XXI. 21. l. A székely és nyugati nyelvjárások különbözőzései, u. o. 69—72.

helyi, amaz esik-háromszéki és hétfalusi) székelység elmagyarosodására és áttelepülésére nézve; Nagy G. védelmére meg helyesen hozta föl, hogy a közös tájszavakat és helyneveket is értékesítette.¹ Később az erdélyi és dunántúli (udvarhelyi) regölés rokonságát is abban látja, hogy az *ö-ző székelység magyarországi lakhelye területileg érintkezhetett a göcsej-hansági regölékével, vagy esetleg érintkezett azzal az ö-ző drávavidéki nyelvterülettel, a melyen át a somogyi és baranyai regölő szigetek irányában ez a népszokás az ö-ző székelyek földjére is eljuthatott² az Alföld felől³ Délmagyarországon át. Az *ë-ző székelység* eredeti lakhelyét ezúttal is az ország északi és északkeleti részén látja.*

Hunfalvy és Sebestyén korábbi felfogása szerint tárgyalja azután a székely nyelvjárások keletkezését és a székelység települését *Balassa J.* is *A magyar nyelvjárások keletkezése* cz. dolgozatában.⁴

Karácsonyi J. végül Hunfalvy és mások⁵ után szól. „A székelyek nyelve teljesen egy a Királyhágón innen lakó magyarok nyelvével és a mi döntő, ez is átesett azon a szlovén hatáson, mely a magyar nyelvet csakis a Királyhágón innen, főleg pedig a Dunántúl és Dunamentén érte a X. és XI. századokban.“ Ebben ugyan benne volna az is, hogy mely területekkel volna mégis szűkebb közösségük a székelyeknek; azonban megjegyzi, hogy tájszólásuk egyetlen egy magyar tájszólással sem egyezik meg tökéletesen. Ha vannak is némely egyezései a nyugati (göcseji, vas megyei) és a mátravidéki (palócz) tájszólásokkal, „hiábavaló erőlködés volna a székelyek tájszólásából kiindulva keresni olyan Királyhágón innen eső vidéket, a honnan a székelyek egy csomóban vándoroltak volna Erdélybe“.⁶

*

Ime, így állunk ma a székelyek eredetének kérdésében a nyelv alapján is. Mai tudományos szempontból Hunfalvy is csak általánosságban szólt, Nagy Gézának aprólékosabb és behatóbb kutatásai a nyelvészeknél sem találtak kellő visszhangra és elfogadásra. A mai segédeszközökkel végezhető rendszeres és tüzetes nyelvészeti taglalás még késik. Pedig a sokféle kísérletezés után ma is ez az első lépés, a melyet meg kell tennünk. Csak ezután következik a történelem, a mely magára nem boldogult e kérdéssel s csak azután következnek a többi tudományok — eredményeink támogatására avagy módosítására.

A kérdésnek főként e nyelvészeti részével próbálkozom meg az alábbiakban, ki magam is székely vagyok és már ennél fogva is régóta foglalkozom idevonatkozó dolgokkal.⁷ Tüzetesen kívánom a *ma is élő nyelvjárások és a nyelvtörténet alapján*

¹ A székelyek neve és eredete. Ethnogr. VIII. 49. A tájszók fontosságára v. ö. u. o. 423. l.

² A regösök, 158. l.

³ A honfoglalás mondái. I. 68.

⁴ Ethnogr. IX., 288—291.

⁵ Balassa: A m. nyelvjárások 1891. és Ethnogr. I. 309—313. V. ö. erre fennebb megjegyzésünket.

⁶ A székelyek eredete. 30.

⁷ V. ö. e cikkeimet: A nyelvjárások tanulmányozásához, Nyr. 1903. és különnyomat, Nyelvészeti füzetek 13. sz.; Nyelvjárásaink ügye és teendőink, M. Nyelv I. és kny. M. Nyelvtud. Társaság kiadványai 5. sz. Időalakjaink és módjaink a háromszéki nyelvjárás-

mindkétféle (ö-ző és ë-ző) székelységnek az egész magyarsággal s különösen a Dunántúllal való kapcsolatát, azt a nyelvi közösséget, mely már mintegy a tudományos köztudatba is bement,¹ de egészen kimutatva még nincs.

E kérdés már fiatal korom óta foglalkoztatott, mióta feltűntek előttem azok a hasonlóságok, a melyek a dunántúli: göcseji, őrségi, hetési stb. és a palócz nyelvjárások — meg a háromszéki székelység nyelvjárása közt észlelhetők. Behatóbban kutattam azóta a háromszéki nyelvjárás történeti alapú ismertetése és legrégibb nyelvemlékeink nyelvjárásának megállapítása végett is, mert meg voltam győződve, hogy a magyar őstörténetnek is szolgálatokat teszek. E czélból utaztam 1906-ban a Magyar Nyelvtudományi Társaság támogatásával a Dunántúl egész területén és a Szerémségben; 1907- és 1910-ben a moldvai, gimesi és barczasági csángóknál; később Nyitra, Pozsony s ismételt Győr, Vas és Somogy megyében; 1915-ben pedig a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi minisztérium pártfogásával az egykori Királyföldön.²

S milyen módszerrel fogjunk e kérdéshez?

Ismeretesek azok az eljárások, a melyek hasonló kérdéseknél, pl. a német őstörténet és az erdélyi szászok eredetének kutatásánál is érvényesültek. (V. ö. pl. Förstemann és mások kutatásait; Schullerus Adolf: Nyelvtudomány és telepítések története, különös tekintettel az erdélyi szász telepítésre, Nyelvtudomány cz. folyóiratunk I. 81—96, ugyancsak tőle az erdélyi szász tájszótár Bevezetését; Kisch Gusztáv és mások cikkeit az Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde-ben, Huss Rikárd dr.: Az erdélyi német nyelvjárastanulmányozás mai állása, Német philologiai dolgozatok V. sz. Bpest, 1913. stb.) Ehhez hasonlóan kell eljárunk nekünk is; egyben-másban azonban még ezeknél is mélyebb, összetettebb bizonyítással, mivel itt még nehezebb a feladat.

Az élő magyar népnyelvnek s ennek körén belül a székely beszédnek az eredet kérdésében való fontosságát nem hiába emelte ki már Budenz.³ Igaz, hogy a nyelv és faj nem mindig egyeredetűek; általában azonban a nyelv a legbiztosabb útmutató valamely nemzet vagy néptörredék eredetének megállapításánál. Már most, mint a hogy az egyes embert kiejtéséről, kedvelt szavairól és mondatszerkezetéről, úgy lehet megismerni egy néptörredéket is nyelve alapján, hogy melyik nagyobb nyelvi közösségnek melyik részével mutat közelebbi rokonságot. E tekintetben úgy vagyunk a székely nyelvjárásokkal és a többi magyar nyelvjárással, mint a rokon nyelvekkel, a melyek — mint tudjuk — hang-, szó- és mondattani alapon mutat-

ban, Nyelvtud. Közlemények XXXV.; A háromszéki nyelvjárásról történeti alapon, Ny. K. XXXVI. különösen 342—344. és Akad. Értesítő 1907 jan. füz.; A csángók eredete nyelvjárásaik alapján, Nyr. 1908.; A gyimesi csángók eredete. M. Nyelv. 1908.; Kriza Vadr. új kiadása ismertetése, Ethnogr. 1912 okt. füz.; A Halotti Beszéd, mint nyelvjárasi emlék, Ny. füz. 71. sz. stb.

¹ Ezt való tapasztalataim alapján magam is értékesíttem a Halotti Beszédéről (id. m.) és a Gyulafehérvári Glosszák nyelvjárásáról (Erd. Múzeum 1904.) szóló dolgozataimban.

² Itt kell köszönetet mondanom Neményi Imre dr. miniszteri tanácsos úrnak, ki e segítséget számomra lehetővé tette s ezzel erkölcsileg is támogatott. Köszönettel adózom Sebestyén Gyula dr. úrnak és Nagy Géza szellemének is, kik e kérdés kutatására folyton buzdítottak. — ³ Magyar Nyelvészet V. 362—3.

nak egymással törvényszerű egyezéseket. Tehát itt is az *összehasonlító módszert* alkalmazhatjuk: *hang-, alak- és mondattani s szókincsbeli* egyezések alapján állapítani meg a rokonságot, illetőleg az eredetet. Természetesen nemcsak a mai nyelv alapján, hanem *nyelvtörténeti*, illetőleg *nyelvjárástörténeti* alapon is a *nyelvelmékek* segítségével, figyelembe véve a *fejlődéstörténeti* szempontot, vagyis hogy az egyes nyelvjárások természetszerűleg fejlődtek is az idő folyamán s esetleg *faj- és nyelvjárás keveredés* is történhetett itt-ott. E *nyelvjárásösszehasonlításokhoz és tájszóegyezésekhez* fontosak a *hely- és személynévegyezések* (helységek, különösen dülő-, hegynevek, stb. s család v. vezetékek és keresztnévek is), melyek szintén, útmutatással szolgálnak más vidékekre, csak helyes kritikával alkalmazzuk őket a bizonyításban. Fontosak a régi *jövevény- vagy idegen szavak* is, melyeknek hely- és kormeghatározó értékük van. Mind nyelvtani alakoknál, mind a szókincsnel figyelembe veendő a *földrajzi* elterjedés és lokalizálás s a régibb közösségek és a továbbfejlődések megállapítása, a mi esetleg a település korára nézve fontos. Ezek után vagy velük kapcsolatban következik a *történelem*, a *hagyomány* (tradiczió), illetőleg a *kütfők* (krónikák és oklevelek stb.) kellő kritikával megrostálva¹ és a nyelvészeti eredmények alapján megvilágítva, viszont ezek ahhoz alkalmazkodva.² Aután a *jogtörténet* és *régészet* eredményei s a *telepedés- és gazdaságtörténelmi* kutatások (telek és határrendszer s ezekből való következtetések). Majd a ma is élő *néphagyomány* (folklore) emlékei, a népköltés (mondák és dalok) és népzene stb. maradványai;³ s az *emberetani* kutatások,⁴ különösen anthropológiai alapon, vagyis pontosabban helyhez kötve és szélesebb alapú indukciókkal. Végül a többi *néprajzi* sajátosságok: faji természet, jellemvonások; viselet; építkezés (ház és kapu) és mindennemű díszítés (faragás, himzés stb.), házi butorzat; népies szokások. Ezek mind szolgáltathatnak meglepő egyezéseket és kapcsolatokat s ma minden figyelembe veendő, a mi lehetségessé teszi a teljes indukciót.⁵ És mindez együtt, egymást ellenőrizve tekintendő, a nyelvi bizonyításnál is *több* sajátosságot nézve *együtt*, mint pontosabban meghatározó vonást (*összetett bizonyítás*); s a szigorú és minden tekintetben elfogulatlan kritikai bizonyítás *negatív bizonyítással* is kiegészítendő.⁶

Ilyenformán kísérlem meg a következőkben a kérdés megoldását; összefoglalva azt, a mit ma erre nézve, a „székely“ névre is, tudhatunk s megállapítom a székely és a többi magyar nyelvjárások egymáshoz való igazi viszonyát.

Dr. Erdélyi Lajos.

¹ V. ö. az oklevelek megrostálására: Karácsonyi id. érték. 20 l.

² V. ö. pl. a hazai német telepítésekre alkalmazva Phil. Közl. 1916. 143—44. és Teuchert id. cikkét: Grundsätzliches über die Untersuchung von Siedlungsmundarten. Zeitschrift für deutsche Mundarten 1915. évf.

³ V. ö. a Folklore Fellows magyarországi osztályának tájékoztatóját az országos gyűjtéshez, Ethnogr. 1912. 4. füz. és kny.

⁴ V. ö. ide pl. Bartucz Lajos dr. kutatásait az Ethnographiában, Természettud. Közlönyben, Földrajzi közleményekben stb. s Lenhossék Mihály: Az anthropológiáról és teendőinkről az anthropológia terén, Bp. Szemle 1915. és kny.

⁵ V. ö. A csángók eredete cz. id. dolgozatomat. Nyr. 1908.

⁶ Belső v. nyelvi és külső v. történeti bizonyítékok, összetett bizonyítással, mint a nyelvelmékeknél is. Vö. a HB-ről szóló id. dolgozatomat, NyF. 71.

MÁTYÁS KIRÁLYLYÁ VÁLASZTÁSA A DÉLSZLÁV NÉPKÖLTÉSZETBEN.

Az 1458. évi budai királyválasztás korántsem volt — mint *Soerensen Asmus*¹ gondolja — csak „eine innerungarische Angelegenheit“, hanem — mint okmánytárainkból² tudjuk — élénk érdeklődés tárgya az egész keresztény világnak, főleg pedig Rómában és a töröktől szorongatott Balkán-félszigeten és az esemény nemcsak a magyar költészetben³ és néphagyományban⁴ hagyott el nem mosódó nyomokat, hanem a magyarsággal érintkező összes népek hagyományában,⁵ így a horvát népköltészetben is. Abból, a mi reánk maradt, és az analógia útján, melyre a délszláv népköltészet életének ismerete feljogosít, azt kell gondolnunk, hogy mindjárt az esemény lezajlása után az országos öröm hatása alatt, melyet akkor a horvát nép is átérzett, keletkeztek elbeszélések, mondák, énekek, melyek az eseményt olyfokú hűséggel adták elő, a minővel pl. Sziget ostromát⁶ vagy Bécs felszabadítását⁷ beszélik el egykorú délszláv vitézi énekek. Az énekek azonban, melyek Mátyás királylyá választásáról keletkeztek, ezen feltételezett régi alakjukban nem maradtak reánk, hanem csak későbbi alakulásukban, melyben az eseménynek csak főhőse, az érdeklődés és lelkesedés központjában álló megválasztott király tartotta meg történeti nevét, a mellékhősök neveit az énekesek már elfelejtették és másokkal pótolták, hagyomány útján az eseménynek csak legfontosabb mozzanatait ismerték, ezeket más vitézi énekek motívumainak átvételével költőileg kialakították, egyszóval a történeti ének már történeti mondává lett.

Hunyadi Mátyás megválasztásáról szóló s ily kialakulást nyert horvát vitézi énekek közül reánk maradt három, illetve annyit ismerünk feljegyzések útján, mert egyáltalában nem tekinthetjük kizártnak, hogy gyűjtők vagy pusztán érdeklődők bármikor még néhányat hallhatnak. Ezen 3 vitézi ének közül kettő régebbi feljegyzésű: *Bogišić*, a ki mindkettőt közli,⁸ kiadásának 30-ik számú énekét a XVII. század végéről való feljegyzésében a ragúzai minoriták klostromának könyvtárában találta, a 31-ik számú éneket pedig az előbbivel egykorú feljegyzésben a zágrábi Délszláv Akadémiában őrzött kéziratok közt, melyek Ragúzából kerültek Zágrábra. Mindkettő u. n. „bugarštica“⁹: régibb formájú, 13—17 szótagú sorokban szerkesztett vitézi ének; az elsőben nincsenek meg a hosszú sorpárok közé eső rövid (6 szótagú), refrénszerű sorok; a másodikban mindvégig megvannak.

¹ „Beitrag zur Geschichte der Entwicklung des serbischen Heldendichtung“, Archiv für slavische Philologie, XV. 5. 1.

² Ezeket idézi *Fraknoi V.* „Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja“ cz. műve (O. K. 1689—1692. sz.) VI—VIII. fejezeteiben.

³ Régi Magyar Költők Tára II. k. 23. I.

⁴ *Heller B.*: „A Mátyás mondabeli vasasztal“, Ethn. V. évf. 1009. 209. I.

⁵ *Kuzelja Zenon*: „Угорьскій король Матиу Корвин в славянскій словесности“. У Львові. 1906.

⁶ *Bogišić V.*: „Народне цјесме из старијих највише приморских записа“. Биоград, 1878. 36. sz. é.

⁷ U. o. 58. sz. é.

⁸ U. o.

⁹ A. m. ének; „bugariti“ = énekelni.

A harmadik ének¹ feljegyzése újabb keletű; *Mikulčić Ferencztől* való, a ki 1884-ben a horvát tenger melléken, főleg Buccariban, Novi Vinodolskiban és Krašica környékén gyűjtött népköltési alkotásokat; verselése a későbbi vitézi énekekben általánosan használt „deseterac“ (= tíztagú: 4/6). Tudtommal magyar, német vagy más nyugateurópai nyelvre még egyiket sem fordították le; ezért és a róluk szóló fejtegetésben a részletes jellemzés elkerülése céljából mind a hármat hű fordításban nyújtom. Ismertetést a magyar tudományos irodalomban még egyik sem nyert; német, ruthén és horvát értekezések foglalkoztak velük: *Soerensen Asmus*² igyekszik megmagyarázni a két „bugarštica“ viszonyát a megénekelt történeti eseményhez és megállapítani keletkezésük helyét és idejét; de a mily tévesen magyarázta a Hunyadi János rigómezei csatájáról szóló énekeket,³ épp úgy állít fel itt is oly téves hipotéziseket, hogy az „Archiv für slavische Philologie“-nak türelmeségéről előnyösen ismert szerkesztője, *Jagić Vratoslav* is elveszti türelmét és az értekezést vonal alatt helyreigazító, sokszor találó megjegyzésekkel kíséri; *Kuzelja Zenon* a lemergi „Ševčenko Társaság“ kiadásában megjelent s a Mátyás királyról szóló szláv néphagyományt tárgyaló művében átveszi a *Soerensen* és *Jagić* megállapította eredményeket és főleg az énekek alapmotívumával, Mátyásnak istenítélet útján való trónraemelésével foglalkozik, rámutatva német és szláv népmesékre és mondákra, melyek ezt a motívumot feldolgozzák; *Klaić Vjekoslav* nagy horvát történetében⁴ Mátyásnak királylyá választásáról szólva, rámutat a *Mikulčić* feljegyezte ének történeti mozzanataira is; végül *Maretić Tomislav* a délszláv népköltészetéről szóló művében⁵ a vitézi énekekben szereplő történeti hősookról szólva, megemlékezik Mátyás királyról is, mint a délszláv vitézi ének kedvelt hősről és a hozzá fűződő motívumokról. Ezekben a méltatásokban, szerény nézetem szerint, még sok a tévedés és ezért más magyarázatot óhajtának nyújtani.

Soerensen hangoztatja, hogy a két „bugarštica“ közül a *Bogisić* közölte 30. sz. a régibb. Ime hű fordítása:

Fehér Buda szép várából megy levélke a vajdának,
Hírt küld néki kis írással király özvegy hitvestársa;
Szóla pedig a levélke, a kit viszen hírvivője:
„Jó Budában tanakodnak, magyar királyt választanak,
5. Erős fehér Budavárba jöjj fel te is, János vajda,
És hozdad fel jómagaddal két sólymodat, két fiadat,
Mert közülök egynek szánom a budai királyságot!“
A levélkét elolvasta s két fiához szólt a vajda:
„Öltsetek most diszes mentét s üljetek jó paripára,
10. Mert eljöttök jó fiaim énvelem most Budavárba,
Elviszen a paripátok jó Budának kapujához;
Odaérve kapujához, leszálltok a paripáról,
Buda fehér jó várába onnan gyalog bésétáltok;
Mikor pedig, jó fiaim, az urakhoz odaértek,

¹ Hrvatske narodne pjesme. Skupila i izdala Matica Hrvatska. Odio I, knjiga 1. Zagreb. 1896. 67. sz. é.

² Id m. 3—5. l.

³ L. Ethn. XXIV. 1913. 276—283. l.

⁴ „Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća“, svezak II., dio 3.

⁵ „Naša narodna epika“, Zagreb 1909.

15. Kellő rendben, illendően az urakat köszöntétek,
De hajlongva, nagyon néztek, hogy fogadják köszöntéstek;
Onnan nyomba' visszatértek Budavárnak kapujához,
Jó Budának kapujában engem akkor ott találtok,
Fogva ménem kantárszárát, üdvözlitek éd's apátok'!"
20. János vajda minden szavát éd's fiai megfogadják:
Öltnek nyomba' diszes mentét és felülnek paripára,
Ehnyargálnak paripákon Budavárnak kapujához,
De Budának kapujában jó lovukról már leszállnak,
Buda fehér jó várába onnan gyalog bésétálnak;
25. Mikor pedig odaérnek s magyar urak elé lépnek,
Hajlonganak és köszönnek, illendően, kellő rendben;
Üdvözlésük', hajlongásuk' jól fogadják valahányan,
Csakis Bánfi Miklós rájuk sem hederít haragjában.
Vissza onnan indulának Budavárnak kapujához,
30. Budavárnak kapujában édes apjok vár reájok.
Fogva méne kantárszárát, üdvözölik János vajdát,
Fehér kezét megragadva, lesegítik jó lováról,
Édes atyjok' közbefogva — egyik jobbról, másik balról —
Véle szépen bésétálnak fehér Buda szép várába.
35. És mikoron odaérnek az uraknak tanácsába,
Üdvözöli az urakat Magyar János két fiával;
Jól fogadják ott a vajdát magyar urak valahányan.
Magyar János ilyen szókkal kezde szólni az urakhoz:
„Hát im' kinek is adjátok a budai királyságot?”
40. És a vajda ily szavára hangzik nyomba' ilyen válasz:
„Bánfi Miklós lesz királyunk, vagy a fiad, kis Mátyásunk;
Te meg siesd, János vajda, a királyné szép lakába
S üdvözöljed ilyen szókkal a királynét Budavárban:
„Budavári vitéz urak üdvözölnek hódolattal:
45. Íme, mára egybegyűltek, magyar királyt választanak;
Küldjed nekünk, jó királyné, fényes arany koronánkat!“
Hallgatott is János vajda az uraknak tanácsára,
Fölkereste a királynét a budai palotába'
S üdvözölte ilyen szókkal a királynét Budavárban:
50. „Budavári vitéz urak üdvözölnek hódolattal:
Íme, mára egybegyűltek, magyar királyt választanak,
Küldjed nekünk, jó királyné, fényes arany koronánkat!“
Szóla pedig a királyné Magyar János jó vajdának:
„Kit akartok jó Budába' választani királyságra?”
55. Királyasszony ily szavára ilyen felel János vajda:
„Bánfi Miklós lesz királyunk, avagy fiam, kis Mátyásom.“
Szóla pedig a királyné ilyen szókkal a vajdához:
„Bánfi Miklós mit sem végze, méltatlan a nemzetsége;
Íly hős sarja, kis Mátyása méltóbb biz' a királyságra.
60. Íme, itt van, Magyar János, fényes arany koronátok,
Méltó rá csak te magad vagy, avagy fiad, kis Mátyásod!“
A hogy végze Magyar János a királyné udvarában,
Sietett a koronával a budai nagy tanácsba.
Ott az urak valahányan egybegyűltek választásra,
65. Most maguk közt a tanácsban tanakodtak ily szólással:
„Hogy történéjké választásunk, hogy válaszszuk meg királyunk'?”
Felröpítjük koronánkat magasra a levegőbe
És a kinek leszálltában a korona száll fejére,

- Azt emeljük királyságra, az lesz urunk jó Budába'!"
70. S felröpitik koronájok' jó magasra levegőbe
S koronájuk leszálltában ime Mátyás fejét érte.
Csalatkoztak egynehányan az uraknak tanácsában,
Legepésőbb volt azonban Bánfi Miklós csalódása.
A hogy János meghallotta, hogy ez soknak nincs inyére,
75. A koronát maga fogta s megforgatta jobb kezével
És most újra fölröpité jó magasra levegőbe :
„Kit közülünk eltalálna a korona leszálltába',
Azt emeljük királyságra, az lesz urunk jó Budába'!"
S a korona leestébe' ismét Mátyás fejét érte.
80. Csalatkoztak most is sokan az uraknak tanácsában
És közülök háborogtak bizony sokan ily szólással :
„Jó széken ül János fia, hisz' azért van szerencséje,
Azért száll le a korona mindig csak az ő fejére!"
Magyar János az uráknak igyen hangzó panaszára
85. Gyorsan ugrott fel helyéről, ugrott nyomba hős lábára,
Kezit fogta kis fiának, éd's Mátyását elvezette
S a hol előbb maga üle, leültette arr' a helyre,
S a hol előbb Mátyás üle, maga ült le arr' a székre
S újra fogta a koronát, megforgatta jobb kezével
90. És most újra fölröpité jó magasra levegőbe :
„Kit közülünk eltalálna a korona leszálltába',
Azt emeljük királyságra, az lesz urunk jó Budába'!"
S a korona leestébe' ismét Mátyás fejét érte.
Magyar János most sietve ismét ugrott hős lábára,
95. Ő az első, a ki siet, hogy hódoljon Mátyásának,
Tisztelettel, hódolással igyen szóla királyának :
„Üdvözöllek, édes fiam, budavári új királyunk,
A mit mára el is vártam, trónra emel választásunk ;
Joggal illet a korona, jó királyunk, éd's Mátyásom,
100. Térdeden im' hősi kardom, ez jelezze hódolásom!"
Ígyen hódol Magyar János és az urak, hogy ezt látták,
Odamentek valahányan, hogy kövessék szép példáját ;
Sorba'-rendbe' hódolgattak Mátyásnak, az új királynak,
105. Sorba'-rendbe' üdvözölték a budai királyságban,
Csupán az egy Bánfi Miklós nem akart biz' odamenni,
Azt gondolta, jobb immár most Budavárból elsietni.

Ennek is, valamint a másik két éneknek is leglényegesebb motivuma az, hogy a választók a megválasztandónak kijelölésére istenítélethez folyamodnak: ez pedig Mátyást jelöli ki. Ez a motívum a délszláv népköltészetben gyakori s vándorlását *Maretić* úgy tünteti fel, mintha eredetileg Mátyás király megválasztásához fűződött volna és később áterjedt más hősökre is. Felfogásának alapja talán az, hogy más, nevezetesen a ruthén nép hagyományában¹ is ehhez a királyhoz fűződik és az előző kutatók azon eredménye, hogy Mátyás istenítélet útján való trónra-jutása, mint népköltési motívum teljesen megfelel annak a fölfogásnak, mely a

¹ *Szemák István*: „Mátyás király a ruthén néphagyományban“. Ethn. VII. 1911. 236—240. l.

királylyá megválasztott Mátyás kortársainak leveleiben is megnyilatkozik.¹ (Hogy a pesti gyermekeknek utca-énekében, mely a királyválasztáskor keletkezhetett, is megnyilatkozik, azt az idegen kutatók nem említik.) Nézetem szerint a motívum vándorlását kb. ilyennek kell gondolnunk:

Régi, mesébe illő motívum ez, a melyet a nép mesehősökről szeret átvinni mondai és történeti hősökre, királyokra. Talán keleti eredetű. A délszláv nép is fűzi pásztorokhoz, a kik így királyokká lesznek.² A nyugati népek irodalmában az úgyszólván mesehőssé lett Nagy Sándor királyhoz is fűzik; ehhez fűzve találjuk a Sándor-monda azon alakjában is, mely a délszláv literátusok kedvelt olvasmányává lett s melyet *Jagić* az „Ogledi stare hrvatske proze“ IV. fejezetében³ ismertetett. Nem tartom valószínűnek, hogy a horvát nép énekesei ezen az úton ismerkedtek meg ezzel a motívummal; valószínűbb, hogy a nép és énekesei meséből ismerték és felkarolták, ha valamely helyi jelenség vagy mondai és történeti eseményt, emléket meg akartak magyarázni vagy érdekesen kialakítani. *Kuzelja Zenon* kimutatja, hogy a pannoniai szláv, tót és morva néphagyomány Szent Istvánt is istenítélet útján juttatja trónra.

A motívum kialakítása a délszláv hagyományban olyan, minő a ruthénben:⁴ a koronát felröpitik a levegőbe s az a hely vagy az az egyén, a hova vagy a kire a korona száll, az Isten választotta hely, illetve egyén. A próba rendszerint háromszor történik.

Ily istenítéléssel magyarázza a szerb nép a „*Mala Korona*“ a „*Korinski do*“ völgyeknek és a „*Velika Korona*“ fensíknak nevét. *Karadžić Vuk Stefanović* „*Lexicon*“⁵-jában a „*Korona*“ czímszó alatt írja: „*A Sretenije* monostor fölött egy birkás völgyet nevez a nép *Mala* (= kis) *Koroná*-nak; e fölött a völgy fölött egy fensíkot, a melyen kis forrás is van, *Velika* (= nagy) *Koroná*nak és az alattuk elterülő völgyet *Korunskidonak* (= koronás völgy). Mesélik, hogy régenté, mikor annak a monostornak építéséhez fogtak, *koronát* röpitettek a levegőbe, hogy lássák, melyik helyre esik és oda építsék a templomot; innen van ez a *Korona* név.“

Fűzte ezt a motívumot legendás hősökhöz, minő pl. Simon lelencz,⁶ a középkori délszláv Oedipus: A királytól származott és kitett csecsemőt megtalálja *Sava* patriarcha, megkereszteli és felneveli az athoszi Hilandar monostorban; mikor a fiú felserdül, elküldi, hogy járjon városról városra és keresse meg szülőit; mikor az ifjú *Tanj* (költött név!) városába érkezik, hallja, hogy meghalt a király és özvegye

¹ Szilágyi Mihály 1458 január 24-én Kassa polgáraihoz írt levelében (*Teleki*: „A Hunyadiak kora“ X. 570.) mondja: *Gaudeatis itaque et letimini de tantis letitiis et gaudiis, que deus altissimus e celo ipso Domino Mathie et nobis ac huic Regno Hungariae presenti die concedere dignatus est*. — III. Calixtus pápának Szécsi Dénes bíboroshoz 1458 április 14-én, Mátyáshoz és édes anyjához május 16-án írt leveleit közli *Theiner*: *Vet. Mon. Hung. II. 309—317.*; a Mátyáshoz írottban mondja: „*Illuxit tandem felicissimus dies, quo te divina pietate regem Hungariae electum esse percipimus*“. (312. l.)

² Ily mese pl. a Gavrilović közölte boszniai: „*Двадесет ерских народних приговориједака*“. Београд 1906. 7. sz.

³ *Starine III. 258.*

⁴ *Szemák I. id. m.*

⁵ „*Српски рјечник и тумачен њемачким и латинским рјечницама*“ 1888.

⁶ *Vuk*: „*Српске народне пјесме*“ књига друга, у Бечу 1845. sz. é. „*Наход Симеун*“.

azt kívánja, hogy vezessék palotája elé a hatvan legszebb daliát: ő aranyalmát (ez a hatalom jelvénye!) fog dobni feléjük és a ki ezt elkapja, az lesz a férje és az ország királya; Simon a daliák közé áll, ő kapja el az aranyalmát, így nőül veszi az özvegy királynét és ő lesz az ország királya. Az esküvő után egy héttel vadászatra indul; a királyné pedig, keresgélve a monostorból hozott holmija között, megtalálja a levelet, melyet annak idején a kitett gyermek ruhájába helyezett s ebből megtudja, hogy saját fiának lett nejevé. Simon lesújtottan visszatér nevelőatyjához, meggyónja az öntudatlanul elkövetett vérfertőzést, de a patriarcha nem oldozhatja fel, hanem börtönbe zárja és a börtönajtó kulcsát a tengerbe veti ezekkel a szavakkal: „Ha a kulcs visszakerül, akkor nyered a bünbocsánatot.“ S íme, harmincz év múlva halászok csodás halat hoznak (úszószárnya arany) a patriarchának; ez a hal gyomrában megtalálja Simon lelencz börtönajtájának kulcsát, megnyitja a börtönt s látja, hogy Simon meghalt, holtteste körül pedig a szentség glóriája ragyog.

Ennek a szerb éneknek abban a változatában, melyet 1845-ben *Mažuranić Antal* a horvát tenger melléken hallott,¹ már nagyon érezhetők oly elemek, a melyek a régi horvát vitézi énekek kedvelt közhelyei; itt-ott érezhető még a gör. keleti szerb eredet hatása: az esemény színhelye *Buda*; a kitett gyermek szülői *István budai „czár“* és ennek huga; megtalálói *budai* vitézek, nevelőatyja nem *Sava* patriarcha, hanem egy öreg „providur“ (olasz eredetű szó: provveditore = főtisztviselő, felügyelő); mikor a csodagyermek hét éves korában felserdült, felküldi nevelőatyja Budára, hogy mutassa be ott ügyességét; mikor Simon odaér, híre jár, hogy meghalt *István czár* s daliák versenyeznek a király hugának kezéért és a koronáért; Simon közéjük megy és azt javasolja, hogy röptessék fel a koronát a levegőbe s a kire az száll, azé legyen a király huga és a hatalom. Így is ozelekszenek s íme a korona leestében Simon vállát éri. A daliák haragra gyűlnek, elfogják Simont, bezárják a templomba és újból röpitik fel a koronát — s íme, a korona elszáll, a templomra esik, áttöri tetejét, mennyezetét és ismét csak Simon vállát éri. Most elismerik őt czárnak. Simon pedig a király hugával, kit nejenek tekint, elnyargal a szent hegyre (szent hegynek, „Sveta gora“-nak nevezik a szerbek Athoszt!) nevelőatyjához és elmondja sikerét; ez azonban írást mutat neki, mely feltárja származását és ezzel a kettős vérfertőzés bűnét; ezért elzárja Simont s csak három év múlva nyitja meg a börtön ajtaját s íme, csodát lát: Simon holtteste mellett áll Szent Péter, Szent Miklós, Szűz Mária és három angyal. A király hugának Simontól született gyermeke Szent Sava.

A görög-keleti szerb egyház szentjeinek dolgaiban kevésbé jártas horvát énekesek dalaiban a középkori szerb Oedipus-Simon történeti alakká lett: Nemanjával, a szerb nagy „župan“-nal (1159—1196), a szerb állam és a két évszázadon át uralkodó dinasztia megalapítójával, Szent Savának, a görög keleti szerb egyház szervezőjének atyjával, a ki életének vége felé kolostorba vonult s mint szerzetes a Simon nevet vette fel — tévesztették össze. A horvát tengerparton tehát motívumunk ily kialakítása már történeti hőshöz is fűződik.

De más történeti hőshöz is fűzik délszláv vitézi énekek: Uroš czárhoz, István

¹ Matica Hrvatska id. gy. I. 1. 47. sz. é.

czár fiához, a ki 1355-ben még mint kiskorú átvette a zilált országot és a kinek gyengeségével a szerb hatalmasok, főleg pedig Vukašin, Márknak, a délszláv vitézi költészet legkedveltebb hősenek atyja, nagyon is visszaéltek. A néphagyomány szerint Vukašin nemcsak elszakadt tőle és az ország egy részét maga bitortolta, hanem a koronát akarta megszerezni, magát királynak czimeztette és fiát a nép is „Kraljević Marko“-nak, az „Márk királyfi“-nak nevezi. Hogy mily módon akarta a koronát is megszerezni, arról több ráánkmaradt vitézi ének szól. Egy *Vuk* közölte ének¹ szerint gyűlést hívott egybe a Rigómezőn és ez elé a szábor elé terjesztette a kérdést, hogy kit illet a korona; ítéletet itt saját fiának, Márknak kellett mondania s Márk királyfi az igazsághoz ragaszkodva, Uroš javára ítelt. Az éneknek *Milutinović* közölte változata² szerint ezen ítélet után Vukašin, hogy elérje célját, Márknak és Urošnak életére tör. Egy *Petranović* közölte ének³ szerint a kérdést istenítéletnek kell eldöntenie és pedig a hagyományos módon: István czár u. is halálos ágyán kéri Vukašint, hogy kiskorú fia helyett ő kormányozza hét évig az országot, a nyolczadikban pedig hívja egybe a szábor a Rigómezőre és kérjen a korona fölörpítésével istenítéletet annak bizonyítására, hogy a korona Urošt illeti. Vukašin a meghagyás szerint intézkedik és a fölörpített korona három ízben is Urošra száll.

A szerb „Наход Симеун“-ban egyszer történik a próba, a horvát énekben kétszer, a *Petranović*-féleben pedig háromszor, a mesének különösen kedvelt számában.

A *Petranović*-féle éneket a kutatók újabb hajtásnak tekintik; reánk maradt alakjában mindenesetre az; ebből azonban korántsem következik, hogy az istenítélet motívumát a hagyomány csak későn fűzte Vukašin és Uroš czár viszályához, későbbben, mint Mátyás megválasztásához vagy éppen a „bugaršticák“ hatása alatt. Hogy a Mátyás megválasztásáról szóló „bugaršticák“-ban nem eredeti az istenítélet ily kialakítása, hogy ennek későbbi alakulásnak kell lennie, az magukból az énekekből is kiérezhető és pedig a *Bogišić*-féle 31-ik számából erősebben, mint a 30-ik számából: míg u. is a „Мала Корона“ vagy a „Корупски до“ völgyben vagy a „Велика Корона“ fensíkon, a „Janj“ városában lévő királyi palota előtt, Budavár piacán vagy a Rigómezőn még elgondolható, hogy arany almával vagy királyi koronával hajjgálóznak, addig a bugaršticákban a királyválasztást zárt helyen lefolyónak kell gondolnunk; a 30-ik számú ugyan csak „tanácsot“, „tanácskozást“ („vijeć“-et, 63., 64., 72., 107. sor) emleget, de említi azt is, hogy a tanácskozók székeken ülnek,⁴ a miért inkább zárt, mintsem szabad helyre kell gondolnunk; a 31. számú pedig, mint látni fogjuk, egyre kiemeli, hogy a tanácskozás *csendesen* folyik, sőt határozottan mondja, hogy János vajda kivezeti Mátyást a *palotából*, melyben tanácskoznak,⁵ ne hogy reá szálljon a felörpített korona; a fel-

¹ Id. gyűjt. II. 34. sz.

² Чубро Чојковић „Пјеванија черногорска и херцеговачка“. У Лаипцигу 1837. 69. sz. é. — A gyűjtő az éneket a montenegrói Pierović Györgytől hallotta.

³ Богољуб Петрановић „Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине“ II. 17. sz. é.

⁴ Матијаш је Јанковићу на *столу* на знаменитому, 82. sor.

⁵ Тер ми га је извео из те будимске *полаче* 61 sor.

röpített korona szinte keresi Mátyást és mikor nem találja a *palotában*,¹ kirepül a budai *palotából*,² hogy megtalálhassa Mátyást és fejére szállhasson; itt tehát zárt helyen hajigálóznak a koronával és mégis mindig *magasra* röpitik fel a *kék levegőégbé*.³ Ez a vaskos ellentmondás a leghatározottabban vall arra, hogy az istenítélet motívumának ily kialakítása ezekben az énekekben nem lehet az eredeti. Régibb alakjukban ezek a bugaršticák is csak olyasmit emlegethettek, a mit örömtől újjongó széles e hazában — melyhez a horvátság is szívvel-lélekkel vonzódott — mindenfelé hangoztattak és a pesti iskolás gyermekek éneke is kifejezett: „öt Isten adta nekünk mennyországból oltalmunkra“; és a motívumnak az imént vázolt kialakítása későbbi átvétel oly elbeszélésekből vagy énekekből, a melyben Istenre bizzák a megválasztandó hely vagy egyén kijelölését. Hogy mely ének lehetett az, arra határozottan rámutatni felette nehéz lenne; abból, a mit feljegyzésekből ismerünk, arra következtethetünk, hogy a horvát „Nahod Simeun“-ból, a melyet *Mažuranić Antal* a bugaršticák honában hallott, ott, a hol *Mikulčić Ferencz* még 1884-ben is hallott Mátyás királylyá választásáról szóló éneket motívumunknak ily kialakításával, a fentebb említett vaskos ellentmondások nélkül.

A horvát „Nahod Simeun“ hatásának tulajdonítható az is, hogy fordításban bemutatott bugaršticánk oly szerepet tulajdonít az özvegy királynénak, a minőhöz a történet mit sem nyujthatott alapul, mert mellőzve az elbeszélésben a sok dísz, sallangot, a lényeges mozzanatok az istenítéleten és királyné szerepén kívül mind olyanok, hogy kimutathatjuk történeti alapjukat: történetiek a személyek, történeti a cselekvésük és történeti az énekekben megnyilatkozó szellem.

Az egyre emlegetett „*ugarska gospoda*“, „*gospoda od Budima*“ vagy „*budimska gospoda*“, a kik „*u Budimu b'jetu gradu*“ tanácskoznak, hogy „*od Budima sv'jetla kralja*“ válasszanak, a magyar főpapok és országzászlósok; gyűlésükre — délszláv vitézi énekekben megszokott anachronizmussal — feljön Hunyadi János is nemcsak Mátyással, hanem másik fiával is. A gyűlést nélküle kezdték, de mikor középük jön, ő szab irányt a tanácskozásnak; az ő érdemeit tekintve, fiát is kell jelölniök; ő nyeri a megbízást, hogy hozza el a királynétől a koronát, melyet a királyné, az apa érdemeit tekintve, Mátyásnak szánna; mikor az istenítélet első próbája is Mátyást jelöli és az urak zúgolódnak, szinte erőszakosan lép fel: ő fogja a koronát, ő röpíti fel s mikor ez a második próba is csak Mátyásnak kedvez és a csalódottak ismét zúgolódnak, a siker biztonságának érzésével helyet cserél Mátyással — de a helyre, melyet az urak szerencsésnek mondanak, úgy látszik nem enged mást — és végzi a harmadik próbát; mikor ez is csak Mátyásnak kedvez, ő az első, a ki teljes örömmel — hiszen számított is erre az eredményre — siet hódolásra s felajánlja kardját az új királynak, noha — mint a királyné szavaiból tudjuk — őnéki magának is lehetett volna igénye a koronára.

Ezt a szerepet *Soerensen* tévesen fogta fel és a tévedést *Jagić* sem igazította helyre: az apában *Soerensen* ugyanis fiának riválisát látja, a ki mindenképen

¹ . . . Иштући ругу главу Матијаша Јанковића.

Како није наша у том будимском *полаци* . . . 72—73. s.

² Излетјела бијеше из те будимске *полаци*, 75. sor.

³ Ови круну метнуше у висину ведре неба, 30. sz. é. 70., l. továbbá 76., 90. sor, 31. sz. é. 36., 49., 69. sor; Трећом да'мо метати круну у јајеру ведре неба, 31. é. 64. é.

úgy szeretné intézni a dolgot, hogy a korona ő reá magára szálljon. Nézetem szerint ezekben az énekekben, illetve régibb reánk nem maradt alakjukban ezt a szerepet Szilágyi Mihály töltötte be és csak későbbi, már reánk maradt alakjukban, mely oly időből való, a mikor Szilágyi neve feledésbe kezd merülni, lép Szilágyi helyébe Hunyadi János. A Hunyadi János rigómezei csatájáról szóló ciklusban még élénk Szilágyi szerepe,¹ de hogy idővel neve feledésbe merül s szerepét az énekesek más hősök nevéhez fűzik, azt behatóan kimutatni volt alkalmam a „Szilágyi és Hajmási monda délszláv rokonai“ című értekezésemben.² Helyébe énekeinkben „*Ugrin Janko vojevoda*“ — így nevezik a bugaršticák Hunyadi János vajdát — lép, mint azokban az énekekben, melyek Ozorai Fülöpről keletkeztek, legalább későbbi alakjukban „*Filip Madarin*“ helyébe.³ A gyűlésen való szerepe úgyszólván minden izében megfelel Szilágyi Mihály történeti szerepének: a főurak Szilágyi nélkül kezdenek tanácskozni és királyt jelölni; mikor ő jön a gyűlésre, ő szab irányt a tanácskozásnak, eréllyel, sőt erőszakoskodással is; vannak, a kik őt jelölik, ő azonban minden erejét latba veti Mátyás érdekében; a sikernek ő örül legjobban és sietve küld értesítéseket az ország minden irányában.⁴

Bugaršticánk szerint a választás idején Hunyadi Jánosnak mindkét fia él, mindamellet csak Mátyás a jelölt; ez teljesen megfelel annak a hagyománynak, mely szerint a Hunyadi-család barátai mindig előnyben részesítették az ifjabb Mátyást és ennek jósoltak fényes jövőt.

Mátyás riválisául bugaršticánk „*Mikleuš Banović*“-ot (Bánfi Miklóst) emlegeti. Ezen személyre vonatkozólag mondja *Soerensen*: „Es scheint mir keinem Zweifel unterworfen, dass unter dieser Bezeichnung *Michael Svilojević* verborgen ist. Man lese nur die Darstellung bei *Fraknói* über das Verhalten *Szilágyi*'s gegenüber seinem Neffen.“⁵ A tévedést már — legalább részben — helyreigazította *Jagić*: „Ich kann die Ansicht des verehrten Verfassers, dass unter *Mikleuš Banović* der der Volksdichtung wohlbekannte *Michael Svilojević* gemeint sei, nicht annehmen. Da die letztgenannte Persönlichkeit in den Volksliedern immer unter ihrem eigenen Namen begegnet (— a mint láttuk, ez nagy tévedés *Jagić* részéről —), so müssen ganz bestimmte, sehr zwingende Gründe vorhanden sein, um auch eine andere Benennung auf dieselbe Persönlichkeit zu übertragen. Diese liegen im gegebenen Falle nicht vor, vielmehr weist uns die Geschichte einen ganz bestimmten Namen auf, der in diese Situation vortrefflich passt und wirklich *Mikleuš Banović* genannt werden konnte. Das war der mächtige *Niklas von Ujlak* (*Nikola Iločki*), der in der That eine Zeit lang Thronprätendent war.“⁶ Hogy miért nevezhették az énekesek *Ujlakit* „*Banović*“-nak, azt *Jagić* már mem magyarázza meg, pedig könnyen megokolható: Ujlaki Miklós volt a választás idején horvát bán és a bánokat a horvát énekesek akárhányszor „*Banović*“-oknak (*Bánfiaknak* nevezik; a rigómezei csatának legkiemelkedőbb hőse, Székely János bán a bugaršticákban: „*Banović Sekula*.“

¹ Ethn. XXIII. k. 1912., 66—68., 144—151. l.

² Irodalomtört. Közlemények. 1915. évf. 26—39. l.

³ Ethn. XXV. 1914. 292—298.

⁴ *Fraknói*: „Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja“. O. K. 1689—1692. k. 58—79. l.

⁵ Id. m. 3. l. — ⁶ U. ott.

Azt az állítást, hogy ez a bugarštica régibb a *Bogišć* közölte 31. számú éneknél, *Soerensen* nem okolja meg; talán az ének külső alakja készítette erre a véleményre: a 31. ének u. is rövidebb, tömörebb, verstechnika dolgában tökéletesebb; tartalmi dolgokra nem támaszkodhatott volna, hiszen jelentkezik benne néhány oly történeti mozzanat, mely a 30. számúban hiányzik.

Hű fordításban a következő:

- Magyar urak jó Budába egybegyűlnek nagy tanácsba,
Magyar urak, bánok;
Hányja-veti a tanácsuk, hogy ki légyen a királyuk.
Misics István uraságra esik ekkor választásuk,
5. Úri választásuk.
A dolognak hírére hallja, mindent megtud János vajda,
Nyomba' készül gyors útjára, pattan nyergelt paripára
 Híres János vajda;
Vágtat méne jó urával egyenesen Budavárnak.
10. Elkísérte gyors útjába' édes fia, kis Mátyása,
 Fia, kis Mátyása.
Paripája gyorsan ére a budai erősségbe;
Hol az urak lakomára egybegyűltek, ott leszálla,
 Úri lakomára.
15. Adj Istennel jó hozzájuk jó vajdájuk, Magyar János
És az urak valahányan tisztelettel felállának,
 Magyar urak, bánok,
Öt ültetik díszes székre, lakománál asztalfőre.
És a mikor végén járnak úri ebéd lakomának,
20. Magyar urak, bánok,
Felkel és int, asztalt bontat jó vajdájuk, Magyar János.
Azután meg az uraknak emígy szólva szóla halkkal
 János jó vajdájok:
„Ki az, a kit énnélkülem királyságra kijelöltek?“
25. Most az urak tisztelettel csendes hangon így feleltek,
 Magyar urak, bánok:
„Misics István urasága emelkednék királyságra!“
És most ismét Magyar János csendes hangon szól hozzájuk,
 János jó vajdájok:
30. Koronánkat ide kérem, hadd röpítsük a felhőkbe,
És figyeljük éberséggel, kinek száll le a fejére,
 Jó magyar vezérek!
Azt emeljük királyságra, az lesz urunk jó Budába'!“
És az urak hajlongással hallgatnak a jó tanácsra,
35. Magyar urak, bánok;
Felröpítve koronájuk magasra a levegőbe,
A korona leszálltába' ime Mátyás fejét érte,
 János fiát érte.
Ilyet látva, csodálkoznak; nem tetszik ez bizony soknak,
40. S egyik másik bátorsággal szól ily szókkal a vajdának,
 Magyar urak szólnak:
Nem ruházzuk biz' reátok az országot királyságot!“
Ilyen szókra az uraknak ilyen felel János vajda,
 Híres János vajda:
45. „Nem azért jött kis Mátyásom, hogy ő légyen a királytok,

- Azért jöve kis Mátyásom, paripámra kell vigyázzon,
Kis fiam, Mátyásom“.
- Nem sok idő telt azóta s Magyar János ismét szóla:
„Koronánkat ide kérem, hadd röpitsem a felhőkbe,
50. Jó magyar vezérek,
És figyeljük éberséggel, kinek száll le a fejére!
Azt emeljük királyságra, az lesz urunk jó Budába’!
Magyar urak, bánok!“
- S a korona leszálltába’ szálla ismét kis Mátyásra.
55. És az urak valahányan üdvözlík a királyságban,
Mátyást királyságban;
Ám egyikük megtagadja: atyja maga, János vajda.
A koronát gyorsan véve Mátyás fürtös szép fejéről,
Mátyás szép fejéről,
60. Édes fiát szólítgatja, jobbik kezét megragadja
S a budai palotából kivezeti, kizáratja,
Mátyást kizáratja
És kezd szólni ily szavakkal Magyar János az uraknak:
„Koronánkat harmadizbe’ röpítsük fel a felhőkbe,
65. Jó magyar vezérek!
És figyeljük éberséggel, kinek száll le a fejére!
Azt emeljük királyságra, az lesz urunk jó Budába’,
Híres magyar bánok!“
- S koronájuk harmadizbe felröpitik a felhőkbe,
70. Ott, hol álla palotájuk, szállton száll a koronájuk,
Uram, koronájuk!
Szinte látszott, hogy kereste, hol is van a Mátyás feje,
Mindhiába, nem találta a budai palotába’
Uram, koronájuk!
72. Elröpile, le se szálla a budai palotába’,
Szállton szálla, miglen végre szállhat Mátyás szép fejére,
Korona fejére!
- Most az urak valahányan üdvözlík a királyságban,
Most már meg nem tagadhatta jó atyja se’, János vajda,
80. Matyást édes atyja.
Nyomba’ meg is koronázta a tanács ott Budavárba’.

Ebben a változatban már nem szerepel a választás idején a vajdának két fia, hanem csak Mátyás; az ének erősen hangsúlyozza azt, a mit az előbbi változat nem emelt ki, t. i. hogy Mátyás még kiskorú: túlzással „*ono malo d’jete*“-nek, kis gyermeknek mondja, „*mladi* (ifjú) *Janković*“-nak, „*mladi Mitijaš*“-nak nevezi s úgy látszik, kiskorúsága miatt kell a próbákat megismételni. Az első próba eredménye mintha magát a vajdát is meglepné, ezért sietve kijelenti, hogy nem azért hozta fel magával fiát, hogy királylyá választassa, hanem azért, hogy paripáját gondozza. Tudjuk, hogy Hunyadi János szerette fontos útra is magával vinni Mátyás fiát, mert igénybevehette az ügyes, értelmes, képzett fiú segítségét. A naiv énekes ezt a történeti tényt a maga felfogása szerint alakítja: a fiúnak atyja paripájára kell vigyáznia.

Hunyadi János és a magyar urak szerepe olyan, mint az előbbi énekben, csak az ellentét kissé erősebben élesedik ki köztük: az uraknak csak egy a jelöltjük: *Mišić István*, a ki az előbbi ének *Bánfi Miklós*ának felel meg; a vajda ott

is elveti jelölésüket, elkéri a koronát, istenítéletre bizza az ügyet; az összes próbákat ő maga intézi; mikor már két ízben is Mátyás javára nyilatkozik az istenítélet, kivezeti Mátyást a tanácsból, nem azért, hogy — mint *Soerensen* gondolja — a maga számára nyerje meg a koronát, hanem, hogy — rendíthetetlenül bízva a sikerben — Mátyás helyzetének súlyosbitásával a harmadik próbában is megmutassa, hogy Mátyás Isten választotta. Érezzük szerepében Szilágyi Mihály erélyességét, erőszakosságát, rendíthetetlen bizalmát az iránt, hogy a koronát Mátyásnak kell elnyernie.

Figyelemre méltó, hogy ezen változat lakomáról is szól, a melyet a választók a tanácskozás előtt rendeztek s a melyen részt vesz maga a vajda is. Történeti kútfők is szólnak az 1458 január 23-án szent mise után és a választás előtt tartott barátságos lakomáról; így a velencei követ január 23-iki jelentésében és III. Calixtus pápa 1458 április 14-ikén Carvajol biboroshoz írt válaszában.¹

Ezen ének rövidült, sok tekintetben gyöngült, a későbbi népepika verseléséhez alkalmazkodó változatának kell tekintenünk a *Mikulčič Ferencz* feljegyezte hősi dalt, a mely azonban — úgy látszik — más régibb énekből fenntartott nehány, történeti szempontból is figyelemre méltó elemet.

Hű fordításban nyújtjuk ezt az éneket is:

Írást írnak az urak Budában	Tanakodnak, ilyen végzést hoznak:
És elküldik János jó vajdának:	A koronát levegőbe dobják
„Íme halljad, híres János vajda!	S leszálltába' a kire leszállna,
Urak hívnak téged fel Budába,	Választani azt fogják királynak.
5. Siess hát fel ide a tanácsba!	
Egybegyűltek, Budán tanakodnak,	30. A koronát a felhőbe dobják
Királyságra kit is válaszszanak;	S lesik, várva, hogy kire is száll a';
Tanakodnak, de hát mindhiába,	S im' estébe' János fiát érte,
Nincs egyesség királyválasztásba';	Szálla éppen Matyika fejére.
10. Jer hát te is, de csak egymagadba',	Szitkozódnak az urak Budában,
Mert tanácsba gyereket nem hoznak!"	35. Gyúl a barag János jó vajdában
	S az ütlegből kijut Matyikának:
Elolvassa írásuk a vajda	Ott is, hol csak gyenge ütés érte,
Hogy írásuk gyorsan végigmérte,	Gyenge testét elfutja a vére
Hamar pattant jó lova nyergébe	S atyja zárja ház emeletére.
15. S vette útját egyenest Budának;	
De utána fut kicsiny Mátyása:	40. A koronát most ismét földobják,
„Várj, hadd menjek én is jó apával!"	Szállton szállva a levegőégbe'
És mit tegyen kérő gyermekével?	Esik végre a ház tetejére;
Hát megállva, Matyikát bevárja	Tetön által János kis fiára,
20. S veszi szépen nyerge clejére.	A vajdának kiesi Mátyására.
Mikor így jó híres Budavárba,	45. És az urak így szólnak Budában:
Ott az urak így támadnak rája:	„A szerencse kedvez a vajdának,
„János vajda, a teremburádat!	János vajda kis Mátyás fiának:
Nem megirtuk, jőjj fel egymagadba,	Ő országunk koronás királya!"
25. Mert tanácsba gyereket nem hoznak?"	

Itt a vajda nem hivatalosan topan be a tanácsba, hanem meghívólevelet kapott; nem az özvegy királynétól, mint a *Bogišič*-féle 30. sz. énekből, hanem

¹ *Fraknoi* id. m. 61. l.

a választó uraktól. Énekünk tehát tud valamit oly meghívólevelekről, minőket tényleg 1457 december első napjaiban szétküldöttek a főpapok és orszáگزászlósok. A meghívólevelben intik a vajdát, ne hozza magával fiát, mintha az énekbeli magyar urak is ismernék Hunyadi Jánosnak azt a szokását, hogy fontos újtaira szereti magával vinni Mátyást.

Abban, hogy ez az ének Mátyás elzárását is említi, *Klajić Vjekoslav* Mátyás csehországi fogságának emlékét látja. Ha ezt a kapcsolatot nem is akarjuk kizártnak tekinteni, mégis figyelemre méltó az a körülmény, hogy a két „bugarštica“ ily elzárást nem említi, a *Bogišić*-féle 31. ének szerint is a vajda csak a tanácskozás helyéről, a palotából vezeti ki a fiút, de nem zárja el; továbbá feltűnő, hogy az ott rajzolt eljárás nagyon emlékeztet a horvát „Simon lelencz“ azon helyére, mely elmondja, hogy a budai daliák Simont, a kire az első próba alkalmával szállott a fölropított korona, a közeli templomba zárják és a korona szinte fölkeresi ott Isten választottját: áttörve a tetőt, mennyezetet, ismét Simonra száll. Valószínű, hogy énekünkbe a koronafölropítés jelenetével együtt ez a jelenet is a horvát „Simon lelencz“-ből került.

*

Soerensen megkísérli annak a megállapítását is, hogy mikor és hol keletkezhetett a *Bogišić* közölte két „bugarštica“. A mit a keletkezés idejére és módjára vonatkozólag mond, elfogadható: „Die Verdunkelung der Thatsache, dass Joannes Hunyadi bereits todt war und also die Wahl seines Sohnes nicht betreiben konnte, lässt es allerdings als wahrscheinlich erscheinen, dass das Gedicht auch in der ursprünglichen Fassung, wie es am besten in 30. erhalten ist, erst dem XVI. Jahrhundert angehört; dagegen ist es nicht unmöglich, dass einem solchen ein historisches Lied über die Wahl des Matthias aus dem Ende des XV. Jahrhunderts zu Grunde liegt.“ Nagyon téves azonban a keletkezés helyének megállapítása és még tévesebb az indokolás: „Ein solches Lied kann nur in Ungarn entstanden sein, da man sich ausserhalb des Landes schwerlich für eine solche innerungarische Angelegenheit intrassieren konnte. Die Entstehung in Dalmatien ist geradezu undenkbar... Zahlreiche Italismen und raguzaische Spracheigenthümlichkeiten zeigen, dass die Lieder vor ihrer Aufzeichnung ziemlich lange in Dalmatien gelebt haben müssen. Der Übergang eines Motivs auf den serbischen Sagenkreis (— az Uroš czár és Vukašin viszályáról szóló énekre *Petranović* II. 17. sz. é. kell gondolnunk! —) zeigt, dass die Lieder auch in Serbien bekannt gewesen sein müssen. Aus alldem ergibt sich eine Wanderung aus dem Gebiet nördlich von Donau und Save durch Serbien nach Süddalmatien und zwar im Laufe des XVI. und XVII. Jahrhundert. Um 1800 fanden sich keine Lieder mehr von der Wahl des Matthias.“ A vaskos tévedésre már válaszolt *Jagić*: „Ungarn spielte im XV. Jahrhundert für die Hilfe harrenden christlichen Völker der Balkanhalbinsel eine so mächtige Rolle, dass die Königswahl in Buda (Budim) nicht bloss eine innerungarische Angelegenheit genannt werden kann“. De a keletkezés helyét nem igyekszik megállapítani. Erre vonatkozólag teljesen határozottat mondani felette nehéz, de feltűnő, hogy a horvát „Simon lelencz“, a melynek számos motívumára emlékeztet a két „bugarštica“, a horvát tengerpart vidékein hallott ének, hogy a két „bugarštica“-t Raguzában jegyezték föl és a *Mikulčić Ferencz*

közölte ének is az Adria mellékéről való s az ének változataira máshol a gyűjtők eddigelé nem akadtak. Tehát valószínű, hogy énekeink éppen az Ádriának horvátok lakta partvidékén keletkezett, a hol újabb időkig fenn is maradt.

Hogy *Soerensen* azt állithatta: „Um 1900 fanden sich keine Lieder mehr von der Wahl des Matthias“ és hogy *Jagić* az állítást megjegyzés nélkül hagyta, csupán abban leli magyarázatát, hogy az értekezés megjelenésekor (1893) a *Mikuličić*-féle ének még csak kéziratban volt s nyomtatás útján csak 1896-ban vált ismertté.

*

Vizsgálódásunk eredményeit összefoglalva, valószínűnek kell tartanunk, hogy Hunyadi Mátyásnak királylányvá választásáról a *magyar énekkel*¹ *egyidőben, hasonló felfogást kifejező, az eseményt részletesebben, híven elbeszélő horvát ének keletkezett a horvát tengerpart vidékén; de ez az ének eredeti alakjában nem maradt reánk; ismerjük azonban három későbbi változatát, a melyekben Szilágyi Mihály helyébe Hunyadi János lép és a melyekben az énekesek a horvát „Nahod Simeun“-ból vett istenitélet motívumával beszélnek el azt, hogy hogyan adta Mátyást*

„... isten nekönc meniorzagbol oltalmunkra“.

Dr. Szegedy Rezső.

SZIBÉRIA SZAMOJÉDJAI KÖZÖTT.

(Donner Kai könyve).²

A múlt század harminczas és negyvenes éveiben egy lelkes nyelvtudós, *Castrén*, több évet töltött Szibériában, hogy megismerje, leírja s a tudomány számára használható anyaggá tegye az ott lakó, akkor még csaknem teljesen ismeretlen népek nyelvét. Főfigyelmét a szamojédok tanulmányozásának szentelte, föláldozva erre a munkára legszebb éveit, egészségét és életét is. Tanulmánya eredményeit már nem is ő maga rendezte sajtó alá, mert idő előtt meghalt. Az összehasonlító nyelvtudomány szempontjából azonban munkájának megvolt az a nagy eredménye, hogy helyesen állapította meg a szamojéd nyelv helyét, a mennyiben az ural-altáji nyelveszaládban azt a finn-ugor mellé állította.

A szamojédok kevesen vannak, számuk legfeljebb 18,000 lélek, bár lakóhelyük óriási területeken oszlik meg. Két világrész legészakibb területeit lakják s a nagy területi szétszóródás miatt 40 nyelvjárásra különülnek. A legnépesebb törzs közöttük a *jurák* törzs, melynek tagjai Archangelszk és a Jeniszei folyó közötti tundrákon laknak s rénszarvastenyésztéssel, vadászattal és halászattal foglalkoznak. Tőlük keletre élnek a *Jeniszei és Avam-vidéki szamojédok*, kik számszerint igen kevesen s ma már kihalófélben vannak. Az Ob és Jeniszei közötti tundrákon, valamint a tomszki kormányzóság északi erdős vidékein s a tobolszki és jeniszei

¹ R. M. K. T. II. 23. l.; a hozzáfűzött magyarázatok 283—284. l. — A nélkül, hogy ennek a jelenségnek fontosságát tulajdonitanék, megemlítem, hogy a magyar ének versformája a 16 szótagos sor és az ilyen sorok a leggyakoribbak a két bugarsticában is.

² *Kai Donner*: Siperian Samojedien keskuudessa vuosina 1911—1913 ja 1914. 53 kuvaa ja karttaluonnos. Helsingissä, Kustannusosakeyhtiö Otava.

kormányzóságok ezzel határos részein laknak az *osztják-szamojédok*, a kiknek száma 3000-en nem emelkedik túl, ámbár a nyelvjárások száma náluk legalább 20. Sokkal délebbre, a magas Szajáni-hegység északi részein lakik a hajdan oly hatalmas *kamasszi-törzs* csekély töredéke, a mely szintén kihal elébb-utóbb, vagy beleolvad a szomszédos tatártörzsekbe.

Bár a szamojéd nyelv a finnugor nyelveszaládhoz közel áll, mégsem lehetne azt mondani, hogy pl. a finn nyelvnek unokatestvére, vagy másodunokatestvére, mert először is fiziologiailag nem tartoznak ugyanabba a csoportba s másodsor, a két nyelv sokkal távolabb áll egymástól, mint például a svéd és a görög. Ősi lakóhelyük — Castrén szerint — valószínűleg az Altai-hegységben volt, közel a finnugorság állítólagos lakóhelyéhez, a mely a középső Ural déli részén, vagy valamivel délebbre, Perm vidékén lehetett.

Donner Kai, Donner Ottó volt finn közoktatásügyi miniszter, egyetemi tanár, akadémiánk kültagjának fia vállalkozott rá, hogy Castrén megkezdett munkáját tovább folytatja, tüzetesebb vizsgálat alá veszi a szamojéd népeket nyelvi, ethnographiai tekintetben s följegyez róluk mindent, a mi a tudomány számára érdekes lehet. Donner Kai tisztában volt azzal, hogy mire vállalkozik. Előre számolt vele, hogy a legprimitívebb viszonyok között, távol minden kultúrától, le kell mondania tanulmányútja idején a kényelem legelemibb feltételeiről is, de tudományszeretete erőt adott neki, hogy a nehézségekkel bátran szembeszálljon, azokat legyűrje s íme — munkáját immár sikerrel be is fejezte. Rendkívül becses nyelvi anyagot gyűjtött, a melyeknek sajtó alá rendezése még hátra van, de útirajzát egy testes kötetben publikálta, a mely úgy anyagával, mint vonzó formájával le tudja kötni, elejétől végéig az olvasó figyelmét. E munkának egyetlen hozzánk jutott példányát tulajdonosa, Szinnyei József egyetemi tanár rendelkezésemre bocsátotta s unszolásának, hogy ezt a magyar közönséggel részletesebben megismeressem, annál nagyobb örömmel teszek eleget, mert a szerzőhöz régi meleg barátság kapcsol s másfelől a munka amæ zord vidékek nyelvi, néprajzi és természeti viszonyaival foglalkozik, a hová az orosz törvény a nagy gonosztevőket és politikai elítélteket szokta száműzni s hol most a mi véreink közül is sokan szenvednek hadifogságban.

Donner Kai 1911 augusztus havában indult útjára. Miután Szentpétervárott megszerezte az Oroszországban mindenütt s mindenkinek nélkülözhetetlen igazolványokat s ajánlóleveleket, szeptember havában folytatta útját Szibéria felé. Azt a poézist, a melyet a Kelet csodás vidékeiben elképzelt, nem találta meg. A vonat ablakaiból mocsarak, tavak és erdők váltották föl egymást, folytonos egyhangúságban; egymás után maradt el a Vologda, Vjatka és Perm vidéke, az egyhangúságot itt-ott szakította meg egy-egy kisebb, vagy nagyobb helyiség. Az Ural-hegységhez három napi utazás után jutott el. A negyedik napon Szibériába ért vonata.

Ázsiában a legelső benyomása az volt, hogy az arányok igen nagyok, minden szinte határtalannak látszik benne. Úgy érzi, hogy egész más világba jutott bele. A mikor elindult, Finnországban még nyár volt, Szentpétervárott érte az ősz s itt már kemény, hideg téllal találkozik. Még aznap este föltűnik a vonat ablakából Irtis, Szibéria legszebb folyója s annak partján száz meg száz lámpa, a

mely mutatja az utat Omszk felé, a mely a vidéknek legnagyobb városa s a dán vajkereskedők központi találkozóhelye. — Aztán tovább robot a vonat s föltűnik egy másik folyó, az Ob, partján megszámlálhatatlan sok faházzal, a melyek Novo Nikolajevszk városát alkotják. Ez négy év alatt nőtt meg kis faluból nagy önálló várossá, melynek ma 80,000 lakosa van.

Taiga állomáson átszállott a kisvasútra, mely Tomszk felé indult. A fővonal állítólag azért nem érinti Tomszkot, „Szibéria Párizsát“, vagy másként „Ázsia Athén“-jét, mert a városatyák vonakodtak a vasúti mérnöknek 100,000 rubel sápot fizetni. Kisvasútjával sem volt Tomszk túlságosan szerencsés, mert vasúti állomása négy kilométerre van a várostól s a szibériai hidegekben nem a legkellemesebb dolog az állomástól — kocsin — a városba hajtani. A mikor a hóvihárban — írja Donner — czókmókjaimmal a város egyik jobb hoteljéhez, az „Oroszország“-hoz értem, reggel öt órakor még ébren voltak. Az étteremben javában mulatoztak s a variétéhölgyek mutatványaikkal szórakoztatták a közönséget. „S ámbár — folytatja tovább, — a magyar tánczoshölgyek tüzes művészetét magam sem vetem meg, a környezet leverő hatással volt reám! A hypermorális fñn tudós megbotránkozva vonult el a vengerkák elől szobájába, a hol az a meglepetés várta, hogy az ágy nem volt fölszerelve becsületes takarókkal, de annál több poloska mászkált benne. Saját takaróit volt kénytelen előszedni s ekkor aludt útja előtt utoljára — európai módra.

Már ekkor — októberben — vékony jégkéreg borította el a Tom folyót, a mely Tomszk városán keresztül folyik. Ez okból kénytelen volt Tomszkban pihenőt tartani, míg a jég a folyón megerősödik, mert észak felé innen csak a folyó hátán lehet feljutni.

Tomszk városa 100,000 lakost számlál s a hasonló nevű kormányzóságnak fővárosa. A Tom folyó jobboldalán fekszik s száz versztnyire van Szibéria legnagyobb folyójától, az Obtól. Maga a város tágas, házai nincsenek összeépítve, ritkán s a part mentén sorakoznak egymás mellé. A leghosszabb, alacsony part mentén laknak a tatárok, több tizezernyen s nagyobbára egyszerű faházakban. Itt-ott egy-egy zöldfedelű mecset nyúlik a levegőég felé, melynek tornyából aranyos félhold lóg alá. Ezeken túl vannak a magazinok és munkásházak. A város legmagasabb részén, egy hegyesúcson, a Voszkreszenszkaja Gorán vár van, a mely régi időkből származik s a mely az utolsó tatár kánnak, *Kutshumi*-nak volt menedék-helye. A magaslatokon s a köztük fekvő lapos részekeken terül el a belváros, a city; itt bőséggel vannak közházak s az utcák pompásan kövezve. Hatalmas szép fogadalmi templom, tudományegyetem nagyvárosias jelleget adnak neki. De egyes utcái annál elhanyagoltabbak, sőt veszedelmesek is, oly nagy helyenként a kátyú. A világitást a hold járása szerint szabályozzák, de nagyon sokszor megtörténik, hogy se a hold, se a lámpa nem világít s az utcákra éjjelente egyiptomi sötétség borul. Nyugati szempontból legérdekesebb Donnernek az a közlése, hogy könyvtára rendkívül értékes. Voltaire könyvtárának egy része is ide került s a könyvek között sok olyan van, mely Voltairenek eddig nem publikált jegyzeteit őrzi.

November közepe táján a hőmérő hirtelen sülyedni kezdett s hamarosan — 40° C-t mutatott. A hideg a folyókat egy méter vastag bilincsekbe verte s a patakok fenéig befagytak. A hó elborította a piszkos földet. A szibériai tél bekö-

szöntött s megkezdődhetett a közlekedés egyik helyről a másikra. Egy szép téli reggelen 100 teherkocsi érkezett a messzi északról, megrakva különféle halakkal, melyekből a szamojédek táplálkoznak s az oroszok gazdagszanak. E hosszú karavánok értésére adták Donnernek, hogy az út rendben van s útjára kelhet.

A kb. 600 kilométeres száнкаútra jól föl kellett készülni. Mindenekelőtt szükséges volt egy jó erős, alkalmas szán, a melyre föl lehetett pakolni a fotografáló és fonográf gépeket, továbbá teát, czukrot, dohányt és denaturált szeszt, ruházatot stb. Úti ruhája: a közönséges fehérenemű felett vastag szőrmeruha s e fölött egy másik, jávorszarvas bőrből készült ruha, szőrös oldalával kifelé fordítva. Lábán vízhatlan halinacsizma, a melyek 40° hidegben még jól megfelelnek lábvédő hivatásuknak. Útját lényegesen megkönnyítette a kormányzótól kapott nyílt levél, a mely följogosította őt a postalovak igénybevételére, melyek csaknem minden faluban készenlétben vannak.

Tomszktól északra egy darabig még találni aránylag sűrűn lakott vidékeket, de minél inkább távolodunk északra, annál ritkább a lakosság. Az oroszok tért nyertek a terjeszkedésre ebben az irányban is és Tomszk közelében az őslakók közül egyedül a tatárok maradtak meg. Tomszktól körülbelül 100 versztnyre találni az első szamojéd telepeket, a melyeken az európai kultúrának némi nyomai még észlelhetők. Egyik ilyen kultúráltabb telepen Donner nagy meglepetéssel látta, hogy a feketeheajú, ferdeszemű szamojéd asszony Singer-féle varrógépen varrta ruháját. Már-már azt hitte, hogy a primitív emberről, őállapotában fönmaradt kultúráról való minden híradás humbúg, de északabbra jutva, hamarosan volt alkalma meggyőződni az ellenkezőjéről. A folyó partján nem sokkal ezután megpillanthatta a nyomorúságos, félig földalatta szamojéd lakásokat, melyeknek ablakai jégtáblákból készültek s egyetlen helyiségük a lakókon kívül szállást adott a kutyáknak is.

Az első nagyobb helyiség, mely itt útjába esett, Narym volt. Ez körülbelül 200 házból áll s lakosainak száma 1000; kereskedők nagyrészt s leszármazottjai azoknak a kozákoknak, a kik 1597-ben e várost megalapították. A kép, a melyet Narym nyújt, nagyon lehangoló, távolról úgy hat, mint egy szerteszt szóródott, legelésző nyáj, nincs egyetlen szép épülete, se kertje, a sziget, melyen áll, a folyó lassanként alámossa s elpusztulással fenyegeti, — s hogy a kép még szomorúbb legyen, súlyosabb politikai vagy egyéb bűnösök, nyomorult állapotban levő száműzöttek csapatai ötlenek szembe. Itt találkozott a Työ-lehti finn újság szerkesztőjével, a ki öt évi száműzetésre volt elítélve. — Innen Tysmkoe faluba jutott, a mely 120 km távolságra fekszik Narymtól. Tysmkoe környékén már bővebben találni szamojéd telepeket s ezért első hosszabb tartózkodási helyül ezt a falut választotta. Itt, minthogy sem oroszul, sem szamojédul nem tudott még, és „igazhitű“ sem volt, sok bizalmatlansággal, bajjal kellett megküzdenie. Csak nagy nehezen kapott lakást is. Egy tönkrement kereskedőnél bérelt szobát, kinek felesége szülő nőket fogadott és ápolt lakásán, a kiknek panaszos kiáltásai nem egyszer zavarták meg munkájában, olykor alvásában is.

A falu 30 házból áll s kb. 200 lakosa van. Házai esinosak, jól megépítettek; a falun kívül, az erdő szélén van még egynehány földbe ástott viskó. Ezekben eloroszosodott szamojédok és osztjákok laknak. Tysmkoe polgárai főként

a szamojédokkal folytatott cserekereskedésből élnek. Az őslakók a szörmet, vadat, halat és fenyőtobozokat czipőért, lisztért, dohányért, borért s egyéb szükséges és nem szükséges dolgokért adják el s a kereskedők haszna minden vásárlásnál legalább 100%. A halászat e vidéken így is nagyon jövedelmező foglalkozás s a lakosok nagyobb jólétet biztosíthatnának maguknak, ha nem fogyasztanak oly mértékten az alkoholt.

Tymskoeban feljegyzett néhány érdekes orosz népszokást is. Lakodalmaknál mint nagyon jellegzetes szokást a következőt említi föl: este a multság közben az új pár szobájába vonul. Egy ideig ott időzik s azután újra visszatér a mulatók közé s a menyasszony, szüzességének bizonyítékát megmutatja a vendégeknek, borral kínálgatja őket, melyet azok az ő friss asszonyságára üritenek ki s pénzt adnak neki. Olykor magát a lakodalmi inget is eladják; ilyenkor a vőfélyek muzsikaszóval bejárják az egész falut és mindenkinek megmutatják ezt a lehetetlen ruhadarabot, a ki látni óhajtja. Donner Kai is több ízben részesült abban a kiténtetésben, hogy éjnek idején felköltötték s elébe tartottak egy ilyen menyasszonyi inget, a mely azonban a legtöbb esetben bogyónedvvel volt megszínezve. Ha minden rendben folyt le, a vőfélyek piros szalagot hordanak ruháikon, s a lakodalom több napon át tart. Ha nem, az ünnepnek azonnal vége.

A mint már Castrén is észrevette, az Ob-vidéki szamojédok és a mellékfolyók partjain lakó szamojédok nagyon különböznek egymástól. Az előbbiek már nagyrészt eloroszosodtak, orosz ruhákban járnak, orosz házakat építenek maguknak s a pásztoreléttel szakítottak. De a mellékfolyók mentén lakók az idegenek, szomszédok iránti ellenséges érzületből kunyhóikat az orosz falutól távol építik s ha egy orosz egy, vagy más okból az ő házukhoz közel üti föl tanyáját, inkább odahagyják előbbi tanyájukat, halászó helyüket, sem hogy másfajtajúval együtt lakjanak. Ez a magyarázata annak, hogy ezek még Tomszk közelében is meg tudták tartani anyanyelvüket. A szamojéd ház rendszerint egy helyiségből áll, a mely szűk, alacsony, hiányzik belőle minden belső berendezés s ezért nevezik is ezt az oroszok jurtá-nak. A szobán egy ajtó és egy ablak van, a falazat deszkából készült s kevésbé tartja a meleget. Kályha nincs benne s a fűtés kandallóval történik. A mikor a tűz ég a kandallóban, oly hőség van a szobában, hogy le kell vetni az összes felső ruhákat, a tűz kialvása után meg majdnem olyan hideg van, mint a szabad ég alatt. Donner egy és ugyanazon jurtában 24 óra alatt + 42° C és — 25° C-t mért le hőmérőjével.

Donner tanulmányútja minden figyelemreméltó részletét, minden érdekesebb néprajzi megfigyelését felölelte e könyvében. Könyve sokkal terjedelmesebb, sem hogy minden egyes részletére kiterjeszkedhetnénk, azért egyes részeket részletesebben tárgyalunk, hogy a szamojédok életéről, szokásairól alkotandó kép világosabb legyen, — más részeket teljesen elmellőzünk. Ő pl. behatóan foglalkozik a szamojédok satnyulásának, pusztulásának okaival, — de nekünk elég, hogy tudomásul vesszük a szomorú tény, melynek főoka a nagyfokú alkoholizmus és — a szamojédok faji alsóbbrendűsége, melynélfogva nem képesek a másfajú népekkel felvenni a versenyt ősi lakóhelyükön sem; de másfelől az is, hogy ősi törvényeiket, mely számukra biztosította a szibériai halászat vagy vadászat szempontjából használható területeket, az orosz önkény nem respektálja, s lassanként kiforgatja őket

mindenből, mit ősi jogon élveztek. Kiforgatja őket nemcsak birtokaikból, de ősi szokásaikból, — melyek az ottani viszonyoknak természetes fejlesztményei, — és hitükből is. A szamojédok hivatalosan — igazhitűek. De senki sem akadályozhatja meg őket abban, hogy ősi isteneiknek áldozzanak s a samánok sokkal nagyobb hatással vannak rájuk, mint az igazhitűek papjai. Ennek különben oka lehet az is, hogy az igazhitű pópa műveltség s értelmi fejlettség dolgában nem sokkal áll felettük. A szamojéd a templomokban levő szobrokat és képeket bálványoknak, az elibéjük szórt virágot, a gyertya meggyújtását áldozásnak tekinti, de minthogy neki is vannak képei, szobrai, melyek hozzá — hivatásuknál fogva közelebb állanak: a víz-ura s az erdő szelleme, szívesebben fordul ezekhez, mint Szent Miklós-hoz, vagy más ismeretlen szenthez. Nem érti meg, hogy miért nevezi a pópa az ő bálványait ördögöknek, a görög-keletiek képeit isteneknek, mikor mindkettőit emberkéz alkotta. Nem érti a keresztyén tilalmakat a lopásról, az intelmet a nyomorultak segítéséről, mert az ő kommunisztikus társadalmukban a lopás megérthetetlen, a nyomorultakon való segítés pedig magától értetődő. Betegségében nem az orvoshoz, hanem a samánhoz fordul, a ki — úgy mint az orvosok is gyakran, — a fölébresztett hittel, bizodalommal (suggestio) s nem orvosságaival gyógyít. S hogy a szamojédok hisznek a mágikus szokások és eszközök erejében, azon annál kevésbé csodálkozhatni, mert hiszen maguk az oroszok sem különben e tekintetben náluknál. Természetes dolog tehát, hogy a szamojéd ragaszkodik a maga hitéhez, hagyományaihoz, s az orosz egyház azzal, hogy a szamojéd templomokat, áldozati helyeket elpusztítja, csak elkeseredettséget s önmaga iránt bizalmatlanságot ébreszt. Azok, a Narymtól északabbra lakó szamojédok, a kik az oroszokkal való hosszabb érintkezés következtében elhagyták, elfelejtették hitüket, hit dolgában közömbösökké, de igaz keresztyénekké mégsem lettek.

A hosszú, sötét téli napokon Donner orosz nyelvtudását fejlesztette s közelebb jutott Oläshkához, öreg szamojéd nyelvmesteréhez. Valamelyes szamojéd nyelvkészségre is szert tett s körútra indult mesterével. Az Ob mentén Narym felé vette útját szánkájával s megpihent minden útjába eső szamojéd jurtánál. Oläshka szamojéd volta s Donner kézi patikája mindenütt legyőzte a bizalmatlanságot s a legtöbb szamojéd — meghallgatván Oläshka magyarázatát, hogy az idegen ugyanahhoz a fajhoz tartozik, mint ők, — szóval „ember“, szívesen is fogadta. Az Ob-menti szamojédok egy része a közjük tolakodó oroszok miatt elhagyta a telepet, melyen azelőtt lakott és átengedve a jobb, kiadósabb területeket a bevándorlóknak, — távolabb építette föl házikóját. Meglepő jelenség, hogy minden szamojéd jurtának külön nyelve van s az osztják szamojéd dialektusok között akkora a különbség, hogy még a szomszédok sem értik meg egymás beszédét s társas érintkezéseknél inkább az orosz nyelvet használják. Egy-egy új telepen rendszerint négy-öt ház van, de sohasem egy sorba állítva, hanem szeszélyesen szétszórva, mintha valamely óriás kéz hányt volna szét gondolatlanul apró skatulyákat. Minden ház környéke irtás és égetett erdő, de minden ház előtt áll egy-egy száraz fenyőfa, a mely szent s a jó szellemek lakóhelyéül hagyták ott meg. Valásuk, szertartásaik titkait gondosan rejtegetik az idegenek előtt, de Donnernek mégis sikerült egy szamojéd templomba bejutnia. — Egy reggel hótalpakat kötöttek talpára s kalauzával útrakelhetett a templom felé. Az út hosszú volt s

erdőkön, befagyott nagy mocsarakon vitt keresztül. A templom nagyon elrejtett helyen állott, hogy senki avatatlan, vagy idegen meg ne közelíthesse. A nagy óvatosságnak különben nemcsak saját hitük titkainak idegenektől való elrejtése az oka, hanem az is, hogy a templomokban rendszerint igen sok érték: szörme, drágakövek és pénz van fölhalmozva. Donner a pénzdarabokat megvizsgálván, többszázéves darabokat is talált köztük. A templom elő részén van a nyílás, bejárat s a templom végiben ül az isten, fából faragott, emberszerű alak, feleségével együtt. Arcának durva, esetlen vésése s a kék üveggyöngyből készített szemek az öregnek nagyon komikus külsőt kölcsönöznek. Alakja a legfinomabb szörmékbe öltöztetve, körülötte czinből készített eszközök, továbbá állatok, hattyúk, ludak, kigyók, rénszarvasok. Az épületet körülvevő szent fák ágain különféle ruhadarabok, állati bőrök és szarvak stb. — Az ilyen szent helyhez az egész illetékes szamojéd család összegyűl évenként egyszer, isteniszteletre, áldozásra. Egy szamojéd faluban Donnernek sikerült vennie egy czin-istent: egy kihalt szamojéd családnak az ősatyját. A mint a vendéglátó házban a vásárlással eldicsekedett s megmutatta az istenképet, az asszonyok rögtön eltávoztak, mert — a mint később megtudta — az asszonyoknak az istenekkel, kik megronthatják, beteggé tehetik őket, nem szabad egy helyiségben tartózkodniok. Az egyik öreg szamojéd azonnal föl is szólította, hogy vigye ki ezt az isten-képet a kamarába, mert az asszonyok a lakásba addig nem térhetnek vissza, míg az ott van.

A Vasjuga-folyó mentén, a hol körülbelül 100 verstnyi hosszúságban osztják szamojédok laknak, a vidék is változatosabb, a nép is gazdagabb. Jobban építet házakban lakik s bizonyos fényűzést is megenged magának. Az egyik ilyen gazdagabb házban Donner egy jómódú öreg szamojédnál francia és német lemezekkel fölszerelt gramofont talált, a melyet tulajdonosa igen nagy áron vásárolt.

Az Ob-menti szamojédok között a szifilisz, tüdőbaj s más végzetes betegségek hihetlen mértékben vannak elterjedve s nem kis bátorság kellett hozzá, hogy az utazó velük egy helyiségben lakjék, aludjon, sőt velük együtt táplálkozzék is. Szinte csodálatos, hogy nem szerzett valami súlyos nyavalyát köztük éltében.

Egy havi utazgatás után Donner visszatért Tymskoeba, honnan nemsokára azután elköltözött a Tym-folyó torkolata közelében fekvő Kolgujuk helyiségbe. Itt a falu szélről, vihartól védett részében oroszok laknak, tőlük elkülönülve, félig föld alatt lakó szamojéd-lények, kiknek házaiban a padló — csupasz föld, a szoba-berendezés — alacsony padok, az ablak — jégtábla, a kályha — ágakból, sárból összetákolt kürtő, melyen át a szabad tűzhelyen rakott tűz füstjének ki kellene mennie. Télen erre felé — 55° C hideg szokott lenni s akkor a fűtés nem sokat ér az itteni tanyákon. Ezek között a szamojédok között töltötte Donner az egész, úgynevezett tavaszt s itt várta be az igazi tavasz megérkezését, hogy újra neki indulhasson Szibéria széles, egyenletes útjainak, a folyóvizeknek. A hangulat itt nyomasztó volt: a folytonos nagy hideg, sötét helyiségekben való munka, a környezet egyhangúsága, a napsugár hiánya miatt. Végre — április közepén csoda történt: megjelent a nap s laposodni kezdtek a hófúvások. Költöző madarak raja üzenetet hozott délről, a melegről és az életről. Nem apránként érkeztek, hanem megszámlálhatatlan csoportokban, éjjel nappal, — vadludak, vadkacsák, hattyú-félék. Az Ob jege fölengedett, a hatalmas jégmező darabokra tört. A nyílt

tengeren, vagy a puszta tundrákon dühöngő vihar, az ég zengése és pokoli dübörgése a Szajáni-helyekben, az állandóan a láthatár szélén imbolygó s aztán hónapokra elrejtőzködő nap — hatalmas és felemelő látvány, de az Ob felszabadulása bilincseiből ezeknél is nagyobb hatással volt az utazóra. Az olvadás következtében árvíz keletkezik, valóságos özönvíz, a mely óriási víztömegeket hömpölyget ki a folyó medréből, először csak kilométer távolságokra, azután olyan szélességben, hogy a víz egyik széliről a másikra nem látni el. A jégtakarós, csaknem kiszáradt folyónak beláthatatlan szélességű tengerré való gyors átalakulása megragadó és bámolatba ejtő. Középen, a víz sodránál a jégtakaró megmozdul, megrepedezik, aztán darabokra törik, melyeket a víz egymás fölé tol, jéghegyekké formál s ellenállhatatlan erővel és gyorsasággal tol a nyílt tenger felé. A tél és a tavasz még küzd egymással, míg végre a tavasz, mint mindég, győzedelmeskedik, az Ob visszatér medrébe, a víz oly lassú folyásúvá válik, mint a kis erekben s a vizimadarak boldog tanyájukat fölütik az Ob-parti bozótokban.

A jég elolvadt, a folyó megszabadult bilincseiből. Megszűnt a téli unalom, elmúlt a sokáig tartott homály, a téli éj. A folyókon megkezdődött az élet, a halászat s a vizimadarak óriási csoportokban szelik át a folyók felett az eget. Donner is beszerezte a szükséges eszközöket, csolnakot vásárolt s a kormányt a Tym-folyó felé irányította. A tavasz meghozta a folyókon is a forgalmat, az orosz kereskedők megjelentek, a kik üveggyöngyért, gyűrűért, czukorért, képekért s egyéb haszontalan, értéktelen portékáért vásárolták össze a szamojédok vadász- és halász-zsákmányait. Vásárok alkalmával a szamojéd-fejedelem (törzsfőnök) beszedi az adót, mely fejenként átlag 10 rubel. Ezt egyesek készpénzben, mások szörmekben fizetik ki. Ha valaki az adót nem fizette meg, a szamojéd „törvényszék“ elé idéztetik, melyen minden nagykorú szamojéd férfi résztvehet. A fejedelem megérkezéssel a jelenlévők félkörbe köréje telepszének a földrő. A fejedelem elé egy szekrényt állítanak, melyen papirosok vannak s a törzs nagy pecsétje. A vádlottól mindenekelőtt megkérdezik, hogy miért nem fizetett adót. Ha ez semmi elfogadható kifogást nem tud védelmére fölhozni, a férfiak leveszik fejükről a süveget és a földre dobják annak jeléül, hogy a vádlottat bűnösnek s büntetésre méltónak tartják. Az elítéltet az ítélet kimondása után azonnal megragadják; a nadrágot, fehérneműt lehúzzák róla, hasra fektetik, hogy a büntetést végrehajtsák rajta. Kegyetlen vesszőzés a büntetés, a melyet addig folytatnak, míg a vádlott meg nem esküszik, hogy az adót megfizeti s a javulás útjára tér. Míg azonban az elítélt ezt kijelenthetné, máris annyira elverik, hogy a vér nem egy helyen serked ki bőrén.

A vesszőzés, korbácsolás az egyetlen szamojéd büntetés, de ha valaki pl. részszétségében megöli embertársát, vagy valami súlyosabb bünt követ el, a büntetés súlyosbítható. A gyilkosságok, drámák szerencsére nagyon ritkák, de mégis előfordulnak s ilyen esetekben a gyilkos ügye újabban az orosz hatóságok elé kerül s a gyilkos rendszerint életfogytig tartó fogságra ítéltetik, — a mi a nomádra nézve egy a halálbüntetéssel, mert a fogságban a legrövidebb idő alatt elpusztul.

De még kegyetlenebb dolgok is történnek ezeken a külsőleg vidám vásárokon. Itt „köttetnek a házasságok“, de egész más módon, mint a kultúrált népeknél. A szamojédoknál, mint sok más primitív népnél, a nő a férfinál valami alsóbb-

rendű lény, szükséges és hasznos munkaerő, a ki a férfinak éppen olyan tulajdona, mint a rénszarvas, vagy a kutya. A szamojédoknál a házasság nem a szerelem következménye. A férfi egyszerűen megvásárolja a leányt jogszerinti tulajdonosától, az atyától, vagy az anyától s a leánynak az üzlet megkötésébe semmi beleszólása nincs. Ez a szokás különben megvan a Jeniszei-vidéki oroszoknál is s így nincs mit csodálni azon, hogy a sokkal alacsonyabb fokon álló szamojédoknál sincs különben. A leány ára teljesen a mókusok számától függ. Mennél több mókus, evetke van az erdőben, annál nagyobb ára van a menyasszonynak s jó esztendőben a tulajdonos a leányért elkér 500 darab mókusbőrt s áldomásul néhány liter italt is. Rossz esztendőben a leány ára 200 állati bőr, de megesik, hogy még ennél is olcsóbb. A Tym-vidéki szamojédoknál nagy a nőhiány, sokkal több a férfi mint a nő, a minek sajnálatos kényszerítő következménye, hogy a szamojéd jó áron még egész fejletlenül, 12—13 éves korában eladja leányát. Szomorú kép, a mikor az ilyen gyermekeleányt elszakítják hozzátartozóitól s az szivettépő, kétségbeesett kiáltásokkal vesz búcsút öveitől. — Az egybekelés különben minden formások nélkül történik. Ha a vevő az árút megfizette, a tulajdonképeni szertartás már meg is történt. Lakodalom, ivás, evés következik utána, melyen mulatoznak s a végén a násznép — ha van rá valami ok — verekedést rendez.

Napázi közelében Donner megismerkedett a Tym-vidéki szamojédok legfőbb papjával, Kotshijaaderral, a ki a „nagy samánok“ közé tartozik s a kinek őrizetere van bizva a hétarcú főisten híres temploma. Ettől szerezte be a szamojéd varázseszközöket, ruhákat stb. A szamojédoknál különben a gyógyítás nem szavakkal, inkább az emberbe költözött rossz szellemnek megijesztésével, megfélemlítésével történik.

A Tym magasabb partjai mentén, olyan helyen, hová a legnagyobb árvizeknél sem jut el a víz, több szamojéd történeti emlék van. Ezek közül a legtöbb a következőképen maradt fenn: Egy romszerű körakást nagy és széles sáncz vesz körül, a melynek belső oldalán néhány méter magas kőfal emelkedik. A szamojédok e várszerű építmények történetét már nem tudják, de különben is a bennük levő ősrégi fák maguk bizonyítják, hogy ezek századokkal ezelőtt folyt harcok emlékeit őrzik. Bizonyára abból az időből maradtak fenn, a mikor az oroszok még nem hatoltak el Szibériába s a mikor itt még az állapot: bellum omnium contra omnes volt. Az egyes törzsek a vadászterület megőrzéséért, annak szélesítéseért harcoltak a tungúzok, osztjákok és tatárok ellen. Minden törzsnek megvolt akkor is, mint ma is a külön fejedelme, a kinek vezetése alatt hadat viseltek, sokszor több törzs is egyesíthette erejét a közös ellenség ellen. Utoljára ilyen hadjárat 1602-ben volt errefelé, a mikor a Narym-vidéki szamojédok összeállottak a hirtelen e vidékre érkezett kozákok ellen. Hihetőleg az orosz hódítás korából maradtak fenn a Tym torkolata körüli földalatti helyiségek, melyekbe a szamojédok elrejtöztek az oroszok elől,¹ hogy az adószedők ne találják meg őket. A megerősített helyek közelében találni sírdombokat, melyek bizonyára oly régiek, mint a vár. Bizonyára itt nyugsznak a szerencsétlen szamojéd nép hősei, kik a harcokban életüket áldozták föl önállóságukért s szabadságukért. Az itt található régi emlékekből,

¹ Vö. Herodotos skythái, kik hirtelen a föld alá tűnnek.

tárgyakból a várak korát meghatározni nem lehet, mert pl. találni itt kőkorszakbeli emlékeket is, a melyekkel az itten található síroknak — Donner szerint — semmi kapcsolatuk sincs. A temetők fölsása lehetetlen, mert a szamojéd erre semmi áron nem vállalkozik. Az ő hite szerint ugyanis, a ki az ősoket sirjában háborgatja, hamarosan meghal.

A Tym-folyó vidékének tanulmányozása után a Ket-folyó következett. Ennek partjai mentén találkozott tungúzokkal, kikről általánosságban — egy kirándulása kapcsán Donner rövid ismertetést közöl. A Ket-vidéki szamojédnak nem sok jutott osztályrészül az e világi javakból. De az ő világa mégis gazdag, nagy és szép, mert képzetvilága nem köti őt kizárólag a földhöz. Dalaiban, meséiben meg tudja érzékíteni képzelete világát, melyben éppoly eleven életet él, akárcsak a való világban. S az idők mostoha járásában jövőjébe vetett bizalma boldoggá, megelégedetté teszi őt. Egyáltalán a Ket-vidéki szamojéd Ob-vidéki rokonainál különbnek mondható. Hagyományait jobban őrzi, hite a régi, régiek istenei, varázslópapja, és az erdő, víz, levegő szellemei épp oly ismeretesek előtte, mint az egy társaságban élő jó barátok egymás előtt. A felső Ket vidékét a samánság ígért földjének lehetne nevezni. Itt minden jurtának megvan az emberek és szellemek közötti saját külön közbenjárója s majdnem minden házban fölhangzik esténkint a samándob döngő szava s a samánnak borzadalmas éneke. Donner utazása legszebb emlékeinek azokat a csodálatos estéket tartja, a melyeket az őserdők sötétjében a pogány istentiszteleteken töltött. A mély csönd, a nesztelenül hulló nyári hó, mely lassan fehér takaróval borítja be a földet, a férfiak előadása hős őseikről s a varázsló halk beszélgetése az ég és pokol szellemeivel . . . „Elfelejttem — írja Donner —, hogy kultúremler vagyok, nem járt eszemben soha ilyenkor keresztyén dogma, sem semmiféle más tan s engedtem, hogy úrrá legyen rajtam az a gyermekes öröm, mely elbűvölte látásomat és hallásomat.“ Misztikus istentiszteleteiken megelevenedett előtte az egész szamojéd hitélet, megérthette azt.

A szamojédok — itt-ott, kivételesen — hiszik, hogy a mennynek és földnek teremtője uralkodik a világon, de az ő teológiájuk nem kísérelte meg e felsőbb lény megszemélyesítését. E főistennek lakása messze-messze, az égben van, a hol teljesen különvaló életet folytat. Többnyire csak absztrakt fogalom, mely csaknem beleolvad az ég fogalmába, és ugyanazt jelenti, a mit ez, úgy hogy nem lehet megállapítani, melyik fogalom a kettő közül az eredeti. Annyira ismeretlen valami és oly távol lakik, hogy hiábavalóság könyörgéssel hozzáfordulni, vagy őt áldozattal engesztelni s a samán igen kivételes esetekben fordul őhozzá tanácsért. Róla, mint az égről is nagyon homályos fogalmaik vannak, ellenben a legpontosabban ismerik az alvilágot s az ott lakó szellemeket. Pontosán ismerik a körülöttük levő való világot is. Azt hiszik, hogy minden tárgynak van lelke, a mely a tárgytól csak akkor szabadul meg, a mikor a tárgy elpusztul, mint a hóg az emberben lakó lélek is csak a halál után szabadul meg.

A szamojéd szellemeket, másként isteneket a következő csoportokba lehet osztani: mindenütt levő (helytől független) — az ősoket képviselő — helyi szellemek s végül azok, a melyeket közönségesen házi isteneknek neveznek.

A legfontosabbak az elsők közül az erdei és vízi istenek. Az előbbiek jóindulatú, az utóbbiak gonosz és félelmes istenek. Az erdő istene, *Paargü* a kit

gyakran látni fába bevésve, uralkodik a vadállományon s minden embernek kiosztja belőle a maga részét. Ez az isten nagyon kevés áldozattal beéri; sokszor az áldozathoz nem szükséges egyéb, mint száját hájjal bekenni, vagy borral megvendégetni, de elkívánja a legjobb íjakat és nyilakat. — A víz ura, a kit sehogysem ábrázolnak, kapzsi és irigy, és bármikor kész a zsákmányba markolni, ha nem kapott elég áldozatot. Megakadályozhatja az embert a halfogásban, betegséget küldhet rá s lehúzhatja magához a víz fenekére. Ezért szükséges, hogy bőséggel áldozzanak neki halakat, vagy fából csinált halalakokat, s ajánlatos dolog útrakeléskor, vagy hazatéréskor pénzzel s egyéb javakkal megajándékozni őt. Ha valaki megbetegszik és a sámán a betegséget nem tudja felismerni, legokosabb dolog a víz szellemének saját használatára sarut s ruhákat kifüggeszteni a vízparton növény bokrokra.

A mindenütt jelenlévő és ható szellemek csoportjába tartoznak azok is, a melyek betegséggel s egyéb szerencsétlenséggel verhetik meg az embert. Nyugatabbra ezeket emberalakúaknak képzelik, de a Ket-folyó vidékén nincsenek alakkal fölruházva s az a fölfogás róluk, hogy az alvilág szellemeivel sűrű összeköttetést tartanak fenn. Sok helyen az a hit, hogy élet és halál, betegségek és egészség teljesen a föld alatt lakó szellemektől függ, a kik teljesen tetszésük szerint szakíthatják el az emberi élet fonálát. Csupán a hajdankorban élt hősök tudtak szerezni maguknak tartós földi életet, de nem áldozatokkal és ígéretekkel, hanem hatalommal és ravaszsággal.

Az istenek közül azonban a legfontosabb *Knädar-gup*, vagy a törzs őse. Ezt a szamojédok magasabb istenségnek képzelik, a ki korlátlan hatalommal uralkodik a világon s éppen olyan hatalma van, mint az égi istennek. Minden törzs csak a saját törzsistenét imádja, de a törzsistenek valamelyes geneológiai kapcsolatban vannak egymással. Alakjára nézve mindig valami állat, ámbar emberi tulajdonságai vannak. A Felső-Ket mellett a törzsisten medve s ezért a törzs a medve nemzetségének nevezi magát, minthogy eredetét is erre az állatra vezeti vissza. Ket szamojédjai még ma is meg vannak győződve róla, hogy az ember átváltozhatik valamely állattá s megfordítva. Levágott fák fölött sajátos módon való ugrándozással s közben mágikus erejű igék mormolásával el lehet érni, hogy az ember átalakulhat pl. medvévé. Éppen olyan könnyen megtörténhetik, hogy a gúnár-szárnyast evett leány teherbe esik s emberi csecsemő helyett madarat szül. Ilyen meggyőződés mellett könnyen érthető, hogy állatoktól való leszármazásukban is hisznek. Nem nehéz elképzelni, hogy a medvének emberi tulajdonságai vannak; hiszen az erdőben bögését össze lehet téveszteni az emberi kiáltozással. Ezek a szamojéd hitéletre annyira jellemző adatok egyáltalán nem elegendők ahhoz, hogy a totemizmus keletkezését teljesen megvilágítsák, de mindenesetre fogalmat adnak róla, hogyan, mi úton keletkezhetett és terjedhetett el annyira.

A szamojédok a totem-állatokat egészen sajátos módon tisztelik. Nem szabad megölni őket s húsból enni még kevésbé. A totem állat megölését s megevését olyasvalaminek tartják, mint mi a kannibalizmust, és a szamojéd hit szerint ez tényleg egy volna saját húsnak és vérüknek megevésével. Ugyanahhoz a nemzetséghez tartozó személyeknek tilos egymás között a házasság, de ezt a tilalmat ma már nem tartják meg a régi szigorúsággal.

A szamojédoknál általános hit, hogy az embernek külön szelleme és külön lelke van. „A szellem képviseli az életet és a lélek a perszonális én közepe.“ A halál utáni életről nincs semmi különösebb hitük. Castrén erre a kérdésre egy tudós szamojédtól akart választ kapni s megkérdezvén azt, hogy mi történik az emberrel a halál után, azt a feleletet nyerte: „Mint a kutya — porrá lesz, a hol fekszik s elrothad, a hol rothad“. Arra a kérdésre pedig, hogy vajjon a lélek nem folytatja-e életét a földi élet után is, azt felelte a szamojéd: „Erigy, próbáld meg, majd megtudod“. Donner éppen ellenkező tapasztalatokra jutott. Egy Tymvidéki szamojédtól megkérdezte, hogy milyennek képzei azt a helyet, az alvilágot, a hová a lélek a halál után megy, a szamojéd azt válaszolta: „Hogyne ismerném azt a helyet, hiszen magam is jártam ott“. S elmondta, hogy betegen feküdt, forró láza volt s ez annyira kínoztá, hogy lelke elhagyta a testét s elrepült tőle. Olyan vidékekre jutott el, a melyeket azelőtt sohasem látott s mennél mélyebbre hatolt, annál komorabbá vált a környezet. Végre sikerült följutnia egy magas hegygerinczre, a honnan látta a fekete folyót. A folyó tele volt emberekkel, a kik kifelé igyekeztek a vízből, mások meg egyre mélyebben sülyedtek az iszapba s hiába erőlködtek bármerre is kijutni belőle. Mások a folyómenti hegy sikamlós oldalán kapaszkodtak fölfelé, míg végre véres kezük fölmondta a szolgálatot s visszaestek a folyóba. A folyó közepén égigérő rúd emelkedett. Sokan ezen igyekeztek fölfelé. Némelyek a folyómentén jártak ide-oda, de nem mertek elmene-külni; ott halásztak és jól éltek a homokdombokon. Mások a folyóparti erdőben vadásztak s épp oly jól éltek, akárcsak a föld felett. Egyesek családotul ott voltak, sokan várták feleségük s gyermekeik jöttét. — Aztán a lelke visszatért a testéhez, ő fölébredt és éppen olyan egészséges volt, mint azelőtt. Forró lázban látott álmát azonban nemcsak ő maga, de környezete s ismerősei is elhitték.

A samánok általában azt hiszik, hogy a „szellem“ nem hagyja el rögtön a halál bekövetkezte után a testet, hanem egy darabig ott marad még, ha nem is a testben, de mindenesetre annak közelében. Aztán elkezd vándorolni és ez útján sok kárt okozhat az embereknek, ha nem csillapítják haragját idején illő áldozatokkal. Az emberi „lélek“-től nincs mit tartani. A halál után hamarosan eltűnik s az alvilágba jut, a hol folytatja életét, a mely sokban emlékeztet a földi életre. Ezért gondoskodni kell róla, hogy a túlvilágon a meghalt türrhető viszonyok közé kerüljön, ruházatot, élelmet kell neki adni, a bort sem szabad elfelejteni; szükség lehet a kortyolgatásra odalenn is, — mert a szamojédok alvilága épp oly hideg, mint a milyen forró a keresztyén pokol. Minden, e sírba elhelyezett tárgyat össze kell törni, hogy a bennük lakó szellem szabadulhasson s követhesse gazdáját a hosszú útra. Némely szamojédok azon a véleményen vannak, hogy a lélek két részre oszlik s az egyik rész az Ob torkolatánál levő alvilágba tér, míg a másik a törzs-atyához, a ki az égben lakozó istennel együtt megítéli, hogy megérdemli-e a lélek a jobb életet. Ha nem, egyesül a másik részszel s ezzel együtt az alvilágba tér.

Az alvilág, mely az Ob torkolatának alsó részén van, a „hét országnak köldökzsinórmetsző banyája“ nevű istenség uralma alatt van. Ez szabja meg, mely pillanatban szülessék meg az ember s mikor haljon meg. (Ez utóbbi meghatározásába a többi istenek is befolyhatnak.) Szolgája a „víz ura“, a ki legtöbb esetben csak az ő parancsainak tesz eleget.

A szellemen és lelken kívül van még az embernek egy harmadik „töös“ nevű lelke is, a mely azonban nem lakik benn a testben, hanem azon kívül. Ez — mintegy védelmül — állandóan követi az embert. Halál után ez a lélek teljesen elpusztul. — A kísértet, a bolyongó holttest fogalmát a szamojédok hibetöleg az oroszoktól vették. Az ezektöl való félelem igen nagy s nem egy meséjük van, a mely az ember és a kísértet között folyt harcokról szól. Sötétben a kísértet igen hatalmas, de napvilágnál semmi hatalma sincs.

Az istenekhez a közvetítök a samánok. Tisztségük apáról fiúra száll, — Ket-vidéken van egy varázsló, a ki hét vérszerinti samán ösre tekinthet vissza. — Ruházatuk fekete vagy sötétes posztóból készült s míg a Ket-vidéki samán ruhája sohasem díszített, a másvidéken lakóké annál czifrább. Legfontosabb varázseszközük a sapka és a dob, melynek segítségével az istenekkel összeköttetésbe jutnak. A varázsolás mindig este, a sötétség beálltakor kezdődik s folytatódhatik egész éjszakán át. A mikor elkezdődik, a tüzet eloltják a kunyhóban, a varázsló alkalmas helyet készít magának a szoba látsó részén szemben az ajtóval, rön-szarvasbört terít a földre, rátelepszik s a hallgatók köréje gyülekeznek. Nagy csendben, feszült figyelem közepette megüti a dobot, hangos kiáltozással igyekszik bebizonyítani, hogy álomba merül és elhagyja ezt a világot. Aztán a sapkát a fejére teszi s eleget kiáltozván, egy pillanatra elszunnyad. Fölebredvén, mintha teljesen átalakult volna, mozdulatai öntudatlanoknak látszanak s mintha réülésben volna, környezetét egyáltalán nem veszi észre s hangja is egész elváltozik. Aztán szép csendesen megüti a dobot, halkán szöveg nélküli vagy valami ismeretlen nyelvű dalt kezd énekelni. Különféle állati hangokat utánoz, a melyek a dobban visszhangot keltenek s a hallgató úgy képzeli, mintha a dobon különféle állatok futnának keresztül s azok hangját hallaná. Ezen a módon csalogatja a varázsló magához az égnekeket és pokolnak szellemeit és állatait. Majd a dobolás és a kiáltozás erősödik, ritmizálódik, s valami dal alakul ki, melyet a hallgatóság karban ismétel. — A varázsló aztán a szellemekkel beszél, alkudozik velük, ígéretet, fenyegetődzik s ha a megegyezés létrejött, az áldozat minőségére és nagyságára nézve állapodnak meg. — Többször ezerimonia következik még, míg végre a varázsló magához tér, megiszik egy pár pohár bort s lefekszik a földre. Oroszok jelenlétében igazi samánkodás nem lehetséges s ha az orosz, vagy bizalmukat meg nem nyerte utazó mindenáron látni akarja ezt, rendeznek ugyan előadást, de az igazi szamojéd tudja és érzi, hogy ez csak tréfálkozás.

E folyóirat kereteit messze meghaladná, ha a könyv összes fejezeteit az eddigiekhez hasonló módon, részletesen akarnánk tárgyalni. A Jeniszei-vidéki tanulmányait földolgozó fejezetben több az úti élmény, mint a tudomány számára értékes följegyzés, úgyszintén a Jeniszeitöl Tashoz, lakatlan tundrákon az Obhoz utazásának leírásában és a pusztuló törsek (kamasszi szamojédok) között végzett tanulmányainak feldolgozásában is. E könyv igazi értékét azonban éppen azok a leírások, művésziességgel széttagolt s megírt impressziók teszik, melyeket másként lehetetlen visszaadni, mint ha lefordítjuk azokat. Magyar és finn utazók, kik Szibériában nyelvi tanulmányokat végeztek, úti jelentéseikben megírták élményeiket, impresszióikat; így az ottani viszonyokról ma már találni korábbi leírásokat is, de ezek bizonyos szakkörökön túl alig terjedtek el s az európai ember lelkében Szibéria

még ma is alaktalan borzalom, mert csak azt tudja róla, hogy a politikai bűnösöket, nagy gonosztevőket Oroszországban azzal büntetik meg, hogy ide száműzik, hol a vegetáció minimális s az életviszonyok a zord időjárás és a csaknem állandó nagy hideg miatt a legkellemetlenebbek. Donner könyve ezt az alaktalan borzalmat szavakra oldja, s könyvének olvasása után az olvasó bizonyos megkönnyebbüléssel gondol azokra a degenerált fajokra, melyek a fajok harcában gyengébbeknek bizonyulva, kénytelenek voltak félre állni és beérni a föld legkietlenebb vidékeivel. Az itt lakók életmódja a környezetnek, életviszonyoknak megfelelően alakult, megélhetésüket biztosítják a folyók, gazdag halállományukkal, s az erdők vadaikkal, melyeknek bundájából készülnek a legértékesebb szőrmék.

Hogy az ittlakók művelődés tekintetében nem sokat haladtak századok óta, az természetes. Képzetviláguk a régi, mitológiájuk, mely életviszonyaiknak megfelelő: pogány. Hiába keresztelték meg őket az „igazhit“-re, csak névleg keresztények, istentiszteleteiken azonban a víz és erdő isteneinek áldoznak, tőlük félnek és tőlük kérik a szükséges dolgokat, nem a keresztény szentektől és istentől.

Donner műve — nézetem szerint — egyike a legügyelemreméltóbb útleírásoknak, ethnographiai följegyzései pedig bizonyára nagy hasznára lesznek a néplélektani kutatásoknak.

Dr. Trócsányi Zoltán.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Szalontai jeles napok.

— Adalékok a szalontai néphit köréből. —

Ugyane címet viseli a Néprajzi Értesítő 1913. évi folyamában Móra István térekezése. Magam is gyűjtögetvén a népi kalendárium adatait, már akkor összeállítottam, mit Nagyszalontán addig összegyűjtenem sikerült; de részint, mert keveseltem az addig csak ezédula-számra sok, egészében azonban még kevés adatot, részint egyéb elfoglaltságom miatt csak most vettem ismét elő akkori jegyzeteimet, hogy az azóta tudomásomra jutott adatokkal kiegészítve közrebocsássam. Mert — a mint Móra is mondja — a gyűjtés ideje sürgős; a gyorsan tűnő évek egyre jobban változtatnak rajtunk, koptatnak bennünket, de nem hogy új ruhát adjanak, hanem hogy a régit is leszedjék rólunk. Azért addig mentsünk, a míg van mit; nemesak azért, hogy ivadékaink esetleges kíváncsiságát kielégítsük, hanem azért is, mert pl. a népies kalendáriumok minden vidékről összegyűjtött adatai rendkívül érdekes és értékes összehasonlításra, következtetésre vezethetnek.

Követem a folyó, 1915-iki évmenetet:

Januárius 1, újév. Nálunk igen nevezetes nap, mert az egész évnek tükre. Kivel mi történik kicsiben, abból jövendölnek az egész évre: a kit újévkor megvernek, a ki pénzt ad ki vagy kap, a ki későn vagy korán kel: az egész évben sokat kap ki, sok pénzt ad ki vagy vesz be, lusta vagy serény lesz. Nagyon megfigyelik, ki lép elsőnek a házba, mert öreg asszony sok veszekedést, — férfi, cigány vagy kéményseprő szerencsét, — nő pedig szerencsétlenséget s leányt, illetve nőstényt jósol az esetleg várandós háziasszonynak, jószágnak. Fontos az e

napi kosztolás is; egész kenyeret kell megszegni, hogy egész évben bőven legyen, — malacgot kell sütni, sok cukrot, édes tésztát kell enni, hogy az év is szerencsés legyen, — de a *főtt tengérvir*-ről sem szabad megfeledkezni, különben állandó lesz a pénzhiány a háznál; a vízszükségletet pedig még Szilveszterkor kell beszerezni, mert az újévkor hozott víz betegséget hoz magával. Nagy gondot okoz a háziasszonynak a mosás dolga is, mivel karácsony első napjától januárus 2-ig sem mosni nem szabad, sem ruhát szárítani, sem szennyesnek lenni a háznál, mert örökös lesz a betegség és szenny a házban. Erősen ügyelnek arra is, hogy a nap tüsszentés nélkül ne muljék, mert a ki újévkor nem tüsszent, még az évben meghal; ezért a természetes tüsszentés híján dohányporral segítenek magukon. Épp ily babonás félelmet okoz a lánynak a tükör; hozzá sem mer nyúlni, mert ha véletlenül eltöri, hét évig nem megy férjhez. De nemcsak ezért a *nem-ért* fontos e nap a leányra, hanem az *igen-ért* is; azért felkelése után első dolga az ajtónak háttal állva papucsát kirugni, mert ha ez orrával esik az ajtó felé, még az évben férjhez megy. Jelentős szerepe jut még e nap a bádogkanálban felolvasztott s lyukas czirokseprőszálon *lahor*-ba öntött ólomnak is, mert ha ez koporsóalakú: közeli rokon halálára, ha fegyveralakú: közeli rokon katonává lételére, ha állatalakú: az azok közt kiütő dögre, ha hordóalakú: jó bortermésre, ha sepróalakú: a tejnek boszorkány által való elvitelére, stb. mutat. Hasonló érdeklődéssel vizsgálják kora reggel az éjféltől előtti ablakba rakott s a 12 hónap nevével elnevezett 12 hagymának harmadik héját, mert a melyikben a só megolvad: az a hónap nedves, a melyikben nem: az száraz lesz. Végül érdekes az a hitük, hogy a ki újév hajnalán napfeljötté előtt kimegy a Kérészre, aranyos vizet merit ki belőle.

Januárus 6, vízkereszt. Hideget hoz, de ha napközben megcsordul az eresz vagy víz fakad a kerékvágásban: bő termés lesz. Egyébként a leányoknak fontos napjuk, mert megtudhatják férjhez mennek-e az év lefolyása alatt, sőt azt is, hogy kihez vagy legalább is azt, hogy merre; ha t. i. reggel a házhoz jövő pap nem veszi észre kívül a házajtó küszöbe elé tett kést, szentet és gyöngyöt: a lány még az évben férjhez megy, — még pedig abba az irányba, a merre a még előtte való este egy darab szénnel s egy földbe szúrt késsel együtt kosár alá rejtett kakas repül, mikor az *elédó* kibocsátja; a személy megtudása még körülményesebb eljárást igényel: a leány előtte való egész nap böjtöl, este fejéhez egy darab kenyeret és egy korsó vizet tesz s ha álmában senki (jövendőbelije) meg nem kínál, akkor vízkereszt napján is böjtöljön, reggel azonban menjen el a templomba, estére pedig oda fekdjék fejjel, maga mellé egy darab kenyeren s egy korsó vizen kívül egy tányér ennivalót is téve, a hol a házhoz jövő első idegen állott, s ha ekkor sem kínálja meg álmában senki (jövendőbelije), az évben nem megy férjhez.

Januárus 22, Vincze. Fontos nap a gazdára, mert: *hogyha fímlik Vincze, méktelik a pincze.*

Januárus 25, Pál. Hasonlóképp a gazda tartja nagyon számon, mert: *Pálforduló ha szíp idő, akkol lesz csak jó esztendő, — Pálfordulása ha tiszta, bűvös terem mező, puszta, — de: Pálfordulása ha nedves, a kényír lessz igen kedves.* E nap azonban egyúttal a halálra jóslás napja is; annyi feltalluzott pogá-

csát (*pálpogácsa*) tesznek u. i. a kemenczébe, a hány rokon iránt érdeklődnek: a melyeknek pogácsájáról a toll leghamarább leég, az a rokon még az évben meghal.

Februárius 2, gyertyaszentelő. Ez is a gazda napja, mert: ha borongós idő van, hamar vége lesz a télnek: *Gyertyaszentelő ha havaz, nincsem messzi már a tavasz*, — ha ellenben süt a nap, annyi ideig lesz még tél, mint a meddig már volt: *ha fínlík Gyertyaszentelő, az izikét isz szédd elő.*

Februárius 13, farsang szombatja. Az *előd*, ha csak egy perczre, átmegy este a szomszéd, fiúgyerekes anyához, mert ha, míg ott van, az anya véletlenül azt találja mondani körülötte settenkedő fiának: *űjj már lē*, az évben nem megy férjhez a leány, — de ha elküldi onnan vagy valahová, akkor még az évben férjhez megy.

Februárius 16, háshagyó kedd. A háziasszonynak ad gondot, mert tyúkot kell főznie, hogy egész évben szerencse álljon a házhoz; vérét azonban nem szabad elfogyasztani, hanem egy részével körül kell önteni a házat, hogy az aprómarhadög ki ne üthessen, — más részét pedig elteszik, hogy majd a kis csirkék első ivóvizébe tegyenek belőle, mert ez megvédi őket a dögtől; megjegyzendő, hogy a tyúkot éjfélkor kell leölni. Vacsorára pedig kolbászt kell tálalni, hogy a veszett kutya marása meg ne ártson a családtagoknak.

Februárius 19, Zsuzsánna. Időjósító nap, mert *Zsuzsa elpéséli a havat*, s ha e nap a pacsirta megszólal, nincs messze már a tavasz.

Februárius 24, Mátyás. *Hogy ha tanál: rongál, ha nem tanál: csinál*, t. i. jeget; így is szokták kevésbé „miveltéssé“ mondani: *Mátyás piszkájja ki a kutyaszart a hóból.*

Márczius 4, Kázmér. A gazdának ad dolgot, mert kora reggel minden ajtóra fel kell írnia krétával: *ákombákom Kázmér napja*, hogy a pöczök elpusztuljon a háztól.

Márczius 12, Gergely. Nem nagyon szeretik, mert: *Gergěj napja ritka hogy jó, hidek, széles, sokszor van hó*; de fontos nap a gazdára, mert ha eddig megszólalt a vadliba, bő esztendő lesz.

Márczius 18, 19, 21, Sándor, József, Benedek. Idő- és termésjósító napok, mert: *Sándor, József, Benedek, jönnek már a melegék*, ha t. i. addig hideg volt; de ha meleg volt, akkor: *hozzák már a hidegét.* Különösen fontos a *József-nap*, mert ekkor érkeznek meg a feeskék és gólyák, s ha piszkos a tolluk: bő termés, ha fehér: szűk esztendő lesz. Ha véletlenül megdördül az ég, az udvarról egy marék földet kell a kerítésen át a kertbe dobni, hogy sok kapor legyen. Ha meg szivárvány tűnne fel az égen, a széles sárga sáv benne jó búzatermesre, a széles piros pedig jó bortermésre mutat.

Márczius 25, gyümölcsoltó boldogasszony. Hogy sok és jó termés legyen, ekkor kell oltani.

Márczius 28, virágvasárnap. Sok mindenről nevezetes nap ez: ha a templomba is elvitt, aztán földbe szúrt fűzfagaly elszárad, még az évben meghalunk, — ha esik, pünköstig mindennap esni fog, — hogy sok és szép virágunk legyen, most kell elvetni a magot, pl. a virágvasárnapján vetett viola mind teljes lesz, — égzengéskor virágvasárnapján szentelt barkát kell a tűzbe tenni a ménkü

ellen, — a hetedik gyerekek virágvasárnapján burokban született hetedik gyereke aczeltükörrel meglátja a föld mélyébe rejtett kincset.

Márczius 29—április 2, nagyhét. Nem szabad, hogy szemesétel kerüljön az asztalra, mert *fekijjés*-ek lesznek a házbeliek.

Április 1, nagycsötörtök. Este naplemente után körül kell seperni a házat, akkor egész évben nem lesz béka a ház körül. A gyógyulni nem akaró sebet naplemente előtt ki kell mosni, aztán a vizet egy rébékorsóban ki kell vinni egy folyóhoz úgy, hogy senkihez nem szabad szólni sem jövet, sem menet.

Április 2, nagypéntek. Főképen a betegségekre való tekintetből fontos nap, mert a ki nagypénteken vizet mer a kútból, az egész évben pattanásos lesz, s a ki pedig iszik belőle, az egész évben betegeskedni fog; ellenben a ki biztosítani akarja magát a rühtől, napfeljöttkor fürödjék meg a folyóban, — ha pedig márcziusi hóleben fürdünk meg, egész évben nem leszünk betegek; a szegény szárazbetegek is várva várják e napot, hogy a hajnalban kilencz sírról szedett föld- és fűből s kilencz kútból mert vízből készített fürdőben megfürödhessenek. Épp így várják a nagypénteket a kisgyerekes anyák is, hogy újszülötteiket templomba vigyék, mert így hamarabb megtanulnak beszélni. A gazdára meg azért fontos e nap, mert a hajnali körülseprés elüzi a háztájról a békákat, s mert ha hajnali három óraker hétszer körülkerüli az istállót, abban az évben csupa üszöt fognak elleni tehenei.

Április 24, György. Egyike legnevezetesebb napjainknak. A csordások már előtte való este nyírfagalyakat fektetnek a városvégi útakra, mert az ezeken keresztülhajtott tehének egész nyáron együtt maradnak. A gazda meg kigyót keres, mert a szent György napján fogott kigyó megszáritva s porrá törve orvosság a tehénbetegségek ellen, zsírja pedig orvosság mindentéle emberi bajra, — de meg azért is, mert a ki szent György napjáig kigyót lát, nem lesz beteg abban az évben. Mondják, hogy régebben még azt is hitték, hogy a ki a szent György napján fogott kigyót megszáritva s megtörve valami italban megissza, minden állat nyelvén érteni fog, — s hogy ha, a mint megpillantja, egy forintost vág a fejéhez, az mindaddig el nem fogy zsebéből, míg csak valakinek oda nem ajándékozza; a kigyókeresés közben szedegeti a kakukfüvet is, mert a szent György napján szedett kakukfü jászolba téve megvédi a tehenet a rontástól, s mert a vele kiforrázott csuporban a tej nem savanyodik meg, — kökény- és tövisgalyakat is hoz haza, mert amaz a kapura és az istálló ablakába szegezve, emez pedig az istálló kapujában elégetve megvédi a tehenet és tejet a boszorkányoktól; — de erős gondját képezi már a gazdának a termés is, mert a hány nappal szent György előtt a béka megszólal, utána annyi napig lesz még hideg, — aztán ha György napján megzendül az ég, szűk termés lesz, végül *ha varjú szeny Győr nap a ros köszt elbúhat, jó gabnatermésre a gazda számíthat.* A gazdasszony pedig elpakolja a fonószerszámokat, mert szent György nap után a szöszben hurka terem, — hanem az ágynemű szellőztetéséhez és porolásához fog, melyet eddig nem volt szabad kirakni, ne hogy szél érje azt, a ki belefekszik; azonkívül az anya gondját képezi kis gyermekei miatt a gyík és *varanygyakos béka* száritás is, mert az előbbi bal neveletlen ujjal megfogva jó a torokfájás ellen, az utóbbival pedig a gyógyulni nem akaró sebet kell főleg újhöld péntekén körülkeríteni.

Akad tennivalója a gyerekeknek is: egyre a napot figyelik s a mint elbúvik, kórusban éneklük: *süss ki nap, szeny Győr nap, kertem alatt ek kis bárám maj mekfagy.* Érdekes összeköttetésbe hozzák szent Györgyöt a tolvajokkal: a mely tolvaj szerencsésen lopott szent György nap éjszakáján, szerencsés lesz egész évben. Szent György napja végül fontos napjuk az ember- és természetfeletti lényeknek is (l. erről bővebben az Eth.-ban 1914. V—VI. f. megjelent cikkemet: Ember- és természetfeletti lények a nagyszalontai néphitben); a ki boszorkányt, ördögöt, szellemet akar látni, menjen ki éjjel a keresztútra, rajzoljon egy kört, álljon bele s várja be a 12 órát, ekkor odagyűlnek a boszorkányok, ördögök és szellemek, kiknek azonban a körön belül nincs hatalmuk és kocsikon hozzák a kívánt dolgokat, — ha pedig valaki meg akarja tudni, hogy a faluban melyik asszony boszorkány: szent György napja előtt nyiszálja le egy kigyó fejét egykoronással, aztán egy foghagymát dugva belé, szúrja le a ganédombba; ha ez a foghagyma szent György nap reggelére kihajt, tegye a fejet kalapjába s menjen el a templomba, akkor minden asszonyról meg tudja mondani, boszorkány-e vagy nem; este azonban nem szabad tejet innia, mert azt a boszorkányok megrontották s ha iszik belőle, menten meghal, — a ki pedig boszorkány akar lenni, szent György éjszakáján lefekvéskor tegyen az asztalra egy szál gyertyát és gyufát, azután keljen fel és gyujtsa meg a gyertyát, majd fujja el és ha ezt háromszor egymásután megteszi, reggelre már boszorkány s olyan állattá változhatik, a milyenné akar, ha átbukdácsol a fején, — végül a hol szent György nap éjjelén pont 12 órakor kék láng lobban fel a földből, ott kincs van elrejtve; ezt egy szellem, ősz, öreg ember őrzi, de ha rádobunk egy kalapot s ezt mondjuk: *én istenem, seggiccs még, mindén szegínnek adok belőlle,* fel lehet ásni a kincset.

Május 1. Nagy az igyekezet, hogy hajnalban marháival együtt ki ér először a kúthoz, mert a ki napfeltüntekor elsőnek iszik a vízből s ugyanakkor marháit is megitatja, abban az évben marháival együtt egészséges lesz.

Május 12, 13, 14, Pongrácz, Szervác, Bonifác napjaira ez a mondás járja: *fagyosz szenték faggyal járnak.*

Június 3, Úrnap. Áldott nap ez, mert a hova az Úrnapján született gyerek első fürdővizét öntik, ott víz fakad fel, s mert az Úrnapján szedett virág jó a fájós nyakra kötve. Tiltva van azonban minden dolog: a ki mos, kezébe ragad a sulyok, — az Úrnapján mosott ruha sohasem szárad meg, — ha sütnek, kigyúl a háza s kövé válik a kenyér, — a ki szöllőt köt, kigyó tekergőzik kezére.

Június 8, Medárd napján ha esik, negyven napig mindennap esik.

Június 29, Péter-Pál. A gazdákat érdeklő nap, mert: *mikor kisüt Péter és Pál, akkor minden termés jól áll,* s mert nem szabad mezei munkát végezni, mivel jég veri el a határt.

Július 26, Anna napján virágkoszorút kötnek s addig dobálják a háztetőre, míg fenn nem akad; ha előszörre fennakad, még abban az évben meghalunk, különben annyiadik évre, ahanyadszorra fennakad.

Augusztus 10, Lőrincz. Csak mint régi hitet, szólásmondást emlegetik már, hogy *beléfossott Lőrincz a dinnyébe;* ma már később vetik s így a Lőrincz terminusa is későbbre tolódott.

Augusztus 20, István. Ezt is a gazda lesi, mert ha kisüt a nap, utána tartós eső lesz, — míg ha szép idő van; jó lesz a gyümölcsstermés.

Szeptember 1, Egged. Tréfásan azt állítják, hogy most van a szarnak nevenapja.

Augusztus 15—szeptember 8, kétasszonyköze alatt kell eltenni a tojást, hogy meg ne apadjon.

Szeptember 8, kisasszonynapja a fecske elvándorlásának és a dióverésnek terminusa.

Október 27, Mihály. Az egész országban általános terminusokon kívül igen sok időjóslo mondás fűződik hozzá. Ha megdördül az ég, hosszú ős várható. Ha északról fú a szél, vagy ha a juhok összefeküsznek: nagy tél lesz, — ha délről fú, vagy ha a juhok szétfeküsznek, vagy ha mind jobboldalon fekszenek: enyhe, — ha pedig baloldalukon: zimankós, — ha összevissza fúj: változó. Fontos nap a zsidókra is, mert ha eddig nem volt dér, egész télen rühesek lesznek a zsidók.

Október 28, Simon-Judás a hideg beálltának terminusa: *mikor eljön Simon-Judás, diderék, fázik a gatyás.*

November 1, mindszenheté-ben nem szabad sütni, káposztát vagy befőttet eltenni, mert megromlik.

November 11, Márton. Libájáról nevezetes, mert ha mellesontja fehér: havas lesz a tél, ha barna: hideg; begyét pedig fel kell tenni a mestergerendára s ha megfeketedik: hideg, ha nem: enyhe lesz a tél.

November 25, Katalin. Szentül hiszik, hogy ha Katalin napján egy galyat pohárba vagy csuporba teszünk s minden nap friss vizet töltünk rá, karácsonyra kivirágzik.

November 30, András. Idáig újéven, vízkeresztén és farsang szombatján kívül ez a lányok legfontosabb napja. Háromszor mennek templomba, nem mosdanak, nem törölköznek, vizet nem isznak, böjtölnek egész nap, csak este esznek meg egy félpiritóst vagy félczipót, melynek másik felét egy fésűvel fejük alá teszik; aztán ágyuk mellé székre egy tükröt s pohár vizet helyeznek, lepedőjük alá pedig egy gatyát simítanak; lefeküdni csak hanyatt szabad s már előre aggódnak, fognak-e tudni reggelig hanyatt feküdni, különben egész napi gyötrődésük s gondjuk meghiusult; pedig nagy a gondjuk, mert ha éjjel pont 12-kor felébredve első pillantásuk az ablakra esik: ott látják jövendőbelijük arcát, — ha pedig fel nem ébrednének, álmukban megkínálja őket a vízzel vagy ennivalóval jövendőbelijük, — ha végül az arcot nem vehetnék jól ki, az lesz a jövendőbeli, kivel másnap reggel az utcán harmadszorra szemben találkoznak. Szokásos még a jövendőbeli foglalkozásának megtudására a kulcsfejen keresztül *lahor*-ba való ólomöntés is, — épp így megpróbálkoznak a jövendőbeli keresztnevének megjósolásával: udvarlói nevét czédulákra írják s e czédulákat gombóczokba teszik, a gombóczokat forró vízbe dobják, s a melyik gombócz legelőször felszínre jő, az abba rejtett czédulán lesz a jövendőbeli keresztneve.

Deczember 13, Lucza, tizenharmadá-val együtt igen fontos főleg a gazdasszonyokra; tüt világért sem venne a kezébe egy is, mert ha varr: *bévárja a tyúkok seggét.* — annál nagyobb a törődésük éjjel: pont éjfélkor kifordított ruhában hátra nean nézve a szomszéd tyúkóljához mennek s annak tetején a maguk-

kal vitt piszkafával egy kört csinálva ezt mondják: *az ény tyúkom tőjjik, a tized mők kotkodújjik*, — aztán a maguk óljához mennek s tyúkjaiik bizonyos részt a piszkafával *mégdurgájják* (piszkál). Régesrégen, a nagyon öreg asszonyok emlékezete szerint Lucza napján az aprómarhadögöt is meg lehetett állítani, ha a gazdasszony éjfélig az egész napot kiülte egy keresztút közepén egy saját maga fonta szalmaszéken. A gazdasszony gondja a luczapogácsa készítése is (l. jan. 25, Pál). Szokott szólásmondás végül e napon: *luczanapi lakodalom sok gyerek*. A luczanapi tizenharmad alatt készült luczaszékét s ennek boszorkánygyűjtő és láttató, álmukban jövődöbelink arczát megjelentető hatalmát szöböl itt is ismerik, a gyakorlatból azonban már kiveszett, — ellenben annál inkább gyakorlatban van a leányok között a következő két Lucza napján kezdődő és karácsony első napján végződő jósló eljárás: ha a Lucza napján letépett szilva- és meggyág meleg helyre üvegbe téve karácsony első napjára kivirágzik, a lány még abban az évben férjhez megy, — jövődöbelijének keresztnevét pedig úgy tudhatja meg a leány, ha Lucza estéjén, 11 czédulára egy-egy ismerős legény nevét írja, egyre ismeretlen keresztnevet, egyre pedig semmit, aztán minden reggel látatlanul tűzre tesz egy czédulát, akkor a karácsonyra maradó czédulán lesz a jövődöbeli neve; ha azonban az üres maradna utoljára, az évben nem ül lakodalmat.

Deczember 25, karácsony, két karácsony köze. Nálunk, minden tekintetben a legnevezetesebb időpont. Szenteste a cselédség egy fatuskót hoz a szobába, melyet a gazda e szavakkal tesz a tűzbe: *áldott lgyén a Krisztus születésnapja*, a gazdasszony meg szalmát hoz be és annak egy részét a tuskóra teszi, a másikat meg elteszi, hogy majd kotlója alá rakja, mert az csak azon fog jól költeni; a tuskó maradványát pedig majd csak a következő karácsonykor égetik el egészen. A gazda két karácsony közt vágja a szerszámfát, mert az ilyet nem eszi meg a szü, — karácsony estéjén aggódó figyelemmel vizsgálja, van-e sok csillag az égen, különben nem lesz jó termés, — ugyanily gonddal lesi karácsony két első napján a napot, mert ha csak első napján süt: közepes gyümölcstermés lesz, ha a másodikon is: bő termés, ha egyikén sem: nem lesz gyümölcstermés a következő ősszel, — ugyan káromkodik, ha disznója karácsony előtt fiadzik meg, mert az ilyen malacz hamar pusztul, — ha meg tehene ellős, a házhoz elsőnek belépő idegenre van nagy gondja, mert ha ez férfi: bikaborjú, ha pedig nő: üszöborjú születik, — kutyáját sem felejtí két karácsony közének valamelyik napján hajnal előtt kolbásszal meg a karácsonyi fatuskó kormával bekent kenyérrel megetetni, hogy meg ne ártson annak más kutya marása; az ő megfigyelése körébe tartoznak a következők is: *ha karácson napja zöd, húsvítkor havas lëss af föld*, meg akkor is, ha első napja éjjelén hó esik, egyébként: *fekete karácson feír húsvít, feír karácson fekete húsvít*. Nézzük most a háziasszony dolgát-gondját: ha viselős, érdeklődéssel lesi, ki jön reggel a házhoz elsőnek, mert ha férfi: fiú, ha nő: leánygyereke fog születni; — a milyen nagy volt érdeklődése, éppen olyan nagy nyugalma, ha baj nélkül telt el az első nap, mert a háziasszony első napján született gyermek gyilkos kéz által hal meg; — a háziasszony gondját-dolgát képezi karácsony első napján a családtagok életidejének megállapítása is; e végből még este annyi darab fát állít a fal mellé, a hány családtag van, s a melyik családtag fája reggelre leesik, az még abban az évben meghal; ugyancsak e végből s

még este a családtagok számának megfelelő dióhéjat tölt meg vízzel s tesz az ablakba, s a melyikben az éjfélt templomból hazajövet nincs víz, annak tulajdonosa még az évben meghal; — szorosán vett háziasszonyi gondjai közé tartoznak, hogy két karácsony közt szemesételt vagy krumplit ne főzzön, mert az egész család *kilises* lesz, — hogy a disznóölést két karácsony köze közti holdtöltén intézze, különben megavasodik szalonnája, — hogy tyúkjait karácsony éjjelén 11—12 óra közt lába között megforgassa, aztán bizonyos részüket a kéményhez nyomja, mert így egész éven át jól fognak tojni, — hogy első nap reggelén két legyet eressen ki az ablakon, különben nem lesz sikeres a tyúkültetés, — s hogy végül karácsony és újév közt ruha ne száradjon a padláson, mert akkor nemcsak a szerencse megy el a háztól, hanem meghal az, kinek ruhája ott szárad. Mindezek azonban nem igen érdeklik a fiatalságot, más az ő gondjuk; első nap reggelén a kúton van az ismerős fiatalság, s előbb a leányok fonállal behálózzák a kutat, aztán a legények igyekeznek a fonalat kibontani, mert az a hit, hogy a melyik legény valamelyik lány fonalát lebontja a nélkül, hogy a többit elszakítaná, az lesz a leány férje, — karácsony estéjén pedig 11—12 óra közt a kéményt kotorgatják, mert így a kivel templomba menet először találkoznak az utcán, az lesz jövődöbelijük, — némely hunczut legény azt is megeselekszi, hogy éjjel meztelenül körülszaladja a házat, mert ha harmadszorra az ablakon benézve leányt lát, még az évben megnősül, — a leányok azonban e helyett egy ölfát visznek szobájukba s egy kifordított pendelyt tesznek a fejük alá, mert ha a reggel megolvasott fadarabok száma páros: még az évben férjhez mennek, — vagy éjjelkor egy kulcsfejen keresztül olvasztott ólmot öntenek egy tányér vízbe s az ólom alakjából jövődöbelijük foglalkozását találgatják, — alig fejezi be az ólomöntést, olyan is akad, ki loppal kedvence házához megy s ott a kerítést ezérnával sűrjén behálózza, jól ügyelve, hogy a czérna el ne szakadjon, s ha ez sikerül, a legény még az évben elveszi. Mondják végül, de már maguk sem hiszik komolyan, hogy karácsony első napjának hajnalán az égből pénz hullik, de ezt mindjárt el is nyeli a föld, kivéve, ha seprűvel megérinteni sikerült valamelyiket.

Deczember 26, János. Patkányűző nap; a gazda becsenget az istállóba s bekiáltja, hogy a poczkok ide vagy oda menjenek, s akkor azok mind elmennek a háztól.

Deczember 31, Szilveszter. Tilos a mosás, mert a hány darab ruhát kimos valaki, a jövő évben annyi szerencsétlenség éri; — mondják, régebben azt is hitték, hogy a rongyos ruha jóvá változik, ha Szilveszter éjjelén az udvaron hagyják. Egyébként Szilveszter a leányok napja: hogy álmukban jövődöbelijük arcát megláthassák, ugyanazt teszik, mint András napján, — ugyan úgy s ugyan azért öntik az ólmot is; azonkívül este megkopogtatják a disznóolat, mert annyi év múlva mennek férjhez, a hányat röffent a disznó.

Végére értem a közölni szándékolt adathalmaznak, mert a különböző napokon divó szokások, játékok leírását s a hét különböző napjaira vonatkozó hiedelmeket máskor s részben másutt szándékozom adni. Befejezésül röviden csak egy dologra óhajtom a figyelmet felhívni: Szalonta lakossága túlnyomóan református, a katolikusok száma elenyészően csekély; s mégis tele életük katolikus eredetű, jellegű és vonatkozású szokásokkal, hiedelmekkel és babonákkal, mint azt ez a kis közlemény is meggyőzően mutatja.

Szendrey Zsigmond.

Babonás hiedelmek és szokások a feketekörösvölgyi magyaroknál.

Tárgyi néprajzi gyűjtéseim közben a Fekete-Körös völgyén lépten-nyomon kínálkozott a sok adat a nép babonás hitvilágából. Így jegyeztem össze az alábbi sorokat. Nem rendszeres gyűjtés eredménye s még a későbbi gyűjtők sok adatot szedhetnek össze ezen a vidéken. A nép az oláhság közé van ékelve, hol még a babona fénykorát éli ma is. A magyarok babonáin is meglátszik az oláh hatás. Ha bajuk van, többnyire oláh kuruzslóhoz, ráolvasóhoz, nézőhöz fordulnak. De ősi babonáikból is még nem sokat irtott ki az iskola. Az egyébként józan és értelmes nép ma is szentül hisz a babonákban, sőt még a mesét is hiszi. A babonás történetké és a mesék észrevétlenül mennek át egymásba náluk. Egy és ugyanazon történetkét is egyik mese alakjában mondotta el, másik mint igaz történetet, elbeszélés alakjában.

Az adatok háromnegyedrésze Köröstárkányból való, a többi Várasfenes, Körösjánosfalva, Magyarremete stb. községekből.

*

A ki foggal születik, az boszorkány vagy táltos, de a bába titokban kihúzza a fogát s ekkor nem lesz „rosszféle“.

A boszorkány férfi is, asszony is lehet, de lehet állat is.

A boszorkányok a „Szenzellérek hegyén“ szoktak gyülekezni. „Hipp-hopp, ott legyen a hol akarok“ mondással bárhova el tudnak jutni.

Hogy ki a boszorkány, úgy tudja meg az ember, ha „Szengyernap“-előtti kigyónak *piczulával* elvágja a fejét, a szájába foghagymát tesz, elássza a földbe. Itt a foghagyma kikél, akkor leszakítja és a kalapjába teszi. Szent Györgynap reggelén legelsőnek kell a templomba menni, s meglátja a boszorkányt. A boszorkánynak szarva van, s mikor az ajtón bemegegy, a fejét félrefordítja, hogy beférjen a szarvával. Arról is megismerhető, hogy nem néz a szemébe senkinek. Mások szerint meg éppen arról ismerhető meg, hogy az néz először a szemébe. Több boszorkány is jöhet egymásután a templomba. Azonban a ki meglátta, nem szabad, hogy elárulja, mert baja lesz.

A boszorkány embert, állatot megronthat. Ha a tehén vize, a vizeletet fel kell fogni, a tehén szeme közé hányni, vagy a vasvillával oda döfölni, a hova a húgy hullott, hogy a tehenet meg ne rontsa.

Vannak, a kik a boszorkányokkal czimborálnak. A fenesi erdőben a mult század elején tót telepések hamuzsirt főztek. Később abbahagyták és elköltöztek, de egy tót itt maradt s feljárt éjszakára hálni a fenesi várba, hol a boszorkányokkal s a többi „nem jók“-kal komázott.

A boszorkány szeret kutya vagy ló képében is járni.

Henkeresen volt egy oláh menyecske, mikor beteg volt, „mindig ölték, ütöték“, végre a rosszak megfojtották. Estére virrasztók mentek hozzá, de a házból egész éjjel nem mertek kijönni, mert a boszorkány ló képében egész éjjel ott nyerített az ajtónál.

Egyszer egy ember farkassá vált, úgy támadta meg a feleségét s a köté-

nyét összetépte. Másnap az asszony meglátta a férje foga között a kötényének egy szálacskáját. Erről tudta meg, hogy az ura boszorkány.

Egyszer egy fuvaros Váradon volt szekérrel. Útközben az üres szekér elakadt, a lovak egy lépést sem tudtak előre menni. Az emberek körülállották a szekeret s úgy csudálkoztak a dolgon. A fuvaros azonban tudta, hogy a boszorkány műve, hogy a szekér elakadt, mert az ő anyja is tudós asszony volt. Leszállott a szekérről, kivette a szeredás hüvelyéből a kést és a rúd végébe szúrta. Hát erre lóhalálában ordítva jött egy vén asszony, a fél szeme ki volt szúrva. Könyörgött, hogy ne szúrja még egyszer a rúd végébe a kést, mert akkor teljesen vak lesz. Esze nélkül eleresztette a szekeret, mert ő tartotta fogva.

A boszorkányt vagy az ördögöt a puska nem fogja, csak ha cseréppel van töltve.

A ki lidérczet akar költeni, az kösse a hóna alá egy fiatal fekete jércze tojását, abból lidércz lesz, mely engedelmes szolgája lesz a gazdájának, de csak addig, míg az dolgot tud neki adni, ellenkező esetben megöli a gazdáját.

A kereszteletlen gyermeket a rosszak „felváltják“. A váltott gyermeket arról lehet megismerni, hogy mindig sír és mindig éhes. A gyermekkel a rosszak úgy bánnak, a hogy a váltottal a szüle.

A kísértet fehér lepedőben jár. Az elhalt fenesi magyar és oláh pap mindaddig hazajárt, a meddig üres volt a papilak.

A fenesi várban is van egy magas fehérszakállú ősz ember, a ki ott álldogál a vár falán és hívogatja a járókelőket, sőt az embereknek utána is megy.

A „fehér asszony“ az erdőben szokott tartózkodni. Egyszer a tárkányi Oláhrét felől kijött és a réten dolgozó embereknek egy kantából aranyat kínált, de azok nem mertek venni. A szalonnásütő gyerekeket is kínálta, de azok elszaladtak.

A forgószelet a garabonciás csinálja. Rendesen seprűre vagy „kijó“-ra ül, ha bajt akar csinálni. Egy helyen szalonnát sütöttek. Oda ment a garabonciás és enni kért. Az emberek elküldték, hogy dolgozzon. Elment, de egy félóra múlva egy nagy felleg jött és az egész határt pocékká tette. A garabonciás azonban el is tudja hajtani a felhőt. Egyszer a garabonciás egy gyantai embertől tejet kért. Az adott is neki, sőt éjszakára is ott marasztotta. Este beszélgettek s azt mondja a garabonciás: hajnalban nézz ki az ablakon napkelet felé. Az ember csakugyan kinézett, hát látta, hogy egy sárkány és egy bika az égen rettenetes vívást vittek véghez. Végre is a bika ledöfte a sárkányt.

Mikor a taréjos sárkány az égen megjelenik, dögvészt jelent.

Jánosfalván egyszer nagy felhő látszott. Hát a Körösből egyszer csak egy sárkány emelkedett fel. Olyan formája volt, mint egy óriás kígyónak. Megindult az égen nagy viharral s a merre ment, mindent elpusztított. Máskor már fröstökör nagy felhő kerekedett a Körös felett. A felhőből kivált egy kígyó, lehetett vagy 12 méter hosszú. A merre kígyózott a víz felett, a kövek a Körösből egy-egy hajtásnyira is kijöttek utána. Lassanként feljebb szállt, végre a felhők sötétjében eltűnt.

Ezen a vidéken *rézkijó* és taréjos kijó szokott járni. A taréjos kígyó rendszeren a fa tetején szokott tanyázni. Egyszer egy uraságnál kaszáltak s egy nap-

számos a forráshoz ment inni. A mint megy, hangot hall. Hát egy fán egy nagy kígyó feltekergőzve fűyült. A taréja tenyérnyi volt, még pedig csupa gyémántból. Egy bátor kaszás felnyúlt a kaszával, kétfelé vágta. A fejes fele borzasztóan csapkodott, a fűvet mind „ledibolta“. Este az egész környék megvilágosodott a gyémánttaréjtól.

A kígyók gyűlést szoktak tartani. Ilyenkor „kerimbábolnak“, egy lyukas követ csinálnak. Ez a kő nagyon becses, mert a ki ezen keresztül fej, annak sok tejet ad a tehene s nem ronthatják meg a tehenet.

Ha Medárd napján esik, negyven napig esik. Fekete karácsony — fehér húsvét. Ha a varjak ősszel csapatosan mennek az erdőre, hideg lesz. Akkor is, ha a szarvasmarhák ugrálnak. Ha a macska nyalja magát, eső lesz. Szokták mondani „Nagyon roncsolt (álmos) vagyok, eső lesz. Fú a fizigi (füzegyi) szél, eső lesz. Szólnak a kakasok, eső lesz. Hallik a drótos vagy a gyár, eső lesz. Akkor is eső lesz, ha három terhes asszony a Körösben megfürdik. Ha nincs eső, a dragánfalvi oláhok zöld ágakból két méhkasalakat fonnak, melyben egy-egy ember kényelmesen elfér. Két subancz belebuvik és benne dalolva végig megy az utcán. Mindenki leönti egy-egy kancsó vízzel, de kapnak minden háznál két tojást vagy hús fillért. Ha a faluban végeztek, mennek a szomszéd falukba. Más faluban szűz lányok öltöznek galyba. Az oláhok a jég elé harangozni szoktak. A magyar-csekei oláhok aszály idején a harangot leveszik, a patakhoz viszik s ott megöntözik. A vizet a felhőbe a szivárvány szivja fel a tengerből. Mikor dörög, az Úr haragszik. A mennykövek többfélek; van „tüzes menkü, kóburgó menkü, száraz menkü és lánczas menkü“. Ez utóbbi zörögve jön le s „földrengülés“ jár vele. A világot czethal tartja a hátán s mikor az a másik oldalára fordul vagy meg-rázkodik, akkor van földrengés. Egyesek szerint több czethal is tartja. Egyszer földrengésre ébredt fel egy asszony, hát látja, hogy a kertből egy fehér kutya jön be az ágyához, az utcán meg egy fekete macska megy végig egy lámpással. Ezek a rosszak voltak.

A „büstekes csillag“ döghalált, szárazságot jelent. A hol az lehull, ott elpusztul egy város. Csillagot megolvasni nem szabad.

Újesztendő éjszakáján aranyvizet yesznek, ez szerencsét hoz. A péntek szerencsétlen nap. Ezen a napon nem esznek és nem isznak egyebet, csak kenyeret és vizet. Naplemente után már egyebet is szabad enni. Az oláhok kedden és pénteken nem fonnak, mert szerencsétlen nap.

A ki őesztendő éjszakáján meg akarja álmodni, hogy ki lesz a jövődöbelije, az este szeljen egy karély kenyeret, egye meg felét, a másik felét tegye a párnája alá s megálmodja, hogy ki lesz az ura. Vagy pedig mossa meg a fejét szombaton este. A teknőbe, a melyikben mosdott, tegye bele a galandot meg a bontófésűt s tegye a teknőt az ágy alá a feje alatt, ekkor is meglátja a jövődöbelijét. Úgy is megálmodja, ha lefekvés előtt kilencz csillagot megolvas kilenczszer még pedig visszafelé. András napján is böjtölni kell, s a ki a lányt éjjel álmában megitatja, az lesz az ura.

Ha nem szereti a férj a feleségét, az asszony elvisz egy félmarok sót oda, a hol galambot tartanak s ott egy fészekbe teszi. Ott hagyja vagy két napig, aztán haza viszi s ezzel főz. A férje megint szeretni fogja.

A hűtelen legénynek a gatyamadzagából, a lánynak meg a pendelyéből egy darabkát össze kell kötni, akkor a legény megint szerelmes lesz.

Új házasokat farkasgégével kell szétválasztani, még pedig úgy, hogy mikor a lakodalomban a fiatal pár együtt tánczol, a gégén keresztül rájuk kell fújni, s még azon este összevesznek és szétváznak.

Ha a menyasszony megy esküdni, tesznek az inge elejibe búzát és sót, akkor sohasem szenved hiányt semmiben. Pénzt is szoktak tenni.

Ha a terhes asszony ingét kifordítva veszi magára, akkor nem álmodik rosszat.

Egy asszony elhajtotta hét gyermekét s halálos ágyán maga körül hét ördögöt látott pipálva, ezek az ő gyermekei voltak.

Ha gyermekágyas házhoz szoptatósasszony jön, akkor a maga tejéből fej az ágyra, hogy a tejet el ne vigye. Ha már elvitte, akkor úgy kell visszaszerezni, hogy pirítanak egy darab kenyeret, mindegyik asszony fej rá a maga tejéből, megfelelnek s megeszik. Ekkor megjön annak a teje, a kiét a másik elvitte. Ha a küszöb belső oldalához piros rongyot szegeznek, akkor az asszony tejét nem viszik el.

Ha a gyermeket bábazsirrral megkenik, akkor megszereti a kenőt. Hogy ne legyen gyerek, sokáig kell szoptatni. Némelyik asszony hat évig is szoptatja a gyermekét.

Vannak elátkozott helyek. Itt a gyermekek hülyék lesznek. A jószág is döglök az elátkozott helyen. Ellő tehén nyakára vagy farkára piros posztót kell kötni, hogy meg ne rontsák. Nagytőgyű tehénnek úgy oltalmazták meg a tejét a rontástól, hogy a tőgyére keresztet tesznek. Szoktak kis rongydarabba búzaszemet, sót, tömjént is tenni rontás ellen s ezt a tehén farkába kötik. A pajtaajtóba piros rongyot kötnek rontás ellen. Az ökrök homlokára rontás ellen kék csillagot rajzolnak. Kis borjú vagy gidó nyakába ellés után piros szalagot kötnek igézés ellen. Ha tejet adnak ki a háztól, egy csipet sóval megsózzák, hogy el ne vigyék a tehén tejét.

A kinek a tehene jól tejel, annak „ördöge van“, „ért hozzá“. Ha a tehén teje apadni kezd, akkor „jártak nála“. Ha fejés közben a tehén vizelni kezd, vagy rúg, akkor is jártak nála. A megrontót úgy kell megkeresni, hogy az ember a vásárban vesz egy cserépfazekat s egy ráillő fedőt. Ebbe felfogja a tehén húgyát, aztán lefedi, körültapasztja. Ekkor elkezd főzni s míg fő, megjelenik a megrontó, a legelső idegen képében.

A mikor tehenet vesz az ember, mikor legelőször jön be az utcaajtón, a kötényt a küszöbön leteríti s ezen át vezeti be a tehenet. Így aztán nem tudja megrontani a boszorkány. Czélszerű az utcaajtón belül szegezni állandóan egy kis seprüdarabot rontás ellen, vagy pedig Szentgyörgynap éjjelén valami tömjénszagú gyökeret korpában beadni a jószágnak, akkor nem bír vele a boszorkány. Szép tőgyű tehénre rá kell köpni, hogy meg ne igézzük. A tehenet nem szabad seprüvel ütni. A seprüdarab a kapufélen a baromfidög ellen is jó. De ha döglött csirkét akasztanak ki, az is elejét veszi a baromfidögnek. A döglött csirkét a telek végébe kell akasztani, mert arról jön a dög.

Ha a jószág lába kifeszamodik, ráolvasnak. Ha a tehén tőgye megdagad,

akkor a menyét vagy a kígyó csípte meg. Ekkor legtanácsosabb egy lyukas kövön keresztül megfejni. Ha a disznó beteg, a fülét vagy a farkát vágják el. Ha a kecske „vérhedzik“ (hirtelen elszédül) a fülét kell megvágni.

Ha a szarvasmarha megbetegszik, „békáját húzzák“. Egy ember feltüri az ingeujját, bedugja a karját hónaljig a jószág végbelébe s megkaparja körömmel, míg ki nem húz valami nyálkát vagy vért. Ez a béka. Ezt mindaddig húzza, míg a jószágra hasmenés nem jön. Ez a hasmenés 2—3 napig szokott tartani. (Régen szokásban volt ez minden tavasszal az oláh püspökség uradalmában is.)

Ha a jószág a fejét nem bírja, akkor orrbékája van. Ezt úgy gyógyítják, hogy járomszöveget dugnak a jószág orrába s addig döfölik, míg az orra vére el nem ered.

A macska, kígyó addig nem döglik meg, míg a nap le nem megy.

Belényes 1797. évi jegyzőkönyvében olvasható ez a körözvény: „Hirdetessék ki a nép előtt, hogy a búza üszögének eltávoztatására a maszlagnak a kamarában való tartása nem használ, azért kiki a kamrájában vagy élésházában a mérget ne tartsa“.

Ha kalapból borítják a tojást a kotló alá, akkor sok kakas lesz, meg mind egyszerre buvik ki. Kötényből is jó borítani a tojást a kotló alá, mert így is egyszerre buvik ki. Míg a kotló ki nem kelti a tojást, addig a gazdasszony nem ad ki a házból tojást.

Ha valaki beteg, hét templomban könyörögtetnek érte. A beteg gyermek ingét le kell tépni, vízbe kell dobni, a gyermeket fel kell emelni s háromszor a mestergerendához verni, akkor felgyógyul.

Ha valaki beteg, hívnak egy embert, a ki a nyomát megfordítja. Ez ekképen megy. A beteg leveti az ingét, leteszi maga mellé a földre, rátesz kést, villát és egy árat. Aztán lelép a földre, árral kirajzolja, késsel megkerüli s a földet felássa s tesz alá egy krajczárt, s ez a földet megfordítja. Az ördög fordítja meg az ember nyomát.

Betegséget, halált okozni rábőjtöléssel lehet. Azonban ha a rábőjtölő nem tartja be a bőjtöt, akkor maga hal meg. A bőjtölés rendje ez: e héten szombat, jövő héten péntek, azután való héten csütörtök és így tovább hét hétig. De a bőjtöléssel meg lehet előzni is valami bajt. Egy embernek rendszeren megvan a maga állandó bőjtnapja.

Tárkányban volt egy öreg tudós asszony. Egyszer elment hozzá egy vén lány s kérte, hogy adja ötét férjhez. Az öreg asszony azt mondta neki, hogy hozzon valami ajándékot és egy fekete tyúkot. A leány hozott, aztán elment haza. A vénasszonynak volt egy lánya, gyermekágyban feküdt. Az öregasszony a fekete tyúkot elevenen húzta nyársba és sütni kezdte. Hát csak futva jön az unokája, hogy jöjjön gyorsan, mert mingyárt meghal az édesanyja. Szalad az öregasszony, de semmi baja sem volt a lányának. Hazament, tovább folytatta a sütetést, a gyermek megint rohanva jött, hogy az anyja megint rosszul lett. Hazament, megint semmi baj. Harmadszor is hívta a gyermek, de az öreg nem ment. Hívta a veje is, de nem mozdult addig, míg a tyúk meg nem sült. Akkor aztán szaladt, de mire odaért, a lánya meghalt. Ekkor aztán „elkezdé sírni, mert a maga lányát süté meg s a veje elvivé a vin lányt“.

Rontani ekkép is lehet: az erdőben egy fiatal fát el kell vágni embermagasságban, a törzs köré gúzst kell fenni s a gúzs mellé éket ütni. Ezután a törzs tetejét be kell hasítani keresztben s ebbe is éket verni. Először a gúzs mellé tett éket kell verni naponként mindaddig, míg az lefelé megy. Mikor már nem megy, a fatörzs tetejébe vert éket kell leverni napról napra mindaddig, míg a gúzs el nem szakad. Verés közben valami rontóverset mondanak. Abban a percben meghal az illető, a kinek a rontást csinálták, mihelyt a gúzs elszakad. (Jánosfalva.) Ezt az eljárást urszitanak is mondják az oláh *ursitü* után.

Egyszer két vén lány elment az erdőbe s felmentek egy fa tetejébe s onnan eresztették az urszítát, melynek az a tulajdonsága, hogy gyerekágyas asszonyra száll s az asszony meghal, férje pedig elveszi a vén lányt. (Tárkány.)

Ha valamely asszónak beteg a gyermeke, elhívják egy kuruzslóasszonyt, a ki a gyermeket vizesruhába gyöngyöli, sütőlapátra ülteti s a forró kemenczébe bedugja ezen mondás közben: „Beteszek holt húst, hogy elevent húzzak ki“. Mindezt hétszer ismétli. Ha a kis gyermek beteg, akkor szentet vetnek egy pohárba s a vizet a gyermek fejére öntik, közben ráolvasnak.

Betegség ellen petroleumot, denaturált szeszt, puskaporos pálinkát is isznak. Elhalt vagy felgyógyult beteg megmaradt orvosságát is megiszszák, tekintet nélkül, hogy az miféle bajban szenvedett.

A sárgaság ellen kilencz tetűt kell fogni s azt pálinkában meginni. Jó állandóan aranygyűrűről is inni. A sárgaság biztosan elmulik, ha a beteg a saját vizeletében megfőz egy tojást s annak az egyik végén keresztben metszést tesz egy késsel s ott megsózza. Aztán a tojást a kezében viszi a mezőre, míg ott egy hangyabolyt nem talál. Visszanézni útközben nem szabad. Most a tojást a bolyba elássa, közben ezt mondja: „A mint téged a hangyák megesznek, úgy muljon el az én betegségem!“ A bolytól visszajövet szintén nem szabad hátra tekinteni.

Hogy az embernek a baja rontástól ered-e, a *néző* tudja megmondani. A *néző* lehet férfi is, nő is. A nők rendszeren bábaasszonyok. A legjobb hírű *nézők* oláhok. Az oláh papok között is kerül egy-egy *néző*, egyik legjobb hírnek örvendő *néző* pópa Havasdombró vidékén lakik, a ki 20 fillérért néz.

A *néző*höz valami jelt kell vinni, pl. egy zsebkendőt, a miből az megmondja a bajt. Azt azonban nem szabad megtudni senkinek, ha valaki nézetni megy, mert különben nem sikerül a dolog. Egy asszónak vérzése volt, rontásra gyanakodtak. Elment az ura egy *néző*höz megtudandó, hogy csakugyan rontás van-e az asszónon. A *néző* csinált rongyból kilencz kis bábút s azt mondta a férfinak, hogy menjen ki napfeljötté előtt a patakhoz, dobja be a vízbe a bábukat. Ha azok a vízszínen maradnak, okvetlen rontás. A bábukat senkinek nem szabad megmutatni, hanem a próba után a parton el kell temetni.

Minden embernek van egy gyertyája, ha az elalszik, meghal. Mások szerint mindenkinek van egy csillaga s ha az leesik, meghal az illető. Ha nagyon siratják a haldoklót, sokáig kinlódik. A halott halála után 15 perczig még ért, eszénél van. Ha nem mossák meg a holttestet, nem tud nyugodni. A verekedés közben meghalt ember hazajár, ha a vértől nem mossák meg. Oláh mellé jobbfelől botot tesznek. Meghasítják s egy krajezárt dugnak belé. Ezt azért teszik, hogy ha fel-

támad, legyen mire támaszkodni. Oláhoknál egy deczi pálinkát is öntenek a koporsóba, hogy feltámadáskor ne szomjazzon. A halottat lábbal kifelé terítik ki. A tükröt fekete kendővel leplezik el.

Mikor meghal az ember, levágják a körmét, tengerit és búzát vagy sót forgatnak meg a markában, hogy ne vigye el a szerencsét. A halottat harangszóval kell kivinni a temetőbe, mert különben a jég elveri a határt. A ki nem ad életében semmit a szegényeknek, halálos ágyán meglátja a poklot.

A sirban a halál után gyorsan telik az idő.

Egy gazdasszony nem adott a koldusoknak kenyeret, hanem a hombárba gyűjtötte. Esztendő végén mutatta az urának. Hát a hombár tele volt penészes kenyérrrel, mely kígyóvá vált. Nemsokára az asszony meghalt, de mindig hazajárt s a moslékos dézsánál evett. Végre is hogy szabaduljanak tőle, a háztól elköltöztek.

Egy másik öreg asszony szóni járt haza. Mindig „csiszálta a szüöt“ egész éjjel, de a munka egy cseppet sem haladt előre. A háznép a zajtól nem tudott aludni. A menyecske meg akarta tudni, hogy ki az, a ki éjszaka ott jár s legényekkel meglesette. Az ajtófélen kétfelől megállott egy-egy legény s mikor az asszony éjjelkor abba hagyta a szövést s kiment, megfogta az ajtófélen álló két legény karját vállban, levette és elvitte.

Tenkén volt egy embernek három fia. Az ember ígért a katolikus templomnak egy selyem lobogót, de nem adta meg, mert hirtelen meghalt. De a sirban nem tudott nyugodni, minden este hazajárt s füst képében bement az ólba. A jószág majd összetörte egymást, úgy félt. Végre a fia elment a paphoz tanácsot kérni. Az azt mondta neki: fiam, este menj be az ólba, gyujts világot s ha nyílik az ajtó, ugorj oda, tedd be s mikor a felleg benn lesz, mondjad neki: Kérlek a Mária Krisztus nevében, ha tiszta lélek vagy szólj, ha rossz vagy távozz! Az apa így szólt: Ígértem a templomnak lobogót, de nem tudtam megadni. A fiú másnap elment Váradra, megvette a lobogót, de az ijedségtől csak évek múlva bírt ismét szólani.

Régen az oláhok nyitott koporsóban vitték ki a halottat a temetőbe. Ezt a szokást 1788-ban a helytartótanács eltiltotta.¹

Ugyanakkor eltiltják az oláh papoknak az amulettek árulását is.²

*

A feketekörösvölgyi magyar szorgalmas és élelmes, a mellett azonban a véletlen szerencsére is számít. Semmi sem foglalkoztatja annyira a fantáziáját,

¹ „A görög valláson levő lakosoknak keményen parancsoltatik, hogy a holttestet koporsófedél nélkül szokták kivinni a temetőbe. Ezután tilalmaztatik, s hogy a mikor a háztól elindulnak még annak előtte a fedelét feltegyék és beszélgetvén úgy vigyék ki.“ Belényes lt. Curr. jk. 1789.

² „Tapasztalván eő felsége, hogy némely nem unitus papok az országban fel s alá kóborolnak és a népek holmi szentelt eszközöket, apróságokat adván, ennek színe alatt a pénzt a néptől kicsalják és azután a török birodalomba által mennek és ott magokat felszenteltetik. Ennek eltávoztatására eő felsége méltóztatott parancsolni, hogy az nem unitus papoknak az kóborlás és pénzesalás keményen megtiltatik és erre a helységeknek előljárói is szoros vigyázással légyenek.“ Belényes lt. Curr. jk. 1787.

mint a kincskeresés. A határnak majdnem minden helyén tud elrejtett kincseket vagy hallomásból, vagy maga is látta a kincs lobbanását. A kincs Szentgyörgy-napkor szokott *tisztulni*, ekkor meglobban. A fenesi várban is elrejtett kincs van egy pinczében, a pincze ajtaja minden hét évben egy napra, mások szerint egy órára megnyílik. Ekkor a kit a jó sors odavet, szedhet belőle. Egyszer egy legény ilyenkor odavetődött, bement, megtöltötte darócának mindkét ujját pénzzel, de éppen csak hogy ki tudott futni, mert az idő lejárt, a daróc egyik ujjá az ajtó becsapódásakor oda is szakadt.

Tárkányban az Erdélyiek kertjében is pénz van elásva. Egy vén mócz ül rajta. Sokszor ki akarták ásni, de a vén ember nem engedte.

A kincset a nép szerint a törökök ásták el, olykor a lakosság is „futás“-kor. Néha zsugorik vagy öregek rejtették a földbe pénzüket. A pénz többnyire üstben van elásva. Tárkányban is egy öregasszony elásta a pénzét a kertben. Egyszer a fiatalok a mint szántottak, az eke lefordította a fedőt a *galáta üst*-ről. Rögtön hozzáláttak a pénz kiszedéséhez. Erre megjelent az öregasszony s késsel fenyegetőzött.

Ezért nem merték egyszerre elhordani a kincset, de a hányszor vittek belőle, az öreg *panyó* mindig megjelent a haragtól rákvörösen. Szólni nem tudott. Mikor a kincs utolsó maradékát is elvitték, a vénasszony a csürben eldobta a kését és ő is eltűnt.

Csigára dülöben is egy *gyármek* = legény a földben turkálás közben egy kanta pénzt talált. Nem vette ki, hanem odahívott egy embert. Mire az ember odaérkezett, a kanta eltűnt.

A pénzt ördög is szokta őrizni.

Régen Tárkányban volt egy ember, ennek volt öt fia. Ezek közül egy *muta* volt. Az ember gazdag volt, fiaira sokat hagyott, de a muta részét, egy szilkére való tallért, elásta, hogy ha felnő a muta, ne legyen megszorulva. A pénzre ráolvasta a 109-ik zsoltárt, hogy a ki a kincset elviszi, az átok fogja meg. — A 109-ik zsoltár ugyanis átok, s a kit meg akarnak átkozni, ezt olvassák rá. Ha hibás az illető, az átok megfogja, ha nem hibás, akkor visszaszáll az átok az átkozóra. Ezt az éneket a templomban nem is énekelik. — A muta pénzét azonban a nagyobbik fiú *kivásta* és *elvásta* a pajtába a jászol alá. Egyszer azonban a disznók kitúrták. Az asszony keresni kezdte a disznókat s bement a pajtába. Hát csak elképedt, mikor a sok pénzt meglátta. „Jaj ember, mit cselekedde kelmed?“ „Mit?“ „A pinz ott van a jászol alatt!“ „Odament, elpakolá. De nem-sokára a *csürhájszin* a kakasülőre felakasztotta magát“.

A kincset az látja meg, a ki foggal születik.

A földbe rejtett kincset aczeltükörrel keresik. Tárkányban egyszer egy gazda telkén pénzt gyanítottak. „Elhíttak egy-egy táltas jánt, hogy nízze az *aczeltükörrel*. A jány látta, hogy a föld alatt van egy nagy girinda, ott van a pinz egy nagy üsttel, de az üst lánczczal van a girindához kötve. A girindán fejül egy bivaly ül. A bivaly icczaka mindig a vízre megy az ember telekin. Vásták sokáig a kincset, de nem tudták elérni, mert a bivaly menest mene arább, s mikor arább ment, a girinda is arább ment az üsttel.“

A kincslátó táltosoknak régen nagy hírük volt. 1801-ben hét vármegyében

körözték, hogy békési születésű Csuba Ferencztől — a ki azt mondja magáról, hogy ő *táltos* és a *földbe rejtett kincset meglátja* — óvakodjanak.¹

Kincsásásnál beszélni nem szabad s egyetértőknek kell lenni.

Egyszer egy kis lány vizért ment a patakra. Útközben egy bárányt talált s a bárány mondotta, hogy ő egy helyen sok pénzt tud, biztatta, hogy hívjon embereket, hogy ássák ki. A lányka az apját és a szomszédokat odahívta. A bárány ezeket is figyelmeztette, hogy csak egyet gondoljanak, mert különben a kincset nem tudják kiemelni. Az emberek persze megígérték. Mikor már a hordó pénz „ki volt kerekítve“, az apa azt gondolta, hogy ötlet több pénz illeti meg, mert az ő lánya vezette a kincsásókat nyomra. Alig, hogy erre gondolt, odament egy nagy rák — a lánczot, melynélfogva a hordót húzták — ollójával elmetszette s a hordó lezuhant és elsülyedt.

A törökök sokáig itt tanyáztak Belényes alatt. Másképp nem lehetett őket elüldözni, a magyarok átfúrtak egy nagy hegyet s olyan árvíz zúdult a törökökre, hogy futva menekültek, a mi kincset nem tudtak elvinni, elásták. Kisszedresen elástak az oláh templomban egy cserépesikót, mely tele volt pénzzel. Egyszer kisszedresi oláhok jártak török földön s kérde egy öreg török, hogy megvan-e még a régi templom, „Meg. Na ha megvan, ott az asszonyok ajtaján bemenve a czinteremben van elásva egy cserépesikó, ha azt kiássátok és nekem elhozzátok. 300 forintot kaptok, de csak úgy, ha el nem töritek. Ha eltöritek, semmit sem kaptok!“ Ezek a mint hazajöttek, kiásták, szalma közé gondosan összecsomagolták s elvitték Arad megyébe, ott várta a török. Mikor levették és kiesomagolták a cserépesikót, a török botjával leütötte a csikó fejét s kifizette belőle az oláhokat. Azután búsultak az oláhok, hogy nem ők törték el, mert az egész tele volt pénzzel.

Ha az ember a bal tenyérbe vasfüvet húz, akkor minden zárat ki tud nyitni. Ha pedig láthatatlanná akar lenni, akkor ekképen cselekedjék. Vegye a fekete macska első fekete fiát, azt főzze meg, „bal szivínél van egy porczogó“, ezt vegye be a szájába, ekkor láthatatlanná lesz, s a pénzt elszedheti.

A tolvajt rostaveféssel keresik meg. Belényesen a rostába krajezárt, búzát és egy kis kenyeret tesznek s úgy teszik az ollóra. A kérdés ez:

„Rosta mondd meg Vaszali vitte el a pipát?“ Ha ő volt a tolvaj, akkor a harmadik kérdésnél a rosta megfordul. Fenesen azt hiszik, hogy a hol a rosta megáll, a tolvaj arra ment el. A kérdés ez:

„Szent Péter, Szent Pál, ki vitte el az ódalt?
Szent Péter, Szent Pál, Csánya Kati vitte el az ódalt?
Szent Péter, Szent Pál, nem kutya vitte el az ódalt?
Szent Péter, Szent Pál, Döntöli Trézsi vitte el az ódalt?“

Mindaddig kérdezik, míg a rosta meg nem fordul.

Az Isten a tolvajt csak akkor segíti, ha balkézze lóp.

Dr. Györffy István.

¹ Azt mondja róla a körözölevél, hogy 12 esztendeje hitegeti a népet „34 éves, református, feleséges, gyermekes; barna, szikár termetű, hibás szemeivel csak sajdit, de jól nem lát. Ha gondolkozik, úgy beszél; annyival inkább, ha csalni akar, azon rossz szemét csodálatosan forgaltja, nagyon tudja szóval, sőt énekléssel is tódítja a dolgot, azonban a magyar versek mondására természetlő nagy hajlandósága van. Rendszerint szűrben, csizmában s gatyában szokott járni“. Turkeve, Curr. jk. Tom. X. P. 166.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Házasító dalok.

Valaha a falusi életben nagy szerepük volt a *fonóházaknak*; ezek voltak, hogy úgy mondjuk, a falusi élet szellemi középpontjai. *Miskolczi Csulyak István* zempléni ref. esperes egyházlátogatási jegyzőkönyveiben olvassuk az 1629—1645. évekből, hogy — rendszeren az ivóház mellett — minden faluban van *fonó*, a hol a tiszteletes úr méltó megbotránkozására *laptáznak az ifjak az leányokkal*.¹ És hiába volt az egyháznak minden intése: hogy a fonó tilalmas a keresztyének között, mert *occasio mali*; a fonóban ha mennek, tisztességes házhoz menjenek, de férfit abban az házban ne bocsássanak, mert a fonó nem egyéb, hanem lator-ságnak hajléka; azért mindenütt megvoltak a *conventus nocturni puellarum nentium hieme*, mikor is olyan éneklések, mulatozások, ivások és tánczolások estek, hogy néha a fonóházból — a mint a felvont szemöldökű esperes a *csarnahói* ifjakról panaszolja — az utczára is kikerekedtek.²

A székelység közt ma is megvannak a fonók, de jelentőségük nagyon összezsugorodott. Ma is *czéhba* állanak s külön *kórusba* járnak a konfirmált leányok s külön *kórusba* az asszonyok; a kiket hűségesen felkeresnek ma is a legények és emberek. Ma is itt történik a legtöbb dévajtság: mesélés, tréfás beszéd, találós kérdések feladása, rászedések, egymást kifigurázások, farsang-járások, éneklések és tánczolások.

Ma is megvannak a fonók, de a kender-termelés és házi szöttes elhanyagolása miatt már december vége felé felbomlanak a társaságok munkálnivaló hiányában. A rövid idő, de főleg a farsangból való kimaradás miatt a fonókban a jókedv is, a mulatságok programja is, elselejtetedett, megcsappant. Néprajzi gyűjtő ma se hagyhatja figyelmen kívül a fonókat; de bizony a régi sok játékból, alakoskodásból, énekből és tréfából alig kap valami érdekeset és egészet.

Még aránylag legépebben és a székely fonókban legáltalánosabban megmaradt program-szám az a *szerelemi játék-féle*, melynek keretében a *házasító dalok* vagy, a mint még nevezhetnök: az *eladó nóták* szerepelnek.

A körben ülő 10—12 fonólány közül valamelyik jobb énekes elkezd egy dalt s a többiek segédkezése mellett rendre *eladja* — ez a terminus technicus — mindeniket valamelyik ott lévő, vagy ott nem lévő legénynek. Az *eladás* legtöbbször olyan rendben történik, a milyen sorban a leányok ülnek. Valamelyik leányt kihagyni s el nem adni: az illétőre szégyen és sértés volna. Végül valamelyik bátrabb magát az előénekest is *eladja*, mire a játék — vagy minek is nevez-zük? — befejeződik.

Ennek megfelelőleg a *házasító dal* vagy *eladó nóta* úgy van szerkesztve, hogy magában foglalja a legény nevét; azután, legtöbbször az első rész pusztá ismétlődésével, megnevezi az illető leányt is, a kit leánytársai a legénynek szán-

¹ Történelmi Tár. 1906. 66. és köv. II.

² U. o. 83. I.

tak; vagy fordítva: előbb jön a leány s azután a legény neve; végül következik egy áldásszerű formula, *dallam nélkül*, melyet egyedül csak az előénekes mond s melynek tipikus formája ez:

Szállására, számára,
Sándor, Juczi egyforma,
Éljenek a világba!
Köszönjétek meg! *Vagy ha csak az egyik fél van jelen:*
Köszönd meg!

És ezt az összeéneklést csakugyan meg is kell köszönni. A szemérmesebbek csak egy rövid „köszönöm“-et mondanak. Az ügyesebbek valami ilyen vagy efféle tréfával ütik el:

Köszönöm!
Mikor a küszöbön kiszököm:
Ha érem, bottal ütöm.

De van rá eset, hogy a szereplő felek az összeéneklést nem akarják megköszönni. Az előénekes ugyanis ismeri a különböző szívbeli viszonyokat s rendszeren *a szerint* intézi az eladást, a miért hálával gondolnak rá; néha azonban tréfa kedvéért haragosokat vagy teljesen össze nem illő párokat énekel össze, pl. valamelyik leányt a falu félszemű koldusának adja oda; és vannak egyenesen csufolódo háziasító dalok is, melyeket a legtöbb esetben *köszönet* helyett több-kevesebb nehezteléssel fogadnak. Akármért marad el a köszönet, erre az esetre is van egy átok-féle formula, melyet az előénekes a vonakodók fejére olvas, s melynek tipikus formája ez:

Oda künn a temetőbe'	<i>Vagy:</i> Az én kutyám megkölykezett
Kilencz kutya megdögölve;	Szomszéd szalmájába;
Kalán, villa mellette:	Egyik höngér, másik hengér:
Egyél, Juczi, belőle!	Edd meg vacsorára!

(V. ö. Kiss Á. Magy. Gyermj. 383. 409. 1.)

S azzal mennek tovább, a következő pár összeéneklésére.

Megjegyzem még, hogy ezek az elmondott áldások vagy átkok egyik háziasító dalhoz sincsenek szorosan odakapcsolva. Szabadon változnak és daltól dalhoz cserélődnek, a szerint, a hogy a szükség vagy az előénekes szeszélye hozza magával. Mindenik háziasító dalnak tehát feltétlenül van ilyen, csak elverselt, függetleke; de egészen mellékes, hogy melyik milyen dal után áll, mert egyformán állhat és csatlakozhatik bármelyikhez.

Ezek után elővehetjük magukat a háziasító dalokat.

1. Oda künn a csengőbe'.

Élénken. ♩ = 138. M. M.

1. O - da künn a csen - gö - be', csen - gö - be', Ró - zsa te - rem
a fű - be', a fű - be'.

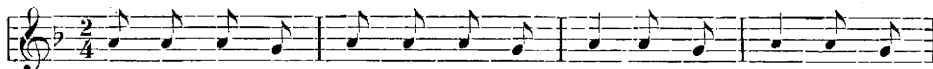
2. Gyere, rózsám, szedj egy párt, szedj egy párt
Köss *Sándornak* bokrétát, bokrétát!
3. Hogyne kötnék szegénynek, szegénynek,
Mint egy szóga legénnek, legénnek!
4. Kötök biz' én hármat is, hármat is,
Hogyha mondja százat is, százat is.
5. Hogyha kérdi: ki küldte, ki küldte?
Juczi asszony tisztelte, tisztelte.
6. S még megaranypilizte, — pilizte,
S még megaranypilizte, — pilizte!
7. Pilizze meg máskor is, máskor is:
Csókot is kap százat is, százat is.
8. Oda künn a csengőbe', csengőbe',
Rózsa terem a fűbe', a fűbe'.
9. Gyere, rózsám, szedj egy párt, szedj egy
Köss *Juczinak* bokrétát, bokrétát! [párt]
10. Kötök én a babámnak, babámnak,
Mint egy szegén leánynak, leánynak.
11. Ha kérdi, hogy: ki küldte, ki küldte?
Sándor uram tisztelte, tisztelte.
12. S még megarany-pelizte, pelizte,
S még megarany-pelizte, pelizte.
13. Pelizze meg máskor is, máskor is:
Csókot is kap százat is, százat is!

Szállásodra, párodra,
Sándor, *Juczi* egyforma:
Éljenek a világba!
Köszönjétek meg!

Kibéd. 1907. II. 14. *Sütő Mihályné.* Erd. Múz. Phon. II. 1. 11. sz.
Arany-pili, arany-peli = aranyfüst, a mit karácsonyfára szoktak tenni az úri osztályok.
Szöveg: Kriza J. Vadrózsák. I. 65. 111. l. — Magy. Népk. Gyűjt. III.
136. 448. l. VII. 298. l. — Magyar Nyelvőr. 1874. 429. l.

2. Kotros rétjin csokros szekfű...

Élénken. ♩ = 132. M. M.

1. Kot - ros rét - jin csok - ros szek - fű el - ter - jedt, el - ter - jedt:

Né - kem bi - zony, *Sán - dor* u - ram, te kel - lessz, te kel - lessz!

2. Kotros rétjin teljes szekfű elterjedt, elterjedt:
Nékem bizony, *Judit* asszony, te kellesz, te kellesz!

Ezét, torma, fokhagyma:
Judit, *Sándor* egyforma!
Köszönd meg!

Kibéd. 1907. II. 12. *Sütő Mihályné.* Erd. Múz. Phon. II. 4. sz. Kotros = határ-
rész neve.

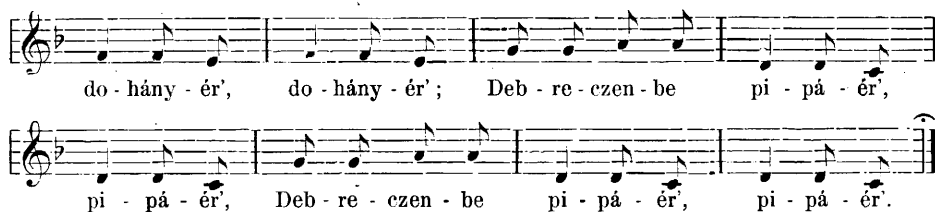
Szöveg: Kriza J. Vadrózsák. I. 112. 332. l.

3. Kicsi dobos, hova méssz...

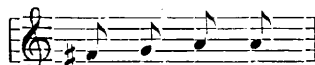
Élénken. ♩ = 132. M. M.

1. Ki - csi do - bos, ho - va méssz, ho - va méssz? Sze - mét domb - ra

Vált. 7. 10. ü.

Deb - re - czen - be.

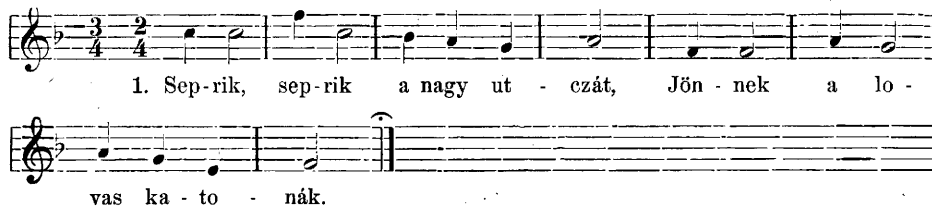
<p>2. Térnél vissza istenér', istenér',
 <i>Juczi</i> asszon kedviér', kedviér'!
 Hogyne térnék szegényér', szegényér',
 Olyan ügyes leányér', leányér'!</p> <p>3. Kiesi dobos, hova méssz, hova méssz?
 Szemét dombra dohányér', dohányér';
 Debreczenbe pipáér', pipáér',
 Debreczenbe pipáér', pipáér'.</p> | <p>4. Térnél vissza istenér', istenér',
 <i>Sándor</i> uram kedviér', kedviér'!
 Hogyne térnék szegényér', szegényér',
 Olyan ügyes legényér', legényér'!</p> <p>Szállására, számára:
 Főzzünk lakodalmára!
 Köszönjétek meg!</p> |
|--|---|

Kibéd. 1907. II. 12. Özv. *Seprödi Jánosné.* E három dallam alapján egyazon dallamnak különböző változata; legprimitivebb az első, legfejlettebb és legbővebb a harmadik alak.

Szöveg: Kriza J. Vadrózsák. I. 113. 130. l.

4. Seprik, seprik a nagy utcát.

Élénken. ♩ = 168. M. M.

<p>2. N. N. <i>Sándor</i> jó katona:
 Azt se tudja, hol a lova.</p> <p>3. N. N. <i>Juczi</i> udvarába',
 Pozdorját rág a jászolba'.</p> <p>4. Nyerit a ló haragjába',
 Hogy nincsen ott a gazdája.</p> <p>5. A gazdája jó katona,
 Egy rongyos ing a nyakába'.</p> | <p>6. N. N. <i>Juczi</i> jó gazdasszon:
 Jókor felkel, hogy dagasszon.</p> <p>7. Keze kövér a szocoktól,
 Szeme nem lát a csipától.</p> <p>8. N. N. <i>Juczi</i> a babája,
 Egy rongyos ing a nyakába'.</p> <p>Szállásodra, számodra:
 N. N. <i>Sándor</i> jóforma!
 Köszönd meg!</p> |
|--|---|

Kibéd. 1907. II. 11. Nagy Sándorné. Erd. Múz. Phon. III. 5. sz. A vezető név (N. N.) szerint változik az illető ütemek beosztása 3 vagy 4 tagúra.

Szöveg: Erdélyi J. Népdalok és Mondák. III. 127. l. — Magy. Népk. Gyűjt. III. 218. 250. l. — Kálmány L. Koszoruk I. 38. l.

5. Pótura-pénzem, garasom . . .

Élénken. ♩ = 152. M. M.

1. Pó - tu - ra - pén - zem, ga - ra - som, Két czi -
gán ver - te tal - lé - rom.

2. Tallérom küldöm <i>János</i> nak,
Hogy küldjön csókot <i>Julán</i> nak.	Szállására, számára,
János, Jula egyforma ;
Keljen a jobb lábára,
Feküdjék az ágyába,
Száradjon a hasára!
3. Pótura-pénzem, garasom,
Két cigán verte tallérom.	Köszönjétek meg!
4. Tallérom küldöm <i>Julán</i> nak,
Hogy küldjön csókot <i>János</i> nak.	

Kibéd. 1908. III. 3. Özv. *Seprődi Jánosné*. Erd. Múz. Phon. XIII. 2. sz.

6. Elhajtám ludamat . . .

Élénken. ♩ = 152. M. M.

1. El - haj - tám lu - da - mat Szen - györ kö - ze - pé - be,
U - tán küld - tem u - ram: Hajt - sa ha - za lu - dam!

Vált. 12. ü.

lu - dam!

2. Vesszen oda uram,
Jöjjön haza ludam;
Még se vesszen szegén',
Me' jó pipás legén'.	5. Egyik ritka madár
N. N. <i>Samu</i> vala,
Másik ritka madár
N. N. <i>Kati</i> vala.
3. Télbe' ganét hánni,
Nyárba' házörzeni,
Gócz alá béülni,
Puliszkát piritni.	6. Illenének együtt
Koszoruba kötve;
Mint székfű s majoránt
Bokrétába kötve.
4. Szengyör közepibe'
Két szép jegenyefa,
Annak tetejibe'
Két szép ritka madár.	Szállásodra, számodra
Fekügyék az ágyadra!
Köszönd meg!

Kibéd. 1903. VIII. 15. *Sütő Mihályné*. Erd. Múz. Phon. II. 2. 3. sz. — Szengyör = Mező- vagy Czigány-Szentgyörgy Maros-Torda megyében. Gócz = sza-

bad tüzelő. Idősebb énekesek úgy éneklék a dallamot, a mint jeleztem, fiatalabbak mindig a változat szerint.

Négy év múlva (1907. II. 12) a szöveget így kezdték:

<p>1. Én elhajtám ludam
Szengyör' közepibe'
Után küldtem uram:
Hajtsa haza ludam!</p>	<p>2. Jőjjön haza ludam,
Vesszen oda uram;
Még se vesszen szegén',
Me' jó pipás legén'.</p>
<p>3. Nyárba' házörzeni,
Télbe ganét hánni;
Gócz alá béülni,
Dohánt vágogatni.</p>	

S ekkor az alább közölt új szövegbe csaptak át: *Széles a Rajna víz*; melyről később (1908. III. 13.) bebizonyosodott, hogy külön önálló szöveg, ugyanazzal a dallammal.

Szöveg: Kriza J. Vadrózsák. I. 119. 1.

Dallam: Almási Sámuel: Magyar Dalnok. I. 159. 1. — Bartalus István: Magyar Népdalok. III. 89. 127. IV. 76. 1. — Kún László: A magyar dal. IV. 35. 1. — A dallam nagy népszerűségére vall, hogy annyi különböző szöveget énekelnek rá s hogy annyifelé található.

A jelzett helyeken mindenütt más-más ritmizálásban és ütemezésben találjuk a dallamot és mindenik lényegesen eltér a tölem közölt lejegyzéstől. *Almási* így hangjegyzezi:

Édesen.

Hej pá - va, hej pá - va! Csá - szár - né pá - vá - ja!

Ha én pá - va vol - nék, Jobb reg - gel fel - kel - nék.

*Bartalus*nál viszont ezeket találjuk:

Léptetve.

III. k. 89. 1.

Hej pá - va, hej pá - va, Csá - szár - né pá - vá - ja!

Ha én pá - va vol - nék, Jobb reg - gel fel - kel - nék.

III. k. 127. 1.

Ke - rülj, ró - zsám, ke - rülj, Ker - tem me - gett ke - rülj,

Ott is csak úgy ke - rülj, Hogy bú - ba ne ke - rülj.

Lassan. IV. k. 76. 1.

Ke-rülj, ró-zsám, ke - rülj, Ker-tem me-gett ke - rülj,
Ott is csak-úgy ke - rülj, Hogy bú - ba ne me - rülj.

A mint látjuk: a hány följegyzés, annyiféle ritmizálás és ütem-beosztás. Bartalus az első följegyzést saját bevallása szerint „egy erdélyi gyűjteményből“ vette, a mely nagy valószínűséggel azonos az Almási Sámuel-féével. Hogy Bartalus ez esetben miért változtatta meg olyan önkényesen az Almási-féle hangjelzést, arra alig lehet megnyugtató feleletet adni. A második följegyzést Bartalus kétségtelenül a népszájról írta le s bizonyára ugyanazt dolgozta ki harmadszor magyarosan és látta el művészi zongorakisérettel.

Legkönnyebben csinálta Kún László. Ő, a mint más forrásokkal is tette, a Bartalus-féle utolsó följegyzést egyszerűen belemásolta a maga gyűjteményébe; tett bele egy-két *koronát*, de minden mélyebb ok nélkül, csupán azért, hogy magát *átíró*nak mondhasssa s ezen a czímen *üzleti* jogot formálhasson a Bartalus munkájához.

Ezek a lejegyzések mind egyazon dallamra vonatkoznak; az eltérések azonban nem *változatokat* jelentenek, hanem kétségtelenül hibás felfogásból és felületes megfigyelésből erednek. Magam is sokat vesződtem, a míg ennek a nagyon népszerű, nagyon használt dallamnak a fent közölt helyes ritmizálását és ütem-beosztását megtaláltam. A mi annál sajátságosabb volt, mivel a dallamot mindig határozott, éles ritmusban éneklik, a melyet igen gyakran lábbal vagy bottal ki is vernek, így: 1, 2, 3, 4—5, 6—; a hol a számokra egy-egy dobbantás és egy-egy szótag, a vízszintes vonalakra szünet, illetőleg a kétnegyed értékű hangjegy 2-ik fele esik.

A nehézséget az okozta, hogy ilyen sajátságos, szokatlan ütem-keveredéssel sem a népzeneben, sem a műzenében addig nem találkoztam. Bizonyára ez a körülmény zavarta a többi lejegyzőket is.

Lejegyzésem helyessége mellett bizonyít az előbbi két dallam (4. 5. sz.), melyben hasonló, bár egyszerűbb ütem-keveredés van; s a melyek éppen ezért nagyban hozzá segítettek a valódi zenei alak felismeréséhez. Mellettem szól, de egyszersmind az Almási-féle hangjelzések megbízhatóságát is bizonyítja, hogy ez a legrégebb lejegyzés még a legjobban megközelíti az eredeti dallam és ritmus formáját. Az Almási-féle lejegyzésben a hangjegyek *mensurája* csak annyiban különbözik az enyémtől, hogy minden dallam-sor végén egy felesleges $\frac{1}{4}$ értékű pauzát jelez; az ütembeosztásban sincs tulajdonképp nagy különbség; úgy is érteimmezhető a dallam, ha az ütembeosztás alapjául szolgáló *hangsúlyt* nem vesszük figyelembe, vagy nem akarjuk egészen szigorúan venni.

Ezzel szemben a Bartalus-féle hangjelzéseket s utána a Kún Lászlóét is, tudományos szempontból teljesen értékteleneknek kell mondanunk. Az első alak magyarosító szándékkal, az utolsó művészi czállal, de mindkettő teljesen önkényesen készült; ezt az önkényességet Kún László üzleti érdekből még fokozta.

A második alakot Bartalus a népszájáról szokatlan ritmusa miatt és magyarzó példák hiányában, egyszerűen tévesen hangjegyezte.

Egyébként az a véleményem, hogy úgy ez a dallam, mint a két előbbi (4., 5. sz.) nem magyar, hanem a mint az egyik szöveg jelzi is (*Széles a Rajna víz stb.*), valószínűen német származású. Ennek megfelelőleg e dallamok eredeti ritmusa $\frac{3}{4}$ ütemű lehetett s csak a magyar nép száján kapta azt a sajátos ütemkeveredést, melynek alig van párja.

Irodalom: Erdélyi Múzeum. 1908. 318. l.

7. Széles a Rajna víz . . .

(Dallama: Elhajtám ludamat . . .)

1. Széles a Rajna víz,
Keskeny palló rajta;
Ne menj reja, <i>Jula</i> ,
Bele esel rólla!	3. Széles a Rajna víz,
Keskeny palló rajta;
Ne menj reja, <i>Lajos</i> ,
Bele esel rólla!
2. Kár volna még neked
Véletlen meghalni:
Egy hitván legényér'
Magad elveszteni.	4. Kár volna még neked
Véletlen meghalni:
Egy hitván leányér'
Magad elveszteni.

Szállására, számára,
Szálljon a jobb karjára;
Vetett ágyad fel van vetve,
Ha Tiszára, ha csuszára,
Hat kalongya zabszalmára,
Köszönjétek meg!

Kibéd. 1908. III. 13. *Sütő Mihályné.*

Szöveg: Erdélyi J. Népdalok és Mondák. II. 139. 318. l. — Bartalus István. Magyar Népdalok. V. 82. VI. 7. l. — Magy. Népk. Gyűjt. VII. 250. 289. 566. l. — Kálmány Lajos. Koszoruk. I. 73. l. — Kún László. A magyar dal. I. 44. l. — V. ö. Magyar Nyelvőr. 1901. 500. l.

Ez a sok feljegyzés kétségtelenül e dal-szöveg nagy népszerűségét mutatja; de a legtöbbször csak mint egyszerű szerelmi dal szerepel, tehát házasító-dal jellegét elvesztette. Egy 1841—1888 között összeírt gyűjteményben pedig (*Dienes Balázs* Dalfüzére végén) így találom:

Tábori dal a Rajnánál . . . a Század elein.

Széles víz a Rajna, Keskeny palló rajta, Ne menj rá galambom, Mert leesel róla.	Nem esem, nem esem A Rajna vizébe; Inkább esem veled Rózsám szerelmembe.
--	---

Valószínűnek tartom, hogy az eredeti forma a *házasító-dal* volt s abból lettek az egyszerű szerelmi dalok, a melyek többnyire csupán töredékek is.

8. Kerülj, rózsám, kerülj . . .

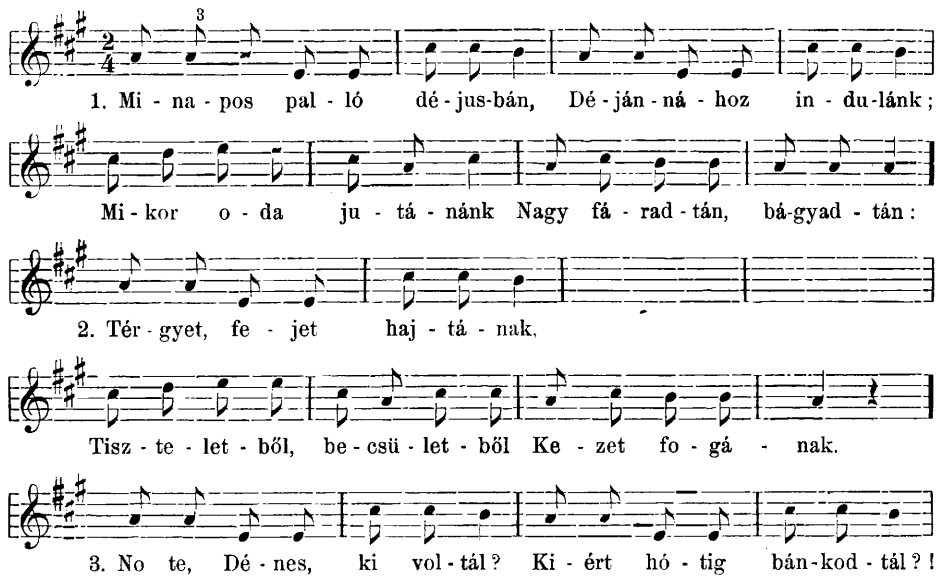
(Dallama : Elhajtám ludamat.)

<p>1. Kerülj, rózsám, kerülj,
Kertem alatt kerülj!
Ott is csak úgy kerülj,
Hogy buba ne merülj.</p> <p>2. Mert ha buba merülsz,
Soha ki se kerülsz ;
Mert ha buba merülsz,
Soha ki se kerülsz.</p> <p>3. Üssed, rózsám, üssed
Asszonyod kutyáját,
Hogy ne ugassa el
Virág-szerelmemet.</p> <p>4. Virág-szerelmemet,
Szép <i>Jula</i> nevémet ;
Virág-szerelmemet,
Szép <i>Jula</i> nevémet.</p> <p>5. Kerülj, rózsám, kerülj,
Kertem alatt kerülj!
Ott is csak úgy kerülj,
Hogy buba ne merülj!</p> | <p>6. Mert ha buba merülsz,
Soha ki se kerülsz ;
Mert ha buba merülsz,
Soha ki se kerülsz.</p> <p>7. Üssed, rózsám, üssed
Asszonyod kutyáját,
Hogy ne ugassa el
Virág-szerelmemet.</p> <p>8. Virág-szerelmemet,
Szép <i>Ferencz</i> nevémet ;
Virág-szerelmemet,
Szép <i>Ferencz</i> nevémet.</p> <p>9. Illenének össze
Koszoruba kötve,
Mint szekfű, majoránt,
Bokrétába kötve.</p> <p>Szállásodra, számodra :
<i>Ferencz</i>, <i>Jula</i> egyforma!
Köszönjétek meg!</p> |
|---|--|

Kibéd. 1907. II. 12. *Bálon Ferenczné.*

Szöveg: Kriza J. Vadrózsák. I. 215. 1. — Bartalus I. Magyar Népdalok.
III. 127. IV. 76., 77. 1. — Kún László. A magyar dal. IV. 35. 1.

9. Minapos palló déjusbán . . .

Mérsékeltén. $\text{♩} = 84$. M. M.

1. Mi - na - pos pal - ló dé - jus - bán, Dé - ján - ná - hoz in - du - lánk ;
Mi - kor o - da ju - tá - nánk Nagy fá - rad - tán, bá - gyad - tán :

2. Tér - gyet, fe - jet haj - tá - nak.
Tisz - te - let - ből, be - csü - let - ből Ke - zet fo - gá - nak.

3. No te, Dé - nes, ki vol - tál? Ki - ért hó - tig bán - kod - tál? !

Bá - na - ti - dat el - fe - lejtsd, Vig ö - rö - mőt ejts!

Sállásodra, számadra,
Dénes, Anna egyforma!
Köszönjétek meg!

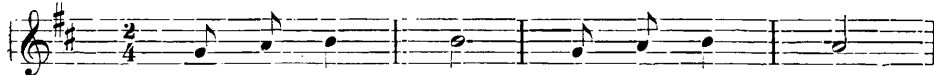
Kibéd. 1908. III. 4. Özv. *Seprődi Jánosné.* — Hiányos, romlott példány, de így is nagyon tanulságos. Az énekes először „*Kicsi dobos, hova méssz*“ (3. sz.) dallamára énekelte ezt a szöveget s phonographra is a szerint vettem fel.: 1907. II. 12. Erd. Múz. Phon. II. 6. sz. Később, egy év múlva, ráemlékezett erre a dallamra, a mely valószínűleg eredeti, csakugyan saját dallama ennek a szövegnek. Sem a szöveg, sem a dallam nem népi eredetű. Felülről került a nép közé; hiányzik a 2-ik szakaszból egy sor; s az első szakasz kétségtelenül ebből a latin vonatkozású versből fordult el:

Minap Apollo Delosban
Dianához indula;
Mikor oda eljuta
Nagy fáradtan, bágyadtan:
Térgyet, fejet hajtának, stb.

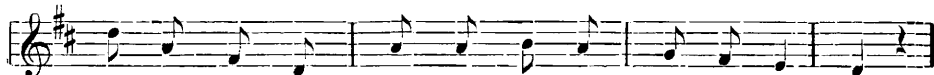
Szöveg: V. ö. Magyar Nyelvőr. XXX. 502. l.

10. Sárga csitkó, pergő rajta...

Mérsékeltén. ♩ = 120. M. M.

1. Sár - ga csit - kó, per - gö raj - ta,

I - haj, csu - haj! Es - te me - nyünk gu - zsa - jos - ba.

2. Ott az asszon káosztát főz,
Ihaj, csuhaj!
Feje felett menyen a gőz.

3. Hányja, veti a kalányját,
Ihaj, csuhaj!
Hova tegye *Juczi* lányát!?

4. Azért ne fájjon a feje,
Ihaj, csuhaj!
N. N. *Sándor* lessz a veje!

Szállására, számára:
Vegye a jobb karjára;
Vetett ágya fel van vetve
Hat csuszára, hat duszára,
Hat kalangya zabszalmára.
Köszönjétek meg!

Kibéd. 1907. II. 11. *Nagy Sándorné.* Erd. Múz. Phon. II. 7. sz. — Dallama azonos *Megy a gőzös Kanizsára* dallamának 2-ik periodusával; ebből van sajátos módon, a tonalitás tekintetbe vétele nélkül, kiszakítva. — *Guzsajos* = fonó; ezt a szót inkább csak Udvarhelyszék felé használják, Kisküküllő mentén ritkán.

Szöveg: Erdélyi J. Népdalok és Mondák. III. 21. 68. l. — Fővárosi Lapok. 1869. I. 21. sz. — Bartalus I. Magyar Népdalok. III. 84. 85. l. — Magy.

Népk. Gyűjt. III. 213. l. VI. 226. l. VII. 247. l. — Kálmány L. Koszoruk. I. 19 l., II. 120. l. — V. ö. Ethnographia. 1915. 141. l.

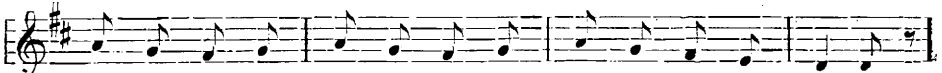
Dallam: Limbay Elemér. Magyar dal-album. II. 48. l. — Kún László. A magyar dal. II. 94. l.

11. Járok egyedül...

Mérsékeltén. ♩ = 120. M. M.

1. Já - rok e - gye - dül, Fé - lek e - gye - dül:

Én ki - rály-ném, kit adsz mel - lém? Ki - vel Bécs-be men-jek!?

2. Sándort adom én,
Őt szeretem én;
Szép ő maga, szép gunyája,
Lobogós gagyája.

4. Juczit adom én,
Őt szeretem én;
Szép ő maga, szép gunyája,
Lobogós gyócs inge.

3. Járok egyedül,
Félek egyedül:
Én királyném, kit adsz mellém?
Kivel Bécsbe menjek?!

Szállásodra, számadra:
Sándornak Juczi párjára!
Köszönjétek meg!

Kibéd. 1907. II. 11. Nagy Sándorné. Erd. Múz. Phon. II. 10. sz.

Szöveg: Kriza J. Vadrózsák I. 125. l. — Magy. Népk. Gyűjt. II. 313. l. — Magyar Nyelvőr. 1901. 234. l. — V. ö. Kiss Áron. Magyar Gyermekek. 378., 389., 390. l.

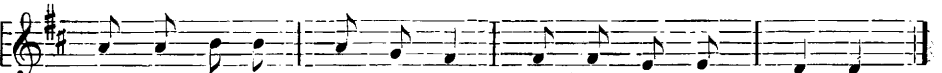
Dallam: V. ö. Kún L. A magyar dal. I. 83. l.

12. A hegyeket s völgyeket...

Mérsékeltén. ♩ = 100. M. M.

1. A he - gye - ket s völ - gye - ket Vaj - jon mi ta - pod - ja?

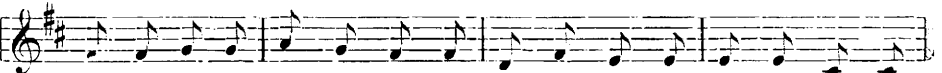

Sár - ga lá - bú kis ma - dár, Ne szállj min - den ág - ra!

Vált. 2. ü.

Vált. 6. 7. ü.

Vált. 7. ü.

4. sze - re - tő-jét 4. ku - pa bor - ra, mé - zes pá - lin - 1. ne szállj min - den

2. Én se hálok mindétig
Derekajos ágyba';
Én se hálok mindétig
Derekajos ágyba'.

4. János uram szeretőjét
Tűzhelyére várja:
Egy pár esókra. liter borra,
Mézes pálinkára.

3. János uram azt beszél,
A mit magad is tudsz;
János uram azt beszél,
A mit magad is tudsz.

Szállására, számára,
János, Juczi párjára;
Éljenek a világba!
Köszönjétek meg!

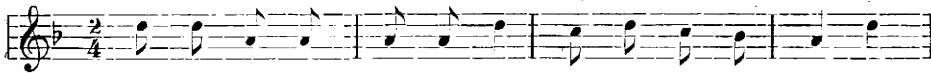
Kibéd. 1907. II. 12. Özv. *Seprődi Jánosné.* — Hiányos romlott példány.

Szöveg: Erdélyi János. Népdalok és Mondák, I. 410. l. — Pap Gyula. Palócz népköltemények. 1865. 51. l. — Bartalus I. Magyar Népdalok, V. 124., 125. l. — Magy. Népk. Gyüjt. I. 282., 587. l. VI. 258. l. — Kálmány L. Koszoruk. II. 190. l. — Magyar Nyelvőr. 1874. 189. l. — V. ö. Kiss Áron. Magyar Gyermekek. 373., 385., 386. l.

Dallam: V. ö. Kiss Áron. Magyar Gyermekek. 26. l.

13. Happ! tűz villog...

Mérsékeltén. ♩ = 108. M. M.

1. Happ! tűz vil-log, nap ra-gyog, Hu-nyo-ri sze-mély-je:

Vált. 2. ü.

Ró-zsa nyi-lik e-lőt-te, Li-li-om u-tá-na. 3. be jutsz

2. *Sándor* uram, édesem,
Te vagy minden kincsem,
Nálad nélkül pediglen
Reménytelen élnem.

5. *Juczi* asszon, édesem,
Te vagy minden kincsem,
Nálad nélkül pediglen
Reménytelen élnem.

3. Mikor eszembe jutsz,
Szép gyönyörűségem!
Akkor ugyan langallik
Bennem a szerelem.

6. Mikor eszembe jutsz,
Szép gyönyörűségem!
Akkor ugyan langallik
Bennem a szerelem.

4. Happ! tűz villog, nap ragyog,
Hunyori személyje,
Rózsa nyílik előtte
Liliom utána.

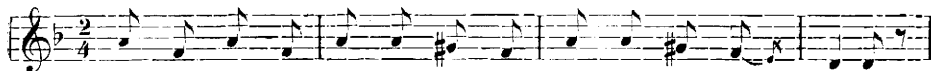
Szállására, számára:
Sándor, Juczi párjára.
Köszönjétek meg!

Kibéd. 1907. II. 12. *Nagy Sándorné.* Erd. Múz. Phon. II. 9. sz. — Hunyori = hunyorgó = hunyorító = kacsintó.

Szöveg: Kriza J. Vadrózsák, I. 117. l. — V. ö. Erdélyi Múzeum. 1892. IX. 548. l. 1896. XIII. 44. l.

14. A nagy réten rózsa terem...

Mérsékeltén. ♩ = 88. M. M.

1. A nagy ré-ten ró-zsa te-rem, Ró-zsa, lel-kem, ró-zsa.

Vált. 1. ü. 3

Vált. 3. ü.

2. Mel-let-te sé-tál 1. ró-zsa, lel-kem

<p>2. Közte sétál <i>Sándor</i> uram,
Sétálj, rózsám, sétálj.</p> <p>3. Kerten által egy vetett ágy,
Vessed, lelkem, vessed!</p> <p>4. Falu végén egy palota:
Talám disznó pajta.</p> <p>5. Benne fekszik <i>Sándor</i> uram
Nagy kani módjára.</p> <p>6. A nagy réten rózsza terem,
Rózsza, lelkem, rózsza.</p> <p>7. Közte sétál <i>Juczi</i> asszony,
Sétálj, rózsám, sétálj!</p> | <p>8. Kerten által egy vetett ágy,
Vessed, rózsám, vessed!</p> <p>9. Falu végén egy palota:
Talám disznó pajta.</p> <p>10. Benne fekszik <i>Juczi</i> asszon
Nagy gönne módjára.
Szállásodra, számodra,
A gönne a kannal egyforma;
Höngörődnek, böngörődnek,
Mint két arany alma;
Surolódnak, vakaródnak.
Mint két varas malacz.
Köszönjétek meg!</p> |
|--|---|

Kibéd. 1907. II. 12. Özv. *Seprődi Jánosné.* Erd. Múz. Phon. II. 8. sz.

Szöveg: V. ö. Magy. Népk. Gyűjt. II. 20. 1. — V. ö. Fővárosi Lapok. 1881. 107. sz. — Magyar Nyelvőr. 1906. 355. 1.

*

Első tekintetre meglátszik a közölt adatokból is, hogy a *házasító dalok* nemcsak *néprajzi, népköltészeti és népzenei*, de általános *műveltségtörténeti* szempontból is igen fontos maradványai a régiségnek. Annaira, hogy érdemes volna velük behatóbban foglalkozni. Eddig tudtommal egyedül *Vikár* Béla írt róluk s ő is csak mellékesen a szentiváni énekről¹ és a regös énekről² szóló dolgozataiban.

Messze vezetne, ha az ott elszórt, sok mindent felölelő és szerteszt ágazó fejtegetéseket a házasító dalokról össze akarnám szedni és nyomon akarnám követni; de azon kívül is: jó és rossz, lehető és valószínűtlen, tréfaság és komolyság oly módon vannak e cikkekben összekeverve, hogy nincs is semmi kedvem a vele való bővebb foglalkozásra.³ Én a magam véleményét éppen csak jelezni kívánom az alábbiakban.

A házasító dalok, a mint a közölt példányokból is kitünik, *tárgyi* összefüggésben vannak egyfelől a szentiváni énekkel, másfelől a regös énekkel; továbbá *formai*: leginkább *stilisztikai* és *zenei* egyezést mutatnak az elképzelt *virágénekekkel*, a közönséges *szerelmi* és *gúnydalokkal* s a gyermekjátékokat kísérő *gyermekdalokkal*.

E sokféle néző egyezés között nem nehéz eligazodni; mert kétségtelen, hogy *elsődrendű, eredetű* jelentősége a *tárgyi* egyezésnek van; a többi mind vagy *párhuzamos* vagy *másodrendű* jelenség, mely egymástól függetlenül vagy későbbi fejlődés, illetőleg romlás eredményeképp jött létre.

Nem tartom valószínűnek, hogy a házasító dal, a mint ma előttünk áll, *eredeti, önálló* termék volna. A néplelek és népköltészet ugyanis nem igen szokott *egy célra, egy időben különböző* formációkat teremteni. Ma ugyan a szerelmes párok összeéneklését három alakban is megtaláljuk: a *szentiváni énekben* (a hol még éli, a *regös énekben* és a *házasító dalokban*; de kétségtelen, hogy ez az

¹ Magyar Nyelvőr. XXX. 353. 401. 450. 498. 1.

² Magyar Nyelvőr. XXXV. 97. 155. 245. 351. 1.

³ V. ö. Erdélyi Múzeum. 1906. 157. és köv. 1.

állapot későbbi idők folyamánya és többé-kevésbé erőszakos fejlődési vagy visszafejlődési folyamat eredménye. Ennek az *egy célra* szolgáló *egy dolognak* feltétlenül *egy* volt eredetileg a *formája* is. És ha meggondoljuk, hogy a házassági dalok lényege, a szerelmes párok összeéneklése, fő és egyetlen tárgya a szentiváni éneknek; ellenben ugyanez csupán mellékes epizód, esetleges részlet az újévi jókívánságok közt a regös énekben: nem nehéz rájönnünk, hogy a házassági dalok eredetét a szentiváni énekben kell keresnünk és nem a regös énekben, a mely maga is a párok összeregeklését minden valószínűség szerint a szentiváni énekből vette.

A dolgot t. i. így gondolhatjuk el. A szentiváni éneknek, a vele kapcsolatos tűzgrással és népszokással egyetemben, kirívó pogány vonatkozása miatt idővel pusztulnia vagy menekülnie kellett. Századok üldözése alatt eredeti formájában meglehetősen ki is pusztult; de közben a szívós néplélek és az üldözésekkel szemben alakoskodni szerető népköltészet, a mit lehetett, megmentett belőle.

A mint a tárgyi egyezések mutatják, a menekülésnek két útja volt: egyik a *regös ének*-felé, másik a *fonó*, illetőleg a fonónak ma is legnépszerűbb program-pontja: a *házassági dal* felé vezetett.

A regös éneket erre a mentő szerepre főleg két dolog tette alkalmassá. Először rokonfajtája; a mennyiben a csodaszarvassal foglalkozó epikai részek után, az újévi varázslások és áldozóskodások közé: a csattos erszény, jótermés és jóltozó majorságok sorozatába, egészen jól bele voltak illeszthetők a házassági jókívánságok. Másodszor az a körülmény, hogy a regös éneknek sokkal szerencsésebb volt a helyzete, mint a szentiváni éneknek; ugyanis időben közel esvén a karácsonyi keresztyén népszokásokhoz, pl. a hozzá sokban hasonló betlehem-járáshoz, többé-kevésbé keresztyén színezetet vehetett fel s ezzel az alakoskodással tovább nyujthatta az életét, mint a tiszta pogánynak maradt szentiváni ének.

Sokkal nehezebb világot deríteni a menekülés másik útjára. Pedig ez volt a fontosabb irány; mert hiszen abból a tényből, hogy a mai házassági daloknak s a régi szentiváni éneknek alapjában véve *egy a tárgyuk is, egy a rendeltetésük is*, nem kevesebb következik, mint valami olyanféle feltevés, hogy *a mai házassági dalok lényegükben azonosak a régi szentiváni énekkel*. Itt tehát nem csupán egyes részletek megmeneküléséről s holmi tárgyi átvételekről volna szó, mint a regös éneknél; hanem maga az *egész szentiváni ének* menekült volna meg — természetesen: bizonyos érthető változásokkal — a mai házassági dalokban.

Olyan feltevés, a mely első tekintetre káprázatosnak látszik; s valóban ide kellenének már a külső és belső támasztékok, hogy ezt a tetszetős, de mégis csak káprázató gondolatot valamennyire is elfogadhatóvá lehessen tenni.

Kiindulhatnánk tán abból a körülményből, hogy a házassági dalok tulajdonképeni lelőhelye a *fonó*. Én legalább 30 év óta ismerem őket, de soha másutt nem hallottam énekelni, csak a fonóban. *Kriza*¹ és *Bartalus*² a házassági dalokkal kapcsolatban szintén hangsúlyozzák a fonót; s ha ők más alkalommal, pl. aratókban, kapálóknak, általában kalákákban is hallották, ez a fonók mellett kétségkívül

¹ Vadrózsák. Kolozsvárt. 1863. 531. l.

² Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye. III. 127. l.

másodrendű jelenség, mely a házasító dalok életében újabb fejlődésnek, illetőleg terjeszkedésnek az eredménye. Ugyanilyen újabb fejlődési mozzanatnak kell tekintenünk azt is, ha néhol a házasító dalokat már lakodalmi daloknak nevezik, mint a hogy az *Ethnographia* legközelebbi közleményében olvassuk.¹

Mindenesetre jó volna, ha a házasító dalok eredeti lelőhelyeül a fonókat igazolni tudnók; mert ebben a kérdésben kétségtelenül ez volna az első fogantyú, melynek segítségével a mai házasító dalokat a régi szentiváni énekkel összekapcsolhatnók. Ez esetben t. i. csak azt kellene megértenünk: hogyan jutott a szentiváni ének a fonókba? És erre nézve van egy olyan írásbeli adatom, a mely a kérdésnek erre az ágára világot deríthet.

Miskolczi Csulyak István, zempléni esperes, már említett egyházlátogatási jegyzőkönyvében 1629. szept. 11-iki dátummal *Kövesd* község lakóiról ezt mondja: „Az szent János tüzet az falu közepin kezdették volt rakni, melyet környül vettek és úgy fontak. De erről elszoktattak.“²

Ez a régi, hiteles följegyzés kétségtelenül a szentiváni népszokás pusztulásának egy közbeeső állomását őrizte meg. Azt az időt jelzi, mikor a tűzrakás a mezőkről és dombokról bekerült a falu közepére s valami módon belekapcsolódott a fonók életébe. Ha tán nem is tudnók kielégítőleg megmagyarázni, miként ment végbe ez a folyamat: a fenti idézet olyan tényt jelöl, melyet semmikép sem hagyhatunk figyelmen kívül.

Azt hiszem: a *tűz* volt az a közös kapocs, mely az egyébként egymással semmi szerves összefüggésben nem lévő szentiváni népszokást és a fonókat összehozta. A fonóknak ma is legfőbb mozgatójuk és fenntartójuk a fűtés és világítás. Azért állnak össze csapatokba, azért fogadnak ki közös helyeket, hogy ez kevesebbe kerüljön. Régen bizonyára még súlyosabb volt ez a kérdés. Nincs tehát semmi valószínűtlen abban a feltevésben, hogy a pogány népszokásnak menedékre, a fonóknak világító tűzre lévén szükségük: e kettős szükséglet hozta létre azt a kapcsolatot, melyből a mai házasító dalok születtek.

Nem lehetett akadály a ennek az egybekerülésnek a különböző *időpont*. Ma ugyan a fonóknak már karácsony előtt végük van, de még 20—30 évvel ezelőtt húshagyó kedd volt a hivatalos zárópontjuk. Azután, ha volt is fonnivaló, nem gyűltek többet egybe a fonók; a miben kétségkívül az egyház hatását kell látnunk, a mely ime a fonók idejét is megszabta. Kellett azonban okvetlenül lenni olyan időnek, a mikor a fonók, leszámítva tán a legszorgosabb nyári dolog-időt, egész éven át tartottak. Miskolczi Csulyak István följegyzése sem téli időszakra vonatkozik, mert akkor ugyan nehéz kiülni az utcza közepére és ott fonnni, bármekkora tüzet rakjanak is melegítőül.

Nem tartom tehát lehetetlennek, hogy régen, mikor a kender-termelés és háziszöttes-készítés virágjában volt, a kender-munka végeztével, mindjárt szeptemberben megkezdődött a fonás és tartott egészen nyár elejéig. Ekkor volt a záróest, a melyet ma is bizonyos ünnepélyességgel ülnek meg. Ezen az estén nem dolgoznak, hanem lakmároznak s mindenféle mulatsággal, játékkal és tánczczal

¹ *Ethnographia*. 1915. évf. 140. l.

² *Történelmi Tár*. 1906. 87. l.

töltik el az időt. Ez a záró est, a mely ma deczember végére esik, az én gyermekkoromban még húshagyókedden volt; még régebben igen könnyen közel, vagy éppen egybe eshetett a szentiváni éjszakával s szépen felszivhatta és magával hurcolhatta az ügyis pusztulásra szánt és menekülésre kész pogány népszokást.

Akármiért és akárhogyan történt: előttünk áll az írott följegyzés, mely a szentiváni népszokás és a fonók kapcsolatát igazolja. A további kérdés tehát csupán az lehet: mi lett a szentiváni népszokás sorsa azután, hogy a fonókba került; s mi módon lett a szentiváni énekből házасító dal?

Az a gondolatom, hogy a fonók eleinte a szentiváni népszokást minden járulékaival egyetemben, tehát a maga teljes egészében, felölelték. Úgy képzelem a fejlődés vagy romlás menetét, hogy először a fonók, kivált ha közel vagy éppen összeesett záróestjük a szentiváni éjszakával, kimentek a mezőre és ott rakták meg a tüzet és ott adták elő az egészet. Mikor ettől a papok eltiltották a népet, a záróestén nem mentek ki többet a faluból, hanem ott rakták meg a szent János tűzét a falu közepén s hogy leplezzék a pogány szokást: „környül vötték és úgy fontak“.

Azt hiszem: még ekkor is, a romlás e stádiumában is, megvolt az egész népszokás. A fonókban ma is csinálnak 1—2 órás szünetet, ha valami nagyobb játékra készülnek vagy éppen táncolni van kedvük. Ezek a szünetek alkalmasak voltak a népszokás előadására akkor is, a mikor a fonókba szorult népszokás messze elsodródott eredeti időpontjától s azzal együtt a jelentése is kezdett homályba veszni.

Hogy a tűz átugrása még a fonókban is szerepelt, arra perdöntő bizonyítékul szolgálhat a közölt 13-ik házасító dal első sora: „*Happ! tűz villog, nap ragyog*“. Ugyanis mi másra célozhatna ez a ma is énekelt sor, mint a szentiváni tűz átugrására! A „*nap ragyogás*“-ának megértésére sem kell tán olyan messze mennünk s a rokon nyelvekből kétségbeesett szóelemzéseket facsarnunk. Csak meg kell gondolnunk, hogy e dal, a benne lappangó ellenmondással együtt a szentiváni éneknek nem eredeti állapotára vonatkozik, hanem arra a későbbi zavaros időkre, mikor a helyéből kimozdult és lejtőre került népszokás kénytelen volt a fonókhoz alkalmazkodni. Igaz, hogy a szentiváni tűzrakás eredetileg nem nap-sütésben történt; de vajjon később, a romlás idején, mikor a fonókkal kapcsolódott, nem fordulhatott elő olyan eset is, hogy a tűz villogása és nap ragyogása egymás mellé kerüljön?

Erre nézve a mai fonók természetrajzából kevés bizonyítékot meríthetünk, mert ma már ez az egész intézmény sorvadásnak indult s erősen összezsugorodott. De öreg asszonyok emlegetik, hogy régen, mikor sok fonnivaló volt, nemcsak éjjel, hanem nappal is fontak. Akkor az asszonyok nem igen jártak mezei munkára, hanem délutánonként kiültek a kapuk elé s ha este szép holdvilág sütött, a mellett is fontak.

Ebből gondolom, hogy a 13-ik házасító dal olyan időből való, mikor a szent János tűzét nemcsak éjjel, hanem a fonókkal kapcsolatban nappal, mondjuk: délután vagy estefelé is megrakták. Ez is tehát egyik emlékjele annak a romlásnak, illetőleg változásnak, melyen a szentiváni éneknek át kellett mennie, hogy házасító dal lehessen belőle. S valóban: ha a nyáreleji népszokás a fonók miatt

el tudta hagyni eredeti helyét (a mezőt) és eredeti évszakát (nyár elejét): nem tudom, miért lett volna nehezebb a már ennyire megcsúszott népszokásnak eredetileg éjjeli idejét is a fonók kedvéért néha nappalra cserélni?

Mert kétségtelen, hogy miután a szentiváni népszokás a maga sorsát a fonókhöz kapcsolta, azután már kénytelen volt azok szükséglete szerint igazodni.

Bizonyos, hogy eleinte csak nyári időben és csak az utczán fonók gyakorolták ezt a népszokást; a mikor elő lehetett adni az egészet. Később a fonók ideje a kender-termesztés hanyatlásával a téli időszakra szorítkozott; a fonók bekerültek állandóan a házakba; ide már természetesen nem vihették magukkal sem a tűz megrakását, sem annak átugrását. Ilyenformán minden egyéb czerimonia künn rekedt, csak pusztán maga a szentiváni ének maradhatott benn a fonóban.

Elég világosnak és természetesnek látszik így ez az út is, mely a fonók felé vezetett. További bizonyítékot abból meríthetnénk, ha tüzetesen összevethetnők a mai házassító dalokat a régi szentiváni énekkel s magyarázni és mérlegelni tudnók a mutatkozó hasonlóságokat és eltéréseket. Ezzel felelnénk arra a kérdésre is: mennyire változott meg az eredeti szentiváni ének, míg házassító dal lett belőle?

Erre nézve első és elengedhetetlen alapföltétel volna: ismerni a szentiváni ének eredeti szerkezetét. Sajnos, végtelenül töredékes, a mit erről följegyeztek s nagyon bizonytalan, a mit e tekintetben tudhatunk. Ilyen körülmények között tehát csak a legtávolabbi hozzávetésekre szorítkozhatunk.

A mennyire a fogyatékos feljegyzésekre építeni lehet, a mai házassító dal sokkal teljesebb és gazdagabb alakot mutat, mint feltételezett előde: a szentiváni ének. Ha megállhat eddigi okoskodásunk, akkor azt kell következtetnünk, hogy a régi szentiváni éneknek aligha volt olyan *egy szövegű, hivatalos* formulája, mint a minőt a regös éneknél több-kevesebb bizonyossággal megállapíthatunk. A jelenlegi házassító dalok legalább, úgy beállítás, mint dallam és szövegezés tekintetében, sőt még a záradékokban is, a lehető legnagyobb tárgyi és alaki gazdagságot mutatják. És alig lehet feltenni, hogy mind ez a gazdag változatosság későbbi fejlődés eredménye volna.

További eltérés, hogy a házassító dalok nem ölelik fel a falu minden szerelmését, csak a fonóhoz tartozókkal törődnek; de viszont minden egyes pár kedvéért eléneklük újra meg újra az egész éneket.

Az első különbség könnyen megérthető abból a körülményből, hogy a szentiváni ének a fonókba került; csak természetes volt, hogy az egyes fonók első-sorban magukra gondoltak s a hajdan híres hosszú éneket a maguk igényéhez zsugorították. Nehezebb a másik különbség, mert erre ismét azt kell mondanunk, hogy a házassító dalok teljesebb és valódibb formát őriztek meg, mint a minőt az eredeti szentiváni ének fogyatékos följegyzései mutatnak. Ha a tűz átugrására gondolok, melyet minden szereplő leánynak külön meg kellett tenni; és ha az efféle népszokások lefolyásának ünnepélyes, czerimóniás menetét tekintem: inkább kell hinnem a házassító dalnak, mint azoknak a feljegyzéseknek, melyek a szentiváni énekben a szerelmesek neveit, mint valami leltárt, egyszerűen felsorolják s az egész névsort egy ének keretébe foglalják.

Ezek az ellentétek kétségtelenül megvannak; de véleményem szerint egyik sem olyan természetű, hogy eredeti feltevésünket, t. i. a házасító daloknak a szentiváni énekből való származását, megdönthetné. Az összes eltérések két körülményre vezethetők vissza: az eredeti szentiváni ének hiányos és felületes feljegyzéseire s még inkább arra a szerencsés helyzetre, hogy a szentiváni éneknek fonókba menekült alakja jobban védve volt a romlástól, s így tökéletesebben megmaradt, mint továbbra is szabad életet folytató eredeti formája.

Mindent összevéve, úgy gondolom tehát, nyugodt lélekkel állapíthatjuk meg az elmondottak alapján a szentiváni ének sorsáról és a mai házасító dalok eredetéről a következőket.

Minden jel arra vall, hogy a házасító dalok csakugyan a régi szentiváni énekek maradványai. A fonóknak e tekintetben ugyanolyan mentő szerepük volt, mint a regölésnek; de míg a regösének csak egy tárgyi részletet mentett meg belőle, a fonó magát az egész éneket pártfogásába vette; s épebben fenntartotta a házасító dal alakjában, mint a minő formát ma a szabadjára hagyott és pusztulásnak indult eredeti népszokás mutat.

Következik ebből, hogy *elsőrendű, eredetű* erejük csak azoknak a tárgyi és alakai egyezéseknek van, melyek a házасító dalok és szentiváni énekek közt mutatkoznak. A regös ének és házасító dalok tárgyi egyezése tehát csak *párhuzamos* jelenség. Ugyan ilyen *párhuzamos* jelenségnek tartom azokat a stilisztikai, nyelvbeli hasonlóságokat is, melyek a házасító dalokban a *virágénekekre* emlékeztetnek. Mindkettő szerelmi tárgyú és körülbelül egykorú termék; s így könnyen létrejöhettek ezek az egyezések egymástól függetlenül is, a nélkül, hogy egyik a másiktól eredett volna.

Sokkal fontosabb az az egyezés, mely a házасító dalokat a közönséges szerelmi, gúny- és gyermek-dalokkal hozza összeköttetésbe. Kétségtelen, hogy ez a jelenség is *másodrendű*; mert feltétlenül a fejlődés, illetőleg romlás egy későbbi állapotában lépett fel; azonban itt olyan tüneményeket is találunk, melyek az egyszerű felemlítésnél többet érdemelnek.

Népköltési gyűjteményeinkben egész sereg szerelmi és gúnydalt találunk, a melyek kétségkívül házасító dalok voltak. Nem volna tehát értéktelen munka: összeszedni mind azon töredékeket, melyek a házасító dalból kiszakadva önálló életet kezdtek élni; mert ilyen módon több rossz helyre iktatott népköltési adaléknak megtalálnók nemcsak illetékes helyét, de többé-kevésbé homályos jelentését is. A közölt adalékokból pld. kétségtelenné válik, hogy a híres páva-ének (*Hej páva, hej páva*) épp úgy házасító dal volt, mint ez a különös szövegű dal: *Oda künn a csengőbe*; jóllehet az elsőt Erdélyi János,¹ a másodikat Kriza János² mindjárt gyűjteményük elején, a szerelmi dalok, illetőleg balladák, dalok és rokonneműek csoportjában, közlik. Érdekes pld. a közölt 12-ik házасító dal szövege is, melyből szerelmi,³ de egyszersmind hazafias dal is alakult (ha ugyan nem öntudatos készítmény):

¹ Népdalok és Mondák. 1846. 5. l.

² Vadrózsák. 1863. 65. l.

³ Pap Gyula: Palócz Népköltemények. 1865. 51. l.

Zúg az erdő, zúg a mező,
 Ugyan mi zúgatja?
 Talán bizony Perczel Móricz
 A lovát ugratja.

Szép ő maga, szép mindene,
 Szép a paripája,
 Vigan vágat a honvédek
 Nyalka táborába.¹

Csak éppen izelítőül említem e példákat, melyek igazolják, hogy népköltési gyűjteményeink anyagában csakugyan több házasító dalból való különböző helyekre osztott töredék lappang.

A legtöbb e fajta egyezés kétségtelenül olyan úton keletkezett, hogy a divatból kimenni kezdő házasító dalok szebb és jellemzőbb bevezetéseit a néplélek belementette a szerelmi dalokba. Vannak azonban jelek az ellenkezőre is, hogy t. i. a már teljesen önállóvá lett s eredeti (szentiváni) rendeltetését elvesztett házasító dalok egyes elemeket a már ismert dalkészletből vettek. Különösen ilyeneknek kell tartanunk a gúnyolódó, tréfás részeket. Ha elfogadjuk a szentiváni énekből való eredés elméletét, az összes tréfálgató, gúnyos házasító dalokat későbbi fejlődés eredményének kell tartanunk; ezekre, legalább eddigi tudásunk szerint az eredeti szentiváni énekekben semmi alapot sem találunk.

Szintén későbbi fejlődés eredményének, esetleg párhuzamos jelenségnek kell tartanunk *gyermekdalokkal* egyező vonásait is a házasító dalnak. Mindkettő régi idők primitív terméke s mindkettőnek egy a célja: játékot csinálni. Egyes dallamok primitív szövése s a szövegek vastag naivsága egyformán eredeti vonása lehet mindkettőnek. Valószínű azonban, hogy egyes házasító dalok, mint pld. a közölt 11-ik és 12-ik, továbbromlás, esetleg utánzasképen kerültek le a gyermekdalok közé. Gyermekdalaink és gyermekjátékaink legnagyobb része úgy sem egyéb, mint a nagyok szokásainak és játékainak jól-rosszul megértett utáncsinálása.

Ez lett volna hát a szentiváni ének sorsa; s ez volna a házasító dal *ősi, távolabbi* eredete!

A mi a közölt adalékok *közelebbi* eredetét illeti, sajnos, erre nézve sincsenek sokkal erősebb bizonyítékaink. Legtöbbet tanulhatunk még a dallamokból.

Végig nézve a közölt dallamokat, különböző típusokat veszünk azok között észre. Az 1., 2., 3., 11. számúak egészen a gyermekdalok típusából valók. Ugyanoda tartozik a 14-ik is, de ezen már erősen érzik az oláhos íz. A gyermekdal egyszerű ritmusa szép, gazdag és meleg dallammal párosul a 12-ik és 13-ik számúakban. Viszont divatos szerelmi dal töredéke a 10-ik. Külön figyelmet érdemel a 4., 5., 6. tiszta német dallama s a 9-ik számú, melyről első tekintetre meg lehet állapítani, hogy nem népies dallam.

E sokféle dallam-típusból nem nehéz kihozni a közölt adalékok valószínű származását. Eredeti magyar termékek lehetnek azok, melyek egyeznek a gyermekdalokkal vagy legalább közel állanak azokhoz. A nagyok játéka ugyanolyan egyszerű ritmust és dallamot kíván, mint a kicsinyké. A házasító dalok legfejlettebb s egyszersmind legeredetibb, tehát legmagyarabb dallamának a 13-ikat tartom. Gyermekdal az alapszöveve, de már benne van a szerelmi érzés heve és bája. Az oláhos ízt csak mellékes tünetnek tartom, de már a német dallamok gondolkodóba ejthetnek: vajjon ez az egész szerelmi játék és énekfaj nem a németektől került-e hozzánk?

¹ Magyar Népköltési Gyűjtemény. 1872. I. 282. 1.

Erre nézve a 9-ik számú dal nyújthat felvilágosítást. Ennek szövege is, dallama is nem népi eredetű. Kriza is, más gyűjtők is emlegetnek latin szavakkal kevert háziasító dalokat.¹ Kár, hogy ezeknek pontos felgyűjtését és közlését elmulasztották, mert ezek bizonyítják, hogy a háziasító dallal kapcsolatos szerelmi játék valaha nemcsak a köznép között, de a míveltek osztályában is el volt terjedve.

Köztudomású, hogy az u. n. kultúr-idegenségeket a míveltebb néposztály közvetíti a köznép felé; tehát azok a német dallamok is, mint *Minap Apolló Delosban* szövege, a míveltebb rétegből került le a köznépi költészetbe.

Olyan jelenségek ezek, a melyek új oldalról teszik próbára a háziasító dalok eredetéről szóló elméletet. Olyan népszokással, illetőleg műfajjal van dolgunk, a mely valaha nemcsak a köznép körében, de a magasabb míveltségi rétegekben is el volt terjedve; sőt nemcsak *Magyarországon* volt divatos, hanem, bár a kezembe került eddigi források semmit sem tudnak róla, kétségtelenül otthon volt *Németországban* is: különben honnan kerülne a magyar köznép ajkára tipikus német dallamok, s hogyan énekelne a magyar fonókban a Rajna vizéről?

Hogy ez a messze mutató érdekes távlat beleillik-e a szentiváni énekről szóló elméletbe: olyan kérdés, a melyet könnyű felvetni, de a melyre megnyugtató feleletet ez idő szerint lehetetlen adni.

De természetesen: ha mindjárt meg is dölne a háziasító dalok eredetéről szóló elmélet, ez a körülmény nem érintené azt a nagy értéket, melyet különösen *míveltségtörténeli* szempontból ezek a dalok magukban véve is képviselnek. Olyan keveset tudunk a régi világ fiatalságának kedvteléseiről, szórakozásairól! Íme, egy játék, melyet nem emlegetnek írott források, melyről nem ír sem *Bethlen Miklós*, sem *Apor Péter*, a mely mégis századokkal ezelőtt, századokon keresztül, kedvelt szellemi mulatsága volt a minden rendű és rangú felserdült ifjúságnak.

Seprődi János.

IRODALOM.

Dr. Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei.* A Magyar Tudományos Akadémia archaeologiai bizottságának megbízásából írta — — — levelező tag. 18 műmelléklettel és 54 ábrával. Budapest, 1915. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Ára 30 korona. (2-rét, IV. és 174. l.)

E mű tartalma a részletező „Tartalomjegyzék“ szerint a következő:

Első könyv. A magyar rovásírás irodalma. I. XIII.—XVI. századi krónikások és emlékirók. — II. Telegdi és Baranyai Decsi János. — III. A régi grammatikusok, literátorok és diplomatikusok. — IV. Felfedezések, hamisítványok és tudományos tévedések. — V. A tulajdonjegyek téves szerepe. — VI. A M. Tud. Akadémia és a M. Nemzeti Múzeum beavatkozása. — VII. A konstantinápolyi és bolognai emlékek felfedezése.

Második könyv. A magyar rovásírás hiteles emlékei. Első fejezet. A középkori krónikások és a XVI. századi emlékirók följegyzései. I. A Nemzeti krónika

¹ Vadrózsák. 1863. 531. l. — Magyar Nyelvőr. XXX. 502. l.

szövege 1221 tájáról. — II. Kézai Simon szövege 1282 tájáról. — III. Thuróczy János 1488 előtti följegyzései. — IV. Bonfini Antal XV. századi följegyzése. — V. Oláh Miklós följegyzése 1536 táján. — VI. Benczédi Székely István 1559-iki világhírnévkönyvének adata. — VII. Veit Goliel följegyzése I. Ferdinánd korából. — VIII. Verancsics Antal († 1573) följegyzése. — Második fejezet. A középkori bolognai emlék. I. Marsigli másolata. — II. A másolat két bustrophedonja. — III. A fára rovott naptár. — IV. Az első bustrophedon szövege. — V. A második bustrophedon naptára. — VI. Korhatározó adatok. — Harmadik fejezet. A csikszentmihályi felirat. 1501-ből. I. A felirat két másolata. — II. A felirat megfejtése. — III. Megtévesztésre szánt utánpótlások. — IV. A felirat hitelessége. — Negyedik fejezet. A konstantinápolyi felirat 1515-ből. I. A felirat felfedezése. — II. Derschwan konstantinápolyi másolata. — III. A felirat megfejtése. — IV. A prágai és wolfenbütteli másolat. — V. Történeti vonatkozások. — Ötödik fejezet. Szamosközy István rovásírásos emlékei. I. A florencai rovásírásos könyv híre. — II. Két rovásírásos emlék. — Hatodik fejezet. Telegdi János Rudimentája 1598-ból. I. Könyvészeti eligazodás. — II. A giesseni másolat. — III. A hamburgi másolat. — IV. A marosvásárhelyi másolat. — V. Egyéb másolatok nyoma. — Hetedik fejezet. Az enlakai felirat 1668-ból. I. Bárány Orbán Balázs felfedezése. — II. Szabó Károly megfejtése. — III. Egyéb megfejtési kísérletek. — Nyolcadik fejezet. Kájoni János följegyzései 1673-ból. I. Kájoni élete. — II. Kájoni rovásírásos följegyzései. — III. Kájoni eredeti betűsora.

Harmadik könyv. Írástörténeti eligazodás. Első fejezet. A magyar rovásírás rendszere. I. Az írás eszközei. — II. Rovás, sorvezetés és bustrophedon. — III. Betűrovás, magánhangzóugratás, összerovás és pontozás. — Második fejezet. A magyar rovásírás és a középtengermelléki írásrendszer kapcsolata. I. A rokonsági kapcsolat kérdése. — II. A középtengermelléki ős írásrendszer rováson történt ókori elterjedése. — III. A germán runa és az ó-török rovásírás. — IV. A magyar rovásírás helye az egyetemes írástörténetben.

Wiklund K. B.: *Saivo*. Till frågan om de nordiska beständsdclarna i lapparnas religion (A lappok vallásában levő skandináv alkatrészek kérdéséhez). Le monde oriental, X, 1916.

Wiklund professzor, Társaságunk érdemes kültagja, e 30 lapra terjedő értekezésében oly kérdést vett a philologiai vizsgálódás bonczkére alá, mely a finnugor népek mitoszi hagyományával foglalkozók között különös érdeklődésre számíthat. Az *Ethnographia* 1905-iki évfolyamában e sorok írója „A lappok mitoszi emlékei“ című értekezésében a *saivo*-kérdés mibenlétét is vázolta s arra a következtetésre jutott, hogy a *saivo* szó eredetileg azonos jelentésű a *seitá*-val, oly különös alakú sziklaképpel, melyekben vagy melyek alatt holtak lelkei tanyáztak. *Wiklund* e kérdést más világításba helyezi.

Az értekezés első felében visszpillantást vet a tudós szerző arra az aránylag gazdag irodalomra, mely a lappok ősvallásának idevonatkozó részével foglalkozik. Minthogy az minden kétségen felül áll, hogy a *saivo*-hagyományok a holtak kultuszával vannak kapcsolatban, elsősorban vázolja a különböző vidékeken élő lapp

töredékek ilyenmü hiedelmeit s kimutatja, hogy alapos bonczolgatásra van szükség, ha e szövevényes, bő hagyományok útvesztőjében végre el akarunk igazodni. A csekélyszámú lapp nép ugyanis óriás földterületen (Norvég-, Svéd-, Finn- és Oroszországban) szétszórta élt és él s három különböző kultúra (finn, orosz, skandináv) évszázados hatásának volt kitéve s így nem csoda, ha a róluk szóló forrásművekben nagy a zavar és gyakori az ellenmondás. *E. Reuterskiöld* „Källskrifter till lapparnas mythologi, 1910 (Forrásművek a lappok mythológiájához; ismertetését l. Ethnogr. 1911.) című művének megjelenése óta e forrásoknak ellenőrzése és felhasználása nagyobb mértékben vált lehetővé s e ténynek első, értékes gyümölcse Wiklund fejtegetése.

A saivo-szó s ennek tájnyelvi alakjai (saiva, sajevo, saiwe stb.) sokféle jelentéssel bírnak vagy bírtak a lapp nyelvben különböző vidékek szerint. Így: kísértet, földalatti lény, szent: tó, hal, hegy, bálványkö (seita), áldókő, sőt egész nép, mely férfiakból, nőkből, gyermekekből áll, a kik hasonló módon élnek mint maguk a lappok, csak nagyobb tökéletességben és boldogságban. Ezek földi életükben szintén lappok voltak, s a lappok régente azt hitték, hogy haláluk után ők maguk is saivókká lesznek. Ily saivo-szellemek gyakran segítettek a földieknek, valaki annál hatalmasabb volt, mennél több ily szellem állt rendelkezésére — mint a samánoknak az ú. n. szolgál-szellemek. Ily módon a saivo jelzővé lett s körülbelül annyit jelentett, mint: szent, jeles, különös. Itt megjegyezzük, hogy míg a fejlettebb vallások a „szent“ szót a tökéletesség jelzésére használják, a természeti népek — s így a régi lappok is — a köznapitól elütő, feltűnő, furcsa jelenségekre ruházták ezt a jelzőt. E szónak jelző gyanánt való alkalmazásából lassanként egész „saivo-tan“ (saivolära) fejlődött ki, mely némely író (pl. Jessen) szerint a lappok pogány vallásának alapvető elemévé lett.

A saivo-szónak a fentiekől teljesen eltérő jelentésére akadunk a Kola-félszigeti lappoknál. Náluk e szó *savj*, *sajv* alakban él s „délnyugatot vagy délt“ jelent. A finnországi Inari-lappoknál pedig *saw-ja* annyi, mint: *édes víz*; ugyane jelentésben van meg a Norvégia északi csúcsán élő lappoknál azon jelentésbővüléssel, hogy beömlés nélküli tavat is jelent. E két merőben különböző jelentés: égtáj és tó találkozása Wiklund szerint akként fejthető meg, hogy e szó eredetileg tavat jelentett. Az orosz-lappokhoz közel az első nagyobb édesvízi tó pedig a finnországi Inari (Enare), mely tőlük délre és délnyugatra terül el. A saivo szót már Joh. *Fritzner* (1876) az ó-skandináv *saiw*: tó (see) töre vitte vissza.

A finnben is megvan ez a szó; pl. saivo-kala: édesvízi hal; saivo-vesi: forrásvíz; saivo-järvi: szent tó. A finnek e szót a lappoktól vették át.

Megemlítjük, még, hogy *Lindahl és Öhrling* „Lexicon Lapponicum“ (1780) cz. szótárában e szóról a következő érdekes sorok olvashatók: „*Saiw*, *saiwa*, sanctus, helig. Hoc nomine olim id omne appellarunt, quod sanctum habuerunt, ut e. gr. *saiwa ware*, mons sacer. *Saiwa kedke*, lapis sanctus, idolum lapideum. *Saiwa jaure*, lacus sanctus sive wbi semper aliquid monstrosi et singulare conspiciebatur . . . *Saiwa muora*, arbor sacra, arbor aliqua cultu religioso prosecuta . . . *Saiwa qwele*, piscis portentosus. Olim montes nonnullos ut sanctos reveriti sunt, ad quos faeminis licitum non erat appropinquare, nisi pusillis et quae infra duodecimum aetatis annum erant. In his montibus sacra peragebantur . . . *Saiwa kedke*

e: simpliciter *saiw*, fuere lapides singulari quadam figura, sive humana sive alia quavis. Hos lapides illi coluere, ubi invenere, qui piscatu vixerunt . . . It. de hominibus: *saiwa le sodn*, vir est singularis; stb. (Magyarul: „saiw, saiwa, szent. Hajdan e névvel illettek mindent, a mit szentnek tartottak, mint pl. *saiwa ware*, szent hegy. *Saiwa kedke*, szent kő, kőbálvány. *Saiwa jaure*, szent tó vagy a melynél valami furcsa, különös dolog volt látható . . . *Saiwa muora*, szent fa, oly fa, melyet vallásos tiszteletben részesítettek . . . *Saiwa qwele*, csodálatos (alakú) hal. Régente némely hegyeket szentekül tiszteltek, melyekhez nőknek nem volt szabad közeledni, ha csak nem zsengeknek s azoknak, a kik még nem voltak tizenkét évesek. E hegyeken áldozatokat mutattak be . . . *Saiwa kedke* s egyszerűen *saiw*, különös alakú kövek voltak, akár emberi, akár más formával. Ezeket a köveket imádták ott, a hol találták azok, a kik halászatból éltek . . . Ugyanígy emberekről: *saiwa le sodn*, különös, furcsa ember, stb.)

Kérdés most már: hogyan vette föl e szó e sokféle jelentést? Hogy eredeti jelentése tó, édesvíz volt, azt bizonyítja a nyelvészeti kutatás, mely az ó-skandináv *saiw* alakra viszi vissza. E kifejezés valóban egyike a jelentésváltozás legszebb példáinak. Wiklund bő adatokkal kimutatja, hogy a fejlődés menete a következő volt.

A finnországi Inari-tó környékén lakó lappoknál maradt fenn ez a szó legeredetibb jelentésében; ott minden mitoszi vonatkozás nélkül egyszerűen *édesvizet* jelent, ellentétben a tengervízzel. Ettől nyugatra és délnyugatra a svéd Finmark Pite- és Lule-Lappmark nevű részeiben — bizonyára skandináv hatás alatt — a *szent tó* jelentést kapta. A szent tavak partjain *kőbálványok* (sciták) állottak s a tőről ezekre is átragadt ez az elnevezés (*saiwa-k:dke*, *saiwa-scite*). A fejlődésnek könnyen elképzelhető további folyamán a hegyeken levő bálványok s végre maguk e hegyek szintén megkapták a *saiwa* jelzőt, mely így lassanként általában a „szent“ fogalmát jelölte. A fejlődés végső fokán áll az „alvilági földalatti lény“ jelentés, mely a svéd Åscele és Lycksele járások hegyi lappjainál legelterjedtebb s úgy látszik ott is keletkezett. A hegyi lappok figyelme ugyanis leginkább a hegyeken álló sziklabálványokra irányult, melyekben vagy a melyek alatt szellemek, holtak lelkei tartózkodnak. Itt támadt azután a *saiwo-nép* színes mítosza, mely a kutatók figyelmét legjobban megragadta és lekötötte. Az alvilági népről szóló lapp mítosz azonban annyi rokon, sőt azonos elemet tüntet föl a skandinávok hasonló hagyományával, hogy alig van benne egyetlen eredeti vonás. A *saiwo-nép* ugyanis mint paradicsomi boldogságban élő földalatti nép szerepel a lapp mítoszbán. Már pedig a lappok ősvallásában s sámánizmus foglalta el az uralkodó helyet, az a sámánizmus, mely Ázsia északi részein lakozó néptörzseknél virágzik. A sámánizmusban ilyenmő, keresztény felfogásra emlékeztető paradicsomi nép nincs, hanem igenis vannak ú. n. szolgál- vagy segítő-szellemek, melyek állatok (madár, hal stb.) alakjában állanak kisebb-nagyobb számban a sámán rendelkezésére. E szellemek ősi lapp neve *sucie*, *šuoje* (s ennek tájnyelvi alakjai, mely eredetileg védőt jelent s *H. Paasonen* (Journal de la Soc. Finno-Ougr. XXVI.) szerint azonos eredetű a finn *suoja*: védelem, oltalom szóval, mely közös finnugor tulajdon. Ily módon tehát *saiwo* és *suoje* szó, valamint a velők jelölt fogalmak semmi esetre sem cserélendők össze.

Bán Aladár.

Pulszky Ferencz: *Népmondák.* A magyar folklóre úttörő munkásai közt azon a czimen szokás megemlíteni *Pulszky* Ferenczet, a kitünő archaeológust, publicistát és múzeum-igazgatót, hogy az *Emlény* című évkönyv 1840-ben megjelent kötete végén, rövid bevezetéssel is ellátva, három *ötösjambusba* szedett népmondát tett közzé. Szóvá tette ugyanis, hogy a népdalok gyűjtésével csak egyoldalú munkát végzünk, „nem is figyelvén, hogy mondáink tömegében szebb drágakövek fénylenek, hogy bennök hivebben tükröződnek a nép elmélkedései a multról, reményei a jövőről, hogy ezekbe tette históriáját, költészetét, hitét“. Ily szempontból tekintve, minden népmonda becses adat, mert legalább a nép eszméinek irányát mutatja s bármily csekély legyen is, megőrzést érdemel. Nálunk azonban ilyféle gyűjtemény szüksége még nem érezhető, elég most, ha azon mondákat feljegyezzük, melyeknek költői bece van, tegye ezt mindenki, környékében s a nemzet esodálkozni fog ezen kincsek változatos gazdagságán, mert a szép, nagy gondolatok nem gyérek s a mesterség csak abban áll, hogy fel tudjuk találni, s birjuk a kulcsot, mely a kebleket felnyitja.

„Ily nézetektől vezéreltetve én is hallgattam környékemben a pásztor meséire, a földmivelő elbeszéléseire s midőn itt hármat közülök, tudtomra még ki nem adottat, mutatványul egy nagyobb gyűjteményből az olvasóközönségnek előterjesztek, remélem, hogy talán több követőkre találok, kik majd magyarabb vidékekről közlendenek, mint én *a féltőt, félnémet felföldön* összeszedhettem.“

E közleményt most egész terjedelmében újra lenyomatva megtaláljuk a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának *Pulszky Ferencz kisebb dolgozatai* cz. egyik újabb kötetében. *Dr. Lábán Antalnak*, a ki a czímlap szerint a sajtóárendezés gondjait vállalta, nem ártott volna tájékoztatásul egytémely dolgot megjegyezni. Mert a ki Pulszky népmondáival foglalkozik, annak ma már tudni kell, hogy dolgozatának eredeti fogalmazványa is ránk maradt naplóinak VI. kötetében. (M. N. Múzeum, Orsz. Széchenyi könyvtár Ms. Quart. Hung. Tom. VI. fol. 57–65.) Ebben ugyanis nemcsak a versbe szedett szöveg, hanem az eredeti prózai följegyzés is megtalálható. Megvan a három névtelen közlemény második és harmadik számának czíme is: 1. Karbunkulus a zöld tó felett. — 2. Szüzugrás a szepesi lovagteremben. — 3. Rusbachi apáca. Érdemes lett volna továbbá megemlíteni, hogy Pulszky csakugyan foglalkozott más adalékok összegyűjtésével is. Említett bevezetése végén már tíz lejegyzendő monda címét felsorolta: 1. Földalatti faluk. — 2. Grancsi malom. — 3. Rusbachi apáca. — 4. Bremiti ördöngös kő. — 5. Szüzugrás. — 6. Lublói vár. — 7. Lipniki sziklák. — 8. Macza-nyom. — 9. Monostor alapítása. — 10. Karbunkulus a zöld tó felett. Az utána következő prózai lejegyzések az 5. és 2. számokkal kezdődnek, a kiadott verses szövegek sokat javított impurumával pedig folytatódnak.

Pulszky az „Életem és korom“ I. kötetében az 1835—1836. évszámokkal jelzett fejezet elején megemlíti, hogy Sáros vármegyében ekkor „a népmesékre, családi legendákra, paraszt- és boszorkány-regékre is figyelmet fordítottam“. (103 l.) Mivel a naplók idézett kötetének czímlapja „1838. nov. — 1840. június végeig“ jelzéssel van ellátva, mi azt hisszük, hogy a korábbi érdeklődés még nem fejlődött addig a fokig, a melyen már a szóbanforgó lejegyzések is létrejöttek. Evvel kapcsolatban megállapítható, hogy az „Emlény“ közlésének értékét a verses

átdolgozás már az akkori tisztultabb irodalmi felfogás szerint is leszállította ugyan, de nem akasztotta meg Pulszkynek egyidejűleg bejelentett további gyűjtő-munkását. A naplók következő évi IX. kötetének sokatígérő czimlapja ez lett: „Népmondák és a Magyar Hősrege töredékei. Egyveleg 1841-dikből“. A hátlapon található tervezet szerint Sáros, Zemplén, Szepes, Borsod, Abaúj, Gömör, Trencsén, Pozsony, Nyitra, Győr és Hont vármegyék mondáit kívánta összegyűjteni. Igért tovább egy „Mindenféle“ című elegyes gyűjtést, babonás szokásokat, zsványregéket, historikus regéket a királyokról (Istvánról, Lászlóról, Béláról, s egyéb Árpád-házi királyokról, Mátyásról, az erdélyi fejedelmekről és Rákócziról). „A magyar hősrege töredékei“-nek ezen forrásait szintén fölemlítette: Anonymus, Thuróczy, Kézai Simon, „Népdal szerint“.

A kötetet Sáros vármegyei mondáival kezdte meg s szűkszavú vázlatokban e hármát jegyezte le: 1. Hailigrunti (Heiligengrund vagy Höllengrund). — 2. Váraljai vár. — 3. Dárius kincse (t. i. a komlóskeresztesi kúnhalom alatt). Alább a napló 10. levelén Zemplénből e három monda van följegyezve: 1. Monostor alapítása. — 2. Harangodi puszta. — 3. Macza-nyom. Szepesből a 14. levélen a „Lipnik melletti sziklák“, Borsodból a 23. levélben „Leányvár“, Abaújból a 27. levélben a „Fancsali feszület“, Hontból a 30. levélen „1. Óriásnyomok Pataj mellett. — 2. Szántói juhászno“ czímen találtunk szövegeket. A többi vármegyéből nincs adat. Az 54. levélben található „Mindenféle“ négy rövid lejegyzést foglal magában: 1. Magyar tenger. — 2. Szegény tatár (hihetőleg Kisfaludy K. nyomán). — 3. Hajmáty és Szilágyi (hihetőleg Gegő Elek nyomán). — 4. Csósz árka (így!). A „Haramia regék“ című sorozatból csak az első került papírra: Janosik (61. l.). A „Babona, szokások“ című fejezet (74. l.) elmondja, hogy az ördög hogyan tépásztta meg Keczer vadászát a keresztúton. Ugyanitt van följegyezve néhány babona és ugyanitt vannak felsorolva azok a mithoszi fogalmak, a melyekre a napló vezetője kutatásai során fényt kívánt deríteni.

Végül megemlítjük még, hogy a kötet végén (102. l.) Pulszky „Népmondákról. III.“ czímen újra (talán harmadszor) elmélkedni kezd a néphagyomány mibenlétéről. Azonban most sem jut dülőre, mert a nemzeti hagyományok faji sajátosságainak érdekes fejtegetése közben ez a kísérlete is félben marad.

Az újabb akadémiai kiadvány az itt érintett kézirati anyag tüzetes ismeretése nélkül nagyon megnehezítené azok feladatát, a kik Pulszkyt érdeme szerint kívánnák a magyar folklóre úttörői közt elhelyezni.

S. Gy.

Dr. Lambrecht Kálmán. *A magyar malmok könyve. Történeli anyag.* Írta: —. 48 képpel. Ára 1 K 20 fill. Budapest. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. könyvkiadóvállalata. 1915. „Iparosok Olvasótára“ XXI. évf. 8—9. szám. (8-r. 99 l.)

Szerző 1907. óta végez rendszeres néprajzi és művelődéstörténeli bűvárlatokat a magyar malmok multjára és jelenére vonatkozólag. Bűvárlatainak eredményéről különböző szakfolyóiratokban eddig több részletet mutatott be; a szélmalomról írott terjedelmes tanulmánya pedig e folyóirat hasábjain jelent meg. (L. „Ethnographia“ 1911. évf.!) Ez a közelmultból eredő kapcsolat indít

bennünket arra, hogy, bár e folyóiratnak nem szoros hivatása az ú. n. tárgyi-néprajz művelése és méltatása, szerző malomtanulmányainak legújabb s eddig legterjedelmesebb eredményével foglalkozunk. A „magyar malmok könyve“ gyökeresen magyar könyv, olyanféle nyelvezettel és fölfogással, mint a milyennel hervadhatatlan érdemű Herman Ottónk, kinek szerző tanítványa volt, irt a magyar halászatról, a magyarok nagy ösfoglalkozásáról, a magyarság arczáról, jelleméről, házáról. De ezt korántsem akarjuk szerző rovására írni, mert műve, mint olvasmány, így legalább élvezetes, ha pedig áttanulmányoztuk, arról is meggyőződünk, hogy szerző alapos fölkészültséggel és kritikával dolgozott. Nem az ő hibája, hanem mostoha viszonyainké, hogy ezúttal sem adhatott egészet, hogy nem közölte azt a tanulságos és rengeteg anyagot, valamint részletes ösmeretet, a mit kutatásai közben a magyar malmokra és összehasonlításul még a külföldiekre is, összehordott. De hálásak vagyunk szerzőnek, valamint a kiadóvállalatnak, hogy egyelőre legalább ennyivel is gazdagította a hazai néprajzi irodalmat.

A szerző előbb, előszavában, megállapítja a magyar malmok rendszerét, majd külön-külön és részletesen is tárgyalja az ú. n. „lisztörlő“-malmokat, melyeknek őse az *örlőkő*, fejlődése a *kézimalom*, magasabb foka a *taposómalom*, a *sárazmalom*, a *vízimalom* és *szélmalom*, teteje pedig a *gőzmalom*, *hengermalom*. Majd az ú. n. „nem gabonát örlő“ malmokat mutatja be, melyeknek sorába tartoznak a *kölyű* és *sajtó* elve szerint dolgozó csertörő-, daráló-, fűrész-, gelétörlő-, kásátörő-, kendertörő-, olajütő-, papiros-, paprika-, posztóványoló-, puskapor-, sóörlő-, érezzúzó-, stb. malmok. Rövid, de alapos meghatározását találjuk annak is, hogy a vízimalomoknál mi a *kanalas-*, *alulcsapó-*, *derékbavágott-*, *felülcsapó-*, *hajó-* vagy *tombáczos-malom*, a szélmalomoknál mi a *bakos-*, *papucsos-*, *alulhajtós-*, *felülhajtós-malom*. Mindezeket bőven magyarázza a 48 szöveggép. A történeti anyag végén, külön fejezetben, mondja el, hogy miképen foglal helyet a malom a nép- és műköltészetben, a közmondásban és történelemben, majd a példabeszédekéből és közmondásokból ad bő mutatót és függelékben tárgyalja Verantius Faustusnak a XV. században megjelent forrásmunkáját a malmokról. Hangsúlyozzuk, hogy a jelen könyvben csak az ú. n. történeti anyagot találja meg az olvasó; bízunk azonban benne, hogy a második rész is, melyben szerző behatóan kívánja tárgyalni a malmok különböző szerkezetét, a szerszámot, a lisztet, a malomkövet, a molnár életét, az adózást, a czéhrendszert, valamint összeállítani óhajtja a népies malomipar szótárát, hamarosan, legalább is a mostani általános nyomasztó viszonyok enyhülésével, sajtó alá fog kerülni.

dr. m. l.

Wundt, Wilhelm: *Die Nationen und ihre Philosophie.* Ein Kapitel zum Weltkrieg. Leipzig, 1915, VI. 196 oldal.

Wundt eme legújabb munkája nem tulajdonképeni háborús irat, hanem fontos kiegészítő része ama néplélektani s néprajzi munkáinak, melyekkel munkás életének utolsó évtizedeiben foglalkozott. Néplélektan és néprajz rokon tudományok. Sőt Wundt hatalmas néplélektani művei azt bizonyítják, hogy tudományos néplélektan csak a néprajz alapjain, csak az ethnographusok által összehordott anyag segítségével épülhet fel. De eltekintve ezen általános tudományos szemponttól, speciális

néprajzi tekintetben érdekes a nagy filozófus munkája s különösen munkájának az a része, mely a háborús költészetet tárgyalja.

Művészet, tudomány, külső kultúra — mondja a szerző előszavában — az élénk kölcsönhatás következtében nemzetközivé vált s nem nyújtanak kellő alapot néplélektani magyarázatokra. Kivételt képez a költészet, mivel szorosan fűződik a nép nyelvéhez s bepillantást enged annak lelkébe; továbbá a filozófia, mely szintén egyik kisugárzása a népléleknek, mivel öntudatra emeli a benne élő szellemi áramlatokat s világnézetet nyújt. Fichte azt mondta, a minő valakinek a filozófiája, olyan az ember is. Ezt Wundt a nemzetekre is alkalmazza. Azt találjuk, hogy a különféle kultúrnemzeteknél más-más filozófiai irányok s rendszerek uralják a szellemi életet, visszhangot találnak, nagy elterjedésben részesülnek saját nemzetük körében s áthatják a műveltek, sőt közvetve a nép széles rétegeit is és folytatókra is találnak. Azáltal oly bizonyítékokat nyerünk, oly szellemi és néprajzi átalányértékeket, melyekről következtetni lehet az illető néplélek jellegére. Filozófiájában szintén visszatükröződik az illető nép lelke. Ezzel Wundt új szempontot érvényesített az ethnographiában s egyben meg is tanít arra, hogy hogyan lehet a filozófiát az ethnographia számára gyümölcsözővé tenni. Miután filozófiai módszerével jeliemzte a harcban álló kultúrnemzeteket, rátér a most dúló világ-háborúra, mely ugyancsak megerősíti néplélektani megállapításait. Hiszen a háború hatalmasan fölkorbácsolja a nép lelkét és sokkal élesebben domborítja ki eredeti tulajdonságait. Tekintetbe jönnek elsősorban a harczi dalok, mint a harcosok érzelmeinek leghűbb kifejezői. Most pedig kövessük a szerzőt az előszóban körülírt feladat megoldásában.

Az olaszokról csak röviden nyilatkozik. Nyilván az olasz háború kitörése előtt fejezte be a munkát. Csak azt állapítja meg, hogy az olasz nép szelleme a mai napig sem egységes. Északon inkább a francia pozitívizmus, a racionalizmus, Galilei módszere uralkodik, délen inkább a fantázia, Bruno szelleme.

A francia gondolkodás központja Descartes dualizmusa, mely nem egyéb mint a dogmatizmus s a skepticizmus összeköttetése, mely mai napig is megnyilvánul a francia nép vallásos érzelmeiben. A nagy tömeg abszolút dogmatikus. A műveltek vagy teljesen vallástalanok, skeptikusok, vagy legfeljebb esztétikailag hajlanak a vallás felé, mint pl. a nagy forradalom alkalmával egy színházi hölgy képviselte a legmagasabb istennőt, az észet; Comte is az általa alapított pozitív vallására alkalmazta a katolikus kultusz formáit. Protestantizmus mint népvallás a francziáknál elképzelhetetlen. Ez a skepticizmus adja meg a francia regénynek azt a különös ingert azáltal, hogy a szerző mintegy alakjai fölött lebeg, leírja azokat, de belső részvétel nélkül. Klasszikus példa erre Balsac. Erkölcs tekintetében leghívebben tükröződik a francia néplélek a hazájában elterjedt Guyan rendszerében, mely, mint Comte, csak nemesített egoizmust ismer, mely elhatározó pillanatokban energikus altruizmusba csap át. De ebben is lappang a hajlam, hogy magát kitüntesse. „Dicsőség s hírnév“ a jelszó az egyénre, valamint az egész nemzetre nézve. Azért a francia katona legkedveltebb harczi dala a Marseillaise: „Le jour de gloire est arrivé“. E mondatban eruptív erővel tör ki a francia népjellem. Ez a háború tényleg revans-háború. De nem annyira az elveszett elzászi tartományért, mint inkább az elveszett presztízsért folyik. Dicsőség és hírnév az

asszonyok szeretete mellett a motor a régi lovagregényekben. Ugyanazt fejezi ki az ismert francia jelszó, hogy minden katona a marsallbotot hordja a hátizsákjában; ugyanazt a „Concours“-t, mely a szellemi s technikai életet uralja. Ezen individualizmus nem vezethet igazi idealizmushoz; dicsőség s hírnév nem is a legmagasabb ideálok, hanem csak szubjektív értékek

Angolországban csak a filozófiai realizmus tudott gyökeret verni. Azért csak Bentham utilitárizmusa talált leginkább visszhangra, mert azt állítja, hogy a szerencse nagysága az anyagi javak nagyságától függ. Ez a filozófia a jóllakottak filozófiája. Azért az angol nemzeti dal nem a szenvedélytelen király-himnusz, hanem a régi harszó: a „Rule Britannia“; *Hatalom és uralom*, ezt a bait úgy tekinti, mint a neki juttatandó birtokot. Az angol nép lelke az utilitárizmus felé hajlik. Azért szereti a nyugalmat, ragaszkodik a régi szokáshoz. A regényirodalom Fieldingtől Dickensig leginkább a békés polgári életet tárgyalja. A francia egoizmus centrifugál, az énről továbbterjed az összességre; az angol etika cenzipetál, mindig magamagára tér vissza. „My house is my castle“ vagy „My coutry is my world“. Wundt erősen bírálja ellenfelét, Spencert. Párhuzamot von Comte és Spencer között. Mindketten a néprajzban gyökeredzenek. Az emberiség ősállapotából vezetik le szociológiai elméleteiket. De végeredményben elválnak egymástól. Comte szerint az emberiség a legmagasabb eszme (Grand Être), az altruizmusnál végződik s követeli az egyén odaadását az egészhez „Vivre pour l'Autrui“. Spencer szerint az emberiség csak fiktív fogalom, az állam csak mesterséges test, mely az *én* szolgálatában álljon. „Man versus the State.“ Érdekesen mutatja Wundt az utilitárizmus fejlődését az angol néplélekben. Az angol forradalom előtt *altruistikai utilitárizmus* uralkodott, Hobbes idejében átalakult *egoistikai utilitárizmussá*, míg végre Spencerben *utilitaristikus egoizmusban* végződött.

Legmagasabban áll a német idealizmus, mely áthatja a német néplélek, melynek főhirdetője Kant volt és a melyet Fichte s Hegel kibővítettek. A német katona legkedveltebb harszója a „Wacht am Rhein“ nemcsak a mostani háborúban, hanem az 1870-iki háborúban már első helyen állt. A Napoleon elleni szabadságharcok után évtizedeken át Arndt éneke a hazáról („Vaterlandslied“) mint a német nemzeti himnusz szerepelt. Nyitvahagyott kérdésében tükröződik az akkori tanácstalanság s a remény. Mikor a megvalósulás ideje közeledett, akkor Hoffmann von Fallersleben éneke: „Deutschland, Deutschland über Alles“ lett a német himnusz. Arndt énekét a mostani harszók egyáltalában nem ismerik. Hoffmann énekét csak ritkán hallani; de mindenki énekli: „Die Wacht am Rhein“. Pedig tartalma nem is aktuális, mert a német őrég nem áll a Rajna mentén, hanem a Vogézekben s a Mosel mellett. Ama jelentéktelen francia határesemény, melyből kifolyólag 1840-ben keletkezett, már régen feledésbe ment. A német dalköltészet sokkal szebb énekekkel rendelkezik. 1870-ben véletlenül újra fölfedezték s azóta törhetetlenül uralkodik a német katonaszíven. Népszerűségét azon egyszerű tartalmának köszöni, melyet refrénje ekként foglal össze: „Fest steht und treu die Wacht am Rhein“. *Állhatatosság s hűség*, ezek a tulajdonságok legmagasabban állanak a németeknél; vagy más szóval: a *kötelesség*. Azért leginkább felel meg a német népléleknek. Hegel megkapó képből jellemzi a költészet s filozófia kapcsolatát a külső politikai élethez. „Minerva madarainak repülése alkonyipirkadáskor

kezdődik.“ Azt akarta kifejezni, hogy a költészet és a filozófia virágzása csak a nemzet politikai föllendülése után következik. De — mondja Wundt — ezt a hasonlatot megfordítani is lehet. Van más pirkadás is, mely megelőzi a napot. Csak a történelmi viszonyoktól függ, melyik előzi meg a másikat. A görög kultúra csúcspontját a Plato-Aristoteles-féle kor képezi, de egyúttal az állami élet hanyatlását is. A németeknél viszont a költészet s filozófia előkészítette a német egységet. Mint népének nagy tanítója föltárja a német népszellem kinövéseit is. Erős bizalommal néz a háború kimenetele elé. Biztosra veszi, hogy a megváltozott viszonyok megértést fognak létrehozni a német s francia népszellem között.

Wundt munkája az első komoly és szerencsés kísérlet, mely a néprajzi szempontot alkalmazza a filozófiára s a most dúló világháborúra.

Dr. Schweiger Lázár.

Dr. Buschan, Georg: *Die Sitten der Völker* (Liebe, Ehe, Heirat, Geburt, Religion, Aberglaube, Lebensgewohnheiten, Kultureigentümlichkeiten, Tod und Bestattung bei allen Völkern der Erde). — Három kötet. Több mint ezer szövegképpel és vagy ötven műmelléklettel. (Stuttgart. Union Deutsche Verlagsanstalt. 1916.)

Örömmel vesszük tudomásul ennek a nagyarányú műnek, a mely körülbelül három év óta füzetekben jelent meg, szerencsés befejezését. Szerzője, dr. Buschan György, az ismeretes berlini ethnographus, a Gesellschaft für Völker und Erdkunde elnöke, kiváló szakember, a ki a néprajzi irodalmat már számos értékes munkával gazdagította; többek közt egy népszerű, de tudományos alapon álló Völkerkunde-t és ennek kiegészítésül Menschenkunde-t adott ki, a mely gazdagon illusztrált és jól megírt két könyv már bámulatos olcsóságánál fogva is a néprajzi ismeretnek a legszélesebb rétegekben való terjesztésére igen alkalmas. Új háromkötetes művében összefoglalja az ethnographiai irodalom, a földrajzi utazók és saját kutatásainak eredményeit és élvezetes elbeszélő formában végigvezeti olvasóit a föld összes népeinek erkölcein és szokásain, a legprimitívebb törzsektől kiindulva egészen Európa civilizált népeiig. Megismertet az egyes népek vallási, házassági, születési, temetkezési s egyéb szokásaival, babonáival, mulatságaival, mindenféle szertartásaival stb., visszavezeti a modern kultúrnépek egyes szokásait és nézeteit az ősi pogány hitre, és végeredményben bepillantást nyújt az emberi művelődés fejlődési menetébe, ennek valamennyi stádiumán keresztül.

Bár munkáját elsősorban a német nép szélesebb rétegei részére, tehát népszerűen írta, a szerző közvetve a tudománynak és a szaktudósoknak is tesz szolgálatot, egyrészt azáltal, hogy ezt a rengeteg anyagot összegyűjtötte és rendszerbe foglalta, másrészt azáltal, hogy az ethnographiai illusztrációknak olyan nagy mennyiségét nyújtja, a melyent eddig egy műben sem találunk együtt. A többnyire eredeti felvételek után készült képek egytől-egyig kitünően sikerültek, úgy hogy a mű már csak mint ethnographiai képeskönyv is párját ritkítja. A nagy-nyedréti munka kiállítására egyáltalában fényesnek mondható; a vastag velin-papíron a rajzok valóságos remek; a nyomás szinte fényűző. Ára — 33 marka 60 pf., a mi pénzünk szerint körülbelül 40 korona — aránylag olcsó.

Hogy mennyiben vannak hiányai a Buschan művének, azt a szaktudósok fogják megállapítani. *Egy* hibája, vagy mondjuk hiánya szembeötlő: a magyarokról teljesen megfeledkezik. Igaz, hogy az európai népekkel kissé mostohán bánik (mindössze 180 lapot szentel nekik, a minnek majdnem fele a képeknek jut), a mit tulajdonképpen nem is vehetünk tőle rossz néven, mert itt nagyrészt terra cognita-val van dolgunk.

Dehát a germán, román, szláv és a balkán nemszláv népekről szóló fejezeteket még egy fejezet követi, a melynek címe: „Die übrigen in Europa vertretenen Stämme: Lappen, Finnen, Basken, Zigeuner“. Tehát minden népről emlékszik meg, csak a magyarról nem! (Még az alfabétikus lajstromban sem találjuk sem a Magyarren, sem az Ungarn szót!) Ezt az aligha szándékos mulasztást alkalmasint annak tudhatjuk be, hogy a szerző, a ki az 56 füzethez volt kötve, a könyv vége felé rövidebbre volt kénytelen fogni az anyagát, a minnek a levét mi magyarok isszuk meg!

Peisner Ignác.

Dr. Györffy István. *Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedfélszáz év óta.* Írta: —. Ára 1 K 50 f. Budapest, Kempfner Sándor könyvkereskedő bizománya, Múzeum-körút 21. Különlenyomat a „Földrajzi Közlemények“ 1915. évfolyam, XLIII. kötet, 6—7. füzetéből. (8-r. 37 l. és 1 melléklet.) Folytatása, szerves kiegészítőrésze ez a füzet annak a nagyszabású beszámoló-sorozatnak, melyet szerző a biharvármegyei Fekete-Körös vízvidékén, az ottani rendkívül érdekes és eddig figyelemre alig méltatott magyar és oláh falvak történelmi multjának földterítése és néprajzi jelenének megállapítása céljából végzett kutatásainak eredményeképpen, különböző folyóiratainkban és önállóan is, időről időre kiadott. Szerző ez alkalommal is a legszélesebbkörű irodalmi tájékozottsággal és óriási levéltári anyaggal dolgozott. Bihar vármegye öt járásának, a vaskóhinak, belényesinek, magyarcsékeinek, tenkeinek és bélinek, negyedfélszázévestendőre, valószággal részletes népesedési, nemzetiségi statisztikáját állította össze, még pedig községről községre, mely községeknek, a legtöbbször téves elnevezéssel szemben, még régi magyar vagy legalább is ősi nevét megállapította. Szerző munkálatának, az elsősorban becses demográfiai megfigyeléseken és eredményeken túl, az az érdekes tanulságá is mutatkozik, hogy a magyarság és oláhság faji harezának ezen a kicsiny, de tipikus területén föllelhető jelenségekből sikerrel oszlatja el azt a pesszimizmust, mely a keleti magyarság eloláhosodásának kérdésében a közfelfogásban alaptalanul gyökeret vert. A nagy fáradozással és alapos kritikával készült mű éppen ma, a magyarság élet-halálharezában, hatványozottabb érdeklődésre tarthat számot!

dr. m. l.

Néprajzi könyvészet 1914-ről.

1. Magyarország.

Aesculap. Babonaszágok a gyógyászatban. Pesti Hirl 182. sz.

Alpi Gyula. Bűbájosok és boszorkányok Komárom vármegyében. Komárom, 1914.

Jókai ny. (8-r. IV, 61 l.) 1 K 20 f.

Babissa József. A szlávóniai magyarokról. Debrecz. Protest. Lap. 20—22. sz.

Bárdos Lajos. Lakodalmi szokások Göcsejben. Fehérmegye. Napló 13., 14. sz.

- Bartha József.* Újabb vélemények a Toldi-mondáról. Fölösleges kutatások. (Toma I.: Élet és irodalom 258—268. l.) — Ism. Heinrich Gusztáv. EPhK. 234—236. l.
- Bartók, Béla.* Cântece poporale românești din comitatul Bihar. (Ungaria.) Bucuresți. (8-r.) 5 lei. — Ism. Schmidt Tibolt. Népr. Értes. XV. 304—306. l.
- Bartucz Lajos.* A jászdósai honfoglaláskori koponyákról. Budapest, 1914. (8-r. 11 l.)
- Bátky Zsigmond.* Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. — Ism. Bellovics Bálint. Anzeiger d. ethnogr. Abt. d. Nationalmus. VI. 318—320. l.
- Bátky, Sigismund.* Daten zur volkstümlichen Bauweise in Bánffy-Hunyad und Umgebung. U. o. VI. 44—66. l.
- Bellosics Bálint.* Adatok a bácsbodrogmegyei szokások tárgyi néprajzához. Bácsbodrog vm. Tört. Társ. Évkönyve 30. évf. 12—22. l.
- Bellosics Valentin.* Spindeln mit Köpfen bei den Schokazen des Bácsér Comitates. Anzeiger d. ethn. Abt. d. Nationalmus. VI. 280—286. l.
- Bencze József.* Zsidó elem a sárvárvidéki népköltészetben. Mult és Jövő 254—256. l.
- Berze-Nagy, Johann.* Stein-Schupfen im Comitate Heves. Anzeiger d. ethn. Abt. d. Nationalmus. VI. 2 5—238. l.
- Birkás Géza.* A Toldi-monda kérdéséhez. Irodalomtört. 134—136. l. Bartha József válasza. U. o. 280. l.
- Borsos István.* A pápai műipar régebbi emlékei. Pápai Hirl. 1. sz.
- Braun Robert.* A falu lélektana. (A „Huszadik Század könyvtára. 47. sz.) Budapest. (8-r.) 1 Kor. — Ism. Madarassy L. Ethnogr. 50. l.
- Braun, Soma.* Ostergebräuche der Kremnitzer Deutschen. Karpathen-Post 17. sz.
- Ciurdariu, Eleonora.* A lápok anthropológiaiája, különös tekintettel az ecsedi lápra. Budapest, 1914. Fritz ny. (8-r. 22 l.)
- Csallányi, Gabriel.* Netz-Senker im Museum von Szentes. Anzeiger d. ethn. Abt. d. Nationalmus. VI. 41—46. l.
- Csippék, Johann.* Beiträge zur Geschichte der oberungarischen „Olajkár“-en d. i. hausierenden Arzneimittel-Verkäufer. Anzeigen d. ethn. Abt. d. Nationalmus. VI. 254—279. l.
- Damm, Käthe.* Pflanzensymbolik in der Karwoche und am Osterfeste. Pressb. Ztg. 94. sz.
- Darkó Jenő.* A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánczi íróknál. 1910. — Ism. Miskolczi Gyula. Tört. Szemle 387—396. l.
- Debreczeni Miklós.* Az ősmagyar írás néhány hazai s oroszországi emléke. Budapest, 1914. (8 r. 95 l.) — Ism. Ethnogr. 334. l.
- Dornyai Béla.* Tata-Tóváros néprajzához. Tata-Tóvárosi Híradó 14., 15. sz. (Külön is megjelent 8 r. 23 l.)
- Ecsedi István.* A Hortobágy pusztája és élete. Debreczen, 1914. Városi ny. (8-r. 295 l.) 3 K. — Ism. Koch István. Uránia 314 l.
- Ecsedi István.* Néprajzi tanulmányok a Hortobágyon. Debreczeni Múz. 1913. jelentés. 42—48 l.
- Ecsedi István.* A hortobágyi pásztorépitmények. Uránia 65—70. l.
- — A pásztorok étkezése a Hortobágy pusztán. Uránia 126—131. l.
- Ein Osterbrauch in der Eifel und Kokeltal. Kirchl. Blätter 16. sz.
- Ernyey, Josef.* Das Ochs- und Eselspiel in Varjas. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 125—129. l.
- Ernyei, Josef.* Busó-Aufzüge und andere Faschingspiele. U. o. VI. 137—167. l.
- Fábián Gyula.* A szövőszék története. Uránia 55—60. l.
- Fábián, Julius.* Spitzen aus Gyetva. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 109—125. l.
- Fáy Elek.* Ősnépeink műveltsége. Magyarország 152. sz.
- — A mi ősnépeink. A károk. P. Hirl. 99. sz.
- Felszeghy Béla.* A temesmegyei népszokások. A népszokások összeírása. Délmagyar Közl. 106. sz.
- Fest Aladár.* Halászat és állattenyésztés a középkori Fiumében. Századok 657—673. l.

- Fischer, Emil.* Die Thrako-Illyrier und die Arimier. Korr.-Bl. Ver. siebenb. Landeskunde 107—117. l.
- Fogl János.* A Krassó-szörényi románok között. Ethnografiai tanulmány. Ujvidék, 1914. Gutenberg ny. (8-r. 44 l.) — Ism. D. F. Népoktatás (Kalocsa) 234. l.
- Folclor. 1. Vochița de Galeni Timpea. Transilvania 22—24. l. — 2. Hoțul. Cules. Elisar. Tăbăcar. 3. Fata Jancului. 4. Fata Șandruini. Cules. Mih. Costariu. U. o. 145—147. l. — 5. Soacra și noră-sa. Cules. Ana Pantea. 6. Brătul de aur. Cules. Nicol. Zdrenghea. U. o. 189—191. l. — 7. Niculiț, fiior de Șărb. 8. Ghită Cătănuță. Audita dela Gheorg. Zdrenghea. U. o. 234. l.
- Fürst, A.* Das Kismartoner Ghetto. P. Lloyd 136. sz.
- G. J.* A szerető a nótában. Magyarország 319. sz.
- Gere Zsigmond.* Czigánytemetés Léván. P. Hirl. 138. sz.
- Gönczi Ferencz.* Göcsej s kapcsolatosán Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914. Szabó L. ny. (8-r. 690 l.) 25 kor. — Ism. Bán Aladár Bud. Szemle 159. köt. 155—158. l. — Földes Géza. Nemz. Iskola 25. sz. — Havas Irma. Néptanít. Lapja 29. sz. — Sebestyén Gyula. Ethnogr. 332—334. l.
- Gönczi Ferencz.* A zalamegyei vendek. Kaposvár, 1914. (8-r. 70 l.) K 2-40. — Ism. Bán Aladár. Bud. Szemle 159. köt. 155—158. l.
- Gönczy, Franz.* Speise, Trank und Ernährungsweise des Volkes im Göcsej und Hetés (Comitat Zala). Anzeiger d. ethn. Abth. d. ung. Nationalmus. VI. 238—244. l.
- Gönczy, Nicolaus.* Felsenwohnungen. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 252—254. l.
- Gosztonyi Gizella.* Hogyan szórakoztak nálunk a XVII. század első felében. Pozsonyi áll. fels. leányisk. 1913/14. értes.
- Graf, Samuel.* Hianzische Märchen. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde 20—31. l.
- Gréb Gyula.* A szepesi hunnok. 1913. — Ism. th. FPhK. 247. l.
- Gréb, Julius.* Die Zipser Hunnen. Ung. Rundschau 643—656. l.
- Gulyás János.* Husvéti népszokások Gyulán. Nemz. Kultura 160—168. l.
- Gulyás József.* Néhány adat az Árgirus-meséhez. EPhK. 732. l.
- Györffy István.* A feketekörös-völgyi magyarság letelepülése. Az erdélyi magyarság eredete. Budapest, 1914. Kempfner. (8-r. 102 l.) 3 kor. — Ism. Madarassy László. Ethnogr. 249. l. — Viski Károly. Nyelvőr 364—366. l.
- Györffy, Stefan.* Gross-Kumanische Kopfhölzer. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 88—99. l.
- Hajnal, Ignaz.* Kinderspiele in der Bácska. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 130—136, 313—318. l.
- Hegedüs Sándor.* Vizes Tokaj. (Részlet Ember András: „Hegyaljai városok leírása” cz. XVIII. száz. kézirati művéből.) Adalék Zemplén vm. tört.-hez. 285—288. l.
- Heinrich Gusztáv.* A Toldi-mondához. EPhK. 234—236. l.
- Heller, Bernhard.* Der Ursprung des Zauberbegriffs. Ung. Rundschau 976—984. l.
- Herczegh Mihály.* A magyar és orosz nemzet rokonsága. Magyarország 110. sz.
- Herman Ottó.* A magyar pásztorok nyelvkinese. Budapest, 1914. Hornyánszky V. ny. (8-r. XVI, 798 l.)
- Hollósy István.* A magyarság és a szittya nemzetek összetartozandósága. Nemz. Kultura 237—239. l.
- Horger, Anton.* Siebendorfer Csángó Volksmärchen. Übers. v. H. Schlandt. Die Karpathen 7. Jahrg. I. 321—323. l.
- A husvéti piros tojás. Díszítő Művészet 81—83. l.
- Ipolyi Arnold* népmesegyűjteménye. Szerkesztette Kálmány Lajos. (Magyar Népköltési gyűjtemény. Új foly. 13. sz.) Budapest, 1914. Athenaeum. (8 r. XXXII, 532 l.) 6 K.
- Jankovszky Demeter.* Katonaköltészet. Zólyomvárm. Hirl. 15. s. köv. sz.
- Kaindl, Raimund Friedrich.* Bei unsern deutschen Brüdern in Slavonien. Von der Heide 5. sz.
- Karácsonyi János.* A moldvai csángók eredete. Századok 545—561. l.

- Kálmány Lajos.* Hagymányok. Borbély Mihály mondása után. Leírta és jegyzetekkel ellátta —. II. kötet. Szeged. Néphagyománygyűjtő Társ. (8-r. VIII. 210 l.) 3 K.
- Kemenes Antal.* Székely rovásírás és a tulajdonjegyek. Tanulmány. Budapest, 1914. Lampel R. (8-r. 47 l.) 1 K 60 f.
- Kézdy Vásárhelyi Géza.* A Buda-Esztergom vidéki magyarság és Buda város nevének eredetéről. Budapest, 1914. Pallas. (8-r. 38 l.)
- Klein, Samuel.* Topscher Gatscholper. Eine Sammlung von Volksliedern, Sagen, Erzählungen und humoristischen Gedichten in Dobschauer Mundart. Dobsina, 1914. Dobsina és vid. ny. (8-r. 240 l.) 2 K.
- Kohlbach Bertalan.* Sütemények a zsidó szertartásban. Adatok a zsidó néprajzhoz. Izr. Magy. Irod. Társ. Évkönyv 144—162 l.
- Kóris, Koloman.* Geräte zur Hanfbereitung bei den Mátjó. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 1—30. l.
- Kovács, Aladár.* Die Volkstracht im Sárköz (Comitat Tolna). Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 66—87., 206—227. l.
- Köves Károly.* A nő a magyar közmondásokban. Felsőmagyarország 96. sz.
- Lambrecht Kálmán.* Még egynéhány régi malom. (Képpel.) Vasárn. Ujs. 26. sz.
- Lóczy Ferencz.* Erdélyi vérvád 1825-ben. Magy. Zsidó Szemle 209—215. l.
- Lukinich, Emerich.* Die Rumänen unter den Hunyadi. Ung. Rundschau 964—970. l.
- Madarassy, Ladislaus.* Hirten-Windschirme in der kleinen Kumanei. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 30—38. l.
- Magyar Kázmér.* A sárközi fajmagyarok. Nagykőrösi Hirl. 21—24. sz.
— — a lakodalom Kalotaszegen. Nagykőrösi Hirl. 36—56. sz.
- Márkus László.* Hódmezővásárhelyi cserepek. Vasárn. Ujs. 16. sz.
- Marmorstein Artúr.* Új adatok a kazárok történetéhez. EPhK. 148—152. l.
- Moldovan, Silv.* Ardealul II. Tinuturile de pe Murăș. Brassó. (8-r. 120 l.) — Ism. Schmidt T. Népr. Értes. XV. 177. l.
- Móor Elemér.* A Toldimonda és német kapcsolatai. (Német philologiai dolgozatok 13.) Budapest, 1914. Pfeifer F. (8-r. 84 l.) 3 K.
- Moravcsik Gyula.* A csodaszarvas mondája a bizánczi írónál. EPhK. 280—292., 333—338. l. (Külön is megjelent 8-r. 20 l.)
- Móricz Pál.* A szerémség magyarjai. (Magyar tanyák a Száva mentén.) A Cél 773—781. l.
- Némethy Gyula.* Az ősemlék. Tiszántúl 62., 63. sz.
- Novák, Josef Ludwig.* Geschnitzte Firstbretter. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 227—235. l.
- Nyáry Albert br.* A palóc-kérdés. A Cél 499—515., 588—593. l.
- Orbók Loránd.* Bábjátékok. Magy. Iparművészet 257—259. l.
- Palóczy Edgár.* Albán telepek Magyarországon. P. Hirl. 132. sz.
- Pap Domokos.* Magyaros fejdíszek. Marosujvár 4. sz.
- Pávai-Vajna, Franz.* Das Kohlenbrennen in der Gegend von Nagyenyed. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 304—306. l.
- Pávai-Vajna, Franz.* Wasserfilter aus Siebenbürgen. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 306. l.
- Pecurariu, Dionisie.* Considerațiuni asupra artei populare. Luceafarul 198—203. l.
- Platz Bonifác.* Az ember származása. 1913. — Ism. Czilek Balázs. Kath. Szemle 719—721. l. — Hudyma Emil. Religio 757—759. l.
- Platz Bonifác.* A paläolith-ember. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. XIV. 9.) Budapest, 1914. Akadémia. (8-r. 72 l.) 1 K 80 f. — Ism. Czilek Balázs. Kath. Szemle 719—721. l.
- Pongrácz, Alexander.* Urgeschichte der Magyaren. 1912. — Ism. D. S. Századok 518—520. l.
- A régi magyarok tűzimádása. Szilágysomlyó 18. sz.
- Reichl, Josef.* Vom Deutschtum im Westungarn. Von der Heide 1., 2. sz.

- Reissenberger, Karl.* Zur Geschichte der Transmigration. Korr.-Bl. Ver. siebenb. Landeskunde 36—38. 1. (1775-ből.)
- Relković Mita.* Női viselet a kuruczkorban. Nemz. Nénevelés 356—358. 1.
- Révay, Alexander.* Das „Ormányság“. Anzeiger d. ethn. Abt. ung. Nationalmus. VI. 197—206. 1.
- Röheim Géza.* A varázserő fogalmának eredete. Budapest, 1914. Posner-ny. (8-r. XI. 280 l.) — Ism. Bán Aladár. Bud. Szemle 159. köt. 152—154. 1. — Moly Tamás. P. Lloyd 128. sz.
- Rónaky Kálmán.* A farsang Baranyában. Orsz.-Világ 8. sz.
— — A halászat Baranyában. Orsz.-Világ 22. sz.
- Rudnický István.* Ukrajna és az ukrainaiak. Magyarország oroszföldi barátai. Németből ford. K. Zámai Gergely. Budapest, 1914. Nagel O. (8-r. 38 l.) 60 f. — Ism. l. A Cél 851—861. 1.
- Sas Andor.* Görres és a magyar hunmonda. EPhK. 152—154. 1.
- Sasinek, Fr. V.* Bessi balkáni. Slov. Pohľadý 43—45. 1.
- Schwarz, Benedikt.* Beiträge zur Geschichte der Auswanderung aus Baden. Von der Heide 7. 10—12. sz.
- Sebestyén Gyula.* A rovásírásos kalendárium. — nyilatkozata. Magyarország 112. sz.
— — Északi tanulmányút. Jelentés oroszországi, svédországi, norvégiai, dániai és mecklenburgi tanulmányútról. Budapest, 1914. (8-r. 23 l.) — Ism. Ethnogr. 335. 1.
— — Négy emlékirat a hazai néphagyomány emlékeinek országos gyűjtése tárgyában. Budapest, 1914. F. F. magy. osztálya. (4-r. 26 l.)
- Sebestyén Gyula és Bán Aladár.* Tájékoztató a Folklore Fellows néphagyományt kutató nemzetközi tudományos szövetség magyar osztályának a Magyar Néprajzi Társasággal, a Kisfaludy-Társasággal és a Magyar Nemzeti Múzeummal együtt megindított országos gyűjtéshez. 11-ik ezer. Budapest, 1914. (8-r. 16 l.)
- Sebestyén, Karl.* Háromszéker Grabsteine. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 99—105. 1.
— — Fischerei in Lugoshely. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 106—109. 1.
- Sebestyén Sándor.* A primitív népek zenéje. Bölcsészeti doktori értekezés. Budapest, 1914. Attila-ny. (8-r. 67, 1 l.)
- Skrabák K.* A rózsza szereplése a mythosban, vallásban és a világtörténelemben. Kőszegi Híradó 7., 8. sz.
- Szabó, Emerich.* Der Mädchenmarkt in Gaina. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 286—297. 1. — Ernyey J. megjegyzése. U. o. 297—299. 1.
- Szádeczky Lajos.* Erdély őslakói. Erdély 1. sz.
- Szalay Gyula.* Az utolsó boszorkányper városunkban (Kézdivásárhely). Székely Ujs. 33. sz.
- Szeghalmy Gyula.* Geológiai és történelmi reflexiók Békés vármegye praehistorikájához. Nemz. Kultura 89—93. 1.
- Székely Károly.* A népdal életünk különböző korszakaiban. Nagykúnság 20—28. sz.
T. K. A tolnamegyei Sárköz helynevei. Tolnavm. Közműv. Egyll. 1913. évkönyve 47—53. 1.
- Takács Andor.* A matyókról. Eger 32—33., 37—41. sz.
- Tcaiciuc, Nicolae.* Rutenii. Luceafarul 12—19., 49—52. 1.
- Téglás, Ga'riel.* Die Schnitzkunst der Hirten in der Gegend von Retezát. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 299—304. 1.
- Thienemann Tivadar.* A szentgalleni Margit-legenda. Bdp. VIII. ker. főreálisk. 1913/14. értes. 3—8. 1.
- Tömörkény, Stefan.* Ethnographische Kleinigkeiten aus der Gegend von Szeged. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 38—41. 1.
- Tömörkény, Stefan.* Heilmittel in der Tanya. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 244—252. 1.

Tróznér Lajos. A székely népdalokról. Marosvásárh. Kemény Zs. Társ. 1914. Évkönyve 168—176. l.

Vadász Ede. „Zsidó utcák“, „Zsidó-terek“ Budapest. Magy. Zsidó Szemle 171—173. l.

Vakarcs, Koloman. Kirchweihfest der Deutschen in Südungarn. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 307—312. l.

Vámbéry Ármin. A magyarság bölcsőjénél. A magyar-török rokonság kezdete és fejlődése. Budapest, 1914. Athenaeum. (8-r. 223 l.) 3 K.

Versényi György. Sziveket újító bokréta. XVIII. évszázadbeli dalgyűjtemény. (Régi magyar könyvtár 35.) Budapest, 1914. Akadémia (8-r. 180 l.) 3 K. — Ism. Baros Gyula. Irodalomtört. 467—469. l. — Császár Elemér. Irod. tört. Közlem. 489. l.

Vonház István. A szatmármegyei német telepítésről. Századok 303—320., 404—415., 499—508. l. (Külön is megjelent.)

Zbornik za narodni život i običaje južnik slavena. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Urednik: D. Boranić. Knj. XIX. svez. I. U. Zagrebu, 1914. Jugosl. Akad. (8-r. 192 l.) 2 K 50 f.

Zilahy Lajos. Nóták a háborúban. Uj Idők II. 308. l.

Zuboly. Magyar szalon-viselet. (Képpel.) Vasárn. Ujs. 7. sz.

2. Külföld.

Aarne, Antti. Übersicht der Märchenliteratur. (F. F. Communications Nr. 14) Hamina. — Ism. Bolte Joh. Ztschr. Ver. f. Volkskunde. 330. l.

Aarne, Antti. Der tiersprachenkundige Mann und seine neugierige Frau, eine vergleichende Märchenstudie. (F. F. Communications Nr. 15.) Hamina, 1914. (8-r. IV, 83 l.) — Ism. Bolte Joh. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 330. l.

Ackermann, August. Der Seelenglaube bei Shakespeare. Eine mythologisch-literaturwissenschaftliche Abhandlung. Frauenfeld, Huber. (8-r. VI, 151 l.) Mk 2'80. — Ism. Schelenz Hermann. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 428—431. l.

Altrichter, Ant. Die Dorfnamen in der Iglauer Sprachinsel. (Iglai gim. progr. 1912/13.) (20 l.)

Amalfi, G. Delitti di superstizione criminologia folklorica. Pisa, 1914. (8-r. 93 l.) — Ism. B. J. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 431. l.

Aničkov, E. V. Das Heidentum und das alte Russland. St. Petersburg, Typr. Stasulevič. (8-r. XXXVIII, 386 l.) 2 Rbl.

Bächtold, Hanns. Die Gebräuche bei Verlobung und Hochzeit mit besonderer Berücksichtigung der Schweiz. Eine vergleichende volkskundliche Studie. I. Bd. (Schriften d. Schweizer. Gesellschaft f. Volkskunde. 11.) Strassburg, K. J. Trübner. (8-r. VII, 328 l.) 11 Mk.

Balog v. Barátos, Benedict. Die Ajnu. Anzeiger d. ethnogr. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 172—185. l.

Bán Aladár. A szetu nép. (Torna: Élet és irodalom 269—278. l.)

— — Az észet népről. Élet 5. sz.

Bender, Paul. Hessische Hausinschriften aus der Marburger Gegend. Ein Beitrag zur Volks- u. Heimatskunde. (Progr.) Marburg, N. E. Elwert. (8-r. 62 l.) Mk 1'20.

Berger, Jul. Masochismus, Sadismus und andere Perversitäten aller Zeiten und Völker. Die Perversion: Homosexualität. Kultur- u. sittengeschichtlich beleuchtet. Leipzig, Verlags-Anstalt. (8-r. 107 l.) 2 Mk.

Beth, Karl. Religion und Magie bei den Naturvölkern. Ein religionsgesch. Beitrag zur Frage nach den Anfängen der Religion. Leipzig, 1914. B. G. Teubner. (8-r. XII, 238 l.) 5 Mk.

Braun, R. Handwerk hat goldenen Boden. Langensalza. J. Beltz. (8-r. VIII, 150 l.) 3 Mk. — Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 218. l.

Braungart, Richard. Die Südgermanen. Die Bojer, Vindelizier, Räter, Noriker, Taurisker etc. waren nach all ihren landwirtschaftl. Geräten und Einrichtungen, keine

Kelten, sondern Urgermanen, höchst wahrscheinlich das Stammvolk aller Germanen. Heidelberg, C. Winter. (8-r. XV, VI, 811 l.) 40 Mk.

Brehpohl, F. W. Die Zigeuner als Musiker in den türkischen Eroberungs-Kriegen des 16. Jahrh. Ein Beitrag zur Geschichte der Zigeuner. Wiesbaden, (8-r. 4 l.) 1 Mk.

Bruinier, J. W. Das deutsche Volkslied. Über Wesen und Werden des deutschen Volksgesanges. 5. völlig umgearbeitete u. vermehrte Auflage. (Aus Natur u. Geisterwelt. 7.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. VI, 137 l.) 1 Mk.

Buber, Martin. Die vier Zweige des Mabinogi. Ein keltisches Sagenbuch. Deutsch. Leipzig, 1914. Insel-Verlag. (8-r. 121 l.) 4 Mk.

Buschan, Geo. Die Sitten der Völker, Liebe, Ehe, Heirat, Geburt, Religion, Aberglaube, Lebensgewohnheiten, Kultureigentümlichkeiten, Tod u. Bestattung bei allen Völkern der Erde. 1. Bd. Stuttgart, Union. (VIII. 1—32 l.) 15 Mk.

Canaan, T. Aberglaube und Volksmedizin im Lande der Bibel. Hamburg, Friedrichsen. (4-r. XI, 153 l.)

Cathrein, Viktor. Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit. Eine ethnographische Untersuchung. 1. Bd. Die Kulturvölker. Die Naturvölker Europas, Asiens und Afrikas (nördl. Hälfte). 2. Bd. Die Naturvölker Afrikas (Südhälfte). 3. Bd. Die Naturvölker Südamerikas, Australiens und Ozeaniens. Freiburg i/B. Herder. (8-r. XII, 694, IX, 653, VIII, 592 l.) 36 Mk.

Charlot, Ed. u. Sedelmayr, G. Sagen u. Geschichten aus Lothringen. 2. Aufl. Metz, P.-Even. (8-r. 183 l.) Mk 2 50.

Crahmer, Wilhelm. Bericht über ethnographische Arbeiten in Lappland. II. (Torne-lappmark 1913.) Ztschr. f. Ethnol. 785—823. l.

Curčić, Vojsil. Die volkstümliche Fischerei in Bosnien und der Herzegovina. — Ism. Téglás Gábor. Népr. Értés. 178. l.

Dähnhardt, Oskar. Deutsches Märchenbuch. Mit vielen Zeichnungen... I. Bdchen. 3. Aufl. Leipzig, 1914. B. G. Teubner. (8-r. V, 153 l.) Mk 2'20.

Dähnhardt, O. Sagen vom Ursprung des Todes. (Xenia Nicolaitana. 42—58. lap.)

Domonkos István. A finnekrol. Élet 2. sz.

Dührn, Eug. Der Marquis de Sade und seine Zeit. Ein Beitrag zur Kultur- und Sittengeschichte des 18. Jahrhundert. Mit besonderer Beziehung auf die Lehre von der Psychopathia sexualis. 9. Aufl. (Studien zur Geschichte des menschlichen Geschlechtslebens.) Berlin, H. Barsdorf. (8-r. XII, 538 l.) 10 Mk.

Elek Oszkár. A boldog ember ingének meséje a francia irod'omban. Uránia 29—31. l.

Elek Oszkár. A skót népdalokról. EPhK. 32—38, 90—105. l.

Endemann, G. Sagen und Märchen aus dem Reiche der Mitte. Berlin. ev. Missionsges. (8-r. 176 l.) 2 Mk.

Fack, L. Bornholmer Sagen. 2. Aufl. Sassnitz, E. Fack. (8-r. 16 l.) 50 pf.

Fehrle, E. Segen und Zauber aus Baden. Karlsruhe, G. Braun. — Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 218. l.

Feist, Sigmund. Indogermanen und Germanen. 1914. — Ism. sch. j. EPhK. 324. l.

Feist, Sigmund. Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen. 1913. — Ism. Benigny Gyula. EPhK. 307—309. l.

F. F. communications. Edited for the folklore fellows by Jons Bolte. Kaarle Krohn, Axel Orlik, C. W. v. Sydow. Nr. 13—16. Hamina, 1914. (Leipzig, Harrasowitz.) 8-r. IV, 87, 76. IV, 83, 8. l. Mk 6'40.

Finsch, O. Südseearbeiten, Gewerbe- und Kunstfleiss, Tauschmittel und „Geld“ der Eingeborenen auf Grundlage der Rohstoffe und der geographischen Verbreitung. (Abhandlgen d. hamburg. Kolonialinstituts. 14. Bd. B. Reihe. 9. Bd.) Hamburg, L. Friederich. 1914. (XII, 605 l.) 20 Mk.

Fligl József. Érdekes karácsonyi szokások Skandináviában. Orsz. Vil. 52. sz.

Folkminnen och Folktauer, populär-vetenskaplig tidskrift redigerad ar C. W. von Sydow. I. Band. Lund, 1914. (8-r. 4 lev. 216 l.) 3 Kronen.

Freud, Sigmund. Totem und Tabu. Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker. Leipzig, Wien, Heller. (4-r. 149 l.)

Friedli, Emanuel. Bärndütsch als Spiegel bernischen Volkstums. IV. Bd. Ins. (Seeland I. Teil.) Bern, A. Francke. (8-r. IX, 628 l.) 12 Fr.

Gane, G. Harta etnografică a Europei Centrale, după Florinskij, Lubor-Niederle, Kiepert, Weigund, Cvijić, Mazăre, Noe și alții de —. București, 1914. 1 : 5.000.000. Țara 1 Lei. — Ism. Schmidt Tibolt. Népr. Értés. XV. 308. l.

Gennep, Arnold van. Religions, moeurs et légendes. Essais d'ethnographie et linguistique. Ser. V. Paris, 1914. (8-r. 218 l.) — Ism. B. J. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 432. l.

Gorion, Micha Josef ben. Die Sagen der Juden. 2. Bd. Die Erzväter. Jüdische Sagen und Mythen. Frankfurt a/M. Rütten u. Loening. (8 r. XV, 446 l.) 7 Mk. — Ism. Scheftelowitz Isidor. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 332. l. — Eisler M. J. Pester Lloyd 121. sz.

Graber, Geo. Sagen aus Kärnten. Leipzig, Dietrich. (8-r. XL, 512 l.) 5 Mk. — Ism. Bolte Joh. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 327. l.

Grasshoff, G. Spiel und Sport bei den Völkern der Erde. (Lichtbilder-Abende.) Leipzig, A. Strauch. (8-r. 23 l.) 1 Mk.

Grohmann, A. Göttersymbole und Symboltiere auf südarabischen Denkmälern. (Denkschriften d. k. Akad. d. Wiss. Wien. Philos. Histor. Kl. 58. Bd. 1. Abhandl.) Wien. A. Hölder. (4-r. 104 l.)

Gutmann, Bruno. Volksbuch der Wadschaggasagen, Märchen, Fabeln und Schwänke den Dschagganegern nacherzählt. Leipzig, Ev. luth. Mission. (8-r. 255 l.) 3 Mk.

Guttenberg Pál. A szegény ember asztala Londonban. Új Élet V. 366—373. l.

Hahn, Ed. Von der Hacke zum Pflug. Leipzig, Quelle u. Meyer. (8-r. 114 l.)

Hansemann, D. Der Aberglaube in der Medizin und seine Gefahr f. Gesundheit und Leben. 2. Aufl. (Aus Natur u. Geisterwelt. 83.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. IV, 116 l.) 1 Mk.

Hecker, Hermann. Die Völker Europas in ihren Trachten und Sitten (Lichtbilder-Abende.) Leipzig. A. Strauch. (8-r. 27 l.) 1 Mk.

Hellwig, A. Ritualmord und Blutaberglaube. Minden i/W. J. C. C. Bruns. (8-r. 174 l.) 2 Mk. — Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 334. l.

Hermann, P. Island, das Land und Volk. Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. IV, 114 l.) Mk. 1 25. — Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 432. l.

Hertel, Johann. Das Pancatantra. Seine Geschichte und seine Verbreitung. Gekrönte Preisschrift. Leipzig, Berlin, B. G. Teubner. (8-r. XVIII, 459 l.) 24 Mk.

Hertz, Wilh. Die Sage von Parzival und dem Gral. 2. Aufl. Berlin, Schles. Verlagsanstalt. (8-r. 14 l.) 1 Mk.

Heusler, Andreas. Die Anfänge der isländischen Sage. (Abhandl. d. kön. preuss. Akademie d. Wiss. Philos. histor. Cl. Nr. 9.) Berlin, G. Reimer. (4-r. 87 l.) Mk 3 50.

Hillebrand, Eugen. Der Urmensch als Künstler. P. Lloyd 141. sz.

Hoefer, Edm. Der Volksmund. Sprichwörtliche Redensarten. Minden, J. C. C. Bruns. (8-r. XXXII, 202 l.) 2 Mk.

Höfler, M. Das Herz als Gebildbrot. — Ism. S. B. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 186. l.

Holsten, Robert. Die Volkskunde des Weizackers. (Die Bau- u. Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin. VII.) Stettin, 1914.

Holz, G. Der Sagenkreis der Nibelungen. 2. Aufl. (Wissenschaft u. Bildung. 6. Bd.) Leipzig, Quelle u. Meyer (8-r. 144 l.) 1 Mk.

Humborg, Ludw. Die Hexenprozesse in der Stadt Münster. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Münsters. (Münster. Beiträge z. Geschichtsforschung. 31.) Münster, F. Coppenroth. (8-r. VII, 135 l.) Mk 2 40.

Hunziker, J. Das Schweizerhaus, nach seinen landschaftlichen Formen und seiner geschichtlichen Entwicklung dargestellt. VIII. Bd. Schlusswort u. Register. Aarau, H. R. Sauerländer u. Cie. (8-r. IX, 83 l.) Mk 4 80.

- Imme, Th.* Vossküblers Pitt. Eine Geschichte aus dem Altessener Kinderleben. Essen, G. D. Baedeker. (8-r. 65 l.) 40 pf. — *Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde.* 334. l.
- Italienische Volksmärchen. Übersetzt von Paul Heyse. München, 1914. J. F. Lehmann. (8-r. 134 l.) 4 Mk.
- Jahn, Erwin.* Die „Volksmärchen der Deutschen“ von Johann Karl August Musaeus. (Probefahrten. 25. Bd.) Leipzig, 1914. R. Voigtländer. (8 r. III, 120 l.) Mk 4'80.
- Karl, Louis.* Le Conte de la femme chas te convoitée par son beau-frère dans la tragi-comédie française. (Neuphilos. Mitteilg. 1914.)
- Kelling, K.* Der Hund im deutschen Volkstum. Seine Stellung und Bedeutung in Sage, Sitte, Brauch, Glauben und Sprache unseres Volkes. Neudamm, J. Neumann. (8-r. 83 l.) Mk 1'20.
- Klapper, Jos.* Erzählungen des Mittelalters, in deutscher Übersetzung und latein. Urteil. (Wort u. Brauch. 12. Hft.) Breslau, Marcus. (8-r. VII, 474 l.) 14 Mk. — *Ism. B. J. Ztschr. Ver. f. Volkskunde* 432. l.
- Kleinpaul, Rudolf.* Volkspsychologie: Das Seelenleben im Spiegel der Sprache. Berlin, Leipzig, G. J. Göschen. (8-r. VII, 211 l.) Mk 4'60. — *Ism. Meyer R. M. Ztschr. Ver. f. Volkskunde* 334. l.
- Kmoskó Mihály.* Négyezer éves sumir közmondások. (Toma I. Élet és Irodalom 137—141. l.)
- Knortz, Karl.* Die Vögel in Geschichte, Sage, Brauch und Literatur. München, J. Seybold. (8-r. III 296 l.) Mk 4'20.
- Knuchel, E. F.* Die Umzüge der Klein-Basler Ehrenzeichen. Ihr Ursprung und ihre Bedeutung. Im Auftrage der schweizerischen Gesellschaft f. Volkskunde zusammengestellt. Basel. (8-r. 47 l.) 1 Fr. 50. — *Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde* 433. l.
- Krauss, Friedr. S.* 1000 Sagen und Märchen der Südslaven. Gesammelt und verdeutsch. 1 Bd. Leipzig, 1914. Ethnolog. Verl. (8-r. XXXIII, 444 l.) 6 Mk.
- Kühnau, R.* Sagen aus Schlesien (mit Einfluss Österreichisch-Schlesiens.) Berlin-Friedenau, H. Eichblatt. (8-r. XVI, 182 l.) 3 Mk. — *Ism. B. J. Ztschr. Ver. f. Volkskunde* 335 l.
- Kuthmayer, Friedr.* Österreichische Volkssagen. Straubing, 1914. C. Attenkofer. (8-r. 176 l.) 3 Mk.
- Lemke, Elisabeth.* Asphodelos und anderes aus Natur- und Volkskunde. I. Teil. Allenstein. Harich. (8-r. VIII, 219 l.) — *Ism. B. J. Ztschr. Ver. f. Volkskunde* 335. l.
- Leskien, A.* Eine litauische Totenklage. (Das Begräbnis als Hochzeit.) (Festschrift f. Ernst Windisch. 5—7 l.) — Leipzig, Harrasowitz. — *Ism. Michel II. Ztschr. Ver. f. Volkskunde* 433. l.
- Lewalter, Joh.* Deutsches Kinderlied und Kinderspiel. In Kassel aus Kindermund in Wort und Weise gesammelt. Mit e. wissenschaftl. Abhandlung und Anmerkungen von Geo. Schläger. 8. Heft. Kassel, K. Victor. (8-r. 393—464. l.) 75 pf.
- Liebermann Manó.* Ókori zsidó népmondák Eszter könyvéhez. Mult és Jövő. 122—124. l.
- Liebermann Manó.* Ókori zsidó népmondák Mózesről. Mult és Jövő. 313—315. l.
- Meller, Eugen.* Osterspiele des deutschen Volkes. Siebenb. Deutsch. Tageblatt 12239. sz.
- Mielck, Reinhard.* Terminologie und Technologie der Müller und Bäcker im islamischen Mittelalter, Breslau. (Diss.) (8-r. 102 l.)
- Müller, Conrad.* Altgermanische Meeresherrschaft. Gotha, F. A. Perthes. (8-r. XII, 487 l.) 10 Mk. — *Ism. Gebhardt Aug. Ztschr. Ver. f. Volksk.* 216. l.
- Müller, Friedrich v.* Spekulation und Mystik in der Heilkunde. München. J. Lindauer. (4-r. 39 l.) Mk 1'60.
- Müller-Rüdersdorf, W.* Der Erde goldner Segen. Ein Preis deutscher Landwelt und deutschen Bauerntums. Langensalze, J. Beltz. (8-r. VIII, 171 l.) 3 Mk. — *Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde.* 220. l.

- Niederle, Lubor.* Slovanské starožitnosti 1., 2. 1913. — Ism. Ernyey József. Arch. Ért. 38—44. 139—145. l.
- Patzig, Hermann.* Die Verbindung der Sigfridsage und der Burgundensage. Dortmund, 1914. F. W. Ruhfus. (8-r. 49 l.) Mk 1·20.
- Pénzes József.* Tonking hegyvidékén. Vasárn. Ujs. 3. sz.
- Pfeiffer, Ludwig.* Die steinzeitliche Muscheltechnik und ihre Beziehungen zur Gegenwart. Ein Beitrag zur Geschichte der Arbeit und zur Psychologie der Geräte. Jena, G. Fischer. (8-r. VIII, 334 l.) 15 Mk.
- Pfenninger, Arthur.* Die Sage von der Entstehung des Rheinfalls. Weidenfelden, A. G. Neuenchwander. (8-r.) 50 pf.
- Piprek, Joh.* Slawische Brautwerbungs- u. Hochzeitsgebräuche. Mit e. Vorwort von Dr. V. Ritter v. Jagić. Stuttgart, Strecker u. Schröder. (8-r. VI, 193 l.) 10 Mk.
- Pitré, G.* Voci siciliane di paragone raccolte ed illustrate. Acireale. (8-r. 20 l.) — Ism. B. J. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 434. l.
- Plischke, Hans.* Die Sage vom wilden Heere im deutschen Volke. Eilenburg, 1914. (8-r. XII, 83 l.) (Leipzig. Diss.)
- Pommer, J.* Das Volkslied in Österreich. (8-r. 11 l.) — Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde. 434. l.
- Posnansky, Arthur.* Eine prähistorische Metropole in Südamerika. 1. Bd. Berlin D. Reimer. 1914. (4-r. XI, 184 l. 88 táplával.) 40 Mk. — Ism. N. G. Arch. Ért. 401—411. lap.
- Preuss, K. Th.* Die geistige Kultur der Naturvölker. (Aus Natur u. Geisteswelt. 452.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. IV, 112 l.) 1 Mk. — Ism. Róheim Géza. Ethnographia 171—173. l.
- Rabe, Helene.* Die Tristansage in der Bewertung des Mittelalters und der neuen Zeit. Leipzig, Breitkopf u. Härtel. (8-r. 31 l.) 1 Mk.
- Radin, Paul.* Some Myths and Tales of the Ojibwa of Southeastern Ontario. Ottawa. (8-r.)
- Reche, Otto.* Zur Ethnographie des abflusslosen Gebietes Deutsch-Ostafrikas auf Grund der Sammlung der Ostafrika-Expedition der geographischen Gesellschaft in Hamburg. (Abhandlungen des hamburg. Kolonialinstituts. 17. Bd.) Hamburg, L. Friederichscher & Co. (8-r. XII, 130 l.) 6 Mk.
- Reuss, Heinrich.* Jüdische Märchen. Berlin, L. Lamm. (8-r. 63 l.) 1 Mk.
- Richter-Heimbach.* Thürigens Sagenschatz. 1. Bd. Sagen v. Eisenach und der Wartburg, dem Hörselberg, Reinhardbrunn und der Ruhl. 2. Aufl. Quedlinburg, H. Schwancke. (8-r. 210 l.) 2 Mk.
- Richtmann Mózes.* A császárváros zsidósága. Izr. Magy, Irod. Társ. Évkönyv. 163—188 l.
- Rosenberg, Adolf.* Geschichte des Kostüms. 21. Lfr. Berlin, 1914. E. Wasmuth. (8-r.) 6 Mk.
- Rudolph, Hermann.* Die deutschen Märchen als Zeugen einer uralten Religion. (Theosophische Bausteine. Nr. 5.) Leipzig. 1914. (8-r. 11 l.) 30 pf.
- Samter, E.* Die Religion der Griechen. Leipzig, Berlin. B. G. Teubner. (8-r. VI, 84 l.) M. 1·25. — Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 435. l.
- Sands, Bedwin.* The Ukraine. London, F. Griffiths (8-r.)
- Sartori, Paul.* Sitte und Brauch. III. Teil. Zeiten und Feste des Jahres. (Handbücher der Volkskunde. 7., 8. Bd.) Leipzig, W. Heims. (8-r. VII, 354 l.) 4 Mk. — Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde. 436. l.
- Schlaginhaufen, Otto.* Über die Pygmäenfrage in Neu-Guinea. Zürich, Schulthess. (8-r.)
- Schmidt, B.* Das sächsische Bauernhaus und seine Dorfgenossen. Dresden, Holze u. Pahl. (4-r. IV, 61 l.) Mk 1·50. — Ism. Mielke R. Ztschr. Ver. f. Volkskunde. 336. l.
- Schopen, Edmund.* Die Familie im Verfassungsleben der indogermanischen Centrum-Völker. Bonn, 1914. Cohen. (8-r.) — Ism. sch. j. EPhK. 821. l.

- Schreiber, Theodor.* Die ägyptischen Elemente der alexandrinischen Totenpflege. Alexandrien (8-r. 24 l.). (Különnyomat a Bulletin de la Soc. archéol. d' Alexandrie. No. 15.)
- Schwartz, Wilh.* Sagen und alte Geschichten der Mark Brandenburg. Aus dem Munde des Volkes gesammelt und wiedererzählt. 6. Aufl. Stuttgart, J. G. Cotta Nachf. (8-r. XIV, 219 l.) 2 Mk.
- Semayer, Wilibald.* Die Tracht der Ostjaken und ihre Stickereien. Anzeiger d. ethn. Abt. d. ung. Nationalmus. VI. 167—172. l.
- Siecke, Ernst.* Der Vegetationsgott. (Mythologische Bibliothek. VI. 3.) Leipzig, C. Hinrichs. (8-r. 24 l.) Mk 1-25.
- Siecke, Ernst.* Púshan, Studien zur Idee des Hirtengottes im Anschluss an die Studien über „Hermes den Mondgott“. 2. Teil: Púshan verglichen mit Tammuz-Adonis. Púshan's weitere Entwicklung im Rig-Veda. (Mythologische Bibliothek. VII. 2.) Leipzig, J. C. Hinrichs. (8-r. II. 69—146 l.) 3 Mk.
- Siegert, Hans.* Sagen des Sachsenlandes. Leipzig, E. Wunderlich. (8-r. IV, 157 l.) Mk 1-60.
- Simons, I.* Waltharius en de Walthersage. Lier. 1914. (8-r. 340 l.) Mk 7-50.
- Sternin Károly.* Közép-Brazília természeti népei között. Átdolgozta Bátky Zsigmond. — Ism. Takáts György. Magy. Középisik. 241—243. l.
- Stern, Friedr. Sigismund.* Album öselscher Bauertrachten. Neudruck. Riga, 1914. G. Löffler. (8-r.) Mk. 5-50.
- Storfer, A. J.* Maria's jungfräuliche Mutterschaft. Ein völkerpsychologisches Fragment über Sexuälsymbolik. Berlin, H. Barsdorf. (8-r. VI, 204 l.) — Ism. Jansen Hubert. Ztschr. f. Ethnol. 191—194 l.
- Szegh Dezső.* Az albán föld és az albán nép. Uránia 275—285. l.
- Tardel, H.* Zwei Liedstudien. 1. Die englisch-schottische Raben-Ballade. 2. Das Lammerstraten-Lied. Bremen, 1914. (Progr.) (70 l.)
- Thalbitzer, William.* The Ammarsalik Eskimo. Contributions to the ethnology of the East Greenland Natives. I. part. (Meddelelser om Grönland. XXXIX.) Copenhagen, (XIX, 755 l.) — Ism. Crahmer Wilh. Ztschr. f. Ethnol. 777. Feist, Sigm. Ztschr. f. Volkskunde. 214—216. l.
- Timidiar, O.* Der Hut und seine Geschichte. Eine kulturgeschichtliche Monographie. Wien, A. Hartleben (8-r. VII, 160 l.) 4 Mk.
- Torday Emil.* A kongó-vidék népeinek életéből. Fölldr. Közlem. 173—190. l.
- Trócsányi Zoltán.* Az ősemler és az ősnylv. Uránia 49—55. l.
- Turner, William.* The aborigines of Tasmania. Part. III. The hair of the head compared with that other Ulotrichi and with Australians and Polynesians. (Transactions of the R. Soc. of Edinburgh. 50.)
- Virgil.* Schlesische Sagen. (Troppauer Ztg. 270., 276. sz.)
- Vogt, F.* Weihnachtsspiele des schlesischen Volkes. Gesammelt und für die Auf-führung wieder eingerichtet. Leipzig, Berlin, B. G. Teubner. (8-r. IV, 44 l.) 1 Mk. — Ism. B. F. Ztschr. Ver. f. Volkskunde. 436. l.
- Volkslieder der Tscheremissen. Übers. v. Anton Herrmann. Die Karpathen. 7. Jahrg. I. 65. l.
- Vuia, Romulus.* Flechtereil mit Stäbchen bei den Rumänen. Ztschr. f. Ethnol. 824—828. l.
- Westermarch, Edward.* Marriage ceremonies in Marocco. London. Macmillan. (8-r.)
- Wilhelm, Richard.* Chinesische Volksmärchen. Übersetzt und eingeleitet von —. Jena, 1914. E. Diederichs. (8-r. 410 l.) 3 Mk. — Ism. Eisler M. J. Pester Lloyd 157. sz.
- Wolff, Karl Fel.* Dolomiten-Sagen, Sagen und Überlieferungen, Märchen und Erzäh-lungen der ladinischen und deutschen Dolomitenbewohner. 2. Aufl. Leipzig, S. Hirzel. (8-r. 145 l.) Mk 1-30.
- Wundt, Wilhelm.* Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte. V. Bd. Mythos und Religion. 2. neu bearb. Aufl. 2. Teil. Leipzig, 1914. A. Kröner. (8-r. XIII. 494 l.) 11 Mk.

Zaunert, Paul. *Natursagen*. 1. Bdchen. Von Riesen und Zwergen und Waldgeistern. 2. Bdch.: Von Nixen und Kobolden und anderen Geistern. Köln, Schaffstein. 1914. (8-r. 79, 82 l.) Egy köt. 30 pf.

Összeállította: *Hellebrant Árpád*.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Arany „A hegedű“ cz. költeményének tárgytörténetéhez. A Néprajzi Társaságban 1915 december 22-én tartott felolvasásomban részletesen foglalkoztam Arany vig. legendájának tárgytörténetével s arra az eredményre jutottam, hogy Arany aligha magyar népi hagyományt használt fel, hanem inkább valamely népszerű nyomtatványból merítette tárgyát. Ezt az eredményt nem változtatja meg Heller Bernátnak azóta megjelent cikke sem (*Ethnogr.* 1915. évf. 329. l.), amely az ismert hazai ruthén és erdélyi szász változatokra utal, mert ezek éppen olyan távol állanak Arany költeményétől, mint ama hazai változatok is, melyeket Heller nem ismer. Így az a román népmese, melyet Schullerus Pauline közöl az *Arch. d. Ver. f. sieb. Landesk.* N. F. 33. (1905). 410—11. l. Potru Fauer alzeni lakos szájából szintén természetmagyarázó történetke és abba a típusba tartozik, a mely a rossz időjárást magyarázza a katonák kivonulása idején. Az elbeszélés szerint Szent Péternek, Krisztus urunkkal korcsmában ülven, kedve támad hegedülésre. Az Úr intelme ellenére játszani kezd s a korcsmában duhaj kedvre kapott újonczok úgy össze-visszaverik, hogy alig bírja magát elvonszolni. Ezért Szt. Péter a katonákat záporral bünteti, a hányszor kivonulnak.

Ezt a népmondát, hogy Szent Péter okozza bosszúból a rossz időt, mikor a katonák masiroznak (l. O. Dähnhardt, *Natursagen* II, 176—8. l.) az erdélyi szász és oláh változaton kívül magyar feldolgozás is képviseli. Csakhogy Czuczor Gergelynek 1842-ben megjelent népies költeményében a hős nem az apostol, hanem amienszi Péter, a ki a kereszteshadjáratok idején tudvalevően csakugyan járt Magyarországon. (Olv. Migne P. P. lat. CLXXXVIII. 657. l. és H. v. Sybel, *Geschichte des ersten Kreuzzuges*. Leipz. 1881.) Czuczor költeményében (l. *Czuczor Gergely összes költői művei*. Sajtó alá rendezte Zoltvány Irén. II. k. 161—166. l. „Remete Péter“.) Péter a kereszteshadjárat idején zápor elől menekülve befordul egy korcsmába, a hol magyar katonák mulatoznak. Lelkükre beszél, hogy térjenek magukba, ne dubajkodjanak. A vitézek garabonczásnak nézik a kámzsás barátot s ágra akarják húzni, de aztán megalégszenek azzal, hogy kidobják az esőre s a mikor az ólba menekül, onnan is kiűzik. Péter átázva felül csökönyös szamarára, de még beszél az ablakon:

„Félek rajta, fánthonfántra juttok
Hogyha majd csatába léssen úttok,
S milyen öllel most nekem ti mérték,
Olyan öllel mérnek vissza néktek“.

A vitézek nevtették a remetét, de megjegyzték végső szavát. Szájról szájra terjesztették hírét, mert a merre jártak, mindenütt a zápor verte őket:

„Sőt maiglan a magyar bakáknál
Péter régi hire s átka femáll,

Mert a hányszor útazásban áznak,
Vége nincsen a szófürsaságnak.“

Arany előtt valószínűleg Aurbacher elbeszélésének magyar fordítása vagy átdolgozása feküdt valamely kalendárium vagy más népirat lapjain. Ez a történetke, melyet Dähnhardt (*Natursagen* 2, 178. l.) szintén nem említ, ahhoz a legprimitívebbnek látszó típushoz tartozik, a melyhez Arany víg legendája; ennek sincs természetmagyarázó czélzata, és ugyanaz a didaxis a esattanója, mint Arany költeményéé. Szembetűnő közösség az a jellemző részlet is, hogy Krisztus Péternek hátára varázsolja a hegedűt, úgy hogy Péter nem láthatja s hiába szabadkozik, hogy nem muzsikus. (L. Aurbacher, *Ein Volksbüchlein*. Leipzig, Reclam. é. n, 85—6. l.).

Ha a tárgy maga nem ered is a magyar nép szájáról, Arany költeménye teljesen magyar népies alapon és tradíciókon áll, mint a régi magyar felköszöntő töredéke „isz-szamar“ és a „részeg ember elől én is kitérek“ (az Isten is kitér) kitételek mutatják.

Magyar szempontból fontos a tárgynak Julius Hammertől való költői feldolgozása „*Die Prüfungsstunde*“ czímmel. Ez a költőnek *Die Wanderungen Jesu mit Petrus* cz. ciklusában olvasható (Memel, 1864. 69. l.). Hammer nem csupán ugyanazt a változatot követi, melyet Arany, hanem ezenkívül a történetet ő is magyar földre helyezi s ugyanazzal az oktató befejezéssel látja el. Költeményének, mely Herrmann Antal fordításában magyarul is megjelent (*Néptanítók Lapja* 1909. 7. sz.), forrása Arany verse. Végig Arany nyomain halad s csak ott tér el tőle, hogy az Úr az apostolnak nem a hátára teremti a hangszert, hanem a katonák az eltűnt cigány helyébe jött muzsikusnak nézik. A magyar lokalizálással jó kapcsolatba hozza Hammer a történetet azáltal, hogy pl Pétert a mulatozók nem egyszerűen „Spielmann“-nak nézik, hanem cigánynak.

Hammernek, a ki ciklikusan dolgozta fel a Péter-anekdótiákat, Arany költeményét Kertbeny közvetíthette; Kertbeny Drezdában ismerkedett meg Hammerrel s figyelmeztethette a Péter-mondák gyűjtőjét Arany költeményére, mely költői előben magasan fölötte áll a tárgy minden feldolgozásának a világirodalomban, Hans Sachstól-Hammer Gyuláig.

Végül Bolte jegyzeteit (*Montanus* 563. l. 2. jegyz.) és Dähnhardt könyvének idevágó részét még a következő adalékokkal kívánom kiegészíteni. — Prudens van Duyse, *Het Klaverblad. Romancen, Legendes, Sagen*. Brussel 1848. cz. verskötetének 19. lapján hosszabb költemény olvasható e tárgyról. Ez is a magyarázat nélküli típushoz tartozik. Czíme: „*De Wandeling. Van onzen Heer en Sinte Peter*“. Van Duyse verse a Hans Sachs és a Seb. Hilprant költeményeinek mintájára azzal kezdi, hogy Szt. Péter Jézussal egy faluhoz ér, a hol lakodalom és búcsú van. Szent Péter hosszas kérés után engedelmet nyer, hogy a mulatozók közé menjen. Ezek muzsikusnak nézik és örömmel fogadják.

„Daer komt hij, daer komt hij, ons oud menestree.
Wees welkom, vriendeken, hopsasa, speel!“

Kiáltják elébe s itallal kínálják játéka fejében. Péter már meginná az italt, de:

„Ho, ho, eerst spelen, du dorstige kwant“

szól rá a mulató had s elveri a szabadkozót. Az apostol végre elmenekülve közülök, a szabadban felkiált:

„Lang leve de Vrijheid!“
és Jézus után ballag nyögve,

„Al zuchtend: „Mijn ruggraet die doet mij zoo zeer.“

Ez a különösen jóízű legenda tehát Arany költeményével szoros rokonságban áll, mind tárgyát, mind didaktikus befejezését, illetőleg.

A tárgynak hasonló feldolgozása dán nyelven olvasható a *Skattegraveren* cz. folyóirat II. kötetében. (Skattegraveren. Et tidskrift udgivet af „Dansk samfund til indsamling af folkeminder ved Evald Tang Kristensen.) 1884. 205. l. A 795. sz. legenda tartalmazza az Aurbacher módjára elmondott történetet. Itt is az apostol hátára teremti Jézus a hegedűt: „Da skabte Vorherre en violin på ryggen af ham, uden at han maerkede det.“ Ez a történetke szintén Aurbacher könyvéből került valamely naptár útján a dán néphez.

Gragger Róbert.

*

Adalékok Arany „Hamis tanu“-jának tárgy-történetéhez. *Veckenstedt E.* „Wendische Sagen, Märchen und abergl. Gebräuche. Graz. 1880. (Leuschner und Lubensky.)“ czimű s az oroszországi vend nép egész hagyománykészletére kiterjedő kitérő gyűjteményében az alábbi *határper-mondákat* közli:

333. l. 4. sz. (Kolkwitz-ból.) Babow és Suscho községek a határ miatt perbe keveredtek, ennek folytán a babow-iak a suscho-iaktól bizonyos földrészt elpereltek. Ezzel a suscho-iak nem elégedtek meg. Odáig jutott a dolog, hogy a pört esküvel kell befejezni. Egy babow-i embernek kellett az esküt letenni, ki azt állította, hogy az eredeti határt ismeri. Ez földet tett *czipőjébe a babow-i határból*, bement messze a suscho-i területre s megesküdött, hogy babow-i földön áll. Alig mondta el az esküt, a föld megnyílt alatta, s elsülyedt. Egy kő jelöli ma is a helyet, hol az esküt elmondta.

333—334. ll. 6. sz. (Mischen-ből.) Mischen és Suscho községek között lévő határperben egy mischen-i ember *a mischeni mezőből tett a czipőjébe földet*, suscho-i területre állott s megesküdött, hogy mischen-i földön áll. Alig tette le az esküt, süllyedni kezdett. A körülálló parasztok segíteni akartak rajta, de sikertelenül. Rudakat s karókat tettek a hóna alá, mégis elsülyedt, s vele azok, a kik támogatták.

334. l. 8. sz. (Pulsberg-ből.) Jessen és Pulsberg között van egy puszta hely. Ide az emberek nem építenek, mert tisztátalannak tartják. Ugyanis ott *kísértetalakban valaki mindig jár-kei*, ki a két község közötti határperben egyszer *hamisan esküdött*. Az eskü után a paraszt *azonnal meghalt s azóta lelke a puszta helyen kóborog*.

334. l. 9. sz. (Pulsberg-ből.) Jessen és Pulsberg közti határperben egy jessen-i ember hamisan esküdött s azonnal elsülyedt. A szántóföld, a hol állott, *mocsárrá* változott. Beszéli, hogy *a hamis tanu lelke most is ott jár-kei*.

334. l. 10. sz. (Sylow-ból.) A muskau-i hegyen egy paraszt a szomszédjával *való határperében hamisan esküdött*. Szomszédja ezért elátkozta. A hamis tanu nemsokára *meghalt*, s a hegyen, hol az esküt mondta, „zur Hundstagszeit“, kánikulai forróságban *egy ember jelent meg*, ki csontig-velőig ható tompa hangon

így kiáltott: Unrecht geschworen, Leib und Seele verloren. Ez hét évig egymásután minden évben megtörtént.

335. l. 11. sz. (Leuthen-ből.) Laubst és Leuthen falvak közt már régen folyt a határper. Végül egy laubst-i ember késznek nyilatkozott megmutatni, hol a határ, s állítását esküvel is kész volt megerősíteni; azonban a laubst-iak kedvére nyilatkozott. *Otthon az asztalnál* azzal dicsekedett neje előtt, hogy a laubst-iaknak szép darab földet szerzett. Alig mondta ezt ki, villám sujtotta agyon. Alig hogy elföldelték, azóta sok éven át *éjjel* 12 órakor megjelent a *határon éjjeli vadász* (nachtjäger, nóczny jagar) *alakjában*, lovagolva, fejét hóna alatt hordta, s fejetlen kutyák kísérték. A ki őt éjjel a valódi határon lovagolni látta, hallotta, a mint kiáltotta: itt az igazi határ!

349. l. 49. sz. Dobrastroh és Rauno községek birtokaikat rendezték. Egyik községnek nagyon sok föld jutott. A *nachtjäger* azóta *minden éjjel ott járt* s kiáltotta: itt az igazi határ! Ez mindaddig így ment, míg az elosztás helyesen nem történt.

429. l. 4. sz. (Babow-ból.) Suschow és Babow közti határperben egy paraszt hamisan megesküdött arra, hogy azon a helyen van a határ, a hol ő áll. Azonnal elsúlyedt.

429. l. 5. sz. (SyLOW-ból.) Babow és Suschow között egy kő fekszik, melyet a „hamiseskü kövé“-nek neveznek. Az esküt egy határperben egy paraszt mondta el, ki éppen a kő mellett súlyedt el. A kő közelében még most sem jó tartózkodni. Egy ember este ért oda, a kövön egy kis ördög ült, ez olyant ütött a köre, hogy abból szikrák repültek.

429. l. 6. sz. Babow és Suschow között fekvő „hamis eskü köve“ mellett egy ember este izzó parazsat látott, mellette apró ördögök táncoltak.

431—432. ll. 14. sz. (Pritzen-ből.) Nebendorf és Pritzen közti határperben egyik pereskedő egy köre lépve megesküszik, hogy még a faluja földjén áll, *ha az nem igaz, sülyedjen el*. Hamisan esküdött s belesúlyedt a köbe,

A következő adat is a vend folklore¹ termékei közül való. Ezt Schulenburg idézett művének 185. lapján *Der Schwurstein bei Müschen* címmel közli. Egy suschow-i és egy babow-i ember a határ miatt pereskedik. A föld nem a suschow-ié volt. Ez a földjéből *a cipőjébe homokot tett* s megesküdött, hogy *sülyedjen el azon helyt, ha az a föld, melyen áll, nem az övé*. Abban a pillanatban sülyedni kezdett. Nem tudták megmenteni. Három napig ordított a földben. Az ördög másnap nagy követ hengerített rá.

Ezeket az adatokat v. ö. még Köhler: Kleinere Schriften, I. k. 137. l. tárgyalta francia adalékkal.

A mint láttuk, a fenti vend mondákban majdnem kivétel nélkül előfordul minden motívum, melyet Arany erősen helyi színezetű költeményében fölhasznált, illetőleg a fenti mondák egybevetéséből jórészt össze lehet állítani Arany költeményének egész anyagát. Az utóbbiban még a nachtjäger-mondákkal² való kap-

¹ Schulenburg: Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Leipzig. Brockhaus. 1880.

² Az idevonatkozó adalékokat l. bővebben *Veckenstedt* id. művének 35—53. ll. 1—64. sorszámok alatt.

csolat világos nyoma is megmaradt a Körösön halászó emberekkel éjjelenként kötődő kísértet alakjában, a minthogy ez a kapcsolat Veckenstedt két adalékában is megvan.

Hogy honnan ismerte Arany a „Hamis tanu“ mondáját, arra a körülményre való tekintettel, hogy az idevonatkozó konkrét párhuzamok a vend mondákon kívül — tudomásom szerint — ezideig máshonnan nincsenek kimutatva, csak találgatni vagyunk kénytelenek. Valószínű, hogy Arany ezt is a magyar nép ajkáról leste el, a mennyiben a magyar népnél maig is él egy átokforma: *súlyedjek el, ha nem igaz!* Hogy ez az átok szoros kapcsolatban van a „Hamis tanu“ mondájával, beszédesen igazolják a föntebb közölt vend adalékok.

Dr. Berze Nagy János.

*

Adalékok Tompa Mihály „A szegény és gazdag“ című költeményének tárgy történetéhez. A költemény rövid tartalmát a rokon anyaggal való szembeállítás végett ideiktatjuk: Szegény embernek hét gyereke közül a legkisebb meghal, koporsót kellene vásárolnia, de pénze nincs. A gazdaghoz fordul kölcsönért, de az elutasítja. Kimegy a temetőbe, hogy gyermeke holttestének legalább mély sirt ásson. Alig ér ásója „három ásó nyomra“, egy üst pénzt talál, ebből átalvetőjét megrakja s hazamegy. A gyermeket el tudják temetni. A gazdag valahogyan megtudja a „szegény szerencsését“, egy kormos bika bőrét magára veszi s a szegény ablakán bekopogtat: én vagyok az ördög, add ide a pénzed, mert ha nem, elviszlek. A szegény a pénzt az átalvetővel az ablakon át az ördög felé dobja s az átalvető madzaga a bika szarván fennakad. A gazdag hazafelé indul, de fejét a pénztől nehéz szarvak lehúzzák, alig bír hazamenni. Otthon az átalvetőt próbálja levenni, nem sikerül, háza népe is segít, de az sem boldogul vele, fejét a kincs minduntalan a földre húzza, rúg-kapál, de az átalvetőtől nem tud szabadulni. Végre érzi, hogy megfogta az átok, elhivatja a szegényt, hogy szabadítsa meg a teheről. Ez az átalvetőt a szarvról könnyedén leveszi; a gazdag bünhődése azonban ezzel nem ér véget: a kormos bikabőr „testére sül“, s ő bika képében, bömbölve világgá fut.

Tompa költeményének tárgya népmesei eredetű. Az a mese, melyből Tompa az anyagot átvette, a párhuzamos szerkezet s a főmotívumok révén a *Holle-*, az *Igazság és Hamisság-* és a *földalatti kincseskamra*-típusokkal rokon s azokkal egy nagyobb mesecsaládot alkotó *szegény és gazdag*-mesetípusához tartozik. Ismert változatai a következők:

1. *Haltrich*:¹ 50. sz. 133—134. ll. Die beiden Fleischhauer in der Hölle. Két testvér, szegény és gazdag, mind a kettő mézárós. A szegény gazdag testvérének marhát vágni segít, ez ad neki két kis darab hurkát, az egyik darabot azzal, hogy menjen vele az ördöghöz. A szegény mézárós a hurkát botja végére teszi s a pokolba megy, hol csak az ördögök nagyanyját találja otthon. Ennek a hurkát átadja, ki viszonzásul őt az ördögök elől elbujtatja. Az este hazatérő ördögök másnap reggel újra elmennek hazulról, egyiknek egy szál haja azonban ott

¹ Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. Gesammelt von Josef Haltrich. 4. Auflage. 1885.

marad, ezt az ördögök nagyanyja a szegény mészárosnak adja. Ez hazamegy vele, a hajszaát otthon nagy darab aranynya válik, s gazdag lesz. A gazdag testvér ezt megtudja, elhatározza, hogy ő is elmegy a pokolba. Egy nagy hurkával az ördögök nagyanyjához beállít, ezzel gorombán beszél, ez elárulja, s az ördögök széttépik.

2. *Schullerus*:¹ Anhang. 10. sz. 299—301. II. Zwei Brüder mit Kohlen. Két testvér, szegény és gazdag. A szegénynek még gyufája sincs, tüzet kérni a gazdaghoz megy, ki veszekedve ad neki. Ő év estéjén elhatározza, hogy egész éjjel nem engedi kialudni a tüzet, nehogy újév napján testvére újra kiszidja őket. Virrasztása közben azonban elalszik s tüze is elhamvad. Egy fáról meglátja, hogy egy helyen Isten és Szent Péter tüzel. Tüzet kér tőlük, azok megkérdik, mit csinálnak a gazdagok a szegényekkel. Ez elmondja, hogy újévkor adnak egy véka búzát, s ezért a szegény egész évben dolgozik. A szegény ember ingébe parazsat adnak, ez ugyan kiég, de ő másnap reggelre szép házban találja magát, udvarán juhnyáj s ménes, mely mind a szénből lett. Meggazdagodott. Esetét elmondja gazdag testvérenek, ki a másik ő év estéjén szintén kimegy Istentől tüzet kérni. Kap is, a parazsat szétszórja udvarán, de mikor a házába megy, mindene meggyúl s egész vagyona elég. (Nagysink-ről.)

3. *Schiller*:² 7. sz. 35—37. II. Der reiche Geizhals. A szegény ember a gazdagtól szalonnát kér, az nem ad, hanem átad neki egy oldal szalonnát, hogy vigye el azt az ördögnek. Ez a szegény embernek két malomkövet ad, mely alatt a megőrölt búza ezüstté válik. A gazdag a malomköveket a szegénytől elhozza, útjában pallórol vízbe esik s odavesz.

4. *Schiller*: 10. sz. 44—45. II. Der Teufel als Wohlthäter. Az ördög a szegény ember házából az inséget kiüzi, miután a felakasztástól megmentette. A szegény ember meggazdagszik. A gazdag elkéri tőle vékáját s észreveszi, hogy abba két darab arany beleszorult. *Tehénbört vesz magára, éjjel a szegény ablakára megy s az ördög nevében visszaköveteli tőle a pénzt.* Az ördög azalatt ott terem s a gazdagot elviszi.

5. *Przibilla*:³ 93—94. II. Die zwei Brüder. Szegény ember gazdag testvérétől szalonnát kér, az azt mondja, hogy inkább ad az ördögnek, mint neki. — Adj hát, én elviszem! — mondja a szegény s a megkapott oldal szalonnával a pokol felé tart. Útjában egy erdőben egy vadász tanácsolja neki, hogy Lucifertől egyéb ajándékot el ne fogadjon, mint azt a két kis malomkövet, melyet a gerendán tart. A szegény a szalonnáért Lucifertől a malomköveket megkapja, hazaviszi s a mint otthon megforgatja, ezüstpénz hull belőlük. Ezt a gazdag megtudja, magának követeli a malomköveket, mert azokat testvére az ő szalonnájáért kapta. A szegény kiadja, a gazdag a malomkövekkel patakon megy keresztül, a pallórol a vízbe esik, megfúl s a sátán körmei közé jut.

6. *Leskien und Brugmann*:⁴ 40. sz. 488—490. II. Von dem armen und dem reichen Bruder. Szegény ember gazdag fivére lakodalmára kalácsot visz, az

¹ Rumänische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtal im Anhang aus dem Alttale. 1907. W. Krafft. Herrmannstadt.

² Schlesische Volksmärchen. Erzählt von Adolf Schiller. Breslau. 1907.

³ F. Przibilla: Oberschlesische Märchen und Sagen. Breslau, évsz. n.

⁴ Litauische Volkslieder und Märchen, Strassburg. 1882.

göggösen a pokolba küldi vele. Ez a pokol felé indul, öregember útjában tanácsolja, hogy Luczifernek adja a legnagyobb darabot, az ajtóba pedig tegyen feszületet s olvasót s kérjen az üstből habot. A hab visszajövet bárányokká válik, ezek pedig emberlelkek. Ezekért Isten (az öregember) soha ki nem fogyó erszényt ad neki. A gazdag is visz a pokolba kalácsot, hogy pénzt szerezzen, de az ördögök széttépik.

7. *Schulenburg*:¹ 190—192. II. Der Teufel und der goldgierige Müller. Szegény asszonynak a molnár pénz nélkül nem ad kenyeret. Este a gyerekek a kémény alatt sok parazsat szednek össze, ez pénzzé változik, a szegény anya kifizeti adósságát s kenyeret is vesz. Ezt meghallja a molnár, *marhabőrrel betakarja magát, esti időben bögve megy az asszonyhoz s a pénzt magának követeli, mert ő az ördög.* Ez így megy három este egymásután. A harmadik nap egy *zöldkabátos* ember megy az asszonyhoz éjjeli szállásra. Ez hallja, hogy a marhabőrbe öltözött ember ördögnek mondja magát. — Én vagyok-e az ördög vagy te? — ordít rá, azzal letépi róla a marhabőrt tulajdon bőrével együtt s a kapzsi molnárt magával viszi a pokolba.

8. *Bolte und Polivka*: Anmerkungen, etc. II. köt. 478. I. említ egy *fehérorosz*,

9. a 479. I. pedig egy *nagyorosz* változatot. Ezekben a szegény testvért a gazdag szintén az ördöghöz, illetőleg az ördög anyjához küldi. Mind a kettő az egyébként is rokon *Igazság és Hamisság*-típussal van kontaminálva. Részletesebb tartalmi kivonat hiányzik.

10. *Basile*:² II. köt., 5. nap, 2. mese, 159—167. II. Die Monate. A gazdag ember szegény fivérét semmivel sem segíti. Ez elhagyja országát, valahol egy fogadóban 12 embert lát a tűz körül. Ezek odafogadják, s egyikük megkérdi, mit tart a márcziusról. A szegény elmondja márczius hónap minden hasznát. Erre az ifjú, ki maga volt a márczius, ad neki egy szelenczét, mely, ha felnyitja, minden kívánságát teljesíti. Mint gazdag s úriasan öltözött ember állít be gazdag testvéréhez, kinek mindent elmond, a mi vele történt, azonkívül, a mit a márcziusnak mondott. A gazdagnak is első dolga a hónapokhoz (a tűz körül ülő 12 emberhez) menni, de a kérdezősködésre márcziust szidni kezdi, ettől kap egy cséphadarót, azzal, hogy mondja neki: adj nekem százat! Az otthon kipróbált cséphadaró a gazdag embert agyba-főbe veri; az agyonütéstől a szegény testvér menti meg, kivel kibékül.

A felsorolt változatok olyan néprajzi területekről valók, melyek földrajzilag is elég szorosan egybefüggnek egymással; ezektől némi földrajzi távolságot Basile olasz meséje mutat, melyben azonban már a típust, illetőleg is feltűnedeznek az átalakulás nyomai, a mennyiben a cselekvény a *terüljlesztal*-típus egyik motívumának beleszövése s az ezáltal okozott humoros helyzet és a szerencsés befejezés folytán erősen a schwank felé hajlik. (A *Mátyás királyra* vonatkozó adoma-körből ismeretes s a *királynak a nagy tőköt ajándékozó paraszt*-ről szóló adoma s rokonai

¹ Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Brockhaus. Leipzig. 1880.

² Pentamerone oder das Märchen aller Märchen von G. Basile. Aus dem Neapolitanischen übertragen von F. Liebrecht. Breslau. 1846.

a *szegény és gazdag* mesetípusának már teljesen schwankká való átalakulását mutatják.)

Tompa költeménye a változatok közül a *Schiller* sziléziai (4. sz. változat) és a *Schulenburg* vend (7. sz. változat) meséjéhez áll legközelebb, nemcsak azért, mert a marhabőrbe bujt s ördög gyanánt szereplő gazdag ember alakja mind a három helyen ugyanaz, hanem azért is, mert a típus szerkezete e két mesében is elveszti párhuzamosságát s egyetlen egységbe tömörül, mint a magyar költő szép költeményében. Tompa élete egészben a Felvidéken tölt el; költeménye tárgyát is a felvidéki (magyar vagy tót?) népnek a különféle szláv (tót, lengyel, ruthén) közvetítés hatása alatt álló folklóre-jából merithette, a mi a közölt változatok származási helyéből is önként értetődik.

Dr. Berze Nagy János.

*

Adalék Arany „Bajusz“-ának tárgytörténetéhez. *Wesselski A.* a Nasreddin hodzsáról szóló s a különféle népek folklóre-jában szereplő adomákat irodalmi forrásokból összegyűjtötte, mintaszerű kritikai jegyzetekkel ellátta s két pazar kiállítású kötetben nemrég ki is adta.¹ Ennek II. köt. 455. száma alatt közli az alábbi adomát, melyet — a mint jegyzetében maga is említi — „*Posurice i sale Nasredina. Drugo izdanje. Zagreb. L. Hartman*“ ezimű horvát mű 103. s köv. lapjairól vett át. Az adoma rövid tartalma ez: Nasreddin feleségével összevesz s haragjában azt mondja neki: vak voltam, hogy ilyen csúf asszonyt, mint te, feleségül vettem. De neje is visszavág azzal, hogy Nasreddin messze földön a legrútabb ficzkó. A büszke hodzsának ez szeget üt a fejébe, s azon töri fejét, hogy olyan szert találjon, a mitől szép lesz. Mindenféle s mindenféle eszközhöz folyamodik, hogy czélt érjen, de hasztalan. Egy nap cigányasszonyok jönnek hozzá s ezek ráveszik, hogy egy pár óra alatt olyan széppé teszik, hogy mindenki megcsodálja. Belemegy a dologba. Másnap reggel házanépét a mezőre, nejét pedig anyósához küldi s úgy várja a cigánynőket. Ezek kilencz órakor meg is érkeznek s újra biztosítják, hogy olyan szép lesz, mint a nap, csak tanácsukat kövesse. Ez pedig a következő: egy hordót hozzon a szoba közepére, bujjék ez alá, ők a hordót majd befedik, körüljárják s varázsszavakat mondanak. A hodzsza kap az utasításon s a hordó alá búvik. A cigányasszonyok a hordóra nehéz köveket raknak, körüljárják s mormognak valamit. Azzal otthagyják, a szobában minden szekrényt felnyitnak s a házból, a mit jönnek látnak, összeszednek s csendesesen elsompolyognak. A hodzsának feltűnik a nagy csend, kiabál, hogy eresszék ki, erőlködik is, hogy a hordó alól kijusson, de hiába. Várt, míg valaki hazajön. Estére felesége s a háznép is megjön, a köveket a hordóról alig tudják elezipelni s elbámulnak, mikor a házat kifosztva találják. Maga Nasreddin pedig a levegő hiánya s az étlenség miatt alig tud magához jönni.

Arany János költeménye s a horvát adoma között a kapcsolat nyilvánvaló. Hogy Arany ezt az adomát irodalmi forrásból vagy a nép ajkáról ismerte-e, nem tudhatjuk, de az utóbbi eset valószínűbb, mivel a „Bajusz“ tárgyához hasonló adomát a hevesmegyei nép ajkáról magam is ismerek, s nem lehetetlen, — mivel népünk hagyománykincsének teljes összegyűjtésétől még igen messze állunk —,

¹ Der Hodscha Nasreddin. Weimar. MCMXI.

hogy a horvát adoma az alföld népéhez is eljutott. Itt hallhatta Arany, a magyar folklóre termékek nagy ismerője s értékelője adománk egyik változatát, mely eleven humorával a művészi feldolgozásra önként kínálkozott.

Dr. Berze Nagy János.

*

Háborús babonák. A háború kitörése óta gyűjtöttem a háborús dalokat, anekdótákat és babonákat; dalstrófám több mint négyszáz, pedig csak azokat a dalokat soroztam e cím alá, melyekben e háborúra határozott vonatkozás van, — az anekdótáknak se szeri, se száma, — babona azonban alig akad. Hiszen igaz, hogy új babona ma már nehezen fejlődik, s ha vidékenkint fel is tűnik egy-egy új, addig ott nem hallott, az rendesen nem új fejlődés, hanem behurezolás, a szomszédból való átvétel; de azért gondolhattuk, hogy fel fognak elevenedni a régi harci babonák, melyek előkerülésére az eddigi békés idők nem voltak alkalmasak. De bizony csalódtunk. Hiszem azonban, hogy a békés idők beálltával ezek is tömegesebben fognak élénk kerülni. A most kezem közt levő pár háborús-babona hamaros hazatérésre, levél- vagy csomagkapásra, szabadságnyerésre, sebesülésre s ennek elkerülésére, jó barát megsebesülésére, a meghalt katona mennybejutására vonatkozik.

Hamarosan hazatér a haretterre induló katona, ha nem búcsúzkodik sokáig.

Levelet kap a katona, ha felette egymásután három srapnel repül el, de egy sem explodál.

Csomagot kap, ha a srapnel a „*dekum*“ előtt csap le úgy, hogy szelét érzi.

Rövidesen szabadságra megy, ha egymásután három golyó talál be lörésén, baj nélkül.

Hamarosan megsebesül, ha a rajvonalban egymásután gránát eltemeti, — vagy ha pihenés közben halottakat temetvén nem énekel.

Nem éri a golyó, ha hazulról elindulás előtt utolsó kívánságát teljesítették, — ha imakönyvet hord szíve felett, — ha kis keresztet tesz nyakába s azt ütközet előtt háromszor megcsókolja. Eltévett golyó sem éri, ha pihenés közben az égre néz.

Jó barát fog rövidesen megsebesülni, ha a katona fegyverének tusát golyó találja.

Elesvén lelke mennybe jut, ha temetésekor ellenséges ágyú szólal meg; ugyanezért az eltemetett trombitásnak kezébe kell tenni trombitáját.

Nagyszalonta.

Szendrey Zsigmond.

NÉPRAJZI HIREK.

Baksay Sándor. (1832—1915.) A magyar néprajz, mint módszeres tudomány, nagyobb lendületet, komolyabb irányt körülbelül negyedszázaddal ezelőtt vett, mikor a Magyar Néprajzi Társaságot lelkes szakemberek megalapították. Eladdig, túlnyomóan műkedvelők, jobbára csak faekével szántogatták a hazai néptan vadvirágos ugarát. A hány népies modorban dolgozó szépírónak volt, mind kísérletezett néptörténeti problémák megoldásával, s részben kiadói ösztönzésre,

monografikus terjedelmű néprajzi dolgozatok megírásával. Innen eredt a multban s jobbára innen van még ma is az a jelenség, hogy ha a magyar szépirodalom egéről lehull egy-egy csillag, rendesen a néprajzi törekvéseknek is gyásza van. A mult esztendő nyarán elhunyt Baksay Sándor is ilyenformán tartozott a magyar néprajz munkásai közé. A sors arra nevelte, költői lelkülete arra ösztönözte, hogy szeretett ormánsági és kedvelt kiskunsági híveinek legyen lelki gondozója és megértő tolmácsa; azonban kivételes tehetségei elhívták arra is, hogy a hazai néptani kutatások terén munkálkodjon. Mint elbeszélő, művésze volt a nyelvnek, ezenfölül éles megfigyelőtehetség jutott osztályrészéül; mind olyan tulajdonok, melyek lehetővé tették számára, hogy a költői hangulatkeltésen fölül még hű képet is adhasson népének erényeiről, hibáiról, külső és belső megnyilatkozásairól. Nekünk, a szépirók nagy átlagával szemben, e téren igazságot kell szolgáltatni Baksaynak. Négy terjedelmes néprajzi dolgozatát, mely az „Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen“ cz. vállalat köteteiben reánk maradt, kútfőnek tekintjük, legalább is a maga korára és a vidékre, a melyről szól. A hazai néprajz művelése körül szerzett érdemeit, annak idején, elismerték a Magyar Néprajzi Társaság alapítói is — kiknek sorába különben ő is tartozott —, mert a szervezeti szabályzat első tervezete szerint, a magyar szakosztályba, Jókai Mór elnök mellé, Réthy László társaságában, egyik előadónak őt öhajtották megválasztani.¹ A szervezeti szabályzat, a szakosztályok megalakításával azonban, sajnos, csak jámbor szándék maradt; Baksay nem lett hivatásos munkása a hazai néprajznak, a minthogy nagyarányú elfoglaltsága lassan-lassan a szépirodalom művelésétől is elvonta. — Mint említettük, négy terjedelmesebb néprajzi dolgozata látott napvilágot, mind a négy a főntebb jelzett nagy irodalmi vállalatban. A magyar rész I. kötetében a magyar népviseletről, a II-ban a magyar népszokásokról és a Jász-Kúnságról, a IV-ben a Mecsek környékéről, Tolnárol, Somogyról, Baranyáról értekeznek. Bár írásainak minden sorából kitetszik, hogy ő igazában csak a Mecsek aljának, az Ormánságnak, meg a Kiskúnság nyakas kálvinista népének az ismerője, rajongója, költője s hogy írásaiban ezeken a tájakon időzik legtovább, pihen legszívesebben, mégsem mondhatjuk elfogultnak, vagy egyoldalúnak, mert például a magyar népszokásokról írott 76 negyedréti hasábos dolgozatában széles ismeretekről, alapos tájékozódásról tett bizonyosságot. Ezt a munkáját valósággal remekben csinálta: személyes megfigyeléseit, élményeit szerencsésen adta össze avval, a mi a magyar nép életéről akkor az irodalomban és köztudatban élt. Bevezetésében találóan, néhány szóval mondja el, hogy mit nevez és tart népszokásnak. „A nép-élet iratlan törvényei. Nemzedékről nemzedékre örökül szálló szertartások, érintkezési formaságok. Szerelmünk, siralmunk, — izgalmaink, vigalmaink, — játékaink, ünnepeink, — házunk, ágyunk, asztalunk, — munkánk, kenyerünk, — könyeink, verítékünk, — pólyánk, szemfödélünk egész sirvavigadásunk ékítményei, szirmai, harmatcseppjei“ . . . Jókai kortársai és tanítványai közül egy sem volt nálánál nagyobb, a ki a magyar néplélekhez közelebb férközött, a ki a magyar népetet valóját jobban fölfogni tudta volna! Ez a képessége adta neki a merész ötletet és hozzá a kitartást, hogy Homérosz Iliaszát magyar nyelven, magyaros verssorokkal, népies fölfogással szólaltassa meg.

¹ L. „A Magyarországi Néprajzi Társaság szervezete“, Ethnographia, 1890. évf.

Elbeszélőkötetei a magyar néplélek megnyilatkozásainak gyönyörűséges tárházaiként állnak már ma is a köztudatban és valószínűleg jelentőségben növekedve fognak az utókorra szállani.

dr. m. l.

*

Fincicky Mihály. (1842—1916.) Az ezévi januárius hó 27-én elhunyt Fincicky Mihályban nemcsak igazi érdemekben megöszült polgármesterét gyászolja Ungvár városa, hanem egyúttal egyik tevékeny munkását a magyar szépirodalom, az irodalomtörténet és a folklóre tudománya is. Sokoldalú munkásságából¹ minket három dolgozata érdekel közelebről. Az elsőnek, a hazai rutének népdalából összeállított kötetnek, nemcsak megjelenése, hanem egyenest születése is a Kisfaludy-Társaság nevéhez fűződik, a mely 1890-ig, a *Magyar Néprajzi Társaság* megalakulása előtt, a néprajzi igyekezeteknek egyedüli gyűlés- és megnyilatkozóhelye volt. Nemcsak esztétikai, de néprajzi szempontból is igen szerencsés volt aztán az a gondolat, hogy a Kisfaludy-Társaság a fejlődés során a népköltészet tanulmányozásának mélyebb alapot kívánt ásni. Greguss Ágost indítványa következtében ugyanis munkásságát azzal bővítette ki, hogy a hazai nemzetiségek népköltészetének magyar köntösben való bemutatását is programjába vette. A magyarországi rutének enemü termékei, eléggé sajátosságosan,² nem találtak maguk közül való tolmácsolóra. Éppen ezért kétszeresen is hálára érdemes a közöttük lakott két szinmagyar írónknak, *Lehoczky Tivadarnak* és *Fincicky Mihálynak* ama törekedése, a melylyel költői termékei révén a rutén köznép életét a magyar társadalommal folyóiratok, lapok és önálló kötetek útján megismertették. *Lehoczky* jórészt csakis Bereg vármegye területén gyűjtött, *Fincicky* azonban — nagyobb nyelv- és irodalmi ismeretei miatt — az egész hazai ruténség néprajzi területéről közvetlenül, sőt gácsországi rutén³ és oroszországi

¹ Mint orosz *műfordító* igen tekintélyes nevet szerzett magának Turgenyev-, Puskin-, Lermontov-, Gogolyfordításaival, a miről, munkáin kívül a hagyatékában talált számos, előkelő írónktól (Beöthy Zsolt, Ábrányi Emil, Szinnyi, Greguss, Kiss József stb.) származó levelezés is bizonyosságot szolgáltat. Szülővármegyéje lapját, az *Ung*-ot, majdnem kilencz éven át szerkesztette, csinos lírai verseivel, az ungvári *Gyöngyössy-irodalmi társaságnak* működő tagja volt. Legnagyobb fontosságú volt azonban polgármesteri minőségben kifejtett közérdekű munkássága, a melynek folyamán mint jeles *historikust* ismerhettük meg. Három kötetes *polgármesteri jelentése* (1907, 1909, 1912) pl. sokkal többet nyújt, mint a mennyit a vaskos kiadványok szerény, hivatalosnak látszó czíme sejtet. Ezekben ugyanis Ungvár majdnem minden kulturális intézményének egyúttal a messze múltba visszanyúló történetét is adja. Ilyen magának Ungvárnak pontos topografikus leírása és demografikus képe, a 300 éves Drugethalapítású gimnázium története, a város régi pecsétje, az összes iskolák keletkezése és fejlődése, a színház, vadaskert, városi toronyóra, az összes egyletek története, a feloszlott macedon-görög egyház története stb. Ezekből a jelentésekből érti meg az ember az ungváriak amaz állításának igaz voltát, hogy Ungvárt falusias jellegéből hosszas polgármesterkedése folyamán éppen Fincicky változtatta át igazi modern várossá.

² Pedig e sok között Zloczky Theodozban és Drohobeczky Gyulában ethnografusuk és egyúttal magyar költőjük, Csurgovich Györgyben, Máthé Miklósban és Petrásovszky Leoban szintén jónévű magyar poétájuk volt!

³ A hazai rutének népköltészeté a külföldön igen tekintélyes irodalommal van képviselve. Ennek feltűnően gazdag jegyzéke *De Vollan*, *Golovackij* és *Florinszkij* orosz, valamint *Hnatjuk* ukránnyelvű gyűjteményeiben olvasható.

muszka irodalmi források útján közvetve is szedegette a nép költői termékeit, verset úgy, mint mesét, közmondást és találós kérdéseket, gyermekjátékokat egyaránt.

Lehoczkynak „Magyar-orsz népdalok“ cz. gyűjteménye 1864 óta már közkezen forgott, mindazonáltal Fincickyt a saját gyűjtésű rutén népdalok kiadására közvetlenül a Szeberényi-Lehoczky-Törs-féle „Tót népdaloknak“ 1866-ban történt megjelenése indította. Fincickynek eme, szintén a Kisfaludy-Társaságtól kiadott *Magyar-orsz népdalok* cz. kötete (1870) elrendezése ellen, akár költészeti, akár néprajzi szempontból is vizsgáljuk, sok kifogást —, valamint a fordítás hűsége és magyarossága tekintetében itt-ott megjegyzést is lehet tenni; mert hiszen benne minden elkülönítés nélkül, vegyesen váltogatják egymást szerelmi dalok, románczok, katonanóták, balladák, tréfalkozások, a hűség kedvéért pedig sok helyt a magyarosságot áldozza föl. Néprajzi, illetőleg folklorisztikai szempontból mindazonáltal majdnem valamennyi — szám szerint 339 darabja — teljesen kifogástalan és ma is hasznosítható. Fincickynek ugyanis kitűnő a néprajzi megfigyelő érzéke. Hiszen egy ilyen testesebb, 182 lapnyi kötetben, még a válogatás nélkül összehordott darabok már így, önmagukban véve is, a nép életének sok-sok vonását tárják a figyelmesen olvasó elé. Fincicky azonban a beküldöktől is szaporított gazdag anyagból erősen válogatott: jól látszik a különben rendszertelen kötet minden darabján, hogy *néprajzi* tudatossággal, bizonyos etnikai vonások és életképek illusztrálása czéljából hozta össze őket egy kötetbe. Ebből a rutén népegyéniséget, ennek élete viszonyait, gondolkozásmódját csakugyan jól meg lehet ismerni.

A folklóre szempontjából éppen nem jelentéktelen dolog, hogy a Fincicky kötete a Szeberényi *után* jelent meg: a rutén darabok egyike-másika ugyanis pompás összehasonlító anyagul szolgálhat a Szeberényi-féle tót népdalokkal való egybevetésükben. A Fincicky 5., 66., 82., 233., 280. számainak *pontosan egyező analógiáját* ugyanis megtaláljuk a Szeberényi 133., 71., 337., 242., 244. számaiban, a mi esetleg a ruténeknek egyebekben is tapasztalható erős *tótosodására* is vethet némi világot. De az ellenhatásra is van példa, mert a Szeberényi 148. száma határozottan a rutének *Szered szelá bolotiscse* kezdetű dalának dallamára megyen, a 260. és 361. számok meg egyenest rutén eredetűek, a melyek közül az első tulajdonképen csak afféle félnépi műdal, *Tót-rutén párhuzamok* tehát, mint láthatjuk, e két kötetben is vonhatók. A szomszédos etnikai hatások megállapítására azonban nagyon is érezhető az olyan dalok hiánya, a melyekből a *magyarságnak* a ruténekre gyakorolt hatását vizsgálhatnók. Ez ugyanis természet-szerűleg igen nagyméretű volt már a 60-as években is és kiterjedt a daloknak nemcsak szövegi, hanem dallambeli részére is. Az ilyen természetű darabokat azonban úgy a külföldi, mint belföldi rutén gyűjtők szándékosan mellőzték — a maguk nemzeti irodalmi szempontjuk miatt, és kihagyta tudatosan őket Fincicky is, mint előszavában írja, a tisztán esztétikai-költői zsinórmérték okán. Azonban még így, tiszta szépirodalmi szempontból is igen fájlaható, hogy a Rákóczi-rol, Kossuth-rol szóló dalokból, a melyek pedig az ő ifjúsága korában még ismertebbek lehettek, mint mai töredékeik, gyűjteményébe egyetlen egyet se vett föl. Pedig erre igen jó példát nyújtott a Fincickyt különben egyenest erre a munkára ösztönző Szeberényi-féle tót gyűjtés, a melynek 37—41. számai egyenest kuruczdalok.

Fincickynek második, néprajzi vonatkozású dolgozata az *Osztrák-Magyar Monarchia* írásban és képen cz. gyűjtemény XVIII. kötetében jelent meg. Ebben szülőföldjét, *Ung vármegyét* írja le az éles megfigyelő szemléltető erejével és a jeles népleíró kifejező készségével. Ezeket az írói tulajdonságokat benne még a jó öreg Szvorényi József egri igazgató fejlesztette ki, valamint nem kisebb ember, mint Arany János, a kivel személyes érintkezésben állott. Hagyatékában három vaskos esomagnyi írást találtam, közöttük az irodalom jeleseivel váltott levelezést, kiadatlan fordításokat oroszról, orosz irodalomtörténeti értekezéseket, valamint egy *Gábor Áron* cz. haténaes, 1862-ben írt költői elbeszélést. Igen óhajtható volna, ha mindezeknek egy része a M. Nemzeti Múzeum birtokába kerülne, másik részét pedig az ungvári Gyöngyössy-Társaság adhatná ki. Az *Ung* 1912-ik évi, Ötven év című, jubiláris számában igen érdekes irodalmi visszaemlékezései olvashatók.

Harmadik munkája, *magyar-orosz népmesék* hatalmas gyűjteménye, a legközelebről érdekli a folklorét. 1910. szedegetett össze ifjúkori írásaiból 40 népmesét, a melyeknek magyar fordítását kiadás végett felajánlotta a Kisfaludy-Társaságnak. E társaság Berze Nagy Jánossal tudományos összehasonlító jegyzeteket készítettett a kötethez, a mely a kiadók tartózkodó magatartása miatt eddig még meg nem jelenhetett.

Dr. Sztripszky Hiador.

*

A M. Tud. Akadémia segélye. Az utóbbi évek folyamán a M. Tud. Akadémia I. osztálya 300 koronás évi segélylyel támogatta társaságunk tudományos törekvéseit. E segélyt az osztály a háborús viszonyokra való tekintetből az idén már nem folyósíthatta. Mivel azonban ugyan-e viszonyok társaságunkat még nagyobb mértékben sujtják, az Akadémia igazgatótanácsa annak tekintetbevételével, hogy a magyar néprajzi tudomány az Akadémia egyik szakkibizottságában sincs képviselve s így költségvetésének megterheléséhez közvetlenül hozzá sem járulhatnak, az eddigi évi segélyt 500 koronára emelte fel.

*

A háborús évek segély-nyújtói. A magyar tudomány történetének lesz hivatása megörökíteni a magyar tudományos társaságok ama küzdelmeinek történetét, a melyekkel működésüket megszakítás nélkül folytatták, folyóirataik tudományos szintjét megőrizték, kiadványaikat pedig a munkatársak és előfizetők megfogytatkozása és a nyomdai előállítás óriási mértékben való megdrágulása daczára is megjelentették. E történelemben diszes hely illeti majd meg azokat a fennkölt szellemű pártfogókat, a kik a magyar tudományosság műhelyeit ismerve, már a segítő szózat felhangzása előtt tudományos testületeinket bathatós segedelemben részesítették. A Magyar Néprajzi Társaság adományozóinak sorát *Strausz Adolf* választmányi tagunk nyitotta meg, midőn 500 koronát bocsátott társaságunk rendelkezésére. Arra való tekintettel, hogy az adakozó a magyar néprajzi tudomány legrégebbi úttörő munkásai közé tartozik, a társaság zárt választmányi ülése elhatározta, hogy ezen összeget az adományozó nevére alapítvány gyanánt fogja elkönyveltetni. Nagyobb pénzintézeteink közül a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 200 koronát, az Osztrák-Magyar Bank budapesti főintézete, a Magyar-Általános

Hítelbank s a Magyar Országos Központi Takarékpénztár 100—100 koronát, az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár pedig 60 koronát küldött társaságunk pénztárába. Minden egyes esetben a társaság zárt választmányi ülése jegyzőkönyvi közönetben, az elnökség pedig erre utaló átiratban tolmácsolta háláját.

*

A Magyar Néprajzi Társaság új alapítói. A háborús esztendő daczára, alapító tagjaink díszes sora, ismét tekintélyes mértékben növekedett. Az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, mint minden évben, az idén is 200 koronával növelte eddigi alapítványát. 200—200 koronás alapítványt tettek: dr. *Bán* Aladár főtítkárr, dr. *Madarassy* László titkárr, dr. *Laczkó* Antal nyug. kir. bírór, dr. *Róheim* Géza választmányi tag, dr. *Sziládi* Zoltán tanár, vál. tag és *Ferenczi* Sándor tanárjelölt. Az idők megőrizendő jelének tartjuk, hogy dr. *Szilády* Zoltán és *Ferenczi* Sándor a harcztérről jelentették be alapítványukat!

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1915. évi november hó 24-én, d. u. 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében tartott nyilvános fölolvasó- és folytatólagosan a Magyar Tudományos Akadémia tanácstermében tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: báró *Szalay* Imre elnök, *Sebestyén* Gyula dr. alelnök, *Bán* Aladár dr. főtítkárr, *Madarassy* László dr. titkárr, *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztáros, *Máder* Béla ellenör, *Herrmann* Antal dr. tiszteletitag, *Bartucz* Lajos dr., *Erdélyi* Lajos dr., *Ernyey* József, *Heller* Bernát dr., *Huszka* József, *Mészáros* Gyula dr., *Sólymossy* Sándor dr., *Spitzer* Mór, *Szgedy* Rezső dr., *Trocsányi* Zoltán dr., *Versényi* György dr. választmányi tagok. A nyilvános fölolvasóülésem ezenkívül még rendes tag és vendég nagy számmal.

Mindkét ülést vezette báró *Szalay* Imre elnök; a jegyzőkönyvet írta *Madarassy* László dr. titkárr.

A nyilvános fölolvasóülésem *Sólymossy* Sándor dr. tartott előadást „Az ezeregyéj meséi“ czímmel.

A zárt választmányi ülésen elnök, napirend előtt, bejelentette, hogy *Lenhossék* Mihály dr. udvari tanácsos, egyetemi tanár stb., a Társaság rendes tagjai sorába óhajt lépni. Midőm a bejelentést a választmány egyhangú lelkesedésem vette tudomásul s midőm *Lenhossékot* báró *Szalay* Imre és *Sebestyén* Gyula dr. ajánlatával a Társaság rendes tagjai sorába iktatta, egyúttal *Sebestyén* Gyula dr. indítványára, az alapszabályok 16. fejezetére való hivatkozásem elhatározta, hogy nevezettet ezennel meghívja a Társaság fővárosi választmányába. *Főtítkárnak* a folyóügyekről tett jelentését a választmány köszönettel vette tudomásul. *Sebestyén* Gyula dr. alelnök, szerkesztő vázolta az „Ethnographia“ megjelenésének nyomdai nehézségeit s midőm ezt a választmány tudomásul vette, egyben, elnök indítványára, elhatározta, hogy a tagok névsorát, mely a mult esztendőben elmaradt, az „Ethnographia“ ezévi folyamának végén, czélszerűségéi okokból, ismét kiadja. *Ernyey* József előadta, hogy *Pintér* Sándor elhunyt választmányi tagtárs emlékétt, mint a hagyatéki tárgyalásem kitént, a család oly módon óhajtja megőrkíteni, hogy újból kiadja a „Palóc népmeséket“-et, még pedig javított és bővített formában. Midőm ezen bejelentést a választmány örvendetesem vette tudomásul, egyben, *Sebestyén* Gyula dr. indítványára, fölkérte *Ernyeyt*, hogy hasson oda, hogy a palóc népmesék javított és bővített kiadásával bizza meg a család az erre legavatottabb vállalatot, a Kísfaludy Társaság Magyar

Népköltési Gyűjteményét, mely a mesék kiadásáért nem kér semmi pénzbeli ellenszolgáltatást, sőt a gyűjteményt esetleg honorálja is, kérte továbbá a választmány Ernyeyt, hogy hasson oda, hogy a család az ilyen módon esetleg fölszabaduló összeget, mint alapítványt, Pintér Sándor nevére és emlékére, a Magyar Néprajzi Társaságnál letéteményezze. Pénztáros jelentette, hogy a pénztári maradvány: a) a kézipénztárban 422-86 K, b) a m. kir. postatakarékpénztárnál 1376-07 K, összesen: 1798-93 K. Új előfizetőkül jelentkeztek: A budapesti VII. ker. Barcsay-utczai M. Kir. Állami Főgimnázium „Ifjúsági Kör“-e; a nagyszalontai Községi Polgári Leányiskola. K. m. f. Báró Szalay Imre s. k. elnök, Madarassy László dr. s. k. titkár, jegyzőkönyvvezető. Hitelesítik: Huszka József s. k., Bartucz Lajos dr. s. k.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1915. évi december hó 22-én, d. u. 5 órakor, a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott nyilvános fölolvasó- és folytatólagosan, a Magyar Tudományos Akadémia tanácstermében tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: báró Szalay Imre elnök, Sebesfyén Gyula dr. alelnök, Bán Aladár dr. főtitkár, Madarassy László dr. titkár, Kövecsesi Dancs Árpád pénztáros, Schmidt Tibolt dr. könyvtáros, Erdélyi Lajos dr., Heller Bernát dr., Huszka József, Lambrecht Kálmán dr., Solyomossy Sándor dr., Spitzer Mór, Szegedy Rezső dr., Tolnai Vilmos dr. választmányi tagok; a fölolvasóülésem ezenkívül néhány rendes tag és vendég.

Mindkét ülést vezette: báró Szalay Imre elnök; a jegyzőkönyvet írta: Madarassy László dr. titkár.

A nyilvános fölolvasóülésem Szegedy Rezső dr. „Mátyás választása a délszláv hagyományban“ és Gragger Róbert dr. „Szent Péter a csárdában. (Arany „A hegedüs“ cz. költeményének tárgytörténete)“ czímmel tartottak előadást. (Az utóbbi előadáshoz Heller Bernát dr. és Solyomossy Sándor dr. szözlött.)

A zárt választmányi ülésen, napirend előtt, elnök örömmel jelentette, hogy ő felsége a király Szily Kálmán drt., a Társaságnak érdemekben dús választmányi tagját a förendház tagjává nevezte ki; indítványára a választmány elhatározta, hogy Szilyt, ebből az alkalomból folyólag, jegyzőkönyvi kivonatban, üdvözli. Főtitkárnak a folyóügyekről tett jelentéseit a választmány köszönettel vette tudomásul. A választmány azután fölhatalmazta az elnököt arra, hogy az évi rendes közgyűlésig a Társaság zavartalan ügymenetét biztosító kiadásokat, a legutolsó költségvetés keretében, utalványozhassa. Több levélbeli megkeresés kapcsán kimondotta a választmány, hogy miként a múltban, a Társaság a jövőben sem ad az újonnan megválasztott választmányi tagoknak ebbeli minőségükről külön oklevelet, ellenben utasította a titkárságot, hogy az újonnan belépő alapítótagnak azon alapszabályban biztosított jogát, hogy részükre alapítóoklevél állíttassék ki, ezentúl rendszeresen tartsa be. Pénztáros jelentette, hogy a pénztári maradvány: a) a kézipénztárban 787-50 K, b) a m. kir. postatakarékpénztárnál 1578-89 K, összesen 2366-39 K. Elnök megköszönte a választmánynak az esztendő folyamán kifejtett munkálkodását, boldogabb újévet kívánva, az ülést bezárta. K. m. f. Báró Szalay Imre, s. k., elnök; dr. Madarassy László, s. k., titkár; Huszka József, s. k., hitelesítő; dr. Solyomossy Sándor, s. k., hitelesítő.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi január hó 26-án, d. u. 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott nyilvános fölolvasó- és folytatólagosan, u. ott, a tanácsteremben tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: báró Szalay Imre elnök, Csánki Dezső dr. és Sebestyén Gyula dr. alelnökök, Bán Aladár dr. főtitkár, Madarassy László dr. titkár, Kövecsesi Dancs Árpád

pénztáros, *Máder Béla* ellenőr, *Schmidt Tibolt* dr. könyvtáros, *Herrmann Antal* dr. tiszteleti tag, *Baráthosi Balogh* Benedek, *Bartucz Lajos* dr., *Goldziher Ignác* dr., *Györffy István* dr., *Heller Bernát* dr., *Lambrecht Kálmán* dr., *Róheim Géza* dr., *Sólymossy Sándor* dr., *Spitzer Mór*, *Sztripszky Hiador* dr., *Versényi György* dr. választmányi tagok. A fölolvasóülésen ezenkívül néhány rendes tag és vendég.

Az ülést vezette: báró *Szalay Imre* elnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy László* dr. titkár; a jegyzőkönyvet hitelesítették: *Heller Bernát* dr. és *Baráthosi Balogh* Benedek.

A nyilvános fölolvasóülésen elnök megemlékezett Bellosics Bálintnak, a vidéki választmány érdemes tagjának jan. hó 15-én bekövetkezett korai elhunytáról. Főtítkár jelentést tett az „Osztrák-Magyar Bank“ budapesti főintézetének százkoronás és a „Magyar Általános Hitelbank“-nak százkoronás adományáról, majd jelentette, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi M. Kir. Minisztérium kiutalta az 1915—1916. költségvetési évre járó háromezer koronás államsegély második felét is. Bemutatta továbbá a Hornyánszky-féle nyomdavállalatnak az „Ethnographia“ szerkesztőségéhez intézett levelét, melyben a folyóirat késedelmes szedését, illetve annak megjelenését a háború okozta kényszerű állapotokkal menti. (A levélben foglaltakat a választmány tudomásul vette.) Könyvtáros indítványát az „Ethnographiá“-val csereviszonyban álló folyóiratok tartalmának ösmertetéséről s annak módozatairól *Sebestyén Gyula* dr. szerkesztő fölvilágosításai után a választmány elvben elfogadta, azonban annak végrehajtását addig, a míg a folyóiratnak mostani, szűkös terjedelme ki nem bővíthető, egyelőre nem kívánta. Könyvtáros ezután felsorolt több olyan folyóiratot, melyekkel ajánlatos volna az „Ethnographiá“-nak csereviszonyba lépni; a választmány megbízta *Herrmann Antal* dr. tiszteleti tagot, hogy a felsorolt folyóiratok kiadóival, illetve szerkesztőivel a cserepéldányok megindítása ügyében lépjen érintkezésbe. Pénztáros jelentette, hogy a pénzmaradvány: 1. a m. kir. postatakarékpénztárban 1748 83 K, 2. a kézipénztárban 841 43 K, összesen 2590 26 K. Új rendes tagokul megválasztottak: *Czebe Gyula* dr. főgimnáziumi tanár és *Gesztési Gyula* főgimnáziumi tanár, mindkettő *Szegedy Rezső* dr. ajánlatára. Új előfizetőül jelentkezett: a budapest-székesfővárosi „Városi Nyilvános Könyvtár“.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916 februárius hó 23-án, d. u. 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott nyilvános fölolvasó- és folytatólagosan u. ott, a tanácssteremben tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: báró *Szalay Imre* elnök, *Sebestyén Gyula* dr. alelnök, *Bán Aladár* dr. főtítkár, *Madarassy László* dr. titkár, *Kövecsesi Dancs Árpád* pénztáros, *Máder Béla* ellenőr, *Schmidt Tibolt* dr. könyvtáros, *Herrmann Antal* dr. tiszteleti tag, *Alexics György* dr., *Balásy Dénes*, *Bartucz Lajos* dr., *Binder Jenő*, *Erdélyi Lajos* dr., *Heller Bernát* dr., *Lambrecht Kálmán* dr., *Melich János* dr., *Sólymossy Sándor* dr., *Spitzer Mór*, *Strausz Adolf*, *Szegedy Rezső* dr., *Sztripszky Hiador* dr., *Trócsányi Zoltán* dr., *Versényi György* dr. választmányi tagok. A fölolvasóülésen ezenkívül néhány rendes tag és vendég.

Mindkét ülést vezette: báró *Szalay Imre* elnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy László* dr. titkár; a jegyzőkönyvet hitelesítették: *Balásy Dénes* és *Szegedy Rezső* dr.

A nyilvános fölolvasóülésen *Herrmann Antal* dr. fölolvasta „Rudolf királyfi a mondában“ cz. értekezését, melyhez hozzászóltak *Versényi György* dr. és br. *Szalay Imre*.

A zárt választmányi ülésen elnök megemlékezett Téglás Gábornak, a fővárosi választmány tagjának 1916 febr. 4-én történt elhunytáról, majd jelentette, hogy *Strausz Adolf* ötszáz koronát juttatott hozzá a Társaság pénztára javára. Az adományt a választmány lelkes köszönettel fogadta s elhatározta, hogy azt, mint *Strausz Adolf* alapítványát, a Társaság alaptökéjéhez csatolja. Főtítkárnak kisebb jelentéseit a választmány köszönettel vette tudomásul. *Strausz Adolf* két indítványát, nevezetesen, hogy 1. keressen a Társaság összeköttetést a most alakult „Balkán Központ“-tal, továbbá, hogy 2. gondos-

kodják a Társaság bizományba adott kiadványainak, így pl. a most különösen aktuális „Bolgár néphit“-nek fokozottabb terjesztéséről, többek fölszólalása után, a választmány elfogadta. *Könyvtáros* jelentését a „Rovás és rovásírás“ cz. társulati kiadvány bizománybaadása tárgyában a választmány tudomásul vette. *Herrmann* Antal dr. fölszólalása nyomán elhatározta a választmány, hogy a tiszteletbeli tagok alapszabályban biztosított jogainak fokozottabb megóvása végett, a Társaság hivatalos folyóirata, a hátulsó borítéklapon, a tisztikar és választmány névsora mellett, ezután a tiszteletbeli tagok névsorát is közölni fogja. *Elnök* ajánlatára és *Herrmann* Antal dr. fölszólalása után, a választmány az „Ethnographia“ szerkesztésére, további öt esztendőre, *Sebestyén* Gyula dr.-nak adott megbízást. *Pénztáros* jelentette, hogy a pénztári maradvány: a) a kézipénztárban 99126 K. b) a m. kir. postatakarékpénztárban 220620 K, összesen 319746 K. Új előfizetőül jelentkezett: a mezőtúri „M. Kir. Áll. Felsőbbleányiskola“.

Jegyzőkönyvi kivonat.

A Magyar Néprajzi Társaság 1916. évi márczius hó 8-án, d. u. 6 órakor a Magyar Nemzeti Múzeum tanácstermében tartott zárt választmányi ülésnek *jegyzőkönyve*.

Jelen voltak: báró *Szalay* Imre elnök, *Sebestyén* Gyula dr. alelnök, *Bán* Aladár dr. főtitkár, *Madarassy* László dr. titkár, *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztáros, *Herrmann* Antal dr. tiszteletbeli tag, *Balásy* Dénes, *Erdélyi* Lajos dr., *Giesswein* Sándor dr., *Heller* Bernát dr., *Huszka* József, *Lambrecht* Kálmán dr., *Róheim* Géza dr., *Semayer* Vilibáld dr., *Sólymossy* Sándor dr., *Spitzer* Mór, *Szegedy* Rezső dr., *Versényi* György dr.

Az ülést vezette: báró *Szalay* Imre elnök; a jegyzőkönyvet írta *Madarassy* László dr. titkár; a jegyzőkönyvet hitelesítették: *Heller* Bernát dr. és *Versényi* György dr.

Főtitkár jelentését az „Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár“ hatvankoronás pénzadományáról és Orosz Endrének „Téglás István emlékezete“ cz. könyvadományáról, a választmány köszönettel tudomásul vette. Tudomásul vette a választmány továbbá *Ranschburg* Gusztáv könyvkereskedőnek elszámolását a hozzája bizományba adott társulati kiadványokról. Elhatározta továbbá a választmány, hogy *Michaelis* Curt-nak, a „Fremdenverkehrs- und Reiseunternehmungs-Akt.-Ges. in Budapest“ cz. vállalat müncheni igazgatójának kérésére és egy müncheni magyarnyelvi- és irodalmi tanfolyam céljaira ingyen átengedni a „Rovás és rovásírás“ cz. társulati kiadvány egy példányát. Megállapította továbbá a választmány a f. évi rendes közgyűlésen kilépő és újból választható választmányi tagok névsorát, majd *elnök* indítványára elhatározta, hogy a közgyűlésnek megválasztásra ajánlani fogja: a) a fővárosi választmányba: *Alexics* György drt, *Baráthosi Balogh* Benedeket, *Ernyey* Józsefet, *Gagyi* Jenőt, *Heller* Bernát drt, *Lenhossék* Mihály drt, *Mahler* Ede drt, *Szendrei* János drt, *Sztankó* Bélát, *Tagányi* Károlyt, *Tolnai* Vilmos drt, *Zsilinszky* Mihályt; b) a vidéki választmányba: *Almásy* György drt, *Barabás* Samut, *Baróti* Lajos drt, *Berze* Nagy Jánost, *Darnay* Kálmánt, *Gombocz* Zoltán drt, *Karl* Lajos drt, *Kálmány* Lajost, *Kárpáti* Kelemt, *Moldován* Gergely drt, *Pap* Károly drt, *Spitzer* Mórt, *Tömörkény* Istvánt, *Zolnai* Gyula drt. Evvel kapcsolatban elhatározta még a választmány, hogy a közgyűlésen javasolni fogja és pedig *Sebestyén* Gyula dr. indítványára, *Thomsen* Vilmos dr. kopenhágai egyetemi tanárnak tiszteletbeli taggá, valamint *Strausz* Adolf indítványára *Arnaudoff* Mihály dr. és *Isirkoff* Anasztázus dr. szófiai egyetemi tanároknak külsőtaggá való megválasztását. *Pénztáros* jelentette, hogy a pénzmaradvány: a) a kézipénztárban 83322 K, b) a m. kir. postatakarékpénztárban 265572 K, összesen 348894 K.

Jegyzőkönyvi kivonat.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi márczius hó 29-én, d. u. 5 és $\frac{3}{4}$ órakor a Magyar Tudományos Akadémia tanácskozótermében tartott zárt választmányi ülésének *jegyzőkönyve*.

Jelen voltak: báró Szalay Imre elnök; Csánki Dezső dr. és Sebestyén Gyula dr. alelnökök; Bán Aladár dr. főtitkár; Madarassy László dr. titkár; Kövecsesi Dancs Árpád pénztáros; Mader Béla ellenőr; Schmidt Tibolt dr. könyvtáros; Herrmann Antal dr. tiszteleti tag; Alexics György dr., Balásy Dénes, Barátosi Balogh Benedek, Bartucz Lajos dr., Bátky Zsigmond dr., Erdélyi Lajos dr., Giesswein Sándor dr., Györffy István dr., Heller Bernát dr., Huszka József, Lambrecht Kálmán dr., Melich János dr., Mészáros Gyula dr., Róheim Géza dr., Solymossy Sándor dr., Spitzer Mór, Strausz Adolf, Szegedy Rezső dr., Szendrei János dr., Sztripszky Hiador dr., Tagányi Károly, Trócsányi Zoltán dr., és Versényi György dr. választmányi tagok.

Az ülést vezette: báró Szalay Imre elnök; a jegyzőkönyvet írta Madarassy László dr. titkár; a jegyzőkönyvet hitelesítették: Herrmann Antal dr. és Huszka József.

Főtitkár jelentette, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium az „Ethnographia” 1915. évf. járó hatszázkoronás előfizetési díjat kiutalta, továbbá, hogy a „Magyar Országos Központi Takarékpénztár” száz koronát adományozott, mely jelentéseket a választmány köszönettel vette tudomásul. A F. F. körmöczbányai helyi bizottságának átiratát, melyben a bizottság megalakulását, a gyűjtőmozgalom megkezdését s e végből gyűlés megtartását jelentik, a választmány örvendetesen vette tudomásul. Új rendes tagnak megválasztott Miklósy Zoltán dr. főlevéltáros Selmezbányáról, Bán Aladár dr. ajánlatára.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. márczius hó 29-én tartott rendes évi közgyűlése.

I.

Báró Szalay Imre elnök megnyitó beszéde.

Tisztelt közgyűlés!

Legyen szabad mondandóimat röviden egybefoglalnom, hisz tizennyolcz hónapja immár, hogy a borzalmas, irtó háború közepette második közgyűlésünket tartjuk s hazánk szorgalmas népét nem kísérhetjük foglalkozásában otthonába, nem tanulmányozhatjuk szokásait, működését, hanem fájdalmasan, bár büszkén látjuk távozni házi tüzhelyétől, a hol távol idegenben fegyveres kézzel védi hazáját s királyát, hatalmas szövetségeseink nagyrabecsülését küzdve ki vitéz magatartásával, legyőzhetetlen bátorságával, csodálatos kitartásával.

Verses krónikáink, balladáink, népies dalaink a távol- s a közelmúltból regéltek a magyar hősiességről, a melyre legújabbán a jelen is megtanított: ezrével hullottak el a névtelen hősök, mindazok közül, kiknek emlékezetét hálásan megőrizték hadi tudósításaink, áldva emléküket mindörökre.

Tudományos Akadémiánk nagyérdemű elnökének fennkölt jelszavát követve, mi is továbbfolytattuk szakszerű működésünket, kutatva népünk ethnosát, a mi persze a jelen szomorú viszonyok mostohasága mellett eredményeiben nem lehetett olyan gazdag, mint az elmúlt években; hozzájárult ehhez még a munkabér és a papír drágulása, a mi lényegesen akadályozta közleményeink számát. Ámde éppen ezidénre esik nagyérdemű alelnökünk, dr. Sebestyén Gyula korszakos művének: „A magyar rovásírás hiteles emlékei”-nek a M. Tud. Akadémia által történt kiadása, a mely új világot vet sok mostanáig kétséges kérdés felderítésére s új adatokat szolgáltat nyelvünk s műveltségünk sokszázados múltjához. E kutatások ered-

ményei társaságunkra nézve annyival örvedetesebbek, mert előmunkálatai éppen a mi folyóiratunk négy évfolyamában jelentek meg. Ezzel kapcsolatban kell megemlékezniem *dr. Bán Aladár* főtitkárunk ama meglepő jelentéséről, hogy a hozzánk csatlakozott és velünk együtt működő F. F. magyar osztálya eddig a néphagyomány közel 32,000 adalékát volt szerencsés összegyűjteni.

Egészen új szempontok nyitak hazánktól délre, a Balkánon, különösen Szerbia északi részének megszállásával a délszláv vidékekre nézve. — Az a nagy előszeretet és érdeklődés, a melylyel a kelet népe és művészete iránt mindenkor viseltettünk, de különösen az a körülmény, mely Szerbia északnyugati részét a régi macsói bánságot 1496-ig Magyarországhoz fűzte, nemcsak néprajzi, hanem közjogi szempontból is kapcsolatba hozza azt az anyaországgal; — az a bámulatosan szép szingazdag dísz, a melyet az ottani föld népe ruhákon alkalmaz, s a néprajz különféle elemei, a melyek a zenétől kezdve le a mindennapi élet különböző szükségleteig a nép élénk fantáziaszülte költészetéig legkívánatosabbá teszik minden néprajzi gyűjtemény számára a délszláv termékek összegyűjtését, — de e mellett kapcsot teremt köztünk és a közel török kultúra között is, a mely nem egy jellegzetes terméket ültetett át honi földjük dúsán termő talajába is. Sokszorosán gazdagította a délszláv néprajz hazai néprajzunkat is; hisz ez természetes követkevése a délvidékünk és az északi vármegyéknek szlávok által sűrűn lakott vidékein.

Ha az oroszokkal és a szerbekkel viselt háborúk újabban akadályoztak is bennünket ezekkel a szláv népekkel való tudományos érintkezésben, a mindannyiunk által várva várt nemzetközi béke, ha már egyszer beköszöntött, annál gazdagabban termi meg a jövőben gyümölcsét! — Adja Isten, hogy ez mielőbb bekövetkezhessék, s termeljen olyan dús virágot, melynek gyümölcse társulatunk szakszerű közreműködésével mindannyiunk hasznára s díszeré szolgáljon.

A „Magyar Néprajzi Társaság“ XXVIII-ik rendes évi közgyűlését ezennel megnyitom.

II.

Bán Aladár főtitkár jelentése.

Tisztelt közgyűlés!

Mult évi közgyűlésünkkor tán még mindnyájan azt a reményt tápláltuk, hogy, mire ez az ünnepi alkalom újra elérkezik, édes hazánk már a győzelmes béke áldásait fogja élvezni. A népek sorsát irányító felsőbb hatalom azonban úgy rendelte, hogy soká tartson a romboló vihar, melynek méhéből új világalakulatok fognak születni. A harcban álló népek ezernyi nyitott sebből vérzenek, s ki tudja, mikor szünik meg ömleni az óriás folyam, mely milliárd drága és megsiratott cseppet hömpölyget szörnyű medrében!

Iszonyat tölt el minden részvevő keblet, s hogy ez a fájó érzés nem zsbibasztja, nem dermeszti jéggé idegeinket és gondolatainkat: azt csak a szeretet melegének köszönhetjük, annak a forró szeretetnek, mely e hazának minden hífiát nemzetéhez, népéhez fűzi és arra ösztökéli, hogy a világpusztulás közepett is fenn lobogtassa azt a zászlót, melyet boldogabb évek alatt ragadott kezébe: a

kitartó, lelkes tevékenység zászlaját. Ez, évekké nőtt rettenetes, de mégis dicső hónapok alatt még jobban megerősödött bennünk az a meggyőződés, hogy végtére meg kell valósítanunk *Széchenyi* programját: a haza üdvét a népkultúra mélyrehatóbb szolgálatában kell keresnünk fajunk alaposabb megismerése és erősítése útján.

Társaságunk ezen eszme megvalósítására való törekvésből a lefolyt évben is kivette részét, bár a nehéz körülmények gyakran éreztették gátló hatásukat. — A háború kitörése óta természetesen nem is gondolhattunk arra, hogy néprajzi és folklorisztikus vándorgyűlésekre ránduljunk, de itt a fővárosban ez idén is rendszeresen megtartottuk havi választmányi és felolvasó üléseinket tagjaink nem csökkenő érdeklődése mellett. — Felolvasásaink sorát április 28-diki ülésünkön *Vikár Béla* nyitotta meg „Német hatások a magyar népköltésben“ cz. előadásával, melyben módszeresen fejtegette néhány népdalunk eredetét, kimutatván azokat a verstani és nyelvi törvényeket, melyek ilyenmü idegen átvételekben szabályszerűen érvényesülnek. Utána *Schmidt Tibolt* „Az oláh katona a népköltésben“ cz. tanulmányát olvasta fel s találó vonásokkal jellemezte a magyarországi románság e derék elemének lelkületét. — Május 26-iki ülésünkön három előadás hangzott el. Elsőnek a *főtítkár* számolt be a Folklore Fellows szövetség magyar osztályának háromévi (1912—1915) gyűjtéséről és szervező munkájáról. (Lásd: *Ethnographia* XXVI, 4—6.) A közölt adatok tekintélyes eredményről tanuskodnak, de nagyon optimisztikusak lennének, ha ezt többnek tekintenők buzdító kezdetnél. Nálunk az összes gyűjtők száma másfélszáz. Túlnyomó részük középiskolai tanuló, kiket a kitűzött jutalmak nagyobb erkölcsi és kisebb anyagi előnyei is sarkaltak. A kicsiny és szegény észtlé népből pedig egy egyszerű lelkésznek, az örökemlékü *Hurt Jakab*-nak felszólítására ezernél több gyűjtő vetette rá magát az észtlé nyelvterület részletes és rendszeres fölgyűjtésére az erkölcsi és anyagi elismerés legcsekélyebb reménye nélkül, sőt kitéve magát a kormány esetleges zaklatásának. Önfeláldozó munkájuknak bámulatos gazdagságú eredményei vaskos kötetekben ott rejtőznek egy helsingforszi bank pinczéjének páncezlfülkéiben, várva a jobb időre, mely a nemzetközi tudományban ismertté és nagygyá teendi a kised észtlé nép nevét. Ily példától ösztönözve a jövőben még nagyobb hévvel kell szerveznünk gyűjtőmunkálatunkat, segítve azon hatalmas közéleti és tudományos tényezőktől, melyekhez F. F. elnökünk, *Sebestyén Gyula* négy emlékiratában oly lelkes szavakkal fordult. — A második előadó, *Bartucz Lajos* az anthropologia hazai feladatait s Magyarország embertani viszonyait ismertette. *Ballai Károly* zárta be ez ülés tárgysorát „A gyermektanulmány néprajzi vonatkozásai“ cz. előadásával, melyet a bemutatott tárgyak és rajzok tettek érdekessé.

Őszi időszakunkat október 27-iki választmányi ülésünkkel nyitottuk meg. November 24-iki ülésünkön buzgó társunk, *Solymossy Sándor* mutatta be tanulmányát „Az ezeregyéj meséiről“. Megbízható források és szövegek alapján tárgyalta a nagyhirű mesegyűjtemény keletkezésének és kialakulásának kérdését s megállapította, hogy legrégebb darabjainak eredete visszanyúlik a X. századnál régebbi időkbe, legifjabb része pedig XVII. századbeli egyiptomi termék. — Deczember 22-iki ülésünk első előadója *Szegedy Rezső* volt, a ki „Mátyás királylyá választása a délszláv néphagyományban“ czímmel saját fordítását bemutatót három

horvát népies vitézi éneket s fejtegette azok keletkezésének kérdését és megállapította magyar történeti vonatkozásait. Utána *Gragger Róbert*, „Szent Péter a csárdában“ czímmel Arany János „A hegedű“ cz. költeményének tárgytörténetéről értekezett. — Január 26-iki felolvasó ülésünk tárgya *Heller Bernátnak* „Irodalmi és folklorisztikus párhuzamok az Antar-regényben“ cz. értekezése volt; a regény alapvető problémáit már előbb kiderítette, ezúttal pedig a folklóre és az összehasonlító irodalomtörténet szempontjából vette vizsgálat alá. Végre február 24-én tartott ülésünkön lelkes tiszteleti tagunk, *Herrmann Antal* ült felolvasóasztalunkhoz s „Rudolf királyfi a mondában“ czímen adott elő, számos népköltési adalék alapján bizonyítván, hogy népszerű trónörökösünk megdicsőült alakja olyféle mondai hösszé vált népünk képzetében, mint Attila, Csaba, Álmos, Árpád, kikről a monda azt tartja, hogy visszatérnek s boldoggá teszik nemzetüket. — Ha még megemlítem márczius 8-iki, a jelen közgyűlést előkészítő választmányi ülésünket, a lefolyt társulati év üléseiről vázlatos, de tán eléggé hű képet rajzoltunk a t. közgyűlés elé.

A háború okozta nehézségek folytán folyóirataink rendes megjelenése elé is akadályok gördültek, s ennek következménye volt, hogy az *Ethnographiából* az első füzetén kívül egy kettős és egy hármas szám jelent meg nagyobb időközökben, s az *Értesítőből* csupán egy kettős szám, az is az 1914-iki XV. évfolyam befejezéséül, az 1915-ik évre pedig az *Értesítő* teljesen elmaradt — reméljük, hogy nem véglegesen. Régen elismert igazság az, hogy ez a fényesen kiállított társfolyóirat, melyet tagjaink a Nemzeti Múzeum jóvoltából kaptak, mind Társaságunknak, mind a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának előnyére és dízére vált, s hazai tudományosságunknak pótolhatatlan vesztesége volna, ha a másfél évtizedes kapcsolat megszűnnék.

Az *Ethnographia* a lefolyt társulati évben is gazdag tartalommal jelent meg. Értekező czikkei közt találjuk *Solymossy Sándor* mult évi felolvasását „A vadász temetését“ s *Bán Aludárnak* szintén tavaly előadott „A kincskeresés a néphitben“ cz. értekezését. *Elek Oszkár* „Népballadánk skót-angol megvilágításban“ cz. dolgozatában négy népballadánk nemzetközi kapcsolatát vizsgálja s *Róheim Géza* „Adalékok a finnugorság varázserő-fogalmához“ czímmel sikeres kísérletet tesz a finnugor néphit egy fontos problémájának megvilágítására az általános népszichológia módszerével és dús anyagának felhasználásával. *Mészáros Gyula* „A nagyszentmiklósi kincs rovásos feliratainak megfejtése“ -ben értékes epigraphiai fejtegetést nyújt, mely bár irodalmi életünkben éles bírálat tárgyává lett, tagadhatatlanul nagy lépéssel vitte előbbre egyik nemzeti tudományos adósságunk törlesztését. — *Sebestyén Gyula*, szerkesztőnk az idén is derekasán kivette részét a munkából s cikkei folklorunk és epigraphiánk fejlődését nem kis mértékben szolgálták. — Különös elismeréssel kell adóznunk *Lenhossék Mihály* „Teendők az anthropologia terén“ czimű dolgozatának, mely a néprajzzal oly szoros kapcsolatban álló tudománynak, az embertannak hazai feladatait és fejlesztésének módjait nagy körültekintéssel fejtegeti. E fontos kérdésnek helyes megoldása — melynek szolgálatát Társaságunk is fölvette munkatervébe — egyike nemzeti tudományosságunk legéletbevágóbb érdekeinek s reméljük, hogy a közel jövő itt is meghozza a várva-várt méltányos és czélszerű rendezést. — *Berze Nagy János*, *Trócsányi*

Zoltán és Lambrecht Kálmán kritikai és bibliographiai czikkeiben tettek szolgálatot a magyar néptudománynak.

A „Néphit és népszokások“ cz. rovatunkban *Fehérváry Dezső*, *Harsányi István*, *Jakubovich Emil*, *Mészáros Gyula*, *Nyáry Albert* báró, *Téglás István* és *Varju Elemér* szolgáltatottak értékes anyagot a magyarországi ethnographiának. — Ugyancsak gazdag tartalommal jelentek meg „Népköltészet és népzene“, valamint „Irodalom“ cz. rovataink. — A „Kisebb közlemények“ és „Néprajzi hírek“ szintén számos érdekes adalékkal járultak a magyar néprajz anyagához.

Az Értesítő XV. évfolyamának befejező füzetéről szintén ez alkalommal kell megemlékeznünk. A kettős füzet vezető cikkében a névtelen szerző „Teendők a magyar ember-néptan terén“ czímen konkrét javaslattal fordul a vallás- és közoktatásügyi miniszter Úr öngyméltóságához egy oly intézet létesítése érdekében, mely hivatva lenne a magyar anthropológiát és néprajzot kapcsolatosan fejleszteni. Külföldi és honi tapasztalatokból leszűrt okoskodása sok életrevaló eszmét pendít meg s kijelöli a megvalósítás útját is. — A további közlemények során *Novák I. Lajos* és *Mészáros Gyula* befejezik már multévi jelentésomban említett dolgozataikat. *Magyar Kázmér*, *Kiss Lajos*, *Wigand Ede*, *Zoltai Lajos* tartalmas munkálatokkal gazdagítják a magyar tárgyi néprajzot, *Cs. Sebestyén Károly* és *Sztripszky Hiador* pedig a hazai nemzetiségek köréből veszik czikkeik anyagát.

A Társaságunk keretében lefolyt munkásságon kívül vessünk egy pillantást azon mozzanatokra is, melyek törekvéseinkkel összefüggésben vannak s nagyrészt velünk közös célokat szolgálnak. Elsősorban kell itt említenünk alelnökünknek, *Sebestyén Gyulának* a Magy. Tud. Akadémia kiadásában (1915-ben) megjelent nagyszabású művét: „A magyar rovásírás hiteles emlékei“. E fényesen kiállított, szakszerű illusztrációkkal ékesített könyv nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi tudománynak is valódi nyeresége. Azzá teszi főleg a bustrophedon titkának fölfedezése s ezzel az ősi betűsorok alakulásának magyarázata, valamint a székely rovásírásnak beállítása a középtengeri, phoenicziai eredetű írásrendszer keretébe. Immár világosan látjuk és tudjuk, hogy őseink részesei voltak egy messze terjedő régi kultúrának s ennek emlékeit csodálatos módon legtovább őrizték meg az összes európai nemzetek között. S büszkén hivatkozhatunk arra, hogy e kiváló eredményekkel dicsekvő könyv tulajdonképen a mi Társaságunkban született, melynek kiadásában látott világot a „Rovás és rovásírás“ is, a melynek talajából sarjadt ki a magyar epigraphia ez újabb alapvető műve. — Hasonlóképen egybefűződik Társaságunk munkásságával egyik kiváló választmányi tagtársunknak, *Erdélyi Lajosnak* irodalmi működése is. Bár ő elsősorban a nyelvészet terén munkálkodik, de tanulmányaiban mindig tekintettel van az élő néplélekre s az abban nyilvánuló sajátságokra és tanulságokra s így elmondhatjuk, hogy a Hunfalvytól inaugurált néprajzi-nyelvészeti iránynak hivatott továbbplántálója, mint legújabban megjelent (1915) nagyszabású értekezése: „A Halotti Beszéd mint nyelvjárási emlék“ szintén bizonyítja. Örömmel jelezzük még, hogy Erdélyi jelenleg az alsóháromszéki nyelvjárás szótárának munkálataival (kapcsolatban egy kiválóképen bennünket érdeklő kérdéssel: a székelyek eredetével) foglalkozik. — Nem feledkezhetünk meg tiszteleti tagunknak, *Munkácsi Bernátnak* „Vámbéry Ármin tudományos munkássága“ cz. lendületes akadémiai emlékbeszédéről sem, melyben a nemrég elhunyt

világhírű ethnographusnak és nyelvtudósnak igaz és jellemző szellemi képét nyújtja. — Szintén közelről érint bennünket *Sztripszky Hiador* vál. tagtársunknak derék vállalata, az „Ukránia“ cz. havonként kétszer megjelenő folyóirat. Minthogy hazánk egyik ősi nemzetiségének, a *rutén* népnek ethnographiája és folklorja sokat várhat e szépen megkezdett vállalkozástól, mi csak örömmel üdvözölhetjük annak megindulását és szerencsét kívánunk remélhetőleg hosszú pályájához! . . . Itt emlékezünk meg azon örvendetes tényről, hogy vál. tagtársunk, *Szegedy Rezső* a horvát nyelv és irodalom rendes tanárává neveztetett ki a budapesti egyetemre. Bizton hisszük, hogy valamint eddig tette, úgy ezután is buzgó művelője lesz a magyar-délszláv összehasonlító folklornek s Társaságunk feladatainak megoldásában tevékeny részt fog venni!

Tisztelt közgyűlés! Mint a Folklore Fellows szövetség magyar osztálya titkárának, mely egy év óta Társaságunk kötelékében áll, ez alkalommal jelentést kellene tennem a mult év eredményeiről. Minthogy azonban a háború egyrészt megfosztott bennünket számos tevékeny gyűjtőnkől, másrészt a népköltés termőtalaját, a falu népét nehéz gondokkal zavarta fel, természetes, hogy a négy évvel ezelőtt oly biztató lelkesedéssel megindult munka megakadt. Megakadt, de azért mégsem szünetel teljesen. Több vidéki iskola tanári kara most is buzdítja az ifjúságot, hogy ne feledkezék meg a hazának és nemzetnek tartozó kötelességéről, siessen a népköltés gazdátlanul heverő kincseinek megmentésére. Így pl. a győri áll. főreáliskola igazgatója beszámolván az intézet ifjúságának multévi gyűjtőmunkásságáról, így szól: „Néphagyományunk anyagának tüzetes megismerése oly magasztos és fontos cél, hogy nem ajánlhatjuk eléggé melegen érettebb ifjúságunknak, hogy a gyűjtés munkájában mennél nagyobb számban résztvegyen“. A nagyszalontai áll. főgimnázium igazgatója pedig e szavakkal emlékszik meg az ottani F. F. mozgalomról: „Tanulmányai és egyéb tevékenysége mellett ifjúságunk egy része buzgón folytatta ez évben is a néprajzi adatok gyűjtését. Nagy ambícióval s a Folklore Fellows magyar osztályának kritikája szerint elismerésre méltó eredménnyel szedegette össze a veszni induló adatokat, a mit a Néprajzi Társaság tekintélyes pénzbeli és könyvjutalommal honorált. Rajta vagyunk, hogy ifjúságunknak ez az igyekezete a jövőben se lankadjon. A mai világalakító idők még fontosabbá teszik az olyan mozgalmakat, a melyeknek célja a már régi karakterét elvesztő népeletre vonatkozó adatok megőrzése, összegyűjtése. Kétévi munka után már biztosítva van a szalontai kötet s ha az megjelenik, külön büszkesége lesz intézetünknek s azért az elismerés egyformán kijár a nemes célért buzgón dolgozó tanulóknak és a gyűjtés munkáját irányító tanárnak, *Szendrey Zsigmond*nak“.

Ezek s a hozzájuk hasonló értesítői jelentések teljesen jogosulttá teszik a reményt, hogy még a háborús évek sem telnek el gyümölcstelenül s jövő jelentésünkben ismét bő eredményről számolhatunk be a tisztelt közgyűlésnek!

A reménykedés hangja után hadd szólaljon meg a megemlékezés gyásza is! A most lezáruló társulati év ismét több értékes munkatársunktól fosztott meg bennünket, kiknek hiánya nagyon is érezhető lesz a magyar néprajz régi munkásainak ritkuló soraiban. Fővárosi vál. tagjaink közül elhalálozott *Téglás Gábor*, a ki főleg az archaeologia terén fejtett ki nagyszabású munkásságot, de több ízben fölkereste

folyóiratunkat is egy-egy becses cikkével, melyekben különösen szűkebb hazájának, Erdélynek mondáival foglalkozott. — Vidéki vál. tagjaink közül elvesztettük *Fiók Károlyt*, az ismert műfordítót, a ki ugyan folyóiratunkba soha sem írt, de műfordításaival és cikkeivel közvetve anyagot nyújt folklóre-kutatóinknak, továbbá *Bellosics Bálintot*, egyikét az *Ethnographia* legszorgalmasabb munkatársainak. 1891-től 1904-ig, tehát tizenhárom évig tartó néprajzi munkálkodása alatt sok értékes folklorisztikai anyagot gyűjtött a magyar nép (Hetés) s a hazai nemzetségek (vend, bunyevác, sokác, szerb, német) köréből. — Ugyancsak ez évben hunyta be szemét Téglás Gábor testvéröccse, *Téglás István*, ki szintén egyike volt Erdély legalaposabb néprajzi kutatóinak. Folyóiratainkban, kivált az *Értesítőben* több becses cikke jelent meg, melyek sok új adattal gazdagították a magyar néprajzot.¹

Bár nem tartozott szorosan véve társaságunkhoz, mégis a mi halottunk is a kiváló német folklorista, *Dähnhardt Oszkár*, kinek egy cikke, melyben az okfejtő (etiológiai) mesékre hívja fel a magyar népbagomány kutatóinak figyelmét, az *Ethnographiában* jelent meg (1905). Heller Bernát társunk meglehangú cikkben válaszolt, épp legutóbbi füzetünkben, azt a nagy veszteséget, melyet *Dähnhardt* dicső, de korai halála a néptudományra nézve jelent. Mint a haza iránti szeretet és kötelességérzet klasszikus példája élt német nemzetének és hullt el a világháború fürgetegében egy, Ypern előtti győzedelmes rohamban százada élén. Egyként dicsőséggel forgatta a tollat és a kardot.

Tisztelt közgyűlés! Mielőtt befejezném jelentésemet, engedjék meg, hogy mindnyájunk nevében hálás köszönetet mondjak közéletünk azon tényezőinek, melyek czéljainkat megértő méltánlással és becsüléssel segítségünkre siettek, hogy a mai súlyos viszonyok közepett is megfelelhessünk a magyar tudományosság iránti kötelezettségeinknek. Mindenekelőtt köszönetünket fejezem ki a *Magyar Tudományos Akadémiának*, mely díszes helyiségeit az idén is rendelkezésünkre bocsátotta. A nagyméltóságú m. kir. *vallás- és közoktatásügyi minisztérium* ebben az évben is a szokásos dotációival és előfizetéssel támogatott bennünket. Szeretett vál. tagtársunk, *Strausz Adolf* 500 koronányi nagylelkű adományával óhajtott szűkös anyagi viszonyainkon lendíteni, s pénzügyeink közül az *Osztrák-Magyar Bank budapesti főintézete* 100, a *Magyar Általános Hitelbank* 100, a *Magyar Országos Központi Takarékpénztár* 50, az *Egyesült Budapest-Fővárosi Takarékpénztár* 60 koronát, a *Magyar Országos Központi Takarékpénztár* 100 koronát adományozott Társaságunk céljaira s végül: a *Magyar Általános Biztosító-Társaság* ebben az esztendőben ismét 200 koronával növelte alapítványát. A *Központi Statisztikai Hivatal* pedig könyvtárunkat gyarapította dús könyvadományával, s igéretet tett az iránt, hogy kiadványait a jövőben is díjtalanul bocsátja rendelkezésünkre. Fogadják nemes áldozatkészségükért őszinte hálánk kifejezését!

S most, mielőtt jelentésemet bezárnám, a magam nevében köszönetet mondok a t. közgyűlésnek figyelemért, melylyel igénytelen szavaimat megajándékozta s a mélyen tisztelt Elnökségnek és tisztársaimnak, valamint a választmány érdemes tagjainak, hogy b. jóindulatukkal ez évben is támogatni méltóztattak, s kérem, hogy jelentésemet tudomásul venni szíveskedjenek!

¹ Lásd bővebben: Téglás István emlékezete. Irta Orosz Endre. Kolozsvár, 1915. Különnyomat az „Erdély” cz. folyóiratból.

III.

Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnok jelentése.

Tisztelt közgyűlés!

A mai napra szóló meghívóinkkal már a f. hó elején megküldött s itt most ismét szétosztott 1915. évi zárószámadást, valamint az 1916. évi költségelőirányzatot a következőkben van szerencsém tisztelettel előterjeszteni.

A zárószámadás 1915. évi összbevételként 16,539 K 30 f és összkiadásként 15,197 K 87 f főösszeget tüntet föl, ennél fogva a pénzmaradvány az 1915-ik év végén a különbözetként mutatkozó 1341 K 43 f volt. Minthogy pedig az 1915. évi előirányzat szerint bevételre 15,372 K 40 f-rt és kiadásra 23,068 K 87 f-rt irányoztunk elő s a pénztári eredményt 7696 K 47 f hiányban állapítottuk meg, ennél fogva az 1915-ik évi tényleges eredmény az előirányzattal szemben 7696 K 47 f-rel és a főtjelzett 1341 K 43 f pénztári maradvány együttes összegével, vagyis 9037 K 90 f-rel kedvezőbbnek mutatkozik.

E kedvezőbb eredményt — mely, sajnos, nem a zavartalan fejlődés, hanem nagyrészt a háborús állapotokkal járó gazdasági zavarok ránk is érzékenyen ható nyomásának folyománya — részletes megvilágításban bevételeinknek és kiadásainknak az előirányzattal szemben mutatkozó következő hullámzásai okozták:

Elsősorban több volt a bevételünk a budapesti nagyobb pénzintézetektől és pedig az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztártól és a Magyar Országos Központi Takarékpénztártól, elnökünk, báró Szalay Imre öméltsága magas közbenjárására nyert 60 K illetve 50 K kultúr-adomány folytán, mely természeténél fogva előirányzaton kívül folyt be, továbbá több volt a hátralékos tagdíjakban, mely — megindulással kell idejegyezmem — nagyrészt a különböző harcztereken küzdő hős tagtársaink fölszólítás nélkül régebbs hátralékaikra is önként küldött befizetéseiből ered, végül pedig örömmel jelenthetem, hogy alapítványaink a lefolyt évben meglepő méretekben gyarapodtak és pedig: korábbi alapítványaik szaporítására nagyérdemű tiszteleti tagunk dr. Herrmann Antal úrtól 8 K, buzgó ellenőrünk Mader Béla úrtól 60 K és az Első Magyar Általános Biztosító Társaságtól 200 K folyt be, ezenkívül alapítványi díjuk részletekép érdemes vidéki választmányi tagunk dr. Szilády Zoltán úrtól 100 K és Stoll Ernő nyiregyházi buzgó tagtársunktól 65 K folyt be, mely utóbbi a most folyó évben már ki is egészült 200 K-ra, végül 200 K alapítványt fizetett volt kitünő főtítkáruk dr. Solymossy Sándor, valamint nagyműveltségű neje dr. Solymossy Sándorné úrasszony, továbbá érdemdús főtítkáruk és titkáruk dr. Bán Aladár és dr. Madarassy László, továbbá választmányunk tagja és fölolvásó asztalunk buzgó vendége dr. Róheim Géza, továbbá Ferenczi Sándor hadbavonult új tagunk, végül dr. Laczkó Antal ny. kir. járásbíró úr, az utóbbi kettő a tagsági evolúció mellőzésével nyomban mint alapító tag kívánta tudományos és hazafias céljainkat alapítványa által is legott szolgálni. A fölsorolt alapítványok főösszege 1833 K, mely bevételi eredményeinket, mint előirányzaton kívüli, növelte.

Ezzel szemben kedvezőtlenebb bevételi eredményt értünk el a folyó évi tagdíjakban, a mennyiben a 4500 K előirányzattal szemben csupán 3029 K 50 f

folyt be, mely 1470 K 50 f-nyi hátramaradást mutat, magyarázata azonban kézenfekvő: a hosszú háborús az ennek nyomán kialakult súlyos gazdasági viszonyok — tagjaink zöme a leginkább sujtott fix fizetésű elemekből állván — csupán az önkéntes tagdíjbeküldés elfogadását engedték meg, nyomást igen tisztelt tagtársainkra még enyhe formában sem gyakorolhattunk jó lélekkel, az elért eredmény tehát aggályosnak nem tekinthető, annál kevésbbé, mert a 100 elemi iskola előfizetési díja fejében az állam által kiutalni szokott 600 K adminisztratív okok miatt az év végéig nem volt fölvehető, időközben azonban már kiutaltatott, sőt be is folyt, ez az összeg tehát a jelzett hátramaradásból leütendő, a még fönmaradó különbözet pedig a fönnebb elősorolt alapítványi összegekben kárpótólódik. Kevesebb volt még a bevételi eredményünk a csak labilis alapon előirányozható Vegyes bevételeknél 109 K-val s a kamatoknál az alig számba vehető 3 K 62 f-rel, mely forgótőkének megcsappanásával járó kevesebb kamat-hozadék folyománya, továbbá kevesebb volt a bevételünk a Magyar Nemzeti Múzeum által az Értesítő költségeire kiutalni remélt és előirányozott 2500 K-val, mely azonban — a folyóirat megjelenése a most folyó évre tolván el, zárószámadásunk meritumára effektív hatással nincs, végül kevesebb volt a bevételünk a Magyar Tudományos Akadémiától kapni remélt és klasszikus szerénységgel előirányozott 300 K-val, mely az évről évre csonkított anyagi támogatás sajnálatos megvonását jelenti, a mibe belenyugodnunk a jövőre nézve sem nem lehet, sem nem szabad, ez úton is fel kell kérnünk tehát a tagtársakként is igen tisztelt akadémiai tag urakat, hogy a jobb anyagi viszonyaik mellett is állandóan segélyezett tudományos társaságokra mutatva, az egyenlő elbánás szép elve alapján Társaságunkat mostoha voltából a jövőben állandóan kiemelni méltóztassanak.

Rátérve a kiadásoknál mutatkozó hullámzásra, kevesebb volt a kiadásunk az Ethnographia nyomdai költségeinél 5991 K 72 f-rel, mert bevételeink most fősorolt tetemes megcsappanása lehetetlenné tette számlatartozásaink normális törlesztését, továbbá kevesebb az írói tiszteletdíjakban 813 K-val, mert az Ethnographia évi utolsó összevont füzetének írói díjai december hó 31-éig nem nyertek folyósítást, továbbá az Ethnographia indexének költségeire előirányozott 500 K és az Ethnographische Mitteilungen aus Ungarn részére 400 K-ban előirányozott költségei kifizetésre nem kerültek, szintén kevesebb volt a kiadásunk a Folklore Fellows magyar osztályának pályadíjainál a pályázati határidő meghosszabbítása folytán 165 K-val, valamint kevesebb volt a kiadásunk a Néprajzi Értesítő költségeinél is 5396 K 50 f-rel, mert az e folyóirat költségeire fordítandó s már a mult évben csak felerészben folyósított múzeumi segélyösszeg időközben kimerülvén, a számlafizetések teljesítése nem állott továbbra módunkban, ezenkívül kevesebb volt a kiadásunk a tisztviselők tiszteletdíjainak rovatán 200 K-val, mely a folyó évben meg nem jelenhetett Értesítő szerkesztői tiszteletdíjának a folyóirat megjelenéséig letétben tartása lévén, csak ideiglenes meggazdálkodást jelent volta-képen. Ez a hét tételből álló kevesebb kiadás összesen 13,466 K 22 f-re rúg, ezzel szemben azonban Vegyes kiadások czimén, mely természeténél fogva előirányzattal nem bír, 784 K 28 f, továbbá ügyviteli költségekben 285 K 03 f, valamint a Folklore Fellows magyar osztályának nyújtott kölcsön czimén 90 K-val több kiadásunk is lévén, voltaképen csak 12,306 K 91 f-rel volt kedvezőbb a

kiadási eredmény a kiadási előirányzatnál. Ebből leítve az elől említett és kompenzálás után jelentkező 2024 K 12 f kedvezőtlenebb bevételi eredményt, tulajdonképpen Társaságunk 1915-iki számadási éve az előirányzattal szemben 10,282 K 79 f-rel kedvezőbbben zárult — csakhogy ebből 1244 K 89 f a m. kir. postatakarékpénztárnál folyószámlán lévén elhelyezve, az előttünk fekvő 1915-ik évi zárószámadás számadatai szerint a kedvezőbb eredmény csak az ennek leütésével fennmaradó 9037 K 90 f, vagyis annyi, a mennyit jelentésem elején említeni szerencsém volt.

Tisztelt közgyűlés! Társaságunk vagyoni állapotát, illetőleg legyen szabad röviden megvilágítanom zárószámadásunk függelékét is. E függelék 13,061 K 80 f alaptőkét mutat, melynek elhelyezése ugyanezen függelék szerint a következő: 200 K a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank belvárosi fiókosztályánál betétkönyvecskében, 5220 K fővárosi kölcsönkötvényekben, 3737 K 47 f 4⁰/₁₀-os magyar koronajáradék-kötvényekben, 2925 K 6⁰/₁₀-os I-ső kibocstáási hadikölcsön-kötvényekben, 700 K pedig magánkötelezőkben van elhelyezve. Összehasonlítva az alaptőkének 1915-ik év végén mutatkozó 13,061 K 80 f-nyi állagát, az 1914-ik év végén volt 12,782 K 47 f-t tevő állagával, az alaptőke a lefolyt 1915-ik évben 279 K 33 f szaporodást mutat, minthogy azonban a megelőző évben a forgótőkéből 1553 K 47 f-rt — hadikölcsönjegyzés folytán — a várható alapítványok előlegéül az alaptőkéhez helyeztünk s ez az összeg az 1915-ik évben tényleg befolyt alapítványokból a forgótőkéhez ismét visszahelyezhető volt, ennél fogva a 279 K 33 f különbözethez ez az 1553 K 47 f még hozzáütendő s az így előálló 1833 K megfelel a jelentésem elején illő részletezéssel felsorolt s 1915-ik évben befolyt alapítványok főösszegének.

Tisztelt Közgyűlés!

Ezek után legyen szabad röviden az 1916-ik évi költségelőirányzatot is ismertetnem. Ezen előirányzat szerint bevételre 16,881 K 08 ft és kiadásra 23,501 K 57 f-rt irányoztunk elő, vagyis e szerint a folyó évi költségvetés 6620 K 49 f-nyi hiánynyal záródik. E jelentős hiány főoka, hogy kiadásainkat leszállítani csak igen mérsékeltent tudtuk, bevételeink pedig évek óta élvezett rendszeres segélyeink váratlan csökkenése és legtermészetesebb bevételi forrásunk: tagdíjainknak a hosszantartó háború okozta súlyos gazdasági nyomás folytán történt érzékeny megcsappanása miatt fokozhatóknak nem bizonyultak. Daczára e hiánynak, jelen költségvetésünket, melyben egyetlen új kiadási tétel sem szerepel, sőt a megelőző évi, már jóváhagyott költségvetés lehetőleg redukált kereteiben mozog, a jobb jövőre vetett bizalommal ajánljuk elfogadásra a tisztelt Közgyűlésnek, jelezvén, hogy a hiány némi részben már is fedezve van azáltal, hogy előirányzaton kívül, szeretve tisztelt elnökünk báró Szalay Imre öméltsága magas közbenjárására már az idén is kaptunk a „Pesti Hazai Első Takarékpénztár“-tól 200 K, az Osztrák-magyar bank budapesti főintézetétől 100 K, a Magyar Általános Hitelbank-tól 100 K, a Magyar Országos Központi Takarékpénztártól 100 K, s az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztártól 60 K kultúradományt, melyért ez úton is hálás köszönetünket nyilvánítjuk s fedezve van részben azáltal, hogy mint örömmel jelenthetem, f. évi február hó 23-án tartott választmányi ülésünkön választmányunk régi érdemes tagja Strausz Adólf pénzügyeink szanálására szabad

fölhasználásra 500 K-t adományozott, melyet azonban a mai közgyűlés előtt közvetlenül tartott választmányi értekezleten dr. Herrmann Antal tiszteleti tag úr ez irányú, elfogadott indítványa szerint hálásan — mint Strausz Adolf nevére szóló alapítványt — óhajtunk tőkésíteni. Végül fedezve van részben azáltal, hogy az „Első Magyar Általános Biztosító Társaság“ eddigi 1600 K alapítványát ismét 200 K-val növelte s buzgó ellenőrünk Mader Béla úr immár 360 K-t kitevő alapítványát 60 K-val ismét gyarapítani sziveskedett, melyért fogadják igen hálás köszönetünket.

Végül kérem a tisztelt Közgyűlést, méltóztassék jelentésem szives tudomásul vétele mellett nekem a multa nézve a szokásos fenntartások mellett a felmentvényt megadni, a jövőre nézve pedig az elnökségnek felhatalmazást adni, hogy e költségvetés keretében a kiadásokat eszközöltesse, a bevételeket pedig elfogadhassa.

IV.

A számvizsgálóbizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Alólirottak, mint a M. Néprajzi Társaság mult évi közgyűlésén választott számvizsgálóbizottság tagjai, tisztelettel jelentjük, hogy f. hó 19-én a számadásokat a bemutatott okmányok alapján tételenként megvizsgáltuk s megállapítottuk:

1. hogy a mult 1914-ik évről maradt: készpénzben 82 K 14 f, takarékpénztári betétben 303 K 26 f, összesen 385 K 40 f;

2. a lefolyt 1915-ik évi bevételek és kiadások végösszegei az említett maradvány, valamint a takarékpénztári forgalomnak megfelelő összegek beszámításával, a következők: az összes bevétel 16,539 K 30 f, összes kiadás 15,197 K 87 f, készpénzmaradvány 1341 K 43 f;

3. a takarékpénztári forgalom 1915-ik évben a következő volt: betét 4295 K 37 f, a kivét 3050 K 48 f, betétmaradvány 1244 K 89 f.

Társaságunk pénztárnoka bemutatta az alaptőke elhelyezésére vonatkozó okmányokat is, melyek szerint Társaságunk vagyona 1915-ik december 31-én alaptőkében 13,061 K 80 f-t tett ki.

Az Ethnographia és a Néprajzi Értesítő részére 98 K, illetőleg 374 K 60 f írói díj van előlegezve, a mely a közlendő cikkek írói tiszteletdíjából fog levonatni.

Ezek után a tisztelt Közgyűlésnek javasoljuk, hogy Kövecsesi Dancs Árpád úrnak, a pénztárnoknak, a felmentést a szokásos fenntartással, lelkiismeretes és pontos munkájának elismerése mellett megadni sziveskedjék; Mader Béla ellenőr úrnak pedig odaadó buzgalommal végzett mintaszerű ellenőrzéséért a t. Közgyűlés köszönetét fejezze ki.

Budapest, 1916 márczius hó 29-én.

Dr. Erdélyi Lajos, s. k.
számvizsgáló.

Dr. Schmidt Tibolt, s. k.
számvizsgáló.

A Magyar Néprajzi Társaság 1915. évi záró-

Sorszám	Bevételek	1915. évi előirányzat		1915. évi bevételek		1915. évi követelések		1916. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Pénztári maradvány:								
	a) készpénzben	82	14	82	14	—	—	1341	43
	b) takarékp. betétben	303	26	303	26	—	—	1244	89
2	Alapítók díjai	—	—	1833	—	—	—	—	—
3	Hátralékos tagdíjak	2287	—	2703	—	2000	—	2000	—
4	Folyó és köv. évi tagdíjak	4500	—	3029	50	—	—	3000	—
5	Állami segély	4500	—	4500	—	—	—	3500	—
6	Magyar Tudományos Akadémia segélye	300	—	—	—	—	—	500	—
7	Magyar Nemzeti Múzeum segélye az Értesítő költségeire	2500	—	—	—	—	—	2500	—
8	Kamatok	600	—	596	38	—	—	600	—
9	Bpesti pénzüzetek ajánléka	—	—	110	—	—	—	—	—
10	Átfutó bevételek	—	—	140	54	—	—	—	—
11	Vegyes bevételek	300	—	191	—	—	—	—	—
12	A F. F. magy. osztályának nyújtott kölcsön	—	—	—	—	1056	54	1056	54
13	Az Értesítő részére nyújtott kölcsön	—	—	—	—	1138	22	1138	22
14	Takarékpénztári forgalom	—	—	3050	48	—	—	—	—
15	Betét a m. kir. postatakarékpénztárban	—	—	—	—	1244	89	—	—
16	Pénztári maradvány készpénzben	—	—	—	—	1341	43	—	—
17	Egyenleg	—	—	—	—	3355	49	—	—
18	Hiány	7696	47	—	—	—	—	6620	49
	Összesen	23068	87	16539	30	10136	57	23501	57

Kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság alaptőkéjéről s a kezelése alatt levő egyéb pénzüsszegekről		1914. év végén		1915. év végén	
		korona	fil.	korona	fil.
5	illetve 13 alapító à 200 korona	1200	—	2600	—
1	" à 120 "	120	—	120	—
1	" à 300 "	300	—	360	—
1	" à 308-80 "	308	80	316	80
57	" 18 " à 100 "	5700	—	5800	—
1	" 1 " à 65 "	—	—	65	—
1	alapító névtelenül	2000	—	2000	—
	Az Első Magy. Ált. Biztosító Társaság alapítványa	1400	—	1600	—
	Háromszék vármegye monographiájára	200	—	200	—
	Forgótőkéből az alaptőkéhez 6%-os hadikölcsön vásárlásra	1553	67	—	—
	Összesen	12782	47	13061	80

számadása és 1916. évi költségelőirányzata.

Sorszám	Kiadások	1915. évi előirányzat		1915. évi kiadások		1915. évi tartozások		1916. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Az Ethnographia költségei:								
	a mult évre	4713	29	3721	57	—	—	4259	01
	a folyó évre	5000	—	—	—	4259	01	5000	—
2	Írói tiszteletdíjak:								
	a mult évre	600	—	600	—	—	—	800	—
	a folyó évre	1400	—	587	—	800	—	1400	—
3	Az Ethnographia I—XXV. évf. index költségeire I. részlet	500	—	—	—	—	—	500	—
4	Az „Ethn. Mitteilung aus Ungarn“-nak	400	—	—	—	—	—	400	—
5	A F. F. magy. osztályának pályadíjai m. é. folyó évi	165	—	—	—	—	—	165	—
6	Népr. Értesítő költségei:								
	a mult évre	4034	72	1138	22	—	—	4877	56
	a folyó évre	2500	—	—	—	4877	56	2500	—
7	A F. F. magy. osztályának költsöne	473	54	563	54	—	—	200	—
8	Tisztviselők tiszteletdíjai	2400	—	2200	—	200	—	2400	—
9	Ügyviteli költségek:								
	a mult évre	382	32	382	32	—	—	—	—
	a folyó évre	500	—	785	03	—	—	1000	—
10	Átfutó kiadások	—	—	140	54	—	—	—	—
11	Vegyes kiadások	—	—	784	28	—	—	—	—
12	Takarékpénztári forgalom	—	—	4295	37	—	—	—	—
13	Pénztári maradvány	—	—	1341	43	—	—	—	—
	Összesen	23068	87	16539	30	10136	57	23501	57

s azok elhelyezéséről	1914. év végén		1915. év végén	
	korona	fil.	korona	fil.
A keresk. bank belv. fiókoszt. 53.111. sz. betéti könyvén	200	—	200	—
A leszámítoló bank belv. fiókoszt. letétszámlán:				
a) 6000 kor. névért. főv. kölcsön-kötv.	5220	—	5220	—
b) 3900 K névért. kor. jár.-kötv.	3737	47	3737	47
c) 3000 K névértékű hadikölcsön-kötv. á 97 kor. 50 fill.	2925	—	2925	—
Kötelezvényben letett alapítvány	700	—	700	—
Alaptökéhez csatolandó	—	—	279	33
Összesen	12782	47	13061	80

Kövecsesi Dancs Árpád s. k.
pénztárnok.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi márczius hó 29-én, d. u. 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XXVIII. rendes évi közgyűléséről.

Jelen vannak: báró *Szalay* Imre elnök; *Csánki* Dezső dr. és *Sebestyén* Gyula dr. alelnökök; *Bán* Aladár dr. főtitkár; *Madarassy* László dr. titkár; *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztáros; *Máder* Béla ellenőr; *Schmidt* Tibolt dr. könyvtáros; *Herrmann* Antal dr. tiszteleti tag; *Alexics* György dr., *Balásy* Dénes, *Barátosi Balogh* Benedek, *Bartucz* Lajos dr., *Bátky* Zsigmond dr., *Erdélyi* Lajos dr., *Giesswein* Sándor dr., *Győrffy* István dr., *Heller* Bernát dr., *Huszka* József, *Lambrecht* Kálmán dr., *Melich* János dr., *Mészáros* Gyula dr., *Róheim* Géza dr., *Solymossy* Sándor dr., *Spitzer* Mór, *Strausz* Adolf, *Szegedy* Rezső dr., *Szendrei* János dr., *Sztripszky* Híador dr., *Tagányi* Károly, *Trócsányi* Zoltán dr., *Versényi* György dr. választmányi tagok; *Gagyí* Jenő, *Hazay* Lóránt dr., *Kohanovszky* József rendes tagok.

Tárgysorozat: 1. báró *Szalay* Imre elnök megnyitóját, mely egész terjedelmében az „Ethnographiá”-ban fog megjelenni, a közgyűlés élénk tetszéssel fogadja. Ezután elnök a jegyzőkönyv vezetésére *Madarassy* László dr. titkárt, hitelesítésére pedig *Herrmann* Antal drt és *Huszka* Józsefet kéri föl.

2. *Bán* Aladár dr. főtitkár évi jelentését, mely egész terjedelmében az „Ethnographiá”-ban fog megjelenni, a közgyűlés egyhangú köszönettel veszi tudomásul.

3. *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztáros jelentését, mely egész terjedelmében az „Ethnographiá”-ban fog megjelenni, a közgyűlés egyhangú köszönettel veszi tudomásul.

4. A számvizsgálóbizottság jelentését, mely egész terjedelmében az „Ethnographiá”-ban fog megjelenni, *Erdélyi* Lajos dr. terjeszti elő; javasolja, hogy a közgyűlés a pénztárosnak a fölmentvényt adja meg s buzgó működéséért neki köszönetet szavazzon, mely javaslatához a közgyűlés egyakarattal járul.

5. Számvizsgálókul, elnök indítványára, a közgyűlés egyhangú fölkiáltással újból *Erdélyi* Lajos drt és *Schmidt* Tibolt drt választja meg, mely alkalommal egyszersmind nékik eddigi működésükért egyhangú köszönetet szavaz.

6. A választmányi tagok választásának megejtésére, elnök javaslatára, a közgyűlés kiküldi szavazatszedő elnöknek *Huszka* Józsefet, tagoknak *Bartucz* Lajos drt és *Trócsányi* Zoltán drt; a szavazatok összeszedése és összeszámlálása után *Huszka* József szavazatszedő elnök jelenti, hogy megválasztottak: a) a fővárosi választmányba: *Alexics* György dr. 32, *Barátosi Balogh* Benedek 32, *Ernyey* József 32, *Gagyí* Jenő 30, *Heller* Bernát dr. 32, *Lenhossék* Mihály dr. 29, *Mahler* Ede dr. 32, *Szendrei* János dr. 32, *Sztankó* Béla 11, *Tagányi* Károly 32, *Tolnai* Vilmos dr. 32, *Zsilinszky* Mihály 32, b) a vidéki választmányba: *Almásy* György dr. 32, *Barabás* Samu 32, *Baróti* Lajos dr. 28, *Berze* Nagy János 29, *Darnay* Kálmán 32, *Gombocz* Zoltán dr. 32, *Karl* Lajos dr. 32, *Kálmány* Lajos 32, *Kárpáti* Kelemen 32, *Moldován* Gergely dr. 29, *Pap* Károly dr. 28, *Spitzer* Mór 32, *Tömörkény* István 32, *Zolnai* Gyula dr. 32 szavazattal.

7. Az indítványok során a közgyűlés elnök indítványára *Thomsen* Vilmos dr. kopenhágai egyetemi tanárt tiszteleti és *Strausz* Adolf indítványára *Arnaudoff* Mihály dr. és *Isirkoff* Anasztáziusz dr. szófiai egyetemi tanárokat külsőtaggá választja meg. *Sebestyén* Gyula dr. indítványára elhatározza továbbá a közgyűlés, hogy üdvözlí a török császári kormányt abból az alkalomból, hogy a konstantinápolyi egyetemen a magyar nyelvészetnek és néprajznak tanszéket rendszeresített.

Herrmann Antal dr. indítványára köszönetet szavaz továbbá a közgyűlés a Magyar Tudományos Akadémiának azért a szívességért, hogy helyiségeit a lefolyt évben is átengedte a Társaság ülései számára. *Herrmann* Antal dr. indítványára végül lelkes és egyhangú köszönetet szavaz az elnöknek, részben a mai közgyűlésen kifejtett tevékenységéért, részben a Társaság élén, az esztendő hosszú során folytatott eredményes működéséért. Elnök, midőn megköszöni a közgyűlésnek ezúttal is megnyilvánuló lelkes ragaszkodását, a Társaság XXVIII. rendes évi közgyűlését bezárja. K. m. f. báró *Szalay* Imre s. k. elnök, *Madarassy* László dr. s. k. titkár, jegyzőkönyvvezető. Hitelesítik: *Herrmann* Antal dr. s. k., *Huszka* József s. k.

1914. évre:¹ Áldásy Antal dr. — Baróti Lajos dr. — Báthory Ferencz — Békés vármegye közműv. egyesülete, Gyula (4 K) — Berczeller Imre dr. — Berczik Árpád — Besztercebánya sz. kir. város közkönyvtára. — Bobál Samu — Brenndorfer János dr. — Br. Brukenthal-Múzeum, Nagyszében — Budapesti I. ker. főgimn. — Budapesti V. ker. áll. főgimn. — Budapesti VI. ker. m. kir. áll. felsőbb leányiskola és leánygimnázium — Budapesti Eötvös-kollégium — Budapesti orsz. izr. tanítóképző — Darkó Jenő dr. — Delmár Emil dr. — Dévai áll. főreálisk. — Dombovári áll. el. iskola (6 K) — Gyertyánffy István — Heinrich Gusztáv dr. — Hoitsy Pál — Keglevich Gábor gr. — Komáromy Andor — Kovald Emil dr. — Medveczky Károly — Máthé Albert — Modori áll. polg. isk. — Orlay Antal dr. (4 K) — Orsz. börtönügyi múzeum könyvtára, Bpest — Orsz. magy. Iparművészeti múzeum, Bpest — Paksi m. kir. áll. polg. iskola — Payer Endre dr. — Siegescu József dr. — Spitzer Mór (6 K) — Szegedi áll. főgimn. (4 K) — Székely Mikó-kollégium, Sepsi-Szent-György — Szentesi áll. főgimn. — Takaró Imre (8 K) — Teutsch Gyula (2 K) — Turóczszentmártoni Tót Múzeum — Váczy János dr. — Vetró Lajos Endre — Weinwurm Antal — Wolf Sándor — All. előfizetés (600 K) — Összesen 1024 K — f.

1915. évre:¹ Balabán Imre — Balatoni Múzeum-Egyesület — Bánpecsenyédi állami elemi iskola (6 K) — Békéscsabai áll. fels. leányisk. (6 K) — Békés vármegye közműv. egyesülete, Gyula — Bokor Miksa — Borbély Sándor — Brassói áll. felső keresk. iskola — Budapesti VII. ker. áll. főgimn. ifj. köre — Budapesti Eötvös kollégium — Budapesti IX. ker. fef. főgimn. — Budapesti orsz. izr. tanítóképző — Csefkó Gyula — Csopey László — Csurgói áll. tanítóképző — Czettler Jenő dr. (8 K) — K. Dancs Árpád — Dános Miklós dr. — Deák Ebner Lajos — Debreczeni ref. Egyház tanítói szakkönyvtára — Debreczeni ref. főgimn. — Dévai áll. főreálisk. — ifj. Entz Géza dr. — Erődi Béla dr. — Furta-i ref. egyh. népiskola (6 K) — Gohl Ödön dr. — Győrvárosi közkönyvtár — Györke Margit dr. — Hadzsics Antal — Hegybánya-Szélaknai m. kir. állami gyermekjátékkészítő iskola — Heinrich Gusztáv dr. — Homoródalmási áll. el. isk. (6 K) — Irsa Ferencz (6 K) — Irtzing Ferencz — Kispesti felsőrészi állami elemi iskola (6 K) — Kovács Sándor — Kubinyi Miklós — László Gábor dr. — Lenhossék Mihály dr. — Magyar Mérnök- és Építész-Egylet, Bpest — Máthéné Barcsay Gabriella — Molecz Béla — Moldován Gergely dr. — Molnár Viktor — Nagy András dr. — Nagyszombati közs. polg. fiúisk. (5 K) — Nagyváradi város nyilv. könyvtára (6 K) — Nyiregyházi ág. h. ev. főgimn. — Orbán Nándor — Orlay Antal dr. — Orosz Endre (6 K) — Orsz. magy. Iparművészeti Múzeum, Bpest — Perényi Lajos — Paikert Alajos dr. — Petz Gedeon dr. — Privitzer Jenő dr. — Rozsnyói kath. főgimn. (6 K) — Ruisz Gyula (4 K) — Schwarz Frigyes dr. — Sebők Imre dr. — Siegescu József dr. — Soós Kálmán (2 K) — Szász Károly dr. — Szatmári kir. kath. főgimn. — Szegedi áll. főgimn. — Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimn. (4 K) — Szentesi áll. főgimn. — Szirmai Miksa — Sztáray Sándor gr. — Teutsch Gyula — Thury Etele dr. — Tolnai Vilmos dr. — Trsztenai kir. kath. gimn. — Váczi Múzeum-Egyesület — Venetianer Lajos dr. — Verseczi áll. főreáliskola — Verseczi vár. Múz. és Könyvt. — Zentai főgimnázium. — Zilahy László — Összesen 716 " — "

1916. évre:¹ M. kir. tud. egyet. „Földrajzi Intézete” Bpest — Eötvös kollégium Bpest — Furtai ref. népiskola (4 K) — Iglói áll. tanítóképző int. — Kézdivásárhelyi polg. leányiskola — Verseczi Városi Múzeum — Zentai közs. főgimnázium — Összesen 64 " — "

Alapítványi díjat fizetett: Ferenczi Sándor 200 K — Solymossy Sándor dr. 200 K — Stoll Ernő 35 K — Összesen 435 " — "

Összesen befolyt hátralékokból 1214 K — f jan. 1-től 2703 K — f

1915. és követk. évi díjakból 780 K — f " " 3029 " 50 "

Alapítványi díjakból 435 K — f " " 1833 " — "

Alapítványi kamatból K — f " " 8 " — "

Budapest, 1916 június hóban.

Kövecsesi Dancs Árpád
pénztáros (II., Margit-körút 64b.)

Hivatalos nyugtázás

az 1916 január hó 1-től február hó 29-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1910. évre. Vajdahunyadi áll. elemi iskola 6 K — f.

1911. évre.¹ Esztergom szab. kir. város könyvtára (4 K) — Tóth Zsigmond dr. — Vajdahunyadi áll. elemi iskola (6 K) összesen 20 K — f.

1912. évre.¹ Divald Kornél — Esztergom sz. kir. város könyvtára (8 K) — Fehérváry Dezső — Jakab László dr. — Lambrecht Kálmán dr. — Tóth Zsigmond dr. — Vajdahunyadi áll. el. iskola (6 K) összesen 64 K — f.

1913. évre.¹ Déchy Mór dr. (4 K) — Eperjesi áll. tanítónő képz. int. — Hajduböszörményi ref. főgimn. — Kassai Múzeum — Lambrecht Kálmán dr. — Lampérth Géza dr. — Losonczy áll. főgimn. (5 K) — Németh Gyula — Rhousopoulos A. Rhousos — Vajdahunyadi áll. el. isk. (6 K) összesen 85 K — f.

1914. évre.¹ Bpesti V. ker. áll. főreálisk. — Csiki Ernő — Déchy Mór dr. (6 K) — Freckay János — Hajduböszörményi ref. főgimn. — Kolozsvári tud. egyet. földrajzi intézete — Koperly Döméné — Léczfalvi Gyár-

¹ A 10 korona évi díjtól eltérő befizetést zárójelbe foglaltan tüntettük föl.

fás Gabriella (6 K) — Losonczy áll. főgimn. (5 K) — Marosvásárhelyi közmív. ház könyvt. (80 fill.) — Mészáros Gyula dr. — Pozsonyi fels. keresk. iskola — Ranschburg Gasztáv — Rhousopoulos A. Rhousos — Szabó Kálmán dr. — Szundy Károly — Temesvári kegyesr. főgimn. — Tordai áll. főgimn. — Vajdahunyadi áll. elemi iskola (6 K) — Zombori vár. polg. fiúiskola (4 K) — összesen

167 K 80 f.

1915. évre.¹ Bpesti II. ker. áll. főreálisk. — Bpesti V. ker. áll. főreálisk. — Bpesti VI. ker. áll. főreáliskola (4 K) — Déghy Ödön dr. — Eperjesi ev. collegium — Graf Samu (1 K) — Hátszegi polg. isk. — Heller Bernát dr. — Jászberényi r. k. főgimn. (4 K) — Kassai áll. fels. iparisk. (8 K) — Kemény Lajos (6 K) — Kodály Zoltán — Kolozsvári tud. egyet. földr. int. — Koperly Döméné — Lőcsei áll. főreálisk. (K 4:50) — Marosvásárhelyi közmív. ház könyvt. (K 2:50) — Mészáros Gyula dr. — Munkácsi áll. főgimn. — Nyitrai püsp. nagyobb papnevelő-int. — Pápai benzés főgimn. — Pozsonyi fels. keresk. isk. — Ranschburg Gusztáv — Rhousopoulos A. Rhousos — Székelyudvarhelyi ref. collég. (8 K) — Temesvári áll. főreálisk. (K 9:20) — Téglás Gábor (5 K) — Téglás István (4 K) — Timár Kálmán (5 K) — Tordai áll. főgimn. — Vajdahunyadi áll. el. iskola (2 K) — Zombori vár. polg. fiúiskola (6 K) — összesen

249 K 20 f.

1916. évre.¹ Ambrus Antal (6 K) — Angyal Dezső — Bajai áll. tanítóképző — Balabán Imre — Beregszászi áll. főgimn. — Bogisich Mihály — Bonyhádi ev. főgimn. — Budapesti Egyetemi Könyvtár — Budapesti kegyesrendi főgimn. — Budapesti VI. ker. áll. főreáliskola (6 K) — Budapesti áll. felső építő-ipariskola — Budapesti m. kir. tanárképző-intézeti gyakorló főgimn. (5 K) — Budapesti VIII. ker. áll. főgimn. — Bpesti vár. nyilv. könyvtár — Bpesti vár. nyilv. könyvt. I. sz. fiók (8 K) — Csíkszeredai kath. főgimn. — Curgói ref. főgimn. — Czeglédi áll. főgimn. — Debreczeni ref. főgimn. — Dési áll. főgimn. — Dési polg. leányiskola — Dombovári kath. főgimn. — Dobsinai áll. polg. fiúisk. — Egri áll. főreálisk. — Elek Oszkár dr. — Eperjesi kir. kath. főgimn. — Eperjesi ág. ev. kollégium — Erdélyi J. Irén — Fejérmegyei és Székesfehérvár városi Múzeum — Felsőlövői ev. főgimn. — Graf Samu (6 K) — Gyergyószentmiklósi áll. főgimn. — Győri áll. polg. fiúisk. — Győri áll. főreáliskola — Győri áll. elemi tanítónőképezde — Gyulafehérvári r. kath. főgimn. — Hajdunánási ref. főgimn. — Hajnal Ignác (3 K) — Hellebrant Árpád — Hódmezővásárhelyi ref. főgimn. — Hornyánszky Aladár — Jászberényi áll. főgimn. — Jászberényi kath. főgimn. (2 K) — Kaposvári áll. főgimn. — Karánsebesi áll. főgimn. — Kárpáti Kelemen — Kassai áll. felső iparisk. (2 K) — Kassai praem kanonok rend főgimn. — Kemény Lajos (1 K) — Képviselőházi Könyvtár — Keszthelyi r. k. főg. — Kézdivásárhelyi kath. főgimn. — Kézdivásárhelyi áll. polg. fiúiskola — Kir. Magyar Természettud. Társ. — M. Kiss Lajos — Kisújszállási ref. főgimn. — Kolozsvári m. kir. áll. fa- és fémipari szakiskola — Kolozsvári egyetemi könyvtár — Kolozsvári ref. kollégium — Kolozsvári földr. intézet — Kolozsvári r. k. főgimn. — Középesy Gyula — Kőszegi evang. felsőbb leányiskola — Lenhossék Mihály dr. — Lőcsei áll. főreálisk. — Magyar Mezőgazdák Szövetkezete — Magy. Kir. Technológiai Iparmúzeum — Mezőtúri áll. fels. leányiskola — Milleker Rezső dr. — Munkácsi áll. főgimn. — Nagybányai áll. főgimn. — Nagyenyedi Bethlen-Kollegium — Nagyszalontai m. kir. áll. főgimn. — Nagyvárad áll. főreálisk. — Nyiregyházi ág. ev. főgimn. — Pancsovai áll. főgimn. — Pápai Sz. B. rendi főgimn. — Pazmanium, Wien — Pap Károly dr. — Pozsonyi felsőkeresk. isk. — Pozsonyi kir. kath. főgimn. — Privigyei kath. főgimn. — Ranolder intézeti tanítóképző — Réthei Prikkel Marián dr. — Rózsahelyi kath. főgimn. — Somogyi-Könyvtár, Szeged — Soproni áll. főreálisk. — Soproni evang. lyceum. — Szabadkai m. kir. áll. tanítónőképző-intézet — Szakáts Péter dr. — Szakolczai kir. kath. főgimn. — Stubnyafürdői áll. tanítóképző-int. — Szalay László dr. — Szamosújvári áll. főgimn. — Szászvárosi ref. Kún-kollegium — Szatmári kir. kath. főgimn. — Székelykeresztúri unit. főgimn. — Székelyudvarhelyi ref. kollégium (5 K) — Székelyudvarhelyi r. k. főgimn. — Széki áll. el. iskola (2 K) — Mindszenti Szendrei János dr. — Szentbenedekrendi Központi Könyvtár, Győr-Szentmárton. — Szentesi áll. főgimn. — Szigetvári áll. polg. leányiskola — Szombathelyi áll. főreálisk. — Szombathelyi kath. főgimn. „Berzsenyi“ önképzőköre — Temesvári áll. tanítóképző — Thallóczy Lajos dr. — Tordai m. kir. áll. főgimn. — Tordai áll. polg. leányisk. — Vakarcs Kálmán dr. — Versecei áll. főreáliskola — Waldmayer K. — Zalaegerszegi áll. főgimn. Zirci ciszt. r. apátsági könyvt. — Zombori áll. főgimn. — Zsolnai áll. főreálisk. — összesen

1105 K — f.

1917. évre.¹ Besztercei közs. polg. fiúisk. — Bpest VI. ker. áll. főgimn. Munkácsy-u. — Bpesti X. ker. áll. főgimn. Kőbánya — Fogarasi áll. főgimn. — Mezőtúri ref. főgimn. (5 K) — Széki áll. elemi iskola (6 K) — összesen

51 " —
2 " —
6 " —
75 " —

1918. évre:¹ Széki áll. elemi iskola 2 " —
Alapítványi kamatból: befolyt 6 " —
Alapítványi díjat fizetett: Stoll Ernő, 75 " —
Összesen befolyt hátralékokból 592 K — f.
1916. és követk. évi díjakból 1158. " —
Alapítványi kamatból 6 " —
Alapítványi díjból 75 " —

Budapest, 1916 június hóban.

Kövecsesi Dancs Árpád
pénztáros (II, Margit-körút 64b.)

¹ A 10 korona évi díjtól eltérő befizetést zárójelbe foglaltan tüntettük föl.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTI

DR. SEBESTYÉN GYULA.

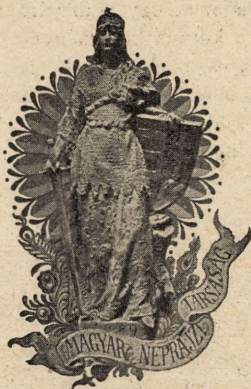
MELLEKLETE:

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek
egyszerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a felszólalások és lakcím-
bejelentések pedig
Kövecsesi DANCS ÁRPÁD
pénztárnokhoz (Budapest, II.,
Margit-körút 64b.) küldendők.

Előfizetési ára 10 kor. Bolti ára 15 kor.

A folyóiratot illető külde-
mények
Dr. SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum),
a társaság ügyviteléhez tar-
tozó iratok pedig
Dr. B Á N A L A D Á R
főtitkárhoz (Bpest, I. ker.,
Bercsényi-u. 5.) küldendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1916.

TARTALOM.

	Lap
<i>Dr. Sebestyén Gyula</i> : Gyászbeszéd I. Ferencz József haláláról (10a iven).	
<i>Heller Bernát</i> : A Csanádmonda főeleme	161
<i>Elek Oszkár</i> : Petőfi Sándor „János Vitéz“-e és a népmesék	168
<i>Trócsányi Zoltán</i> : A finnugor népek őstörténete	190
Néphit és népszokások.	
Arany „Hamis tanu“-ja:	
<i>Binder Jenő</i> : Adalékok Arany „Hamis tanu“-jának tárgytörténetéhez	209
<i>Dr. Györffy István</i> : Magyar adalékok Arany „Hamis tanu“-jának mondájához	210
<i>Dr. Róheim Géza</i> : A hamis tanu	212
Népköltészet és népzene.	
<i>Kodály Zoltán</i> : Régi karácsonyi énekek	221
<i>Harsányi István és Gulyás József</i> : A kurucz dalok forrásairól	225
<i>Hajnal Ignác</i> : „A hitetlen férj“ trencsénmegyei változata	230
Irodalom.	
<i>Bán Aladár</i> : K. B. Wiklund: De uraliska folken och spraken	230
<i>R. G.</i> : N. Söderblom: Das Werden des Gottesglaubens	232
<i>R. G.</i> : Ch. S. Burne: The Handbook of Folklore	234
<i>R. G.</i> : Dr. L. Humborg: Die Hexenprozesse in der Stadt Münster	234
<i>dr. m. l.</i> : Új segédkönyv a kutatóknak	235
Kisebb közlemények.	
<i>Heller Bernát</i> : A fehér ló mondájának egy arab párdarabja	236
<i>Elek Oszkár</i> : Laczkovics János a kurucz költeményekről	239
<i>Peisner Ignác</i> : Pulszky Ferencz és a népmondák	240
<i>Heller Bernát</i> : Egy bibliai elbeszélésnek szudáni változata	241
<i>Heller Bernát</i> : Még egyszer az Isten kardjáról	244
<i>Greguss Ágost</i> : „A népköltészet ügyében.“	246
Néprajzi hírek.	
Bellosics Bálint	248
<i>dr. m. l.</i> : Malonyay Dezső dr.	249
Báró Szalay Imre nyugalomban	251
Kinevezések a Magyar Nemzeti Múzeumban	251
Folklore-osztály a Magyar Nemzeti Múzeumban	251
Népművészeti osztály a Magyar Nemzeti Múzeumban	252
Mészáros Gyula dr. Konstantinápolyi egyetemi tanszéken	252
Néprajzi múzeum Konstantinápolyban	253
„Az öreg székely rovásírása.“	253
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat az 1916 április 26-iki választmányi ülésről	254
Jegyzőkönyvi kivonat az 1916 május 31-iki választmányi ülésről	255
Jegyzőkönyvi kivonat az 1916 október 25-iki választmányi ülésről	255
Helyreigazítás	256

E folyóirat közleményeire vonatkozó jogainkat fenntartjuk.

I. FERENCZ JÓZSEF APOSTOLI KIRÁLYUNK HALÁLA.

Gyászbeszéd,

melyet a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi nov.
hó 29-én a Magy. Tud. Akadémia felolvasó-termé-
ben tartott rendkívüli választmányi ülésén elmondott
Dr. SEBESTYÉN GYULA alelnök.

Tisztelt Társaság!

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG mai dologtevő napján betegeskedő elnökünk, báró Szalay Imre helyett nekem jutott az a szomorú szerep, hogy rendes felolvasó ülésünk elmaradását bejelentsem s helyette megtartott rendkívüli választmányi ülésünkön Társaságunk érzéseinek hű tolmácsa legyek.

Eljöttünk, hogy Istenben megboldogult jó öreg Királyunk temetésének előestéjén, mélységesen magunkba szállva, lelkünknek önként áradó minden fájdalmát mi is belesóhajtsuk abba a véghetetlen gyászba, a mely Szent István koronáját, az egész magyar birodalmat és a mi földi életünk egész világát beborította. Eljöttünk, hogy a magyar tudomány e fényes csarnokában nyilvánosan rójuk le a magyar néprajz ama köteles hála-adóját is, a melylyel örökre elköltöző Fenséges Urunknak tartozunk.

A mi tudományos testületünkben mindenki tudja, hogy a magyar néprajz gyors fejlődésének és térfoglalásának erő-

forrása az a csodálatos mértékben megnyilatkozó szeretet volt, a melylyel Fenséges Urunk és egész Háza a jobbágyság békőiből kiszabadított népet kegyeivel elárasztotta. E szeretetből sarjadt Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képekben című hatalmas irodalmi vállalat, a melyet néhai trónörökösünk, Rudolf Királyfi gondozott. Mikor pedig a nagy mű már befejezéséhez közeledett, szeretett Rudolfunk váratlan halála után, néhai tudós védnökünk, József Főherczeg ŐFensége hathatós támogatásával és tudományos beavatkozásával létrejöttek úttörő folyóirataink és velük együtt létrejött a Magyar Néprajzi Társaság.

Miután a tudományos feladatok muzeologiai részét a Magyar Nemzeti Múzeumnak társaságunkkal továbbra is együttműködő néprajzi osztálya vállalta, nekünk a magyarság, a hazai nemzetiségek és a magyarral rokon keleti népek ethnológiájának és folklorisztikájának művelése vált kötelességünké. Kutattuk saját fajunk eredetének és kialakulásának titkait, és kutattuk sokfelé ágazó rokonsági kapcsolatunk szövevényeit. Munkáltunk a magyar nép és a hazai nemzetiségek lelki életének tudományos megismerésén. Mentettük a néphagyomány gazdátlan régi kincseit és a népköltés közszájon élő újabb termékeit. Összehasonlító úton megállapítottuk a bennük lévő nemzeti és nemzetközi elemeket. Ugyane művelettel kezdtük tisztázni a magyarság és a nyelvi válaszfalakkal elkülönített hazai nemzetiségek lelki életének évszázados és évezredes csereviszonyát.

E tapasztalatokra támaszkodva merem állítani, hogy a nemzeti gyászok ama pillanataiban, midőn nagy és szent királyaink elhunytá alkalmával a legendákban és krónikákban említett cziterák és hegedők elnémulnak, mi halljuk meg legtisztábban és mi értjük meg legjobban a nép szívének dob-

banását. Mi tudjuk örökre elköltöző Fenséges Urunk, Királyunk legmagasabb végrendeletében a nép szemével elolvasni, a nép eszével felfogni és a nép szívével átérezni ezeket a magasztos szavakat: „szeretett Népeimnek igaz köszönetet mondok azért a hűséges szeretetért, melylyel Irántam és Házam iránt úgy boldog napokban, mint súlyos időkben viseltettek. E ragaszkodás tudata jól esett szívemnek és abból meritettem erőt nehéz uralkodói kötelességeim teljesítéséhez“.

Mivel pedig ez csakis a kölcsönös szeretet jogán szólhat minden magyar embernek, ebben a gyászos pillanatban szinte kötelességemmé magasztosul annak a csodálatos néplélektani viszonynak értékelése, a mely az 1867-ki koronázás óta, különösen pedig az utóbbi évtizedekben a magyar király és a magyar ember között kialakult. E viszonyt a katonadalok bizonyossága szerint a nép egyszerű fiai teremtették meg. Mikor ezek legfelsőbb parancsra családi körükből és falujokból kibontakoznak, nyomban beleesküsznek egy nagyobb közösségbe, a melynek felségjogon a legfőbb hadúr a családfeje, pater familiásza. Népköltészetünkben történeti nyoma van annak, hogy a régi magyar katona magát királyfinak tekintette. Árpádházi királyaink törvénykönyvei szerint viszont Szent István király jobbágyaivá és jobbágy-fiaivá lettek azok az elszegényedett nemesek és utódaik, a kik királyi birtokokra telepítve, urak és állandó katonák maradtak. Az elszegényedés már az állandó letelepedés következménye volt. Ezt megelőzőleg a vagyonszűkörségben élő törzseken a királyok, fejedelmek és vezérek elődeinek tekintendő törzsfő, vagyis a legfőbb rokonsági képviselő uralkodott. A legfőbb hadúr katonát jelentő fiainak fogalma tehát a honfoglaláskori magyar viszonyokban

gyökerezik. És ha a magyar katona egyenes utóda a vagyonszövetségben élő honfoglaló törzsek állandóan fegyvert forgató fiainak, akkor a legfőbb hadúr, a magyar király is utóda a honfoglaló magyar törzsek pater familiásainak.

Ha most tekintetbe vesszük azt, hogy hány évszázadon keresztül nem volt magyar katonafia a magyar királynak, akkor glóriás nagyságában előttünk áll I. Ferencz József Királyunk, a ki szeretetével újra életre melegítette a magyar nemzetnek azt a keletről hozott nagy hadi erényét, a melylyel ez nyugaton új országot elfoglalta és ezer esztendőig fentartotta.

Ennek a fenséges tettnek, melyet határainken túl észre sem vettek, vagy jól meg sem értettek, ma már világtörténeti jelentősége van. A ránkényszerített szörnyű háború ádáz szítói célul a német faj megbénítását és megdicsőült Urunk, Királyunk kettős birodalmának szétrombolását tűzték ki. Abban, hogy a cél elérve nincs, sőt megközelítve sincs, ország-világ előtt ismert része van a tűzvonal sáros odvaiban virrasztó magyar bakának és a táltos lován repülő magyar huszárnak. És ma már tudják azt is az egész világon, hogy ezekben a krisztustalan időkben mindig zengett a királyukon rajongó szeretettel csüngő magyar katonák hallelulája, mindig zengett a koronás királylyal korlátlan mértékben bizalmaskodó és kedélyeskedő, de a fiúi szeretettől és ragaszkodástól is mindig áradó magyar katonadal. Ez a példátlanul népszerű király magyar katonái közül most örökre elköltözik; de a népmondák és népdalok forrásában, a néplélekben halhatatlan marad. Örökre él, mint a hogyan élnek még ma is fejedelmi társai: Haláltalan Detre, Atilla, Árpád apánk, Szent László és Mátyás király.

A CSANÁDMONDA FŐELEME.

A Szent Gellért legendájába beleillesztett Csanádmondának kétségtelenül legjelentősebb mozzanata a megölt ellenség nyelvének tanúsága: Csanád megölte az István ellen lázadt Aechtumot, az álnok Gyula magának tulajdonítja a győzelmet, fölmutatván a lázadónak lemetszett fejét, de Csanád a fejből kivágott nyelvvel magát igazolja győzőnek. Nyilván meseelemmel van dolgunk, a mely iránt, régi nemzeti hagyományunkkal való ily összefonódása folytán, korán, serényen és kitartóan irányult a magyar összehasonlító irodalmi kutatás figyelme. Népköltési gyűjtésünk gazdagon gyarapítja ennek az inditéknak változatait. *Ipolyi Arnold*,¹ *Sebestyén Gyula dr.*,² *Berze Nagy János*,³ *Kálona Lajos*,⁴ *Róheim Géza*⁵ és *Kálmány Lajos*,⁶ tehát leghivatottabbjaink, fordították reá tudásukat. Már *Ipolyi* ráismert a Csanádmondában a sárkányölő hős meséjének egy változatára. *Sebestyén Gyula* pedig A magyar honfoglalás mondáiról szóló művének egy vonzó fejezetét szentelte a Csanádmonda főelemének.

Igazolásra szorul, hogy nemzeti mondakutatásunk egyik legmegműveltebb mezején szántogatok újra. Hadd igazolja egyrészt, hogy némikép új anyagot hozok tárgyunk történetéhez, hadd igazolja másrészt, hogy a Csanádmonda főelemének eredetére vonatkozólag más eredményhez jutottam, mint a honfoglalásunk mondáinak szentelt monographia.

Anyag dolgában két oly változatról van szó, a melyet tárgyunk körébe még nem vontak, a mely még *Bolte-Polivka* mesteri, hatalmas összefoglalásában⁷ sem talált helyére: egy perzsa és egy szúdáni változatról. *Sebestyén Firdüszit* tekint motivumunk legrégibb följegyzőjének, följegyzését pedig a Csanádmonda történetére a legjelentősebbnek. Nekünk is össze kell itt foglalnunk, a későbbi összehasonlítás végett, *Gustaszp és Kitabun* (más olvasás szerint *Kitajun*) történetét, a mint azt *Firdüszit*, nyilván régibb hagyományok alapján, megőrizte.

Lohraszp perzsa királynak fia *Gustaszp* nagyravágyása miatt meghasonlik atyjával. Világga megy. Byzánczba ér. A császár kovácsa próbára fogadja, de

¹ *Ungarische Sagen und Märchenzüge*, Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sit-tenkunde. 1855. II, 165—167.

² A magyar honfoglalás mondái. Budapest, 1905. II, 197—220. *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XII (*Kriza*) 461. l.

³ U. o. IX (*Berze*) 565, 566.

⁴ Ugyanott.

⁵ A *Mészáros Gyula* Csúvas népköltési gyűjteményéhez írt kitünő összehasonlító irodalmi jegyzeteiben. 1912. II, 520, 521. *Róheim* az itteni dolgozatnál is segítségemre volt.

⁶ *Magy. Népk. Gyűjt.* XIII (*Ipolyi*) 510.

⁷ Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Leipzig 1913 I, 547, 548.

Gustaszp egy kalapácsütéssel az üllöt is, a kovácsolandó vasat is szétzúzza. (Siegfried-motivum.¹) Végre Dihkán-nál, vidéki nemesnél, talál vendégszerető fogadásra. Byzánzcban az a szokás, hogy a császár eladó leánya az összegyűlteknél maga választ férjet. A császár legidősebb leánya, Kitabún az idegen Gustaszpot választja. A császár dül-fül, de az ősi hagyomány köti: összeadja a mátkapárt s elküldi magától. A császár második leányát megkéri az ország egy nagyja, Mirin. A császár most már nem enged lányának választást, hanem beleegyezését attól teszi függővé, hogy a kérő nagy tettet hajtson végre. Fazikún erdejében farkas tanyázik, akkora mint elefánt, mint dromedár, bőre kemény mint a krokodilusé, szarva mint az ébenfagerenda. Ha ezt megöli Mirin, megkapja a császár leányát. Mirin megkéri Gustaszpot, hogy evvel a „farkas“-sal megküzdjön. Gustaszp ugyan nem farkasnak, hanem sárkánynak itéli a fenevadat, de kettéhasítja, agyaráit magával viszi. Mirin nőül kapja a császár második leányát. A harmadikat megkéri Byzánz egy még hatalmasabb nagyja, Ahren. A császár kiköti, hogy előbb megöli Szečila hegyének sárkányát. Megint Gustaszp végez a szörnyeteggel, két fogát magával viszi. Ahren megkapja a császár leányát. Byzánzcban nagy tornajáték folyik. Kitabún unszolására Gustaszp is résztvesz. Kitesz magáért. A császár ráismer első, eddig kevésbevett vejére. Gustaszp a megölt állatok fogával, valamint kardjának csorbáival igazolja magát a farkas és a sárkány megöljeként. Byzánz első embere lesz, legyőzi a kazárokat, majd pedig elfoglalja a perzsa trónust.¹

Gustaszp és Kitabún története szerte ismeretes a mesekutatók előtt. De elkerülte a figyelmet, hogy a Sah-Nameh hozzáfűzi mesénk sajátos vonásait egy másik hőséhez is: Bizsen-hez.

Irmán földjét vadkanok pusztítják, a melyeknek agyara akkora, mint az elefánté, testük mint a hegység. A megrémült lakosok Kej Khoszrúhoz fordulnak oltalomért. A sah hősei közül az ifjú Bizsen, Gív fa, vállalkozik a vadkanirtásra. Egy másik perzsa harcos: Gurgin kíséri, de a veszedelemben cserben hagyja. Bizsen egymaga megöli a vadkanokat, fejeiket nyergéhez csatolja „el akarta hozni a királynak az agyarakat s magával akarta vinni a törzsről leválasztott fejeket, bizonyítandó Irán hőseinek, hogy sikerült lemetszenie ezeknek a rémes vadkanoknak a fejeit“. Sebreg nevű lovának nyakához fűzte; mindegyik akkora mint egy hegység, bivaly belefáradt volna vitelükbe. Az álnok Gurgin irigykedik Bizsen dicsőségére, szerelmi kalandba kergeti Afraziab turáni királynak leányával. Bizsen turáni fogságba esik. Gurgin hazaérkezik Khoszrúhoz, elkérkedik, hogy ő és Bizsen kiirtották a vadkanokat, kiszakították agyaraikat, de egy vadászaton — úgy folytatja Gurgin — vadszamarat üzve Bizsen eltűnt, bizonynyal dív (démon) öltötte a vadszamar alakját s elesalta Bizsent. Evvel Gurgin leteszi Kej Khoszrú trónusa elé a vadkanok agyaráit. Azonban Kej Khoszrú meglátja vadászserlegének bűvös erejével az igazat, hogy Bizsen fogoly, vasra vereti Gurgint, a hős Bizsent pedig kiszabadíttatja Rusztemmel. (*Firdousi-Mohl* III, 234—295.)

¹ Erről a Siegfried-motivumról l. Dr. *Friedrich Panzer*, Studien zur germanischen Sagengeschichte. I, (1910) 34—43, II, (1912) 18, 42.

² *Firdousi*: Le Livre des Rois. Traduit par Jules Mohl. Paris. IV (1877) 224—286.

Ez az elbeszélés valójában közelebb áll a sárkányölő hősről szóló számos (leginkább európai) meséhez, mint a Gustászp története. Itt is gyáva, álnok versenytárs kíséri a hőst, mint a magyar mesékben Vörös Vitéz vagy a cigány. Ez a versenytárs a mesében néha le is vágja az alvó hős fejét, melyet azután varázserő illeszt hozzá a testhez. Itt a varázserő a hős kiszabadítására kell. Bizsen szerelmi kalandba bonyolódik s a cselszövő Gurgin azt koholja róla, hogy vad-szamár-vadászaton eltűnt. Az egyik hesseni mesében valóban ezüst agancsú szarvas vezeteti téves útra a vadászó hőst. (Bolte-Polívka I, 532.) Egy vallon mesében is az Aranygyermeket szarvas vezeteti félre. (KH M. 85. Die Goldkinder.) Sajátságos, az agyarak Bizsen történetében arra szolgálnak, hogy velük a méltatlan versenytárs elámítsa a királyt. Könnyen meglehet, hogy Firdúsi, a ki a népies iránti érzék nélkül őrzött meg számos népies hagyományt, itt is a maga elmékedő módjára illesztette össze az elemeket. Eredetileg talán Gurgin a vadkanok fejait hozta el diadalmi jelül a sáhnak, a később érkező Bizsen pedig bemutatta az agyarakat.

Most pedig hasonlítsuk össze a Sah-Namehnek Kitabúnmeséjével a szúdáni Baudi-eposnak Goroba-Dikeről szóló énekét, a mint azt Frobenius följegyezte.¹

Goroba-Dike királyi családból származott, király fia lehetett. Féktelensége miatt kénytelen elhagyni a hazáját. Száriám földjén kovácshoz szegődik legdurvább munkára. Megtudja, hogy az itteni királynak három leánya van, kettejüknek előkelő lovagok a férjei, a legfiatalabb, Kade-Ardo eladó. Ez nem talál férjet, mert csak olyan lovaghoz akar menni, a kinek olyan finom a keze, hogy ujjára fölveheti a királyleány gyűrűjét. Eddig senkinek sem sikerült. Goroba-Dike reáhúzza az ujjára. Megülük a nászt. Nemsokára a Burdamák (tuaregek) rontanak be az országba. A törzs fegyverre kél, Goroba-Dike úgy tesz, mintha soha lóra nem szállt, soha kardot nem forgatott volna. Szamár hátán más irányba siet, de csak hamar paripán visszanyargal, fölismeretlenül, oly tüzesen vágatva, hogy a király másik két veje őt Djenarnak, az ördögnek nézik és segítségét kérik. Goroba-Dike segédkezik nekik, ha egyikük a jobb, másikuk a bal fülét engedi levágni. Kénytelenségből ráállanak. Goroba-Dike szétveri az ellenséget. Két vőtársa kérkedik, hogy diadalmas harcban elvesztették fél fülüket. A föl nem ismert Goroba-Dike nevetve tapogatja zsebében a levágott füleket. Másodszor is Goroba-Dike veri vissza a támadókat. Harmadszor pedig, a mikor ugyancsak fölismeretlenül feleséget menti meg a támadóktól, megsebesül, neje a ruhája egy darabjával bekötözi a sebet. Goroba-Dike mindannyiszor szerényen, szegényesen tér haza, a törzsbeliék és neje korholják a gyáván tétlenkedőt. De a harmadik harc után felesége ráismer sebében a saját ruhájára, megérti és megbecsüli a férjét. Most Goroba-Dike bemutatkozik igazi királyfiúi mivoltában, a harcosok ráismernek győztes segítőjükre. Csak két vőtársa habozik-húzódik. Ekkor Goroba-Dike megmutatja a két fület s kérdi, nem ismernek-e reá. Szégyenkezve elsompolyognak. Goroba-Dike lesz a király.

Ez a Goroba-Dike-elbeszélés a maga racionalizáló, sőt racionális előadásával inkább hősmondának, semmint mesének tűnik föl. Goroba-Dike nem küzd sem sárkánnyal, sem óriással, pusztán ellenséggel, tuaregekkel. Ebből folyik, hogy a

¹ Leo Frobenius, Kulturtypen aus dem Westsudan. (Ergänzungsheft Nr. 166 zu „Petermanns Mitteilungen.“) Gotha. 1910. 5—9.

félreismert hős nem a levágott ellenség testének egy részével bizonyítja, hogy őt illeti meg a győző dicsősége, jutalma.

Hartland táblázatba foglalja azokat a diadalmi jeleket, a melyekkel mese-fajunknak irigyek üldözte hőse magát az igazi győzőül igazolja.¹ A tőle figyelembevett rengeteg anyagnak több mint 70 % -ában az azonosság bizonyítéka a kivágott nyelv, több mint 52 % -ában csakis ez a nyelv a döntő jel. A nyelv bizonyító erejét leginkább a kivivandó menyasszonynak valamely emléke fokozza, pl. ruhájának egy része, mint a Goroba-Dike történetében is: a királyleány ráismer ruhájára, a melylyel a hős sebének bekötözte. Vagy pl. a kendője, gyűrűje, a mesefaj magyar változataiban sokszor. A nyelvhez néha hozzájárul más testrész is. Pl. az egyik magyar mesében „A három fiú” legfiatalabbja kiszedi a sárkánynak nyelvét és szemét.² Hajnalka a sárkány nyelvének végével és a szörnyeteg *karmaival* él bizonyosságul a nyelvek ellen, a melyeket Kalefaktor fölmutat.³ A sárkány körmei magukban is szolgálnak ily czélt.⁴ Más változatokban a fenevad szarva, farka szolgál jelül. A kivágott nyelvre gyakoriság dolgában a lemetszett fej következik. A két elem össze is kapcsolódik: egy lotharingiai mesében a hős kijátszsa csalfa versenytársát: fából való fejeket vitet el vele, az igazi fejeket és a hét nyelvet a győző mutatja föl.⁵ A perzsa Bizsen is lovához köti az irmányi vadkanok fejét. Viszont Gustásp a leterített fenevadak agyaraival szégyeníti meg versenytársait. A fogak ily szerepére Hartland az oldenburgi mellett épp magyar mesét vesz föl táblázatába. Egy kambodsai mesében a cselszövő mandarinok a megölt szörnyeteg vérébe mártott botjaikra alapítják jogukat a megszabadított királyleányra, de a rengeteg fenevadat senki sem bírja helyéből elmozdítani, csak a két igazi győztes.⁶ Néha a küzdő hős maga szenved sérülést, csonkulást s ezekre ismer reá a királyleány.⁷

Ámde szűdáni mondánk egész különleges képet mutat: itt Goroba-Dike a *versenytársainak* vágja le a fülét és saját fülükkel hazudtolja meg kérdésüket.

A fül többször szolgál bizonyítékkal: Hartland egy lotharingiai és egy örmény mesét hoz föl példának a táblázatába. Ide vonható a pendsabi elbeszélés Hir és Ranjhan-ról, a melyet Sebestyén részletesen ismertet: Ranjhan megölt két orosz-lánt; a míg alszik, tolvajok ellopják a fenevadakat, de Ranjhan fölmutatja az állatoknak fülét.⁸ Hasonló vonást tüntet föl székely mese is: „A vadász királyfiak” legkisebbje a megölt tolvajoknak orruk, fülük lecsipett végével igazolja a saját győzelmét a bitorló Vörös Vitéz ellenében.⁹ Egy másik magyar mese ugyan-

¹ Edwin Sidney *Hartland*, *The Legend of Perseus*. III. (London 1896) 203—210., a táblázat földolgozva p. 173, 174.

² *Magyar Népköltési Gyűjt.* XIII. (Ipolyi) 12. sz. A három fiú, 71. l. Az Ipolyi jellemző vázlatos lejegyzésben a fiú voltaképp nem él ezekkel a bizonyítékokkal. *Hartland* sváb mesét (I, 65—67) és svédet hoz fel a szem ily szerepére.

³ *Magy. Népk. Gyűjt.* XIII. 7. sz. Hajnalka.

⁴ *Hartland* III. 207 észt mese; *Magyar Nyelvőr* 1879. VIII. 466.

⁵ *Hartland* I, 69.

⁶ *Hartland* III, 165—169.

⁷ *Hartland* III, 208.

⁸ A magyar honfoglalás mondái II, 214.

⁹ *Magyar Népk. Gyűjt.* XII (*Kriszta*) 99.

csak halmozza ezeket a vonásokat. A vitéz szegény ember levágja a Leányevő Sárkány tizenkét nyelvéből, füléből, lábából, ujjából, orrából a hegyét s így szégyeníti meg a cigányt, a ki a sárkány tagjait hozta.¹

Ámde a szúdáni mondában nem annyira a fül jellemző, mint inkább az, hogy *versenyársainak* fülét vágja le Goroba-Dike. Erre sem Hartland, sem Bolte-Polívka nem hoz példát. Azonban akadunk ilyesmire egy csuvas mesében, melyet *Mészáros Gyula* adott ki, ily czímen: Iván táltoslova. Itt sirke-purke(csoda)-lónak, csodatehénnek, csodadisznónak megszerzéseért folyik a verseny a pádisáh három veje közt. Iván a csodalóért vőtársai kezének kisujjait, a csodatehénért lábuk ujját veszi, a csodadisznóért hátuk bőréből hasít.²

Ez a mese abban is egyezik Goroba-Dike mondájával, hogy mindkettőben a versenyársak az uralkodónak vejei. Ebben mind a kettő érintkezik Gustászp történetével Firdúsznál.

Goroba-Dike egyéb vonásokban is egyezik Gustászp-pal. Mindakettő féktelen nagyravágyásból hagyta el otthonát, nyilván, mert nem remélték, hogy hazájukban trónra juthatnak. Mind a kettő kovácsnál próbál szerencsét. Ebben Goroba-Dike nemcsak Gustászpra, hanem Siegfriedre is emlékeztet. Panzer egy rokon-mesefaj gyakori elemét látja a kovácshoz szegődő ifjú hősben.³ Magyar mesében is (Hajnal, Vacsora és Éjféle) a hős Hajnal inasnak lép be a király kovácsához.⁴ A kovács, mesénk fajában, néha felsőbbrendű tapasztaltságával válik ki.⁵ A szúdáni társadalomban a kovács előkelő helyet foglal el, az istenítéletet és az orakulumot kovácsok intézik, a szent testületeket ők vezetik.⁶

Goroba-Dike mondája tehát legközelebb a perzsa Gustászp-mondához áll. A szúdáni-perzsa kapcsolat megmagyarázására nem vállalkozom. Maga az egész szúdáni világ, a melyet Frobenius bemutat, a maga lovagiasságával, a nemességnek, nőtiszteletnek és költői tekintélynek sajátos lovagiassággá való egybeolvadásával rendkívül vonzó, de, úgy látszik, bonyolult probléma elé állít. A szúdáni lovagiasság keletkezésének történelméből föltehetőleg fény derül az irodalomtörténeti egyezésekre, érintkezésekre is.

Ellenben a Csanád-monda főeleme eredetének kérdése ettől a problémától független; s úgy hiszem, *Hartlandnak* nagyszabású anyaggyűjtése, kivált pedig *Mannhardtnak* élelméjű kutatásai segítségével már meg is oldható.

Sebestyén úgy látta, hogy a kivágott nyelv mondája „honfoglalás kori költészetünk keletről hozott gazdag kincstárába tartozik“ (A magyar honfoglalás mondái II, 203). A monda történetére legfontosabbnak Firdúsz megfelelő elbeszélését tekinti. „Korábbi nyom nem ismeretes“ (205. l.). Gustászp mondája mellett leginkább tárgyunknak Tristan és Isolderól szóló változatába mélyed el, a melyet ugyancsak keletről eredeztet; úgy képzeli, hogy a phoenicziaiak Marseille be hoz-

¹ *Magy. Népk. Gyűjt.* XIII (Ipolyi) 8-sz. 50. l.

² Dr. *Mészáros Gyula*, Csuvas népköltési gyűjtemény. Budapest, 1912. 8. sz. 333—340. *Róheim Géza* jegyzetei 520. l.

³ *Friedrich Panzer*, Studien zur germanischen Sagengeschichte. I, 34—43, 52, 53. II, 18.

⁴ *Magyar Népk. Gyűjt.* VII. (Mailand) 505.

⁵ *Hartland*, The Legend of Perseus. London, 1894. I, 37.

⁶ *Frobenius*, Kulturtypen aus dem Westsudan. Gotha 1910. 36--39.

ták a tárgyat, innen provençal jongleurök s frank trouvèrek közvetítették a szárazföld felé (207. l.). „Abból a keleti szállítmányból való volt, melyet a merész phokaeai hajósok hoztak a masziliai gyarmatosoknak“ (211, 212) (V. ö. még 218 l.). Sebestyén avval zárja széleskörű kutatásait, hogy „a mi mondánk és mondai hitünk e szerint csakis keleti eredetű lehet“ (218 l.).

De ez a föltevés a kiindulásában téves. Firdúsznál jóval régebbi nyomai maradtak a motivumunknak s ezek a nyomok nem Kelet felé mutatnak, hanem épp a legrégebbek mind a görög hagyományhoz visznek el. Több görög mythos tünteti föl a sárkányölő hős meséjét. Már pedig ezt a mesefajt, nevezetesen a testvérekről szóló mesét (Brüdermärchen-typust) Sebestyén Gyula is szoros kapcsolatban tárgyalja a Csanádmondával.¹ Ezt a kapcsolatot fölismerte már *Ipolyi* Arnold; ő a mesének több vonását látja a Csanádmondában: 1. Csanádnak megtelenik Szent György, a sárkányölő hősnek legenda szentelte példaképe; 2. *oroszlán* képében jelenik meg neki, már pedig a sárkányölő mesében az oroszlán a hősnek vagy kísérő állatja vagy a sárkányt helyettesítő ellenfele (*Ipolyi* szerint oroszlán = leányorzó); 3. a látomástól megkétszereződik Csanád ereje, mint mesékben a csodaitáltól, a sárkányerőtől; 4. végül pedig legjellemzőbb vonásában egyezik, hogy a kivágott nyelv tanuságot tesz az igazi győzőről.²

Hartland a Perseus mythosban találja meséjének típusát. A mi meseelemünket is fölfedezi benne: a meghazudtolt álnok versenytársat. *Ovidius* elbeszéli (*Metamorphoses* V. elején), hogy miután Perseus megölte az Andromedaörzö szörnyeteget, a mikor már a nászra készülnek, a nászklomára beront barátaival Phineus, a ki pedig nem merte volt aráját a tengeri szörny ellen megoltalmazni s követeli a menyasszonyát. Perseus fölmutatja a Gorgo fejét s kővé dermedti a versenytársát. Hartland csábitónak véli azt a föltevést, hogy Phineus hivalkodott, ő ölte meg a szörnyeteget s hogy erre Perseus akár a Gorgo fejével, akár a megölt tengeri sárkányak fejével vagy éppenséggel nyelvével bizonyította a maga igazát.³

Ehhez a rekonstrukcióhoz minden esetre szó fér.⁴ A Perseus-mithosznak valóban fönmaradt változatai a mi motivumunk nélkül, a győzöt igazoló, a versenytársára ráczáfoló jel nélkül szükölködnek.

Ámde teljes tisztaságában és világosságában tünteti föl ezt a meseelemünket két ókori monda. Az egyik Alkathaosról szól. Alkathaos, Pelops fia számüzve van hazájából, mert megölte testvérét, Chrysippost. Megarába ér. Itt a kithaeroni oroszlán pusztítja az országot. Megölte Megareus királynak fiát, Euippost. Megareus fölajánlja a leányát, valamint a maga trónusának örökségét annak, a ki a kithaeroni oroszlánt megöli. Mire a király emberei odaérnek, Alkathaos már megölte a fenevadat, a nyelvét beletette a tarsolyába s a fővárosba indult. A király kiküldöttjei kérkednek, hogy ők megszabadították Megarát a veszedelemtől. Alka-

¹ *Sebestyén*: A magyar honfoglalás mondái. II, 212, 213.

² Arnold, *Ipolyi*, Ungarische Sagen- und Märchenzüge. Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. II (1855), 166, 167.

³ *Hartland*, The Legend of Perseus. III (1896), 151—153.

⁴ *Bolte-Polivka*, Anmerkungen zu den K H M. der Brüder Grimm I, 566, nem foglal állást Hartland föltevésével szemben.

thaos fölmutatja az oroszlán nyelvét. A király az isteneknek ajánlja föl ezt a nyelvet, Alkathaos nőül kapja Euaichmét, a király leányát s idővel a trónra kerül.

Ezt a mondát Apollonius Rhodius scholiastája őrizte meg, hivatkozván Derichidasra, Megara történetirójára.¹

Azonban a görög mythosalkotásnak még jóval régebbi korába visz bennünket a Peleus-monda. Peleus is (hasonlóan mint Alkathaos) gyilkosságba esett: megölte Eurytiont. Jolkosban Akastos király magához fogadja. De a királynak felesége Astydameia avval rágalmazza a vendéget, hogy tisztátlan szándékkal közeledett hozzá. Akastos maga nem akarja Peleust megölni, hanem elküldi őt a Pelion hegyére a vad ellen. A vadászaton azonban viszály kerekedvén, Peleus minden vadnak, a melyet megejtett, nyelvét kivágja és társolyába teszi. Akastos emberei elviszik az elterülő vadat s gúnyolódnak Peleuson, hogy ő mit sem ejtett. Peleus fölmutatja a nyelveket: „ennyit ejtettem“. A mikor pedig Peleus a Pelion hegyén elaludt, Akastos elrejtette az ő csatakardját (machaira) s elhagyta az alvót. A kentaurok meg akarták ölni, de Cheiron megmentette s vissza is szerezte neki fegyverét.²

Íme itt ráismerhetünk mesénknek régi változatára. Egyik-másik vonása ugyan elhomályosodott. Minden tartózkodás nélkül hozzájárulhatunk Mannhardt rekonstrukciójához, a melylyel az eredeti elemeket helyreállítja: a vadállatok, a melyek ellen Akastos küzd, nyilván szörnyetegek, a melyeknek embereket kellett áldozni. Peleus a küzdelem folytán alhatott el a vadászat színhelyén s alvása közben orozhatták el Akastos emberei a leterített vadállatokat.³

Mannhardt megtalálja a Peleisben (így nevezi el azt a rekonstruálható mondaegészet, a mely Peleusról és részben Achillesről szólt) a Siegfried és Tristan-mondának valamint a velük kapcsolatos mesefajnak lényeges vonásait: harcz a szörnyeteg ellen hegyen, diadalmas csodafegyver a küzdelem idején, a nyelv kimetszése, a nyelv tanuskodása a diadalról, elalvás a küzdőtéren.⁴

Ezt az elbeszélést az a mythologiai Bibliotheca hagyta reánk, a mely a K. e. második századi athéni Apollodorus nevén jár s a melyet valójában a K. u. második századból eredeztetnek. Ámde Mannhardtnak éleselméjű kutatása⁵ valószínűvé teszi, hogy a késő Bibliotheca megőrizte az ősz zamatú görög mythosnak jelentős emlékét. A régi görög irodalomnak célzásáiból, elszórt adataiból Mannhardt azt következteti, hogy a Peleis voltaképen a Homeros előtti mondaalkotásnak terméke. Nem éri be avval, hogy ezt a mondakört helyreállítja, hanem egyúttal a mesék eredetéről szóló elméletének alapjául veti: A Peleusmondák megegyeznek az európai mesékkel. „Ebben megdönthetetlen bizonyítékot nyerünk Benfey fölte-

¹ Hartland, The Legend of Perseus III, 172, 173. Roscher, Ausführliches Lexicon der Mythologie s. v. Alkathaos I, 231, 232.

² (Pseudo-) Apollodorus, Bibliotheca 3. könyv, 13. fejj., 3. szakasz. E szerint helyreigazítandó Magy. Népk. Gyűjt. X, 566, a Köhlerből átvett sajtóhiba.

³ Wilhelm Mannhardt, Wald- und Feldkulte. Berlin, 1877, 1905 (a két kiadás a lapszámozásban is megegyezik) p. 58.

⁴ U. o. 57.

⁵ U. o. 47—78.

vése ellen, hogy a mesék anyaga egészében buddhista eredetű s aránylag későn került át Európába.¹

Annyi kétségtelen, hogy Csanádmondánk főelemét ismételtelen találjuk az ókori Hellasban. Firdúsznál egy évezreddel vagy, ha Mannhardot követjük, két évezreddel régebbi időbe jutunk vissza. Figyelemreméltó, hogy Firdúsz is Gustászp történetének színhelyét Byzáncba teszi, számunkra ekkép a motivum eredetét is jelezve. Hartland táblázatában (C p. 203—210) elenyészik az idevágó keleti mesék száma a nyugatiakhoz képest. Mannhard módfölött jelentősnek mondja, hogy a germán művelődés (a Siegfriedmondában) és a kelta művelődés (a Tristanmondában) első feledezésekor a néplélek mélyéből ugyanazokat a mondatárgyakat emeli az epikai földolgozás magasába, mint hasonló kifejlésekor a hellén szellem a Peleisben.²

S vajjon a mi Csanádmondánknak nem jut-e hasonló jelentősége? Szent Gellért a nyugati művelődésnek akarta a magyarságot megnyerni. Ezt a törekvést az ő legendája mondatörténetileg is jelképezi: a nyugati mesealkotásnak egyik nevezetes elemét beleolvastotta a magyar nemzet mondakincsébe.

Heller Bernát.

PETŐFI SÁNDOR „JÁNOS VITÉZ“-E ÉS A NÉPMESÉK.

Petőfi Sándor János Vitéze népmesék-ihlette alkotás. A mesék zamata érzik belőle. *Riedl Frigyes* a legmagyarabb elbeszélő költeménynek tartja. A népszellem erejének tüze villan ki belőle. Megragadja a lelket az elbeszélés czikornyátlan természetessége s hangjának a művészlélek bensőségéből fakadó varázsa. *Vörösmarty Mihály* méltán nyilatkozott úgy, hogy a János Vitéz bármely irodalomnak díszére válnék. Indítékainak és feldolgozásainak, tárgyának s a költő alkotó képzetének vizsgálata egyaránt eredménnyel kecsegteti a kutatót. A János Vitéz hazai és külföldi méltatói a tanui, hogy Petőfi remekműve mindenütt meghódította a lelkeket.

I. A János Vitéz és a kritika.

1844-ben a Pesti Divatlap János Vitéz „sajátos népi elemé“-t dicséri.³ 1845-ben *Vahot Imre* ezt írja róla: „Ő (Petőfi) hatalmas teremtő erejével visszadézi, feleleveníti emlékezetünkben a kedves gyermekkort, midőn a köznépből szár-

¹ U. o. 78. Hier liegt ein unumstößlicher Beweis gegen Benfeys Behauptung vor, dass die Märchenstoffe durchweg buddhistischen Ursprungs und in verhältnissmäßig später Zeit nach Europa gelangt seien.

² U. i. p. 78. Von nicht geringerem Gewicht dürfte die Beobachtung sein, dass gerade dieselben Sagenstoffe es waren, welche beim ersten Erwachen höherer Kultur von Griechen und fast zweitausend Jahre später unter ähnlichen Verhältnissen von Germanen und Kelten aus der Tiefe der Volksseele heraufgehoben und zum Ausgang u. Mittelpunkte epischen Gesanges gemacht wurden, ein Anzeichen dafür, dass eben vor u. bei dem ersten Zusammenstoss mit der christlichen Kultur die Germanen, eben vor dem Eintritt ihrer Völkerwanderung u. des fruchtbaren Austausches mit der höheren vorderasiatischen Civilisation die Griechen von den nämlichen geistigen Mächten bewegt, von einer sehr ähnlichen Weltanschauung erfüllt waren.

³ A 23. sz., 156. l. Újból Endrődi Sándor kiváló becsü: Petőfi napjai a magyar irodalomban cz. összeállításában, 31. l.

mazott cselédség ajkairól oly sóvárogva lestük el s oly mondhatatlan gyönyörrel hallgatók a tündéries, kalandoros, csodás népmesék bűvös titkait.¹ 1845-ben a Budapesti Híradóban *Toldy Ferencz* is megemlíti János Vitéz népi indítékait. Toldy jól látja, hogy a népmesék költészete János Vitéz költőjének „szépségek bányája“ volt.² Ugyanekkor *Császár Ferencz* az Irodalmi Őrben úgy nyilatkozik, hogy a művelt olvasó „csinos, de eléggé untató népmesé“-t lát Petőfi költeményében.³ 1846-ban Petőfi egyik bírálója azt írja, hogy a János Vitéz költészetünk el nem halványuló igazgyöngye marad, noha egyeseknek unalmas is.⁴ 1846 május 15-én a „Kiskövet“ úgy nyilatkozik a János Vitézről, hogy népies foglalatját és alakját tekintve páratlan irodalmunkban.⁵ 1846-ban a Honderű szellemeskedő bírálója a János Vitéz epico-idylli durvaságairól beszél.⁶ Új gondolatot, figyelemkeltést, allegóriai igazságot, benső melegséget nem talál benne.⁷ Ez a korlátoltságra valló bírálat csupán mint irodalomtörténeti furcsaság érdemel figyelmet. A Szépirodalmi Szemle 1847-ben „Lyrai költészet“ című cikket adott ki *Pulszky Ferencz* tollából. Pulszky itt János Vitézt a népköltészet „kitünő gyöngyé“-nek mondja.⁸ A Szépirodalmi Szemle (1847) „A népmese Magyarországon“ című cikke részletesen szól a János Vitézről. A zsványokkal való kalandot nem tartja népies modorúnak. A griffmadáron való menekülést a keleti mesék hasonló indítékával veti össze, az óriások furcsa ebédjét pedig egy tót mesével (A három citrom). Rámutat arra is, hogy az Óperenciás-tenger a népmesék kedvelt indítéka, míg a hármass viaskodás a nyelvi mesékből szakadt a János Vitézbe. Azt is észreveszi, hogy az ifjúság- vagy életforrás nem egy keleti és nyugati mesében fordul elő. Kielezi, hogy az egész költeményen nemzeti hangulat ömlik el.⁹

Petőfi költészete első mélyenszántó vizsgálójának, *Gyulai Pál*-nak az Új Magyar Múzeumban (1854) „Petőfi Sándor és lyrai költészetünk“ című tanulmánya az elbeszélő nemből János Vitézt tartja Petőfi legjobb alkotásának.¹⁰ *Meltzl Hugó* „A helység kalapácsá“-t éppen úgy, mint János Vitéz-t remekműveknek ítéli.¹¹ *Meltzl* különös merészséggel János vitéz alapját Rigr istennel (Edda) hasonlítja össze s ezt hirdeti: „János Vitéz mégis oly törülmetszett magyar alak, melynél magyarabb nem lesz ezen a világon.“¹² *Fischer Sándor* azt írja, hogy János Vitéz felöleli a népköltés minden legendáját, kedvelt alakját¹³ *Beöthy Zsolt* megragadta János Vitézben „a népmesék friss képzelete, tiszta naivitása“.¹⁴ *Badicz Ferencz*

¹ Petőfi Divatlap, 1845. 284. l. újból Petőfi napjaiban, 58. l.

² Petőfi napjaiban, 88. l.

³ Petőfi napjaiban, 130—131. lk.

⁴ U. o.

⁵ Petőfi napjaiban, 189. l.

⁶ U. o. 198 l.

⁷ U. o. 215. l.

⁸ U. o. 279. l.

⁹ Petőfi napjaiban, 367—372. lk.

¹⁰ Újabb a Petőfi-Könyvtárban, 58. l.

¹¹ *Meltzl Hugó* Petőfi-tanulmányaiban: Dr. Gyulai Pál mint a Petőfi-irodalom meg-alapítója, 1876, Petőfi-Kvt., 140. l.

¹² U. o. 189. l.

¹³ *Fischer Sándor*: „Petőfi élete és műve“ Tolnai L, ford., 231. l.

¹⁴ *Beöthy Zs.*: A magyar irod. tört., II. k. 92 l.

rámutat „a mesei hagyomány ősi tökéjé“-re Petőfi János Vitéz-ében.¹ *Riedl Frigyes* erről a „tündérmesés eposz“-ról azt állítja, hogy irodalmunkat új irányba tereli. Kiemeli a mű tősgyökeres magyar jellemét. Úgy látja, hogy János Vitéz nyelve, alakjai, az óriások, tündérek a magyar nép képzeletének kedves gyermekei.² Szép Petőfi-méltatásában arra mutat rá Riedl Frigyes, hogy Petőfinak csupán „a magyar mesék ősi kincsé“-ből kellett merítenie.³ *Vikár Béla* is lelkesen szól János Vitéz-ről, a népies gondolkodásnak és érzésnek erről a mesteri alkotásáról.⁴

Behatóbban és philológiai módszerrel *Kalmár Elek* foglalkozott János Vitéz népies mozzanataival („Petőfi „János Vitéz“-ének népies elemei“). Kiemeli, hogy a költő János Vitéz-ben mesét utánoz, nem eposzt, s hogy Petőfi a katonai részt is mesének szánta, nem költői elbeszélésnek. A rablók eszén való diadalban, a királyleány kezének visszautasításában, a tengeri viharban, a madáron való utazásban, az óriás legyőzésében, az óriás-nyujtotta segítségnek népies indítékát a népmesékkel való összevetéssel igazolja.⁵ Vizsgálja azt is, mennyiben követi Petőfi a népmesék szerkezetét. Arra utal, hogy Iluska halála után János Vitéz-ben új történet indul meg. Az ilyen másodsor meginduló áradatot népmeseszerkezeti sajátásnak tekinti.

Kalmár Elek gondos egybevetései dicséretesek, de kár, hogy olyan lényeges meseindítékok taglalását, mint a boszorkánypusztítás vagy tündérország csupán érinti, az élet vizét pedig nem tárgyalja. Nem vet ügyet az idegen népek meséire sem. János Vitéz szerkezetében kissé merész feltevessel kutatja a népmesék hatását.

1903-ban *Oravecz Ödön* is népmesékre hivatkozik János Vitéz című tanulmányában. A zsványirtás, a királyleány megszabadítása, a griffenülés, a sárról letépett virág, az óriások, a sárkányölés népies jellemét népmesékre való utalásokkal erősíti meg.⁶ Oravecz komoly fogatkozásai a rendszeres bonczolgatás hiánya s taglalásainak helyel-közzel feltűnő utalás- és vázaltszerűségei. Mellőz néhány fontos mesei indítékot, így a boszorkánypusztítást, Tündérországot s az élet vizét. Idegen népmesékre nem is gondol.

Palágyi Menyhért könyve („Petőfi“) mesterkéltny magyarázatot ad János Vitéz-ről. Palágyi úgy találja, hogy Petőfi János Vitéz-ének indítékait a maga élményeiből meríti, János Vitéz helyenkint a költő pályafutásának rajza, a költő lelki fejlődésének „bámulatos szép allegóriája“. Palágyi Menyhért fejtegetése az erőszakos és nevetségesen fontoskodó elméskedés igazi mintája lehet. A jobbágyokká alázott kövő óriásokban Petőfi képzelete világitó erejének jelképét csak Palágyi látja.⁷

Somogyi Gyula János Vitéz anyagában zsúfoltságot, de a mű részleteiben a nép naiv gondolkodásának nyilvánulását látja.⁸

¹ Badics Ferencz: Petőfi válogatott költeményei. 888. II. k. Elb. költ., 102. l.

² Riedl Frigyes: Arany János, III. kiadás, 1904, 203 l.

³ A magyar irod. tört., képes diszmunka, szerk. Beöthy Zs. és Badics F. I. kiadás. II. k. 537. l. Vikár Béla: Petőfi a nép közt, Petőfi-Album, 1898, 140. l.

⁴ Vikár Béla arra is rámutat, hogy az egész János Vitéz-t látta egy csósznál leírva, u. o., 140. l. — ⁵ Egyetemes Philológiai Közlöny, XVII. k. 643—651, 714—721. lk.

⁶ L. Oravecz Ödön János Vitéz című tanulmányában „A költemény tárgyi anyaga“ című fejezetet, 35—41. lk.

⁷ Palágyi Menyhért: Petőfi., 99., 100., 104., 138., 163. lk. Petőfi-Könyvtár, XIII.

⁸ Somogyi Gyula: Petőfi költészete, Petőfi-Könyvtár, XIV. k., 95. l.

Harmos Sándor János Vitéz-ben ott is Homeros Odysseájának hatását fűr-készi, hol a népmeséké érzik.¹

Kéki Lajos Petőfi János Vitéz-ét bájos tündérmesének, az első igazán nemzeti s „minden ízében“ magyar alkotásnak tartja, melyben Petőfi a nemzet legmélyebben fekvő rétegét, a népit tárta fel a műköltészet számára.²

A külföld bírálói is szépen méltatják János Vitéz-t. A Kolozsvári Lapok 1850 április 22-diki száma már azt írja, hogy János Vitéz egész Németországban nagy fúrorét csinált,³ A Magyar Hirlap 1850 novemberi 17-diki száma hírül adja, hogy Petőfi János Vitéze Stuttgartban *Kertbeny* fordításában megjelent.⁴

Saint-René Taillandier a *Revue des deux Mondes*ba (1851 februári szám) írott cikkében a *Kertbeny*-fordította János Vitéz-t is méltatja. A magyar nép arczulatát látja benne. Epősznek tekinti, a költő művészettel füzi össze benne a magyarság álmait, érzelmeit, hagyományait. *Saint-René Taillandier* a *Revue des deux Mondes*ban (1870 áprilisi szám) újból foglalkozik János Vitéz-zel A magyar költészet című dolgozatában. A költemény második részében jelképet lát, mely Magyarországra vonatkozik. *Dicséri János Vitéz*-ben a költői képzelet gazdagságát, harczi és népi jellemét.⁵

A hollandus *Anton van Halten* a *Vaterlandsche Letteroofeningen* 1871-diki évfolyamában Petőfi költészetét jellemeztekor János Vitéz-t is tárgyalja. Ő is túloz, mikor a költeményt allegóriának mondja.⁶

Melin svéd író is ír méltatást János Vitéz-ről *Schnitzer* német fordítása alapján. „Ez magyar népmondák gyűjteménye — mondja *Melin* —, melyet a költő elragadó módon szerkesztett össze phantastico-humoros eposszá.“

A spanyol *Juan Luis Estelrich* a *Revista Contemporánea*ba (1907. évf., májusi sz.) szép cikket írt Petőfiről. *Estelrich* János Vitéz-t tartja Petőfi leghiresebb munkájának.⁷

Ferencki Zoltán nagy Petőfi-életrajzában megállapította, hogy Petőfi János Vitéz-ét 1844 novemberének második felében írta. A remek költemény csakhamar éber figyelmet keltett nálunk s a külföldön egyaránt. Itt-ott léha pepecseléssé málladozott a bíralat, de egyes bíralók s kutatók értékes megfigyeléseket tettek. Sajnos, a mai folklore álláspontja szerint János Vitéz-t senkisé vizsgáta, pedig könnyen kiderül, hogy az újabb folklorekutatások irányította alapelvek szerint János Vitéz anyagának értékelése jelentékeny módosulást tüntet fel.

II. A János Vitéz és a magyar népmesék.

Miről is szól János Vitéz? Míg *Kukoricza Jancsi* Iluskájával szerelmeskedik, nyája elszéled. Gazdája útnak ereszti. Az elbúsult legény elbúcsúzik forrón szere-

¹ Harmos Sándor: „Petőfi „János Vitéz“-ének hatása Arany „Toldi“-jára, Irodalom-történeti Közlemények, 1912, 145—148. lk.

² Kéki Lajos: Petőfi „János Vitéz“-ének hatása Arany „Toldi“-jára, Bud. Szemle, 1913, júniusi szám. Ez a rész a 409—410. lkon.

³ Petőfi-Múzeum, VII, 137. l.

⁴ Petőfi-Múzeum, VII. 138. l.

⁵ Petőfi-Múzeum, III. k., 33. l.

⁶ Lakatos Sámuel: Petőfi a hollandusoknál, Petőfi-Múzeum, II. k., 10. lap.

⁷ L. a Petőfi világirodalomban című művet, 151—152. lk.

tett Iluskájától. Vándorlása közben zsványtanyára jut, de túljár a rablók eszén, rájuk gyujtja a házat. Majd katonákkal találkozik, ő maga is felesap huszárnak. Eljut társaival a francziák közé. Vitézségével megszabadítja őket a töröktől, a francia király leányát is megmenti a basa fiától. Feleségül vehetné, de Iluskáját nem tudja feledni. A francia királynak elmondja élete történetét. A király gazdagon megjutalmazza. János vitéz a gályán hazaindul. A tengeren vihar kerekedik, ez szétpusztítja a gályát. A víz János vitézt magasra ragadja, a felhőhöz. Egyikbe belekapaszkodik, a felhő a tengerpartig viszi. Itt sziklát pillant meg, rajta griff-fészket. Egyszerre rápattan a griffre, ez egészen szülőfalujáig röpíti. Szomorúan értesül itt Iluska haláláról. Szegényt gonosz mostohája üldözte ki a világból. Sírjához megy, rózsát szakít róla. Útnak indul újra. Óriásországba jut. Szikladarabban homlokon kólintja az óriások királyát, mire a megrémült óriások János vitézt választják meg helyette. Sipot is adnak neki, hogy ezzel hívja őket, ha segítségre szorulna. A Sötétség országába érkezik. Sipjába fúj, jönnek az óriások s Jánossal együtt pusztítják a boszorkányokat. Majd kísértetek közé kerül, de ezek kakasszóra eltűnnek. Az Óperenciás-tengerhez ér, szeretne átkelni rajta. Megint a sipba fúj, rögtön ott terem az óriás, átviszi. Tündérországba kerül. Legyőzi a kapukat őrző fenevadakat, bejut. A rózsát az élet tavába dobja. A rózsza nyomban Iluskává változik. A tündérleányok Iluskát tündérkirálynévá, a tündérfiak János vitézt tündérkirállyá választják.

Ha Petőfi János Vitéz-ét összevetjük *Arany János* Rózsa és Ibolyá-jával, legott megtetszik, hogy Arany *egy* népmesének indítéksora után indul, éppen úgy, mint *Tompa Mihály* A jávorfáról írott mesében vagy *Gyulai Pál* A gonosz mostohában. Arany, Tompa, Gyulai egy egy-motívumsoros népmesét dolgoztak fel. Petőfi János Vitéze is indítéksort tüntet fel, de a Petőfié az Arany János-, Tompa Mihály-, Gyulai Pál-féle fajképtől két mozzanatban tér el. Először is abban, hogy János Vitéz meseindítékai: a zsványkaland, a griffen utazás, az óriások megszelidülése és segítségszolgáltatása, a boszorkánypusztítás, a kísértettáncz, Tündérország, a rózsza átalakulása, az élet vize meseindítékok ugyan, de egy-egy népmesében nem fűződnek olyan sorúvá, mint Petőfi János Vitézében. János Vitézre is illik az, a mit *Visnovszky Rezső* Argirus meséjéről mondott, hogy a mesék „egész bokkrétájából készült”.¹ A másik tényező az, hogy János Vitéz-ben van több *nem-mesei* elem, így a falusi idill, a nyáj elszéledése, a katonánakállás, a vitézkedés, Kukoricza Jancsi elbeszélése, a vihar, a mostoha bánásmódja, a falu- és a sirlátogatás. A kutatónak ezt a két indítéksort élesen el kell választania. Ezt a jelenséget Gyulai Pál érdekesen magyarázza. Kiemeli, hogy Petőfi János Vitézében háromféle elemet vegyít össze: egy mindennapi dolgot, a szegény juhász szerelmét, továbbá azt a félig népies elemet, hogy a katona, ha sokáig élt messze hazájától, hősi kalandjairól sokat regél. „A harmadik — mondja Gyulai Pál — a csodálatos elemek, melyeket az ismert népmesékből czélja szerint alkotott”.² János Vitéz értékelése és kutatásunk szempontjából ajánlatosabb és czélszerűbb Petőfi remekművének mesei és nem-mesei alkotó elemeire rámutatnunk. Hogy János Vitéz mese-elemei mennyire ismeretesek népmeséinkben, könnyen igazolható.

¹ Visnovszky Rezső: Széphistóriánk olasz-latin csoportja, 1907, 153. l.

² Gyulai Pál: Petőfi Sándor. Egyet. előadásai nyomán, 1900, 91 -92. lk. (könyvmatos).

1. A zsványok.

A zsványok kijátszása vagy kiirtása egyike a legismertebb meseindítékoknak. Egy székely mesében („A vadász királyfi“) királyfi kalandjáról esik szó. Tolvajokra talál. Fel akarják nyársalni, de a vezér szavára maguk közé fogadják. Egyszer azzal bízták meg, hogy a vár fokára húzza fel s a másik oldalon eressze le őket. A királyfi a várfokról egyenkint „eregette bé“ a tolvajokat s a várba a vezérrel együtt fej nélkül küldte be őket.¹ Nem kevésbé érdekes egy esztergomi mese („A csudaerős királyfi“). A király legényfia tizennégy zsványt ejt el. Utoljára a kapitánnyal, „a könnyi való gézengúz“-zal végez.² Egy népmesénkben („Három tanács“) olvassuk, hogy egy legény a haramiák közé lő s megszalasztja őket.³ A „Szélördög“ arról mesél, hogy egy királyfi vándorútján királyi palota előtt áll meg. Belép. Látja, hogy a padlás zsványokkal van tele. „Tudta a dürgést mindjárt, csak ki a karddal, úgy vágta szét valahányat, hogy meg se mukkantak többet“.⁴ Egy pürkereci csángó mesében („A hercegfiú és a medvék, farkasok, rókák királya“) a hercegfiú leánytestvérével zsványtanyára jut. A zsványok rájuk ripakodnak. A hercegfiú a legrosszabb kardot kéri. Megkapja. Most viadalra kel a zsványokkal, elejti őket.⁵ „Babszem Jankó“ a haramiavezért a buzogány nyelével ejti el. A többi zsvány megijed, térdre esik Jankó előtt.⁶ Egy pürkereci csángó népmese („Az ágy alá esett gyűrűs ujj“) gonosz, gyilkos tolvajok pusztulásáról regél.⁷ Nem egyszer mulatságossá válik a zsványkudarcz, mint egy veszprémmegyei mesében⁸ Érdekes tolvajriasztásra találunk „Az egyszeri gyerek“-ben,⁹ „Dongó meg Mohácsi“-ban nagyon mulatságos a zsványoknak a két meshős csalafintaságaokozta megriadása.¹⁰

2. A griffmadár.

János vitéz, miután a felhővel a sziklára jutott, fészket pillant meg:

A griffmadár éppen fiait etette,
Jánosnak valami jutott az eszébe.

Oda lopózkodott a fészekhez lassan
És a griffmadárra hirtelen rápattan,
Oldalába vágja hegyes sarkantyúját
S furesa paripája hegyen-völgyön túlszállt.

Nem egy magyar népmesében találunk a griff-indítékra. A „Szalonnavár“ griff-epizódja egyike a legismertebbeknek. A királyfi a grifftojásokat megóvjva a záportól. Hálából az öreg griff a hátára veszi, úgy repül vele a tengeren túl a

¹ Kriza János: Vadrózsák, 1863. Ez a rész 408—409. lkon.

² Magyar Nyelvőr, IX. k. 232. l.

³ Gaál György: Magyar népmesegyűjtemény, I. k., 227. l.

⁴ Berze Nagy János: Népmesék Heves és J.-N.-K.-Szolnok megyéből, 128. l.

⁵ Horger Antal: Hétfalusi csángó népmesék, 48—49 lk.

⁶ Arany László: Magyar népmesegyűjtemény, 189—190. lk.

⁷ Horger: gyűjt.-ben 163—165.

⁸ Magyar Nyelvőr, VII. k., 36—37. lk.

⁹ Arany L. gy.-e, 154. l.

¹⁰ Arany L. gy.-e., 244—246. lk.

határig, itt leteszi.¹ Egy pécskai mese Lófia Jankóról szól. Lófia Jankó Alsó-Indiában van. Itt egy csomó griffmadárra talál. Beteríti őket, hogy össze ne fagyjanak. Az öreg griff Lófia Jankót halálából Felső-Indiába viszi. Repülés közben Lófia Jankó kivágja a czombját, ezzel tartja jól a griffet. Végre eljutnak Felső-Indiába.² Egy dunamelléki mese („Az örökbe fogadott testvérek“) leírja, hogy Miklós a tündérek malmához ér. A molnártól érdeklődik, hogyan juthat Tündérországba. A molnár figyelmezteti, hogy a malomba jár egy griffmadár, ki a tündéreknak a lisztet szokta elvinni, még pedig két zsákban. A molnár biztatja Miklóst, hogy majd őt teszi az egyik zsákba. Így is történt.³ Egy veszprémmegyei mese („Brunsvik“) arról szól, hogy Brunsvik egy szívó erejű hegyhez kerül. A katonák tanácsot adnak neki: „Mindé héten ide gyün a rik-madár (a griff), am mindé' héten évisz él lovat; maj mink abba a lóba bevarrunk tizedet, talán maj évisz“. A griff csakugyan elröpíti Brunsvikot.⁴

3. Az óriások.

János vitéz megöli az óriások királyát. Az óriások most fejedelmüké választják. Sípot adnak neki. János vitéz ezzel hívja őket, ha segítségükre szorul. Se szeri, se száma a hasonló indítékú magyar meséknek. Egy XVIII. századi mesében („A fekete Világkerülő ember“) a meshős az óriások országába jut. Az óriások éppen királyválasztásra készülődnek. Azt akarják megválasztani, ki a legnagyobb hegyet legmagasabbra tudja hajítani. A fekete világkerülő ember győz. Mindjárt megteszik Óriásország királyának.⁵ „Rózsa vitéz“-t háromszor is összevagdallják az óriások, de a leányfejű kígyó mindig feltámasztja. Ereje minden feltámadáskor hatalmasabb. Később rendre ölögeti az óriásokat. Bátyjait is új életre kelti. Kisebbik bátyjával elindul Óriásországba, hogy ott uralkodjanak.⁶ „A vitéz szabó“ gyáván és csalafintasággal irtogatja az óriásokat.⁷ Egy csángó mese („A megvakított óriás“) arról szól, hogy a szegény ember legkisebb fia az óriást megvakítja, majd tóba csalja, itt halálát leli.⁸ „A három kalmárfi“-ban az egyik sorban legyőz három óriást, az elsőt az ólomszérübe, a másodikat az ezüstszerübe, a harmadikat az aranyszérübe nyomja le.⁹ Egy másik mese („Eszkendőre ilyenkor“) azt regéli el, hogy a királyfi távolról a tűz mellett rettenetes óriásokat lát. Fára mászik, megfigyeli, hogy az óriások nagy ökröt sütnek és tizakós hordót köszöntgetnek egymásra. A királyfi előveszi puskáját. Az egyik óriás kezéből kilövi a húst, a másiknak a szája elől lelövi a poharat. Az óriások megijednek. Majd

¹ Gaál Gy. gy.-e, III. k. ez a rész: 77—78. lk.

² Dr. Somogyi Gyula kéziratos népmesegyűjteményében. L. Fehérlófia-ban is ugyanezt az indítékot (Arany L. gy.-e. 139—140. lk.)

³ Merényi László: Dunamelléki eredeti népmesék, I. k. 48—49. lk.

⁴ Magyar Nyelvőr, VI. k., 422. l.

⁵ Ethnographia, 1902, 292—293. lk.

⁶ Kriza János: Vadrózsák, 418—421. lk.

⁷ Merényi L.: Sajóvölgyi eredeti népmesék, I. k., 183—201. lk.

⁸ Horger gy.-e, 179—182. lk.

⁹ Merényi L.: Sajóvölgyi ered. népm., II. k. 79—80. l.

lehivogatják a fáról, maguk mellé ültetik. A királyfi esellel lenyiszálja az óriások fejét.¹

Az óriások szolgáltatta indíték is népszerű. Elég „A szegény asszony fiá“-ra utalnunk. Valahányszor Vargha András megfordítja a gyűrűjét, legott tizenkét óriás ugrik elő, hogy parancsát teljesítsék. Ebédlőt csinálnak, hintót teremtenek elő és még sok csodás dolgot hajtanak végre.² Ném kevésbé érdekes az óriás szolgálattevésének indítéka „A hűséges princeszné“-ben.³ „Gagyi gazdá“-ban is felöltlik ez a motívum. A félkegyelmű Gagyi gazda egy zsidónak czifra „katulya“ fejében odaadja tehenét. Mikor házuk elé ér, elejti a skatulyát, tizenkét óriás ugrik ki belőle. Lesik Gagyi gazda parancsát. Kívánságait legott teljesítik.⁴ Egy zilahi mesében („A fekete királykisasszon“) a királyfit felkapja az óriás, átlép vele a tengeren. Arra kéri az óriást, keresse meg tengerbe ejtett gyűrűjét. A királyfi belenyomja a tengerbe a lehajló óriás fejét.⁵ „Szép Palkó“-t egy óriás vállára veszi, hegyről hegyre lép vele, végre leteszi a király palotájának udvara előtt.⁶

Érdekes János Vitéz-ben az óriások lakmározásának leírása. Egy népmesénkben („Eszkendőre ilyenkor“) már találkoztunk ezzel a mozzanattal. „A vitéz szabó“-ban ezt olvassuk: „Csak esznek, csak esznek, egyszer felkel az egyik óriás, odamegyen az ötökös hordóhoz, felkapja, mint én...“⁷

4. A boszorkányok.

János Vitéz egyik legérdekesebb epizódja a Sötétség országában megy végbe. A sok vén boszorkány, csúfságos szipirtó csak úgy hemzseg a János Vitéz boszorkánytanyáján. A János vitéznek segédkező óriások istenesen irtogatják az undok banyákat. Így pusztult el Iluskája mostohája is. Se szeri, se száma népmesénkben a boszorkányindítékoknak.

Egy besenyőtelki mesében a királyfinak az öccse a bátyjával gonoszkodott boszorkányt összekaszabolja.⁸ Egy lőrinczfalvai mesében („Nap, Hold, Csillag kiszabadítása“) János elpusztít egy gonoszmájú boszorkányt. Csalafintán egy fazék forró ólmot önt a szájába. Egyszerre vége a boszorkánynak, megforr benne az ólom.⁹ Egy másik mesében („A mézáróslégény“) a hős a kis leányt fenyegető boszorkányon áll kemény bosszút. A boszorkány a zubogó vízbe akarja vetni a leányt, de pórul jár, mert a mézáróslégény a sziportyót dobja az üstbe s vasrúddal nyomja le a szurok közé.¹⁰ Egy palócz mesében („Mese a keet testvérreő“) a boszorkány meglakol gonoszságáért, mert a leányával együtt a király négyfelé

¹ Gaal Gy. mesegy., az Esztendőre ilyenkor című mesének ez a része: II. k., 159—161. lk.

² Istvánffy Gyula: Palócz mesék a fonóból, 43—61. lk.

³ Gaal gy.-e, II. k., 174. l.

⁴ Arany L. gy.-ében, 258—266. lk.

⁵ Magyar Nyelvőr, XXVIII. k., 420. l.

⁶ Kriza János: Vadrózsák, 395—396. lk.

⁷ Merényi L.: Sajóvölgyi ered. népm., I. k., 197. l.

⁸ A két királyfi, Berceze Nagy János gy.-ben, 405—411. l.

⁹ Kálmány Lajos: Szeged népe, III. k., 161—162. lk.

¹⁰ Merényi L.: Sajóvölgyi ered. népmesék, I. k. 206—210. lk.

vágatta.¹ A „Csonka és sánta pajtás“-ban is keserves végre jut a vén banya. A két pajtás addig veri a vén boszorkányt, míg csak szuszogni tud.² Egy pürkerecezi csángó mese is („A táltos ökor és gazdája“) a boszorkány csúf végéről regél. A boszorkány mérgében kettéhasad.³

János Vitéz boszorkánytanyájának eredeti és ötletes az az indítéka, hogy valahányszor egy-egy boszorkány meghalt, mindannyiszor oszlott az ég homálya. Ennek a mozzanatnak a megfelelőjét hiába keresnök a meseköltésben. Csupán egy Merényi-közölte mesére hivatkozhatunk. „Vizi Péter és Vizi Pál“-ban a bátyjáért bosszút libegő Vizi Pál a boszorkánytanyára tart. Noha a boszorkánykirályné fel-támasztotta bátyját, Vizi Pétert, mégis elpusztítja a vén banyát. Erre egyszerre megvilágosodik a boszorkánytanya, baglyok, denevérek helyett dalos madarak jöttek elő. Sötétség országa a világosság földjévé varázsolódott.⁴ Ezen a mesén nagyon is érzik a csinosítgatás. Arany János Merényinek szemére lobbantotta, hogy a népmeséket irodalmi czifrákkal színezte ki: Arany János, noha többször elemzi a tárgyaltuk mesét, nem utal arra, hogy a boszorkánytanya leírásán tagadhatatlanul János Vitéz hatása érzik.

5. Tündérország.

Nem szólva most arról a számtalan példával igazolható mesei közhelyről, hogyan küzd meg János vitéz Tündérország kapuja előtt a medvékkel, oroslánokkal és sárkánykigyóval, arra az indítékra mutatunk rá, hogy János vitéz eljut Tündérországba. „Az aranyhajú tündérkisasszony“-ban Józsi útra kerekedik. Két galamb elvezeti Tündérországba. Tündérország patakjaiban tej és méz folyik, a fű selyem, a gyönyörű kertek virágai drágakövekből valók, a fák dereka és ága ezüst, levelei aranydarabok, a virágok harmata gyémánt. Elállott Józsi szemé-szája. Majd „rémitő szép“ palotára talál. Falai ezüsből, ablakai gyémántból, teteje aranyból készült, kapuja, ajtajai, drágakövekkel voltak kirakva. Ebben a palotában lakott a remek, aranyhajú tündérkisasszony. Rögtön Józsihoz szaladt, övé akart lenni. Hosszas bonyodalmak után úgy végződik a mese, hogy Józsi elvette a tündérkisasszonyt.⁵ A szajáni „Tündérszép Iloná“-ban az Argyrus-mese él új életet. Fekete városban, a „tündérek várja“-ban találkozik a legény szerelmesével.⁶ Tündér Ilonának számtalan változata bizonyítja, hogy egyike legnépszerűbb meséinknek. A Besenyőtelekről származó alakulat jóízű előadásával válik ki.⁷ „A három aranygyűrű“-ben olvassuk, hogy Miklós táltos paripáján eljut Tündérországba. Itt tündérkirállyá lesz, felesége pedig tündérkirálynővé.⁸ Az örökbe fogadott testvérek“-ben arról van szó, hogyan lett a szegény ember fiából tündérkirály.⁹ Érdekes a tündér-

¹ Pintér Sándor: A népmesékről, 13 eredeti palóc népmesével, 129—132. lk.

² Gaal Gy.: Magyar népmesegyűjtemény, II. k., 93. l.

³ Horger gy.-e., 26—35. lk.

⁴ Merényi L.: Eredeti népmesék, 100—120. lk.

⁵ Arany-Gyulai gy.-e., II. k. 440—455. lk.

⁶ Kálmány L.: Szeged népe, II. k., 119—120. lk.

⁷ Berze Nagy J. gy.-e., 269—274. lk.

⁸ Merényi L.: Dunamelléki eredeti népmesék, I. k. 36—37. lk.

⁹ OH., 68—70. l.

kert indítéka „A liliumleány“-ban.¹ „A kigyókirályfi“ búbánatában Tündérországba bujdosik.² Egy sajtóvölgyi mesében („Szép Miklós“) a hős eljut Tündérországba.³ Tündér király szerepel „János királyfi és Széliké“-ben.⁴

6. Az élet vize.

János Vitéz kedves meseindítéka az élet vize. Tündérország közepén egy tó áll. János vitéz beleveti a kedvese sirjáról szakított rózsát. A virág iluskává változott:

Hát az élet vize volt ez a tó itten,
Mindent feltámasztó, a hova csak cseppen,
Iluska porából nőtt ki az a rózsa,
Így halottaiból őt feltámasztotta.

Az élet vize több mesénkben él jelentős indítékul. „Rózsa vitéz“-ben olvassuk, hogy a mesehős bátyjai összedarabolt testét összeforrasztotta s „élő-haló vízzel“ új életre kelti.⁵ „A jó fiú“ a király részére egy-egy korsóra valót hoz az élet és a halál vizéből.⁶ „Az aranyhajú tündérkisasszony“-ban is megtaláljuk az élet és a halál forrásának mozzanatát.⁷ Az élet és a halál vizének, továbbá a szépen szóló madárnak az indítéka jelentős „A síró-nevető király“-ban.⁸ Érdekes az élesztő víz motívuma „A buzogányos gyermekben.“⁹ A „Szélördög“ arról mesél, hogy a királyfi sógorának, a gerliczének a tanácsára a madár szívéből követ, a kőből bogarat vesz ki. Csodás erejű vízbe szórja. Gyönyörű ötlábú ló lett belőle.¹⁰ Egy tiszafüredi mesének „Az aranyszóló pintyöké“-nek főindítéka a halál és a fiatalság vize.¹¹ Szép változatai: „Az örökifjúság vize“.¹² A palóc „Tündérek kútja“-ban az ifjúság vizét keresőt a remete útba igazítja. Kalandok után meg is találja a tündérek kútját. Egy-egy cseppjével a remetét és apját is megfiatalítja.¹³ „A két királyfi“-ban a mesehős testvére meg lova csontjait forrasztó fűvel és választó vízzel éleszti fel.¹⁴

III. A János Vitéz meseindítéka és az egyetemes mesekincs.

Meggyőződhattünk, hogy János Vitéz meseindítékai népmeseinkben gyökereznek. De ezzel a megállapítással nem tisztáztuk teljesen János Vitéz viszonyát a néphagyományhoz. Egy lépéssel okvetetlenül tovább kell mennünk. Ízig-vérig

¹ Erdélyi János: Magyar népmesék, 1—7. lk.

² Gaal Gy. gy.-e, III. k. 86—93.

³ Merényi L.: Sajóv. ered. népm., II., 3—5. lk.

⁴ Arany L. és Gyulai P. gy.-e, II. k. 389—397. l.

⁵ Kriza J.: Vadrózsák, 420. l.

⁶ Merényi L.: Sajóv. ered. népm., I. k. 126—130. lk.

⁷ Gyulai és Arany L. gy.-e, 449—451. lk.

⁸ Berze Nagy J. gy., 486—492. lk.

⁹ Gaal Gy. gy.-e, II. k., 105. l.

¹⁰ Berze Nagy J. gy.-e, 133. l.

¹¹ Berze Nagy J. gy.-e, 272—269. lk.

¹² Merényi L.: Dunamell. ered. népm.

¹³ Pap Gyula: Palóc népköltemények, 108—121. lk.

¹⁴ Berze Nagy János gy.-ben, 405—411. lk.

nemzetiek-e ezek a mesék? Az ősi tőke sarjai-e? A magyarság régi kincsei-e? Állhat-e a tétel, hogy Petőfi a magyarság ősi meseforrásából merített?

A meseelméletek a napnál világosabban igazolják, hogy a mesék nemzeti nivoltának hangoztatásában nagyon óvatosaknak kell lennünk. De még egy mozzanatra kell utalnunk. Már egyszer rámutattunk arra, hogy nincs olyan szövésű népmesénk, mint János Vitéz. Nincs olyan népmese, melyben a motívumok éppen olyan rendben lánczolódniának, mint Petőfi költeményében. Így azt az elvet, melyet Keightley már 1834-ben, Katona Lajos 1889-ben hangoztatott, hogy a megvizsgálható mesét a meseindítékok egymásba fűződésének sorrendje szerint kialakult népmesékkal vessük össze, nem beszélhetünk. De ezúttal egy másik nagyon jelentős tényezőt kell kiéleznünk: a fontos meseindítékok emlékezetbe rögződésének mozzanatát.

A legkitünőbb példát maga Petőfi szolgáltatja; 1847-ben összes költeményei elé szánt előszavában ezt írja: „El nem ért vágyak gúnykaczaja s csalódások boszorkánysipításai között dalol féltébolyodottan múzsám, mint az elátkozott királyleány az óperenciás tenger szigetében, melyet vadállatok és szörnnyetegek őriznek.“¹ Egy több indítékú mese legmegkapóbb motívuma él itt az emlékezetbe tapadás szívósságával.

János Vitéz mesemotívumait is így kell felfognunk. Petőfi lelkében megragadtak a hallott mesék jelentős indítékai s a saját költői képzelete szerint kapcsolta azokat össze. Ha megkerülnének azok a mesék, melyeket Petőfi hallott, külföldi megfelelőik után nem sokáig kellene keresgelnünk.

Bognár Teofil 1894-ben adta ki „Idegen népmeséinkről“ írott dolgozatát. Miután alaposan átvizsgálta gyűjteményeink meséit s összevetette azokat az egyetemes mesekincsel, fejtegetéseit ezzel a megállapítással végzi: „A közölt mesegyűjtemények elemzéséből látható, mily kevés eredeti mese található gyűjteményeinkben.“² Az angolra fordított magyar mesékről szólta *Jones* megállapítja, hogy ezeknek a pendantjai idegen gyűjteményekben is előfordulnak.³ De ne feledkezzünk meg arról a mozzanatról sem, hogy a meseindítékok a meseszövedékből kiválnak, más szövedékbe kapcsolódnak, röviden: a meseindítékok az egyes változatokban a legtarkabarkább keveredést mutatják. *Dozon Ágost*⁴ már élesen utalt arra, hogy az országról-országra, faluról falura vándorló mesék ritkán egyeznek meg a maguk egészében, de bizonyos mozzanatok és formulák a legsajátságosabb módon keverednek.

Eljárásunk nem lehet más, mint népmeséink jelentős indítékait összevetnünk az idegen mesékéivel. A mesekutató, mint *Sebestyén Gyula* mondja, „a nemzetközi területek“ nyomozója, ki kénytelen „a nemzetközi egyveleget izekre szedni.“⁵ Mi is ezt az eljárást követjük. János Vitéz népmesei elemeit kutattuk a magyar néphagyományban, most azt fűrkésszük, hogy egybeült is rájuk akadunk-e?

¹ Kiadta *Fereneci Zoltán*: *Petőfi-Könyvtár*, VI. k., 60 l. Maga a nép is szép példákat nyújt erre a jelenségre szólásaiban. *Szekszárdon* él ez a szólás: „Szép volt, mint *Tündér Ilona* szobalánya“, *M. Nyr.* XXXIII., 243. l. *Halason* egy szép legelőnek ez a neve: *Argyrus kertje*, *M. Nyr.*, IX., 381. l. — ² 81. l.

³ *The folk-tales of the magyars by Jones and Kropf*, 1889, *Introd.* XIX.

⁴ *Contes albanais*, trad. par *Auguste Dozon*. *Introd.* XV–XVI. lk.

⁵ *Képes magyar irodalomtörténet*, 1896. A magyar népköltészet és gyűjtői című fejezet. 488–489. lk.

I. A zsványok.

Egy buddhista mesében ötszáz rablónak a vezérét a kutya halálra harapja, hulláját a kútba dobja, a rablók pedig elfutamodnak.¹ Egy tibeti mese ötszáz rabló pusztulásáról regél.² A „Cukasaptati“ egyik elbeszélése (az 51.) arról mesél, hogy Gangila, a sánta bramán ravaszul megriasztja a tolvajokat.³ Kádiri „Tuti namek“-jában olvassuk, hogy a rablók lerészegednek, míg végre fogságba jutnak.⁴ A „Kalilah ve Dimnah“ első elbeszélésében a gazda ravaszsága a ház tetején ólálkodó tolvajokat törbe esti. A tolvajok lezuhannak, a gazda buzogánnyal támad rájuk.⁵ Tolvajok megijedéséről és megfutasáról van szó egy bannui mohamedán afgán mesében.⁶ Egy indiai mesében Guja csalafintán vízbe öli a tolvajokat.⁷ Egy panzsabi indiai mesében a ravasz asszony ügyes cselfogással levágja a rablóvezér nyelvét, a rablók megfutamodnak.⁸

Egy lotharingiai mese arról regél („René és gazdája“), hogy az úton a tolvajok pénzt számlálnak. Mikor Renét megpillantják, elfutamodnak, pénzüket ott hagyják.⁹ Egy másik lotharingiai mese arról mesél, hogy a fa alatt pénzt számoló tolvajokra Brimborion ráejti az ajtót. A rablók elszaladnak, a pénzt Brimborion magához veszi.¹⁰ Cosquin arra utal, hogy ez a meseindíték megvan burgundiai, alsó normandiai, német, osztrák, tyroli, erdélyi szász, boszniai, szláv, angol, olasz, katalán és szicíliai mesékben.¹¹ Egy dán mesében is az együgyű asszony ajtót potyogtat a rablókra.¹² Ugyancsak lotharingiai mesében olvassuk („A csizmadia és a tolvajok“), hogyan járt túl a mesehős a tolvajok eszén.¹³ Egy másik lotharingiai mesében („Az erdei ház“), szabljájával irtja ki La Ramée a tolvajokat.¹⁴ „A hercegnő papucsá“-ban a mesehős lyukba csalja a haramiákat s levágja a fejüket.¹⁵ „A vitéz királyfi“-ról szóló szicíliai mesében a hős legyőzi a rablókat.¹⁶

Érdekes a tolvajok megriadásának s felsülésének mozzanata a „Ginfä“ ez. szicíliai mesében.¹⁷ Egy másik szicíliai mesében („A csalafinta csizmadiáról“) nagyon mulatságos, egy csizmadia hogyan ülteti fel a rablókat többször is, végre tengerbe ugratja őket, hol mindnyájan elpusztulnak.¹⁸

¹ W. A. Clonston: Popular Tales and Fictions: Their migrations and transformations, 1887, I. k. 479. l.

² U. o.

³ Richardt Schmidt fordításában. 71. l.

⁴ Benfey Pancsat. f.-nak Bevezetése, 70. l.

⁵ U. o. 77. l.

⁶ Emm: Cosquin: Contes populaires de Lorraine. I. k., 115. l.

⁷ U. o., I. k. 115. l.

⁸ U. o., I. k. 245. l.

⁹ Cosquin id. gy.-e., 322–323. lk.

¹⁰ Jeanne et Brimborion, Cosquin, id. gy.-ben. I. k. 238. l.

¹¹ Cosquin id. gy.-e, I. k., 241. l.

¹² R. Köbler: Kleinere Schriften, I. k. 71. l.

¹³ Cosquin id. gy.-e, I. k. 258–259. lk.

¹⁴ Cosquin id. gy.-e., II. k. 2. l.

¹⁵ Cosquin id. gy.-e, II. k. 70. l.

¹⁶ Laura Gonzenbach: Sicilianische Märchen, I. k. 159. l.

¹⁷ Gonzenbach gy.-e, I. k. 256–257. lk.

¹⁸ L. Gonzenbach gy.-ben. II. k. 78–84. lk.

Egy román mese azt regéli el, hogy a korcsmáros leánya ügyes fogással élve, éles késsel tizenegy rablónak levágja a nyakát („Mese a rablókról“)¹ „Az aranyöv“ cz. román mesében egy fiú még több rablóval végez.² Egy másik román mesében a mesehős katonák segítségével vágatja le az ajtón kilépkedő rablók fejét.³ Mulatságos rablókudarczról szól ugyancsak a román „Pitikit“.⁴

Egy gael mesének érdekes indítéka az, hogy a házi állatok útra kerekednek, éjjel az erdőben zsványtanyára bukkannak, innét elijesztik a rablókat. A mese Németországban is gyakori.⁵ Egy román mesében is több állat kerül a rablók házába, itt esznek, mulatoznak. A rablók hazatartanak, benéznek az ablakon, ijed-tükben az erdőbe futamodnak.⁶ Egy cseh mesében („A háziállatok és a rablók“) a házi állatok tanakodnak a rablók hunyhaja előtt. Végre a kecskebak hátsó lábain felágaskodik, fejével nekiütődik az ablaknak. Az ablak összetörik. A kecskebak láttára a rablók azt hiszik, hogy az ördög tört rájuk. Elfutamodnak.⁷

Egy albán mesében („A medve és a dervis“) a dervis kijátssza a pénzen czivódó tolvajokat, a pénzt pedig magának tartja meg.⁸ Egy litván mesében a legidősebbik fivér elátkozott udvarházba megy, hol rablók tanyáztak. Az ifjú bement, levágta a rablók fejét.⁹ Egy másik litván mesében („A királyfiról és állatairól“) arról van szó, hogy a királyfi kivont szablyával tart a rablótanya felé. A rablók vacsoráztak. A királyfi szablyájával zörget. A rablókapitány kiküld egy rablót. A királyfi levágja a fejét. Így jár a többi rabló is. Egy orosz mese elmondja, hogy János nagybátyjával rablók házába vetődik. A nagybátya éjjel agyonüti a rablókat. Reggel a sok pénz magukhoz veszik.¹⁰ Egy délszláv mesében a csodás kard végez a rablókkal.¹¹

2. A griffmadár.

A Pancsatantrában olvassuk, hogy az ács a takács részére *garuda-madarat* készített s a takács mint Visnu repült vele a királyleány szobájába.¹² Buddhagosha egyik parabolája Samavati királynőről szól. Egy csodálatos madár a királynőt elragadta.¹³ Saktidevát egy saskeselyű Aranyvárosba viszi.¹⁴ Egy arab mesében sas ragadja el a királyt.¹⁵ Benfey hivatkozik a mongol Sidikürre is: az asztalos fa-

¹ Schullerus Paula német fordítása: Rum. Volksm. aus dem mittleren Herbachtale. 441—443 lk. — ² U. o.

³ U. o., 541—543. lk.

⁴ U. o. 597—598. lk.

⁵ R. Köhler: Kleinere Schriften, I. k., 187. l.

⁶ Sch. P. ford. 420. l.

⁷ Waldau: Böhmisches Märchenbuch, ez a rész a 209. lapon.

⁸ Aug. Dozon: Contes albanais, 24. l.

⁹ L. A három fiverről és állataikról cz. litván mesét Leskien és Brugmann: Lithauische Volkslieder und Märchen című gy.-ben, 389—390. lk.

¹⁰ R. Köhler: Kl. Schr., I. k. 442. l.

¹¹ Fr. S. Krausz: Sagen und Märchen der Südslaven, I. k., 322—323. lk.

¹² Benfey fordítása, II. k. 48—56 lk.

¹³ W. K. Clouston: Populair tales and fictions, I, 166—167 lk.

¹⁴ Clouston, id. mű, I, k. 167. l.

¹⁵ Clouston, id. mű, I. k. 200. l. L. még Benfey Bev.-t, 154. l.

garudiszt készít s ezzel az ifjú elröpít egy asszonyt.¹ A Dsunglun-mesében a madarakon való repülés indítékára találunk.² Egy zsidó legendában kopasz sziklaháton majdnem éhen pusztul az ifjú, mikor egy óriási fehér sas megjelen s néhány pillanat alatt Jeruzsálembé röpíti.³ *Landau* rámutat arra is, hogy óriás madarakon való lovaglásról tudnak a Nagy Sándorról szóló mondák, az 1001 éj regéi és a buddhista jellegű művek.⁴ Bölcs Salamon keleti hagyományok szerint noi-madarakon látogatja meg az eget. *Rambaud* ezeknek a noi-madaraknak a szerepét az arab mesék rok- és a tatár mesék züüelo-madaraival veti össze.⁵ Az orosz elbeszélésekben, mint egyebütt is, Nagy Sándor két griffel repül az égbe.⁶

Nagyon népszerű mesetipus (nálunk „Lófia Jankó”) az európai népek körében a következő. A hőst valamelyik madár elröpíti, de hálából húst kér tőle. Mikor az elhozott hús fogyatékán van, a saját testét csonkítja meg a repülő hős s ezt a levágott testrészt adja a madárnak. Így van ez egy szicíliai mesében.⁷ *Giovanninu* levágja a balkarját, ezt adja a sasnak, mely elröpíti. Majd lábait vagdossa le a sas részére. Megvan ez az indíték egy másik szicíliai mesében is. („Egy bátor királyfiról”).⁸ Az alvilágból a sas a mesehőst az ismert hússzolgáltatási feltétellel röpíti a felső világra. *Köhler Reinhold Vogl*-, *Zingerle*-, *Schneller-Colshorn*- és *Schleicher*-kiadta változatokat említ a hősröpítő madárról.⁹ Hivatkozhatunk egy gascognei mesére is („Mindenszinű ember”). Itt is a sas szerepel.¹⁰ Egy albán mesében szintén sassal találkozunk. Ebben a változatban érdekes, hogy az ifjú végre még a lábikrájából is kivág egy darabot röpítője, a sas részére.¹¹ Ez az indíték megtalálható egy gael mesében is (*Lochlin* király három leánya”). Itt a sas az ismert feltétellel a barlangból elröpíti az ifjút. Még egy sipot is ad neki, hogy hívja, ha szükség lesz reá.¹² Mentő szerepe van a norvég mese damadarának is.¹³ Egy albán mesében sólyom szerepel.¹⁴ Egy *Pitrè*-kiadta ciancianai mesében *József* a sast disznóhússal eteti, végre a saját lábikráját adogatja neki.¹⁵

Egy *Öszterbottenből* való finn mesében a sas néhány héten át röpíti az ifjút, végre tengerpartra teszi.¹⁶ Egy karjalai finn mesében („Az asszony kilencz fia”) a fiúk elé száll egy sirály s átviszi őket a tengeren.¹⁷ Egy avar mesében a hálás

¹ Benfey Bev.-c, 159. l.

² U. o., 160. l.

³ M. Landau: Die Quellen des Dekameron, 210. l.

⁴ Landau, id. mű, 217—218. lk.

⁵ *Rambaud*: La Russie épique, 405. l.

⁶ U. o.

⁷ A tékozló *Giövaninuról*, *Gonzenbach* gy.-e, II. k. 17—18. lk.

⁸ U. o., II. k. 26—27. lk.

⁹ Jegyzet *Gonzenbach* Sic. Märchen cz. gy.-hez, II. k. 239—240. lk.

¹⁰ *Bladé*: Contes populaires de la Gascogne, II. k. 61—62. lk.

¹¹ *Dozon*: Contes albanais, 37—38. lk.

¹² R. Köhler: Kl. Schr., I. k. 191. l.

¹³ U. o. I. k., 192. l.

¹⁴ *Dozon*, id. gy., 129—130. lk.

¹⁵ Li tri muntagni crünanti dell'oro, a Fiabe, nouvelle, raccolti popolari cz. gy.-ben, I. k. 303—304. lk.

¹⁶ *Emmy Schreck*: Finnische Märchen, 41—42. lk.

¹⁷ U. o. 94—95. lk.

sas a felső világba röpíti a hőst.¹ Íme a hála indítéka felöltik a keleti mesékben is. Így van ez a „Balai és Boti“ című másik avar mesében is, hálából a simorgemadár a hőst Sanaubar országába röpíti.² Radloff olyan tatár mesét közöl, melyben a hálás züüelő-madár a hőst nagy tengeren keresztül röpíti.³

Egy görög mese arról szól, hogy a szerelmes herceget egy sas feleségéhez röpíti, majd kettőjüket szállítja tovább.⁴ Egy román mesében a siró gyermekeket a saskeselyű és egy óriási griff egy fészekbe viszi.⁵ Egy szlovén mesében a kánya felröpíti Einja kicsinyeit a sárkányok alvilági országából.⁶ Egy litván mesében a griff Ferdinándot a mennyországba szállítja.⁷ Egy osztrák mesében a katonát sas röpíti, a schleswigiben és az erdélyiben is madár szállítja a mesehóst.⁸ Egy svéd mesében a phoenix a hőst hátán viszi a palotába.⁹ Egy gascognei mesében („Az alvó szép“) egy ökörnagyságú sas a királyt a paradicsom küszöbéig, majd a tenger szélére viszi.¹⁰ Egy másik gascognei mesében („Calaisi János“) a nagy *Fehér Madár* Jánosnak azt a feltételt szabja, hogy igérje meg neki azt, a mit a legjobban szeret, akkor kastélya küszöbéig röpíti. Így is történik.¹¹

3. Az óriások.

Egy indiai mesében Cama fia óriásra támad s megöli.¹² Egy tamul mesében az óriás elnyeli a hercegnőt. A király felhasítja az óriás testét és kiszabadítja a hercegnőt.¹³ Egy szicíliai mesében („József szerencsét próbál“) a hős felesége tanácsai szerint pusztítja el az óriást.¹⁴ Mulatságos és mindenütt ismert mese ugyancsak a szicíliai „Vitéz csizmadia“. A csizmadia csalafintaságával felülteti az óriást. A sok ravaszkodás azzal végződik, hogy az ostoba óriással felvágatja a saját hasát.¹⁵ Ez a mese él Lotharingiában is („A szabó és az óriás“).¹⁶ Vannak változatai Tirolban, sváb földön s máshol is.¹⁷

Óriás-pusztulásról regél „A két testvér“-ről szóló szicíliai mese.¹⁸ „Bensur-

¹ R. Köhler: Kl. Schr. I. k., 294. l. R. Köhler: Kl. Schr. I. k. 560. l.

² U. o. 560. l.

³ U. o. 561. l.

⁴ Legrand: Recueil de contes pop. grecs. 156. l. L. még egy érdekes görög változatot Hahn: Griech. und alb. Märchen cz. gy.-ben, II. k. 58. l., továbbá a janinai varianst. Hahn gy.-ben, I. 138—139. l.

⁵ Kremnitz: Rum. Märchen, 123. l.

⁶ R. Köhler: Kl. Schr., I. 195. l.

⁷ Leskien und Brugmann gy.-e, 206—207. lk. és a 214. l.

⁸ Köhler: Kl. Schr. I. k. 294. l.

⁹ Clouston, id. mfi, I. 167. l.

¹⁰ Bladé, id. gy., I. k. 189. l.

¹¹ Bladé, id. gyűjt. II. k. 82—83. lk.

¹² Ph. Keightley: Tales and popular fictions, 204. l.

¹³ Benfey Bev., 154. l.

¹⁴ Gonzenbach, id. gy. 54—59. lk.

¹⁵ Gonzenbach, id. gy. I. k., 280—285. lk.

¹⁶ Cosquin, id. gy. 95—96. lk.

¹⁷ Cosquin jegyzete, I. k. 98. l.

¹⁸ Gonzenbach, id. gy. I. k. 305—307. lk.

datu“ két óriás fejét vágja le.¹ A legifjabb királyfi levágja a gyümölcslopó óriás kezét, majd megöli az óriást.² Köhler Reinhold éles szeme már régen észrevette, hogy az óriásnak a gyenge embertől való lefőzése szélteben elterjedt mesetípus.³ Hogy az értelem a nyers erőn mennyire diadalmaskodik, közhelye az óriás-típusú meséknek.⁴ Érdekes az óriás-kijátszás indítéka egy román mesében.⁵ Egy lotharingiai mesében („A kis juhász“) az óriás iszik a juhász borából, részeg lesz, mire a kis juhász megöli. Még két óriással bánt el így.⁶ Kitűnő csalafintaságról regél egy görög mese. Arról szól, hogyan győzi le a szakálltalan ifjú a drakost.⁷ Felöltő az óriással ravaszkodó mesehős fortélyoskodásának indítéka egy gael mesében.⁸ Jancsi túljár a cambriai óriás eszén és felhasíttatja vele a saját hasát. Keightley méltán veti össze ezt a mesét a Grimmek kiadta „Vitéz szabócská“-val.⁹

A mesehős sokszor csodás erőt fejt ki az óriás ellen. Egy lotharingiai mesében („A három állat ajándéka“) a hős az óriás arczába tojást röpít, mire megbetegszik. Egy másiktól meghal.¹⁰ Egy angol népkönyvben óriás kerül Tom útjába. Tom kocsija tengelyét rántja elő, mint valami botot, kerekét pedig pajzs gyanánt használja. Az óriást megöli, kincsét magához veszi.¹¹ Egy tiroli német mesében a juhász altatót csempész az óriás italába. Ez elalszik, mire a juhász megöli.¹² Egy német mese azt regéli el, hogy egy ifjú az óriások közé kerül. Három óriás fut eléje vasrudakkal. De csodás az ifjú ereje. Két óriásnak szétszakította a fejét, a harmadikat orozslánja tépi szét. Ilyen módon járt el még több óriással is.¹³

Nem kevésbé ismeretes az óriások segélyszolgáltatása. Egy lotharingiai mesében az óriás Adolfot papucscsal, másodszer rigóval, majd lámpással ajándékozta meg. Ezek a mesehősnek nagy segítségére vannak.¹⁴ Az óriások úgy segítik meg a megszorult mesehöst, hogy csaknem szemszöktében elegyengetik a hegyet, romjait pedig a tengerbe vetik.¹⁵ Egy német mesében az embereket óriás viszi át a vizen.¹⁶ Egy cseh mesében az óriás a király megbízásából két aranyvárat épít.¹⁷ Egy román mesében („A hajnal tündére“) a legyőzött óriás Petrut átviszi a folyón. Egy lépéssel átlépett rajta; Petrut tenyerére vette, a másik parton szépen letette.¹⁸

¹ Gonzenbach, id. gy. II. k. 37. l.

² Gonzenbach, id. gy., II. k. 50—51. lk.

³ R. Köhler: Kl. Schr. I. k. 262. l.

⁴ Clouston, id. mű, I. k. 146. l.

⁵ P. Schullerus ford., id. gy. 398—400. lk.

⁶ Cosquin, id. gy. II. k. 90—91. lk.

⁷ Hahn: Griech. und alb. Märchen, I. k. 153—155. lk.

⁸ R. Köhler: Kl. Schr. I. k. 158. l. és I. k. 164. l., I. k. 195. l.

⁹ K. id. műve, 208. l.

¹⁰ Cosquin, id. gy. I. k. 168. l.

¹¹ The History of Tom Hickathrift, F. Liebrecht: Zur Volkskunde, 484. l.

¹² Cosquin, id. gy. II. k. 94. l.

¹³ J. W. Wolf: Deutsche Hausmärchen, 148—150. lk.

¹⁴ Cosquin, id. gy. I. k. 35. l.

¹⁵ U. o. 40. l.

¹⁶ Wolf, id. gy., 317. l.

¹⁷ Alfr. Waldau: Böhmisches Märchenbuch, 570. l.

¹⁸ Kremnitz, id. gy., 272—273. lk.

Az óriások szertelen étkezése és ivása is ismeretes. Így az óriás egész folyót akar kiinni, mire szétpukkad. Mint Köhler kiemeli, ez az indíték gyakran fordul elő a népmesékben.¹ Egy finn mesében az óriás jóízűen hajt fel egy hordó kátrányt. Ilyen a motivuma „Hidacsá“-nak, egy indiai mesének.² Egy erdélyi szász mesében a szegény pásztorfiúnak hét juhot kellett levágnia az óriás reggelije részére; „Rögtön elnyelte az óriás, mintha hét falat lett volna; arra kiitta mind a tejet, a mi hét dézsában volt s hogy lenyomja, még hét sajtot evett“.³

4. A boszorkányok.

A boszorkányok az egyetemes mesekincs legközönségesebb alakjai. A gonosz megtestesülései, de praktikáik miatt csúfosan meglakolnak. „Az ifjúság öregség nélkül, élet halál nélkül“ című román mese valóságos torzképet fest a boszorkányokról.⁴ Eleven a boszorkányirtás indítéka egy szicíliai mesében („A szép Cardiaról“).⁵ A boszorkány halállal való bűnhődéséről szól egy délszláv mese.⁶ Egy cseh és egy lengyel mese a gonoszkodó boszorkány pórúljárásáról szól.⁷ Egy lett mesében a boszorkányok hatalmas barlangba vonultak vissza. Kurbad elpusztítja őket.⁸

5. Tündérország.

Marie de Francenak, a középkor híres nőköltőjének „Lanval“-ja azzal végződik, hogy Lanval a boldogok szigetére jut:

*Ceu nus recurent li Bretun,
en un isle qui mult est beals,
la fu raviz li dameiseals.⁹*

Marie de France maga vallja, hogy ezt a hagyományt a bretonoktól meríti.

Hü Tamásról skót földön él az a hagyomány, hogy fiatalon Tündérországba került.¹⁰ Egy szép skót népballada arról regél, hogy Tündérország királynője megcsokolja Tamást, lovára veszi s Tündérországba vágat vele.¹¹ Egy másik skót

¹ R. Köhler: Kl. Schr. I. k. 196. l.

² Mindkettőről Jones és Kropf id. gy., 318—319. lk.

³ Jos. Haltrich: Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen, III. Aufl., Die drei Brüder und der Hühne cz. mese, 156—162. lk. — Bizonyára népmesei indíték Perrault meséjének (La belle au bois dormant) az a motivuma, hogy az emberevő óriás éppen olyan könnyen ment át a folyón, mint a legkisebb patakon (1854-iki párizsi kiadás, 12. l.). D'Aulnoy asszony egyik meséje (La belle aux cheveux d'or.) érdekes képet fest az óriás szertelen alakjáról, 1854-iki párizsi kiadás, 3. o. — Gomme 35-ik mesetípusa a köv.: 1. Valaki szembeszáll az óriásokkal vagy az ördögökkel. 2. Megcsalja őket kiváló eszességével vagy csalafintaságával. 3. Önmagukkal öleti meg őket. (The Handbook of folklore, edited by Laurence Gomme, 1890. 127. l.)

⁴ Kremnitz, id. gy. 23. l.

⁵ Gonzenbach, id. gy. I. k. 185—191. lk.

⁶ Kraus, id. gy. I. k. 414—417. lk.

⁷ R. Köhler: Kl. Schr. I. k. 549—550. lk.

⁸ Andrejanoff: Lettische Märchen, 35. l.

⁹ Warnke kiadásában: 112. l.

¹⁰ R. Armstrong: Old ballads of England and Scotland, 194. l.

¹¹ True Thomas cz. népballada Armstrong gy.-ben, 150—153. lk.

népballadában is megvan ez az indíték („Tamlane“). Tamlane elmeséli, hogy egyszer Tündérországra ragadta a tündérek királynője.¹ Egyik alapvető angol folklóre-munka a nyomozásra szánt kérdések között felveti ezt is: „A Tündérországra vezető út ismeretes-e? Milyen nevek fűződnek hozzá?“. Ugyanennek a műnek van másik kérdése is: „Meglátogatta-e valaki Tündérországot, milyen kalandjai voltak?“. Clouston utal a népmeséknél arra a közönséges indítékára, hogy a hős lebukik valamelyik tóba vagy forrásba s egyszerre Tündérországra kerül.³ Egy román mese szépen írja le Tündérországot. Óriás és sárkányok őrzik. Petru ámulva nézi a tündérkert és a tündérpalota szépségeit.⁴ Egy portugál mesében Pedro tündérkertbe jut.⁵ János Vitéz tündérvilága *Tündér Ilona*-fajképű. „Tündér Ilona“ forrása Argyrus meséje, *Argyrus* forrását Bognár Theophil az olasz Leombruno mesében gyanítja. Egy fiatal kutató Argyrus őshazáját keleten keresi. Úgy hiszi, hogy hozzánk latin krónika útján jutott.⁶

6. Az élet vize.

Már a „Mahábhárata“ egy esodás erejű vízről mesél, mely a férfit nővé, a nőt férfivá alakítja át.⁷ Keleti legenda szerint a király elküldi Khizart, hogy keresse az élet vizét.⁸ *Wünsche Ágost* élesen rámutat arra, hogy a babyloni Istar-eposzban is szerepel az élet vize, az indiaiak a halhatatlanság forrását Amritának nevezték, az ó-perzsában Ab-Zendeghiannak hívják az élet forrását; a zsidó mondában Mirjám kútjának ifjító ereje van; az Új-Testamentumban többször fordul elő az élet vize; indítéka Firdauszi „Sahnameh“-jának is, éppen így *Nizami* „Iskendernámeh“-jának és *Szadi* „Guliszlán“-jának is; a germán hagyomány szerint a halhatatlanság vize az alvilágban van; a „Kalevala“ Lemminkäinen-rúnói is ismerik.⁹ Egy arab mesében („A két irigy nővér“) hegyen van az élet vize.¹⁰ Egy görög mesében a hős az élet vizének a forrásából merít.¹¹ Egy Gagori nevű görög faluból származó mese arról regél, hogy az élet vizét tartalmazó hegy csak egy pillanatra nyílik meg.¹² Egy görög mesében („Szakálltalan ember“) egy leány az élet vizével támasztja fel a kastély bástyájáról letaszított gyermeket.¹³ Egy másik

¹ U. o. 159. l.

² L. Gomme: The Handbook of Folklore, 34., 35. lk.

³ Clouston, id. mű, I. k. 193. l.

⁴ M. Kremnitz, id. gy.-ben A hajnal tündére cz. mesében, ez a rész: 272—273. lk.

⁵ Bognár Th.: Idegen eredetű népm. 35. l.

⁶ Csura Miklós: Argyrus a magyar irodalomban, 28. l. Csura ezt is írja: „Lehet az is, hogy Tündérországról keretes novellák gyűjteménye volt a latin krónika, melyet Gyergyeyi „bőségge“ olvasott... Talán egy ilyen gyűjteménynek egyik láncszeme Argyrus története is“. (28—29. lk.)

⁷ Benfey Bev., 48. l.

⁸ Clouston, id. mű I. k. 26. l.

⁹ August Wünsche: Die Sagen vom Lebensbaum und Lebenswasser. Altorientalische Mythen, Leipzig, 1905. Das Lebenswasser cz. rész: 71—104. lk.

¹⁰ U. o. 95. l. Wünsche még hivatkozik néhány népmesére.

¹¹ Hahn, id. gy. I. k. 95. l.

¹² U. o. I. k. 238. l.

¹³ Em. Legrand, id. gy. 75. l.

görög mesének is ilyen természetű az egyik indítéka.¹ Új életre keltő csodavíz van egy tiroli olasz mesében („A beteg hercegnő“).² Az élet vize szerepel egy Straparola-közölté mesében.³ Az élet vize szláv mesék indítékául is felöltik.⁴ Egy orosz mesében Ivánt feltámasztja az élet vize.⁵ Egy másik orosz mesében („A repülő hajó“) egy ifjú a világ végéhez tart, itt rátalált az élet vizére.⁶ Sajátos, átalakító erejű varázsvíz van „A fehér kacsácska“ című orosz mesében.⁷ Az orosz mesék Sviatogorja az erősség vizéből iszik.⁸ Kurbad, egy lett mese hőse, mikor a varázsvizből iszik, olyan erősnek hiszi magát, hogy az egész földet el tudná vinni.⁹ Egy cseh mesében („A tüzmadár és a tüzróka“) az élet és a halál vize egyaránt előfordul.¹⁰ Egy horvát mesében, mint egy orosz változatban is, a királyt varázserejű vízzel lehet gyógyítani.¹¹

A raguzai hagyományokban is érdekes a halhatatlanság vize: egy cseppje biztosítja az örök életet.¹² Fontos indítéka az élet vize egy örmény („Az áruló anya“),¹³ motívuma egy avar mesének is.¹⁴

¹ U. o. 89. l. L. még R. Köhler: Kl. Schr. I. k. 405. l.

² Christian Schneller: Märchen und Sagen aus Wälschtirol, 16. l.

³ Közli Guius. Pitre is: Fiata, nov. rece. pop. cz. gy.-ben, I. k. 303—304. lk.

⁴ Rambaud: La Russie épique, 72—73. lk.

⁵ Jonas and Kropf: The Folk-tales of the Magyars, Jones jegyzete: 329. l.

⁶ W. Goldschmidt: Russische Märchen, 74. l.

⁷ Goldschmidt gy.-e, 87. l. — ⁸ Bognár Th., id. mű, 37. l.

⁹ Andr. gy.-ben 29—30. lk. — ¹⁰ Waldan, id. gy. 148. l.

¹¹ Wollner jegyzete Lebien és Brugmann Lith. Volkst. und Märchenjéhez 532—533. lk.

¹² Felix Liebrecht. Zur Volkskunde, 98. l.

¹³ Gopesa: Örmény regék, 67., 70. l.

¹⁴ R. Köhler: Kl. Schr. I. k. 572. l. D'Aulnay asszony „La belle aux cheveux d'or“-jának motívuma: a Szépség és Egészség forrása. A mit megmosnak vele, csodássá válik. A szépséget és fiatalágot hervadhatatlanná teszi. A rútat megszépíti, az aggot megifjítja. Id. kiadás, 4. l. Varázsforrás van Bojardo és Ariosto eposzaiban s a spanyol Montemayor Dianájában. Clouston, id. mű, 446—447. lk. Van még a János vitézben három jelentős motívum: a kísértetek tánca, a sárkányviadal s a rózsza életre ébredése. A kísértet-mozzanat a néphitben gyökerezik, tánczuk a haláltáncz egyik nyilvánulása. A sárkányokkal való viadal a legközönségesebb közhelye az egytetemes mesekincsnek. (L. Röheim Géza alapos tanulmányát: Sárkányok és sárkányölő hősök, Ethnographia 1911. 129—142., 193—209. lk., még bővebben német kidolgozásban.)

A sárból kinövő virág „Hamlet“-ben is a népköltés szellemére vall:

And from her fair and unpolluted flesh

May violets spring. (V. felvonás, I. szín.)

„A liliumlány“ című székely mesében a rozmarinszál a tündérkertben meghajlik a fehér lilium előtt, a fehér lilium átalakul s a király feleségül veszi. (Krizsa János: Vadrózsák, 1—7. l.) Egy lengyel mesében a megölt hős vércseppjeiből almafa nő. Egy alma beesik a hercegnő szobájába. Ez könnyeit hullatja rá, mire ez újra emberré alakul át. (R. Köhler: Kleinere Schriften, I. k. 406. l.) Koberstein (Weimarisches Jahrbuch, I. k. 78—99.), továbbá Köhler (Kl. Schr. III., 274—279.) bőséges adatokkal tárgyalják a lélekek a növényvilágban való továbbélését. Egy román mesében rózsabokor nő egy fiatal leány sírján. A királyfi tövestül kiszakítja, kocsijába hátrálóki, mire újból szép leánynya alakul át. Még szebb volt, mint valaha. A királyfi feleségül veszi („A szent Mária képe“ ez. román mesét I. P. Schullerus id. gy.-ben, 435. l.). A mostoha alakja is ismeretes. Nemcsak népmeséknek, hanem az egész epikai népköltésnek egyik legtipikusabb alakja így van az egész világ népköltészetében.

IV. Petőfi János Vitéze.

Felmerül a kérdés, mi célja volt a szélesebb medrű folklóre-nyomozásnak Petőfi János Vitézéről szoltunkkor. Bizonyára annak a ténynek a megállapítása is, hogy János Vitéz meseindítékai egyetemesek, jelentős mozzanat. De ezúttal a meseindítékok összehasonlító fürkészése más eredményekre is vezeti a kutatót. Tagadhatatlan, hogy János Vitéz a nemzeti szellem egyik legremekőbb nyilvánulása, a magyar lélek megnemesedése a költő művészi avatásával. *Ezt a nemzeti szellemet azonban a mesei indítékokban nem szabad keresnünk.* Akármelyik meseelméletet fogadjuk is el, a tények határozottan arra az eredményre vezetik a kutatót, hogy akár a zsványirtás, akár a griffen repülés, vagy az óriások legyőzése és segítségszolgáltatása, vagy a boszorkányok kiirtása, Tündérországba jutás, az élet vize és a rózsa átalakulásának indítékát figyeljük, mindezekre a motivumokra rátalálunk az egész világ népmeséiben. Petőfi tagadhatatlanul magyar népmesékből merített, de a magyar népmesék ősi voltának hangoztatása nem helyes, ha a világ egyéb népeire és meséik nagy cseréforgalmára gondolunk. Még ha keletkezik is egy-egy nemzeti mese, a világ egyetemes mesekincsének hömpölygő áradásában olyan kiegyenlítődés történik, mely a nemzeti tartalmat a mesefajképek vékonyabb keretei közé ösztövérti. Petőfi Sándor János Vitézének meselemei a magyar nép meséiből származnak ugyan, de viszont a magyar nép meséi legnagyobbbrészt megtalálhatók egyéb népeknél is. Mivel a népmesék vándorlását még az anthropologiai irány hívei sem tagadják s mivel tanulmányunk körében végzett nyomozásaink is ezt a vándorláselméletet támogatják, kutatásainknak az az eredménye, hogy a Petőfinek forrásokul szolgáló mesék vándorlás útján jutottak hozzánk.

Petőfi János Vitéze a magyar nemzeti szellem egyik legmegragadóbb alkotása. *De ezt a magyar nemzeti szellemet János Vitéznek éppen a nem-mesei mozzanatai érzékitik.*

Nincs tudomásunk arról, kiktől hallotta Petőfi a meséket, de hogy ezeket szívesen hallgatta, művei trópus-kincsének népmesei elemei lehetnek a tanuk.¹

Szívesen hallgatta a „tündérregék“-et. Ezeknek a meséknek magyar zamatú előadása bizonyára olyan mozzanat, melyet nem lehet elbanyagolnunk. Elsősorban ebben a tényezőben kereshetjük a nemzeti elemet. *Szarvas Gábor* rámutatott már Petőfi János Vitézének sajátosságosan népi kifejezéseire, indulatszavaira, régi, a népnél még ma is szokásos szólásaira, az általános, de a nép nyelvében „izes-erőssé módosult“ szókinsre, a ezóvonzat népiességére és magyaros szólásmódjai bőségére.² Ezek olyan sajátosságok, melyeknek egy része a hallott mesék magyar zamatú előadásmódjának hatására vall. A Kemenesalján az ephesusi matróna történetének olyan tősgyökeres magyarsággal elmesélt változata él („Meddig tartják a zözvegy fogadomat“),³ hogy *ebben a mesélési módban* mélységes nemzeti tartalom rejlik. A székely Kibéd faluból származó *Szép királyfi* így adja elő az óriás pusztulását: „Türekedni kezdtek s csaptak olyan küzdölődést, hogy esen-

¹ Bővebben tárgyalom „Költőink képzelete és a népmesék“ cz. értekezésemben, Irodalomtörténet, 1915.

² Magyar Nyelvőr, 1872. 20—26. l.

³ Magyar Nyelvőr, XXXIII. k., 58—60. lk.

gett belé a helység. Heszem, hogy a szép királyfi nincsen máléból gyúrva, azt is megmutatta.“¹ Így állhat a dolog a Petőfi-hallotta népmesékkel is. De nem csupán az előadásra kell gondolnunk.

János Vitézbe beleszövődnek a nagy történeti emlékek; a tatár-török vonatkozások. Tatár és török indítékok feltűnnek a magyar népmesékben is. Petőfi ezúttal népmeséinknek történeti háttérükben nagyon is speczifikus *nemzeti elemei* után indult.

János vitézre és hős vitézeire Tatárországban nagy veszedelem várt. Látott sok „kutyafejű“ tatárt. Szerecsenország királya a magyarok irányában engedékenységre bírja a tatárok királyát.

Majd a francziák védelmére a hős magyarok a törökök ellen vitézkednek. Heggyé magasodott a sok török hullá. János vitéz a török basát kettéhasította, a török basa fiától pedig visszavívja a francia királykisasszonyt.

Kálmány Lajos írja, hogy népünk nyelvén él még a „kutyafejű tatár“ kifejezés.² A székelyek egyszer „teméntelen“ kutyafejű tatárt konzoltak fel; temetőhelyükön van a Tatárdomb.³ A nógrádmegyei Megyerről származó mesében a mesehős, *Máráz Bojnyik* mindjárt megérezte az emberszagot, mert „kutyafejű tatár“ volt.⁴

Egy nógrádmegyei, somosújfalusi mesében („Mesé ja a tyityok tartao gyerekre“) — a mesének különben idegen földön is számos változata van — a követelőző, feltételeket szabó, végre póruljáró fejedelem a *török császár*. A magyar legény gyorsan forgó kardjától a „a török mind rakásra hullt“.⁵ „A gazdag török“ nagyon ellenszenves színben rajzolja a törököt és feleségét.⁶ „A kis kakas gyémántfélkrajczárja“-ban, ebben az elevenhangú hódmezővásárhelyi mesében valószínűleg komikus alak a török császár.⁷ Egy szegedi mesében („A vadász“) a vadász meg a szolgálja az egész török sereget szétverte. Csak négy ember maradt hírmondónak.⁸ „A szegény ember és varjak királyá“-ban olvassuk, hogy a szegény ember botja össze-vissza veri a kegyetlen tatár-török hordát.⁹

Nemcsak a taglaltuk mesei mozzanatokban, hanem *magának János vitéznek jellemrajzában* is megtetszik a nemzeti színezés. Bizonyára mindannyian helyeseljük Oláh Gábornak ezt a megállapítását: „Mesebeli alak (János vitéz), de a legmagyarabb emberek közé tartozik, a kiket költészetünk felmutathat“.¹⁰ Ki kell éleznünk, hogy János vitéz izig-vérig magyar jellemének alakítására a meseindítékok nem folynak be. *Péterfy Jenő* szép Petőfi-tanulmányában arra utal, hogy Petőfi János Vitéz tárgyát a „pezsgő népeletből“ veszi.¹¹ Elemekre bontó megkülönböztetéssel kell megvizsgálnunk, milyen mozzanatban rejlik a nemzeti tar-

¹ Magyar Nyelvőr. XXIX. k., 535. l.

² Kálmány Lajos: Szeged népe, I. k. VII. l.

³ M. Nyelvőr, 1877. 178—179. lk.

⁴ Magyar Nyelvőr, 1877. 469. l.

⁵ Ethnographia, 1905. 103—110. lk.

⁶ Magyar Nyelvőr, II. k., 175—176. lk.

⁷ Arany L., id. gy. 443—446. lk.

⁸ Szeged népe, I. 55. l.

⁹ Merényi L.: Sajóvölgyi eredeti népmesék, III. k., 132—134. lk.

¹⁰ Oláh Gábor: Petőfi képelete, 133—134. l.

¹¹ Péterfy Jenő: Petőfi Sándorról, Olcsó Könyvtár, 14. o. L. még a 20. o.-t.

talom? Petőfi remekéből könnyen kiviláglik, hogy János vitéz törül metszett, igazi magyar ember. A katonává válás sóvárgó ábitása, általában vitézi jelleme közvetlenül nyilvánul a huszárokhoz intézett szavaiban:

De magyar vagyok, s a magyar lóra termett,
Magyarnak teremt az isten lovat, nyerget.

A török ellen való vitézkedése éppen olyan kiváló erénye, mint népmeséink *törökverő* hőseié. Az idegenbe szakadt magyar ember lelkének hazahúzása is megkapó Petőfi remekében. Hajóján János vitéz epedve tekint a gólyákra, mintha Iluskájáról s régen nem látott „kedves hazájáról“ mondanának hírt neki. De azok a mese-kalandok, melyek sodrába kerül, nem tösgyökeres magyar nemzeti jellemének cselekvési vetületei. *Míg János vitéz egyénisége nemzeti, kalandjai nemzethözök.*¹

Iluska a magyar falusi leány, kedves közvetlenségével hat reánk. Nem lehetetlen, hogy Vachott Sándorné volt a költő mintája.² De mennyire átalakult ez a kép, s a magyar falunak milyen édes teremtését varázsolta elő a költő képzelete. János vitéz és Iluska rajzában megtetszik a költő realizmusa. Ebben a mozzanatban János Vitéz mélységesen elüt Petőfi egyéb elbeszélő költeményeitől. Valószínű, hogy ebben a realizmusban Petőfi egy másik költeménye lehetett János Vitéz párja. Sajnos, ez elveszett.³

János Vitéz első részében a *couleur locale* igazán magyar, minden ízében nemzeti. Magyar faluba kerülünk. Juhászlegény és árvaleány szerelmi idilljének vagyunk a tanúi. Annyi kedves meghittség s eleven varázs van ebben a szerelmi expozícióban, mintha valamelyik magyar falu egyik szerelmes párjának szeretkezését látnók.

Nem kevésbé megragadó a búsultában világnak induló Kukoricza Jancsi előtt feltetsző magyar róna képe. A puszta gyér füvein csillogó harmat, a káka környékezte-tó, a felette szállongó gyors halászmadarak szép magyar rónaságunknak mind megannyi ismerős képei.

János Vitéz második felében a meseelemek mindinkább elhatalmasodnak. A meseindítékek összeszövéséből kimosolyog a nagy könnyedség, a mesemondó fürge elevenség. Puskin „Halász és aranyhal“-ának, „Kuzmá“-jának, „Arany

¹ Azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy János vitézben olyan mese-indítékek is szerepelnek, melyek a nemzeti tartalmat, a vitéz helytállást színezik, ilyenek a zsvány-pusztítás, az óriáskirály megölése s a sárkányirtás. De mindjárt így felelhetünk: János vitéz rászorúl az óriások segítségére; a griffen repülésben, az élet vizében pedig egyáltalában nincs nemzeti színfokozó erő.

² Vachott Sándorné ezt írja: „Gyermekábrándja Tündér Ilonáját egészen hozzám, az én akkori képemhez álmodta hasonlónak“. (Petőfiana, 30. l.) Vachott Sándorné: Rajzok a multból cz. mémoire-jában Petőfinek azt a nyilatkozatát közli, melyet Vachott Sándornak tett: „Mióta feleségedet láttam — írta a mű (János Vitéz) átküldésekor —, nem bírtam gyermekkori álmaim Tündér Ilonájától szabadulni.“ (I. k. 247. l.)

³ Teleki Sándor gróf azt írja, hogy kocsisáról, Czigány Ferenczről Petőfi Sándor költeményt írt ilyen czímmel: Czigány Ferencz, négyes kocsis. Teleki Sándor gróf azt írja, hogy elrejtett irományai között nem találta a gyönyörű költeményt, mely János Vitéz módorában volt írva. (L. Teleki Sándor gróf: Petőfi Sándor Koltón cz. cikkét a Petőfi-Albumban, 83. l.)

kakas“-ának is népmesék a forrásai, de az előadás megkapó szeretetreméltóságában aligha versenyeznek János Vitézzel.

A tündérsziget leírása a magyar költészet legragyogóbb rajzai közül való. Pulszky Ferencz¹ János Vitéz és a magyar népmesék tündérszigetében az Arthus- és Nagy Károly-mondakörben előforduló szigetek, a görög Boldogok szigetének meg Atlantis mitoszának rokonát látja.

A tündérsziget képe nem egy költői remekműben csillan élénk. *Tennyson* „Királyidilljei“-ben a borús kedélyű, sebesült, halál réven járó Arthur király gyászba vont hajóra lép. A hajó útja Avalon szigetére visz. A halódó Arthur előtt felragyog a tündérsziget bűvös képe, örök tavasza. De a remény csillámain marczona valóság cikáztatja tova, mert a hajó kis fekete pontként beleolvad a sivár, mély feketeségbe. A boldogság tündérszigete Tennysonnál röpke remény, Petőfinél tündöklő valóság, ott a haldokló hős előtt villózó bolygótüz lidérczvillogása, itt a tündéri életre induló vitéznek igézetes paradicsomkertje.

*

János Vitézben három mozzanat jelentős: a meselemek, a nem-mesei tényezők s a rajz, a festés egyéni varázsa. Folklore-kutatásaink azzal az eredménnyel jártak, hogy János Vitéz meseindítékaiban nincs nemzeti tartalom, viszont János Vitéz nemzeti jellemét nem-mesei tényezőkben találtuk. „A népköltő — mondja Gyulai Pál — egészen népe világában él, érzéseit hordozza keblében, de egyszersmind annyival nagyobb és nemesebb, a mennyiben költő.² Hogy Petőfi mennyire népe világában élt, különösen János vitéznek gyökeresen magyar jellemű alakítása igazolja. De hogy Petőfi mennyire isten-áldotta költő, mennyire ihletett művész, a mű harmatos üdesége érezteti velünk, egyéni varázsa sugározatja hozzánk.

Elek Oszkár.

A FINNUGOR NÉPEK ŐSTÖRTÉNETE.

Setälä Emil, a finn nyelvészet tanára a helsingforsi tudományegyetemen, a háború alatt egy érdekes füzetet bocsátott közzé, a melynek czime „Suomensukuisten kansojen esihistoria“, a mely különnyomat a Maailmanhistoria (Világtörténet) II. részéből és olyan kérdésekkel foglalkozik, a melyek bennünket, magyarokat is a legközelebről érdekelnek.

Czime után (a finnugor népek őstörténete) ne várja senki évezredekkel ezelőtt történt esemény-sorozatok megírását, se a finnugor népek politikai, még kevésbé jogi történetét. Az egész műben nincs egyetlen adat sem, a mely a történelem előtti népek küzdelmeire, csatáira derítene fényt. Fajunk őseinek primitív, évezredekkel ezelőtti életét igyekszik velünk elképzeltetni azon gyér adatok alapján, a melyek a valóságban nem, csupán az összehasonlító nyelvészet kikövetkeztetett eredményei között élnek. Ezekbe a holt adatokba próbál Setälä életet önteni, segítségül hívván munkájához primitív állapotban élő nyelvrokonaink mai hitének,

¹ Petőfi Sándor költeményei cz. dolg.-ban, újabban „Kisebb Dolgozatok“ cz. k.-ben, 192. l.

² Gyulai Pál: Petőfi Sándor és lyrái költészetünk, P. Kotár, 83. l.

szokásainak s műveltségi fokának ismeretét is. Sajnos, az útakat, melyeken valamely eredményre eljut, sötétben kell megtennünk s a legtöbb esetben csodálkozva látjuk, hogyan jutottunk oda; a kép, a mit elénk állít, szintén nagyon ködös, melyen csak itt-ott látni homályos körvonalaiiban valami tárgyat, alakot, mozdulatlanul, élet nélkül, — de ez a tárgy természetéből önként folyik. A mű inkább finnugor nyelv- és néprajztörténeti munka, mint világtörténeti, a mely nyelvi tények mögött rejtőző művelődéstörténeti nyomokat keres; a forráskritikát itt az összehasonlító phonetika helyettesíti s a történésznek e munka módszeréhez, kutatásaihoz semmi hozzászólása nem lehet, legfeljebb, hogy felhasználja, vagy elveti eredményeit.

Setälä a nyelvrokonságot úgy magyarázza, hogy az nem jelenti a rokon nyelveket beszélő népek testi, vagy faji összetartozóságát, hanem csak azt, hogy az illető nyelvek egy- és ugyanazon egységes alapnyelvnek változásai és változatai. De minthogy a rokon finn nyelvek mögött hajdan volt egy egységes „alapnyelv“, természetesen volt nép is, a mely ezt a nyelvet beszélte: az ősnép, vagy a mint Setälä nevezi: „alapnép“. S ha elfogadjuk azt, hogy a nyelv művelődési termék, az emberi művelődésnek fontos része, akkor a nyelvrokonság azt is bizonyítja, hogy a rokon nyelveket beszélő népeknek egységes, régi műveltségi alapjuk és közös ősműveltségük is van.

Az ősnép valamikor évezredekkel ezelőtt élethetett s erre vonatkozólag nemcsak hogy forrásaink nincsenek, de a hagyomány sem tud róla a legkevesebbet sem. Egykorú emlékek a történelemelőtti időkből legfeljebb a föld ölében maradhatnak meg s ásatások útján kerülnek elő az e korbéli népek anyagi életére vonatkozó tárgyak, a melyek azonban az őskori népek szellemi és hitéletére is utalnak. A leletekre nincs ráírva, hogy mely népnek voltak tulajdonai, még kevésbbé, hogy mely nép készítette azokat, azért az őstörténeti kutatásoknál elsősorban azokat a leleteket kell figyelembe venni, a melyeknek, ha fejlettebb fokot mutatnak is föl, újabb időkből származnak is, az őstörténeti leletekkel való fejlődéstani kapcsolatuk kimutatható. Ilyenek volnának a történeti időkben talált kezdetleges eszközök, szerszámok, fegyverek, lakások és ruhák, továbbá a népszokások s a népek lelkének alapja: a hagyomány. S ha a nyelvrokonság segítségével eljuthatunk a rokon nyelveket beszélő népek közös szellemi, művelődési alapjához, remélhetjük, hogy a szóbanlevő népek későbbi művelődési termékeinek összehasonlításával eldönthetjük azt is, hogy ezekben a művelődési termékekben mennyi a közös ősi és mennyi a később, az egyes népek külön életében született.

Az őstörténeti vizsgálatokra a legelső és legfontosabb forrás a *nyelv*. Igaz ugyan, hogy a nyelvi maradványoknak nincs ugyanolyan egykorúságú értékük, mint a régi időkből fennmaradt emlékeknek s nincs meg az a megérezkítő erejük sem, a mi a szemmel látható és kézzelfogható tárgyi emlékeknek, de viszont nyelvi bizonyítékokkal nagyon régi időkről lehet olyan tudomást szerezni, a melyet semmi más módon nem, s hogy ezek minden más emléknél világosabban rámutatnak egy bizonyos népre.

A különböző nyelvekben található közös elemek mindig földrajzi egységből származnak. Ezek bizonyítják, hogy az illető nyelvek rokon nyelvek, azaz

közös „alapnyelv“-ből fejlődtek; ebből pedig az következik, hogy a kérdéses alapnyelvet valamikor határolt és egységes területen beszélték s hogy így az ősnép („alapnép“) földrajzi elhelyezkedése egészen más lehetett, mint azoké a népeké, a kik most az alapnyelvből leszármazott nyelveket beszélnek. Ámbár lehetséges, hogy a különböző nyelvekben meglevő elemek közössége nem onnan van, hogy azok a nyelvek valamikor tényleg egységesek voltak, hanem csak onnan, hogy azok, különböző alapokból fejlődve, érintkezésbe jutottak egymással, — közvetlenül, vagy más nyelveken keresztül közvetve, — vagyis a mint mondani szokás, az elemek közössége előállhat a kölcsönzés folytán is. Így lévén, megtörténhetik, hogy nyerhetünk tudomást a nyelvek között valamikor évezredekkel ezelőtt megvolt érintkezésekről, a melyek mutatják, hogy a kérdéses népek lakóhelyei a régi idők óta mily jelentékenyen változtak meg.

De más módon is megvilágíthatja a nyelv a hajdankorban élt népek történetét. Összehasonlítva egymással a rokon nyelveket, a nyelvtudományok — főbb vonásokban — mindig sikerült megállapítania, hogy szerkezetükre, elemeikre nézve az alapnyelvek minők voltak. S ha ezeket tudjuk, fogalmat alkothatunk magunknak arról is, hogy milyen tárgyak voltak ismertek az előtt a nép előtt, a mely az illető nyelvet beszélte s így a nyelv segítségével fontos dolgokat tudunk meg az illető nép műveltségi alapjairól. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy — minthogy valamennyi tudomásunkhoz itt csak következtetés útján jutottunk el — *jórészt ingatag alapon mozgunk* és hogy sok kérdésre biztos választ talán sohasem leszünk képesek adni.

Setälä a finnszármazású nyelvek alatt általában a finnugor nyelveket érti, a melyek egy valóban egységes finnugor alapnyelvet föltételeztek. De a finnugor nyelvek ősrökönységben vannak a szamojéddal, a mi meg azt bizonyítja, hogy a finnugornak és szamojéd nyelvnek is volt közös alapnyelve, *finnugorszamojéd*, vagy röviden *urali* alapnyelv. Több nyom arra mutat, hogy az urali ősnelv ugyanabból a forrásból származik, mint az indogermán, más nyomok meg azt tételeztetik föl velünk, hogy az urali nyelvek rokonságban vannak az altajakkal: török-tatár, mongol, mandsu-tungúz nyelvekkel, de ez tudományosan még nincs eléggé bizonyítva. Minthogy az uralaltaji alapnyelv rekonstrukcióját eddig még meg sem kísérelték, semmit sem mondhatunk az esetleg megvolt uralaltaji ősnép művelődéséről. Nagyon szegényes tudomásunk van a hihetőleg megvolt indogermán és urali nyelvek közös alapnyelvéről. Ha ezek a nyelvek valóban ősrökönységben vannak egymással, akkor pl. a következő, a finnben s más finnugor nyelvekben is megtalálható szavak ebből a közös alapnyelvből maradtak fenn: finn: *vesi* (= víz) f. *nimi* (= név), f. ? *kota* (= ház) stb. — Itt a bizonyító anyag igen csekély, de nagy fontosságát tagadni nem lehet.

A finnugor nyelvek történetében a legelső korszak, a melyről biztossággal beszélhetünk, az *urali* korszak. Igaz ugyan, hogy az urali alapnyelvet tökéletesen nemcsak most nem, de talán a jövőben sem fogjuk tudni rekonstruálni, de a mit most tudunk róla, bőven elég ahhoz, hogy nyelvi bizonyítékokból kiolvassuk a tényeket, fogalmat alkothassunk az urali „alapnép“ életéről.

Foglalkozásuk — elsősorban — mindenesetre a vadászat volt. Hogy az urali ősnépnek ez volt egyedüli főfoglalkozása, az kitérünk elsősorban abból, hogy

több erdei állatnak fönmaradt a szamojéd és egyes finnugor nyelvekben az urali alapnyelvből leszarmazó neve; ez állatok csoportjában vannak olyanok, a melyeket főképen mindenesetre bőrükért vadásztak: róka, farkas, hölgyemenyét, hód, evetke, de talán húsukért is részben, s vannak olyanok, melyeknek húsa táplálkozásra minden valószínűség szerint alkalmas volt: medve, nyúl, siketfajd, nyirfajd, császárfajd és kacsafajták. S alig lehet elképzelni, hogy az állatneveknek ilyen figyelemreméltó száma származnék az urali ősnnyelvből, ha ezeknek nem lett volna fontos szerepük az ember gazdasági életében. Fontosabb bizonyíték mindenesetre az urali vadászszerszámok neveinek mai szamojéd és finnugor nyelvekben való megléte, pl. íj, ideg, nyíl, gombostűvégű nyíl. Mindenesetre régibb ezeknél valamelyes lándzsaféle fegyvernek a neve, ámbár a megfelelő szót nem lehet biztonsággal kimutatni.

Halászzattal is foglalkoztak a régi uraliak. Ezt bizonyítják az egymástól különböző halaknak: hal, folyami menyhal- és a halfogó-eszközöknek: háló, varsa urali nevei.

Az állattenyésztésnek, a szó igazi értelmében, nincs nyoma. Az egyetlen bizonyára megszelidített állat a kutya volt, a mely, úgy látszik, már a legrégebb időktől kezdve mint valami „sakál“-fajta követte az ember nyomdokait, kezdetben kísérelve meg, később, megszelidített állapotában mint igavonó és segítőtárs a vadászatban és pásztorkodásban. De, úgy látszik, volt egy másik szelid vagy félszelid állatuk is: a rénszarvas. Egy, ma már kihalt szamojéd nyelvben megtalálták, ha megváltozott jelentésben is, a rénszarvasnak finnugor nevét, de a mi fontosabb, ez a név a szamojédban és a lappban egyaránt az egyéves rénszarvasborjút jelenti. S van egypár urali szó, a melyek arra látszanak mutatni, hogy az urali korszakban már alaposabban ismerték a rénszarvas életét is; ilyen szó pl. a szamojédban és lappban egyaránt meglévő s a finnbe a lappból átvétel folytán átkerült *keloa* szó, a mely azt jelenti, hogy „megtisztítani a szarvakat, azoknak a fához való dörzsölése által“. Ebből nyilvánvaló, hogy az uraliaknál már nagyon régen volt valamelyes rénszarvasenyésztés, de aligha másfajta, mint hogy a rénszarvasokat összegyűjtötték és együtt tartották, hogy húsukért leöljék őket. Élelmiszereiket tehát a vadászat, a halászat s bizonyosfajta állattenyésztés nyújtotta. Ételeiket főzve készítették; ismeretes volt náluk a tűz, a mint azt a különböző fönmaradt szavak bizonyítják. Lakóházuk a régi kúp alakú, fához épített, nyirfahéjjal fedett *kota* (ház), szobaberendezésükből kimutatható az ágy és bölcse megléte, háztartási eszközeik közül a merőkanálé s különböző kanálul használt tárgyaké. Több szamojéd nyelvjárásban és finnugor nyelvben van egy kétségtelenül összetartozó, eredetileg „tárház“ jelentésű szó, a mely kimutathatólag „vár“-at, „város“-t jelentett. Ruházatuk állati bőrökből készült, melyet övvel erősítettek magukra, lábszárukat szintén állati bőrből készített kamásli védte. Téli közlekedési eszközeik a hótalp s valami kezdetleges formájú szán lehetett, nyári közlekedési eszközeik közül következtethetni lehet valamelyes vízi járműre, a melyet evezővel hajtottak, mert az evezés (f. *suotamisella*) neve urali szó s bizonyára voltak az utak kiegészítésére pallóik is, a patakokon keresztül fektetett fatörzsek.

Kézművességük a *kötés* és *fonás* volt, nyilván a fák ágait és gyökereit kötötték össze, fonalat pedig az állatok beleiből készítették, de arra semmi bizo-

nyíték, hogy ezt csalánból is készítették volna. Bizonyára értettek a nyírfahéj-tarisznya, nyírfahéj-háziedények készítéséhez és sárból gátak építéséhez. Világos, hogy ilyen tárgyak, mint íj, nyíl, hótalp, ház, házieszközök készítése bizonyos kézügyességet feltételezett. Szerszámul ezekben a munkákban kőből készített fejszét, kalapácsot, vésőt használtak. A varrást valami nagyobbfajta tüvel végezték, mint az osztjások még ma is. Fontos eszközük volt az enyv, a melynek urali neve még a finnben is megmaradt (liima). Ezt bizonyára halhulladékokból készítették, mint az osztjások és vogulok még ma is, — s azt az íj részeinek összeragasztására, bőrdaraboknak a szán talpára való erősítésére és az íj-idegek megkeményítésére használták.

A mint az eddig elmondottakból nyilvánvaló, az urali korban a házieszközök készítésére a fát, fakérget, csontot, követ és sarat használták föl. Eleve kétségtelen, hogy az urali ősnép még nem fejlődött a rézkor műveltségi fokára, ámbár a réz (vaski) neve a finnugor és szamojéd nyelvekben egyaránt megvan. Igaz ugyan, hogy e szó nem tartozik az urali ősnyelv szókincséhez, de még mindenesetre olyan korból származik, a mikor a finnugorok és szamojédok között volt művelődési kölcsönhatás. Lehetséges, hogy a finnugor és szamojéd a rezet még csak földolgozatlan, kovácsolatlan állapotában ismerte, de akkor meg nehéz megérteni, hogyan terjedhetett el a *vasrész* neve az összes finnugor és szamojéd nyelvekben. Hogy a vas kovácsolása mikor kezdődött el a finnugoroknál és szamojédoknál, arra nézve az archaeológia hivatott választ adni.

A községet a család és rokonság alkotta. A családi élet szemmel láthatólag nagyon fejlődött volt, mert vannak kimutatható urali szavak, a melyek a rokonsági viszonyoknak különböző fokait jelölik: atya, anya, fiú, nővér, nagybácsi, nagynéni, napa, meny, sógor, sógorné, stb. jelentésű szavak. — A leánykérésnek és a lakodalomnak is megvannak urali szavai; a leányt hihetőleg eladták, hogy valami értékbeli kárpótlást nyerjenek az elveszett munkaerőért. — A bűnök közül biztosan megvolt a lopás, a melynek szava náluk kimutatható; ennek jelentése *elrejt* (f. *salaa*, urali szó), a mi arra mutat, hogy eredetileg ez nem volt más, mint hogy valaki a közös zsákmányból elrejtett valamit saját külön czéljaira. A mennyiben kereskedelemről lehet e korban beszélni, az természetesen cserekereskedés volt. Vallásukból nagyon kevés, de annál fontosabb nyelvi emlék maradt fenn. A f. *kalma* (1. halott, halottszag; 2. sír, alvilág) nevének urali volta rávezet arra, hogy foglalkoztak a test sorsával a halál után. A *kalma* szó eredeti jelentése bizonyára a „halott“, „holttest“ volt. A régi uraliaknál az volt a szokás, mint sok primitív népnél ma is, hogy a meghaltak testét nem földelték el, hanem csak szabad területre kihelyezték s így megérthetjük, hogyan egyesítheti magában egy szó a „holttest“ és „temető“ jelentését. De talán valamennyi urali hittörténeti szó közül a legfontosabb a f. *toivo*, *toivottaa* szó (s ennek többi megfelelői), a melynek eredeti jelentése „áldozat“, „áldozni“ volt. Az áldozat nyilván úgy kezdődött, hogy az elhaltaknak eleséget adtak, a melyre azoknak halálszerű életükben is szükségük van; az elhunytak tisztelete az uraliaknál általános volt s az eredetileg az ő táplálásukra kitett ételek később vallásos áldozattá alakultak át. De az uraliaknál nemcsak az ősök tisztelete volt meg. Kétségtelenül ősrégi náluk a természet lelkeiben való hit is, de nehéz volna eldönteni, hogy ezeket emberi, vagy

állati alakúaknak képzeltek-e, vagy hitük egyszerűen a természet megszemélyesítése volt-e.

Lakóhelyükre nézve a nyelvi adatok nem szolgálnak felvilágosítással, mert a megmaradt szókincsből kikövetkeztethető tárgyak és természeti viszonyok igen nagy területeken helyezhetők el. Az urali ősnép kétségtelenül erdős vidéken lakott, hol a tél és nyár váltakozott egymással, a hol azonban volt annyi hó, hogy a hótalp mint közlekedési eszköz szerepelhetett; lakóhelyükön folyók, patakok és tavak voltak (a f. *joki* szó urali eredetű), de a tenger neve nem volt meg nyelvükben. A rénszarvas előfordulása, valamint erdőt alkotó fáiknak neve: fenyő, jegenye-fenyő, a (finnben *kuusi*, urali szó), nyírfa (f. *koivu*, urali szó), fűzfa (f. *puju*, urali szó), *zelnice-meggy* (f. *tuomi*, urali szó), továbbá a szamojéd és több finnugor nyelvből kimutatható következő jelentésű urali szavak: erdei fenyő, nyírfa észak felé utalnak. Persze bizonyos fa-nevek hiányából semmiféle következtetést sem szabad vonnunk, mert pl. ha a szamojédok valaha délebbre laktak, mai lakóhelyükre kerültek után elfelejtették a náluk meg nem levő fák neveit. Mai növényföldrajzi tudásunk kelet felé sejteti az urali nép őshazáját, — valahol Európa legkeletibb vidékein, ha ugyan a fanevek a szamojédban és a keleti finnugor nyelvekben akkor ugyanazon fajokat jelentették, mint ma. E kérdésre a finnugorok őshazájával kapcsolatban még vissza kell térnünk, de meg kell állapítanunk már itt, hogy a szókincsben nincsenek olyan elemek, a melyek arra utalának, hogy az urali ősnép keletebbre lakott volna az Ural-hegység innenső, európai oldalánál. Hogy mikor élt az urali nép, arra még nehezebb választ adni, mert erre nézve a nyelv semmi támaszt nem nyújthat, de semmi esetre sem tekinthetjük régebbinek időszámításunk előtt négyezer esztendőnél.

Az urali ősnyelv, kétségtelenül a földrajzi elhelyezkedés következtében, kétfelé oszlott: szamojéd és finnugor ősnyelvre, mely utóbbit a finnugor ősnép beszélte.

A *finnugor korszak* közvetlen folytatása volt az uralinak s így annak kezdete olyan volt, mint az urali vége, de a finnugor kor bizonyára több évszázadon át tartott s természetesen ez alatt az idő alatt külön műveltsége is fejlődött. Élelmiszereiket ekkor még szintén „zsákmányolással“ (halászat, vadászat) szerezték, de már tökéletesebb eszközökkel, mint az urali ősnép, mert technikájuk ez irányban bizonyára fejlődött. Állatnév is több mutatható ki, a minek persze az is az oka, hogy közelebbi korban éltek s szavaik könnyebben fönmaradhattak; több mai finnugor nyelvből kimutatható a lándzsának s több törnek és csapdának az ősfinnugor neve. A halnevek is szaporodnak s ezekkel együtt a halászó-eszközök nevei is, mint pl. gát (f. *pato*, finnugor szó), hálógát (f. *otava*, finnugor szó), horog (f. *onki*, finnugor szó), a mely eredetileg csak faágat jelentett; horguk bizonyára volt a finnugoroknak, de nem bizonyos, hogy ezt az *onki* szóval nevezték.

Állattenyésztésük is figyelemreméltó haladást mutat. Az uraliaknak szelídített állatuk nem volt más, mint a kutya s a félig szelíd rénszarvas. A finnugor ősnépnek volt már juha is, a melynek ősfinnugor neve *uuli*. Bizonyára ez volt náluk is, mint az ősfinnugor népnél, az első igazi szelíd állat, a melyet húsáért és bőréért tartottak. A juhnyírás aligha volt meg náluk, de kézzel bizo-

nyára tépték a gyapjút. Ős-finnugornak látszik a f. *hehko* és *hieho* (régebben *ehko*) is, mindkettő üszöt jelent, s nem lehetetlen, hogy a f. *hevonen* (= ló) is az ősfinnugor nyelvkincsből maradt fenn. Persze egyáltalán nem következik a név megvoltából, hogy a ló szelidített állapotban volt már a finnugor korban is. A marhatenyésztés azonban, mely a szomszéd ős-indogermán népnél megvolt, meglehetett az ősfinnugor népnél is s a tehén már e korban a háziállatok közé tartozott, de a ló megszelidítése az indoeurópaiaknál is sokkal később történt. Ismeretes volt e korban még a *méh* és a *méz*, de méhtenyésztésről aligha lehet szó, a mézet bizonyára úgy szedték ki a vadméhek fészkeiből.

Hogy az állattenyésztés mennyire könnyítette meg életüket, nem tudni, de föltűnő, hogy a tej régi használata (a magyar tehén és tej szó alapján is) kimutatható; a *vaj* szó ősfinnugor szó (de mai finnugor nyelvekbeli megfelelői „hajat” is jelentenek); Herodotos és Hyppokrates elbeszélése szerint már a régi skythák is készítettek vaját, még pedig a kevés vajtartalmú kanczatejből; nem lehetetlen hát, hogy a finnugor ősnép is ismerte a vajkészítés módját.

Hogy földművelés volt-e a finnugor ősnépnél, oly kérdés, a melyre régebben tagadó választ kellett adni. Ma már azonban, a mikor ismerjük a finnugor hangjelenségeket, biztonsággal meg lehet állapítani, hogy a f. *jyvä* szó a finnugor korból származik, és eredetileg magot, szemet jelentett. Érdekes, hogy ez a szó a finnugorban indogermán kölesönszó, s az átadó nyelvben valószínűleg árpát jelentett. Egy másik szó is van még: a magyar *köles* szó, a melynek megfelelője megvan a finnben is (*kylvää* = vetni). A kölest némelyek a legrégebb indogermán terméknek mondják, s így lehetséges, hogy az ősfinnugorok is ismerték azt. A primitív földművelés egyáltalán nem igényel komplikáltabb munkákat, mint az állattenyésztés s nem kell lehetetlennek tartanunk, hogy a finnugoroknál is volt valamelyes mozgó földművelés: az irtásföldnek a megművelése. A f. *karhita* (boronálni, gereblyézni) finnugor korból fennmaradt szónak látszik, s eredetileg azt jelenthette, hogy azzal az eszközzel, a melynek neve *kynsi* (ill. ennek a szónak valamilyen korábbi formája), az irtásföldet megművelni. — Egy másik földművelésre valló szó volna a f. *nauris* (répa) szó is, a mely az ősfinnugor nyelvből leszármaztatható, de ennek az obi-ugor nyelvekben meglevő megfelelőiből az következik, hogy az ősfinnugor nyelvben e szó *öse fán* termett gyümölcsöt jelentett. — A f. *rokka* (borsó, borsólevés) szó a finnugor korra vezet vissza s azt jelenthette, a mit az osztjákban levő megfelelő szó: „a halzsirnak megfőzésekor keletkező üledék”.

E szerint a finnugor ősnép műveltségét jóval fejlettebbnek állíthatjuk, mint a mit, különösen a vogulok és osztjakok műveltségi foka alapján várnunk lehetne, mert hisz ez utóbbi népek a halászat és vadászat fokán ma sem emelkedtek fölül. Több ok szól a mellett, hogy a vogulok és osztjakok új és kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedésüknél fogva visszafejlődött népeknek tekintendők, vagy esetleg a vogulok és osztjakok is, épp úgy mint a lappok, alsóbb műveltségi fokon álló népek voltak, a kik a finnugor nyelvet elsajátították.

A lakást jelentő szavak közül a következők voltak meg az ősfinnugor nyelvben: f. *kota* (ház), f. *lakka* (kiálló födél, eres; padlás) és f. *kylä* (falú), mely utóbbi eredetileg szintén magányos lakóhelyet jelentett; persze hogy milyen alakút, ma már nehéz volna kimutatni. Lakóházuk egyik alakja bizonyára a verem volt, a mely-

főle kúpalakú födelet építettek; ez a cseremiszeknél és a mordvinoknál csűrként, az osztjakoknál és északon a finneknél lakásként ma is megvan még. Hihetőleg más építési formát jelentett a f. *lakka* (vog. *loqa*, magyar *lak*), a mely legősibb formájában afféle rőzséből csinált rézsútos fedél lehetett. De a legrégebb fedett hely mégis a f. *talas* (finnugor szó) volt, a melynek eredeti jelentése az élelmiszerek megőrzésére „az élőfa ágaira, vagy czölöpökre hosszában elhelyezett gerendák” lehetett.

Lakásuk belső berendezéséből kimutatható az asztal, ágy és a világító szilánk megléte; ruházatukra vonatkozólag teljesen bizonytalan nyelvi adatok állanak rendelkezésünkre; az ásványok közül ismeretes volt előttük a *réz* és a *só*; járművekre vonatkozó szavak: a *hótalp*, *evezni* és *ösvény* mutathatók ki; kereskedelmükre vonatkozóan a *venni*, *vásárolni* (f. *ostaa*) szó. A mai finnugor nyelvekben a számnevek 1—6-ig közös eredetűek, de mégis nyilván tízes számrendszerük volt, — közös a *száz* neve is, sőt az *ezer*-nek is vannak a finnugor nyelvekben régi nevei. A család és rokonság fejlődését bizonyítják a rokonsági viszonyt jelentő nevek, melyek jó része a „nagy” jelentésű melléknevekből fejlődött (vö. f. *isä*: atya, f. *iso*: nagy; f. *eno*: anyai nagybátya, f. *enü*: sok, nagy, több; f. *äijä*: sok, nagy, f. *äijä*: nagyapa; f. *ämmä*: nagyanya és f. *ämmäkoski*: nagy folyó stb.); kimutatható a finnugor ősnyelvben a f. *kunta* szó őse, a mely közösséget, együvé tartozást jelent, de hogy ez volt-e a jelentése az ősfinnugorban is, nem lehet bizonyítani.

A mi az ősfinnugorok hitét illeti, erre vonatkozólag csak akkor lesz lehetséges világosabb képet adni, ha a most élő finnugor népeknek hitvilága, azoknak eredeti elemei s későbbi szaporulatai teljesen tisztázott kérdések lesznek. Erre vonatkozó bőséges szókincset s fejlődöttebb vallásrendszert semmi esetre sem remélhetünk. — Hitüknek alapeleme mindenestre az ősök tisztelete volt, a melyhez a medve tisztelete és az állat lelkének tisztelete járult. Ahhoz a felfogáshoz, hogy az embernek lelke az agyban vagy vérben volt, vagy mindenekelőtt, hogy a lélekzés volt a léleknek látható megnyilvánulása, úgy látszik, egy másik is csatlakozott: az ember testében van egy másik lélek is, a melynek emberi körvonalai vannak. A védőszellem volt ez, a mely időnként eltávozhatott a testből s életét az ember halála után is folytathatta. Úgy a léleknek, mint a védőszellemnek nevei is váltakoznak a különböző finnugor nyelvekben. — Nyilván minden család a saját őseit tisztelte, a kiket az utódok *hősöknek* neveztek, — de hittek a természet lelkében is, s tisztelték ezt is. Hitték, hogy az őslélek a természeti lélekbe beolvadhat, hogy a varázsló lelke a halál után a szellemvilágba tér. A f. *koljo* (óriás) szó ősfinnugor megfelelője olyan szellemet jelentett, a ki a földben (v. tóban) lakott és betegségeket hozhatott az emberre; a *légszellem* (f. *ilma*, később *ilmari*) neve is kimutatható e korban s ez is a természetszellemben való hitet bizonyítja. Akadnak a hitéletre vonatkozó szavak között olyanok is, a melyek csak egy nyelvben vannak meg, s mégis nagyon régieknek, talán a finnugor korból származóknak kell őket tekintenünk; ilyen pl. a mordvinban meglévő *pavas* (isten, szerencse, sors), a mely az ó-ind *bhagas* (szerencséthozó) szóval összekapcsolható, mordvin *azoro* (úr), vö. ó-ind *asuras* (csodáserejű isten), finn *marras* (meddő, sorvadó), a mely kezdetben halottat jelentett s az ó-ind *mrtas*: halott szóval kapcsolható egybe.

Az ős-finnugorok szomszédai kétségtelenül az indogermán népek voltak, a mint azt egyes, az ős-finnugorban kimutatható indogermán kölcsönszavak bizonyítják. Ilyen kölcsönszó volna a tíz jelentésű finn *-deksan*, a mely a finn *kahdeksan* (nyolcz) és *yhdeksän* (kilencz) számnevekben maradt fenn. *Kahdeksan* és *yhdeksän* azt jelenti, hogy „az a szám, a melyhez kettőt, ill. egyet kell hozzáadni, hogy tíz legyen“. Bizonyos esetekben, mint pl. a f. *orpo* (árva), *orpana* (unokatestvér) stb., nehéz eldönteni, hogy az indogermán, vagy az indoírani alapnyelvből való kölcsönzésről van-e szó. Az indoírani nyelvekben ugyanis az indogermán *o* és *e* magánhangzók *a*-vá változtak, de a finnugor alapnyelv olyan állapotot tüntet föl, a hol *e* hangváltozás még nem történt meg; ilyen kölcsönszavak, a melyek bizonyára nem az indogermán alapnyelvből valók, mert indoírani sajátosságokat tüntetnek föl, a f. *porsas* (malacz), f. *mehiläinen* (méh), f. *rihma* (szalag, fonál); indoírani kölcsönszavak továbbá a f. *sata* (m. száz), f. *oras* (zöld vetés), f. *vasara* (kalapács), f. *marras* (törékeny, gyenge, meddő), mordvin *pavas* (szerecsse, sors, isten) stb. Az indoeurópai és indoírani sajátosságokat föltüntető kölcsönszavak arra mutatnak, hogy az ős-finnugor népnek a legrégebbi időkben az indoeurópai nép szomszédja volt (már t. i. vagy maga az indoeurópai ősnép, vagy pedig valamely ismeretlen indoeurópai nép), — de később érintkezésben voltak az indoírani néppel is, a melynek nyelve sem nem ind, sem nem írani, hanem az a nyelv lehetett, a mely a kettőnek közös előzője volt.

Lakóhelyüket is csak a szókincs alapján lehet kinyomozni. Igaz ugyan, hogy az ős-finnugor szókincsből is csak olyan képet lehet alkotnunk lakóhelyükről, mint az urali szókincs alapján az uraliakéről, de vannak mégis szavak, a melyek közelebbi meghatározáshoz segítenek. Ilyenek a f. *muurain* (mocsári hamvas szeder), a sembrafenyő és szibériai fenyő neveinek megléte, de főként a *méh* megléte. Ez az állat — az erdők természete szerint — Európa legnagyobb részében, még a mai Orenburg és Perm között is megvolt, de történeti tudásunk szerint az Ural másik felére csak 1775-ben vitték át. Figyelmet érdemel továbbá a tengernek régi neve: a f. *sarajas*, a mi mindenesetre azt bizonyítja, hogy a tengert a finnugorok ismerték. Tudjuk az ős-finnugor népről, hogy az indoeurópai (s később indoírani) nép szomszédságában lakott, de végeredményében ennek a lakóhelye sincs kétségtelenül megállapítva. Míg régen Ázsiát tekintették hazájukul, ma általában inkább Európát gondolják annak, de itt sok minden lehetséges: Észak-Németország és Skandinávia földje, a Duna alsó folyása, Dél-Oroszország stb. Bármely esetben is meg kell engednünk, hogy az indoeurópaiak lakóhelye elért Közép-Oroszország vidékeiig s hogy az ős-finnugor és az indogermán nyelv között itt történhetek érintkezések. S ha az indoeurópai nép hazája Európa volt, az indoírani ősnépnek innen Ázsiába húzódása Dél-Oroszországon át történt (a skythák ennek a vándorlásnak maradványai lehettek), s így az indoírani nép déli irányban volt az ős-finnugor nép szomszédja. Ennélfogva a f. *sarajas* szó a Fekete-tengert, vagy a Kaspi-tengert jelenthette. A helynevek és az archaeológia kevés útbaigazítást adnak lakóhelyükre nézve, de a finnugor népek későbbi elhelyezkedése annál több útbaigazítással szolgálhat. A keleti finnugor népek hajdanta nyugatabbra laktak, így pl. a vogulok és az osztjások az Uralnak innenső felén s a votjakok, cseremiszek és mordvinok mai lakóhelyüktől szintén nyugatabbra éltek. A növénynevekből következtethetjük,

hogy a későbbi finnugor törzsalakulások, pl. a finn-volgai is, a tölgyfa földrajzi határától délre laktak, s így nem lakhattak nagyon távoli északon, sem nagyon távoli keleten. Nyugat felé utalnak továbbá a balti népekkel való érintkezések is.

Már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy Ázsiáról, mint a finnugor nép őshazájáról szó sem lehet, hiszen egy finnugor nép sem lakott Ázsiában — a finnugor kor után sem s ellene mond Ázsiának az ilyen állatföldrajzi körülmény is, mint a méh előfordulása. A finnugor őshaza Európában volt s nagy területet foglalt magában. Keletre a sembrafenyő megtermési területéig, nyugatra a Dnyeper és Duna forrásvidékeig, de magában a finnugor őskorban ekkora területen való elhelyezkedésről még aligha lehet szó. A mennyiben szűkebb és pontosabb meghatározásra törekednénk, valószínűnek látszik, hogy a finnugor őshaza a Volga középső folyásának vidékére helyezendő. A finnugor korszak nem évezredekig, csupán évszázadokig tartott. Az időtáj — minthogy az indoeurópai kor úgy körülbelül 2500-ig tartott Kr. e. — körülbelül szintén ugyanekkor lehetett.

A finnugor ősnépnek törzsekre szakadozása természetesen már a finnugor korban elkezdődött. Egyik rész nyilván kelet felé jutott (ugor ág), a másik rész nyugati irányba haladt. Minthogy ez utóbbi törzs szétágazásából lettek a keleti-tengeri finnek és a permiek, ezt az ágat „*finnpermi*“ ágnak s a kort, melyben éltek, „*finnpermi*“ kornak nevezhetjük. Finnpermi szókinscsnek pedig azt a szókinscset nevezhetjük, a mely föltalálható ennek a törzsnek minden, vagy legalább is legszélsőbb nyelveiben. A szókinscsről leolvashatjuk, hogy a finnpermi kor az előző korokhoz képest már nagy haladást mutat, vagy legalább is, hogy a finnpermi korban azokat a nagy fejlődési fokozatokat már tényleg elérték, a melyek a finnugor korban még kétségesek voltak. Így pl. nem férhet többé kétség hozzá, hogy a ló e korban már ismert volt, de viszont ez meg arra mutat, hogy a tehenet is ismerték, mert az indogermán őstörténet azt mutatja, hogy a tehen ismerése megelőzte a ló megismerését. A csordát már a tej végett tartották (a f. *lypsiä* = fejni permifinn korbéli szó). A földmivelés is haladást mutat. A régibb árpa és köles mellett, úgy látszik, megismertek valami búzafajt is s ugyane szókinscshez tartozik a finnben ma már csak istennévképen meglevő *köndös* szó is, a mely valaha valami gabonaneműt jelenthetett. Az életneműeket már tudták takarítani, tisztítani. Ezt mutatják az ilyen szavak, mint a *szártlócsür*, *csép* (hadaró) (f. *cartta*), a *gabonát szórni* (f. *pohtaa*), *polyva* (f. *siikanen*), a melyek a finn gabonatakarítás régiségét bizonyítják. A lisztkészítésről, őrlésről semmi nyom sincs; a szemet bizonyára egészben készítették ki étellé. A kézművességre vonatkozó szavak közül megvan a *fonni* (f. *kehrätä*, finnpermi eredetű) szó. Fejlődést mutatnak munka- és harczkészségeik (megvan pl. a *buzogány*), házberendezésük (megvan az *ágysátor*), járműveik (*dereglye*, *kormánylapát*), mértékeik (*sing*, *arasz*), társadalmi életük (*rabszolga*) is.

Szomszédaiuk délen iráni népek voltak, de nehéz volna kimutatni, hogy mely iráni szavak valók e korból. — Lakóhelyük megállapítására nézve fontos a *mogyoró*, *szilfa* és *hársva* megléte s nem lehetetlen, hogy a *tölgyfa* (f. *tammi* finnpermi szó) neve is e korból származik. Így a finnpermi nép hazája ezeknek a fáknak északi határától délre lehetett, a mely körülmény arra kényszerít bennünket, hogy ezt a lakóhelyet meglehetősen délen helyezzük el; nem szabad ugyanis

figyelman kívül hagyni, hogy ezeknek a fáknek határvonala a Finn-öböl északi szélétől keletnek indulva, dél felé hajlik el. — Koruk — ha a finnugor kor Kr. e. 2500-ig tartott — úgy körülbelül Kr. e. 1000-ig tarthatott.

A finnpermi nyelvegység lassanként olymódon bomlott meg, hogy egyfelől a keletebbi és északabbi rész, másfelől a délebbi és nyugatabbi külön nyelvegységgé alakultak. Ez utóbbi (a délebbi és nyugatabbi) ágból alakulván ki később a keleti-tengeri finn nyelvek, valamint a volgai nyelvek, a mordvin és a cseremisiz, ennek az ágnak az őskorát Setilä *finnvolgai* kornak nevezi.

Az előzőhöz hasonlítva, a finnvolgai műveltség nagy fejlődést mutat. A marhaesordáról való tudomásunk a finnpermi korban még határozatlan volt, a finnvolgai korban már a marhaesordára, termékeinek felhasználására világosan beszélő adatok vannak; ilyen pl. a *tehénnek* közös neve (f. *lehmä*, mordvin *lišmä*; igaz, hogy ez utóbbi lovat jelent), valamint a vajkészítésnek, köpülésnek közös nevei. Közös finnvolgai neve van a *disznónak* (f. *sika*); persze nem lehet tudni, hogy a szelíd disznót értették-e rajta. A mordvinokról különben már elég régi korból biztos adat alapján (W. de Rubruck, 1253-ból) tudjuk, hogy volt szelíd disznójuk. A földművelés fejlődését mutatja a gazdasági növénynevek szaporodása, s az *örlés* és *kenyér* (lapos lepényforma) neveinek megléte. Kézművességük is szélesebb alapon fejlődik, mint az előző korban. A *motolla* és *mellékfonal* szavak mutatják, hogy már fonalból fontak, szöttek, hálót kötöttek. Házuk alkatrészeiből kétségtelenül kimutatható a *küszöb* megléte, a mi már fejlettebb építési módra enged következtetni, berendezéséből a *tekő*, *láda* és *jászol*. Ruházatukból a *csat*, járműveik közül a *csónak*, kereskedelmi műszavak közül a *fizetni* szó, de az e korban nyilván csak adást jelentett; megvolt már náluk az *eskü* szó, finnül *vala*, melynek mordvin megfelelője csak „szó“-t jelent. A hitükre vonatkozó szavak közül megvan a *könyörögni* szó, s nyilván ide, ebbe a korba nyulnak a finn *jumala* (= *isten*) szónak gyökerei is, de eredeti jelentését nem lehet megállapítani.

A finnvolgaiak szomszédai, úgy látszik, indoírani népek voltak. Az e korból való jövevényszavak között ugyanis vannak olyanok, a melyek megtalálhatók a finnvolgai nyelvekben, de más finnugor nyelvekben nem, — egyes jövevényszavak pedig csak a mordvin nyelvben mutathatók ki. De nem lehetetlen az sem, hogy ezek a kölesönszavak sokkal régiebbek, csakhogy a többi nyelvekből kivesztek. Nagyon fontos körülmény az is, hogy a volgai nyelvekben vannak balti (litvánlett) szavak, mint pl. a mordvin *pejel* (kés), litván *peilis*; mordvin *sura* (szálfa, gerenda), litván *sora*; mordvin *kšna* (szij), finn *hılna*, litván *šikšna*; mordvin *puŕgine* (mennydörgés), észt *põrgu* (pokol), finn *perkele* (ördög), litván *perkūnas* (a mennydörgés istene); mordvin *tožėn* (ezer), finn *tuhát*, litván *tukstantis*.

A finnvolgaiak őshazája nagyobb biztonsággal állapítható meg, mint az előzőké. Ugyanis a tölgynek, jávorfának és mogyorónak megvan a finnvolgai neve, a mely fák határától mindenestre délre kell helyeznünk a finnvolgai hazát, s így az a finnpermi őshazától délre volt. A finnvolgaiaktól délre feküdt az iráni skythák földje s a finnvolgai kor vége felé, de még mielőtt a mordvinok és a kelettengeri finnek ősei elszakadtak volna egymástól, nyugat felé érintkezésben voltak balti népekkel is. Figyelembe véve mármost azt, a mit a balti őshazáról tudunk, azt

kell következtetnünk, hogy a finnvolgaiak nyugati-része a Dnyeper és Dűna forrásvidékeig terjedő területen lakhatott s hogy a finnek hazája közel lehetett a balti népek hazájához.

A balti nyelvekből való kölcsönzések ideje nyelvi tények alapján megállapítható lévén, a finn és volgai népek egységét a Kr. előtti első századig tartónak tekinthetjük.

Az a törzs, a mely a mordvinoktól elszakadva a Keleti-tenger partvidékei felé indult, azt a nyelvet beszélte, a melyet a Keleti-tenger melléki finnek: karjalaiak, vepszek, vótok, észtek és livek alapnyelvének nevezhetünk. E nyelvi egység idejében az előző korokhoz képest hatalmas művelődési fejlődés történt a szomszédos népekkel való jóhatású érintkezés következtében.

A balti népekkel való érintkezés tovább tartott; számos kölcsönző került át a balti nyelvekből, a mi kétségtelenül közeli és tartós érintkezés eredménye volt.

Az állattenyésztésre, földmivelésre, lakásra, házberendezésre, öltözködésre stb. stb. vonatkozó szavak egész serege beszél arról a művelődési hatásról, a melyet a balti népek a finnre gyakoroltak. — Azután, hogy a finnségnek a mordvinokkal való közössége és érintkezése végkép megszakadt, de még a baltiakkal való érintkezés tartott, — a finnség új szomszédságra tett szert; a germánok szomszédságára. Ekkor kezdődött el az a hatalmas germán hatás, a mely egészen a legújabb időkig eltartott. A régi germán kölcsönzők száma a keleti-tengeri finn nyelvekben igen nagy, s az életnek csaknem valamennyi ágára kiterjed. Ma is vitás még, hogy mely germán törzsszel voltak érintkezésben az ősfinnek: régebben arról folyt a vita, hogy északi, vagy keleti germánok-e (skandinávok voltak-e, vagy gótok). A régi germán kölcsönzőknek nagy része nem utal határozottan egyetlen germán nyelvre sem, mert a hangalak szerint bármely germán nyelvből származhatnak.

Bizonyos jelek egyenest az ősgermánra utalnak, valamennyi germán nyelvnek közös ősnyelvére (ilyen jel az *e* hangnak megléte a *rengas* = karika, gyűrű szóban; ez esetben t. i. az *e* hang *i*-vé változott már a germán ősnyelvben, időszámításunk első századában; úgyszintén az *o* hang megléte a *f. pelto* = szántóföld, *f. juusto* = sajt, *f. jukko* = buczka, kúp, melyeknek germán megfelelőiben kezdetben *o* volt, de az már elég korán *a*-vá változott). Más ismertetőjelek a gótra utalnak, de még az Ulfilas előtti gót nyelvre, más ismertetőjelek meg a skandináv ősnyelvre. Nyelvi tények szerint a germán hatás kezdete Krisztus születése idején volt. A tulajdonképeni gót hatás Kr. u. az első században vette kezdetét. Az érintkezés valahol a Keleti-tenger partvidékein lehetett; a gótok a Kr. utáni első századokban a Visztulától keletre, a Keleti-tenger partvidékein laktak, Ptolemaeus még a második század közepén is mint ittlakókról beszél róluk. A mikor a gótok innen dél felé húzódtak, a finnek más germán törzsek hatása alá kerültek, keleti vagy északi germánok hatása alá. Az a körülmény, hogy a finn-germán érintkezésnek a germán nyelvjárásokban nem maradt nyoma, azt bizonyítja, hogy a finnekkel érintkezésben volt germán törzsek beolvadtak a finn törzsekbe.

A keleti-tengeri finnek azután szláv befolyás alá kerültek, a mit a nyelvükben található szláv jövevényszavak bizonyítanak. A szláv réteg a legújabb (leg-

régibb réteg a balti, azután következik a germán kölcsönzés) s az előzőkhöz viszonyítva, a legjelentéktelenebb. A legrégebb szláv jövevényszavak úgy Kr. u. a VI. században juthattak át a finnbe, a későbbiek azonban a VIII. századnál régebbiek nem lehetnek.

A finn-germán érintkezések legelső időszakából, Kr. u. az I. századból maradt fenn az első, finnekre vonatkozó följegyzés. Tacitus Germaniájában van az az ismeretes két fejezet (45—46), a melyben elmondja, hogy a finnek nagyon barbárok, piszkosak, szegények; se házieszközeik, se lovuk, se lakásuk; ételük fű, ruházatuk állati bőr, ágyuk a csupasz föld stb. A nyelvi tények ellentmondanak annak a látszatnak, hogy ez a följegyzés a finnekre vonatkozik. De másfelől régen tudott dolog az is, hogy a „fennien“ „fínnien“ névvel régebben általánosan s a norvég nyelvben ma is egy másik finnugor nyelvet beszélő népet neveztek: a lappot, a melyre Tacitus leírása most is ráillik. Ptolemaeus (Kr. u. a II. században) kétféle finnekről emlékezik meg; az egyik finn nép a Visztula vidékén, a másik meg a Skandináv-félsziget északi részén lakott. Tacitus földrajzi meghatározása ráillik a finnek akkori lakóhelyére, de nyilvánvaló, hogy a finnek leírását a Ptolemaeus által is finneknek nevezett lappokról való hallomása után készítette.

A keleti-tengeri finneknek mai lakóhelyeiken való elhelyezkedése kétségkívül nagyon lassan történt és annak se elkezdődése, se befejeződése korát nem lehet megállapítani. A törzsekre való oszlás még természetesen az ősfinn korban, az együttélés korában elkezdődött s ezeknek a törzseknek nyelvjárásai voltak magja a későbbi keleti-tengeri finn nyelveknek. A mai finn nyelveknek egymáshoz való viszonya fogalmat nyújthat ezeknek a törzseknek a finn egység korában megvolt földrajzi elhelyezkedéséről. Először is a mai keleti-tengeri finn nyelvek két főcsoportra oszthatók (melyek között természetesen vannak közvetítő, közbülső nyelvjárások): az egyik csoport a déli-nyugati, melyhez tartozik a liv, észt és vót, a másik csoport az északi-keleti, a melyhez pedig a több nyelvjárásból alakult finn (szuomi), karjalai és vepszä csatlakozik.

A nyugati-déli csoportból a szuomi nyelvjáráshoz a legközelebb a vót áll, de másfelől az észt nyelv is fontos közös nyelvi sajátosságokkal emlékeztet a szuomi délnyugati nyelvjárásaira. Egyezéseket mutat föl a liv is a vepszävel. Ezek alapján a keleti-tengeri finn törzsek földrajzi elhelyezkedését a finn egység korában egy olyan háromszög formájában képzelhetjük el, a melynek csúcsa dél felé irányul. A csúcsban voltak nyugatra a livek, keletre a vepszäk; a háromszög keleti szarján a karjalaiak, a nyugatin az észtek és vótok s az alapon a tulajdonképeni finnek (szuomik), ezektől északra pedig a hámälaiek és kainulaiak, ha ugyan az utóbbi törzs réginek tekintendő. A közösséget legelőbb nyilván a liv törzs bontotta meg, a mely a Duna hosszában, azután ennek torkolatától a tengerpart mentén Livland és Kurland partvidékeire s részben Kurland belső részeire telepedett le. Mikor a németek a XII. század végén s a XIII. elején a livekkel közelebbi érintkezésbe jutottak, a livek jelentős törzs voltak e vidékeken, de lettek közt lakván, később jórészen ellettesedtek. — A vepszäk és karjalaiak északkeleti irányban húzódtak fölfelé s talán együtt értek el a Ladoga vidékére. Nyilván ezen a vidéken következett be köztük a szakadás. A karjalaiak egy része

itt is maradt, — a skandináv mondák már igen régen itt említik őket (Ivar Vidfadmen-ről fönmaradt, hogy a VI. század végén, vagy a VII. század elején Karjala belsejébe behatolt); — más részük a vepszäkkal együtt továbbvonult a mai Finnországba s a Ladoga-tó északi vidékeire. Nagyon kétséges, hogy Nestor a *ves* népnévvel, melynek viselői szerinti a Fehér-tó (Bjelo Ozero) vidékén laktak, a vepszäket akarta-e jelölni. Jordanes „*Thiudos*“ népeve is vonatkozhatnék a vepszäkre (kiket az oroszok ma is *csüdok*nak hívnak), de biztosan állítani ezt sem lehet. — A IX. században azonban a karjalaiak már mindenesetre elértek a Jeges-tengerbe ömlő Dvina torkolatának vidékeire s talán rájuk vonatkoznak a skandinávoknak a *bjarmi*akról szóló történeteik. — A nyugaton és északon lakó törzsek is elhagyták korábbi lakóhelyüket s a tengeren át észak felé vonultak, és pedig a kainulaiak és hámäläiek váltak külön legelőször s azután, utoljára, a finnek (szuomik) szakadtak el az észtektől.

Ügy körülbelül a VIII. századra tehetjük a keleti-tengeri finn törzseknek mai lakóhelyükre való érkezését, ámbár a település még azután is mindenesetre továbbfolyt Finnország és a dvinai Karjala pusztáira.

Az az évezred, a mely a finnsegnak a mordvinoktól való elszakadása óta eltelt, sokat jelentett a nép kulturális fejlődésében. Ez a kor tette a finneket állandó földmivelőkké és letelepültekké. A földmivelésen kívül természetesen állattenyésztéssel is foglalkoztak, sőt vadászattal és halászattal is. Társadalmi berendezkedésük is szilárdabbá vált. Arról persze, hogy időnként vagy helyenként volt-e felettük idegen uralom, vagy túlsúlyra jutott-e egyik vagy másik osztály a többi felett, nincs tudomásunk, de hogy a törzsek szervezete fejlődött, bizonyos. A törzsek vénei voltak békében a bírák, háborúban a vezérek; az ország valamelyesforma kerületekre volt osztva, a melyeket kezdetben a közös áldozatok és a közös áldozatok számára gyűjtött adományok kapesoltak egybe. Bár írni-olvasni még nem tudtak, az irodalom gyökerei, az epikus költészet kezdete a mai runók nyomán az ős-finn korban keresendők.

*

Az ugor nyelvek (vogul, osztják, magyar) közeli rokonságban vannak egymással, a miből következtethetjük, hogy valamint a finn-permi ág nyugati irányban, úgy az ugor ág keleti irányban szűkebb nyelvegységet alkotott már az ős-finnugor korban. A vogulban és osztjában, mint a többi finnugor nyelvekben is, több indoiráni kölesönszó van (pl. vogul *vani* = erdő, ó-ind *vana-* = u. a., vog. *võt*, osztják *vot* = szél, ó-ind *vata-* = u. a., vagy osztj. *pant* = út, ó-ind *panthās*); ezek a mindennapi élet fogalmait fejezik ki s így közelebbi, mélyebb érintkezésekre engednek következtetni. E kölesönszók kétségtelenül nagyon régi időkből valók, bizonyára még abból a korból, a mikor a mai ugor nyelveket megelőző ugor ősnyelv élt, jöllehet a kölesönszók nem maradtak fön mind a három mai ugor nyelvben. Az ugor őshazát az érintkezések az indoiráni népek közelében sejtetik, az obi-ugor népek mai lakóhelyeinél mindenesetre délebbre; de még délebbre kellene helyezni azt a kaukázusiakkal való érintkezések alapján, ha ez az érintkezés nyelvi tényekkel bizonyítható lenne. A föltételezett kölesönszók azonban nagyon kétségesek s nem lehet rámutatni arra a kaukázusi nyelvre, a melyből valók lehetnének. Így az ugor őshazát túlságosan délre nem, de a Volga

hajlásának irányába, az attól keletre fekvő vidékekre helyezhetjük. Figyelmet érdemel itt az a körülmény is, hogy az ugor nyelvekben a lónak és a nyeregnek közös neve van, a miből az következik, hogy az ugorok, a kik nyilván már a finnugor korban ismerték a szelid tehenet és talán a földmivelés elemeit is, most az ugor egység korában a skythák módjára lovasnéppé váltak, a milyenekül a finnugorok közül egyedül a magyarok jelentek meg a történelem színpadán. Az állattenyésztésen kívül bizonyára foglalkoztak vadászattal és halászattal is, de a földmiveléssel csak igen kis mértékben.

A vogulok és osztjások olyan nyelven beszélnek, a melyek tagadhatatlanul az ugorból, — a vogul, osztják, magyar nyelvet megelőzőtt nyelvalakból származtak le. Ha tehát e két nép, a vogul és osztják, az ugor ősműveltségnek részese volt, az ugor kor után csodálatos művelődési hanyatlásnak vált osztályosává; az ugor lovas nép északi vidékekre jutva vadászó-halászó néppé süllyedt s ló helyett a kutya és rénszarvas lett segítő háziállatává. — De van más lehetőség is: hogy a vogulok és osztjások eredetileg másfajú népek voltak, a kik az ugoroktól északra eső vidékeken bolyongtak s azok hatása alá kerülvén, megtanulták nyelvüket. Mindenesetre világos dolog azonban, hogy a voguloknak és osztjásoknak a magyaroktól való elszakadása után az Uraltól nyugatra fekvő az a vidék jutott lakóhelyül, melynek lakosait s olykor magát a vidéket is később *Jugrá*-nak nevezték s a honnan aztán ezek úgy a XIV. században az Ural keleti oldalára húzódtak át.

A magyarok délnek, ill. nyugatnak fordultak. Míg mai hazájukba elértek, érintkezésbe jutottak irániakkal, alánokkal (a mai osszéték őseivel), török népekkel (volgai-bulgár, v. csuvas). A IX. század elején a hatalmas kozár birodalom (Kaspi-tenger, Dnyeper, Fekete-tenger) szomszédságában laknak, s betöréseik ellen a kozárok a Don partján körösdítésekét építenek; s így a magyarok a Dontól keletre vagy délre lakhattak (Ibn Rustah szerint két folyó: nyilván a Don és Kuban között); 837—840 között a Duna balpartján lakó makedóniai szlávok ellen vezetnek rablóhadjáratot. — A szláv szomszédság a magyarok ekkori hazáját a kozár birodalomtól nyugatra sejteti s e szerint a Fekete-tenger melletti ország, a mint a bizanci írók nevezik: Lebedia, a magyarok egyik hosszabb állomása, nem hihető és fogadható el. Bármiként álljon is a dolog, a magyarok a kozárokkal, kikkel kezdetben kemény harcokban állottak, később közelebbi érintkezésbe jutottak; összehozta őket a kelet felől a besenyők részéről fenyegető veszély. A közös véd- és dacszövetség a magyarokat, kiknek eddig még nem volt rendes állami szerveztségük, valami módon a kozár kán uralma alá hajtotta, de a szövetség nem soká tartott, mert a besenyők a magyarokat leverték s elfoglalták országukat. A magyarok ekkor kettészakadtak. Egyik részük kelet felé vonult s Juliánus talán ezek leszármazottainak országát találta meg a XIII. századi Ungaria Magnaban; a másik rész a Dnyeper nyugati oldalára húzódott s itt új hazát alapított: Etelközt (bizanci íróknál Atelkuzu). Ez körülbelül 860 körül lehetett s 862-ben, nyugati irányba hullámvásuk közben mehetett végbe a Lajos német király országa és a Kiev elleni rablóhadjárat. Az ezutáni időkben már a görög és arab történetírók egyre többet tudnak a magyarokról. Böles Leó (a magyarok harcmodjáról), Konstantinos Porphyrogenita (a birodalom kormányzásáról) és Ibn Rustah

elbeszéléseiből megtudjuk, hogy a magyarok sátrokban laktak, lovaikat a folyók partjain legeltették, de foglalkoztak halászattal is, különösen télen. Nagy kiterjedésű szántóföldjeik voltak. Cserekereskedést űztek és pedig olyképen, hogy hadifoglyaikat elvitték a Fekete-tenger partjaihoz s ott eladták görög rabszolgakereskedőknek, a kiktől cserébe görög árukat, bársonyt, gyapjúsövetet stb. kaptak. Életszükségeiteket rablóhadjáratokkal szerezték meg. Fegyvereik voltak a kard, pánccél, nyíl és kopja. Hadseregük 20,000 lovasból állott. — A nép hét törzset számlált, de közös fejedelmük nem volt; nyolczadik törzsül a magyarokhoz csatlakozott a kozárokkal rokon kabar törzs, a mely a kozár uralom elleni szerencsétlen végű lázadás után Eteközbe menekült s a magyarokkal szövetségre lépett. De a kozárok továbbra is óhajtották a magyarok segítségét a közös ellenség, a besenyők ellen s azért a magyarok közt rendezett hadsereget szerveztek, a kik aztán a kozár kán ösztökélésére „kozár szokások és törvények szerint pajzsaikra emelték s fejedelmükké választották Árpádot“. Az így megszervezett magyarságot mások is óhajtották segítőtársul. A kelet-római császár, Bölcs Leó szövetségesül fogadta meg őket Simeon bolgár czár ellen, a kinek földjére (a Duna alsó folyásánál) 893, 894-ben be is törtek, több ütközetben legyőzték őt s bőséges zsákmányt szereztek birtokairól. Simeon azonban békét kötött a császárral, szövetségeseiül megnyerte a besenyőket s véres bosszút állott a magyarokon. Mikor a magyar harcosok távol, hadjáraton voltak, a szövetségesek betörték országukba s az otthonmaradottakat lemészárolták. E súlyos csapás után a magyarok kénytelenek voltak nyugat felé húzódni. Kevés hitelű krónikások azt állítják, hogy a mai hazába való bevonulás az ország északkeleti részén történt. De ha figyelembe vesszük, hogy a magyarok lovasnép voltak, kiknek vándorlás közben szükségük volt nagy legelőkre, széles síkságokra, hol lovaik táplálékot találhattak, s nagy teherkocsi-jaikkal haladni lehetett, valószínűbbnek kell tartanunk, hogy a magyarok, a mint azt már korábban többen is állították, délfelől, a Kárpátok *déli* részén keresztül jöttek be. A bejövétel idejét általában 896-ra szokták tenni, de hihetőbb, hogy az nem egyszerre történt, hanem lassan, csoportonként húzódtak eleink ide.

A magyarok bejövetelére, annak irányára vonatkozó hipotézisét Setälä történeti tényekkel nem támogatja. Így azt tisztán a legelők, széles utak szükségessége alapján nem fogadhatnánk el. De Setälävel, a nyelvtudóssal egyidejűleg Karácsonyi János, a történettudós is ugyannerre az eredményre jutott el.¹ Karácsonyi János történeti források gondos kritikai fölhasználásával a következőképen festi a honfoglalás előzményeit: A magyarok 890-ben Atilközben laktak, de nagy tévedésben él az, a ki azt hiszi, hogy a magyarok főleg a Dnyeszter, Prút és Szeret között éltek, mert ez a terület akkor besenyő ország volt s e folyamok az egyes besenyő törzseket választották el egymástól. Konstantinus Porphyrogenita ezét sorolja föl e folyamokat leírásában. A magyarok a besenyők uralma alatt voltak ugyan, de ebből még nem következik, hogy a magyarok az egész Besenyő-országot lakták. A 839—896 közt felmerülő összes egykorú adatok a magyarokat az Al-Duna mellett Nikápoly-Szilisztria városokkal szemben lakóknak mondják, sőt

¹ Dr. Karácsonyi János: A magyar nemzet történeti joga hazánk területéhez a Kárpátoktól az Adriáig. Nagyvárad, 1916.

Zonaras görög történetíró ezt „Turcas Istrum accolentes“ szavakkal külön is föl-
említi. De meg főleg halászatból szerezvén élelmét akkor a magyar nép, nem
is hihető, hogy tagjai az Al-Duna gazdag halászatát, kivált ott, a Csernavodával
szemben levő nagy mocsarakban ne használták volna ki és így ott ne tanyáz-
tak volna.

Hogy a IX. században Atilkőz határai hol voltak, nem tudni, de az bizo-
nyos, hogy határa lassan-lassan nyugati irányba tolódott s 890-ben az atilkői
magyarok országa már Orsovaig ért. A mai Magyarország területének legnagyobb
része ekkor lakatlan volt, a mint ez Regino prümi apátnak műveiből és Alfréd
angol királynak útleírásából is nyilvánvaló, — egyes kisebb területei pedig a
szomszédos országokhoz tartoztak. Arnulf császár a Duna balpartján levő morva-
szlávok hatalmát meg akarván törni, a magyarokhoz fordult segítségért, a kik
892-ben át is vonultak a magyar Alföldön („a nagy avar pusztaságon“) s keletről
támadták meg a morva-szlávokat, a kik a magyar lovassereggel szemben föld-
váraikkal hathatósan védekeztek. A Garam mellett még most is megvannak rom-
jaikban a bényi és alsó-felső-váradai hatalmas földsánczok, a melyeken a magyarok
nem tudtak áttörni. E hadjárat alkalmával ismerték meg a magyarok a Kárpátok
járható szorosait s a mai Magyarország folyóvizeit, útjait. Az Al-Duna mentéről
csak a mai Orsova, Karánsebes irányában a Cserna, majd a Temes folyók
mentén, odább keletre pedig Nagy-Szeben irányában az Olt völgyéből a Maros
völgyébe átkelve juthattak a nagy magyar Alföldre. Az orsova-karánsebesi úton
akartak 1091-ben a kunok kijutni a nagy magyar Alföldről és 1092-ben ezen
az úton akartak betörni; ez az út szóval a történeti tanuságok szerint járható
volt. A mikor a magyarok 895—896 telén Simeon bolgár czár hadseregétől vere-
séget szenvedtek, hogy a végleges megsemmisülést kikerüljék, menekülni voltak
kénytelenek. S ekkor vált nagy segítségükre, hogy a Kárpátok déli és délkeleti
átjáróit ők már előbből ismerték. Üldöztetve nyugat felé húzódtak és a 892-iki
hadjáratból ismert utakon át az Alföld lakatlan síkságára vergődtek, míg a bese-
nyőket a nagy, előttük ismeretlen hegyek visszatartották.

Világos ebből — írja Karácsonyi —, hogy a honfoglalás útja nem a XIII.
századbeli íróktól megénekelt vereczkei szoros volt; a krónikások ezt II. Géza és
III. Béla orosz hadjáratainak hatása alatt írták s már nem tudták azt, hogy a
magyarok kezdetben főleg az Al-Duna, Maros és Körös mentén laktak. A magyar
nemzet törzsökeit a legrégebb kútforrások Dél-Magyarországon lakóknak tüntetik
föl, a mi nem is képzeltető másként, mert a magyar nemzet, a mint azt Regino
apát is világosan megmondja, főleg halászatból és vadászatból volt kénytelen élel-
met szerezni s az Alföld nagy folyói szolgáltatták a legtöbb halat.

A magyarok mai hazájukba való megtelepülésük után szláv befolyás alá
kerültek s a magyar nyelvben levő szláv kölcsönszavak nagy száma tanúsága
annak a mély művelődési hatásnak, melyet a szlávoknak köszönhetnek. (A magya-
rok őstörténetére vonatkozólag érdekes és alapos tanulmány Szinnyi József:
A magyarság eredete stb. cz. mű. Olcsó könyvtár 1569—1571. sz.)

*

A keleti-tengeri és volgai finn-törzsektől való elszakadásuk után az ú. n.
permi népek: a zürjének és votjakok újabb egységet alakítottak. Ez a nép erős

iráni hatásnak volt kitéve, a mint azt a nyelvükben ma is kimutatható iráni kölcsönszavak (rozs, eke, gyapjú s a társadalmi életre vonatkozó szavak) bizonyítják. Azután törökökkel jutottak érintkezésbe. A zürjében, votjában meglévő török jövevényszavak, mint a magyarban levők is, egy az ó-csuvashoz közeli nyelv-alakra, a volgai bulgárok nyelvére utalnak s így a permiek nyilván a volgai bulgároktól észak felé laktak s földművelés, ipar, de különösen társadalmi berendezkedés tekintetében sokat tanultak tőlük. Hogy mikor kezdődtek az érintkezések a permi nyelv és a bulgár között, nem lehet eldönteni, mert nem tudjuk, hogy a bulgárok mikor kerültek erre a vidékre, de mindenesetre befejeződtek Kr. u. a VIII. században, a mikor a zürjének és votjások különváltak egymástól (ámbár a votjások és bulgárok szomszédsága még ezután is megvolt).

A permiek történetére vonatkozólag egy másik nyom a skandináv forrásokban említett *bjarmar* népnév, valamint az orosz források *perem*, *perm* népneve, a melyek, legalább részben mindenesetre a permi népekre vonatkoztak. A skandináv *bjarmar* elnevezés ugyan a Kantalex (Kannanlahti) s a Dvina torkolata körüli karjalaiakat is jelölhette, de inkább a permiek neve volt, a kiket a skandinávok a Dvina folyó mentén észak felé irányuló kereskedelmi útvonalukról ismerhettek. — A permi népek kultúrájáról bővebb felvilágosításokat adni az archaeologia van hivatva. A finn archaeologusok az északkeleti Oroszországban talált bronz- és vasleleteket *permi* leleteknek nevezik. Ezek között nagyon kevés a bronzkorszakból való, de vaskorszakbeli annál több van; ez utóbbi leletek között nagyon sok az idegen eredetű kereskedelmi áru, de vannak olyanok is, a melyek ott készültek. Ezek a skytha művészet hatását tükröztetik vissza.

A közös permi lakóhelyről, a Kama vidékeiről a zürjének kissé észak felé húzódtak s úgy kb. 1000 körül Kr. u. eljuthattak a Vycsegda és Pecsora vidékeiig.

*

Azután, hogy a keleti-tengeri finn és a volgai népek egysége megszakadt, a cseremiszek is bizonyára elszakadtak a mordvinoktól. Mai tudásunk szerint a *volgai* népek közös *őskoráról* nem igen lehet beszélni. A mordvinok a Volga északi folyásának déli részén, a cseremiszek meg tőlük északra lakhattak, de a cseremiszek továbbra is érintkezésben voltak a permiekkal, mert nyelvük bizonyos sajátosságaival mintegy közvetítő a mordvin és a permi nyelvek között. Déli irányban azonban a volgai népek is érintkezésben voltak iráni népekkel.

A mordvinokról az első történeti adat Jordanes (VI. század) gót történetében maradt fenn, a hol a Hermanarik gót király uralma alá tartozó népek között említve vannak a „Mordens“-ek is; ez az adat Kr. u. a IV. századi állapotra vonatkozik. Azután a mordvinok neve gyakrabban fordul elő; pl. Konstantinus Porphyrogenita „Mordia“-t a besenyők földjétől tíznapi járóföldre fekvőnek írja. Az erzä-mordvinokra vonatkozhatnak a X. századbeli arab történetek *Arthani*, *Erthani*, *Arsaija*, *Arisu* nevei. A mordvinok nevének a történeti forrásokban való megléte azt bizonyítja, hogy a mordvinok jelentékeny nép voltak. Hihetőleg a mordvinság nyugati folytatása volt a *Muroma*-törzs, a melynek neve az orosz krónikákban és helynevekben maradt fenn. A muroma sírleletek sok közösséget mutatnak a keleti-tengeri finn leletekkel.

A mordvinok nyelvében vannak ó-csuvas jövevényszavak, melyeket eddig tüzetesebben senki sem vett vizsgálat alá.

A cseremiszekekről biztos történeti adatok nincsenek. Jordanes elbeszélése szerint a mordensek mellett lakott az *inniscaris* nép, a mely talán a cseremisze név romlott alakja, de ez egyáltalán nem bizonyítható. Azt azonban bizonyosra vehetjük, hogy a velük kapcsolatban említett *merens* nép valamelyes cseremisze-fajta, vagy egyenesen a cseremiszeke *merja* (orosz krónikákban) néven ismert törzse volt. Ez a törzs, melynek kultúrájáról sok régi emlék maradt ránk, az orosz krónikák tudomása szerint a Rostov- és Klescsino-tavak vidékein lakhatott, tehát sokkal nyugatabbra a cseremiszeke mai lakóhelyeinél. A cseremiszeke nyelvében is vannak ó-csuvas jövevényszavak, melyek szintén bizonyára a volgai bulgárból valók, de még ez sincs bebizonyítva.

*

A lappok maradtak a sorban utoljára, mert az ő őstörténetük nagyon talány-szerű. A lappok fajilag nagyon eltérnek a többi finnugor népektől, a miért is valószínű, hogy a lappok kezdetben másfajú népek voltak, a kik finnugor nyelvet vettek át a maguké helyett. Ez bizonyára még a finnugor korban történt, mert a lapp nyelv magából a finnugor ősnnyelvből leszármazó nyelvvalakot őrizett meg. Ez valahogy úgy történhetett, hogy a lappok, még a finnugor korban a finnugor ősnép lakóhelye körül vándorolhatott, annak hatalma alá jutott s nyelvét elsajátította, de kultúráját nem.

A legrégebb megemlékezés róluk a fönebb idézett Tacitus, majd Ptolemaios-féle adat, de mindkettő vonatkozhatik s vonatkozik is a finnekre is. Az első kétségtelenül rájuk vonatkozó följegyzés Prokopiosnál olvasható, a ki (550 körül Kr. u.) *skriþhþinnoinak* írja őket, a mi azt jelenti, hogy „hótalpon járó finn“ (óskand. skrida = hótalpon járni, vadászni); *scritovinni*, *scritobiminek* nevezi őket Paul Varnefrid longobard történetíró is (780 körül).

Kr. születése táján a mai Finnországban laktak s lakóhelyük határai északon, a Skandináv-félsziget szélén s a dvinai Karjala szélén is a tenger volt. Finnország területén jórészt beolvadtak a finnségbe s lakóhelyük déli irányban egyre kisebbedett, mert a délebbre lakók észak felé húzódtak. — Nyelvjárásaik egymástól nagyon különbözőkké váltak, úgy hogy épp úgy tarthatjuk őket külön nyelveknek, mint külön nyelvjárásoknak. De valamennyi lapp nyelvben vannak még a lapp egység korából való régi germán jövevényszavak, a melyek a skandináv ősnnyelvre vezethetők vissza s a melyek kölcsönzésének ideje Kr. u. 400—800 között lehetett. Szavak mellett mély művelődési hatást is nyertek a skandináv népektől; a lappok régi vallását oly mértékben áthatotta a régi skandináv hit, hogy a lappok hitét a régi germánok hitvilágára nézve elsőrangú forrásnak tekinthetjük.

*

Setälä nyelv-palaeontologiai munkája érdekes kísérlet a finnugorság őstörténetének elképzeltetésére. Olyan korokban akar világot gyújtani, a melyekről se történeti források, se a szájhagyomány semmit nem tud, és olyan népekre fényt deríteni, a melyeknek megvoltára néhány szónak s grammatikai sajátosságnak több ma is élő nyelvben való megmaradásán kívül semmi egyéb bizonyítékunk nincsen.

Sajnálattal nélkülözzük művében az urali (finnugor-szamojéd) népre rávilágító bizonyítóanyag, néhány szóegyezés közlését, valamint a későbbi korokra vonatkozó anyagot is. Így, ebben a formában, állításait, következtetéseit csak az érti meg és ellenőrizheti, a ki a finnugor (sőt finnugor és szamojéd) nyelvtudományról hivatásszerűen foglalkozik. Nem nehéz dolog ugyan megkeresni a szóegyezéseket, hiszen Szinnyei József Magyar Nyelvhasznításában (Budapest 1915, 5-ik kiadás) ezek a legnagyobb pontossággal megtalálhatók (általában az ebben a műben összefoglalt nyelvészeti anyag a főalapja a finnugor népek történetére, műveltségére vont következtetéseknek), de kevesebb szkeptikus kétely merülne föl, ha a szerző minden egyes fölvetett régi népalakulatnál legalább egy pár szóegyezést közölt volna, a melyek a következtetéseknek alapul szolgáltak.

De ez inkább csak technikai kérdés. Setälä igen érdekes problémákat old meg s a nyelvészet eredményeinek az őstörténelmi kutatásokban való értékesítésével nagyon hasznos munkát végzett. A Szinnyei-féle „A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége“, a mely nagyon szigorú kritikával készült, nem kalandozik el ily távoli régiókba, nem kísérletezik problémákkal, melyek inkább a képzelőerővel, mint tudományos alapú következtetésekkel oldhatók meg. Setälä a nyelvi egyezésekből évezredekkel ezelőtti állapotokra tekint vissza: — jól tudja, hogy a legősibb korokra vonatkozó gyér adatok nagyon kevésbé megbízhatók, — de az ő feladata ezeknek az adatoknak megvizsgálása s a róluk leolvasható következtetéseknek összefoglalása volt. S ennek a feladatának a legnagyobb elismerésméltó sikerrel felelt meg. Kevés, és különösen a legrégebbi korokra nézve ingadozó pilléreken szép épületet emelt, magasabbat és szélesebbet, mint a Szinnyeié (a magyarság eredete), de arányai szinte beláthatatlanok, s fundamentuma kissé inog. Azonban mai nyelvészeti tudásunk mellett szilárdabbat ennél nem remélhetünk s őszinte elismeréssel adózunk a nagy finn tudósnak, a ki életet öntött a nagyon sovány s nagyon távoli egyezéseket felmutató holt nyelvényekbe. A finnugor nyelveket ért idegen hatások összefoglaló áttekintése s ezek alapján a finnugor népeknek idegenekkel való érintkezése tanulmányának legértékesebb és legelfogadhatóbb eredményei, a melyeket az indogermán és germán őstörténelemmel foglalkozók is támaszul használhatnak nyomozásaikban.

Dr. Trócsányi Zoltán.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Arany „Hamis tanu“-ja.

I.

Adalékok Arany „Hamis tanu“-jának tárgytörténetéhez. Ezen a címen Berze Nagy János az *Ethnographia* idei évfolyamának 132. s köv. lapjain Veckenstedt és Schulenburg vend. mondagyűjteményeinek idevágó néhány adatát közli. Jeles mesekutatónk figyelmét, úgy látszik, elkerülte az „Egyetemes Philológiai Közlöny“ XXIV. évfolyamának 17. s köv. lapjain megjelent, a „Hamis tanu“ tárgytörténetére vonatkozó közleményem, melyben nemcsak Veckenstedt és Schulenburg gyűjteményének említett adataira mutattam rá, hanem a vend. mondákon

kivül egy csomó egyéb, a tárgykörhöz tartozó konkrét párhuzamot is összeállítottam. De elkerülte a cikkkecske írójának figyelmét Riedl Frigyesnek a „Kármán-emlékkönyv“ 160—161. lapjain közölt adaléka is, melyben meggyőzően mutatja ki Arany közvetlen forrását egy, Szabó Károly által az „Új magyar múzeum“ 1850-iki évfolyamában közreadott mondában, úgy hogy ma már nem vagyunk kénytelenek, mint azt Berze Nagy János állítja, Arany szóban forgó költeményének forrását illetőleg csupán találgatásokra szorítkozni. Szóval, s ebbe különösen a mese- és mondavilág óriási területeit kutatóknak bele kell nyugodnia: errare humanum est.

Binder Jenő.

II.

Magyar adalékok Arany „Hamis tanu“-jának mondájához. Az *Ethnographia* ezévi 1—3. füzetében (132—134. l.) Berze Nagy János dr. Veckenstedt E. után több határper-mondát közöl, melyekben előfordul csaknem minden motívum, miket Arany „Hamis tanujá“-ban megtalálhatunk. Arany János forrására vonatkozólag Berze Nagy János határozottan nem foglalt állást. „Hogy honnan ismerte Arany a „Hamis tanu“ mondáját, arra a körülményre való tekintettel, hogy az idevonatkozó konkrét párhuzamok a vend mondákon kívül — tudomásom szerint — ezideig máshonnan nincsenek kimutatva, csak találgatni vagyunk kénytelenek. Valószínű, hogy Arany ezt is a magyar nép ajkáról leste el“, írja Berze.

Berze Nagy Jánosnak ezt a feltevését módunkban van megerősíteni. Arany János a „Hamis tanu“ mondáját a magyar nép, még pedig a körösvidéki magyar nép ajkáról leste el.

Dr. Karácsonyi János Békés vármegye története cz. művében¹ ezt írja Köröstarcsa határáról „Nadány² felől pedig megvédte a határt Juhos István 1728-iki vallomása.

Ez hajdan körözstaresai lakos, ekkor pedig a váradi püspök bárándi ispánja vala. A Gácsérnél *levetette a csizmáját s úgy esküdött meg*, hogy ez a föld a tarcsai határhoz tartozik s az ő vallomása alapján vonták meg újra a határt a Büngösdőtől egész a Mihályhalomig, éppen ott, a hol már 1479 ben volt“. (Békés vármegye jegyzőkönyve III. köt. 135—136. l.) „Csak ezen Juhos Istvánra vonatkozhatik az Arany Jánostól is megénekelt „Vén Márkus“ mondája (A hamis tanu). Ebből az tetszik ki, hogy a mult századbeli tarcsai lakosok nem voltak megalégedve az ő vallomásával, de igazságtalanul“, — írja Karácsonyi.

A Juhos István vallatása azonban logikailag későbbben történhetett, mint a vén Márkusé, mert vele már levettették előbb a csizmát s úgy eskették meg, így akarták megelőzni, hogy a talpa alá ne tegye a szülő faluja földjét. Ő különben is Tarcsa javára esküszik, nem a Ladányéra. Ha egyáltalán igaz a vén Márkus históriája, akkor az inkább az 1479-ik évi határjárás után történhetett, a mikor a tarcsai határból a ladányiak az öreg ladányi illetőségű Márkus hamis esküje alapján kihasítottak egy darabot, melyet aztán 1728-ban Juhos István vallomása után visszabocsátottak a tarcsaiaknak.

¹ II. kötet 1896. 210. l.

² = Körösladány.

Azonban a talpa alá földet rakó „hamis tanu“ az Alföld egyéb pontjain is gyakori alak. Emlékezetből azonban hamarosan csak egyet idézhetek.

A kisújszállási határban van Marjalaka, — a dévaványaiban Eceseg-puszta, hajdan mindkettő virágzó község. Mindkettő a XVII. század végén pusztult el. Marjalaka 1730-ik évi határjárása alkalmával egy öreg tanu az ecsegi születésű Ágoston Gergely azt vallja, hogy atyjától hallotta, hogy mikor még Eceseg és Marjalaka faluk voltak, villongásban állottak egymással a határ felett. Marjalaka javára két igen öreg ember úgy esküdött meg, *hogy talpa alá csizmájába földet tett.* Mikor azonban az esküt letették, *az egyik szörnyet halt, a másik megvakult.*¹

Nincs kizárva, hogy Arany ezt a népmondát is hallhatta, mert ő kisújszállási tanító is volt, Marjalaka pedig ma Kisújszállás határában van s valószínű, hogy a nép ajkán a monda ma is él, bár nem volt alkalmam utána járni.

A „hamis tanu“ Erdélyben is ismeretes. A hunyadmegyei Livádia községnél azt írja Pesty Frigyes helynévbeküldője 1864-ben: „Livadze nevű düllő, mely jelenbe a szomszéd *Borbátvíz* község tulajdona, állítólagosan azon regényes jogalapról fogva, hogy miután a régi villongós időkben ellenség beütése s az akkori vad kor szelleme szerint egészbe felégettett, elpusztított, a tér pusztán parlagon maradt s idők teltevel a tulajdonjog fölött perre került a dolog, melynek következtében egy Borbátvízi hatalmas úrnak, ki midőn a kérdéses helyszínére törvényhatósági bizottmány szállt ki, *lábbeliinek a talpát belülről megrakta földdel* és midőn az eskü részire ítéltetett, megesküdött, hogy azon föld a' melyre ő lépik, az ő udvari allodiális földje s így ezen időtől fogva a megnevezett düllő a Borbátvizek birtokában van mai napig“.²

A barcasági „Rozsnyó a még ma is szép és hatalmas hegytetőn épült vár védelme alatt nagyobb teleppé nőtte ki magát és kirajzolta Keresztényfalvát. Ezek azután elszakadván, földjeiket is követelték a rozsnyóiaktól. Természetesen perre került 1563-ban II. János király alatt a dolog, melyet a rozsnyóiak nyertek meg. De jellemző és érdekes módon.

A határon a rozsnyói küldöttség jól bement a keresztényfalviak földjeire és megesküdött, hogy meg ott is a *rozsnyói földön állanak.* A keresztényfalviak elképpedtek, de a régi időben a hamis eskünek még a vádja is rettenetes volt, tehát nem mertek szólani. Később azután kiderült, hogy a rozsnyóiak sem esküdtek hamisan, mert a *csizmájukba rozsnyói földet tettek* és tényleg azon állottak az eskü alatt, tehát nem hazudtak“.³

Ezek a magyar „hamis tanu“ mondákon feltűnő, hogy nem találjuk meg még azokat a motívumokat sem (isten-i igazságszolgáltatás, a hamisan esküvőnek halála után való szerepeltetése stb.), melyek Aranynál megvannak. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy az itt felsorolt adatokat annak idején hivatalos kezek vagy krónikások vetették papírra s a meseszerű, szívesen látszó részeket egyszerűen elhagyták. Arany János azonban minden-
esetre körösvidéki magyar ember szája után írta meg a „Hamis tanu“-ját.

Dr. Györffy István.

¹ Karczag város levéltára. Határjárási tanuvallatások.

² Pesty Frigyes: Helynevek. Hunyad m. Kézirat. Nemzeti Múzeum könyvtára.

³ Enesei Dorner Béla: Az erdélyi százok mezőgazdasága. Budapest, 1910. 8° 189 l.

III.

A hamis tanu. Dr. Berze Nagy János¹ idevágó cikkében azt hiszi, hogy Arany János költeménye magyar néphagyományon alapulhat. Már Györffy dr. adatai² is kétségtelenné tették azt a feltevést, most azonban módunkban van rámutatni a nyomtatott forrásra, a melyből Arany, minden kétséget kizárólag, költeménye tárgyát merítette. Egyszersmind összeállítok egy pár külföldi párhuzamot, a melyek a joggal feltűnőnek látszó magyar-vend egyezés helyébe az általános európai folklóre jólismert kereteit teszik.³

1. Régen, talán már száz esztendeje is lehet, midőn még a föld bőven volt s az emberek a határokkal nem gondoltak úgy mint most, a körös-ladányiak a tartasai határ egyrésztét magukénak tulajdonítják, miből villongás támadván, törvényre kerül a dolog. Az öreg Márkus volt a ladányiak tanuja, ki is, miután a csizmájába talpa alá előre ladányi földet tett, hogy majd ne hamisan esküdjék, a helyszínére a bírósággal kiment és ott az élő Istenre megesküdött, hogy azon föld, melyen ő áll, körösladányi föld s rettentően átkozza magát, hogyha igazat nem mond, testét a föld ne vegye be, hanem azon örvény nyelje el, a melynek közelében áll s lelke nyugalomát ne találjon. A bíróság ezen eskü szerint csakugyan a ladányiaknak ítélte a földet. Nemsokára azután az öreg Márkus meghalt, temetésére roppant nép gyült össze s az egész szertartás szép renddel végbement; midőn azonban már a koporsót sirbaeresztették és a sírásók a földet rá kezdtek volna hányni, egyerre csak az egész nép csodálatára a koporsó a földből felvetődött s a holttest a koporsóból kizuhanva egyenesen azon örvénynek tartott, hol az öreg életében hamisan esküdjött és ott annak fenekére szállott. Azóta is, kivált holdvilágos éjjelenként, gyakorta látják őt a halászok az örvényből kimerülni, kikhez, minthogy életében is mindég izgáza volt, rendesen e kötődő kérdést szokta intézni: „Oldjak-e vagy kössek?” s ha a tapasztalatlan halászlegény azt találja felelni, oldjon, az egész hálót úgy megbontja, hogy egyetlen szállá változik: kös-sön, a hálót olyan csomóba gomolyítja, hogy soha többé ember ki nem bontja. Ezért nevezik ezt az örvényt Márkus örvényének.⁴

A köröstarcsai születésű Szabó Károly közölte tehát először ezt a lokális explikatív mondat, a mely nyilván a halászok között dívhatott elsősorban, mert „halászregé“-nek nevezi. Az örvényt még Láposörvény néven is ismerik.⁵ Arany

¹ *Berze*: Adalékok Arany „Hamis tanu“-jának tárgytörténetéhez. *Ethnographia*. 1916. 134.

² *Györffy*: Adatok a hamis tanu mondájához. *Ethnographia*. 1916. Ugyanezen számban.

³ Berzétől eltérőleg csak a szűkebb értelemben vett változatokra leszek tekintettel, a melyekben a cipőbe tett föld motívuma szerepel. A hol a Hellwig és Rochholz összeállította mondák eredeti forrásaihoz nem férhettem, az elsődleges forráson kívül a másodlagosait is idézem.

⁴ *Szabó Károly*: A magyar helynevekről. Körös-Tartsa helynevei. Új Magyar Múzeum. Első folyam. 1850/51. 376.

⁵ *U. a.*: u. o. Cikkemet igen rövid idő alatt írtam, és alapjában véve szokott munkámtól kissé távolabbeső tárgykörből. Így történt, hogy nem vettem észre, miszerint Arany költeményének forrását már kimutatta *Riedl Frigyes*: Arany egyik költeményéről.

verse először a Budapesti Visszhangban jelent meg 1852 decz. 12-dikén,¹ tehát rövidesen a népmonda olvasása után íródott és, a mint látjuk, hűségesen megőrizte annak minden mozzanatát.

2. Erdélyinél az 1592. számú közmondás: „czigány módra esküszik“ magyarázata a következő: Szabolcs megyében történt, hogy a határjáráskor az egyik fél tanui megesküdtek, hogy a föld, melyen ők állnak, az ő uroké. Úgyis volt, mert még otthon földet raktak csizmájukba s azon álltak, arra esküdtek. Ez czigányeskü.²

3. Nagysink és Prázsmár között a hegygerince volna a természetes határ, de a nagysinki határ jóval túl van ezen. Ez úgy történt, hogy a határperben egy nagysinki ember földet tett a csizmájába és megesküdött, hogy Nagysink földjén áll. Az Isten megbüntette és mikor hazafelé ment lovastól lezuhant a hídról, a melyet azóta „die böse Brücke“-nek neveznek.³

4. Újváros határa valamikor sokkal nagyobb volt a mainál, mignem egy határperben megesküdött egy barczarozsnyói ember a lelke üdvösségére, hogy barczarozsnyói földön áll. Igaz is volt, hiszen földet tett a csizmájába. „Akkor a rozsnyóiak voltak ravaszabbak, de ma az újvárosiak“ — teszik hozzá a mondáshoz.⁴

5. Fületeke és Szénaverős között húzódik az ördög barázdája (Teufelsfurche). Egy szénaverősi ember földet téve a csizmájába hamisan esküdött; az ördög eke elé fogta és a hol végigszántott az ekével ott húzódik az ördögbarázda.⁵

6. St. Gallen kantonban kalapja alá kanalat tesz, czipőjébe földet, „so wahr der Schöpfer über ihn sei“ a saját földjén áll. A lelke kísért. (Schöpfer = Teremtő és = kanál.)⁶

7. A murii kolostor igényt támasztott a Bütikon községhez tartozó Bärholz erdőre. Már elvesztették volna a pert, de a kolostor ispánja megesküdött, hogy ez a föld mindég az egyházé volt. A csizmáját megtöltötte a kolostor kertjéből vett földdel, a kalapja alá tette a tejmérő kanalat, a melyet a pásztorok „Schöpfer“ vagy „Richter“-nek neveznek és megesküdött, hogy az erdő a kolostoré olyan igazán, mint a hogy ő az Úr földjén áll és hogy „ein Schöpfer und Richter“ van felette. Zöldbe öltözött vadász gyanánt fehér lován ijeszti a favágókat és hatalmas sarkantyús csizmájával csattogva, tüzes korbácsával vagy tüzet okádó szájjal jelenik meg. A jelenés neve Stiefelischreiber.⁷

Kármán Mór-Emlékkönyv. 1897. 160., 161. párhuzamokat pedig csoportosított *Binder Jenő* Párhuzamok Aranyhoz. Egyetemes Philologiai Közlöny. 1900. 17. Mindkettőre dr. *Heller Bernát* volt szíves figyelmemet a korektura elolvasása után felhívni. A Bindernél talált utalásokat már nem dolgozhattam fel; a cikk végén jegyzetben adom azokat, a melyek az én dolgozatomból hiányzanak.

¹ *Arany János*: Összes Munkái 1884. V. Jegyzetek X. lap. Budapesti Visszhang. 1852. II. 621. XII/12.

² *Erdélyi János*: Magyar Közmondások Könyve. 1851. 77.

³ *Fr. Müller*: Siebenbürgische Sagen. 1885. 270.

⁴ *U. a.*: u. o. 270., 271.

⁵ *U. a.*: u. o. 65. Az ördögbarázdához v. ö. *Kozma*: Mythologiai elemek a székely népköltészet és népéletben. 1882. 24. *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. 1868. I. 138., 151., 158. IV. 20.

⁶ *Hellwig*: Weiteres über mystische Zeremonien beim Meineid. Der Gerichtssaal. 1906. 375. *Kuoni*: Sagen des Kantons St. Gallen. 1903. Nr. 339.

⁷ *Rochholz*: Schweizergagen aus dem Aargau. 1856. II. 110., 111.

8. Muri kolostorának ispánja mindig nagy magas szárú csizmát hordott és korbáccsal verte a fáradt munkásokat. Rendszeresen elperelte a környékbeli falvak földjeit a kolostor javára. Stiefelirüternek hívták és 1740 táján élt. „Schimmelreiter“ gyanánt kísért.¹

9. A „Stiefelreiter“ megesküszik „so war sein Schöpfer und Richter über ihm, so wahr steht er auf des Klosters Grund und Boden“. Czipőjében a kolostor kertjének földje volt, sapkája alatt kanál (= Schöpfer) és fésű (= Richter). Alig hogy kimondta, egy kiáltással végsőt vonaglott.²

10. A harminczas évekből való röpirat, évszám és helyjelzés nélkül is adja a Stiefelirüter mondának egy változatát. A Stiefelirüter életében mindig hatalmas csizmákat hordott és fehér lovon járt. Mindenképen csalta a parasztokat és szaporította a kolostor földjét. Luzern-Bietben volt egy darabka föld, a melyért a kolostor a jogos gazdával perben állott. Az ispán kéri, hogy neki ajánlják fel az esküt.

So het er's würlkli augmacht; vor Tag scho ist er vorüse
Vo süm rechte Land goge Herd id'Schueh ine z'hole,
Zwüsche süm Huet und der Hüetgüpf-er het en büm Schwöre nid abgnoh,
Do isch en grosse Löffel drinn gsi, me heisst ne de Schöpfer,
Und no en Strähl, wit zähndet und grob, mesäit em de Richter.

Mikor az esküre kerül a sor, nem veszi le a kalapját.

„Wil er's sust nid möcht erlide-n im Luft wege üblige Hauptflüss“
Het sine Finger den üf und schwört chäch, wie me-n ihms vorsäit
„So wahrhaftig er ob ehm heig sün Schöpfer und Richter
So wahrhaftig seig au das Land, worüf er jetzt stande
Si freieigene Boden und Grund, ohn alles Gefährde“.³

11. Mühletobeli monda a Stiefelirütterről. A talpa alá tett föld és a kalap alá tett kanál (Schöpfer) motivuma.⁴

12. Aegeri község Zug Kantonban. Égre-földre kell esküdni. Talp alá tett föld, kanál és fésű („mit dem mann das Haupthaar richtet“). Halála után hamis esküje helyén, mint „Baumhölzler“ kísértet jár, fehér lovon. Az exorcismus nem fog rajta. Kántorböjt idején mindig hallani kiáltását. Köpönyeget és háromkarimás kalapot hord.⁵

13. Haslithal: Grindelwald község. Föld- és kanálmotívum. Jajgató, nyargaló kísértet. Egy haslithali ember birokra kelt vele.⁶

¹ *Rochholz*: u. o. 111., 112. A csizmába tett földnek csak a névben maradt nyoma. Ugyanígy az u. o. I. 301. adott változatban.

² *U. a.*: u. o. 112., 113. Egyéb motivumokkal komplikálva.

³ *U. a.*: u. o. XXVII—XXIX. l. Lenzburgi tájészolás.

⁴ *Rochholz*: u. o. XXX. *Leonhardi*: Bündner Vierteljahrsschrift. 1849. 195.

⁵ *Meyer-Kronau*: Kt. Schwyz. 184. Schweiz. Merkur 1853. 189. *Reithard*: Sagen der Schweiz. 303. *Lütolf*: Sagen, Bräuche, Legenden aus Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug. 1862. 387., 42., 43. *Rochholz*: i. h. XXX. *Helwig*: i. h. 1906. 376.

⁶ *Wyss*: Berner Oberland. II. 640. *Rochholz*: i. h. XXX. V. ö. még a további változatokat, a melyekben a kanálmotívum részben megvan, de a csizmába tett föld hiányzik. u. o. XXI., XXXII.

14. Linn és Thalheim között vitás volt egy erdő birtoka. A Landvogt esküje (Schöpfer und Richter, Thalheimer Boden) dönti el a pört. Villám sujtja hazamenet az esküszegőt, a ki „Hohop“ kiáltással ijeszti éjjel a vándort.¹

15. Ugyanaz a monda járja Linnben a gättibuchi erdőről. A Landvogt hófehér lován hófehér kutyájával jelenik, folyton a hamis esküformulát mondogatja elakadó szóval.²

16. Trier mellett az erdőben egy elátkozott esküdt kísért, a kit „fekete szellemnek“ hívnak. A közelben lévő Grafenwald azelőtt egy grófé volt, de a hermeskeilik azt mondták, hogy az övék és Grabenwald a neve. Az esküdtek döntötték el a pört, mert megesküdték, hogy a maguk földjén állanak, oly igazán, mint a hogy van felettük Teremtő (Schöpfer). Hogy pedig hamisan ne esküdjenek, pinczéikből hozott földet tettek czipőjükbe és egy merítő kanalat (Schöfer) kalapjaikba. A ki kieszelte ezt a cselt, most büntetésből kísért.³

17. A neuenburgi kolostor mellett Elzászban kereszt jelzi a helyet, a hol a parasztek a hamisan esküvő (föld és kanál) apátot agyonverték.⁴

18. Hellwig, levélbeli közlés nyomán, egy bádeni változatot említ a Schöpfermotivummal.⁵

19. Saastalban, Wallisban a czipőjébe tett földre esküvőből hazajáró lélek lesz.⁶

20. Ugyanígy egy amdeni változatban.⁷

21. Bajorországban, Steinfeldben egy Huymann nevű pásztor földdel a czipőjében és kanállal a pásztorsüveg alatt teszi le a hamis esküt. A „Huymannsstein“ tájkán kísért.⁸

22. Ugyanaz a monda Geisfeldben. A pásztorból „Waldpöpel“ (erdei szellem) lett. Továbbá dr. Bachról Wertachban (kanálmotivum megvan, föld hiányzik), a ki **holta** után fehér lovon jár.⁹

23. Egy ahlshauseni paraszt az ahlshauseni temetőből vett földet tett a talpa alá és úgy esküdött meg, hogy a Tannenholz vitás része nem a seberenieket illeti

ek stäe up Alshüscher ären
dat wil ek den Sebekschen afsweren.

Lólábu ember gyanánt ráül a favágók fájára úgy, hogy alig tudják megmozdítani. Mindig jajgat „o mein Kopf, mein Kopf“.¹⁰

¹ *Rochholz*: II. 116.

² *U. a.*: u. o. II. 117.

³ *N. Hocker*: Sagen von der Mosel. Zeitschrift für deutsche Mythologie. I. 1853. 191.

⁴ *Mone*: Anzeiger. 1834. 145. *Rochholz*: u. o. LIV. *Jeklin*: Volkstümliches aus Graubünden. II. 1876. 179. *Hellwig*: u. o. 376. Elzászból a monda költői feldolgozását említi *Binder*: Párhuzamok Aranyhoz. Egyetemes Philologiai Közöny. 1900. 17. *Reinhard* „Bassledang“ 1877. című verskötetben.

⁵ *Hellwig*: i. h. 376. *Schnetzler*: Badisches Sagenbuch. II. 371. *Rochholz*: LIII.

⁶ *Reber*: Sagen aus dem Saastal in Wallis. Schweizerisches Archiv für Volkskunde. III. 342.

⁷ *Hellwig*: u. o. 374. *Kuoni*: Sagen des Kantons St. Gallen. 1903. Nr. 426.

⁸ *Schöppner*: Bayrisches Sagenbuch. Nr. 973. *Rochholz*: LIII. Huymannoknak vagy Hojemännleinknek a zöldszintí, buffenczeket hányó erdei törpéket nevezik. *U. a.*: u. o.

⁹ *Panzer*: Bayrische Sagen. II. Nr. 160., 161. *Rochholz*: LIII., LIV.

¹⁰ *Schambach und Müller*: Niedersächsische Sagen und Märchen. 1855. 205., 206.

24. Kriebberg valamikor Alshausen birtoka volt, de Hohnstadt a csizmába tett föld cselével elpörölte

ek stâe up Hôaenscher eren
dat wil ek den Alshüschen afsweren.

A „Kriebargskerl“ csak a fatolvajokat bántja.¹

25. Közli *Berze*: Ethn. 1916. 132.²

26. Berzénél u. o.³

27. Lásd *Berze*: u. o. 133.⁴

28. Luknitz urasági erdejében áll egy „Schwursäule“, rajta az évszám: 1748. Egy braunsdorfi paraszt hamis esküjére rájöttek (csizmába tett föld) és arra itéltek, hogy emlékül egy oszlopot állítson. „Nocny jagár“ gyanánt kísért.⁵

29. A granvenitzi bíró schorstetti földön, de talpa alá téve a Gravenitzből hozott rögöt, megesküszik „Ich swäre datt datt mien Acker is, wo ick hier up sta“. Schorstett kénytelen volt lemondani a földről, de egy schorstetti kiszolgált katona vasvillával állotta el az idegenek útját. A föld neve ma is „Striithoow“ a per emlékére, egy részét pedig egy „Hünenbett“ foglalja el.⁶

30. Pohlman, a mellini bíró is evvel a csellel élt. Rájöttek és befalazták. Holta után fehér lovon fej nélkül jelenik meg és cipőjéből folyton rázza ki a kavicsot.⁷

31. Carlsburg és Repzin között az erdőben kísért egy félig férfi-, félig nőalakú vörösruhás lény: „der rote Junge“.⁸ A kinek rossz a lelkiismerete, arra ráugrik és kényszeríti, hogy a repzini határig vigye, mert addig ér a kísértet hatalma. Repzinben volt pásztor és hazai földet téve csizmája alá, mindig carlsburgi legelőre hajtotta a nyáját. Ha felelősségre vonták, megesküdött „er sei auf Repziner Grund und Boden“. Mikor először esküdött hamisan, térdig, másodszorra hónaljig sülyedt a földbe; harmadszorra a föld megnyillott és elnyelte.⁹

32. Redel birtokosa rávett egy öreg embert, hogy redeli földet téve a talpa alá Neu-Sanskow községet megkárosítsa. Büntetésül a lelke nem talál nyugtot. Ott, a hol hamisan esküdött, éjjente feljár és feldönti az útjelző oszlopot.¹⁰

¹ *Schambach und Müller*: u. o. 206.

² *Veckenstedt*: Wendische Sagen, Märchen und abergl. Gebräuche. 1880. 333.

³ *U. a.*: u. o. 333., 334.

⁴ *Schulenburg*: Wendische Volkssagen und Gebräuche. 1880. 185.

⁵ *Schulenburg*: Wendisches Volksthum. 1882. 63.

⁶ *A. Kuhn*: Märkische Sagen und Märchen, 1843. 50—52.

⁷ *Kuhn und Schwartz*: Norddeutsche Sagen. 1848. No. 132., 157., 228. *Rochholz*: i. h. LIII.

⁸ V. ö. a határeltölő lelkének vörös színéhez. *Veckenstedt*: Wendische Sagen, Märchen und abergl. Gebräuche. 1880. 334. Továbbá a hullák vörösre festéséről és vörös halotti ruháról. *Berkusky*: Zur Symbolik der Farben. Z. des Vereins für Volksk. 1913. 254., 262. A lélek vörös színéről *W. Schmidt*: Die Stellung der Pygmäenvölker. 1910. 250. A vörös szín iránt való ellenszenvről *Andree*: Ethnographische Parallelen. Neue Folge.

⁹ *Knoop*: Neue Volkssagen aus Pommern. Blätter für pommersche Volkskunde. 1893. 113.

¹⁰ *Knoop*: Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben aus dem östlichen Hinterpommern. 1885. 134.

33. Rostock kerületben a volkeshageniek szerzik meg a czipőbe tett föld révén a vitás erdőt. Az öreg ember, a ki a hamis esküt tette, ma is hazajár „Scheidengänger“ gyanánt ósdi szabású ruhájában. A ki találkozik vele, megbetegszik.¹

34. Tüzen és Poischendorf födesurai körülbelül száz év előtt a határ miatt viszályba keveredtek. A poischendorfi pásztor czipőjébe földet tett és úgy esküdött meg. Éjjel a határ tájékán kísért és azt kiabálja: „Itt az igazi határ“.²

35. Egy semmerini paraszt homokot tett a czipőjébe a perdöntő eskünél, messze túlment a határon és megesküdött, hogy semmerini földön áll. A dadowiak visszalökték, a semmeriniek megint előre, azért olyan girbe-görbe ott a határ.³ Egy dadowi agyon akarta verni, de mielőtt még érhetne volna az ütés, a hamis tanu holtan roskadt össze. „Scheidengänger“ gyanánt kísért „Hier ist die Scheide“ kiáltással.⁴

36. Liepen és Hallalit között folyt a per. A hallaliti helytartó földet tett a czipőjébe és megesküdött „Ik ga up min Herrn sin Grund und Bodd'n“. Mikor a czipőjét újból fel akarta venni, föld helyett vérrel volt tele, őt meg a guta ütötte. Holta után „Hir geit de richtig Scheid“ kiáltással járja a határt.⁵

37. Hinrichtsberg és Sietow közötti per, körülbelül száz év előtt. Csel és kísértetjárás, mint fentebb.⁶

38. Per Nossentin és a kolostor között. Scheidegänger mint fentebb. Kiáltása „Hin, her!“.⁷

39. Thurowiak csapják be a rödlinieket. A talpa alá vett földre esküvő kiáltása „Ide gyertek, itt a határ“.⁸

40. Albersdorf és Röst között „Feuerkerl“ gyanánt jár-kelel egy ember, a ki földet téve a talpa alá, hamisan esküdött.⁹

41. Ugyanevvel a esellel élt egy angelni nemes egy erdőért folyó perben.¹⁰

42. Három spandeti ember földet tett a faczipőbe az eskünél, mindhárom kísért.¹¹

43. Jordkirch mellett három paraszt tüzes lelkét látni, a kik a szomszéd földjét fenti módon nyerték el.¹²

¹ K. Bartsch: Sagen, Märchen und Gebräuche aus Mecklenburg. 1880. II. 477.
V. ö. L. Frahm: Die Scheidenrufer. Urquell. 1891. II. 202.

² Bartsch: u. o. I. 201.

³ V. ö. Grimm: Deutsche Sagen. I. 286. szám.

⁴ Bartsch: u. o. 201.

⁵ Bartsch: i. h. 203.

⁶ U. a.: u. o. 203., 204.

⁷ U. a.: 205.

⁸ U. a.: 205., 206.

⁹ N. Krause: Der Eid im Volksleben. Am Urquell. 1892. III. 303.

¹⁰ N. Krause: u. o.

¹¹ N. Krause: u. o.

¹² N. Krause: i. h. Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder von Schleswig-Holstein und Lauenburg. 1845. 188., 599. A lidérezek vagy tüzes lelkek rendszerint a határvölgyek eltolásáért bűnhődnek; de a két téma belső rokonsága az átmenetet érthetővé teszi. V. ö. Gönczi: Göcsej. 1914. 172. Istvánffy: Adatok a palóc nép babonáihoz. Ethn. 1892. 354., 355., 359. Ipolyi: Magyar Mythologia. 1854. 361., 362. Berze: Babonák, babonás alakok és szokások Besenyőtelken. Ethn. 1910. 29. Nagy József: Bács megyei mesék és

44. Dániában az uraság inasa a czipőjébe tett homokon kívül még a kalapja alá a saját fájáról vett leveleket tesz és megesküszik, hogy az uraság földjén, az ő fának lombja alatt áll. Holta után a szolga nem talál nyugtot a sirban és a lelke jajgatva ismétli „jaj, jaj jogtalanul lett a határ a palstrupi „Rittergut“ tulajdona“. ¹ Ez a változat a schweizi mondákra emlékeztet.

45. Két asszony állott perben a broi templommal (Pottland, Svédország) egy darab szántóföld miatt. Földet tettek a czipőjükbe és úgy esküdtek meg „dass sie auf ihrer eigenen Erde ständen“. Alig hagyta el a szó ajkukat, kővé váltak. Két különös formájú szikla ma is látható a templom közelében. ²

46. Más svéd változat szerint két perlekedő fél közül az egyik megvesztegetett két tanut, hogy az ismert módon nyerje meg számára a pert. Hazafelé menet fáradtak voltak, bementek pihenni egy barlangba, egy kicsit elaludtak és azután mentek tovább. Kitiűnt, hogy háromszáz évig aludtak, megvallották bűnüket és porrá válva összeestek. ³

47. A harmadik svéd változatban a vitás erdő elsüllyed és mocsár támad a helyén. ⁴

48. Norvég monda szerint egy vénasszony földet tett faczipőjébe és úgy esküdött hamisan, de a kő, a melyen helyet foglalt, széjjelrepedt és azóta úgy-maradt. Minden arrajáró egy kavicsot dob a helyre. ⁵

49. Az izlandi változatban nem éri büntetés a csellel élőt. ⁶

50. A következő mondák annyiban térnek el az eddigiektől, hogy nem magán-emberek vagy községek vitatják bennük a határ igazságos elosztását, hanem országok és királyok élnek a vén Márkus cselével. A cleveni grófság termékeny

népmondák. Ethn. 1898. 135. *Langer*: Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen. VI. 1906. 177. Sagen aus dem deutschen Osten. *Knoop*: Volkssagen, Erzählungen etc. aus dem östl. Hinterpommern. 1885. 134. *John*: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. 1905. 179., 180. *Wuttke*: Volksaberglaube. 1900. 475—478., 482. *Vernaleken*: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859. 273. *Kühnau*: Schlesische Sagen. I. 1910. 332—337., 421., 426., 427. *Rochholz*: Schweizer sagen aus dem Aargau. 1856. II. 74—87. *Veckenstedt*: Wendische Sagen. 1880. 332—335. *Graber*: Sagen aus Kärnten. 1914. 171., 172. *F. Rank*: Die deutschen Volkssagen. 1910. 46., 49., 56. *Grimm*: Deutsche Sagen. I. 299—303. (G. Müller kiadása) 283—287. szám.

¹ *Feilberg*: Der Eid im Volksleben. Urquell. III. 1892. 188. Schweizen és a közvetlenül hozzá csatlakozó délnémet változatokon kívül a kanálmotívumot Lausitzban is kimutatja *Binder*: Párhuzamok Aranyhoz. Egyetemes Philologiai Közlöny. 1900. 17. *Haupt*: Sagenbuch der Lausitz, 1862. 329.

² *B. Kahle*: Aus dem schwedischen Volksglauben. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1900. 202.

³ *Feilberg*: Der Eid im Volksleben. Urquell. 1892. III. 188. Idézi *Wigström*-öt: Folkdiktning. 1880. II. 101. I. 159. A Rip van Winkle-motívumról legkimerítőbben *E. S. Hartland*: The Science of Fairy Tales. 1891. 161—255.

⁴ *Kahle*: Aus dem schwedischen Volksglauben. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1900. 202., 203.

⁵ *Feilberg*: Der Eid im Volksleben. Urquell. III. 188. Idézi a következőket; *Kristensen*: Folkeminder. III. 147. *Daas*: Norske Bygdesagn. 1882. I. 87., 184. *Arnason*: Thjodsögur. II. 41. A kódobáláshoz lásd egyelőre. *F. Liebrecht*: Zur Volkskunde. 1879. 267—284.

⁶ *Hellwig*: Mystische Zeremonien beim Meineid, Gerichtssaal. 1905. 91. *K. Maurer*: Isländische Volkssagen. 1860. 213.

völgyeit már régóta egyesíteni akarták a schweizi Bunddal, mikor a lombardiaiak megvesztegettek egy cleveni embert, hogy vigyen haza egy zsák lombardiai földet, üljön reá és esküdjék meg, hogy nem schweizi, hanem lombardiai földön ül.¹

51. Lajos thüringiai gróf, melléknevével „der Spinger“, a vad nyomában eljutott a Hörselhegyig Niedereisenach mellett. A hegy nagyon megtetszett neki és éjjel kosárszám czipelte népével a maga országának földjét a hegyre, úgy hogy egészen elborította vele. Most erőszakkal építtetni kezdte rajta a várát és mikor Frankenstein urai a birodalmi gyűléshez fordultak, tizenkét lovaggal együtt, a kik kardjukat a földbe szúrják, megesküsznek, hogy a gróf a magáén épít, olyan földön, a mely ősidők óta Thüringia uralma alá tartozik. A régen várt várát Wartburgnak nevezte el.²

52. Kristóf herezeg idejében (1537—1592.) Dutzow és Gadebusch urai viszályba elegyedtek a határ miatt. Az utóbbiak rábírtak egy öreg embert, hogy földdel a czipőjében jó mélyen menjen be a dutzowi határba és esküdjék meg, hogy talpa nem érintett mást mint meklenburgi földet. De Dutzow ura, Lützwow, sejtve a cselt, leszúrta a hamis tanut és elmenekült. Azóta a határ tájékán kísértet jár, némelyek szerint a hamis tanu, mások szerint Lützwow lelke kísért, a ki szintén sokszor tolta odébb a határjelző követ.³

53. A „Kaiserchronik“ (ed. Diemer 321. v. 11. Cod. pal. 361., 63 b) szerint, mikor Konstantin a birodalom fővárosát Rómából Byzantiumba teszi át, meghagyja a kamarásoknak a következőt:

„er hiez sie in einem wert varn,
und hiez den schiere betragen
mit rômesker molten,
alse sie darnâh sweren solden,
daz die helede guoten
uffe rômesker erde stuonden.“⁴

54. A bevándorló szászok egy szász ifjú révén drága pénzen egy ölbe (Rockschoß) való földet vesznek a thüringiaiaktól, vékony rétegben elszórják egy nagy darab földön, a melyet azután mint jogos tulajdonukat megoltalmaznak a thüringiaiak ellen.⁵

55. Mikor Abraha kezébe keríti a Yemen felett való uralmat, az abbeszi-

¹ *Escher*: Die Schweiz. 1851. 257. *Rochholz*: i. h. XXXII.

² *Grimm*: Deutsche Sagen. II. 267., 268. Nr. 597.

³ *K. Bartsch*: Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg. I. 1879. 202., 203. A monda polemizáló hajlama, hogy t. i. kiki *amazokra* tolja az eskü szegést, szembezőkő. A határkövek eltolása és a hamis eskü egyenértékű bűnök.

⁴ *Hellwig*: Weiteres. 1905. 378. *Rochholz*: XLIX. *Grimm*: Deutsche Rechtsaltertümer. 1828. 90.

⁵ *Grimm*: Deutsche Rechtsaltertümer. 1828. 89. A *cselből* és *aránytalan áron* vett föld a *honfoglalás* és a *cselt követő háború* motívumai bizonyos tekintetben a magyar monda mellé állítják ezt a változatot. *Rochholz*: (u. o. XLIX.) figyelmét nem kerülte el az analogia. Idesorolhatók még az u. o. idézett mondák, nevezetesen az *északafrikai Kyrene* alapításáról szóló, a hol a honfoglalás joga a lokális isten (Triton) adta röghöz fűződik (Pindaros 4. Pyth. 60.). *Ipolyi*: Magyar Mythologia. 1854. 210. V. ö. *Heller*: A fehér ló mondájának egy arab párdarabja. Ethn. Jelen számban.

niai negus megesküszik, hogy nem nyugszik, míg lábbal nem tapodta Yemen földjét és nem vágta le mostani urának hajfürtjét. (A rabszolgaság szimboluma.) Abraha később megengeszteli a negust és levágott haját meg egy zsák yemeni földet küld neki, hogy ily módon tegyen eleget esküjének.¹

Az utóbbi változatoktól eltekintve, formailag meglehetősen egyöntetű mondatípussal van dolgunk. Külön csoportba foglalhatjuk a 6—17., 21., 22. mondák, a melyeknél a második motivumban (kanál és fésű) való egyezés az elbeszélés formájában való vándorlást és a svájci eredet igen valószínűvé teszik. A többiekre mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a mint *Györfly dr.* kétségtelenül igazolta, valószínű események szolgálták a mindenütt identikus kiindulópontot. A Kaukázusban gyakori dolog, hogy a mikor bíró, a tanúk és a peres felek kimennek a vitás földre, a tanúk megesküsznek, hogy N. N. földjén állanak, mivel előzőleg abból a földből vettek talp alá valót.² Valószínű, hogy maga az ötlet járt szájról szájra a középkorban és azután mindenütt akadt, a ki megvalósította, a miből ismét mindenütt nagyjából hasonló mondák keletkeztek. E mellett szól a hamis tanu büntetésének sokfélesége. Mindenütt hazajár, de mindenütt más-más, lokálisan színezett formában, mint kísértet (6., 8., 9., 10., 11., 19., 42., 52.), mint tüzetokádó (7.), tüzes (43.), kísértet vagy lidércz (40.), mint „holo“-ot kiáltó (14.), jajgató (44.), vagy jajgató, lólábu (23.) kísértet, mint bizonyos meghatározott fajtájú kísértet például „Kriebargskerl“, a ki a fatolvajt bántja (24.), „Scheiden-gänger“ (33—39.). A dühös vadász is szerepel (28.), továbbá a vele azonos vagy rokon kísértetek, mint a köpönyeges, háromkarimás kalapú kísértet (12.), a jajgató lovasszellem (13.), a hófehér lovon, hófehér kutyával járó lélek (15.) és a fejetlen lovas (30.). Kövekhez vagy oszlopokhoz fűződnek a 25., 27., 29., 45-ös változatok.³ Örvényhez egy magyar (1.) és mocsárhoz egy svéd változat (17.).⁴ A lélekből démonná fejlett lények közül való a két bajor erdei szellem (21., 22.) és a vén Márkus, a kinek legközelebbi rokona a szegedi „holt ember“. Ha a halászok hálója megakad a vízben, a holt ember azt kiáltja „oldjam-e vagy kössem“-et, ha azt mondják oldjad, elereszti a hálót, de mind kioldja a csomóit⁵ s különben a monda távolabbi rokonai is ugyanazokat a kísértet-típusokat szerepeltetik, a mi a lehetőségek korlátolt száma folytán egészen természetes.⁶ Roch-

¹ *J. Pedersen*: Der Eid bei den Semiten. 1914. 193.

² *Hellwig*: Weiteres. 1906. 377. *Löwenstimm*: Eid und Zeugnispflicht nach den Ansichten des Volkes. Archiv für Kriminalanthropologie. 1901. 194.

³ Dániában a nép az erraticus sziklákat kővé vált hamis tanuknak tartja. *Feilberg*: Der Eid im Volksleben. Urquell. III. 188.

⁴ V. ö. még *Verkenstedt*: Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche. 1880. 394. *L. Frahm*: Die Scheidenrufer. Urquell. II. 1891. 203.

⁵ *Kálmány Lajos*: A magyar halászok vízi ellenségei. Ethn. 1895. 103. V. ö. a vízbefulladásokról, a kik vizidémonná változnak. *Holmberg*: Die Wassergottheiten der finnisch-ugrischen Völker. 1913. 225. A víz minden tisztátlan dolgot kivet. *J. W. Wolf*: Beiträge zur deutschen Mythologie. 1857. II. 370. *Müller*: Siebenbürgische Sagen. 1885. 184. Vezeklő lelkek a hullámokon pld. *P. Sebillot*: Légendes, croyances et superstitions de la Mer. 1886. I. 165. *A. le Braz*: La Légende de la Mort. 1902. II, 8. 9.

⁶ V. ö. *Wuttke*: Der deutsche Volksaberglaube. 1900. 218. *Strackerjan*: Aberglauben und Sagen aus dem Herzogtum Oldenburg. 1909. I. 218., 237., 238., 244., 268. *Schulenburg*: Wendisches Volksthum. 1882. 84. *Berze*: i. h. *John*: Sitte, Brauch und

holz,¹ Hellwig² és Ipolyi³ messzeágazó magyarázatait bizonytalanoknak és feleslegeseknek tartom. A „sülyedjek el, ha nem igaz“ átokformáról és a földből való kivettetésről más kapcsolatban lesz még szó.

Dr. Róheim Géza.

NÉPKÖLTÉSZELET ÉS NÉPZENE.

Régi karácsonyi énekek.

1911-ben a nyitramegyei Menyhe községben megtudtam, hogy még úgy ötven esztendő előtt, a karácsonyi templomozás vigabb volt mint manapság. Különösen az éjféli mise alatt szokás volt néhány olyan nóta, a melyenre „táncolni is lehetett volna“. A hogy pedig az akkori kántor megeresztette hozzá az orgonát: tisztára úgy szólt, mint a dúda.

A nótákból már csak egyet találtam életben, az itt közölt 1. számút. Folytattam a nyomozást, mert templomba került misztériumot sejtettem a dolog mögött.⁴ Ebből ugyan nem találtam semmit. De előkerült három kézirat, kótás füzet, közvallomás szerint annak a bizonyos kántornak a kezeirása. Kőszegi József szalakuszi kántortanító őrizte őket s az ő szivességéből foglalkozhattam velök.

Egyik füzet karácsonyi énekeket is tartalmaz, azok némelyikén betlehemes nyomok mutatkoznak.⁵

Volksglaube im deutschen Westböhmen. 1905. 179., 180. *E. John*: Aberglaube, Sitte und Brauch im sächsischen Erzgebirge. 1909. 30. V. ö. még a tágabb értelemben vett témához az idézettek kivül *H. Frischbier*: Der Eid im Volksleben. Urquell. II. 58. (Keletporoszország.) *H. Volksmann*: u. o. 120. (Schleswig-Holstein.) *F. S. Krauss*: u. o. 142. (Montenegro és Herzegovina.) *R. F. Kaindl*: u. o. 174. és Urquell IV. 260. (ruthének és huzulok.) *F. S. Krauss*: Urquell. III. 340 (Bosznia.). *Hellwig*: Mystische Meineidzeremonien. Archiv für Religionswissenschaft. XII. 46—67. *R. Lasch*: Der Eid. 1908. *Westermarck*: Origin and Development of the Moral Ideas. 1908. II. 715.

¹ *Rochholz*: i. h. XXXII—LXI., 307.

² *Hellwig*: Meineid. Gerichtssaal. 1905. 92., 93. *U. a.*: Weiteres. u. o. 1906. 378. *Hellwig* szerint eredetileg az ilyen betűszerinti eskü nem ment hamis eskü számba és a monda az ez ellen való állásfoglalást tükrözi. Ez valószínűleg helyes. *Binder*: Párhuzamok. Egy. Phil. Közl. 1900. 19., 20. azokat a változatokat, a melyekben a hamisan esküvő nem bünhődik romlott, *Hellwig* épp ellenkezőleg, az eredeti formához közelálló változatoknak tartja. Ha az én hypothesem helyes, hogy maga a esel vándorolt és nem a monda (kivéve ott, a hol a kanálmotívum is megvan), akkor ez a kérdés elesik. *Binder* cikkéből ideiktatom még azokat az utalásokat, a melyeket már nem tudtam feldolgozni. Ezek: *Zimmern-Kronika*. IV. 194. *S. Brant*: Fabulae. Basel. 1501. 93b, 5; *V. Kirschhof*: Wendunmuth. VI. 251. (Oesterley) *G. P. Memel*: Neuvermehrte Lustige Gesellschaft. 145. sz. *Haupt*: Sagenbuch der Lausitz. 1862 329. *Gander*: Niederlausitzer Volkssagen. 1894. 227. *Meier*: Deutsche Sagen aus Schwaben. 1852. I. 139., 148. *C. Kohlrusch*: Schweizerisches Sagenbuch. 1854. 42. Ezenfelül még utalások a „Schwank“-irodalomra.

³ *Ipolyi*: Magyar Mythologia. 1854. 210., 211.

⁴ L. Dr. Sebestyén Gy. Dunántúli Gyűjtés 519. 1.

⁵ A haránt negyedrészt füzetek 48—48—24 lapnyi terjedelemben, együtt 112 egyh. éneket tartalmaznak, közte 58-nak kótáját is, szopránkulcsban, elég olvashatóan írva.

Már a Karácsonyi Kyrie sem marad meg a szokott egyházi mederben:

<p>1. Kirie¹ Elejson,
Kirie Elejson,
Elejson,
Kirie Elejson,
Kirie Elejson,
Elejson.</p>	<p>4. Szomszéd mi(t) Történt,
gondoltam hogy ég
egészlen.
Oly világos volt
Ugy mint lázatt ott
Mint viradott.²</p>
2. Christe Elejson (stb, mint az első vers).	
<p>3. Szomszéd most Halgas,
Most uj hirt hallasz,
éjfélkor,
Angyal mitt Jelent
Isten Ember lett
Éjfélkor.</p>	<p>5. Erre megéjedtem²
Égre Tekéntem³
ott láttam
Mennyei Sereg
Montak szép Notátt
Kirie.</p>

Sajnálunk kellene, hogy éppen ennek nincs kótája, ha nem volna szinte bizonyos, hogy a „Mennyből az angyal lejött hozzátok pásztorok“ ismert dallamára énekelték, melynek ugyanez a — különös és szokatlan — ritmusa: 5, 5, 3; 5, 5, 3 szótag.

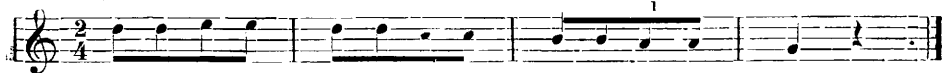
A Kyrie után következő Gloria, Credo is vig tánczosnóták, az utóbbiében az országszerte elterjedt „Kána-menyegző“ dallamára ismerünk. Legérdekesebbek azonban az „Offertoriumra“ és „Fell Mutatás után“-ra való énekek.

A falubeli öregek egybehangzó vallomása szerint a bennök előforduló személynevek viselői *valóban éltek*, közülök egyikre-másikra maig is emlékeznek. Így *Varga Gergely* menyhei bíró volt, s egy nevezetes szép bunda birtokosa. *Hangostár* híres dudás volt abban az időben, a többi hangszerre szólított ember állítólag szintén játszott az illető hangszeren. Csiris, Peti Ferkó, Handro, és mindazok, a kikkel bárányt, kecskét, juhot vitet az ének — tettenért *birkatolvajok* voltak. Az ő nyilvános megszegyenítésük úgylátszik egyik főérdekessége volt az éjféli misének. Erre vonatkozik az első dallamhoz tartozó töredékes versszak, a melyet csak szájhagyomány tartott fenn.

Hogy az említett személyek csakugyan éltek, támogatni látszik a kézirat egy sajátosága is: némelyik név keresztül van húzva, föléje, melléje pedig, más tintával vagy czeruzával, más név van írva. Esztendők multával személyváltozás történhetett a birkatolvajok meg a zenészek sorában.

Az előforduló tót nevek magyarázata az, hogy Menyhén nincs plébánia, hanem a szomszéd Szalakuszhoz tartozik mint filia. Szalakusz pedig úri birtok, emberemlékezet óta tót zsellérek lakják. A dudások, furulyások pedig nagyrészt az odaváló juhász- és pásztorfélék közül kerültek ki.

1.
(„Offertoriumra.“)

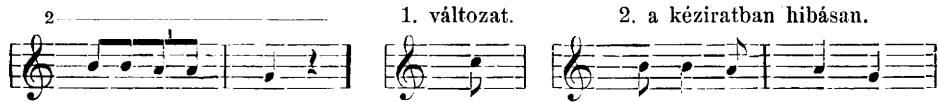
1. Ki - tso - da az ki olly Na-gyon ki - ált fö - löt - tünk
Mind azt mond-gya Bet - le-hem-ben ha-mar fi - jef - sünk.

¹ olv. kirje. — ² Egy szótaggal több.

³ Tekéntetem? akkor itt is aprózódna egy dallamhang.

Hogy kis Jé - zus szü - le - tett A - ján - dé - kot vi - gyünk né - ki
Né - künk Úd - vő zé - tünk lett

's i - mád - juk ö - tett.¹

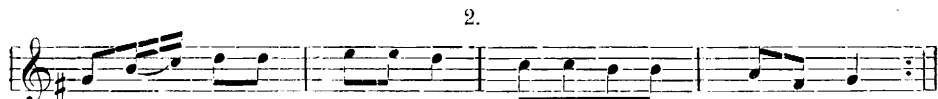
2. Vargha Geezi kelly fell hamar vesd rád a' bundatt.²
Te Hangostár³ derekafsan fujd meg a' dudad,
Hogy ha mostan aluszik,
Szénán fekvén nyugoszik,
Te Filipko fog Hegedütt, Húz meg szép Notatt.

3. Csiris Janko fog egy juhót vesd a' Nyakadba,
Zsácsik Janko darab turott kösd a' hatadra,
Handro Josko⁴ egy kecskét,
Juhafz Kacsko Tejcskét,
Hricsár kely fell, mit alufzol, hozzal mézeesket.

4. Peti Ferko holl mulatál. Nyuz meg egy Barányt,
Sasko fiúfisen a' valladra vesd a' Kaczaganyt.
Gabor Tele csobollyot,
Getzi hoz Makos Kalacs.
te meg Dobos Nyujes a' mellet egész Szalonat.

Színhagyomány még ezt a töredékes strófát tartotta fenn (a dallam 2. felére):

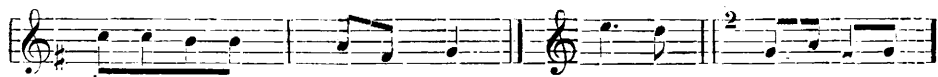
Tik legények utána, kurjongassatok rája:
me-e-e, e-e-e, be-e-e-e.

1. No - sza paj - tás kel - lyünk fel, néz az ég - re mi - nő Jell.
Hal - lod é az é - nek - lést, min - den - fe - lől a' Zen - gést.

Va - la - mi lesz eb - ből. Ed - dig sen - ki nem lát - ta
Mert ezt so - h(a) töb - ből

Es ezt nem is hal - lot - ta.⁵

¹ A „nóta-annektálás“ — hogy enyhén szóljunk — ügylátszik az istenes fajtában is divat, nemcsak a világiban. A fenti dallam egy „Szent karácsony“ cz., pár év előtt megjelent egyházi-zene-kiadványban mint Litkey Menyhért műve szerepel. Az a néhány hang, a mit rajta Litkey változtatott, még nem ad szerzői jogot. Csak azért sem szerezhette Litkey ezt a dallamot, mert lényegtelen eltérésekkel Horváth Ádám kéziratgyűjteményében már 1814-ből megvan. (L. 132. számát.)

² Ma: „vedd rád a bundád.“ — ³ Áthúzva és fölé írva: „Geszen Josko“.

⁴ Áthúzva, fölé két más név írva: Manuch Josko és Keszer (Keszek?) Janko.

⁵ Kézirat: halodtal.

2. Még mi szólunk¹ egy mafsal,
Angyal nagy kialtással.
Végan mondja ő nekünk,
Hogy minnyájan örvendgyünk.
Mert a' Jézus született,
Mi üdvözítünk lett.
Betlehemben mennyetek,
ott ötött fell lelitek.
3. Tèhat Janko rakj Tüzett,
foraly csak hamar Tejet,
Mézett vajjat tegy bele,
Ugy elegszik meg vele.
Majd eszik belölle,
fell melegszik tìle,
Indullyunk hát csak frissen,
hínak bennünk erőlsen.
4. Hozd el Dobos (a) dudát
's Fújjal néki szép Notatt.
Vigasztallyuk Szent Annyat,
Mint fogadott Dajkajat.
Mondjuk néki Ditsófseg,
neki és² Tifztefsék.
Sajttott is tégy Szűr ujba,
Egy jó Bárány Nyakadba.
5. Ha pedig fell találjuk,
ajándékinkat³ adjuk.
és minnyáján Imádjuk,
Istenünknek ött valjuk,
H(a) fázik Bundankkal,
Takarjuk ruhánkkal.
's talán kedvét találjuk,
ha Dudakát meg fújjuk.
6. Tèhat Dobos fújj Notat,
ne sajnalljad nagy szajat.
Hresar Janko inekely,
és te Jesko Hegedüly,
- Itt van ami Urunk,
a' kitt régen vártunk,
Ne sirjon a' Jafzolyban,
e' rongyos Istaloban.

3.

1. Hal - lod Paj - tas An - gya - lok é - ne - köl - nek
Ujj hér - mon - das, Hogy Me - szi - ás szü - le - tett,

Pá(z)-to - rok - nak hér - det - nek. A - mi ö - rö - münk - re,
Ki meg jö - ven - döl - te - tett.⁴

A - mi Ö - rö - münk - re.

2. Kovacs Marezi fog czimbalmot,⁵
Ès Hangostár⁶ fog Dudadot,
Hresar⁷ a' furugladot,
Zsacsik Janko egy Juhot.
Csires Juhasz hoz Turott
Pajtasom jól mondod⁸
hejj bizony jól⁹ mondod.⁸
3. Ammen kik ide gyültetek,
Engedgye kifs Jézus néktek¹⁰
Hogy ezen énepeket
Végan ell tölthetsétek,
Ès fris jó egéfségben
Az Isten dicsérjétek,
Mind örökkön Amen
Mind örökkön Amen.

Kodály Zoltán.

¹ Kézirat: szolnakk. — ² Kézirat: é. — ³ Kézirat: ajankékinkat.⁴ A kéziratban íráshiba: jövendöltetek. — ⁵ A kéziratban íráshiba: czimbalot. —⁶ Áthúzva, fölé írva: Jeszen Janko. — ⁷ Áthúzva, fölé írva: Gaal István. — ⁸ A kéziratban: mondott. — ⁹ A kéziratban: Joj. — ¹⁰ Egy sorral több; a két első ütem ismétlődik? Mivel az ének ma már nem él, ezt nem lehetett tisztázni. A kéziratban d² a záróhang.

A kurucz dalok forrásairól.

V.

A Balogh Ádám nótájának zenei hitelessége.

Mikor Riedl Frigyes 1913-ban tíz kurucz balladás versre elszetve ráfogta, hogy azok nem a véres, könnyes kuruczkor termékei, hanem Thaly Kálmán versei:¹ elmulasztotta bebizonyítani, hogy a Káldy Gyula által gyűjtött kuruczkor dallamok² sem a kuruczkor termékei, hanem Káldynak saját szerzeményei. Mert ha azt a kifogásolt tíz költeményt Thaly írta, mint Riedl gondolja, akkor közülök az, vagy azok, a melynek, illetőleg a melyeknek *dallama* is van: csak a Thaly-költötte szöveg megjelenése után volt vagy voltak megzenésíthetők. Ez alapon tagadásba lehetne venni akár az összes, Káldytól kiadott kuruczkor dallamok hitelességét is, mert hiszen e dalok első kiadása 1892-ben, tehát jóval később jelent meg, mint Thaly Vitézi Énekek (1864), Adalékok (1872) és Tanulmányok (1885) című kiadványai.

A Riedl által kifogásolt tíz balladás vers közül ezidőszert csupán csak egynek: a Balogh Ádám nótájának (Adal. II. 263.) dallama ismeretes (Káldynál XIX. szám). Most már az a kérdés: ki tudjuk-e hitelesen mutatni, hogy ez a dallam valóban régi, kuruczkori s megvolt már a Thaly Adalékok című, 1872-ben megjelent kiadványa előtt is, vagy pedig csak a Thaly-közölte szöveg megjelenése után szereztetett? Szerintünk — miután a költemény szövegének eredeti kuruczkori voltát a Riedl által fölhozott érvek alapján semmikép sem lehet kétségbe vonni¹ — ezzel áll vagy esik a B. Á. nótájának hitelessége. Ha ugyanis kiderülne az, hogy e dal dallama az 1892 előtti időben merőben ismeretlen volt, azt senki emberfia nem ismerte, nem dalolta s dallamának régies volta ellen a szaktudósok komoly kifogásokat tettek s kuruczkori eredetét megczáfolták: akkor ez a körülmény nagy súlylyal esne a serpenyőbe a Riedl álláspontja mellett. Viszont, ha beigazolódná, hogy e nóta régies, szép dallama már 1892, sőt a Thaly-közölte szöveg megjelenése (1872) előtt is ismeretes volt: akkor a dal hitelességéhez sem szövegét, sem dallamát tekintve, nem férhet többé szó.

És most lássuk a dal dallamára vonatkozó megállapításokat.

1. Káldy Gyula ítélete szerint a B. Á. nótája „*egyike a legeredetibb kurucz melodiáknak*, a dal fennmaradt a mai napig“. (Kurucz d³. Előszó, V. l.) Hogy e dal dallamát kitől hallotta s jegyezte le, azt Káldy külön nem jelzi. Csak az Előszóban általánosságban jelzi, hogy a dalok dallamának nagyobb részét hallás

¹ Irodalomtörténet. II. évf. 417—452. lap.

² Kurucz dalok. Budapest, 1892. Harmadik, hat régi dallal bővített kiadása: Budapest, 1896.

³ Thaly nem a saját verséből (*Török-bársony* a csákója ... Kuruczvilág, 64. l. helyezte át a *Török-bársony* szót a B. Á. nótájába, hanem megfordítva: a B. Á. nótájából kölcsönözte (V. ö. Czáfolatunk 13. l.). — Réthei Prikkel Marián kimutatta, hogy a *Murza* lónév alapján B. Á. nótájának hitelességét jogosan nem lehet kétségbevonni. (EPhK. 1915. 434. V. ö. Czáfolatunk 19. l.) — A *Bécs alját ha nyargalja* kifejezésről kimutattuk, hogy a kuruczkorban közkeletű kifejezés volt. (Lásd Czáfolatunk 20. lap.)

után jegyezte le, nagyobb részét pedig egyes szólamra írva találta (III. l.).¹ Tudott dolog, hogy a majtényi síkon történt szomorú események után a kurucz „dalok s nóták eléneklése nemcsak nagy büntetés terhe alatt szigorúan tiltatott, de összetörettek még a tárogatók is, melyeken e híres nótákat játszák. Azonban *nem sikerült elfelejteni a nóták, dalok dallamait*, ezek megmaradtak, mert leleményes népünk az eltiltott szöveg helyett *más szöveget* alkalmazott rá, meghagyva legfellebb egy pár kevésbé inkriminált strófát s az itt-ott meghagyott verssoroknak köszönhető csupán, hogy e régi énekek dallamát meg tudtuk őrizni.“ (Káldy, Előszó. IV. l.) Hogy „eme kényszerszülte átváltozások következtében“ milyen „sajátságos egy-egy dálnak a története“, arra egyik példának Káldy éppen a Balogh Ádám híres nótáját hozza fel, a mely, „a leginkrimináltabbak egyike“, jámbor *bordalocskává* változott át, később meg *huszárnóta* lett belőle“ (U. o.). És hogy ez valóban így volt, hogy a B. Á. nótája a kuruczkor után, kényszerszülte átváltozások következtében különféle változatú szövegekkel, de a két első sor meghagyásával élt a nép ajkán, azt bőségesen igazolják a következő hiteles adatok: 1. A sárospataki könyvtári kéziratár „Felvidítő VI. Nóták. 2.“ czimű. 1824-ből való, 131. számmal ellátott dalgyűjteményének 182. és folytatólagosan a 194. lapjára írott *Veresbársony süvegem* kezdetű dal 1—7 versszakból álló eddig kiadatlan változata. Dallama nincs odakótázva (a többi dalé sincs), de kétségtelen, hogy a B. Á. nótájának dallamára dalolták.² — 2. A Sárospatakon 1826-ban megjelent „Régibb és újabb részint érzékeny, részint vig, többnyire eredeti dalok gyűjteménye“ czimű kötet 87. lapján 88. sz. a szintén megvan az előbbi *Veresbársony süvegem* kezdetű dal 1—3 versszaka, jelentéktelen eltéréssel. E gyűjtemény 2-ik (1834) kiadásában e dal ugyanilyen terjedelemben van meg a 100. lapon. (Mindkét helyen dallam nélkül.) — 3. A sárospataki könyvtári kéziratár 734. sz., 1832-ből való dalgyűjteményében a 73. lapon 84. sorszám a. ugyane változat 1—2 versszaka fordul elő. (Itt is dallam nélkül.) — 4. Erdélyi János a Népdalok és mondák II-ik kötetében ötversszakos változatát közli a 173—74. lapon. Első három, illetőleg első két versszaka egyezik az előbb emlí-

¹ Fabó a Káldy Előszóának idevágó részletét nem híven kivonatolja, mikor így ír: „Káldy az előszóban azt mondja, hogy *a dalokat egy vén cigánytól és egy vén színésztől hallotta*“ (id. m. 120. lap), mert Káldy szóról szóra ezt írja: „E sorozatban foglalt művek nagyobb részét 28 éves karnagyi pályám alatt gyűjtöttem hazánk minden részében; néhányat egy-egy agg színész éneke után, másokat öreg cigányzenész eljátszása után kótáztam le, nagyobb részét azonban egyes szólamra írva találtam s kaptam meg itt-ott és így lassankint a dicső korból 45 különféle dal, nóta és egyéb zenedarab jutott birtokomba“ (Előszó. III. l.).

² Ismeretlen versszakai:

4. Hiszen rása szoknyába
Nem mehetek a bálba
Adjuk el hát a tinót
Vegyünk rajta viganót.

6. Gyenge testem elfáradt
Vessd meg babám az ágyat
Haj de soká veted meg
Mintha nem tudnád kinek.

7. Haja haja haja mán
Kevély a késmárki lyán
Kevélyek is lehetnek
Mert *Juristát* szeretnek.

tett források szövegével. — 5. Szini Károly 1866-ban (A magyar nép dalai és dallamai. Pest. 75. sz.) az előbbi források 1—2. versszakát közli a *dallammal* együtt. — 6. Limbay a Szini-közölte szöveget adja (II. 1881. 283. l.), dallamát pedig Magyar Dal-Albumában közli 396. sz. alatt. — 7. Egy másik 1—4 versszaknyi, eltérő változatát (Veres csákó süvegem . . .), mint huszárnótát egy vén katoná után Farkas-lakán lejegyezve, dallamával együtt (a dallam eltér a Szini- és Limbay-közölte dallamtól) kiadta Bartalus (Magyar népdalok egyetemes gyűjtem. VI. k. Budapest, 1895. 69. lap. 85. szám) s ugyanazon dallamra ugyanazon vén katonától még két 1—1 versszakos dalt is közölt 86. és 87. szám alatt.

E felsorolt adatokból kitűnik, hogy a B. Á. nótájának eltiltott szövege helyett a nép az első, illetőleg első két sor meghagyásával, annak dallamára több változatban ismeretes dalt dalolt, a melyek ma is élnek. Ha a B. Á. nótájának szövege valóban a Thaly szerzeménye, dallama pedig a Káldy volna: akkor merő képtelenség volna az, hogy 50—60 évvel e dal és dallam megjelenése előtt már annak dallamára énekeljenek dalokat különféle változatban. Ezzel ellentétben az a természetes és könnyen érthető, a mit Káldy a történeti adatok egybevetése alapján mond, példákra is hivatkozva, hogy a B. Á. nótája „kényszerszülte változáson“ ment át s bordal, huszárnóta, sőt a sárospataki változat szerint juristadallal is (131. sz. kézirat 194. l. 7. versszak) lett belőle.

2. A B. Á. nótájának régiségét igazolja az is, hogy id. Ábrányi Kornél szerint a „Végigmentem az ormódi temetőn“ kezdetű népdal a Balogh Ádám nótájából „lett faragva“ (A magyar zene a XIX. században. Bpest. 1900. 48. lap). Ábrányi e megállapításának az időbeli adatok sem mondanak ellent, mert a Végigmentem . . . kezdetű dal szövege már 1863-ban Krizánál (Vadrózsák, 198. l.), dallama pedig 1866-ban Szininél (id. m.) ki van adva. Így tehát a B. Á. nótájának előbb meg kellett lennie, mint a belőle faragott Végigmentem . . . kezdetű dalnak.

3. De vannak még ezeknél régibb, szintén fontos bizonyosságaink is. Fabó Bertalan szerint a *kuruczok nóták* „*egyházi énekekből származtak*, a nép ajkán fejlődtek, míg végre, belevegyítve a hadijelzéseket, a tárogató s még később a cigányok hegedűje vette át“ (A magyar népdal zenei fejl. Bpest. 1908. 136.). *Egyházi énekből származott a Balogh Ádám nótájának dallama is*. Dallama ugyanis azonos a *Jer mindnyájan örüljünk* kezdetű s először a Gönczy György 1566-iki váradi Énekeskönyvében (135. l.) megjelent ref. egyházi ének dallamával, a mely dallam a *Cantus Catholici* című, 1651-ben kiadott róm. kath. énekeskönyv 22. lapján olvasható. A két dallam azonosságára Kálmán Farkas mutatott rá. (Abafi-féle Figyelő. XXI. (1886.) 313. l. 1. j.)¹

¹ Kálmán szerint megfordítva állana a dolog, vagyis szerinte a *Jer mindnyájan* kezdetű ének dallamában van fölhasználva a *Veresbársony süvegem* kezd. nóta dalmotivuma. Igaz ugyan, hogy gyakori eset volt az is, hogy *világi* dalok dallamai vagy dalmotivumai mentek át, használtattak fel *egyházi* énekekre — mint ezt Kájoni János kéziratot énekeskönyvében olvasható feljegyzése is igazolja, a ki a *magyar hangnemben* megzenésített latin egyházi énekek szövegei és hangjegyei fölé a hasonló magyar dalok emlékeztetőül veres betűkkel odajegyezte: „*hopp haya koma*“, „*nosza emeljed jól*“, „*nosza lóra legények*“, „*nosza huszárok*“, „*értök hozzá atyámfia*“ stb. (Kalauz az orsz. magy. iparművészeti múzeum részéről rend. könyvkiállításához. Bpest. 1882. 22. lap, 60. sz. Dr. Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei. Bpest. 1915. 124. l.) —

A Balogh Ádám nótájának dallamát Fabó Bertalan is hitelesnek „szép régies-dallamnak“ itéli (a Fennen tartod . . . kezdetűvel együtt). Csupán csak azt jegyzi meg, hogy „Káldy átírata erősen modern rhythmusúvá teszi, pedig aligha lehetett ilyen“ (id. m. 141. lap).¹

A fősorolt adatok alapján most már teljes bizonyossággal megállapítható, hogy a B. Á. nótájának dallamát nem Káldy szerezte a Thaly-közölte szöveg (1872) megismerésekor, hanem ott élt ez a dallam a maga kedvelt motivumaival már a XVI. századi *Jer mindnyájan üljünk* kezdetű karácsonyi egyházi ének dallamában a nép ajkán, majd átment a Balogh Ádám nótájára, később pedig, mikor ennek és sok más társának eldalolása „nagy büntetés terhe alatt szigorúan tiltatott“, a nép változtatott szöveget dalolt ez általánosan kedvelt s olykor módosult szép, régies dallamra.

Ha Thaly írta volna a B. Á. nótájának szövegét, Káldy meg a dallamát: akkor mikép volna lehetséges az, hogy e dal változatai már 1824-ben (sőt 1824 előtt, mert a sárospataki, több kötetből álló Felvidítő cz. dalgyűjtemény már a Papszász Gyuri 10 kötetes gyűjteményéből másolatot le) készült, maig kiadatlan kéziratok dalgyűjteményben, továbbá az 1826-ban Sárospatakon megjelentben, mint közismert, kedvelt dalok szerepelnek? Ugyan mikép magyarázza meg Riedl professzor azt, hogy egy 1872-ben kiadott versnek már 1824-ben (sőt 1824 előtt) változatai is élnek a nép ajkán s kéziratok versgyűjteményekben is megvannak? Ugyebár képtelen, minden komoly alapot nélkülöző föltevés az, hogy a nép ajkán évtizedekkel azelőtt éljenek egy dalnak változatai, a dal dallamával együtt, még mielőtt magát a törzsdalt szerezték volna!

Szerintünk a Balogh Ádám nótája, úgy szövegét, mint dallamát tekintve, megvolt a kuruczkorban s hitelessége, az elmondottak alapján, minden kétségen felül áll.

*

De nemcsak a B. Á. nótája dallamának hitelessége igazolható, hanem a Káldytól gyűjtött és kiadott többi kuruczkori daloké is, (szerintünk) egynek a kivételével. Fabó B. a kuruczdalok kritikai vizsgálatának alapjául a Káldy gyűjteményét vette (id. m. 120. s köv. l.) s arra az eredményre jutott, hogy azok hitelesek s „büszkéek lehetünk a kuruczdalokra“ (144. l.). Kritikai vizsgálódásai során a Káldy-közölte 35 dal közül csupán csak négy dal kormeghatározása ellen emel kifogást. (3. sz. Magyar gályarabok éneke; 16. sz. Ruthén Rákóczi-nóta; 17. sz. Bihari-féle Bercsényi-nóta; 23. sz. Czinka Panna-féle nóta.) Mi magunk is meggyőződünk arról, hogy a Magyar gályarabok énekének (Térj magadhoz drága Sion) szövege nem a magyar gályarabság idejéből való, mert az, szerintünk, magának a közlőnek, ifj. Jeszenszky Károly mezőberényi ág. hitv. ev. lelkésznek, szerzeménye. Ifj. Jeszenszky K. szerint ugyan ez az ének a Cithara Sanctorum cz. szláv énekeskönyvből van magyarra fordítva (Prot. Egyh.

de mert a *Veresbársony süvegem* kezd. dalnak dallama, ill. dalmotívuma már az 1566. évre visszamegy: bizonyosra vehető, hogy amaz származott ebből s nem megfordítva.

¹ Téved Fabó, mikor azt írja, hogy Káldy szerint „másfélszáz évvel később ebből (t. i. a B. Á. nótájából) származott a Kossuth-nóta“, mert ezt Káldy nem a B. Á. nótájáról, hanem a *Szaladj kurucz jó a német* kezdetű székely-kurucz dalról mondja. (Lásd Előszó. IV. lap.)

és Isk. Lap. 1885: 77., 155. h. Régi hangok. 11., 64. l.), de ő ismételt kérésünkre sem nevezte meg az említett énekeskönyv forrásul szolgáló darabját, sőt mi több, azt a forrást sem, ahonnan az általa előbb a Prot. Egyh. és Isk. Lapban (1885: 77—78 h.), majd pedig a Régi hangok cz. kiadványában (Bpest. 1890.) közölt magyar szöveget vette. (Már Kulcsár Endre előtt is gyanús volt a magyar szöveg XVII. századi eredete. Lásd: Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1885: 106. 243. h.) 1916 ápr. 28-án kelt válaszában Jeszenszky azt írta nekünk, hogy nemcsak a szláv, hanem „a Régi hangokban közölt magyar szövegnek a szerzője is ismeretlen”. Szerintünk a magyar szöveg szerzője nem lehet más, mint maga Jeszenszky K.; a dallamé pedig valószínűleg első közlője (a Régi hangok függelékéül): Luttenberger Ágost, a ki azt régi motívumok felhasználásával szerezhette.¹

A Káldy-közölte kurucz dalok háromnegyed része a Pálóczi Horváth A. gyűjteményéből való. (Fabó id. m. 120. l.) A dalok egynémelyikének hitelességét a sárospataki könyvtár kéziratárából újabban előkerült adatokkal is tudjuk igazolni.

1. A Káldynál II. sz. a. közölt „Kurucz tábori dal” dallama megvan a *Dávidné Soltári cz.*, Daróczy Józseftől 1790—91-ben készített dalgyűjteményben (Kézirattári száma 630.) 195. sz. a., mint a *Nints betsülleti a' Katonának* kezdetű dalhoz ötös vonalrendszerre kótázott dallam. *E dallamnak ez a mi D. S. cz. kéziratunk az eddig ismert legrégibb forrása.* — 2. A harmadik kiadás (1896) Függelékében II. sz. a. levő dalnak megvan a szövege az előbb említett D. S. cz. kéziratot kötetünkben 4. sz. a. (E kéziratunk másolatában: a Jankowich gyűjtem. III. k. 5. lap.) Hat sorral terjedelmesebb, mint a Thaly-közölte szöveg (Vit. Én. II. 294.). Forrásunk (1790—91) régibb a Horváth Ádám kéziratot gyűjteményénél (1813). Ugyane dal 1—2 versszaka megvan a 131. sz. kéziratot dalgyűjteményünkben is 49. sz. a.; nemkülönben Limbaynál is (IV. 1883. 30. l. 1—4 vszak) dallamával együtt (Magyar Dal-Album IV. 628. dallam). — 3. A XI. sz. a. levő Rákóczi-dal (Jaj régi szép magyar nép) négy versszakból álló (1, 2, 4, 5.) változata, igen csekély eltéréssel, megvan a Herschman István († 1798) dalgyűjteményében a 14. lapon. (Kézirattárunkban 1664. sz. a.). A Thaly által az Adal. II. 245. lapján közölt változatnak a mi D. S. cz. kéziratunk a forrása, a hol 158. sz. a. szerepel. Dallamát a kötet készítője elfelejtette odakótázni; csak a kótavonalakat húzta meg. Ötversszakos változata megvan a 130. sz., 1824-ből való versgyűjteményünkben is a 14. lapon. Egy eddig ismeretlen és kiadatlan változata pedig, *dallammal* együtt, megvan az 514. sz., 1798-ból való főiskolai énekkari kótatárunk 233. lapján. (V. ö. Ethnographia. 1914: 236., 238., 245. lap.). — 4. A IV. sz. a. közölt dal (Most jöttem Erdélyből) 3. versszakának 3—4 sora eltérő dallammal megvan, mint önálló dalocska, a sárospataki főiskolai énekkar eddig ismert legrégibb, 1787—92-ből való kéziratot kótatárában a 251. lapon (Kiadva: Ethnographia, 1913: 364. V. ö. Ethnogr. 1914: 239. l. 18. sz.).

Harsányi István és Gulyás József.

¹ Tévedett Seprődi, mikor a Gályarabok énekének Káldytól használt forrásáról azt írta, hogy lehet, hogy azt „sohasem fogjuk megtudni”, (Bud. Szemle. 1906. 127. k. 295. l.), mert hiszen Káldy csillag alatt világosan megmondja, hogy a szöveget és dallamot Jeszenszky Károly Régi hangok cz. művéből vette. (3-ik kiadás, 13. lap.)

„A hitetlen férj“ trencsénmegyei változata.

Az Ethn. m. é. 4—6. füzetének 305—6. oldalain megjelent két tót változatát olvasván, utánajártam a mi vidékünkön ismeretes változatának felkutatására, mely fáradságom eredménnyel járt és hasonló dallammal, de bővített szöveggel sikerült azt itt megszereznem és alább közlöm:

1. Janková žena Nezdravá leži, Janko héj ne veri; Staň ženka hore Srdečko moje, Sag fa nist (neboli)	Janko felesége Betegen fekszik, Janko nem hisz neki Kelj feleségem Az én szivecském Hisz nem fáj neked semmi.
2. Jankové ženke Doktora vedu. Janko héj ne veri etc.	Janko feleségéhez Orvost hívatnak; Janko nem hisz neki stb.
3. Jankové žene Farára vedu; Janko héj ne veri etc.	Janko feleségéhez Papot hívatnak; Janko nem hisz neki stb.
4. Janková žena Bohu dušu dává; Janko hej ne veri etc.	Janko felesége Lelkét Istennek adja (kileheli); Janko nem hisz neki stb.
5. Jankové žene Truhlu už vezu; Janko héj ne veri etc.	Janko feleségének Már koporsót visznek; Janko nem hisz neki stb.
6. Jankovu ženu Na cinter vozu; Janko héj ne veri etc.	Janko feleségét Temetőbe viszik Janko nem hisz neki stb.
7. Jankovu ženu Do hroba kladu; Janko héj ne veri etc.	Janko feleségét A sírba teszik; Janko nem hisz neki stb.
8. Jankovu ženu S hlynau zaripaju Janko hej uš veri. Zostan tu z Bohom! Teras ty uš verim, Že tá šecko boli.	Janko feleségét Földdel betakarják, Már Janko hisz neki. Most Isten veled! Most már elhiszem neked, Hogy mindened fáj.

(Csacza, Trencsén m.)

Közli: Hajnal Ignác.

IRODALOM.

K. B. Wiklund: *De uraliska folken och spraken*. Uppsala, 1915. (Az uráli népek és nyelvek.)

A világháború fegyverzajában csak szórványosan jutnak el hozzánk a külföld tudományos termékei. Svédország azon kevés államok közé tartozik, melyekkel még akadálytalanul érintkezhetünk s így kültagunk, Wiklund, uppsalai professzor ez évek alatt is hozzánk juttatja egy-egy jeles dolgozatát. A jelen kisebb terjedelmű értekezése a svéd egyetemi hallgatók tájékoztatására készült. Bár így szorosán véve nem feladata újabb tudományos tételek fejtegetése, mindazonáltal

figyelmet érdemel, mert benne a tudós nyelvész-ethnographus évtizedekre terjedő munkásságának eredményeit, tapasztalatait röviden egybefoglalja. Tárgyánál fogva is közelről érint bennünket, magyar ethnographusokat.

Dolgozata első részében megállapítja: mit értünk az „urali népek“ elnevezésén. A tudomány ural-altaji népeket ismer; ő e csoportnak urali ágát: a finnugor és a szamojéd népeket veszi most szemügyre. A tudomány eddigelé úgy beszélt e népekről, mintha köztük nemesak nyelv-, hanem származásbeli, anthropologiai rokonság is volna. Wiklund régebbi dolgozataiban a finn és lapp néppel néprajzi szempontból is alaposan foglalkozván, többször rámutatott arra a tényre, hogy ez a két nép, mely néprajzi és nyelvi tekintetben oly közel áll egymáshoz, mennyire különbözik anthropologiai szempontból. A finn középtermetű, rövidfejű, szőke, a lapp pedig alacsony, rövidfejű, barna faj; azon egyedek, kik e típustól merőben elütők, bizonyosan más (germán) eredetűek. A többi finnugor nép szintén többé-kevésbé vegyült a körülötte lakott népekkel; e vegyülés legerősebb volt a magyarnál, úgy hogy a magyar nemzet a legelütőbb az átlagos finnugor típustól, mely még legtisztábban a centrális elhelyezkedésű finnugor törzseknél maradt fenn. Ugyanez áll a magyar nyelvre is. Wiklund itt azt a nézetét hangoztatja, hogy a finnugor nyelvcsoporthat helyesebb volna *lapp-magyar*nak nevezni, mivel földrajzilag ez a két nép a nyelvcsoporthat legszélsőbb ágai. *Munkácsi Bernát* tudvalevőleg a *finn-magyar* nevezetet ajánlja és használja és pedig abból az okból, mivel a vogul és magyar nép ősi neve (manysi) tulajdonképen azonos. Úgy hiszem, nincs semmi fontos okunk a ma már az egész világon elfogadott finnugor név megváltoztatására; nyelvészeti okokból ez a leghelyesebb, mivel a két elágazásnak nyelvészeti alapját legjobban kiemeli.

Úgy vélem, érdekelni fogja az olvasót, ha bemutatom azon részletet, melyben Wiklund a magyarságra vonatkozó nézeteit foglalja össze a magasműveltségű svéd egyetemi publikum előtt. „Az ungarok (svédül) vagy — amint magukat nevezik — magyarok nemzetisége és őstörténete a legsajátságosabbak közé tartozik a maga nemében. Nyelvük kétségkívül finnugor, de ez a rokonság nem nagyon népszerű a magyarok közt. Szívesebben tartanak rokonságot a törökökkel meg a hunnokkal, mint a vogulokkal és osztyákokkal. Hogy hol volt a magyarok őshazája: bizonytalan; alighanem az Uraltól délre vagy az Ural és a Volga között. Ez őshazából indult ki a magyar népvándorlás — világos példája az ilyenmő nép-kiköltözésnek. Egy kis ugor törzs fölkerelkedik, hihetőleg török főnhatóság vezérlete alatt, átkel a Volgán s letelepszik a Fekete-tengertől északra fekvő síkságokon, a Don és Dnyep között és iráni népek között, a kik azelőtt itt laktak. Hét vezér alatt, kiknek nevei török eredetűek, a magyarok innen továbbnyomulnak a Dnyepren át a Duna torkolatától délre levő földre s végre Árpád fejedelem vezérlete alatt a Kárpátokon át mai hazájukba érnek 895 v. 896-ban. Az 1896-ik év ezért millenniumi évük volt, nagyszerű kiállítással Budapesten. A beköltöző magyarság az ország közepén telepedett le az Alföldön, s itt továbbfolytatta harcát, nomád és halászéletét, melyet ősidőktől fogva folytatott vagy a melyhez hozzászólt új honába való költöztekor. Azon vidékeken, hol a magyarság itt megtelepedett, azelőtt szlávok és nyugaton németek laktak, kik lassankint beolvadtak a bevándorlott népbe. Később néhány török törzs is beköltözött, melyek

szintén asszimilálódtak a magyarsággal. Ugyanez történt a későbbben beköltöző szláv és német települőkkel. A magyar nép, mely ma kb. kilencz millióra rúg, ilyenformán a leghatározottabban vegyüléknép. Az eredeti finnugor vérnek alig lehet a legcsekélyebb nyomát felföldözni, de a nyelv kétségtelenül finnugor, bár nagy tömeg idegen elemmel keveredve.¹

Áttérve a nyelvrokonság kérdésére, kifejti a szerző, hogy a szóbanforgó nyelvcsalád urali és altaji csoportja között egyáltalában nincs megállapítva a nyelvrokonság. Szerinte több joggal beszélhetünk az urali és az indoeurópai nyelvek rokonságáról, mint az urali és altaji (török-tatár, mongol, mandzsu) nyelvekéről. Az indoeurópai és az urali, illetve a finnugor nyelvek közti különbségnek egyik legfontosabb döntő bizonyítékául szokták felhozni azt, hogy az előbbieken grammatikai nemek vannak, míg az utóbbiakban nincsenek. E bizonyíték erejét is megingatja Wiklund szerint az, hogy az osztyák-szamojéd névragozásnak némely esetében kétféle rag van: egy az élőlényeket s egy másik az élettelen tárgyakat jelentő főnevek számára — azt sejteti, hogy a finnugor nyelvekben is lehetett valamiféle nemi megkülönböztetés. Ezt a sejtelmet igazolni látszik az a körülmény, hogy a mordvinban kétféle dativus van s ezeknek végződése megfelel az osztyák-szamojéd kétféle dativusáénak. Különösen ez utóbbi jelenség: a két nyelvben levő föltünő hangtani találkozás ejtheti gondolkozóba a nyelvészt; bár másrészt gyanut kelthet az a Wiklundtól figyelmen kívül hagyott körülmény, hogy az orosz névragozásban a him- és nőnemű névszóknál egészen szabályszerű az élőlényeket és az élettelen tárgyakat jelentő névszók elütő ragozása némely kázusban. Nagyon lehetséges, hogy ez az élőlények és tárgyak közti különbségtevés az orosz nyelv hatása alatt jött létre. Bizonyára oly kérdés ez, melynek tüzetes megvizsgálása nagyon hálás feladata lenne a finnugor nyelvészettnek.

A dolgozat befejező része azzal a kérdéssel foglalkozik: mily nyomokat hagyott a lapp és a finn népelem a skandináv, kivált a svéd nép anthropologiai jellegének kialakulásában, s kimutatja, hogy e nyomok sokkal jelentősebbek, mint azt eddig általában hitték. Az érdekes dolgozat megérdemli a nyelvészek és ethnographusok figyelmét.

Bán Aladár.

N. Söderblom: *Das Werden des Gottesglaubens. Untersuchungen über die Anfänge der Religion.* 1916. XII. + 298. (Leipzig. Hinrichs.)

Az upsalai érsek, quondam professorom a lipesei egyetemen, legújabb könyvében hírnevéhez méltó apparátussal bonczolgatja a népléktan alapvető problémáit. Az animizmus energikus, mondhatnám túlságosan energikus védelmével kezdődik a könyv, mert nemcsak a Tylor-féle animizmus vallástörténeti jelentőségét és a manától való függetlenségét védelmezi (különösen *Durkheimmel* szemben), hanem azonfelül még Mc. Dougall nyomán érvényességének, realitásának lehetőségét is vitatja. Megvallom, hogy a dualisztikus filozófiára, Plátótól Berg-

¹ Wiklund, úgylátszik, nem ismeri *Szinnyei Józsefnek* „A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége“ cz. jeles értekezését, melyben a „vegyülés“ teóriája, valamint a vezérek nevének állítólagos töröksége alaposan megokolt ellenmondásra talál. Szinnyei megállapítja, hogy a magyar *keveréknép* s nem *vegyüléknép*. Így tehát lehetetlen, hogy a finnugor típus nyomtalanul eltűnt volna belőle.

sonig való hivatkozás (30. l.) nekem alig tűnik fel jobbnak egy „survival“-ból merített argumentumnál. Figyelemreméltó ellenben az animizmus és animatizmus körébe tartozó képzetek felosztása. 1. A természeti tárgyat élőnek appercipiálják, de nem lelkesnek. 2. A mint az embernek van külön lelke a testen kívül, úgy a tárgyknak is. Ez a lélek egy hatalmas halottnak a lelke is lehet. 3. Minden tárgy élő és lelkes. 4. A „freischwebend“ szellemek hite, a kiknél a természeti tárgy csak az ideiglenes lakóhely szerepét tölti be (12. l.). 2. és 3. között volta-képen csak csekély fokozati különbségről lehet szó. A mana tárgyalásának élén (33—113) a svéd folkloréból vett adat áll . . . Ha a svéd paraszt lova majd összeroskad a teher súlyától, azt mondja, hogy a ló „maktstulen“ (= machtestohlen), Söderblom tehát „Macht“-nak nevezi a manát. A képzet különböző változatainak tárgyalása gazdag és szellemesen taglalt, de talán nem eléggé áttekinthetően csoportosított adathalmazon alapul. A manát és a lelket — igen helyesen — az evolutio folyamán mindjobban divergáló, de már eredetileg is különböző fogalmaknak értelmezi (84. l.). Az összeolvadási lehetőségekkel is foglalkozik és itten kissé ingadozó okfejtéseiből újból látom, hogy a „dolgok veleje“ mennyire szükséges kiegészítése terminológiánknak (v. ö. különösen 81. l.). Külön fejezetben tárgyalja a mana-égisten kapcsolatot (88—94), illetve azt az istentípust, a melyet másokkal együtt magam is égistennek neveztem, de a melyre, mint még látni fogjuk, Söderblom új elmélettel áll elő. A mana eredetéről szóló fejezet nem hoz új szempontokat. A rendkívüli, érthetetlen jelenségeken való meghökkenésből magyarázza ő is a manát és a „θρυμζίζεν“-ben látja, nemcsak a filozófia, hanem a vallás eredetét is (99. l.). Ilyen általánosságokban mozgó formulák lehetnek helyesek is, nem is, de nem nagyon viszik előre a dolgot. (V. ö. A varázserő fogalmának eredete 185.) De Söderblom könyvének leglényegesebb alkatrésze a következő fejezet (114—185), a melyben kifejti új elméletét az úgynevezett ősmoetheizmus dolgában. Tudjuk, hogy a nagy ellentmondó, *Andrew Lang*, fedezte fel a primitívek legfőbb lényeit, a kiknek létezését szerinte semmiféle evolúziós elmélet, se az animisztikus, se a dinamisztikus meg nem magyarázza. Az angol iskola nevében Hartland kritizálta az új „felfedezés“ jelentőségét, a kinek lényegileg negatív irányban mozgó gondolatmenetét totemisztikus szempontból Breysig, természetmitológiai felfogással Preuss egészíti ki. De akadtak Langnak követői is, még pedig kétfélék. Az első csoport nagyjából a kinyilatkoztatás alapján áll, és tudomány helyett apologetikát ad. Kirívóan tendenciózus modora miatt ide kell sorolni a másképen nagy tudományú P. W. Schmidtet, meg az olyan gyengécske alkotásokat mint a Cathreiné. De akadtak Langnak sine ira et studio követői is; említsük ezek közül csak Schroedert és Ehrenreicht. Söderblom felfogása mindezekkel szemben igen nagy haladást jelent. A primitív ember ismeri önmagát mint a saját szerszámainak létrehozóját. De vannak dolgok a világon, a melyeket létrehozni nem képes, hegyek és folyók, állatok és csillagképek. Ezek tehát egy nagyobb, különb ember alkotásai, a kit valahogyan a varázsló, a pap és a főnök analogiájára kell elképzelni. Ez az a nagy varázsló, a ki a halált is okozhatja, de a kit ezért, mindent meghaladó hatalmánál fogva mégsem lehet felelősségre vonni (181, 182. v. ö. Varázserő 221, 223.). Az isteneknek ezt az explikatív kategóriáját nevezi Söderblom „Urheber“-nek, azaz ős-okozónak. Könyvének nagy része, a melylyel

már nem foglalkozhatunk részletesen, azt mutatja ki, hogy ez a három kategória, az okozók (mert nem kell okvetlenül egyes számban lenniök), a lélek és a mana egymástól független alapelemei minden vallásnak, a melyek önmagukban lezárt evolúcióval haladnak alacsonyabbtól magasabb formák felé. Így a kínai Sang-tiben látja az okozók (224—269), az ind Brahmanban a mana (270—296), a zsidó Jahveben (297—323) az animizmus legmagasabbra fejlett képviselőjét. Igazság marad tehát az evolúció is, igazság az is, a mit Andrew Lang állított, csak hogy az igazságnak más-más oldalát fedezték fel (376—381. l.). Nem ismertettem mindent, ami Söderblom kitünő művében található, de a részletek túlságos kidomborításával nem akarom elhomályosítani az igazán nagyértékű lényegét.

R. G.

Ch. S. Burne: *The Handbook of Folklore*. Publications of the Folklore Society. LXXIII. 1914. X. + 364. (London, Sidgwick and Jackson.)

A legutolsó könyvek közül való ez is, a melyek Angliából még eljutottak hozzánk. A Gomme-féle kézikönyv régen várt új kiadása semmi újat sem fog hozni azoknak, a kik főleg mesetipológiája miatt keresték a „Gomme“-ot. A régi tipológiát változatlanul átvették, de csak egy függelékben jutott számára hely. Általában az egész könyv súlypontja eltolódott a meséről a mítoszra és ritusra, néphitre és népszokásra. Ebben azután igazán elsőrangú kézikönyvet ad, a mely hűségesen tükrözi tudományunk mai színvonalát. A szerző — a társaság volt elnöknője — munkatársa volt már az első „Handbook“-nak is. Most is alig nevezhető többnek szerkesztőnél, mert a közreműködő szakemberek tollából való a könyv nagyobbik fele. Mindenekelőtt említendő *Hartland*, a kinek munkája és szelleme végighúzódik a tárgyalás egész menetén. Az általános részeknél még olyan nagy ágyúk működtek közre, mint *Haddon*, *Maret*, *Rivers*, *Seligmann*, *Crooke*, a speciálisabbak közül említsük meg *Wright*-et (ősök kultusza Kínában) és *Freire-Marcello*-t (északamerikai őslakók vallása). A bevezetés a folklore definícióját adja, a melynek extenzitása az angol felfogás szerint inkább a mi ethnológiánknak vagy néplélektanunknak felel meg, továbbá tanácsokat és utasításokat gyűjtőknek és feljegyzőknek. Az egész anyagot három főrésze oszítja: I. Belief and Practice (mítosz, ritus, animizmus, varázslás, jóslás stb.). II. Customs (társadalmi, politikai és az egyéni élet ritusai, ünnepek és kalendárium, játékok). III. Stories, Songs and Sayings (mese, dal, ballada, szólásmódok, találós kérdések). Sok tekintetben hasznos a függelékben adott *terminologia* és részletes kérdőív (301—344). Valamikor talán mégis visszatér a nemzetközi kongresszusok ideje és vele a néplélektani terminologia egységesítése.

R. G.

Dr. L. Humborg: *Die Hexenprozesse in der Stadt Münster*. (Münstersche Beiträge zur Geschichtsforschung. Neue Folge, XXXI.) Münster. Universitäts-Buchhandlung Franz Copenrath, 1914. VII. + 135.

A boszorkányperekről szóló valamennyi művet ügylátszik jogászok írják vagy legalább is olyanok, a kik a jogtörténelmi iskola szelleméhez igazodnak. Ezért találunk mindenütt részletes felvilágosítást a tanukihallgatásról, az indiciumokról,

torturáról, a különböző bíróságok kompetenciájáról, de édes keveset és azt is rosszul csoportosítva a folkloreról, pedig ez mégis csak az ügy veleje. Ez a különben elég áttekinthető monográfia is a hagyományos úton jár, mert csak a 107—121. oldalig terjedő rész tárgyalja a maleficiumot, az ördöggel való szövetséget, és a boszorkányszombatot, tehát még az idevágó folklorenak is jóformán csak a „hivatalos“ oldalát. Pedig ha a chronologiai sorrendben csoportosított aktákat végignézzük, bőséges és egészen más szempontokat feltáró anyagot kapunk. Egy boszorkánytól megrontott tyúk szívében *kígyó- vagy gyíkforma* élőlényt találtak (1616-ik évben. 16. l. v. ö. *Kóssa*: Kígyó az emberben. Ethn. 1908. 274. *Röheim*: Drachen und Drachenkämpfer. 1912—14, 15. *U. a.* Varázserő. 1914, 31., 59., 118. stb.). 1618-ban egy nyolcz-tíz éves fiút azzal vádolnak, hogy a nagyanyjától tanulta a *disznócsinálás* mesterségét (17. l.). Az összehasonlítás megmutatja, mit jelent az 1744-es biharmegyei perben, hogy Józsa Kata *jó egércsináló leány* volt már otthon is (Komáromy: Magyarországi Boszorkányperek Oklevéltára. 1910. 513.). A hesseni boszorkányok hernyókat, egereket és egyéb állatokat csinálnak (W. Creelius: Auszug aus hessischen Hexenprozessakten. Zeitschrift für deutsche Mythologie. 1855. II. 74.). A boszorkányok dobosa nyúlfarkot használ dobverőnek (119. l. v. ö. *Sebestyén*: A magyar varázsdob. Ethn. 1900. *Komáromy*: i. h. 346., 400. A dob lókörm, a verő szamárszár. *Soldan-Heppé*: Geschichte der Hexenprozesse. 1911. I. 276. II. 132. *A. Haas*: Aus Pommerschen Hexenprozessakten. 15.). A boszorkányperek monográfia-írói nagyon megnehezítik a folklorista feladatát, mikor anyagukat ilyen szempontokból nem csoportosítják, sőt még az indexet is a teljesen felesleges személynevekkel töltik meg, a helyett, hogy legalább ott megkönnyítenék az ilyesminek megtalálását.

R. G.

Új segédkönyv a kutatóknak. Köztudomású, hogy hírlapjainkban, folyóiratainkban, különösen a régibb évfolyamokban, mennyi néprajzi adalék — valóságos néprajzi kincstár — van lerakva, a mit eddig a kutatók alig-alig használtak ki, részben mert nem fértek hozzá, részben pedig mert még azt sem tudták tulajdonképen, hogy milyen hírlapjaink és folyóirataink éltek az idők folyamán. De más tudományszakok, illetve kutatók is így voltak a hazai időszakai sajtóval. A könyvészeti érdeken túl tehát igen nagy szolgálatot tett a közönségnek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, midőn Kereszty István igazgatóőr összeállításában kiadta *A magyar és magyarországi időszakai sajtó időrendi áttekintése 1705—1867.* című jegyzékét. A mű, mely a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának V. számú címjegyzéke, de felőleli nemesak a Nemzeti Múzeumban található sajtótermékeket is, kapható minden könyvkereskedésben 3 koronáért.

dr. m. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A fehér ló mondájának egy arab párdarabja. Nemzetünk népies hagyományai közül a fehér lóról szóló tekinthető a honfoglalás voltaképi mondájának. Művészileg megalakozta a honszerzésnek népetikai elvét: ezt a hazát a magyarok nemcsak a fegyverek döntésével, nemcsak a többséges erő czimén foglalták, hanem szigorú (nép-)jog szerint: megváltották. A földet (füvet, vizet) megváltották a fehér lóval. Mondánknak így természetszerűen két alkotó eleme domborodik ki: a föld megváltása, a fehér lóval való megváltás.

Binder Jenő¹ a hódolás sajátos jelképét a fűben látja: a fűnek krónikásaink említette átadása nem egyéb mint változata vagy csökevénye annak a máig élő szokásnak, „hogy a hódolók a győztes ellenfél előtt földre borulva, a füvet mimelik, vagy szájukban füvet tartva, jelennek meg a győző előtt“, evvel magukat a hódítóknak igavonó barmául ismerik el. (Ámde ez az értelmezés nem igazolja a fű átadása mellett a földet és vizet is, már pedig ezek a mi nemzeti hagyományainkban legalább is egyenrangúak a fűvel.) Sebestyén Gyula gazdag párhuzamokat hoz a görög és latin írókból, csuvas, votják és mordvin hagyományokból, hogy a földvétel a foglalás jelképe. Sebestyén a mondának történeti indítékot tulajdonít: „A kém ugor módra földet, füvet, vizet rabolt és ezzel a pogány hívők földszellemét szerencsésen megnyerte a foglalás ügyének . . . a szertartásos pogány foglaláshoz szorosan hozzátartozott, hogy a titokban megrabolt fél földjét, füvét és vizét utólag nyíltan is megváltották. Nálunk a váltság egy *fehér ló volt*“.²

Nemzeti hagyományunk elemei nem szükölködnek párhuzamok híján. De az eddig ismert számos példában ezek az elemek sehol sem kristályosodtak az országfoglalás teljes mondájává. Azért tehát a magyar mondakutatás figyelmére méltó a Perzsia meghódításáról szóló arab monda, a melyet Tabari épp honfoglalásunk kortársa, — meghalt 921-ben — őrzött meg.³

Perzsiának sorsát, vesztét tudvalevőleg eldöntötte a Kádiszíjah melletti ütközet (636 v. 637-ben), a melyben Omar khalifa hadvezére Sza'd ibn Abú Vakkász legyőzte III. Jezdegerd szaszanida királynak fővezérét Rusztemet. A csata előtt, — beszél Tabari — Sza'd küldöttjei fölkeresik Jezdegerdet székhelyén Ktesiphonban. Előadják, hogy ők, az arabok, eltévedtségben, nyomorúságban éltek, míg Muhammed igazságra és üdvre nem vezette őket; meg akarják győzni a perzsa királyt Muhammed nagyságáról, vallásának igazságáról s fölajánlják Jezdegerdnek, válaszon az iszlámratérés, a harc és a dsizja (fejadó) közt. Jezdegerd becsmérli az arabokat; há szabad volna követeket ölni, megölné őket, így nincs többé dolga velük; majd ő keményebben fenyíti meg a muszlimokat mint elődje Sapur a régi arabokat. Jezdegerd elhozat port, a mennyit egy teherhordó állat elbir, hadd rakják a muszlim küldöttek legkiválóbbjára s hajtsák ki ekkép Ktesiphon kapuján.

¹ A fű mint a hódolás jelképe. Ethnographia, 1902, XIII., 287.

² Dr. Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái. 1905, II., 101., 102.

³ At—Tabari, Annales ed. M. J. de Goeje Leyden: I., 4. (1890) 2238—2244. Tabari jelentőségéről l. Goldziher, A történetírás az arab irodalomban. Budapest, 1895, 8. l.

A követektől pedig kérdi Jezdegerd, ki a legelőkelőbb közülök. Hallgatnak. De Ászim ibn 'Amr, magára vállalandó a terhet, magát vallja a legelőkelőbbnek. A többiek ráhagyják. Erre reáraják Ászim nyakára a por terhét, Ászim kimegy vele, háta állatjára rakja, visszasiet Sza'd ibn Abú Vakkász vezérhez, Kádiszijah kapujánál azt kiáltja: vigyetek diadalunk hírét az emirnek, Allah akaratjával győzünk. A port kanczára rakja, Sza'd vezérnek pedig jelenti, hogy Allah átadta nekik a perzsa királyság kulcsait.

Rusztem perzsa fővezér fölkeresi királyát, értesülendő, miként folyt le a tárgyalás az arab küldöttséggel. Jezdegerd elbeszéli neki, hogy eleinte értelmeseznek gondolta a követeket, de végül, úgy mond, mégis csak arról győződött meg, hogy legkiválóbbjuk a legbalgább, mert a mikor ők a dsizját emlegették, Jezdegerd a fölháborodásában egy tehernyi földet rakatott a legelőkelőbbre s ez tényleg elvitte, pedig mással is elvitethette volna. Jezdegerd szavaira Rusztemet fájdalom és harag fogja el; átlátja, hogy Ászim ibn 'Amr a legértelmesebb az arab küldöttek közül, hogy ő a porban fölismerte a jövőendő diadal előjelét. Rusztem káhinhoz, jóshoz fordul jövőndölésért. Elküldi saját embereit, érjék utól az arab követeket; „ha utóléri őket a perzsa küldött, akkor eligazítjuk országunk dolgát, de ha nem bírja, akkor megfoszt Isten titeket földetekről, gyermekeitektől.“ A perzsa küldött dolga végezetlen tér vissza. Rusztem kifakad: „Elvitték ezek az (arab) emberek a ti földeteket, nyilvánvaló, az érvágónő fiát — így becsmérlik Jezdegerdet¹ — nem illeti meg a királyi uralom, elvitték ezek az arabok országunk kulcsait“.

Látniivaló, Tabarinál Jezdegerd a föld átadásával csak úgy szolgáltatja ki országát, mint krónikáinkban Szvatoplug, illetőleg Zalán. Igaz, az arab történetíró elbeszélése korántsem közelíti meg a mi krónikáink fehér ló mondájának kerekítő művészetét, üde zamatját. Lépten-nyomon érezni, hogy Tabari maga távol áll attól a népiességtől, a mely a tőle hagyományozott mondákat megalkotta. Hasonló a benyomásunk, ha pl. Firdúszit vagy mondjuk, Anonymust olvassuk. (A mi mondánkban pl. Anonymus nem érezvén meg a fehér ló néphitbeli jelentőségét, tizenkét fehér lovat és sok más becses ajándékot adat a földért). Szintúgy Tabarinál is elmosódik nem egy eredetileg jelentős népies elem. Még a lónak is lehetett valamelyes szerepe a mondában, mert ismételten van róla szó: az araboknak nemcsak paripái, hanem lovaglóostorai is említetnek, Ászim ibn 'Amr kanczára rakja a perzsa föld porát, Kádiszijah előtt megint lóra rakja. Nem vállalkozom reá, hogy ezeknek a mondaszilánkoknak rejtvényét megfejtsem, de bizonyos előttem, hogy Tabari egy gazdagabb, teljesebb, művészibb hagyománynak csak a töredékeit őrizte meg.

Kívált erősen, szinte bántóan érezhető a hézag a monda megindulásánál: az arab követség magasztalja az iszlámot, megalázó ajánlattal fordul Jezdegerdhez. A perzsa király fölháborodik s haragjában földet rakat a legelőkelőbb arabra, a porvittelt nyilván megalázónak tekinti, s épp a legelőkelőbbet akarja megszegyíteni. Némiképp Anonymusra emlékeztet, a ki beszéli: „Szalán vezér két

¹ Jezdegerdnek erről az állítólagos alacsony származásáról, anyjának érvágónő voltáról l. Nöldeke—Tabari, Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden. Leyden 1879, 359. l., 3. j.

kulacs Dunavizet s Alpár homokjának java fűvéből egy nyalábot küldött mintegy nevetség okáért — *pro risu deridendo* — Árpád vezérnek“ (*Anonymus XVI*). Szalán tehát Árpádból, Jezdegerd meg Omárból gúnyt üz.

Csakhogy merőben érthetetlen, mikép illik arra a fölszólításra, hogy a perzsák térjenek az iszlámra, az a válasz, hogy Jezdegerd a legelőkelőbb arabra földet rakat. Érezzük, hogy a követek üzenetében kellett valami olyasnak lennie, a mire a földadás feleletül képzelhető. Talán maga Tabari vezethet nyomra. Tabarinak sajátossága, hogy ugyanegy esetet több változatban ad elő;¹ a mi mondánkba is, több hagyományozóra hivatkozva, többször kezd bele. Másrészt pedig nemcsak a király, Jezdegerd előtt jelenik meg arab küldöttség, hanem előzőleg a perzsa fővezér Rusztem előtt. A perzsák értelmes arab követet kívánnak. Mughira ibn Su'ba ajánlkozik. Odaül Rusztem mellé a trónusra s fejtegeti előtte Muhammed jelentőségét; a próféta mindenképen gondoskodott a hiveiről, egy növénymagot is adott nekik, a melyről az a hír, hogy Perzsia földjén terem; a mióta ezt megízlelték, az arabok vágnak arra a földre, a melyben ily gyümölcs tenyészik.² Nyilván tehát nemcsak az iszlámot akarják az arab küldöttek terjeszteni, hanem perzsa földet is követelnek. Az ilyes követelésre érthetjük Jezdegerd válaszát: majd ad ő földet, a melyet az arabok legelőkelőbbje teherhordó állatként visz.

Ez a kiegészítés, illetőleg Tabari kettős hagyományozásának ez a kapcsolata csak föltevés.

Viszont el kell ismernünk, hogy még Tabari rostáján át is mondánkknak több eleme jutott el hozzánk, mint a Herodotosnál lehető párhuzamos részletekben.³ Herodotosból csak az tetszik ki, hogy föld és víz a meghódolás jelképe. Tabari ellenben a fehér ló mondájának még további fordulatát is megőrizte: az, a ki a földet adja, nem sejtí, hogy evvel az országot szolgáltatja ki, ellenben az, a ki átveszi, ujjongva fogadja a hódolásnak jelképét, „az ország kulcsait“. Tabarinál nemcsak a földvivő arab látja át cselekedetének jelképes értékét, hanem a perzsa hadvezér is, Rusztem, valamint a jós, a kihez fordul: ha sikerülne az átadott földet visszavenni a vivőitől, Perzsia meg volna menthető, — nem birják visszavenni, Perzsia elveszett.

Ipolyi Arnold a fehér ló mondájának lényeges vonását abban látja, hogy az ellenséges fejedelem nem fogja föl az egész cselekvénynek jelképes értelmét.⁴ Szvatoplug azért vesztí el országát, mert nem ismeri a földátadás jelentőségét. Jezdegerd is, csakúgy mint Szvatoplug, a maga folklorisztikus avatatlanságának az áldozata. Ez által az arab-perzsa hagyomány, ámbár benne fehér ló nem is szerepel, legközelebbi változata a fehér lóról szóló magyar nemzeti mondának.

Heller Bernát.

¹ Tabarinak erről a sajátosságáról l. Goldziher, A történetírás az arab irodalomban. 8. lap.

² Annales, ed. De Goeje I, 4, p. 2236, 2237.

³ Az adatokat összeállította Sebestyén, A magyar honfoglalás mondái II., 94., 95. l. hozzá p. 522 Herodot czímszó alatt.

⁴ Arnold Ipolyi, Tatos; Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. II., (1855) 264.

Laczkovics János a kurucz költeményekről. Tolnai Vilmos (*E. Philologiai Közl.*, 1913), de még inkább Riedl Frigyes fejtegetései (*Irodalomtörténet*, 1913) erősen megingatták a hitet egyes kurucz költeményekben. Harsányi István, Gulyás József és Simonfi János *A kurucz balladák hitelességében* s az *Ethnographia*-kiadta dolgozatokban igyekeztek Thaly Kálmán védelmére kelni. Tolnai Vilmos az *E. Philologiai Közlönyben* behatóan bírálja Harsányiék művét (1914). Noha elismeri, hogy Harsányiék a nyelvi czáfolatok egybegyűjtésében igen szép munkát végeztek, kifogásolja, hogy az adatok súlyát nem mérlegelték s ha a nyelvi tért elhagyják, bizonyításuk még erőtlenebb. Tolnai kimélyíti Riedl kifogásait és súlyos verstani érvekkel áll elő. Király György *A kurucz balladák hitelességének kérdésében* (*Budapesti Szemle*, 1915) a vitaanyag világos és szabatos összefoglalását nyújtja. Király határozottan Riedl és Tolnai álláspontján van. Hozzászóltak még a vitához Vértess Sándor, Komlós Aladár, Horváth János, Réthei Prikkel Márián, Weber Arthur és László Zsigmond.

A kérdés még nem dőlt el. Azt hiszem, hosszas kutatások vihetik majd dülőre. Ezúttal csupán egy fontos adatra utalok, melyet Laczkovics Jánosnál találunk.

Laczkovics János Martinovics Ignácznak 1790-ben kiadott *Oratio ad proceres*ét 1791-ben magyarra fordította (*A magyar országgyűléseiben egybegyűlt méltóságos és tekintetes rendekhez 1790. esztendőben tartott beszéd. Mely most deáknyelvből magyarra fordítatott. 1791.*). Mint Fraknói Vilmos *Martinovics és társainak összeesküvésében* (1880, második kiadása 1884-ben, a II. kiadásban a 91—97. lapokon) s Ballagi Géza *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig* című könyvében (1888, 353—357. lapokon) pontos összevetésekkel igazolják, Laczkovics műve sok mozzanatban lényegesen eltér a Martinovicsétól.

Minket ezúttal Laczkovicsnak a magyar nemességre vonatkozó eredeti, egyéni állásfoglalása érdekel: „*Imhol egy nemes ember, . . . ki a ködöt párolgó Verböczt pipafüstje között szomorún olvassa; Bercsényi, Rákóczi, Fezerédy nótáit füleket boszantó tárogató sípon, majd zöld vessző, majd pedig csikós gulyásokhoz hasonló fekete üveg és gatyában, üstökben gombozott ragy szerteséjjel kócosodott hajakkal, kucsmában borított fürel, hogy az esztelensége gyapjas borítékja alól ki ne gözölögjön és az arisztokrátai gőz benne annál jobban megsüljön, fújja-danolja; ki a kancsók között hangos torokkal a legjobb, bölcsőbb fejedelmeket szidalmazza; privilegiumjait, nemességét hányja-veti; mint megörült, dühödött ember széles kardját forgatja . . .*“ (Idézve Fraknóinál a 94—95. l., Ballagi Gézánál a 356. l.)

Arról most nem is szólok, milyen féktelenül égő gyűlölet izzik ezekben a sorokban s hogy — mint Fraknói mondja — „vadságig és cynismusig lesülyedő nyelven“ (93—94. lk.) támadja Laczkovics a nemességet, de nem felesleges a kurucz költészetre vonatkozó következtetéseket levonnunk. Természetesen, nagy óvatosságra van szükség.

I. Laczkovics János nyilatkozatának önmagában is érdekes művelődéstörténeti jelentősége, hogy a XVIII. század utolsó évtizedeiben is a kurucz költészet milyen népszerű a nemesség körében. Nemeseink tárogató sípon „fújták“ a nagy kurucz hősről szóló nótákat. A „danolták“ kifejezés, ha szűkszavú és ehelyütt nem elég világos is, mégis tagadhatatlanul arra utalja a gondolkodót, hogy nem csupán melódiákról van szó, hanem versekről is.

II. Laczkovics határozottan arra mutat rá, hogy Bercsényiről, Rákócziról és Bezerédyről tárogatóztak és dalolgattak. Az óvatosság int, hogy Rákócziról töprengésbe ne essünk. Rákócziról sok kurucz vers maradt. Bezerédyvel és Bercsényivel nem így vagyunk. A *Bezerédy árulásáról* című költeményre (Thaly: *Adal.*, II. 249. l.) éppen úgy lehetne gondolnunk, mint *Bezerédy búcsúzó énekére* (*Adal.*, II. k. 251. l.) vagy *Bezerédy nótájára* (*Adal* II. k., 184. l.), mondhatná valaki. De ha szemébe nézünk Laczkovics szövegének, itt éppen arról van szó, hogy a nemesség a maga öntudatában a kurucz énekeket azokról a kurucz vezérekről „fújjanolja“, kikre oka van büszkélkednie. Arról se feledkezzünk meg, hogy Laczkovics a nemességet az Ausztriával való ujjhúzások miatt erősen korholja! Ezek alapján mondhatjuk, hogy a három Bezerédy-vers közül a Riedl Frigyes kifogásolta *Bezerédy nótájára* történhetik itt czélzás. Ez a hősdal csodálatra ragadó vitézség színében rajzolja Bezerédyt. Egy fokkal enyhül a Thaly-féle megjegyzés ellen való kifogás ridegsége is. Thaly *Bezerédy nótájáról* ezt írja: „Szikszay Lajos úr egy Kemenes-allyi Kardos nevű öreg nemesnél mult századi följegyzésről lemásolván, Pápáról beküldé“ (*Adal.*, II. k. 184. l.). Laczkovics határozottan igazolja, hogy a XVIII. században a magyar nemesek Bezerédy nótáját kedvelték. Még súlyosabb a *vis probandi*-ja a Bercsényire való utalásnak. Riedl Frigyes *Nagy Bercsényi Miklóst* is elvitatja a kurucz kortól, Thaly alkotásának tekinti s íme Laczkovics szépen bizonyítja, hogy a XVIII. század nemes urai Bercsényiről is tárogatóztak, dalolgattak.

III. Természetesen a tárgyalt mozzanat még nem döntheti meg Riedl Frigyes bámulatos elmeéről s leleményes taglaló készségről tanuskodó fejtegetéseit. Inkább arra gondolok mégis, a mit Tolnai Vilmos első dolgozatában jelzett s a mit Király György is pedz, hogy Thalynál eredeti kurucz költemények csiszoltabb, megszépített kiadásával van dolgunk.

IV. Nem szabad mellőznünk a lélektani szempontot sem. Laczkovics érdekes feddőzésében az idéztük mozzanatot szinte tajtékozó nekihevüléssel használja a nemesség ellen. Élesen a lelkébe kellett rögződniök azoknak a kurucz hősdaloknak, hogy alkalomadtán perdülő hamarsággal támadnak fel.

Laczkovics János jelentős tanuskodását nagyon meg kell szívlelnünk, mert szilárd biztossággal igazolja, hogy a kurucz költemények ügyében *sub judice lis est*.

Elek Oszkár.

Pulszky Ferencz és a népmondák. Az Ethnographia előző száma kiemelte Pulszky Ferencz érdemeit a magyar folklore és különösen a magyar népmonda körül és reámutatott Pulszkynek e tárgyra vonatkozó kézirati anyagára. Az érdekes közleményt legyen szabad kiegészítenem azzal, hogy Pulszky nemcsak behatóan foglalkozott a magyar folklore-ral, nemcsak gyűjtötte a népmondákat, hanem bécsi eredetű nejével, *Walter Teréz*szel együtt a magyar népmondai kincsnek egy részét *angol* és *német* fordításhoz is kiadta. Az angol munkát (*Tales and traditions of Hungary*; megjelent három kötetben Londonban, 1851) nem ismerem, de a német kiadás: „*Sagen und Erzählungen aus Ungarn*“ (2 kötet, Berlin, Verlag von Franz Duncker, 1851) birtokomban van. Ennek szerzőjéül ugyan Pulszky Teréz szerepel, de Pulszky Ferencznek is van jelentékeny része benne,

nem szólva arról, hogy az anyag egészen tőle való és a felesége csak fordította és átdolgozta. A Bettinának (Goethe „Kind“-jének) ajánlott művet Pulszky Ferencz költői lendületű előszava vezeti be, a mely a következő, a népköltészet, népmonda jelentőségét jellemző szavakkal kezdődik: „A nép költészete a mondákban nyilvánul; ezek fantáziája gazdagságának vagy hiányának bizonyítékai. De a képzelődő-tehetség nem egyedüli forrása a mondafolyamnak; hogyha felfelé követjük, ugyanabba a meleg homályba érünk, a melyben az érzelmi és a gondolati világ, az ész és a fantázia még nem váltak el egymástól és a melyből a költészet és a tudomány, a filozófia és a mitosz kisarjadzottak. A hogy a gyermek még mindennap teszi, a nép is gyermekkorában minden feltűnő jelenségnél ennek okáról kérdezősködik és valamint a gyermek minden válaszszaal megelégszik, a nélkül hogy helyessége után kutatna és jobban szereti a jelenségek amaz okait, a melyek neki nem absztrakt alapot nyújtanak az ész számára, hanem képet a fantázia számára, úgy a nép is inkább mitosszal elégszik meg, semhogy a fizikai természet törvényeibe hatolna. Az analitikai ész uralma csak az ember és a népek érettebb korában fejlődik ki, gyermekségüket a fantázia uralja.“

Hogy a „Sagen und Erzählungen aus Ungarn“ részére Pulszky maga gyűjtötte az anyagot, azt nemcsak előszava bizonyítja, hanem az a körülmény is, hogy az e könyvbe felvett mondák nagyban és egészben ugyanazok, a melyeket az említett közlemény Pulszky „Naplói“-ból idéz. Azt mondja Pulszky, hogy a német műben közölt mondák sorozata nem szándék nélkül van összeállítva: általános erkölcsi eszmék és a középkor társadalmi képei a tárgyuk. Érdekesen igyekszik azután a közölt mondák között bizonyos összefüggést és fokozatot kimutatni. Nem szorítkozik magyar mondákra, hanem majdnem minden magyarországi népfaj mondaanyagából merít. (Érdemes volna az egész előszót magyarul kiadni, nemcsak tartalma, hanem formai szépségei miatt is; ez talán Pulszkynak legszebben írt dolgozata.) Az első kötet tartalma a bevezetésen kívül a következő: 1. Karbunkulus a zöld tó felett; 2. A körösfői arany kereszt; 3. Az örök; 4. Anahid; 5. Az angyalok szerelme; 6. Asmodai; 7. A rusbachi apácza; 8. A monasztiri kolostor (Zemplén m.); 9. Szeben alapítása; 10. A szepesi ház; 11. Janosik; 12. Pan Twardowski; 13. Szegény tatár; 14. Leányvár; 15. Árvalányhaj; 16. A lipniki sziklák; 17. „Klingsor aus dem Ungarland“. Függelékül: Jack der Pferdehändler (von Franz Pulszky). A második kötet tartalma: 1. A magyar törzsmonda; 2. Béla király; 3. A magyar rabló; 4. Az obsitos; 5. János vitéz (Petőfi elbeszélő költeményének beható ismertetése); 6. Mese. — A magyar folklóre kutatói hasznos munkát végeznének, hogyha a Pulszkyárnak ezt a művét, a mely Pulszky népmondai feljegyzéseinek egy részét feldolgozta, tanulmányuk tárgyává tennék.

Peisner Ignác.

Egy bibliai elbeszélésnek szudáni változata. Meseelemeket a szentírás elbeszéléseiből eddig leginkább Friedrich von der Leyen igyekezett kihüvelyezni.¹ Nagy várakozásokat fűz az ilyenmű vizsgálódásokhoz: az összehasonlító

¹ Friedrich von der Leyen: Das Märchen. (Wissenschaft und Bildung, 96), Leipzig, 1911, — 43., 93—96. Részletesebben, irodalmi utalásokkal: Zur Entstehung des Märchens,

mesekutatás a biblíamagyarázatot egészen új világitással gazdagítja s régiebb idők-höz és rétegekhez viszi mint a milyenekhez eddig hatolt.¹

Éden kertjét v. d. Leyen a Hesperidákéval hasonlítja össze, a kigyónak megfelelőjét a sárkányban, a Kherubét viszont Atlasban találván.² A bábeli torony esetében az az ősi hiedelem szólal meg, hogy a hatalmas épület bünszámba megy.³ Azoknak a fölfogásához csatlakozik, a kik Lóth nejének sós szloppá válásában egy Holt-tenger melléki sziklaalakulathoz fűződő helyi mondát látnak.⁴ Ráhel történetét az első példának tekinti arra a népszerű motívumra, hogy meddő nő ital, alma, gyümölcs élvezetétől termékenynyé válik.⁵ Elfogadja Roscher véleményét, hogy Jákobnak az angyallal való viaskodása, a melynek folyamán ágyéka megrándul, az angyal, ki magát meg nem nevezi s hajnalkor elfűnik, nem egyéb mint a lidérczalom egyik változata.⁶ Tüzetesen elemzi József történetét mint legnemesebb alakulatát annak a típusnak, a melyben a nagylelkű legfiatalabb testvér diadalmaskodik irigykedő, gonoszindulatú bátyjain.⁷ A gyermek Mózes azokra a mesehősökre emlékeztet, a kiktől valamely uralkodó a hatalmát félti, a kiket veszedelemben döntenek (gyakori épp, hogy vízre teszik), de a kik csodásan megmenekülnek.⁸ Erőszakos v. d. Leyen az a kísérlete, hogy Mózeset fiatal korában tompultnak (dumpf und stumpf) tünteti föl, Dummling-nak, a kitől legkevésbé várták a nép fölshabadítását; viszont Mózes csodatetteihez, a kigyóvá lett bothoz, a sziklából fakasztott vízhez, nyilván sok a párhuzam.⁹ Miként a Vörös-tenger Izrael előtt, úgy hátrál a pamphiliai tenger N. Sándor előtt s úgy kél át Nitta japán hős is kiszáradt tengeren mikádójának megmentésére.¹⁰ Jephta fogadalmát, a melynek áldozatául esik leánya, csábító összevetni a késő görög mondával, a melyben a Trójából hazatérő Idomeneus a fiát áldozza föl hasonló fogadalomnak; v. d. Leyen hozzákapcsolja ahhoz a mesefajhoz, a melyben valaki veszély esetén a gyermekét följánlja szellemnek, ördögnek.¹¹ Sámsonnak a hajában rejlik ereje, neje kilesi a titkát s kiszolgáltatja ellenségeinek, — hasonló elemeket kapcsol össze az ind mese is, variál a szláv és skandináv mese.¹² — Dávid győzelme Góliát fölött nem egyéb mint változata annak az elterjedt mesének, hogy gyöngye, de okos ellenfél diadalmaskodik az otromba óriáson (Odysseus-Polyphemus-típus.)¹³

(Herrigs) Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, 1904, CXIII. 249—269; 1905, CXIV. 1—24; 1905, CXV. 1—21, 273—289; 1906, CXVI. 1—24, 282—300.

¹ Archiv CXV. 15, 16.

² Das Märchen, 43, Archiv CXIII. 262, 263.

³ Archiv CXIV. 22, 23.

⁴ CXIV. 11, 15. 1., 5. j.

⁵ Archiv CXV. 12, 3. j.

⁶ Archiv CXIII. 261.

⁷ Archiv CXV. 12, 13.

⁸ Archiv CXV. 5. Erről a tárgyról a Cosquin Emmanuel monographiája szól: *Le lait de la mère et le coffre flottant*. *Revue des Questions historiques*, 1908. Külön is. Értékesen kiegészítette Israel Lévi, *Revue des Études Juives* 1910. LIX. 1—13.

⁹ Archiv CXV. 14.

¹⁰ Archiv CXV. 5, 1. j.

¹¹ Archiv CXV. 14, 1. j.

¹² Archiv CXV. 14.

¹³ U. o.

Azt a bölcs ítéletet, a melylyel Salamon igazságot tesz a gyermekért pörlekedő két nő közt, az ind legenda Buddhához fűzi.¹ A czethalból menekült Jónást ahhoz a típushoz sorozza v. d. Leyen, a melyhez pl. a farkasból kiszabadított Piroska vagy a hét gida is tartozik (Verschlingungsmythen).²

Von der Leyen elismeri, hogy számos esetben a biblia hatott a meseköltésre. József története egyenesen belejutott több mesegyűjteménybe.³ A Vöröstengeren való átkelés hatását látni egy skandináv mesében, a melyben az üldözött nő fölkiált: „mögöttem éjjel, előttem nappal“, az üldözők ködbe vesznek, a nő fénybe menekül.⁴ V. d. Leyen azt hiszi, hogy az indek vették át Salamon ítéletének motivumát; sőt általában, a hol az ind és a zsidó legenda érintkezik, az elsőséget habozás nélkül a zsidóknak tulajdonítja, még azokban a késő mondákban is, a melyek Sába királynéjához, Salamon trónusához, rejtvényfejtéséhez, éles elméjéhez (Scharfsinnproben), állatnyelvtudásához fűződtek.⁵ Pedig valójában a Salamon-mondának ezen hajtásai nagyrészt nem is a zsidó hitből sarjadtak, hanem a mohammedán képzeletből.

Von der Leyen tisztában van azzal, hogy az ő összevetései és utalásai korántsem merítik ki a szentírás elbeszéléseinek meselemeit. Sokszorosan többet lehetne kimutatni.

Ezúttal azonban a figyelmet csak arra a sajtóságos hasonlóságra akarjuk irányítani, a melyet egy szudáni éposz tüntet föl az Izsák áldásáról, Rebeka cseléről szóló bibliai elbeszéléssel. (Genesis, XXVII.) Az agg Izsák megbizta fiát, Ézsaut, hozzon s készítsen neki vadpecsenyét, ő majd azután megáldja az elsőbbség áldásával. Izsák felesége, Rebeka azonban Ézsau öcsesét, Jákobot találja az áldásra méltóbbnak s meg is szerzi azt neki a következő cselrel. Vadpecsenye helyett két gödölyét vág le és készít el, a gyöngült szemű Izsák megtévesztésére pedig Jákobot felöltözteti Ézsau ruhájába, s hogy a szőrös Ézsauhoz jobban hasonlítson, kezére és nyakára reáborítja a gödölyék szőrös bőrét. Izsák megtapogatja Jákob kezét, megszagolja ruháját s megérzi rajta az Istenáldotta mező illatját, — megáldja Jákobot.

Mármost vessük azzal össze azt, a mit a nyugati Szudánból eredő Wagadu-éposz beszél.⁶ Wagadu városát a gonosz szellemek (dsinne) elrabolták s elrejtették. A szent várost csak az szerezheti vissza, a ki a dsinnektől az éghez kapcsolt hadidobot üti, ámde ezt a dobót csak az hozhatja le, a ki a dsinnek nyelvét érti. Mama-Dinga király bírja ennek a titkát. De ő maga már öreg. Oly öreg, hogy legidősebb fiát is csak szőrös karján és a karpereczén ismeri meg. Hét fia van. Ezek közül a hat idősebb a ház régi szolgáját becsmérli, folyvást bántalmazza. Csak a legifjabbik becsülte meg, tartotta jól. A mikor Mama-Dinga halálán van, elküldi szolgáját legidősebb fiáért, de ez és öcsesei újra bántják a régi cse-

¹ Archiv CXV. 15; CXVI. 8, 2. j.

² Archiv CXIV. 19, 3. j.

³ Archiv CXV. 12, 4. j.

⁴ Archiv CXV. 14, CXVI. 8.

⁵ Archiv CXV. 15, 297, 1. j.

⁶ Közli Leo Frobenius: Kulturtypen aus dem Westsudan (Ergänzungsheft Nr. 166 zu Petermanns Mitteilungen) Gotha, 1910, 42—44. l.

lédet. Erre ez a haldokló atyjához a legfiatalabb gyermeket hívja. A fiú levág egy kecskét, lenyúzza, bőrét a karjára teríti, hogy a karja oly érdesnek érezzék mint a bátyjáé. Azután elmegy a legidősebb bátyjához, kölesön kéri tőle ruháját és karpereczét, azon az ürügyön, hogy egy adósának a tartozását így fogja inkább behajtani. Bátyja kölesön adja. A legfiatalabb felölti. Éjjélkor az öreg szolga elvezeti a legkisebb fiút Mama-Dingához, mondván: itt a legidősebb gyermeked. A király végigtapogatja a fiának karját, érzi, hogy szőrös s érzi a pereczet rajta. Orrához illeszti a ruhát, megszagolja, hogy ez a legidősebb fiáé. Erre elárulja neki a varázsszert — elásott fazekakban rejlik —, a mely megszerzi neki a nép hűségét s megtanítja a dsinnek nyelvére. Így az ő nyelvükön megkérhető tőlük, hol van a nagy hadidob s ennek segítségével megszerezheti Wagadu szent városát.

A hasonlóság folytatódik. Ézsau háborog a sérelmen, a mely rajta esett. De atyja nem vonja vissza az áldást, a mely Jákobra szállt, Ézsauanak szolgálnia kell Jákobot.

A szudáni époszban másnap reggel Mama-Dinga az együttes étkezésnél kérdi legnagyobb fiától, eljárt-e az ő utasítása szerint? Erre az öreg szolga mindent kivall. Mama-Dinga pedig így szól a legidősebbhez: Nem leszel király, mert mindenemet a legfiatalabbnak adtam. Légy te Damma (? sámán); tanul meg, miként kell esőért imádkozni; ha tudsz esőt hullatni, nagy lesz a tekintélyed.

Ime a motívumok egész láncolata megegyezik: a testvér ruhája, a sima és a szőrös kar, a levágott kecskének bőre, a szimattal való fölismerés, a tévedésből adott áldásnak utólagos megszilárdítása.

Vajjon a Wagadu-éposz a biblia hatása alatt keletkezett? A benne szereplő dsinnek muszlim befolyásra vallanak. De merően hihetetlen, hogy a mohammedán köznép a bibliai elbeszélésnek intim részleteit ily tüzetesen ismerhetné. Vajjon hittérítők tanításának visszhangját halljuk-e a szudáni elbeszélésben? Frobenius följegyzéseiből, a melyek a közlést kísérik, nem tetszik ki, hogy itt keresztény missziók tevékenysége érvényesült volna. Egyet azonban kétségtelenné tesz a meglepő egyezés: a két teljesen különböző tartalmú elbeszélésre összeillesztett alkotórészekben régi meseelemekre kell ismernünk.

Heller Bernát.

Még egyszer az Isten kardjáról. Az Isten kardjáról szóló értekezésben (*Ethnographia*, 1912, XXIII., 323—342) a magyar mondakutatásra hárítottam azt a föladatot, hogy az idevágó mesei és mondai párhuzamokat összeállítsa és megvilágítsa. Ez a fölhívás rábírta *Téglás Istvánt*, társulatunknak azóta elhunyt munkás tagját nagyérdekű följegyzésének közlésére. (A kőből kinövő kétélű kard — a vasfű — és más babonák Torda vidékén. *Ethnographia*, 1915, XXVI., 285—287.)

Az idetartozó adatok azóta is egyre gyarapszanak — részben már értekezésem német átdolgozása is (*Das Schwert Gottes*, *Ungarische Rundschau*, 1913, II., 557—596) bővült velük. Gyűjtésüket korántsem tartom lezártnak. Mégis kötelességem már most is visszatérnem a tárgyra. Az késztet reá, hogy értekezésem alkotórészeinek és gondolatainak némelyikét utólag megtaláltam *Ipolyi Arnold*

figyelemreméltó dolgozatában, a melyet korának egy kiváló német folyóiratában tett közzé. (Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. Göttingen, 1855, II., 167—170, Ungarische Sagen- und Märchenzüge). Ipolyi kiindul „A titkolódzó kis fiú és kardja“ meséjéből; a fiúnak születése óta kardhüvely van az oldalán, kertjükben pedig kard terem, épp a hüvelybe illő, a kard is, a hüvely is együtt nő a fiúval. Ipolyi utal az isteni eredetű fegyverekről szóló összeállítására (Magyar mythologia, 507, 508), s arra a fölfogásra jut, hogy a fiú részére kinövő kard motivuma teszi alapját az Attila kardjáról szóló mondának. Ezt a föltevést meglepően kiegészíti Téglás Istvánnak említett közleménye. E szerint Torda oláh népénél ma is él az a hit, hogy a kőből kinő a kard s csak azt szolgálja, a kinek részére Isten rendelte, hivatatlannak ártalmára van, „hogy ilyen kőből kinőtt kétélű vaskardja volt Alexandrunak és a szent királynak is. De hát azok szentek voltak és csak akkor húzták azt ki a földből, a mikor az onnan már kinőtt és az Isten parancsára jelentkezett“. Íme a magyarországi oláhság megőrizte az Attila kardjáról szóló vagy, mondjuk Ipolyival, az Attila-monda alapjául szolgáló néphit.

Nem kívánom ezúttal a tárgyhoz gyűjtött pótlékaimat földolgozni. A finn és észt hagyományokra már Ipolyi utalt. Csak Artus király kardját mutatom be a francia monda szerint: neve Flamboyante (a Villámló), a föld tüzén kovácsolták félelemnélküli emberek. Fogója onyx, pengéje tiszta aczél, ragyog akár a gyémánt. Ha gyáva vagy gonosz ember nyul hozzá, megbénítja a karját; de ha jó vitéz forgatja hittel, akkor győzhetetlen erővel ruhazza föl, akkor föl villan a szivárvány hét színében, villámot szór, ellenséget rémit. Ezt a kardot hegy csúcsán sas tartotta karmában Avalon-szigetén, a sziget bejáratát pedig sárkány őrizte. Merlin elbűvölte a sárkányt a hárfájával, a sast az énekével s így szerezte a Flamboyante-kardot Artus részére.¹

Végül dolgozatomnak egy tévedését kell helyreigazítanom.

Abú-Mahászí ibn Taghri Birdi-nek kereszteshadjáratok korabeli arab krónikájából fölhoztam egy részletét a keresztény kézen levő Antiochia ostromáról. A várost Çandsil védte. Szorultságában egy szerzetesbaráttal együtt cselet eszelt ki. Átadott a szerzetesnek kardot, ássa el. A szerzetes pedig azt terjeszti, neki álmában megjelent Krisztus s megjelölte neki a helyet, a hova az ő (Krisztus) kardja rejtve van. Ásna, megtalálják a Krisztusénak vélt fegyvert, a keresztények nekibátorodnak és visszaverik a muszlimokat.

Akkoriban az arab krónikás előadását paródiának tüntettem föl, a mely a nyugaton elterjedt kardmondákat gúnyolja. Azóta látom, hogy ez a krónika tényeket jelent. Ezeket *Kugler*, a kereszteshadak történetirója így beszéli el: A provençal Petrus Bartholomaeus jelenti Raimond de Saint Gille grófnak (ez a krónika Çandsil-ja), hogy neki Szent András megmutatta a lándzsát, a melylyel Krisztus testét keresztüliszúrták, az antiochiai Péter-templomban van elásva, ha megszerzik, minden veszélytől megmenekülnek. A misztikus hajlandóságú Raimond de Saint Gille tizenkét emberrel ásat naphosszat; „végül este — mert a lándzsát meg kellett találni — megtalálták a főoltárhoz közel mélyen a földben“.²

¹ Schuré, Edouard: Les Grandes Légendes de France. Leipzig (Freytag), 1903, pag. 64.

² Dr. Bernhard Kugler: Geschichte der Kreuzzüge (Oncken, Allgemeine Geschichte), Berlin, 1891², 51, 52, 57.

Arról is értesülünk, hogy ez a lándzsa még sok vizzályra adott okot, Bohemund hivei gúnyolódtak a cselen.

További adataim földolgozására talán a Téglás Istvánéhoz hasonló közlemények adnak okot, alkalmat.

Heller Bernát.

„A népköltészet ügyében.“ A Kisfaludy-Társaság 1863. évi júl. 30-án tartott ülésében elhatározta, hogy azt az 1844-ben megkezdett gyűjtői munkásságot, melynek az Erdélyi-fele „Népdalok és mondák“ I—III. kötete lett az eredménye, újból megindítja. Az ülés jegyzőkönyve nem került nyilvánosságra, csak Greguss Ágost 1864. évi febr. 6-án felolvasott titkári jelentése teszi szóvá a történeteket ekképpen: „Elhatározta a Társaság, hogy a magyar népdalok, mesék és közmondások gyűjtését újra megindítja, Gyulai Pálban szerkesztőt is választott az új gyűjteménynek, s közreműködésre hívta fel a honfiakat. A népköltészeti gyűjtemény első köteteinek szerkesztője, Erdélyi János megígérte, hogy mind tanácsaival, mind a kezében levő anyaggal szívesen szolgál, s lelkes gyűjtők, mint Abonyi Lajos, Arany László, Illésy György, Kazinczy Gábor, Szabó Károly és mások, az ország külön vidékeiről nagybecsű küldeményekkel gyarapítják a szellemi népkincstárt. E kincs magyar, édes mienk, s minden bizonynyal érdemes arra, hogy az enyészettől megóvjuk; de a Társaság működése itt is csak gyűjtés, eredeti munkásságot itt sem tanusít.“ (Évlapok. Új foly. II. köt. 12. l.) E jelentésben tehát nincs nyoma annak, hogy a siker oroszlánrésze magát Gregusst illette meg, mert ő fogalmazta azt a kitünő felhívást, a mely az egykorú nagyobb lapokban egész terjedelmében megjelent. Így a Pesti Napló augusztus 22-iki, a Sürgöny pedig augusztus 26-iki számának tárczájában közölte. Mi a magyar népköltészet ügyének ezen értékes okmányát a Vasárnapi Ujság 1863. évi folyamának 319. lapjáról mutatjuk be olvasóinknak:

A népköltészet ügyében.

A Kisfaludy-társaság folytatni kívánja ama magyar népköltési gyűjteményt, melyet megbízásából ezelőtt 15—17 évvel Erdélyi János szerkesztett és adott volt ki. Immár nincs többé szükség a népköltemények gyűjtésének fontosságát kiemelni. Irodalom és közönség egyaránt elismerte s az a nagy hatás, melyet Erdélyi gyűjteménye előidézett, fölöslegessé tesz minden bővebb indokolást. E gyűjtemény a mily részvétellel találkozott a közönség részéről, éppen oly élénk mozgalmat keltett az irodalomban. Ekkor fordult először figyelmem a népköltészet behatott vizsgálata felé, mi sem a tudományra, sem a költészetre nem maradt befolyás nélkül. Sőt e mozgalom egy kis irodalmat vont maga után a gyűjtés terén is. Három-négy nagyobb gyűjtemény jelent meg azóta, a mi mindinkább megerősíti azon sejtelmünket, hogy népköltészetünk kincsei még nincsenek kibányázva. A mind inkább erősödő érdekeltséget táplálni, a gyűjtésnek, a mennyiben lehet, irányt adni, azt mintegy állandósítani, az elszórt erőket egyesíteni, s egy nagyobb szerű s kritikaiban összeállított gyűjteményt rendezni, oly feladat, melyet a társaság már multjánál fogva is örömet ismer kötelességének.

Íme az okok, melyek a társaságot arra bírták, hogy gyűjteményének új folyamát megindítsa. Bizalommal és reménnyel fordul régibb gyűjtőihez és mindazokhoz, kiket a népköltészet érdekel s kiket ezennel felszólít, hogy vállalatát támogatni szíveskedjenek. A társaság most nagyobb körben kíván gyűjteni s felölelni mindent, mi eddig többé kevésbé elhanyagoltatott. Ezért hét főosztályt állapított meg, melyek nemcsak kimerítik a népköltészet körét, de egyszersmind magukban foglalják mindazt, mi vele szorosb vagy tágasb kapcsolatban van, s kiegészítésére vagy felvilágosítására szolgál. E főosztályok következők: *I. Dalok, románczok, balladák és gúnyversek. II. Mesék. III. Mondák. IV. Közmondások és szólásmódok. V. Találós mesék. VI. Gyermejátékok. VII. Népszokások és sajtások.*

Figyelmeztetnek a gyűjtők, hogy a társaság szívesen vesz bármiméü dal- vagy balladatöredéket, sőt olyakat is, melyek valamely gyűjteményben már megjelentek, ha variánsok. Nem mellőzendőknek véli ama versecskéket sem, melyeket a tánczolóok szoktak kiáltozni, melyeket néhol tánczszóknak is neveznek. Különös gondot kér fordíttatni a koldusénekekre, melyek néha régi balladák vagy szent énekek töredékei. A katonadalok, s az úgynevezett macaroni-versek is figyelembe veendőek, ha nem tisztán népi eredetűek is. Továbbá az oly költemények beküldése sem fölösleges, melyek nem népdalok

ugyan, de szerzőik ismeretlenek, s kivált a mult század végén, a jelen elején a közép-osztálynál, s tanulóik közt nagyon divatban voltak. Ezért kívánatos volna minden oly kézírati énekgyűjteményt lemásoltatni s beküldeni, mi a régiebb időből maradt fenn; e tekintetben kiváló sujt helyez a társaság az oly dalokra, melyek valami történeti eseménynyel vannak kapcsolatban. Ilyeket följegyezve találhatóni néha a régi könyvek tábláin, vagy a kalendáriumok tiszta lapjain is. A ponyva-irodalom termékeit is óhajtja bírni a társaság, a legrégebb időktől a legújabbig. Ha belőlük könyvtárában egy lehető teljes gyűjteményt rendezhetne, érezhető hiányt pótolna, másrészt pedig örömet felhasználna belőle mindent, mit népköltészi gyűjteményében csak felhasználhat.

A mi a meséket illeti, a töredékek és variánsok itt is szívesen vétetnek, sőt egészen ugyanazon mesék is, ha a már közlöttéknél jobban vannak elbeszélve. A társaság óhajtja, hogy a gyűjtők az eddigi leginkább gyűjtött tündér- és furfangos meséken kívül különös tekintettel legyenek az allegorikai, gyermek, állat, hazug, hangutánzó és csali mesékre, s általában ne vessenek meg bármely egyszerű és semmisségnek látszó mesékét sem.

A mondák szintén kiváló figyelembe ajánlatnak. Eddigi gyűjteményeink nagyrészt mellőzték a néphagyományok e fontos ágát, s nagyon kevés, a mit e téren felmutathatunk. A társaság mindennemű mondát szívesen vesz, mythikust, történelmit, adomaszerűt. Nem mellőzendő bármely csekély töredék, sőt még az olyanok sem, melyek már nem egyebek száraz adatoknál. A krónikák lapjain följegyzett mondák is figyelembe veendők. A társaság a történelem művelőitől és barátaitól vár e tekintetben segédkezet, s megelégszik az illető könyv és lapszám följegyzésével is.

Közmondásainknak jeles gyűjteményei vannak ugyan, de még sem fölösleges a netalán hiányzókat följegyezni, sőt a már közlöttéket sem, ha eredetibb alakban találhatóni reájok. Különösen figyelembe veendő a közmondások rythmusos alakja, melyre eddigi gyűjtőink nem épen ügyeltek. A szólásmódok alatt a nép jellemzőbb párbeszédeit, megjegyzéseit, tréfáit, adomáit, sajátos kifejezéseit értjük, melyek egy vagy más szempontból méltók a feljegyzésre. Gyűjtőinknek sok tekintetben példányul szolgálhat e tekintetben Kriza gyűjteményeinek „Szólásmódok” című szakasza. (Vadrózsák 855-ik lap.)

A találos mesék közül csak a tisztán népi eredetűeket kérné a társaság beküldeni. Figyelembe veendő, hogy a találos mesék a nép ajkán ritkán forognak teljes prózai alakban. Néha rimelnek, de többnyire nem a rim, hanem a szavak és mondatok rythmusos berendezése, hangutánzás, alliteratio s egyéb ily eszköze a primitív népköltészetnek az, mi őket megkülönbözteti a mindennapi beszédétől. A gyűjtő feladata minél tisztábban fölkeresni és megtartani e rythmusos alakot.

A gyermekjátékok nem kívánnak bővebb magyarázatot, azonban megjegyzendő, hogy nemcsak oly gyermekjátékok leírását kéri a társaság, melyeket versek kísérnek, hanem az olyanokét is, melyek ezt nélkülözik. Ide kell csatolni továbbá mindennemű dajkarimét és apróságot, mit népiünk gyermekei mulattatására kigondolt.

A népszokások és sajátosságok osztálya mindent magában foglalhat, mi a népköltéssel szorosb vagy tágasb kapcsolatban népiünk életében érdekes és feljegyzésre méltó. Ilyenek különösen a babonák, lakodalmi és lakmározási szokások, mulatságok, táncz, fonó, szüret, arató stb. minden ide vonatkozó dallal és beszéddel együtt. A gyűjtők belátására bizatik kiválasztani, mi vidékükön e tekintetben figyelemre méltó; bizonyára sok lesz köztök, mi a népköltészetet fölvilágosítja, vagy pedig adatokat szolgáltat a magyar népelet bővebb ismeretéhez.

A népköltési gyűjtemények becse nagyrészt a lelkiismeretes hűségtől függvén, kéretnek a gyűjtők lehető tiszta és első forrásból meríteni, s változtatás, cziczoma nélkül küldeni be mindent, a mit összegyűjthetnek. A dalok gyűjtésénél ez sokkal könnyebb, mint a meséknél. A dal rythmusos formához levén kötve, hibeiben visszaadható a mesénél, melyet nem lehet szóról szóra emlékkben tartani. — A tollba mondatás rendesen keveset segít. A népi elbeszélő elfogult, ünnepelesb, tudakosabb lesz, ha látja, hogy leírják, a mit beszél, s az elbeszélés naiv bája egészen elvész. Legjobb jól megfigyelni az elbeszélőt, ügyelni a mesének nemesak eszelekvénymentére, hanem sajátos átmeneteire, fordulataira, párbeszédeire s kifejezéseire, a hallott mesét úgy frissiben, még az nap feljegyezni. Sok függ attól is, vajjon kitűnő vagy ügyetlen mesemondótól hallunk-e valamely mesét. Ezért igyekezzenek a gyűjtők kitűnő mesemondókat keresni, a mely meséket pedig netalán emlékeikből írnak le, jó lesz egész elfogulatlanul átadni magukat gyermekkori benyomásaiknak. Szívesen veszi a társaság, ha a gyűjtők küldeményeiket magyarázó jegyzetekkel kísérik, a dalok hangjegyeit is óhajtja beküldetni, leginkább azért, hogy azoknak, kik netalán zenészeti szempontból kívánnak gyűjteményt rendezni, szolgálhasson. Végre nagyon óhajtandó, hogy minden gyűjtő legalább egy pár dalt és mesét azon vidék tájnyelvén küldjön be, a hol gyűjtött. Mi tanulságos volna, ha Magyarország minden tájszólását híven össze lehetne állítani dalokban és mesékben, tehát a népszellem oly nyilatkozataiban, melyekben nyelve leghájosb, legerőteljesb s legeredettebb. Valamely tájszólás hű visszaadása nem lehet nehéz annak, ki azon a tájon született, hol gyűjt, s talán maga is épen úgy ejti a szavakat, mint a nép. Csak a leírásban

kivántatnék egy kis gond ; itt némely finomabb árnyalatok megkülönböztetése végett lehet önkényes jegyeket is fölvenni, melyeket jegyzet magyarázna meg. E tekintetben vidéken lakó nyelvészeink segédére is számít a társaság s örömet vesz már közlött dalokat vagy meséket is, ha tájnyelven vannak leírva.

Ismételve felszólíttatnak a népköltészet, nyelvészet és irodalom művelői és kedvelői ez annyira fontos és nehéz vállalat támogatására. Igazán mondá a minap egyik tagtársunk, hogy a mi nyugati Európában kezd kivétel lenni, az nálunk még rendes dolog. Minden félrebb eső falu megannyi mese- és dalfészkek, minden pörfíu egy élő gyűjtemény. Azt várjuk-e, hogy a műveltség terjedése, a napi üzlet gondoljai kiszorítsák közülünk a népi költészet maradványait, elűzzék a tündéreket s akkor fogjunk a gyűjtéshez? Még van idő, de nem lesz soká. A mint a könyv- és lapirodalom nagyobb-nagyobb hódítást tesz a nép alsóbb rétegeiben, a szerint fog az élő hagyomány, rege, mese, sőt az eredeti népdai is mind gyérebb és apróbb szigetekre szorulni, lenézés és neveltség tárgya lenni. Amazok helyét józan ismeretek, de a költészetét féltő, bizonyos csinált, az irodalmi hangot tettető modor foglalja el, éppen úgy, mint népezenék már is sokat veszített eredeti zamatjából. Mentsük meg a mit lehet. A Kisfaludy-társaság oly központ, hova minden gyűjtés befolyhat s a társaságon nem fog mulni, hogy gyűjteményét minél gondosabban szerkesztesse össze. Fájdalom, a társaság nincs oly helyzetben, hogy a gyűjtést anyagi eszközökkel is támogathassa, sőt gyűjteményét sem lesz képes saját erején kiadni, hanem annak idejében könyvvarással fog szerződni. Azonban a vállalatból befolyó jövedelmet, valamint a netalán e célra felajánlandó adományokat, a vállalat javára fogja fordítani.

A gyűjtött művek az ufolag megindítandó népköltészi gyűjtemény szerkesztőjéhez, *Gyulai Pálhoz* (Pest, Sándor-utca, 17. sz.) küldendők be.

Kelt Pesten, a Kisfaludy társaság 1863-ki július 30-án tartott üléséből.

Greguss Agost, titkár.

NÉPRAJZI HIREK.

Bellosics Bálint. (1867—1916.) A Magyar Néprajzi Társaságnak ezévi, első választmányi ülésére, vidékről, szomorú hírt hozott a posta: Bellosics Bálint, a vidéki választmány érdemes tagja, férfikorának derekán, nagyarányú irodalmi és társadalmi működésének teljében kidőlt az élők sorából. Az elnök megrendülten jelentette, a választmány igaz részvétellel vette tudomásul a csapást, mely korai halálával a magyar néprajzi törekvéseket érte. A választmány az elhunyt emlékét jegyzőkönyvében megörökíttette, mi pedig most megragadjuk az alkalmat, hogy annak a tartalmas, mélyenjáró megemlékezésnek kapcsán, mely Barcsai József tollából a bajai Magyar Királyi Áll. Elemi Népiskolai Tanítóképző-Intézet 1915/16. évi Értesítőjében a tanév végével megjelent, az elhunytat, mint a magyar néprajz fáradhatatlan és vérbeli munkását, bemutathassuk. Barcsai megemlékezésének idevonatkozó fejezete szószerint a következő: „Érdemei különösen nagyok az *ethnographiai tudomány* művelése terén. Életének egy nagy és sikerekben gazdag vállalata volt az, hogy korán megnyilvánult hivatásérzettől vezetve azok sorába állt, a kiknek törekvése a népet kiemelni az ismeretlenség homályából, kikutatni a nép külső és belső jellemvonásait. S tette ezt fáradhatatlan bűvárkodással, ritka megfigyelőképességgel történő önálló kutatásokkal, a hazai és külföldi irodalom tanulmányozásával, mely munkálkodásával elért eredményeivel e szaktudomány művelői körében az elsők közé küzdötte fel magát. Gyermekkorában, egész felnövekvése idején sok alkalma volt a nép körében megfordulni és a nép iránti szeretettel, vonzalommal eltelni. Már tanulóéveiben megnyilvánultak a néprajzi tudomány művelésére való hajlama és képességei, melyeknek erősödését előmozdította *Herrmann Antal* dr.-nak, tanárának hatása. A *Magyar Néprajzi Társaság*-nak alapítása óta tagja, 1896 óta pedig választmányi tagja volt, és ez időtől

kezdve 100 nál több néprajzi dolgozata jelent meg az Ethnographiában, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya Értesítőjében, az Uránia tudományos folyóiratban, a Vasárnapi Újságban, az Új Időkben, a Turisták Lapjában, a Bács-Bodrogvármegyei Történelmi Társulat Értesítőjében s az Am Urquell és Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn című németnyelvű szakfolyóiratokban. Ezirányú munkássága alapján kapott megbízást arra, hogy *Rudolf trónörökös* nagy honismertető művében, az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* dunántúli kötetében (Magyarország IV. kötet) a zala- és vasvármegyei vendeket ismertesse. A hazai szlovénekről e helyütt és egyebütt közzétett dolgozatai mindmáig majdnem egyedüli ismertetői e népelemnek. A zalai *Hetés népies építkezéséről* szóló cikkét (Ethnographia VIII. évf.) a szakkörök a legjobb enemi dolgozatok egyikének tartják, s a ház- és határbúvárlók gyakran hivatkoznak reá. Bácsmegyei, részben pest- és baranyavármegyei néprajzi kutatásai e vármegyék magyar, sokác és bunyevác népelemeinek ethnographiájára, betelepedésük, helyfoglalásuk történetére vonatkoznak. E körből került cikkei közül különös elismerést vivott ki *A nyári napforduló magyarországi hagyományairól* (Ethnographia, 1902). Bács-Bodrog vármegye magyarságának, bunyevác népének a vármegye monografiája részére irt cikkeivel (Magyarország városai és vármegyéi bácsbodrogvármegyei kötetében). Múzeumaink megbízásából több ízben végzett a nyári szünetekben Bács-Bodrog vármegye területén tárgyi néprajzi gyűjtést. A bácsbodrogvármegyei néprajzi és történelmi kutatás szerezte meg számára a B.-Bodrog vmegy. Történelmi Társulat választmányi (1906) és a Bács-Bodrogvármegyei Irodalmi Társaság rendes tagságát (1906). A Történelmi Társulat, néprajzi osztálya gyűjtése érdekében, 1907-ben Útmutatót íratott Bellosiescsal, a mely sok száz példánnyal tájékoztatja a falvakban élő intelligenciát, elsősorban a tanítószágot az ergologiai gyűjtögetés módját illetőleg. "A megemlékezés előtt találjuk, műmellékletben, az elhunyt arczképét, utána pedig, az elhunyt saját összeállítására alapján készült, nem egészen teljes felsorolásban, műveinek hosszú jegyzékét."

*

Malonyay Dezső dr. (1866—1916). Hogyan lett Malonyay Dezső, a francia „nyugat” raffinált műveltségének neveltje és munkása, sok könnyed, maupassanti novella, komoly társadalmi regény, hatásos szindarab szerzője és avatott tollú műtörténész a magyar népelet rajongója, hivatott tolmácsolója, azt gyönyörűen elmondja „A magyar nép művészete” cz. nagyszabású képes irodalmi vállalatának III. kötetében, a „Bagol András a művész” cz. fejezetben. A somogyi pásztorbot, a mit a kivadári juhászgazda faragott remekbe, elkerül valahogyan, a mesék országútján Finistèrebe, az Óceán partjára s ott mesélni kezd az idegenben „kuncsorgó” magyar írónak egy sajátságosan eredeti, színes, vonzó világról, a magyar népdalról, a magyar népzénéről, a magyar népművészetről, az egész magyar népeletről. Az a remekbe faragott pásztorbot kezdi hívni-hivogatni Malonyayt. „Akkor kezdtem — úgymond — hazavágyakozni külföldi barangolásaimból s akkor határozottam el, hogy majdan hazakerülvén, nekiindulok és mint Kriza János a vadrózsákat, keresem majd, böngészem én is a mi népünk művészkedésének vadvirágait” . . . És hazajött és minden nagyobb néprajzi előtanfolyam, kutatásbeli

gyakorlat nélkül, amúgy huszárosan nekivágott szándéka megvalósításának: keresni a magyaros művészet jegyeit „a magyar paraszt építkezésében, házának berendezésében, templomának díszítésében, viseletének színösszetételeiben, faragcsálásában, szövésében, fonásában, varrogatásaiban, üde, dévaj, mindig arányos és anyaghoz alkalmazkodó díszítőkedvének, szín- és formaérzékének megnyilvánulásaiban... ezerféle művészi kezemunkájában“. Malonyayban volt annyi izléssel párosult belátás, hogy nem csinált titkot néprajzi iskolázatlanságából; jóindulatú műkedvelőnek tekintette magát, a kinek czélja „fölkutatni a magyar művészi alkotókedv ösztön-szerű érvényesülésének kezdetleges próbálkozásaitól kezdve, el a már fejlettebb motívumokig lehetőleg mennél többet; menteni az elkallódástól azt, a mink van“, a kinek törekvése, hogy „e munkát túlságos elmélet ne terhelje, de minden részben személyesen megkeresett és ellenőrzött, szigorúan hű, pontos, a tudós számára is föltétlenül megbízható, becsületes adatok felhasználásával készüljön az egész“. Nem óhajtott a fajok keveredésének szövevényes kérdéseibe, az idegen szomszédság és egyéb kölcsönhatás folytán támadható vitákba avatkozni, sőt óvakodott akármféle tudományos rendszer föllállításától is. „Ha úgy tetszik — úgymond —, csak egyszerű képeskönyv ez, a magyar nép művészkedéséről beszámoló képeskönyv.“ Még azt a fölfogását is mentetgetni igyekezett, hogy a mű során a népművészetet kikérje az ethnographiától! Ez a belátás, szerénység megmentette Malonyayt sok csalódástól és attól, hogy vállalatát esetleg a szakszerű bírálóat lekicsinyelje, talán agyonüsse és fölbonzolja, a mit pedig a vállalatba fektetett sok jóindulat, fáradozás és elért tudományos, valamint művészeti eredmény a maga egészében nem, legföljebb csak egyes részleteiben érdemelt volna meg. Mert azt nyugodt lélekkel elismerhetjük ma már, hogy Malonyay néprajzi vállalkozása nem esett egészen hiába! A vállalat, ha ítéleteiben ingadozó is, ha fölépítésében nélkülözi is az egyöntetűséget, ha bőbeszédűségével itt-ott untat is, az élesszemű, élénk fölfogású író meglátásai révén mégis többet nyújt, mint egyszerű néprajzi kirándulást. Sok néptörténeti mozzanatok maradt volna megláttatlanul, sok népéleti tárgynak mosódott volna el emléke, veszett volna el formája, rajza, színe, ha Malonyay bele nem írja jegyzőkönyveibe, össze nem rajzoltatja vázlatkönyveibe s főképen lelket nem önt a gyűjtött anyagba gyakorlott és ragyogó írói tudásával. „A magyar nép művészete“ nagy vállalatnak érdeme, értéke így a szövegben, a megírásban keresendő, mely elejétől végig a Malonyay munkája s melynek forrásértéke a tudomány számára az idők folyamán csak növekedhet. A legnagyobb panasz, mely a vállalat ellen mindjárt az I. kötetnél fölmerült s a következő köteteknél még kiáltóbb lett, t. i. a szövegek, műmellékletek zsúfoltsága, hiányos technikai kivitele csak félig-meddig írható Malonyay rovására; — hiszen őt az utóbbi tekintetben a kiadói szempontok erősen befolyásolhatták, a mi pedig a képek zsúfoltságát illeti, az idő ebben is Malonyayt igazolta, éppen napjainkban és éppen a Székelyföldet érdeklő kötettel; igazolta azt a törekvését, hogy „lehetőleg gyorsan és mindent összeszedjen, a mi jellemző lehet a magyar stílus kialakulására, és pedig *mennél exponáltabb az illető vidék, annál tüzetesebben*“. És, minden egyéb érdemtől eltekintve, már csak ezért is kegyelettel őrizzük Malonyay Dezső emlékét!

dr. m. l.

Báró Szalay Imre nyugalomban. A „Budapesti Közlöny“ f. évi márczius hó 4. számában a következő legmagasabb királyi kézirat jelent meg: „Vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterem előterjesztésére megengedem, hogy *Kéméndi báró Szalay Imre* miniszteri tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, saját kérelmére, a törvényszerű nyugilletményekkel, állandó nyugalomba helyeztessék, s hogy neki ez alkalomból, hosszú közéleti pályája alatt kifejtett igen érdemes szolgálataért, Elismerésem tudtul adassék. Kelt Bécsben, 1916. évi február hó 4-én. Ferencz József s. k. *Jankovich Béla* s. k.“.

*

Kinevezések a Magyar Nemzeti Múzeumban. I. Ferencz József Ő Császári és Apostoli Királyi felsége Bécsben, f. évi május hó 16-án kelt legfelsőbb elhatározásával *dr. Sebestyén Gyula* magyar nemzeti múzeumi igazgatót és *dr. Czákó Elemér* iparművészeti iskolai igazgatót magyar nemzeti múzeumi osztályigazgatókká kinevezte.

*

Folklore-osztály a Magyar Nemzeti Múzeumban. Midőn *dr. Jankovich Béla* v. b. titkos tanácsos, vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága 60501—1916. III. sz. leiratóban *dr. Sebestyén Gyula* magyar nemzeti múzeumi új osztályigazgatót az ő előterjesztésére történt királyi kinevezésről értesítette, a következő történeti fontosságú sorokban adta tudomásul a Magyar Nemzeti Múzeum Folklore-osztályának megalapítását:

„... A Magyar Nemzeti Múzeum folklore-gyűjtése oly széleskörű továbbfejlődési lehetőséget nyújt, hogy annak a Magyar Nemzeti Múzeum külön osztályává való szervezése természetszerű követelmény. Az a kiválóan nagy és eredményes szaktevékenység, melyet Nagyságod, mint a Folklore-Fellows Néphagyományt Kutató Nemzetközi Tudományos Szövetség magyar osztályának megalapítója s elnöke, e téren, vagyis a hazai néphagyomány emlékeinek felgyűjtése terén s az országos gyűjtés munkájának szervezése érdekében évek során át kifejt, kívánatossá teszi, hogy ez osztály megalapozása s szervezése Nagyságod nevéhez fűződjék.

„A midőn tehát Nagyságodat a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Orsz. Könyvtára kézírattári osztályának továbbra is annak vezetésével való megbízás mellett az említett külön folklore-osztály szervezésével s igazgatásával is ezennel megbízom, ama reményemnek adok kifejezést, hogy Nagyságod e két múzeumi osztály igazgatásának nagyszabású feladatába egész kipróbált munkaczejét fekteti belé s azok ügyeit a legjobb megoldásra juttatja.

„Teljes bizalommal az iránt, hogy Nagyságod az e megbízatásához fűzött várakozásnak mindenben megfelel: Nagyságod javaslatait, az új

osztály megszervezését s munkaprogramját illetőleg, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága útján szívesen elvárom.

Budapest, 1916 június hó 18.

Jankovich s. k.“

A magyar néprajzi tudományok e korszakalkotó okiratának valódi értékét a maga nagyságában csak akkor tudja még a szakember is mérlegelni, ha ismeri Ő Exzellenziájának azt a magyar államférfiúhoz méltó elhatározását, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum finn és dán mintára szervezendő folklóre-osztályának már nemcsak a magyar néphagyomány összes emlékeit, hanem a hazai nemzetiségek minden e nemű gazdátlan kincseit is meg kell menteni. Ha tehát tekintetbe vesszük azt, hogy hazánk területén a magyarság a germán, román és szláv népek nyelvterületeinek ütközőjén helyezkedett el, akkor már most tisztában lehetünk azzal, hogy a lelki kölcsönviszony eredményeit kutató nemzetközi folklorisztika számára mi egy olyan hazai tudományos intézményt tudunk teremteni, a melyhez fogható még nincs és aligha is lesz Európában.

Népművészeti osztály a Magyar Nemzeti Múzeumban. Midőn *Jankovich Béla* v. b. titkos tanácsos, vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő exczellenziája *dr. Czákó Elemért*, az Országos Magyar Iparművészeti Iskola volt igazgatóját leiratban arról értesítette, hogy előterjesztésére néhai felséges Urunk legkegyelmesebben magyar nemzeti múzeumi osztályigazgatóvá kinevezte, egyben azt is tudomására hozta, hogy egy önálló *népművészeti osztály* szervezésével és igazgatásával megbizsa. Mivel a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya a magyarság és a keleti rokonnépek, valamint a hazai nemzetiségek néprajzi emlékeinek felgyűjtése és hozzáférhetővé tétele terén máris rendkívüli eredményeket ért el, valóban nagy várakozással nézünk a magyar néprajzi törekvések óriási kereteit tetemesen kibővítő újabb vállalkozás sikerei elé.

Mészáros Gyula dr. konstantinápolyi egyetemi tanszéken. A konstantinápolyi egyetemet 1901-ben Abdul Hamid szultán alapította. Az 1908-ban már teljesen szervezett főiskola a mostani világháború folyamán újabb változásokon ment át. Annak jeléül, hogy derék török szövetségeseink a közművelődés leg-hatalmasabb eszközeivel is a nyugati modern nemzetekhez óhajtják magukat kapcsolni, az egyetem bölcsészeti karát most középeurópai mintára újra átalakították. Különösen arra fordítottak gondot, hogy a természettudományok minden ága tanszékhez jusson. Ezen az elhanyagolt téren a török kormány minden új tanszékét fiatal német professzorokkal töltött be. A philologiai részen szintén rendszeresítették újabb tanszékeket, a melyeket azonban már mind török szakférfiakkal tudnak elláttatni. Örömmel jelenthetjük, hogy ebbe a keretbe szerkesztették bele az „*ethnographia és magyar nyelv*“ külön tanszékét is, a melyre a török kormány rendes nyilvános tanárnak *Dr Mészáros Gyula* magyar nemzeti múzeumi őrt, társaságunk jeles választmányi tagját hívta meg.

Midőn a megváltozott idők a térhódító európai kultúra keleti határán a néprajzi tudományokat egyetemi tanszékhez juttatják, érdemes nyomatékkal megjegyeznünk, hogy e téren bennünket derék török szövetségeseink alaposan megelőztek.

Néprajzi múzeum Konstantinápolyban. Abból az alkalomból, hogy a konstantinápolyi egyetem néprajzi és magyarnyelvi tanszékére Dr. Mészáros Gyula személyében a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának egyik kiváló tisztviselője hivatott meg, a Török Tudományos Akadémia a török kultusz-kormányval egyetértőleg elhatározta, hogy Konstantinápolyban néprajzi múzeumot alapít s hogy az alapítási, szervezési munkálatok végrehajtásával Dr. Mészáros Gyulát bizza meg. Tudunkkal az elkészült tervezet az urál-altáji népcsalád egész néprajzát felöleli. Mivel a gyűjtemények súlypontja a török-tatár népek gazdag néprajzi anyagán fog nyugodni, a nagyarányú gyűjtések kilátást nyújtanak arra, hogy ezzel az új intézménnyel a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya és a nagyobb vidéki magyar múzeumok állandó csereviszonyt tarthatnak fenn. Ezzel aztán kettős eredményt érünk el: hazai múzeumaink egyre gyarapodó néprajzi gyűjteményeiben keleti rokonaink néprajzának színdúsabb része elvégre teljes pompájában fog megjelenhetni, a törökség pedig hozzájut olyan magyarországi anyaghoz, a melynek múzeumi elhelyezkedése Konstantinápolyban nemcsak tudományos jelentőséggel, hanem az európai kapcsolat megteremtésében és fenntartásában igen nagy nemzetnevelő értékkel is bír.

*

„Az öreg székely rovásírása.“ A *Debreczeni Ujság* f. é. okt. 7. számában volt olvasható ez a hír: „Érdekes jelenet játszódott le a minap Marosvásárhelyen, a főispáni hivatalban. Az udvarhelymegyei Siklód községi csorda állatait irták össze. A menekültek legtöbb helyen egy-egy csordapásztorra bízák állataikat, a kiktől sokszor elszaladtak s ilyenkor a csordapásztornak kell fölkeresni az elszéledt gazdákat, miért is a főispáni hivatalban rendszerint jegyzékbe veszik a gazdák nevét. Így történt ez a siklói öreg pásztorral, Czifra Mártonnal is, a ki vagy hatszáz állatot hajtott Marosvásárhelyre és jelentkezett a főispánnal, hogy mitévő legyen. Az öreg székelyt leültették egy gépirókisasszony mellé, hogy diktálja írásba a hatszáz állat gazdáinak nevét. Czifra leült s egy mogyorópálcát vett elő s a pálczára faragott rovásírásból diktálta le a gazdák neveit. A nem éppen apró, de nagyon is vegyes csorda összes tulajdonosait folyékonyan diktálta le az öreg székely a rovásról, úgy hogy a gépirókisasszony négy ívet kopogtatott le az öreg Czifra diktálása után. Akadtak többen, a kik szép összeget ígértek a rovásírástól, de Czifra Márton semmi pénzért sem akart megválni az „írókísértésétől.“ — Midőn a kalandosan hangzó hírt itt bemutatjuk, nyomban hozzá is teszszük, hogy nem rovásírásról, hanem egyszerű számadó-rovásról van szó. Egy rovásírástól mogyorópálczára négy ívnyi szöveget felróni teljes lehetetlenség. Viszont azt, hogy egy rövid számadó-rováson a forgalomban lévő tulajdonjegyek és fogalomjegyek segítségével a pásztor milyen tömeg mondanivalót tud szerepeltetni, már Herman Ottó bebizonyította. (*Archaeologiai Értesítő*, új folyam, XXIII. köt. 265. l.)

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi április hó 26-án, d. u. 5 órakor, a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott nyilvános fölolvasó- és folytatólagosan ugyanott, a tanácsteremben tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: báró *Szalay* Imre elnök, *Sebestyén* Gyula dr. alelnök, *Madarassy* László dr. titkár, Kövecsesi *Dancs* Árpád pénztáros, *Máder* Béla ellenőr, *Schmidt* Tibolt dr. könyvtáros; *Herrmann* Antal dr. tiszteleti tag; *Bartucz* Lajos dr., *Bálky* Zsigmond dr., *Binder* Jenő, *Erdélyi* Lajos dr., *Gagyí* Jenő, *Heller* Bernát dr., *Lenhossék* Mihály dr., *Mészáros* Gyula dr., *Sólymossy* Sándor dr., *Spitzer* Mór, *Szegedy* Rezső dr., *Trócsányi* Zoltán dr., *Versényi* György dr. választmányi tagok; a nyilvános fölolvasóülésem ezenkívül számos rendes tag és vendég.

Mindkét ülést vezette: báró *Szalay* Imre elnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy* László dr. titkár; a jegyzőkönyvet hitelesítették: *Bartucz* Lajos dr. és *Lambrecht* Kálmán dr. választmányi tagok.

A nyilvános fölolvasóülésem elsőnek *Lambrecht* Kálmán dr. olvasta föl székfoglalóul „Herman Ottó, az ethnographus“ cz. értekezését, mint a készülő Herman-életrajz egyik fejezetét, mely után elnök, a Társaságnak Herman Ottó emléke iránt érzett hódolata jeléül, az ülést öt percze fölüggesztette. Szünet után *Bartucz* Lajos dr. tartott előadást „A balatonmelléki magyarság anthropológiájáról“.

A zárt választmányi ülésen elnök jelentette Eötvös Károlynak, a ragyogó tollú írónak és a Társaság kiváló tagjának elhunytát; majd megemlékezett Malonyay Dezső dr.-nak, „A magyar nép művészete“ cz. nagyszabású irodalmi vállalkozás megindítójának és írójának haláláról. A főtitkár jelentései kapcsán, a Balkán természettudományi kutatása czéljából a bécsi császári tudományos akadémiának a cs. és kir. hadügyminisztérium közvetítésével a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez küldött s onnan a Társasághoz is továbbított fölhívására nézve a választmány úgy határozott, hogy magára nézve irányadóan tekinti a Magyar Tudományos Akadémiának ebben a kérdésben már korábban elfoglalt álláspontját, mely határozatnak a nm. miniszter úrral, alkalmas formában, való közlésére a választmány *Sebestyén* Gyula dr. alelnök-szerkesztőt kérte föl. A Társaság kiadványainak újabb bizománybaadása czéljából a választmány kiküldötte *Herrmann* Antal dr. tiszteleti tagot, továbbá a titkárt és a könyvtárost, hogy az eddigi bizományossal lépjenek érintkezésbe s vele, a bizomány kérdésében, lehetőség szerint, kössenek megállapodást. A választmány örömmel vette tudomásul az „Akadémiai Értesítő“ 1916. évi III. havi számából a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának azon határozatát, hogy a „Néprajzi Társaság“ (sic!) számára ötszáz korona évi segélyt szavazott meg, mely alkalomból, elnök indítványára, köszönetet szavazott *Sebestyén* Gyula dr., *Goldziher* Ignác dr., *Melich* János dr. és *Trócsányi* Zoltán dr. tagtársaknak, a kik a segély ügyében eljárak, illetve fáradoztak. A választmány örömmel vette tudomásul, hogy az „Első Magyar Általános Biztosító Társaság“ eddigi alapítványát ezidén is 200 koronával növelte. Pénztáros jelentette, hogy a pénzmaradvány: a) a kézipénztárban K 579-03, b) a m. kir. postatakarékpénztárban K 3113-30, összesen K 3692-33. Új rendes tagoknak fölvétettek: *Pap* Domokos főgimnáziumi tanár Tordáról, *Sztripszky* Hiador dr. és *Schmidt* Tibolt dr. ajánlatára; *Tóth* Lajos m. kir. központi statisztikai hivatali tiszt Budapestről, *Kemény* György dr. ajánlatára; *Vladár* Tivadar dr. ügyvéd Budapestről, *Kövecsesi Dancs* Árpád ajánlatára; *Michaelis* Curt igazgató Münchenből, főtitkár ajánlatára.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi május hó 31-én, d. u. 6 órakor, a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében tartott nyilvános fölolvásó- és folytatólagosan ugyanott, a tanásteremben tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Csánki Dezső* dr. és *Sebestyén Gyula* dr. alelnökök, *Madarassy László* dr. titkár, Kövecsesi *Dancs Árpád* pénztáros, *Máder Béla* ellenőr, *Schmidt Tibolt* dr. könyvtáros; *Herrmann Antal* dr. tiszteleti tag; *Barátosi Balogh Benedek*, *Bartucz Lajos* dr., *Erdélyi Lajos* dr., *Heller Bernát* dr., *Mészáros Gyula* dr., *Sólymossy Sándor* dr., *Spitzer Mór*, *Szegedy Rezső* dr., *Versényi György* dr. választmányi tagok; a fölolvásó-ülésem ezenkívül néhány rendes tag és vendég.

Mindkét ülést vezette: *Csánki Dezső* dr. alelnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy László* dr. titkár; a jegyzőkönyvet hitelesítették: *Sólymossy Sándor* dr. és *Szegedy Rezső* dr.

A nyilvános fölolvásóülésem *Heller Bernát* dr. bemutatta „A fehér ló mondájának egy arab párhuzama (a Csanád-monda főeleme)“ című értekezését melyhez szólott *Sebestyén Gyula* dr., *Sólymossy Sándor* dr. és végül szerző.

A zárt választmányi ülésen, elnök indítványára, elhatározta a választmány, hogy a Társaság elnökének, báró Szalay Imrének, részvétét nyilvánítja abból a szomorú alkalmából, hogy egyik unokája, ifjú életének virágkorában, elhunyt. Főtítkár távollétében titkár jelentéseit a választmány köszönettel vette tudomásul. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesületnek 200-koronás adományát a választmány örvendetes köszönettel vette tudomásul. A Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Szakosztályának meghívására elhatározta a választmány, hogy Herman Ottó háromi emléktáblájának elhelyezési ünnepén résztvesz s a Társaság képviseltetésére fölkéri a fővárosi választmányból *Bartucz Lajos* drt és *Madarassy László* drt, a vidéki választmányból *Istvánffy Gyulát*. A Társulat kiadványainak bizománybaadása czéljából kiküldött háromtagú bizottság jelentését a választmány köszönettel vette tudomásul, a jelentésben javasolt megállapodásokhoz hozzájárult s utasította a titkárságot, hogy ennek alapján *Ranschburg Gusztáv* budapesti könyvkereskedővel kösse meg az egyezséget. A balatonfüredi állami polgári fiúiskolának és több vidéki tanintézetnek a Társulat tagjai sorából való kilépése kapcsán, titkár fölvilágosításai után a választmány utasította a pénztárost, hogy, tekintettel arra a körülményre, hogy a főntnevezett tanintézet s a többi vidéki tanintézetek egy tévesen magyarázott és különben is megváltoztatott miniszteri rendeletre való hivatkozással jelentették kilépésüket, hasson oda, hogy az eddig már kilépett s esetleg ezután kilépni akaró s a miniszteri rendeletre hivatkozó tanintézetek változtassák meg elhatározásukat; egyúttal köszönetet szavazott a titkárnak, hogy ez ügyben a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban eljár. *Herrmann Antal* dr. tiszteleti tag bejelentését, hogy a nyár folyamán, saját költségén, Felső-Magyarországon német néphagyománygyűjtést fog végezni s evvel befejezni óhajtja több esztendőn át e területen végzett kutatásait, elnök köszönete után, a választmány örvendetes hálával vette tudomásul. *Pénztáros* jelentését, mely szerint a pénzmaradvány: a) a kézipénztárban K 596.69, b) a m. kir. postatakarékpénztárban K 2677.26, összesen készpénzben K 3273.95, a választmány köszönettel vette tudomásul. Új előfizetőnek jelentkezett a csikszeredai polgári leányiskola. Elnök, midőn hangsúlyozta, hogy a jelen üléssel a társulati év első felét lezártnak tekinti, köszönetet mondott a választmány tagjainak a nehéz időkben is lankadatlanul folytatott munkálkodásukért.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi október hó 25-én, d. u. 5 órakor, a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében tartott nyilvános fölolvásó- és folytatólagosan a Magyar Tudományos Akadémia tanácskozótermében tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Csánki Dezső* dr. és *Sebestyén Gyula* dr. alelnökök, *Bán Aladár* dr. főtítkár, *Madarassy László* dr. titkár, Kövecsesi *Dancs Árpád* pénztáros, *Máder Béla*

ellenőr; *Bartucz* Lajos dr., *Erdélyi* Lajos dr., *Heller* Bernát dr., *Lambrecht* Kálmán dr., *Róheim* Géza dr., *Spitzer* Mór, *Szegedy* Rezső dr., *Trócsányi* Zoltán dr., *Vikár* Béla választmányi tagok. A nyilvános fölolvasóülésen ezenkívül több rendes tag és vendég:

Mindkét ülést vezette: *Csánki* Dezső dr. alelnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy* László dr. titkár, hitelesítette: *Erdélyi* Lajos dr. és *Róheim* Géza dr.

A nyilvános fölolvasóülésen *főtítkár* bemutatta Elek Oszkárnak „Petöfi János vitéze és a népmesék“ cz. terjedelmes értekezését, majd *Jelinek* Morton olvasta föl „A czipő eredete és a czipőlevetés ritusa“ cz. tanulmányát.

A zárt választmányi ülésen *főtítkár* a folyó ügyek kapcsán jelentette, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter az 1916--1917. költségvetési évre járó három-ezerkoronás államsegély első felét kiutalta; jelentette továbbá, hogy az „Ethnographia“ nyomdájának ajánlatára a folyóirat 1917. évi papírszükségletét, 1200 húszíves példány után számítva, huszonnégyezer ivnyi mennyiségben, 40-százalékos áremelés mellett, a titkárság biztosította; jelentette továbbá, hogy Ranschburg Gusztáv fővárosi könyvkereskedő, a Társaság kiadványait, 40 százalékos kedvezmény biztosítása mellett, bizonányba vette. *Főtítkár* indítványára elhatározta a választmány, hogy Arany János és Tompa Mihály születésének az 1917. évben bekövetkezendő százéves fordulóját külön-külön emlékünneppel fogja megülni. Ennek kapcsán *Sebestyén* Gyula dr. bejelentette, hogy a Kisfaludy-társaság, a többek között, avval is óhajtja Arany János emlékét ünnepelni, hogy a Magyar Népköltési Gyűjtemény új folyamában, ez alkalomra egy nagyszalontai kötetet fog kiadni, mely a F. F. nagyszalontai gyűjtését fogja tartalmazni. *Sebestyén* Gyula dr. bejelentette, hogy a Keleti Kultúrközpont nyelvészeti és néprajzi szakosztálya megalakult s ennek alelnökévé a Központ őt választotta meg. A szakosztály első dolgának a fogolytáborok látogatását fogja tekinteni, mely czélra a Központ 3000 koronát fog juttatni. A munkálatban, rajta kívül, részt vesznek: Bán Aladár dr., Kodály Zoltán dr., Pröhle Vilmos dr., Sztripszky Iliaor dr. és Vikár Béla. Bejelentette továbbá, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megbizta őt egy, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára keretében működő „Folklore-Osztály“ szervezésével, mely osztálynak föladata lenne úgy a magyar, mint a nemzetiségi folklore-anyag szakszerű fölgyűjtése és megőrzése. Bejelentette továbbá, hogy ugyanezen miniszterünk megbizta *Czakó Elemér* dr. magyar nemzeti múzeumi osztályigazgatót egy, ugyancsak a Nemzeti Múzeum kebelében működő, ú. n. „Népművészeti-Osztály“ szervezésével, mely osztálynak a hazai népművészet emlékei körül volnának főnntebb vázolt föladatai. Új alapítótagul megválasztatott: *Thallóczy* Lajos dr. b. t. t., Bécsből, 200 koronával, a *főtítkár* ajánlatára és *Czakó Elemér* dr. m. n. múzeumi osztályigazgató, Budapestről, 200 koronával, *Sebestyén* Gyula dr. ajánlatára. Új rendes tagul megválasztatott: *Baján* János mérnök, Budapestről, *Mészáros* Gyula dr. és *Tóth* Dezső dr. ügyvéd, Budapestről, *Láng* Gyula kir. járásbíró, Budapestről, ifj. *Eiszelt* Antal banktisztviselő, Budapestről, *Trócsányi* Zoltán dr. ajánlatára. Új előfizetőül jelentkezett: MÁV. felsőnépiskola, Eszék-ről és MÁV. felsőnépiskola, Zágrábból. *Pénztáros* jelentette, hogy a pénzmaradvány: a) a kézipénztárban K 38340, b) a m. kir. postatakarékpénztárban K 244605, összesen K 282945.

Helyreigazítás. A Magyar Néprajzi Társaság 1916. évi januárius hó 26-án, d. u. 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott nyilvános fölolvasó- és folytatólagosan ugyanott, a tanácsteremben tartott zárt választmányi ülésének *jegyzőkönyvi kivonat*-ában az utolsó bekezdés így helyesbitendő: A nyilvános fölolvasóülésen *Heller* Bernát dr. bemutatta „Irodalom és folklorisztikus párhuzamok az Antar-regényben“ cz. nagyobb művének vázlatát és néhány fejezetét. A zárt választmányi ülésen elnök megemlékezett stb. stb.

Hivatalos nyugtázás

az 1916. évi márczius hó 1-től október hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1910. évre: Szegedi m. kir. áll. felső ipariskola (6 K) — Weisz Miksa dr. (6 K) — Összesen	12 K — f.
1911. évre: ¹ Szegedi m. kir. áll. felső ipariskola — Weisz Miksa dr. (4 K) — Összesen	14 " — "
1912. évre: ¹ III. ker. áll. főgimn. Bpest (2 K) — Esztergom sz. kir. város könyvtára (2 K) — Schweiger Lázár dr. — Szegedi m. kir. áll. felső ipariskola — Sztropszky Hiador dr. (7 K) — Varró István dr. — Összesen	41 " — "
1913. évre: ¹ Ágner Lajos dr. — Boérné Undi Mariska — III. ker. áll. főgimn. Bpest — Csányi Károly — Erdélyi Lajos dr. — Esztergom sz. kir. város könyvtára — Hild Viktor (8 K) — Györfly István dr. (4 K) — Győri áll. fa- és fémipari szakiskola — Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar — Kurzszinszky Bálint dr. — Majovszky Pál dr. — Odescalchi Arthur hrczg. — Orsz. rabbiképző-intézet Bpest — Pekár Gyula dr. — Schmiedt Henrik dr. — Schweiger Lázár dr. (3 K) — Szabadkai városi magyar főgimn. — Szegedi m. kir. áll. felső ipariskola — Sztropszky Hiador dr. — Varró István dr. — Vitális István dr. — Összesen	205 " — "
1914. évre: ¹ Birkás Géza dr. — Boérné Undi Mariska — Budapesti III. ker. áll. főgimn. — Bpesti orsz. rabbiképző-int. — Csányi Károly — Debreczeni fels. keresk. iskola — Dénes Tibor — Embertani intézet Bpest — Eperjesi áll. tanítónőképző — Ernyey József — Esztergom szab. kir. város könyvtára (2 K) — Goldziher Ignác dr. — Gyönki ref. főgimn. (8 K) — Györfly István dr. — Győri áll. fa- és fémipari szakiskola — Hild Viktor — Huszka József — Klein Géza — Kovald Emil dr. — Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar — Lambrecht Kálmán dr. — Lill Tivadar — Littke Aurél dr. — Majovszky Pál dr. — Marót Károly dr. — Nagykárolyi kegyesr. r. k. főgimn. — Odescalchi Arthur hg. — Pekár Gyula dr. — Pozsonyi ág. h. ev. theologiai Akadémia — Pozsonyi kir. „Erzsébet“ tud. egyetem (4 K) — Rákosi Jenő — Selmezbányai kir. kath. főgimn. (6 K) — Singer és Wolfner-czég Bpest — Somssich Géza gr. — Spitzer Mór (2 K) — Stercula Jenő — Széchenyi Béla gr. — Szegedi áll. főreálisk. — Szegedi m. kir. áll. felső iparisk. — Sztója Miklós dr. — Sztropszky Hiador dr. (7 K) — Tóth Gyula — Tömörkény István (5 K) — Trencsényi áll. felsőbb leányiskola — Váci r. k. polg. fiúisk. — Veres Gábor — Vitális István dr. — Zempléni Imrey Árpád — Zsilinszky Mihály (2 K) — Összesen	446 " — "
1915. évre: ¹ Arad szab. kir. város közműv. int. könyvt. — Balásy Dénes — Ballai Károly — Bánffyhungadi áll. elemi isk. (6 K) — Barabás Samu — Bartók Béla — Bartucz Lajos dr. — Bilák Izidor — Bobál Samu — Boérné Undi Mariska — Brenndörfer János dr. — Br. Brukenthal-Múzeum — Bpesti I. ker. fels. leányisk. — Bpesti V. ker. áll. főgimn. — Bpesti VI. ker. m. kir. áll. felsőbb leányisk. és leánygimn. — Bpesti VI. ker. áll. tanítónőképző-int. (6 K) — Bpesti orsz. rabbiképző-int. — Csányi Károly — Csiki Ernő — Darkó Jenő dr. — Debreczeni fels. keresk. iskola — Dénes Tibor — Domokos János — Ernyey József — Garda Samu dr. — Gárdonyi Géza — Goldziher Ignác dr. — Gubányi Magdolna — Gubitzka Kálmán — Gyertyánffy István — Győri áll. fa- és fémipari szakiskola — Istvánffy Gyula — Kemény György dr. — Kiss István dr. — Kiss Lajos — Kiss Márton (6 K) — Klein Géza — Kochanovszky József — Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar — Kovald Emil dr. — Lambrecht Kálmán dr. — Lill Tivadar — Löesei kir. kath. főgimn. — Magyar Adorján (5 K) — Majovszky Pál dr. — Marót Károly dr. (5 K) — Máthé Albert — Modori áll. polg. isk. — Nagykállói áll. főgimn. — Nagykárolyi kegyesr. r. k. főgimn. — Nagyvárad vár. nyilv. könyvtár (4 K) — Nagyvarjasi áll. el. isk. (6 K) — Odescalchi Arthur hg. — Orsz. börtönügyi múzeum könyvtára — Pécs sz. k. város Múzeuma (4 K) — Pekár Gyula dr. — Podolini kath. főgimn. (6.70) — Pozsonyi ág. h. ev. theologiai Akadémia — Pozsonyi kir. „Erzsébet“ tud. egyet. — Rákosi Jenő — Sárosmegyei Múzeum, Bártfa — Singer és Wolfner-czég Bpest — Somssich Géza gr. — Spitzer Mór (4 K) — Szabó Kálmán dr. — Sterczula Jenő — Széchenyi Béla gr. — Szegedi m. kir. áll. felső iparisk. — Szegedy Rezső dr. — Sztója Miklós dr. — Tóth Gyula — Trencsényi áll. felsőbb leányisk. — Turócszentmártoni Tót Múzeum — Váci r. k. polg. fiúiskola — Vitális István dr. — Wolf Sándor — Zempléni Imrey Árpád — Zsilinszky Mihály — Összesen	732 " 70 "

¹ A 10 korona évi díjtól eltérő befizetést zárójelbe foglaltan tüntettük föl.

1916. évre: ¹ Antal Géza dr. — Aradi áll. főreálisk. — Aradi áll. főgimn. — Bánpecsenyédi áll. elemi isk. (6 K) — Barabás Samu — Bátky Zsigmond dr. — Békefi Remig dr. — Berczik Árpád — Berze Nagy János dr. — Beszkid Miklós dr. — Besztercebányai kir. kath. főgimn. — Besztercebányai áll. felsőbb leányiskola — Borsodmiskolczi Múzeum, Miskolc — Brassói Magyar Kaszinó — Brenndörfer János dr. — Bleyer Jakab dr. — Bpesti VI. ker. áll. főgimn. — Bpesti VI. ker. m. kir. áll. felsőbb leányisk. és leánygimn. — Bpesti VI. ker. áll. tanítónőképző-int. (4 K) — Bpesti m. kir. tanárképző-intézeti gyakorló főgimn. (5 K) — Csefkó Gyula — Csík-szeredai polg. leányisk. — Csopey László — Csurgói áll. tanítóképző — Czvikli András — Darkó Jenő dr. — Dános Miklós dr. — Debreczeni fels. keresk. iskola — Debreczeni ref. Egyház tanítói szakkönyvtára — Dési ref. tanítótestület — Dura Máté — Eszéki MÁV. fels. népiskola — Erzsébetvárosi áll. főgimn. — Fischer Károly — Folkusházy Lajos — Gárdonyi Géza — Gerencsér István dr. — Giesswein Sándor dr. — Gohl Ödön dr. — Gragger Róbert dr. — Gubányi Magdolna — Gulyás József dr. — Győri áll. fa- és fémpipari szakiskola — Hegybánya-Szélaknai m. kir. áll. gyermekjátékkészítő iskola — Heinrich Gusztáv dr. — Homoródalmási áll. el. isk. (6 K) — Horger Antal dr. — Jászapáti kir. kath. főgimn. (8 K) — Kaposvári polg. leányisk. — Karácsonyi János dr. — Karczagi ref. főgimn. (5 K) — Kecskeméti róm. kath. főgimn. — Kiss István dr. — Kiss Lajos — Kiskunfélegyházi Városi Múzeum — Kispesti felsőrészi áll. elemi isk. (6 K) — Kohanovszky József — Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar — Kovald Emil dr. — Körömöczbányai áll. főreálisk. — László Gábor dr. — Lajta Béla — Liszt Nándor dr. — Lorenz Antal (6 K) — Magyar Adorján (5 K) — Magyary-Kossa Gyula dr. — Majovszky Pál dr. — Makói áll. főgimn. — Márki Sándor dr. — Máramarosszigeti áll. tanítóképző — Marosvásárhelyi ref. kollégium — Matunák Mihály — Máthéné Baresay Gabriella — Melich János dr. — Mezőkövesdi kir. kath. főgimn. (2 K) — Mezőtúri ref. főgimn. (5 K) — Modori áll. polg. isk. — Mohl Adolf — Molnár Viktor — Nagy András dr. — Nagykállói áll. főgimn. — Nagykárolyi kegyes. r. k. főgimn. — Nagyszalontai községi polg. leányisk. — Nagyvárad város nyilv. könyvtára (2 K) — Odescalchi Arthur hg. — Orbán Nándor — Orlay Antal dr. — Orsz. börtönügyi múzeum könyvtára — Orsz. magy. Iparművészeti Múzeum Bpest — Pálos Ödön — Pápai áll. tanítóképző-int. ifj. önképzőköre — Peisner Ignác (5 K) — Pécs sz. k. város Múzeuma (6 K) — Perényi Lajos — Petz Gedeon dr. — Pozsonyi ág. h. ev. theologiai Akadémia — Pozsonyi kir. „Erzsébet” tud. egyet. — Rákosi Jenő — Richter M. István — Sárospataki ref. főiskolai könyvtár — Seprődi János — Siegescu József dr. — Singer és Wolfner-czég Bpest — Somssich Géza gr. — Soproni áll. fels. leányiskola — Soproni régészeti társulat (8 K) — Stercula Jenő — Széchenyi Béla gr. — Szegedi áll. főgimn. — Szegedi m. kir. áll. felső iparisk. — Szegedy Rezső dr. — Szekszárdi áll. főgimn. (4 K) — Székelykeresztúri áll. tanítóképző ifúsági önképzőkör — Székely Nemzeti Múzeum, Sepsí-Szt. György (5 K) — Székelyudvarhelyi ref. kollégium — Szentgotthárdi áll. főgimn. — Szigetvári áll. polg. fiúiskola — Szirmai Miksa — Szomorú István (6 K) — Sztója Miklós dr. — Tagányi Károly — Tóth Gyula — Tóth Lajos — Trócsányi Zoltán dr. — Turócszentmártoni Tót Múzeum — Újbessenyői áll. elemi isk. (6 K) — Váczi kegyesrendi főgimn. — Váczi r. kath. polg. fiúisk. — Vezsenyi Dezső — Viski Károly dr. — Vörös Balduin — Wagner Lajos dr. — Wolf Sándor — Zempléni Imrey Árpád — Zsilinszky Mihály — Zágrábi MÁV. fels. népiskola — Összesen 1270 „ — ”	
1917. évre: ¹ Balassagyarmati áll. főgimn. (6 K) — Gragger Róbert dr. (1 K) — Gubányi Magdolna — Mezőkövesdi kir. kath. főgimn. (8 K) — Pálos Ödön — Szekszárdi áll. főgimn. (6 K) — Vakarcs Kálmán — Összesen 51 „ — ”	
Alapítványi kamatból: befolyt 14 „ — ”	
Alapítványi díjat fizettek: Első Magyar Általános Biztosító Társaság 200 K — Herrmann Antal dr. 77 K 50 f — Stoll Ernő 60 K — Strausz Adolf 500 K — Thallóczy Lajos dr. 200 K — Összesen 1037 „ 50 ”	
Összesen befolyt hátralékokból 1450 K 70 f. jan. 1-től 2062 K 70 f. 1916. és követk. évi díjakból 1321 K — f. „ „ 2462 „ — ”	
Alapítványi kamatokból 14 K — f. „ „ 20 „ — ”	
Alapítványi díjakból 1037 K 50 f. „ „ 1112 „ 50 ”	

Budapest, 1916 november hóban.

Kövecsesi Dancs Árpád
pénztáros (II., Margit-körút 64b.)

¹ A 10 korona évi díjtól eltérő befizetést zárójelbe foglaltan tüntettük föl.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTI

DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLEKLETE:

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egyszerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a fõlszólalások és lakcímbeljelentések pedig
Kövecsesi DANCŠ ÁRPÁD
pénztárnokhoz (Budapest, II.,
Margit-körút 64b.) küldendők.

Elõfizetési ára 10 kor. Bolti ára 15 kor.

A folyóiratot illető küldemények
Dr. SEBESTYÉNGYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum),
a társaság ügyviteléhez tartozó iratok pedig
Dr. BÁN ALADÁR
fõtitkárhoz (Bpest, I. ker.,
Bercsényi u. 5.) küldendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1916.

TARTALOM.

	Lap
<i>Solymossy Sándor dr.</i> : A „Szép ember“ meséje	257
<i>Róheim Géza dr.</i> : Az élet fonala	275
Néphit és népszokások.	
<i>Relković Davorka</i> : A Balaton keletkezésének mondái	281
<i>Szendrey Zsigmond</i> : A lövészárkok babonái	294
Népköltészet és népzene.	
Arany „Bajusz“-a és a „Hegedű“-je:	
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Adalék Arany János „Bajusz“ és „A hegedű“ cz. költeményeinek tárgytörténetéhez	295
<i>Heller Bernát</i> : Arany János „A hegedű“ című vig legendájának valószínű forrása	296
<i>Elek Oszkár</i> : Meseindítékok Vargha Gyula költeményeiben	302
Irodalom.	
<i>Sz.</i> : Gömöri Jenő: Katona-nóták	305
<i>Bán Aladár</i> : A Folklore Fellows Communications újabb számai	306
<i>R. G.</i> : Wundt, Wilhelm: Völkerpsychologie	312
Kisebb közlemények.	
<i>S. Gy.</i> : Thaly „Megöltek egy huszárt“ kezdetű kurucz balladájáról	314
<i>S. Gy.</i> : A hunok rovásírása Arany szerint	315
<i>S. Gy.</i> : A váci Énekes Gyűjtemény 1799-ki Első Darabjának egyik irodalmi forrása	315
Beöthy Zsolt: Ferencz József királyunk emlékezete	316
Ő Felsége és Ő Fensége	316
<i>Litkey Menyhért</i> : Felvilágosítás	317
Néprajzi hírek.	
A Turáni Társaságból lett Magyar Keleti Kultúrközpont	317
Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet néprajz nélkül	318
A debreczeni Csokonai-Kör háborús népköltési pályázatának eredménye	319
Az 1917. évi rendes közgyűlés	319
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat az 1916 november 29-ki rendkívüli választmányi ülésről	319
Jegyzőkönyvi kivonat az 1916 november 29-ki zárt választmányi ülésről	320

E folyóirat közleményeire vonatkozó jogainkat fenntartjuk.

A „SZÉP EMBER“ MESÉJE.

I. Az *Ezeregyék*-keret csoportja.

A *szép ember és a csalfa asszony*ról szóló népmesénk folklorista szempontból megérdemli, hogy külön tárgyalásra méltassuk. Úgy vagyunk vele, mint a botanikus egy váratlan helyen talált növényunikummal, a melynek odaszármazása, messze élő rokonaihoz való viszonya izgatja kíváncsiságát. Lehet az a növény magában igénytelen semmiség, a kutató kedvét a jelentéktelen külső nem csökkenti. Mesénk is — tartalmi értékét nézve — messze elmarad akárhány népmesénk mély epikus értéke mögött. Némi szatirikus él van benne, de abban sem a mi gondolkozásunk, meggyőződésünk tükrözik. Az idegenszerűség, mely róla lerí, inkább keletre mutat, mint nyugatra. A mint olvassuk, az a benyomásunk, hogy a női állhatatlanságról annak a sötét, gunyos felfogásnak visszhangja, a mely keleten a háremrendszerből, vagy még tovább keletre a hindu remete-aszketizmusból sarjadt ki.

Feltétlenül érdekes és tanulságos mesénk sorsa: az a viszontagságos vándorlás, a melyet itt-amott felbukkanó, elhagyogatott rokonai jeleznek. Megállapíthatjuk róla már eleve azt is, hogy nálunk nem tudott gyökeret verni; motívumai nem önállósultak s így nem is kapcsolódtak más mesék elemsorozatába. *Egyellen* följegyzésből ismerjük: Orbán Balázs székelyföldi gyűjtése tartotta meg, innen Gyulai Pál tette közzé a Magyar Népköltési Gyűjtemény III. kötetében. (1882. XII. sz. a. 393—96. ll.-on; — jegyzet hozzá: 458. l.)¹

Tartalma következő:²

I. Élt egyszer egy szép ember; oly szép volt, hogy képet készítettek róla s az elkerült a királyi udvarba. A királyné nem hiszi, hogy élő ember lehessen ilyen. Férje elküldi érte hajdúit, a kik felhozzák. A szép embernek azonban

¹ Feltehetően valaki, hogy Orbán Balázs, a ki a Bach-korszak alatt 14 évet töltött Konstantinápolyban s ezalatt bejárta a legtöbb török tartományt, miről „Utazás keleten“ cz. hatkötetes útleírása tanuskodik (Kolozsvár, 1861), sőt ott mesékkal foglalkozott, tőle jelent meg „Kelet tündérvilága, vagy Szaif Fülüzán szultán“ arab rege, Ali Bey után ford. O. B.* 2. köt. Kolozsvár, 1864. — hogy ő esetleg törökföldön hallott vagy olvasott történetet iktatott be mesegyűjteményébe s mesénk *ilykép* tévedhetett a hazai székely mesék közé; — ezt a föltevést *nem* osztom! Alább ki fog tünni, hogy a mi változtatás mesénkben történt, ha egybevetjük külföldi rokonaival, az annyira magyar és népiüknél szokásos, hogy ily gyökeresen népi korrekciókat O. B. maga nem lett volna képes végezni rajta. A mesék rejtelmes diaszpórája ennél különösebb esetekre is tud példát.

² A közölt mesetartalmakat sorszámozom a hivatkozás könnyebbége kedvéért. A típus körén belül az egyes történeteket, mint alkotóelemeket, a hol végződnék, nagy betűkkel (A., B.,) jelzem.

útközben eszébe jut, hogy imádságoskönyvét otthonhagyta, pedig ehhez az a jóslás fűződik, hogy gazdája csak addig marad szép, míg naponta imádkozik belőle. Visszasiet könyvéért s otthon nejét egy ifjúval hűtlenségen éri. Bánatában színét veszti, megrútul. Így érkezik az udvarhoz, a hol nem ismernek rá. Kér három nap pihenőt, a míg életkedve ismét megjő. Kertré nyíló szobát kap s látja egyszer, hogy a királyné az egyik filagóriába surran s ott egy csunya szerecsennel szerelmeskedik. A látványtól felvidul s újra megszépül. A király most már hasonlónak ismeri el a festett képpel, de kíváncsian tudakolja a hirtelen változás okát. A szép ember vall; elárulja, mit látott a kertben. A király haragra lobban, majd felszólítja a megcsalásban osztályos társát, keljenek együtt vándorútra: meg akar győződni, jár-e ilykép pórul más is, a mi talán őt is megvigasztalná. (A.)

Útjuk közben házaspárt pillantanak meg kint a szántóföldön. Négy ökörrrel szántanak, de különös módon: az asszony fogja az eke szarvát, ura meg mellette jár s hátán nagy ládát czepele. Kérdezősködésükre az asszony felel: a ládában vagyonukat őrzik; félnek, hogy elhagyott lakásukból ellopná valaki. A király látni szeretné kincseiket; az asszony élénken ellenkezik, de a jóhiszemű férj felnyitja ládáját s belőle a nő ifjú szeretője bújik elő. A két vándor erre megvigasztalódva tér haza. (B.)

A meséhez tartozó jegyzet (id. m. 458. l) fölismeri, hogy az egész nem egyéb az *Ezeregyéj* „megromlott“ keretmeséjénél. Közli néhány sorban a Seherzade-történet vázlatát, végül megismétli, hogy mesénk ennek „kissé gyarló reminiscenciája“.

Az *Ezeregyéj* híres bekezdő történetét, mint közismertet, fölöslegesnek látszik itt részleteznünk. Megfontolandó mégis, mennyire más ma a meseösszevetés módszeres eljárása, mint volt ezelőtt három évtizeddel, mikor még „romlás“-nak tudtak be a *vélt* forrástól való mindennemű eltérést; pedig ezekről azóta számos esetben kiderült, hogy interpolációk más meséből, sőt akárhányszor az elüti vonások vezettek az igazi forrásra.

Pontos összevetést követel egyéb körülmény is. Az *Ezeregyéj* nem egységes szöveggel maradt reánk; ahány kézírata, annyiféle változatban vannak benne a mesék adva. E változatoknak sokszor igen lényeges eltérését is figyelemre kell méltatnunk, ha pontos, egybevető munkát akarunk végezni. Szerencsére utóbbi részletezés alól fölment az a tény, hogy az *Ezeregyéj* kézíratai mindig a későbbi toldásokban elütök s az illető mese minél előbb áll a sorozatban, annál állandóbb szövegű. A legelső, a kerettörténet pedig szinte hagyományos változatlansággal íródott át a különféle korú és rendeltetésű redakciókba. Valóban lényeges eltérést a főbb kéziratok keretszövegében nem találunk. Ha a bőbeszédű és nagyon is szabad Galland-féle első (1702) fordítást és a megbízhatatlannak bizonyult *Mardrus*-félét kirekesztjük,¹ a többi irányadó szövegszerkezet (I. a boroszlói

¹ Galland eredetije, a becses XIV. századi *szíriai* kézirat még kiadatlan. De fordítója az előszóban bevallja, hogy „olvasói izléséhez alkalmazta a sokszor nyers eredetit“; *Zotenberg* vizsgálatai (*Histoire d'Alà al-Din* . . . Paris, 1888. arab szövegkiadásának függelékében: *Notice sur quelques manuscrits des 1001 Nuits* . . .; különlenyomatban is, itt 14. l.) erre ékes példákkal szolgálnak. — *Mardrus* fordításáról (*Le livre des*

nyomtatású *tunisi* kézirat, 1824—43; II. a kalkuttai *Macnaghten*-féle, 1832.; III. a *bulaki*, 1835.) a kerettörténet szövege dolgában lényegtelen apróságokon kívül egységesnek mondható és kétségkívül azonos forráson alapuló *típust* nyujtanak.

Az Ezeregyéj keretmeséjének vázlata:

2. Két fejedelmi testvér közül az idősb Indiában uralkodik, öcsese ugyanakkor Szamarkand szultánja. Évek óta távol élnek egymástól. Testvérét látni óhajva, az idősb elküldi érte egyik vezirét. Az ifjabb erre nyomban felkészül és utnak indul, de távozóban eszébe jut, hogy egy drágakövet, a mit bátyjának ajándékol szánt, palotájában felejtett.¹ Visszafordul, éjjel ér haza s nejét fekete rabszolga mellett találja; az alvóknak kardsapással fejüket veszi, a drágakövel visszasiet. Bátyja örömmel fogadja, ünnepeket rendez, de nem képes öcscsét felvidítani. Kérdéseire kitérően felel s egy vadásatról lemond, otthon marad. Lakosztálya a fejedelmi parkra szolgál; ablakából látja, mint sétál lent a szultána szerezsen rabnők kíséretében. Ekkor adott jelre ugyanannyi férfi csatlakozik hozzájuk s a szultán távollétét kicsapongásokra használják fel. A vendéget a látottak felháborítják, viszont saját baja ezek mellett eltörpülőnek tűnik fel. Bánata enyhül s mire bátyja hazatér, arcszínje, jókedve a régi. A szultán örömmel látja megtért életkedvét, majd a kedvező változás okát addig faggatja, míg öcsese mindent elmond neki. Bátyja a szörnyűséget nem akarja hinni; újabb vadászatot rendel el, öcsesével visszalopakodnak s szemtanuja lesz gyalázatának. Elkezeredésében kitörne, de szégyenét titkolni akarja: „Keljünk útra s országainkkal ne törődjünk, míg olyanra nem találunk, a kit hasonló sors ért. Ha nincs ilyen, úgy jobb a halál, mint az ilyen élet“. (A.)

Álruhában, kíséret nélkül vándorolva, közel a tengerparthoz, egy fa alatt megpihennek. A tenger háborogni kezd, felhőoszlop emelkedik belőle, mely óriási Dzsinni (szellem) alakot ölt. A testvérek ijedten felmászna a fa lombjai közé; a szellem, fején szekrényt emelve, szárazra lép s a fa alá települ. Szekrényét felnyitja, abból kisebbméretű ládikót vesz ki s ebből csodaszép nő lép elő. A szellem a nő ölébe hajtja fejét s elalszik. Amaz ébrenmarad, feltekint, megpillantja a testvéreket. Integetéssel lehívja őket s szerelmüket kéri, mert bosszút akar állni az óriáson, a miért menyasszonykorában hazulról elrabolta. Majd emlékül egy-egy gyűrűt kér tőlük s felfüzi zsinórra az eddig szerzett 98 drb. mellé. Bár a szellem kettős lábában, a tenger fenekén tartja őrizetben, mégis ennyiszor talált eddig alkalmat bosszúállásra. A fitestvérek esetük után visszamennek országukba. (B.)² Az idősb azután otthon bűnös házanépét kiirtatja; ez időtől napon-

mille nuits et une nuit, traduction *littérale et complète* (!) du texte arabe... Paris, 1899—1904. I—XVI.) I. *Chawin* elítélő bírálatát (Revue des Biblioth. et Archives de Belgique. Bruxelles, 1905. III. 290—95. II.)

¹ Így a III. kézirati szöveg (l. *Lane* és *Henning* fordításait); I.-ben „valamit otthon felejtett“ (*Weil* ford. I. 3.); II.-ban: emléktárgyat hagyott odahaza (*Torrens* és *Burton* ford.). — *Galland*-nál: nejét akarja még egyszer megölelni (I. 34. l.; az 1729-iki 5. kiadást használtam.) Utóbbi az átültető szabad módosítása.

² E B. rész az *Ezeregyéj* variánsaiban már nagyobb, bár szintén nem lényeges eltéréseket mutat. A III. (bulaki) szerkezetben hátrább, a 602. éjnél, e B. történet,

kint más nőt választ feleségnek, s hogy meg ne csalhassa, reggelre kivégezteti. Ezt a vérengzést szüneti meg utóbb a vezírlány: Seherezáde érdekes meséivel, melyek folytatásáért a szultán 1001 éjen át egy-egy napra életbenhagyja s a végén megkegyelmez neki.

Magyar mesénk s ez arab történet (1. és 2.) kétségkívül azonos típuscsalád két változata. Az A. rész mindkettőben elég közeli rokon; eltérés csak annyi, hogy az 1.-ben előforduló *szép ember* és *büvös könyv* mozzanatok a 2.-ból hiányzanak, azaz részben mással (ajándéknak szánt tárgy) vannak helyettesítve. A B. történet már jóval távolabb álló; közvetlen átvétel a 2.-ból az 1.-be itt nem történhetett; az 1. alig változhatott át ily gyökeresen, pusztán romlás, vagy egyéb, a hagyomány átadásakor előállott pszichikus okok következtében.

Itt vette fel a fonalat *Schuchard Hugó* egy cikkével (Egy. Phil. Közl. 1885. 720. s k.), melyben szóvátéva a székely mese ez arab-perzsa rokonságát, rámutatott egy további, idetartozó változatra *Ariosto* nagy époszában: az „Orlando furioso“-ban (XVIII. ének 4—74. stanza), a mely ugyancsak e típus tárgyköréből való s melyben az a nevezetes, hogy épp ama vonások lelhetők meg benne, a mik a székely mesében is megvannak, de az *Ezeregyjéj*-ből hiányzanak.

Az Ariosto-változat tartalma ez:

3. Astolfo lombard királyt a világ legszebb emberének tartják. Egyik római barátja előtt, a ki módos kereskedő, maga is eldicsekszik vele. Ez azonban ellentmond, mert szerinte az ő testvéröccse, Giocondo, szebb nála. Astolfo kéri, hozza eléje versenytársát, mire a kereskedő hazamegy s öcsesét, ki addig szülőhelyét el nem hagyta és épp most fiatal házas, nagynehezen ráveszi a látogatásra. Giocondónak búcsúzáskor az ifjú feleség drága keresztet nyújt át nyakszalagon, hogy útjában rá emlékezzék (— una crocetta . . . ricca di gemme E di sante reliquie . . . 15. st.). Ezt otthonfelejt s mikor visszamegy érte, nejét egy parasztfúval találja. Levert lesz, nem eszik, arca elváltozik (— la faccia, che dianzi era sì bella, Si cangia sì, che più non sembra quella. 26. st.). Így érkezik a lombard udvarba. Bátyja mentegeti, az út viselte meg; ha kipihenné magát, visszanyerné szépségét. Pihenője alatt szemtanuja lesz, mint csalja meg a királyné urát egy idomtalan törpével. A látvány megvigasztalja s visszanyert szépségével túlszárnyalja Astolfot. Ennek kérdezősködésére elárulja kettős titkát: az otthoni s az itt látottakat, mire ők is útnak indulnak, fogadalmuk az, hogy bosszút állnak a női nemen. (A.) — Tovább a B. epizód helyét itt a leghírhedtebb fabliau-k egyike tölti be, a mely azonban annyira más jellegű, hogy a mi B. csoportunkkal egyetlen közös vonása sincsen.

Az eddigi 1.—3. történet összevetéséből előáll most már az a helyzet, hogy székely mesénk a két nevezetes irodalmi mű között, mint összekötő kapocs helyezkedik el. Egyikkel (3.) a *szép ember* mozzanata alapján tart közösséget, másikkal (2.) a B. epizód hasonlósága révén, a mely a 3.-ból kiányzik. Jelen-

mint külön mese van a *Szindbád* (= Ponciánus) példatörténetek közé újra felvéve. Itt egy herceg szerepel, Ifrit fején márványláda, selyemkendőben 80 gyűrű . . . stb. L. Lane ford. 3. kiad. London, Murray, 1859. II. 321. és *Henning* (Recl.) ford. X. 222.

tőségét e tekintetben fölismerete *Katona Lajos* s a mesét francziára fordítva, közzétette a *Revue des Traditions Populaires* IV. k: 44—46. lapjain (1889). „Le bel homme trompé par sa femme“ czim alatt. Hozzácsatolt rövid jegyzetében ő is az Ezeregyj keretét tartja székely mesénk forrásának.¹

Annyi már eddig is biztosan megállapítható, hogy az egész típusnak tiszta keleti jellege van. Az a vonás, hogy: *ki a legszebb a világon? — férfi* hősré alkalmazva, csak keleten ismeretes. Az európai közös mesekincs ennek csupán női formájáról tud (a *Hófehérke* és *Hamupipóke* típusokban; itt is a halálosan irigy versengés vonásával kapcsolatban). E két változatnak: nálunk a nőinek, keleten a férfinak, továbbiakban sinces köze egymáshoz, annyira, hogy Európában az említett női típusnak más férfitípus: a *Nemtudomka*-csoport felel meg.

Még jellemzőbb mozzanat: a lelki fájdalomnak sorvasztó visszahatása a hős testi szervezetére. Ez épp oly idegen nekünk, mint keleti társa: a rögtönösen ébredő szerelemnek villámcsapásszerű hatása, a mitől a keleti hős elájul, életlenül roskad össze, később láz gyötri s belehal, ha vágya nem teljesül. A Heine-féle „Azrák“ szerelme nemesak amaz egy beduin törzsnek tulajdonsága. Épp úgy, a kit szerelmében csalódás ér, elsorvad bele, ha idejekorán valami észre nem téríti. Az Ezeregyjben s más arab-perzsa mesékben e vonás formulaszerű állandósággal ismétlődik.²

Ez alól az Astolfo-epizód sem kivétel. *Pio Rajna* az Ariosto-forrásokról írt régebbi művében (1869) ez általános jellemvonások alapján már rámutatott az Astolfo-betoldás keleti voltára. Később ugyanő újabb anyagot találva, kiszemeli helyét a variánsok közt: (Di una novella ariosteica e del suo riscontro orientale... etc. 1889.), majd az Ezeregyj-csoport egész körére kiterjedő kutatásairól számolván be, utal az Astolfo-nak olyan testvérszerkezeteire, melyek a föltevést bizonyossá teszik.³ Itt említi meg az olasz alakulatnak föltehető közvetlen forrását: az Ezeregyj egy berber hasonmásának: a *Százjé*-nek (Kitáb es Selha) keretmeséjét.⁴

4. Az uralkodó szépsége, melylyel dicsekszik, egy indiai kereskedő vendége, a ki otthon ismer szebbet nála, ennek elhozatala házassága után, a honn felejtett amulett, az étlen-szomjan sorvadó, ki pihenője alatt kilesi az uralkodó neje-

¹ La source de ce „fabliau“ . . . est, sans contredit, l'introduction aux contes des 1001 Nuits qui en contient le germe sous un enveloppe différent (u. o. 46. l.).

² Csak egy példát hirtelenében. Egy sztambuli mesekötetben (*Kunos* gyűjtése; a teljesebb német kiadás: Türk. Volksmärch. aus Stambul. Leiden, 1905.) ilyen helyek a 4., 7., 18., 25., 34. és 37. mesékben fordulnak elő. A Heine-vers forrása is: *Ezeregyj* 688—89. éje (Henning Reclam ford. XII. 31.).

³ Le Fonti dell' Orlando Furioso. Firenze, 1869 (első kiad.). — 1889-ből föntidézett műve időszakos kiadásban: Rendiconti dell' Accademia dei Lincei. Ser. IV. vol. VI. 268—77. — Harmadik munkája 1899: „Per le origini della novella proemiale delle Mille a una notte“ (Giorn. della Societ. Asiat. Italiana. XII. 171—96. II. különnyomatban is). Utóbbinak s az alább említendő *Cosquin*-félének köszönök utalások tekintetében legtöbbet.

⁴ Francziául *Florence Groff*: Cents nuits. Contes arabes . . . Paris, 1888. Róla és vonatkozásairól l. még *René Basset* cikkét a *Rev. des Tradit. Pop.* 1891. VI. 452. s k. II.

nek találkáját egy rabszolgával . . . stb. mindvégig azonos a 3.-ban foglalt mozzanatokkal. A vége eltér: itt a bosszuállás módja, a fogadalom, viszont a 2.-ban találtakkal egyező, valamint az is, hogy keretül szolgál egy csomó elmesélt történetnek. (A.) — Bennünket e berber adatban főképp az érdekel, hogy vele a nyugaton támadt Astolfo-adat is kétségtelenül keleti eredetűnek bizonyul, másfelől az, hogy a székely mese B. eleme, mint az olaszból, ebből is hiányzik.

Az eddig megbeszélt rokon adatokban hiába keressük székely mesénk két vonását. Egyik a szép hős *képmásának* széjjelvittele az országban, másik a *büvös imádságokönyv*, mint meseelem. Az első nem oly szembeszőkő fontosságú, mint a másik. A festett kép motívuma, melynek alapján a mesehős annak eredetijébe beleszeret, eléggé elterjedt jelenség, bár ez is gyakoribb keleten, mint nyugaton. Feltűnő azonban a *büvös könyv*, annál is inkább, mivel ily értelemben, mint „széppé tevő“, az egész meseirodalomban ismeretlen motívum! E szerint más, idegen típus elemsorából ideiktatott interpolációnak *nem* tekinthető. Spontán támadt betoldás-e? Vagy az Ezeregyéj-csoportnak valahol előforduló olyan változata, melyben az otthonfelejtett könyv valami formában előfordul?

Ha utóbbi esetre találnánk adatot, annak olyatén elváltozása, hogy a könyv szépség-megtartó, még érthető lenne. Ezt azért kell kiemelnünk, mert ilyen adat *van*, de különösképen oly messzeeső följegyzés őrzi, hogy a honi mesével való kapcsolatbahozása első pillanatra kockázatosnak látszik, noha epikus tartalma is azonos a miénkkel.

Cosquin az Ezeregyéj keretmeséjéről írt nagy értekezésében¹ (1909) annak bizonyítására, hogy a Seherezáde-történet Indiából való, adattömege közt megemlíti egy buddhista példázatgyűjteményt, melynek szanszkrit eredetije nincsen meg, de fennmaradt átültetése kínai nyelvre abból az időből, mikor Buddha válása áterjedt a szélső keletre s a hozzátartozó moralista iratokat lefordították kínai nyelvre.

Az az óriási terjedelmű irodalmi termelés u. i., mely a buddhizmus különféle szerzetes telephelyein Hindosztánban Kr. sz. körüli időkben keletkezett, jobbanmondva: melybe az addig emlékezetben őrzött hagyományok roppant tömegét végleg írásba foglalták, idővel egyetlen összefoglaló nevet kapott. *Tripitaka* (szó szerint: Három kosár = Hármass gyűjtemény) ezímen ismerik a későbbi tibeti és kínai fordítások is. Ez iratok teológiai és morális fejtegetései, verses közmondásai többnyire egy-egy előrebocsátott történethez kapcsolódnak, minek következtében tömördek meseanyag, a nép egész folklóre-kincse van bennük fölhalmozva. Idővel az összövegezést sokszoros változtatások érték; gyakorlati használat céljából a terjengős eredeti szövegek egyre inkább kivonatokká zsugorodtak. A ránkmaradt írásokban már erősen rövidítve s a vallásos tanok követelményeire alkalmazva találjuk úgy az epikus példákat, mint az egykor szabadabb tanulságot. Anyagrendezés közben azután a példamesék együvé kerültek s olyan példatárakká alakultak, mint a minők a mi középkori hitszónoki példagyűjteményeink. A régi

¹ Le prologue-cadre des Mille et une Nuits, les légendes perses et le livre d'Esther, par *Emmanuel Cosquin* (Revue biblique internationale. 1909. évf. jan.—ápr.-i számokban; kül. ny.).

„*Tripitaka*“ nevet részben megtartották, részben más címmel látták el; ilyenek a mesekutatók előtt ismert *Avadányá*-k (Hőstettek) és *Dzsataká*-k (Reinkorporációk, Megújhdások).

Egy ilyen kivonatos, de adatokban gazdag mesetárat fedezett fel nemrég a francia szinológus, Edouard Chavannes a kínai Buddha-iratok között (1905) s mint fontos új adattömeget (492 mesét tartalmaz), kiadta teljes fordításban.¹ Ebben maradt meg az a rántartozó mese, mely alig rövidítve így szól:

5. Élt egyszer egy nemes rendű, *nagyon szép* ifjú, a ki felnövekedve, *aranyból képmást formált* s így szólt szüleire: „Ha van ilyen lány a világon, azt elveszem“. Ugyanakkor másik országban élt egy fiatal leány, a ki szintén gyönyörű szép volt. Ez is készített aranyból férfiképmást s mondá szüleinek: „Ha van ilyen férfi a világon, ahhoz nőül megyek“. A szülők kölcsönösen tudomást szereztek egymás esetéről, távolból eljegyezték gyermekeiket s ezek férj és feleség lettek.

Ez időben valamely uralkodó egyszer betekintve tükrébe, így szólt udvari embereihez: „Van-e ilyen szép ember több a világon?“ Az udvaroncok felelték: „Mi, szolgálid, azt hallottuk, hogy ez s ez országban él egy fiatal ember, a kinek szépségre nincsen párja“. A király követet küldetett, hogy keresse fel és hívja eléje azt a bizonyost. Midőn a követ odaérkezék, mondja az ifjúnak (az új házasnak): „A király látni óhajt tudós voltod (?) okából“. Az ifjú útrakel szekeren, de azután úgy okoskodik magában, hogy ha a király elé tudománya miatt hivatják, *könyvet* is magával kell hoznia. Visszamegy értük házába. S im látja feleségét, a mint egy idegennel szerelmeskedik. Ismét útrakel, de haragja, izgalma szép külsejét elváltoztatja, leromlik s mindinkább megrútul. A király embere (követ) látva ezt, azt hiszi, az út okozta s a királyi lakhoz érkeve, egy időre elhelyezi őt kényelmesen az istállóban. Hanem egy éjjel az ifjú látja, mint jő be a király első felesége az istállóba és találkat tart egy lovászegénnyel. Mondja magában: „Ha a király neje is így viselkedik, miért átkozzam feleségemet?“ Gondjai eloszlanak s megszépül újra.

Midőn pedig a király kihallgatáson fogadja és kérdőre vonja, miért töltött *három napot* tőle távol, az ifjú elmond mindent. A király felkiált: „Ha az en feleségem ilyen, hogyan hibáztassuk a közönséges asszonyokat?“ Ezután a két férj a hegyek közé vonul; megnyírja szakállát és haját s *szkrámanyák*-ká (remetéké) lesznek. (A.)

A típus teljes azonossága mellett megvan e mesében a képmás (itt szobor, az 1.-ben festett kép) széjjelhordozása² s az otthonfelejtett könyv motivuma, még

¹ Cinq cents contes et apologues extraits du *Tripitaka* chinois (Po You King)... par Ed. Chavannes, Paris, 1910. E teljes kiadáshoz nem juthattam; *Cosquin* után idézek, ki Chavannes előzetes beszámolójából merít, a melyhez a fordító 30 mesét esatolt (Actes du XIV.-e congrès international des orientalistes, Paris, 1906. Sect. V.); köztük a tárgyunkhoz tartozó a 19-ik számú.

² Régi indus mesékben gyakori. A páli-szövegű (dél-indiai) *Dzsátaka* 328. számú hasonlót mesél Buddha egy avatár-járól: *Elbeszélés arról, a kit nem kell meggyászolni*. Boddhizattva (Buddha szentté létele előtti inkarnációkban a főhős) egy brahmán család szülötte, nem akar házasodni, hanem remeteéletre készül. Szülői kényszerítésére *aranyképmást* készít: „Ha ilyen lányt kapok, azt elveszem!“ Szülői kocsira teszik a képmást

a pihenő időtartama (3 nap) is közös a székely meséével. Főfontosságú a könyv meglétele benne, bár némiképp elváltozott összefüggésben. De ha romlásról lehet szó, az világosan az indus példában történt meg. A követ hívó szava, hogy a fejedelem „tudós hirnevéért“ hivatja a „szép embert“, logikátlan, az előzményekből nem folyó megokolás. Itt a könyvekkel foglalkozó, tehát tudós tekintélyű átírót kell felelőssé tennünk a szöveg megrontásáért. A teológus átíró nem engedhette, hogy a „könyvnek“ annyira tisztelt s a vallással szinte egybeforrtn fogalma holmi népi bűbájossággal profanizáltassék. Kétségtelenül benn találta eredetijében a könyv szerepét s nagyon valószínű a mese további folyama szerint, hogy a *mi* (1.) mesénkhez hasonló tulajdonsággal, de a brahmán szektagögnek, a mely tekintélyét az írás-olvasás tudományából merítette, vissza kellett állítani, ha erőszakolt rontással is, a könyvnek, mint tekintélyes szent iratnak nimbuszát. Az indokolatlan meserontást kb. így kell elképzelnünk.

A többi két egyezés (a szertehordozott képmás s a 3 napi pihenő) magában jelentéktelen apróság, de súlyt nyer azáltal, hogy velük a mozzanatok *egész* sorozata egyezővé válik a székely meséével.

II. A „rózsátnevető“ csoport.

A szájhagyományon élő meséknek ismeretes az a tulajdonságuk, hogy elemeik annál könnyebben cserélődnek s játszanak át egymásba, minél közelebb áll egymáshoz a két mese *egész* cselekménye; vagyis: rokontípusok, még inkább az ú. n. *ikermesék*, kölcsönös elemátvétel tekintetében erősebben hatnak egymásra, mint a távolabb állók. Az őstípus rekonstrukciójára törekvő munkája közben a folklorista gyakran veszi észre, hogy egy-egy mesének valamely eredetileg szerves alkotórészét nem az ő ismert variánsai foglalják magukban, hanem az ikermese egy-egy eleme tartotta meg. E tapasztalat miatt óvatosságból ajánlatos a rokontípust is mindenkor vizsgálat alá venni és pedig annál pontosabban, minél közelebbi a hasonlóság közöttük.

Az előbb tárgyalt Ezeregyéj-csoport mellett ilyen ikermesének tekintendő a *rózsátnevető* típus. Utóbbinak két, egymástól elég élesen elváló változatformája közül bennünket az egyik érdekel, az t. i., a melynek saját önálló meséje van. A másik ugyanis inkább egyszerű meseelemnek tekintendő, a mely egy tőle idegen, nagy mesecsaládnak egyik ágába belekerülve, ott gyökeret vert. Egyebekben is lényeges az eltérés közöttük. A saját epikus történettel rendelkezőnek hőse mindig *férfi*, kinek csoda-kiválósága, hogy a mint nevet, *rózsák* hullanak szájából; az idegenbe olvadt elem hőse mindig *leány*, a ki *gyöngyöt sír* és *rózsát*

és néhány cseléddel útra küldik, széjjel az országba. Eljutnak olyan faluba, a hol a lakosok azt mondják a képmásra: „Miért van ezen a mi brachmánunk leánya ábrázolva?“ A cselédek ezt a leányt megkérlik és magukkal hozzák. — Ugyanez a történet a Dzszakában mégegyszer előfordul részletesebben a 443. sz. a. (Cosquin téved, mikor 531-et ír) I. The Játaka, or Stories of the Buddha's Former Births, from the pali transl. by E. B. Cowell and Others. (Cambridge, 1895—1907) IV. kötetben. — Főnt az 5. alatt talált *kettős* aranyoszor-formálás helyett itt a valószínűbb változat maradt meg *egy* képmás széjjelküldésével.

nevet (olykor még: *aranyat* vagy *virágot lép*). Amaz *keleten* honos, utóbbi *európai* alakulat.

A keleti formát több változatban, még több szövegezésben őrizték meg a szanszkrit, perzsa, arab és török források. Legősibb írásbefoglalása Pio Rajna szerint (Per le origini . . . 178. s k. ll.) az, a mely egy hindosztáni keretes mesegyűjteményben: a *Sukaszáptati*-ban („A papagály 70 meséje“) van meg. Ez a híres *Puspahásza*-mese (puspa = virág; hássz = nevető);¹ tartalma itt következik:

6. Vikramádítja király rendkívül szereti egyik feleségét, Kámalilit; vele ebédel. Halak kerülnek terítékre, mire a szemérmes nő fátyollal elfödi arcát s így szól: „Hogyan tűrhetném nemcsak érintését, de látását is egy esetleg himneműnek e halak között!“ Erre a halak harsány kacajban törnek ki. A király elámul s akarja a dolog nyitját tudni. Sorra kérdi böleseit, csillagjósait, hiába. Végre egy purohita házi káplánját bizza meg a megfejtés kipubatulásával, különben kivégezteti. Ez 50 nap halasztást kér. Otthon levert; lánya kérdezősködik miatta s ennek elmondja nagy baját. Az okos lány vállalkozik rá: apja vezesse a király elé. Ott azonban eleinte csak példalózik s eseteket beszél (közbeszúrva 3 mesét mond el), a mik a királyné hütlenségére látszanak vonatkozni. Elsőben a női kíváncsiságot és titok nem tartást példázza, másokban kizsákmányoló hajlamukat, végül szerelmükért legnagyobb bűnre kész tulajdonságukat pellengérezí ki. Kerülgetése mind hasztalan; a király tudni akarja az igazat. Ekkor a lány megkérdezi tőle, miért csukatta el Puspahászt? „Azért, mert ismeretes róla, hogy ha nevet, szájából rózsák hullnak s a mikor egyszer külföldi követek jártak itt, ezt a csodát is akarták látni, de ő nem nevetett sem kérésre, sem parancsra.“ Felel ekkor a lány: „Miért akarod tudni, ó király, hogy a halak most miért nevettek, mikor nem akartad megtudni, hogy Puspahásza miért *nem* nevetett? Kérdd meg tőle, majd ő megfelel erre is!“ Felhozzatják P.-t börtönéből s felszólíttatván elmondja: azért nem nevetett a követek előtt, mert aznap győződött meg neje hütlenségéről. A mint a király ezt hallja, hízkelkedve, virággal megsimogatja neje arcát, mire az elájul. P. látva ezt, elkezd kacagni s a rózsák csak úgy hullanak szájából. Megkérdeztetvén, mit nevet? Feleli: „A királyné tegnap éjjel aligha volt ilyen érzékeny, mikor szeretője elverte, a miért később jött találkára, mint ígérte.“ Nagy zavar és ámulás. P. megmarad állítása mellett és saját felelősségére felszólítja a királyt, vettesse le neje öltözékét. A nő háta csakugyan tele van véraláfutásokkal. P. ismét kegybe jut, az okos lány jutalmat kap s a bűnös nő száműzetik. (A.)

A nem érdektelen történet számos változatát ismerik az ázsiai nagy mesetárak. Közel áll hozzá *Szómadéva* óriási verses novellatára: az 5—600 mesét tartalmazó *Kathárit-Szágara*-nak egy *Vararuchi* nevű bölcshármánról szóló tör-

¹ Három különböző terjedelmű és feldolgozású szöveg áll belőle rendelkezésre. 1. a *maráthi*, melyet Pio Rajna követ, 2. a *szanszkrit* (Richard Schmidt: *Çuhasaptati*. Textus simplicior. Kiel, 1894. 11—21. ll.) és 3. *Galanos* görög átültetése a Textus ornar tioszerint (ezt közli Benfey Orient u. Occident I. 346—53. ll.). A szövegek tartalmában is tetemesen eltérnek. Mint legteljesebbet, az 1-sőt követem, de az „Okos leány“ közbeszótt meséit a 2. szerint jelzem.

ténet.¹ Európába olasz népkönyv hozta át némi változtatással,² bár törmelékének sokkal előbb át kellett szivárognia, a mint azt a XI. századi Vita Merlini és Robert de Boron: próza-Merlinjének egyes helyei kétségtelenül igazolják.³

A Sukaszáptati e híres *Puspahásza*-története az előbb tárgyalt *Ezeregyéj*-csoport tarfalmával közel rokonságot mutat, még pedig mindkét mozzanatában. Egy rendkívüli tulajdonnal felruházott férfi szerelmi megcsalásában elveszti ezt a kiválóságát (egyik elem), de viszont annak visszanyerését egy leleplezésnek köszöni, mely után kiderül egy másik férj (uralkodó) megcsalása (második el.). Nemesak a két elem egyezik egymással külön-külön, de úgy itt, mint ott, egymáshoz vannak fűzve, egyik szoros előzménye a másiknak.

A kutatót érdeklő legközelebbi kérdés: melyik a két rokonsóport közül a korábbi keletkezésű? Az *Ezeregyéj*-csoport szövegezése látszik-e eredetibbnek, vagy a *Puspahászáé*; azaz melyik tekinthető a másik közvetett forrásának? Oly feladatot ró a vele foglalkozóra, mely elől óvatosságból rendszerint ki szokott térni s nyílt kérdésnek hagyja. Az óvatosság helyén is van; mennyi esalódásnak, tévedésnek tette ki a vizsgálódást a régi eljárás mód, a mely a korábban *keltezett szöveget* tartotta mindenkor biztosan a történetek *előző* formájának s a legrégibbit eszerint forrásnak. Hogy pedig a szóhagyományon élő és alakulásában is e környezetben kifejlő, vagy visszamaradó történetek életesora nem a véletlen feljegyzések időrendje szerint igazodik, azt a folklóre-tudomány azóta saját kárán nem egyszer volt kénytelen megtanulni. Ha *belső* okokból nem vagyunk képesek a fejlődés sorrendjére következtetni, úgy a kérdés minden esetben nyílnak hagyandó mindaddig, míg újabb változatok iktatódva a már ismertek közé, az alakulás sorrendjére világot nem derítenek.

Esetünkben sem döntő az, hogy a *Puspahásza*-történet világosan korábbi feljegyzésű (VII—VIII. század), mint az arab *Ezeregyéj*-beli keretmese (XI—XII. század); mert viszont az utóbbi rokonságába tartozó Tripitaka-változat (főnt 5. sz. a) kínai fordítása pontosan keltezve van *251-ből K. u.*⁴ De közbeiktat-

¹ Brockhaus ford. I. 35. l.; 1. róla *Félix Liebrecht* Merlin-tanulmányát, Or. u. Occ. I. 341. s k. II. E Vararuchi-történetben is halak nevetik el magukat.

² *Peregrinaggio di tre giovani figliuoli del Re de Serendippo*, Venezia, 1557. — Előszava szerint: egy Tebris-beli perzsa kereskedő vetődött a XVI. sz. elején Európába; Velenczében telepedve meg, hálából anyanyelvéről (dalla lingua mia) lefordította egy barátja segélyével ezt a keleti regényt. Voltaképp nem regény, hanem keretes mesegyűjtemény. V. elbeszélése szerint egy ötvös csodaképességű ezüstsobrot készít, a mely elneveti magát, ha előtte hazugságot mondanak. Próbára tett nő itt is halak előtt fátyolozza el magát, rózsalevelektől arca sebet kap, faragott szobroktól szégyenlős stb. — A szöveg most hozzáférhető az Insel Verlag: *1001 Tag*, Oriental. Erzählungen kiadása révén (Leipz. 1910. IV. k. 365—79. II.).

³ A latin verses Merlin-életrajzot *Geoffroi de Monmouth*tól kiadta *San Marte* Die Sagen v. Merlin, 1853. Az egyező helyek itt 287. s k. I-on. — *Boron* Merlin époszának francia prózai kivonatát kiadták Gaston Paris és J. Ulrich (Paris, 1886). A nevető Daemoniacusról szóló helyek I. k. 48. l. — A régi prózakéziratból átvette a *Mensa philosophica* példagyűjtemény (IV. 23.) és *Straparola* Piacevoli notti IV. 1. szám. Mindezekről l. *G. Rua* cikkét: *Giornale storico della letteratura italiana*. XVI. 235. s k. II.

⁴ Cosquin id. ért. 7. l. 1. jegyz., a fordító *Chavanne* nyomán.

hatunk itt egy másik változatot, a mely a lánczolatos kialakulásra eselteg némi fényt vethet.

A Sukaszáptati női gonoszsgot példázó történetei igen korán lefordítottak perzsa nyelvre. Ezt a régi, *Tuti Námé* című s ma már ismeretlen átültetést kiszorította egy elegánsabb nyelvű átírójának: Zijai-eddin *Nahsebi*nek (megh. 1329) munkája, a melynek még csak töredékei vannak közzétéve.¹ E perzsa nyelvű töredékek alapján megállapítható, hogy belőle két török átdolgozó merített: a XVI. századi *Kádiri*² és egy ismeretlen nevű korábbi író.³ Mindkét mű czime: *Tuti Námé* maradt s az új átültetők megtartva a „mesemondó papagájról“ szóló kerettörténetet, ezen belül tetszés szerint kihagytak, betoldottak történeteket, úgy hogy *Kádiri*é 35 éjre osztva (a *Nahsebi*-féle 52 éjjel szemben) jóval több mesét ad az eredeti 70-nél, a másik is 30 éjen át 71-et mond el. Közülök alig fele való a Sukaszáptatiból, ezek is szabadon átírt változatok; meglátszik rajtuk a törekvés, hogy forrásuknál kerekébb, teljesebb egészet akarnak nyújtani. Ez a művészi mesélgetés akkori fokán nem keveset jelentett a vázlatos, inkább a morál kedvéért való indus elbeszélésmóddal szemben. Eltéréseik kiszínezését vagy a szépérzék vezette, vagy mert a történetet *máshonnan* teljesebben ismerték.

A névtelen török átdolgozó, a ki nyilván a *Nahsebi* előtti, elveszett perzsa átültetésből merített, több történetet tartott meg mintájából, mint *Kádiri*, közöttük a 20. éjre esőt *Gülfisánról* (= rózsát szóró), de nyilván ismerte más szövegezésből is, mert van benne néhány figyelemreméltó új vonás. Tartalma hasonló a *Puspahászáéhoz* s ezért csak az eltérő új vonásokat adom bővebben.

7. Tabrizsba követeik érkeznek az indiai királytól, kiknek szórakoztatásáról a vezirnek kell gondoskodnia. A mi náluk különös ritkaság, bemutatja nekik. Az udvari emberek egyikének, *Gülfisánnak*, csodálatos képessége, hogy nevetésközben rózsák hullanak szájából, a mik hamarosan megtöltik a szobát. Küldenek érte. A kastélyba menet G. az utcán egy törpe szörnyalakkal találkozik, a ki széles jókedvében ugrál és tánczol. Kérdi, minek örül úgy? Jó dolgom lesz, feleli. *Gülfisánt* az udvarhoz hívták hosszabb időre (a törpe G.-t magát nem ismeri!), én meg feleségéhez megyek; régen tart a jó viszonyunk, de ritka az ilyen alkalom! — G. a lakomán képtelen nevetni, bármint próbálják is. A vezir beszámol királyának a kudarczról; ez G.-t lecsukolja a vezir házában lévő pinczebörtönbe. Egy napon G. ablakja elé elefántot terelnek, ennek hajcsárja az emeleti hárem ablakából leemeli magához az elefánt hátára a vezir nejét s szerelmesen távoznak. G. elkezd kacagni, börtöne tele lesz friss rózsákkal. A dolognak híre megy, eljut a király fülébe is. A vezir eközben este háremébe vonul; cselédei virágokból füzért készítenek. Neje ennek láttára elfödi arczát, mert a nárczisvirág kihívó tekintete bántja. Urát meghatja a nő finom érzékenysége, de egy csalogány a kalitjában kacagni kezd rá s nevetése az egész házat betölti, hallják a cselédek

¹ *Nahsebi Szindbád Námé* cz. alatt beiktatta átültetésébe a 7 bölcs mester történetét s ez többszörösen közzé van téve belőle (*Kosegarten* az *Iken*-fordítás függelékében, továbbá: *H. Brockhaus* stb.).

² *Iken* egy angol fordítás nyomán németül, Stuttgart, 1822.

³ Fordítása törökből *G. Rosentől*, Leipz., 1858. I—II. (Új kiad. Insel Verl. Bibl. der Romane XVI. k. é. n.)

és G. is lent börtönében. A királynak ez is tudomására jut, tudni akarná okát. G. tömlöcztartójának mondja: Csak engem kérdezne a király, meg tudnám neki mondani! Felhívadják, ott elmondja *nem* nevetése okát, majd hogy miért nevetett a börtönben s a csalogány is min kaczagott. Szabad lesz, jutalmat kap, a bűnösök bűnhődnek.

Ennek a történetnek az első perzsa átdolgozás idején igen népszerűnek kellett lennie, mutatja az egyidejű többféle változatok keletkezése és elterjedt volta. Csak ez lehet oka, hogy ugyancsak a Tuti Námében közvetlen az utána következő elbeszélés (21. éj, 37. mese) hasonló elemeket rejt magában.

8. Ebben egy Merlinre emlékeztető, csodaszületésű (érintetlen leánytól világra hozott) gyermek története van elmondva, a ki azonnal beszél s minden rejtett dolgot tud. Az elbeszélés czime: „Történet egy koponyáról, mely miatt 80 ember vesztí életét“. Az időben egy királyi vezír fényes háremet tart; 40 rabnője közül a legszebbet úrnővé emeli följük. A vezír egyszer a tóparti kioszkban tölti pihenőóráit nejjével; rabnői halakat fognak és tálakban hozzák eléjük. A nő fátyolt von arczára, mert a halak még mozognak s akadhat him is közöttük. Erre a halak hangos nevetésre fakadnak. A különös dolgot senkisem tudja megfejtetni. Hivatják a mindentudó csodagyermeket, a ki megmagyarázza: A halak azért nevettek, mert tudnak róla, hogy a házban mind a 40 rabnőnek van egy-egy elrejtett ifjú szeretője, az úrnőnek is! Felkutatják a házat s a vezír valamennyit (80-at) kivégezteti.¹

A rózsátnevető hősről szóló történetek alaptípusa, mint látható, az Ezer-egy-csoport A. meséjének testvérpárja, különösen a *szép embert* szerepeltető változatokkal tart szoros közösséget, a hol csak a kiválóság minősége eltérő közöttük. Egész I. csoporttól talán abban különbözik, hogy célzatossága jobban, több szellemmel van kiélezve s mint ilyen, valószínű, későbbi fejlettebb formát képvisel. Ennek ellenére van benne régi, ősi elem is. Pio Rajna a Gúlfisánban előforduló törpe szörnyalakot összeveti az Ariosto-epizód (I. főt 3. sz.) idomtalan törpéjével, kinek ott ugyanolyan a szerepe s belőle kapcsolatot olvas ki az olasz époszrészlet és a Tuti Námé között. A vonás valóban van olyan szokatlan, (rút kis nyomorék, mint csábitó), hogy véletlen egyezésnek ne tartsuk; kivált mivel *egy* mesecsalád körén belül bukkan fel mindkétszer. Ha pedig ezt elfogadjuk, úgy ez ismét arra vezet, hogy a rút törpét *ne* a rózsátnevető férjjel tartsuk szembenállónak, a hol csupán a történet hihetetlen voltát növeli, hanem visszaállítsuk igazi helyére, a hol ellentétkép hat az ősi meseformába: a *szép ember*-ről szólóba; itt tényleg van értelme mint kiáltó ellentétnek, növelve vele a női romlottságról szándékosan adott ellenszenves képet.

¹ A *Merlin*-történettel egyező*helyek a mese egyéb részleteiben is oly feltűnők, hogy a régi britt mondát alakulása korai szakában e keleti elbeszélésnek föltétlenül befolyásolnia kellett. Megfordítva a dolog kevésbbé valószínű. *G. Rua* idézett olasz tanulmánya erről mit sem tud, épp úgy *Liebrecht* sem. A próza-Merlinnek kellett olyan átdolgozásának is lennie, a mely még több azonos helyet foglalhatott magában, mint a ma ismertek; igazolja ezt *Straparola* említett satyr-meséje (IV. 1. sz.), a hol a satyr harmadszor azért nevet, mert a királyné udvarhölgyeiről tudja, hogy álrühás férfiak s ez kiderül. *Straparola*nak forrása pedig a próza-Merlin egyik előttiünk ismeretlen szövegezése volt (l. Fr. W. Val. Schmidt jegyzeteit hozzá 335. l.)

A csábító törpe felbukkan ezenkívül máshol s ugyancsak mesénk rokon-ságán belül. A *Dzsátaka*-gyűjtemény egyik utolsó története így szól róla:¹

9. Kandari, Benaresz királya, megtudja, hogy neje megcsalja egy „rút nyomorékkal“. Udvari papját utasítja, üsse le fejüket. A purohita lebeszéli; előbb járják kissé körül az országot s figyeljék meg, mint viselkednek más nők? Alig indulnak el, nászmenet jő velük szembe, a mely ifjú menyasszonyt kísér az új férj hajlékába. A pap királyát egy hevenyészett sátorba bujtatja s a menetet megállítva, kéri az arát, szálljon le és nyújtson segédelmet egy szüléstől meglepett nőnek (ez szerencsét hoz!), a ki ott a sátorban vajudik. A kérésnek van fogantja s az ara elcsábul. Útját azután csak a nászmenet folytatja az arával, a király visszatér otthonába s bűnös nejét életbenhagyva száműzi. (A. + B.)

A nyomorék szerepe adatunkban is azonos az említett két példával (3. és 8. sz.). A történet bekezdő részletei el vannak nagyolva, de bizonyosan nem volt „rózsát nevető“ mese, mert azt semmiféle rövidítés el nem hagyta volna. Az Ariosto-epizódnak tehát nem kellett épp Gülfisántól vennie a törpe alakját, hanem az régi közös eleme lehetett az egész mesecsoportnak, melyből az olasz epizód s Nasebi mintája egymástól függetlenül merítettek.

A Dzsátaka-történet más vonása kapcsán is beletartozik típusunk tárgykörébe: megjeljük benne székely mesénk s az Ezeregyéj-keret B. történetét. Ennek lényege t. i. mint az 1. és 2. sz. mutatta az, hogy: az előző (A.) elbeszélésből megcsalata tudatára ébredt férj szintén megcsalt társával útrakel s más nő hasonló viselkedését tapasztalva, sajátjával szemben engedékeny lesz.

III. A B.-csoport változatai.

Már előzetesen meg kell itt állapítanunk, hogy az egész B. mese voltaképp nem egyéb az A. megismétlésénél. Az előbb adott kivonat mindkettőre egyaránt illik, legfeljebb egy elem új a B.-ben: *útrakelés* azért, hogy meggyőződjék, ilyen-e más nő is? Mely vonás nem érinti az egésznek epikus magvát. Föltehető eszerint, hogy a két azonos alapmotívumú történet (A. és B.) az egykori ősfórmában nem lehettek egybeforrva, hanem mint külön változat, önállóan élt mind-egyik az emlékezetben s a mesélő ajkakon.

A B. történetnek eddig ismert közel rokonai szintén ezt igazolják; mind a hány külön áll s az A. történetről nem tud.²

Az idevágó adatokat egymásután sorakoztatom, közbeszúrt megjegyzések nélkül. Azonkívül, hogy rövidebbre fogom általa a tárgyalást, azt hiszem, szemléletes képét adja majd a felsorolás annak, mint él egy-egy történet változatsorozataiban tovább, miként iktatódik bele rokontémákból valamely elem, hogyan cserélődnek a motívumok, de *mind* kis változtatással *egy tárgykörön belül!* Az eddigiékből ismert vonások bukkannak fel mindenütt; nem keverednek közbe más, idegen típusok tárgyelemei. Szóval nem a sokat emlegetett összevisszaság képét

¹ 536. számú (I. T. Francis és A. Neil ford. a Cowell szerkesztette cambridgei kiadásban, V. 224—36. l.).

² Csak a 11. és 17. sejtet valamelyes összefüggést a kettő között, mint alább majd kitűnik.

nyerjük belőle, hanem egy szigorúan körvonalozható kisebb meseanyagnak: egy típusesaládba tartozó elemesoportnak váltakozásait. Nem óhajtom e tapasztalatot általános érvényűnek tekinteni az emberiség egész mesekincsére; inkább az irodalmilag megrögzített és továbbadott mesék természete ilyen s a mint a nép száján plántálódik tovább, az eltérések mind észrevehetőbbekké lesznek. Erre is tanulságos példakul szolgálnak a következő változatok. De általában fel akartam a figyelmet hívni reá, mint olyan körülményre, melylyel számot kell vetnünk, midőn a variánsok törvényszerűségeit igyekszünk megállapítani s ez alapon esetleg az ősfomat rekonstruálni.

A következő kivonatoknak csak ama helyeit emelem ki más betűkkel, melyekre a végső összefoglalásban szükségünk lesz.

*Kádári Tuti Náméjából:*¹

10. Vadonságban vándorló férfi elefántot lát közeledni, hátán egyszerű kerevettel. Ijedtében fára mászik előle. A fa alá érve, az elefánt leteszi terhét s legelészve eltávolodik. Az utas a kereveten szép nőt pillant meg, ez is őt; a nő leinti őt magához s szerelmére vágyik. Aztán zsinóron 100 csomót mutat neki, ugyanannyi emlék gyanánt s elmoudja, hogy az ura varázsló, ki ilyenkor elefánttá változtatja magát s viszi magával óvatosságból őt is mindenhova.

Szomadéva nagy verses hindu gyűjteményéből, a *Kathá-Szárit-Szágarából*:

11. Három férj egymásról nem tudva *megbizonyosodik a becsületén esett csorbáról*; hindu szokás szerint erdőbe veszik magukat, hogy önsanyargató remetékké legyenek. Találkoznak s a közös sors együtt tartja őket. Egy estén a fenevadak elől fára másznak, hogy ott töltsék az éjszakát. Fájuk alá vándor utas telepszik; majd szürkületkor a szomszédos mocsárból szellem emelkedik ki; szájából nyugágyat vesz ki, melyen neje heverész. A kereveten ő is álomra dől. A nő nem alszik, megpillantja a vándort s magához édesgeti. „Az uram kigyótündér (njága), én is azok fajából való vagyok. Ne félj; volt már 99 földi halandó imádóm, te leszel a 100-ik.“ De míg beszél, a szellem felébred s a bűnösöket egy szájából kilövelt tűzvillámmal agyonsujtja. A három figyelő ezek láttán megerősödik elhatározásában s aszkétákká lesznek.²

Ugyanonnan más változat:

12. *Két fítestvér* vándorútra kelnek idegen országba, az ottani *szent könyveket* tanulmányozni. Este tóparton, aggódva a vadállatok miatt, fára kúsznak. Látják, a mint a tó vizéből szolgasereg lép ki, pazar aranyozású ágyat hoznak s azt a fa alatt felvetik. A tóból ezután egy *csodálatosan szép* ifjú emelkedik ki, a ki vízi tündér; ez szájából kecses termetű nőt húz elő, utána egy másikat, a ki észbontó szépség. Utóbbi az úrnő, amaz csak másodfeleség, a ki az ágy szélén ülve, kénytelen az aludni vágyó párnak lábait dörzsölni. Ettől a tündér-

¹ *Iken* id. fordítása után adja Pio Rajna (id. ért. 182. l.). A Tuti Námé másik, névtelen török átültetője kihagyta (*Rosen*-féle ford.-ban hiányzik).

² Tawner ford. (II. 98.) után *Cosquin* (id. ért. 13.). A fent 5. sz. a. közölt *Tripitaka*-mese ott végződik, a hol ez kezdődik, amaz A., emez B. csoportbeli. A két különálló történet (A. és B.) összeszövődése oly egységbe, mint a hogyan 1-ben és 2-ben találtuk (A + B együtt), e két szöveg (5. és 12.) találkozása esetén természetes módon, szinte önként állhatott elő.

ifjú csakhamar elalszik, majd párja is. A két kíváncsi ifjú leszáll a fáról s az ébrenlevőtől tudakolják, miféle lények közé tartoznak? Beszédükre felébred az úrnő; az egyik utas megtetszik neki s el akarja csábítani. Mutatja ily módon szerzett 100 gyűrűjét. A férfi állhatatos marad, mire a nő dühében felkelti férjét s az ifjút megvádolja, hogy merényletet akart ellene elkövetni. A szellem kardot ránt, második neje azonban lábai elé veti magát; elmondja, mi történt s vádolja az úrnőt, hogy máskor is hasonlóképp szokott cselekedni. A 100 gyűrű a bizonyosság igazsága mellett. A vízi szellem bűnös nejenek levágja orrát, elveszi ékszereit és számúzi: az igazmondó asszony kerül helyébe, a kit magához emel.¹

Dzsátaka páli nyelvű hindosztáni mesetár 12. könyvének 436. története:

13. A szent remete Boddhizattva lombkunyhója közelében él egy *Dánava*, másképp: Aszúra szellem (gonosz démon), a ki olykor ellátogat a remetéhez Isten igéjét hallgatni. Különböen elvetemült lény, az erdei út mellett elmenő emberekre szokott leleselkedni, zsákmányul ejti és megeszi őket. Egyik határfaluban előkelő leány tartózkodik rokonainál; midőn azoktól kíséretével hazafelé tart, a démon előront és a lányt elragadja. Beleszeret, élethen hagyja, sőt jó módban tartja, de féltékenyen őrzi. Lezárható tetejű kis kosárba helyezi el öltözékeivel együtt s a kosarat mindenestől elnyeli.² Egyszer a démon fürödni megy, a tóparton kiteszi a kosarat a hölgygel együtt. Épp arra repül varázskarddal övében egy tündérfjú (*Vâyu* fajbéli). A nő int neki, mire az a levegőből leszáll hozzá. Megállapodnak, hogy az ifjú is elrejtőzik a kosárban. A nő elrejtí holmijai közé és ráül. Midőn a démon közeledik, a nő is bebújik kosarába s együtt elnyeletnek. Hazatérőben az Aszúra szellem belátogat aszkéta szomszédjához s a látnoki erejű szent így köszönti: „Hahó, honnan jöttök? Üdvözöllek *mindhármatokat!*“ Amaz nem érti a czélzást, mire a remete felvilágosítja. A szörny rémülködik, mert a tündér kardjával gyomrát felmetszheti; kiadja magából a kosarat, a tündérfjú elrepül; csalfa nejét ura meg akarja ölni, de a remete lebeszéli: Ne bánts, tégy a törvények szerint! Erre számúzi.³

Egy a Baikál-tó mellékéről való *tarandzi* (tatár) mese ugyanezt ilyen formában ismeri.⁴

14. Egyik vezir fia nőt vesz magának s egy hét víz közé épített házban

¹ Tawney ford. 58. caput (II. 79.) után *Pio Rajna* (183.); innen veszi *Cosquin* is (14.). Utóbbi szerint ugyane történetet mondja el, bár az ind mesélőknél szokásos rövid kivonatban, *Kshemendra* kásmiri prákrit gyűjteménye; Félix Lacôte szerint pedig előfordul egy Nepálból származó recenzióban is.

² Ez a különös fordulat, valamint a két (11. és 12. sz.) előzőkben talált hasonló hely (szájából nyugágyat, rajta nőt vesz ki), érthetőbbé válik majd az alább közlendő (16. sz.) népi változattól. Mind e helyek nyilván úgy értendők, hogy van egy elterjedt keleti formula, a mely az ilyen szellemet kivételes varázshatalommal ruhazza fel; egyebek közt tetszése szerint *kicsinyi/heti* a hatalmába került lényeket és tárgyakat. Némi nyoma nálunk a *fehértófia* típusban van meg, a hol a hős a sárkányok várait vesszőütéssel almákká zsugorítja és zsebre teszi. Az erősen keleti hatás alatt álló Balkán-mesékben ez egyszerű kézzrátéssel történik, mint számos délszláv és cigánymese igazolja, az alábbi 16. sz. is.

³ Cambridgei fordítás III. 406. „Történet a kosárról“ (= Szamugga *Dzsátaka*).

⁴ *Radloff* Proben ... VI. 1886. 187. s k. l. A B. történetek között eddig közölt anyagunkban az első népszájról eredő változat.

tartja gondosan elrejtve. Akad azonban egy vén kerítőnő, a ki azzal az ürügyel, hogy fogadalma utazásra készti, könyörög, engedné meg a ház ura, hogy nála letehesse ládáját, a melyben kegyelettel őrzött „halotti ruhái“ vannak. A ládában ilymódon ifjú férfit csempész a házba. A férj vadászaton rábukkan egy alvó koldusappra (kalender = dervis), kinek zsákja mellette hever. Látja, hogy a zsákból szép nő, majd egy fiatalember bújnak elő s később ismét visszarejtőznek. A vezir fia meghökken, eszébe jut a megőrzésre nála hagyott láda; a nők furfangja végtelen! Felébreszti a szerzetest és vendégül hívja magához. Itt három terítéket rendel számára. „*Minek a harmadik?*“ „Nődön kívül amaz *ifjúnak, a ki szintén a zsákodban van.*“ Ez előkerül a kalender ámulatára. A házigazda azután elhozatja a letett ládát, abból is fiatal férfi száll ki. A két megcsalt ember elkeseredésében elvonul a világtól.

Rokon amaz orosz *hősének* (bylin) tartalma is, melyet Rybnikoff jegyzett föl az Anyéga-tó mellett, népi vándorénekes ajkáról:

15. *Ilya Muromn*nak táltos lova van. A csodaparipa figyelmezteti gazdáját az óriás *Szvjatogor* közeledtére, ki elől Ilya fára menekül. Jön Szvjatogor; vállal kristályláda. Szép nőt emel ki belőle, majd sátrat üt a fa közelében, neje vacsorát készít, később az óriás elalszik. A nő leszólítja a fáról Ilyát . . . stb. (rendes motívum). Ilyától a nő nem akar megválni s ezért *elrejtí* az óriás egyik mély zsebébe. Reggel Szvjatogor nejét ládába teszi s lóra kap. Lova makacsodik, nem indul. Kérdésére feleli: „Máskor a hőst vittem, meg az asszonyát. Most ezeket meg még egy hőst vigyek?“ Szvjatogor zsebében megtalálja Ilyát, vele barátságot köt s a nőt megöli.¹

A mi székely mesénkhez feljegyzési hely dolgában elég közel eső népmesét csatolhatunk még az eddig ismertettekhez. Egy *adakuléi* török népmese ez, a mely kétségtelenül a B. típus anyagához tartozik. Nevezetes azért is, mivel hazai mesénk közelében bukkanva fel, bizonyosságul szolgál arra, hogy kelet felől népajkon is eljuthatott a mesetárgy határunkig. Szerkezete, előadásmódja kizárja a másik eshetőséget, hogy t. i. irodalmi formában jutott idáig s csak itt szállt le a nép ajkára. Bizonyosság reá az is, hogy a mese bekezdő epizódja: a szörny miatt elhagyott városról ugyancsak keleten, népi mesében lelhető meg; nyugat felé megfelelője nincs.²

16. A hóbertos Mehmedet (Bolond Istók-típus) naponkint tömlőcbe csukják. Bárki követ el valamit a környéken, ha a tettes nem derül ki, ráfogják, ő szenved meg érte. Dühében megházasodik, talán úgy békét hagynak neki. De bűnbak marad ezután is. Szedi sátorfáját és elvándorol feleséggestül más országba. Kihalt városra bukkanak, eleség van benne bőven. Az asszony egy házba telepszik, ura megy széjjelnezní. Vadászatva halad egy sikon tovább. Hegy lábánál

¹ *Rambeau*: La Russie épique. Étude sur les chansons héroïque de la Russie. Traduites et analysées . . . Paris, 1876. 231. l. — *Cosquin* (18. l.) *Ralston* angol ford. után idézi.

² Nyugat felé mását nem találtam; de megvan *Mészáros Gy.* Csuvas Népkölt. Gyűjt. (Bpest, 1912.) II. k. 381—86. II. 14. sz. a., „A cigány meg a sárkánykigyó“ mesében szintén mint kezdő rész; itt utána átesap a „tréfás erőmértkezés“ motívumába. A kezdő részhez rokon helyet Róheim G. bő jegyzetei sem ismernek (u. o. 525. l.).

Dew (vérszomjas démon) állja útját, ezt szemem lövi, majd megöli. A hegyről hálálkodva tódul eléje a kivándorolt nép. A város benépesül, neki házat és hópénzt juttatnak. — Egy idő múlva észreveszi, hogy felesége szemetvetett egy lovászegényre. Úgy tesz, mintha napokra távoznék s este visszalopózik. Háza előtt nyárfa áll, arra felkúszik. Mialatt figyel, a sik felől ifjú közeledik lóháton; a fa alatt megállapodik, tűztrak, majd kebléből szelenczét vesz elő, ráüt s egy peri (tündér) lányt vesz ki belőle. Vacsoráznak; a férfi fejét hölgye ölébe hajtja: „Keress a fejemben!” Ettől elalszik. Peri lány öléből továbbemeli az alvó fejét s egy bokor mögé rejtőzik. Ő is szelenczét vesz elő kebléből, rácsap s egy ifjú száll ki belőle. Enyelgésük után a legény visszakerül a szelenczébe, a lány urához siet. Akkorra ez fölbred, ráüt a lányra s az mint hüvelyknyi apróság visszabúvik a szelenczébe. Úra keblébe rejti s lovához megy. — Mehmed ennek szemtanuja; leszáll a fáról, behívja a lovat házához vendégnek. Az asszony ijedtében szekrénybe csukja lovását. Mehmed vacsorát rendel. Levesevés közben figyelmezteti vendégét: Neked elég, adj a párodnak is . . . majd: ennek is elég, húzd ki kebledből a párodat! Szelenczéből előkerül a szerető. Végre Mehmedné enne: Elég, még van valaki éhes a háznál! Szekrényből kihúzza a lovászt; három helyett egyszerre hatan vannak. A lovászt s a szeretőt a két férfi megöli. Asszonyaiktól kérdik, mit akarnak inkább: 40 lovat, vagy 40 feketenyelű kést? Azok a lovakat választják, mire 40 ló farkához kötik őket s szétépetnek.¹

Utolsóinak maradt az a töredék, a mely egy XIV. század elejéről való olasz novellistának, *Giovanni Sercambin*ak elbeszélései között maradt fenn.²

17. Manfred szicíliai királynak feltűnik, hogy Astolfo nevű lovagja búskomorságba esett; foglalkozva vele, újabb meglepetésére a lovag melankóliája hirtelen, nyomtalanul eltűnik. Astolfo tanuja volt a királyné bütlenségének, inren hangulatváltozása. Királya sürgetésére bevallja az okot. Manfred útrakel vele oly elhatározással, hogy csak akkor térnek meg, ha belátják útjuk hiábavaló voltát. Egy napon Lucca mellett víz szélén pihennek. Feléjük jő egy siennai polgár nagy, súlyos ládát czipelve. A két útitárs bokor mögé búvik. A polgár leteszi terhét s a ládából ifjú szép nő száll ki. Esznek, isznak együtt, majd a férj leheveredik s fejét a nő térdére hajtva, elalszik. Következik az ismeretes felszólítás. A király búcsúzáskor drága gyűrűt ad a nőnek emlékül.³

A B. történetek felsorolása közben lehetetlen, hogy föl ne tűnt volna annak, ki figyelemmel olvasta, mily fokozatosan változik a szöveg kelettről nyugatra

¹ Türkische Volksmärchen aus Adakaleh. Übers. . . von *dr. Ignaz Kúnos* (Beiträge zum Studium der türk. Spr. u. Litt. Bd. II. Teil 2. Leipzig, 1907.) „Das Märchen vom tollen Mehmed“. 35. sz. 245. s k. II.

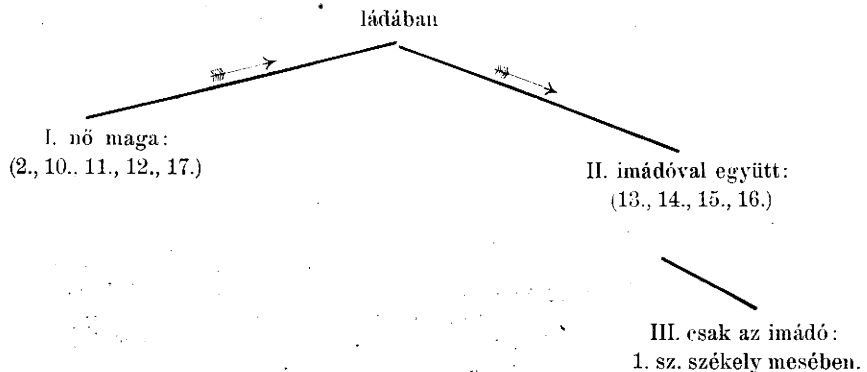
² Csupán *Cosquin* nyomán adhatom (22. l.) A forrás: „Novelle inedite di Giov. Sercambi per cura di Renier“ (1889. Torino) 84. novella. L. még *Pio Rajna* Fonti dell' Orlando Furioso. 2. ed. Firenze, 1900. 436. s k. II.

³ A novella eleje töredékes, egészben is rövidre van fogva. Feltűnő, hogy kivonatos volta ellenére egyesíti magában az A. és B. történetet, mint az 1., 2., 9. és 11. számúak. Tartalmilag közel áll különösen olasz földijéhez, a 3.-hoz, mint az egyező nevek mutatják. A leszármazás valamely előző fokán közös forrásuknak kellett lennie. Ebből az is kiderül, hogy *Ariosto* mintájában a rendes B. történet nyilván megvolt s ő maga helyettesítette még vaskosabb fabliauval.

haladva, s hogyan közeledik mindegyre a székely mese szántó párjához, a hol a férj viszi a neje kedvesét rejtő ládát.

Általában, ha tájékozódásul a B. meséket rokonságuk foka szerint csoportosítani akarjuk, felosztó alapul legszembeötlőbben a ládába (kosárba, zsákba stb.) rejtés módjai kínálkoznak; egyéb eltérés vagy a célzatosság szerint módosuló bekezdésben mutatkozik, vagy lényegtelen esetlegesség. Az összesen 10 változat egyik csoportjában csak a nő van elzárva (2., 10., 11., 12., 17.); ez az egyszerűbb, keleten természetesebb s bizonyára eredetibb forma. Dzsátaka 436.-ban (13.) találtuk meg először a *másik* árnyalatot: a nő magához imádót csempész a zárkába (13., 14., 15., 16.). Székely mesénkben *tovább* változik a helyzet egy árnyalattal: a nő szabadon van férje mellett, kivel az imádóját rejtő ládát czipelteti. A mi változás itt esett a mesén, az megfelel az európai felfogásnak. Nőt ládában magával hordani, a mily tetszetős gondolat a nögyűlölő buddhista világban, vagy a háremrendszert megszokott mohammedánoknál, oly idegen jelenség előttünk. Ennek itt kellett tehát köztünk megváltoznia, vagy kevéssel előbb valamely keleti szláv, esetleg török átvevő népnél, honnan mi kaphattuk. E változtatással a ládában csak az imádó maradt s mint ilyen, a jelenet gonosz tréfává vedlett, a min nevetni lehet. A halálosan komoly ázsiai meséből így lett bohókás történet (Schwank), mint a 16.-ban és 1.-ben. Látható tehát, hogy hazai formánk, a második csoport, egyenes leszármazottja szükséges helyi változtatásokkal.

Képlegesen:

Hogy a székelységnél megragadt alakulat *nem* az Ezeregyjé keretmeséjének leszármazottja, képletünkben világosan kitetszik, a hol a 2. és 1. számok egymástól legtávolabb esnek. Ez azonban csak a B. mesére vonatkozik.

Kérdés most már, lehetséges-e vajjon, hogy a B. ilyfokú eltérése mellett ugyane meséknek (1. és 2. nek) A. története mutathat-e fel közel rokonságot? Erről is megbizonyosodhatunk, ha képletbe összeállítjuk a székely mese A.-beli alkotóelemeit s melléállítjuk előfordulásukat a többi változatban.

A szép ember és a csalfa asszony A. történetének epikus elemei:

- a. szép ember = előfordul még: 3. 4. 5.-ben (rózsátnevet: 6. 7.-ben).
 b. képét körülhordják = 5.
 c. udvarhoz hívják = 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
 d. könyvét otthonfelejtí = 5.
 e. rájő megcsalására = 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9.
 f. megrútul = 3. 4. 5. (nem nevet: 6. 7.)
 g. királyné hűtlensége = 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.
 h. megszépül = 3. 4. 5. (nevet: 6. 7. 8.)
 i. leleplez = 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.
 j. férjek útrakelnek = 2. 3. 5. 9.

Eszerint hazai mesénkkel az Ezeregyj-keret (2.) A. részlete több fontos mozzanatban (a., b.; d., f., h.) szintén *nem* vág össze. Közelebb állnak hozzá a 3. és 4., de egyedül az 5. (= *Tripitaka*) azonos vele minden mozzanatban.

Még egy kérdés várna megoldásra. Eddig az A. és B. történetet *külön* taglaltuk. Ámde nem döntő bizonyíték-e székely mesénk és az Ezeregyj-keret összetartozása mellett az, hogy mindkettőben *együtt* van meg az A. és B.? Míg a kiemelt Tripitakában B. hiányzik s a B. csoportban kimutatott rokonok többsége ismét nem ismerik A.-t?

Nem kell felednünk, hogy A. és B. nemcsak az 1. és 2.-ban lelhető meg együtt, hanem kívülök, ha elmosódottabban is, a mi nem számít: előfordulnak szintúgy a 9., 11. és 17.-ben. Feljebb azt is láttuk, hogy B. voltaképp A.-nak ismétlődése s az ily azonos magvú történetekről a kutató tudja, hogy a mesélő emlékezetében természetszerűen egymást idézik fel (az emlékreprodukálás analogiás esetei). A kapcsolódás itt több ízben spontán is keletkezhetett, vagy valamely nagyon hátraeső pontján a leszármazásnak megvoltak együtt s a későbbi differenciálódásban is így maradtak, de több helyt az ismétlődés kiesett. Bárhogyan is történt, az A. és B. egyezése esetlegesen fennmaradt emlékek tekinthető, vagy a véletlennek, a mint tetszik, semmiesetre sem döntheti meg azonban az elemzés fent megállapított eredményeit.

Hazai változatunk mindezek alapján *nem* az Ezeregyj-keret leszármazottja. *Feltétlenül keleti eredetű*, a honnan szintén nem irodalmi közvetítéssel került hozzánk, hanem a variánsok fokozatos árnyalatváltozásainak tanúsága szerint *szájhagyomány útján*, élő ajkáról plántálódott egyre nyugatibb területekre s végül hozzánk. Érdekes mesénk sorsa annyiban is, hogy vándorlásában nálunk *megakadt*, tovább nyugat felé nem harapózott el, a minthogy a nyugati mesekincsben még elemeinek sincsen nyoma. A két olasz emlék (3. és 17.) délről kerülhetett irodalmi átvételnek tetszik, amely a nép szájára nyilván nem jutva le (csak a novellás irodalom ismeri), ott is megrekedt.

Solymossy Sándor.

AZ ÉLET FONALA.

Mikor Alkinoos a sokat túrt Odysseusnak megígéri, hogy minden bajtól megóvja, „míg szeretett hona földjére lép“, hozzáteszi: „ott érje el aztán, Mit rászánt a kemény végzet és megfonták a moirák, Élte fonálszálán, mikor anyja világra hozá őt“. A homeroszi kor felfogása szerint az történik az emberrel, a mit az

ἀΐσα, a sorsistennő, befon a keletkező fonálba. A későbbi görög hit szerint Klothó fonja, Lachesis húzza, Atropos pedig elmetszi a fonalat.¹ Az úgörög néphitben a harmadik éjjel megjelenő öregasszonyok, a moirák szövik az ember élete fonálát.² A három csúf fonóasszony nemzetközi mesetípusának³ egy görög változatában a lusta leány előtt megnevezik magukat a fonók: „Mink vagyunk a te moiráid, mi osztottuk ki neked azt a sorsot, hogy lusta légy“⁴ Aegina szigetén a legidősebb moira kezeli az ollót, az ifjabbak egyike az orsót, másik a rokkát és a fonalat. Míg ezek ketten fonnak, meghatározzák a gyerek sorsát. A fonalat az orsó köré csavarják és minden csavarmenet egy évnek felel meg. Mikor meghatározták a gyerek sorsát, a legidősebbik elvágja a fonalat. Ha a fonál elszakad, mielőtt a moirák elvégezték mondókájukat, a szerencsétlen csak annyi évig él, a hány csavarmenet befejeződött és megtörténik vele mindaz, a mit a moirák addig elmondtak. Évente, az ember születésnapján, a főmoira lecsavar egy menetet az orsóról, mikor így az egész élet lebonyolította, ütött a halál órája. Másként az a hit is járja, hogy a legidősebb moira nem mondókája befejeztével, hanem csak a halálos órában vágja el a fonalat.⁵ A germán északon Helginek születésekor a kastélyba lépő nornák megfonják az élet fonálát és egy arany fonalat feszítenek ki az égen napkelettől napnyugatig.⁶ *Scheftelovitz* a zsidó hagyományból hoz fel példákat; a Midras szerint minden ember élete a gerinceoszlop fonalán függ.⁷ Hogy a

¹ *Odyssea*. VII. 196—198. s. (Kempff ford.) V. ö. *Ilias* XX. 127., 128. s. XXIV. 209.; 210. s. *Weizsäcker*: Moira. *Ausf. Lexikon der gr. u. röm. Myth.* II. 3084—3103. *O. Gruppe*: *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte*. 1906. 880., 989. *Grimm*: *Deutsche Mythologie*. 1875. I. 344. Meleagrosnak hetednap jelennek meg a moirák. *Apollo-doros*: *Bibliotheca*. I. 8., 2.

² *B. Schmidt*: *Das Volksleben der Neugriechen*. 1871. 210—221. A fonálról. 211., 212., 220.

³ *Aarne*: *Verzeichnis der Märchentypen*. F. F. *Communications* Nr. 3. 1910. 501. sz. *Bolte-Polivka*: *Anmerkungen zu den K. u. II. M.* 1913. 109—115. *Polivka*: *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. X. 383—396. *Katona*: *Magyar Népmese Typusok*. *Ethn.* 1904. 28. *Sebestyén*: *Kriza, Vadrózsák*. 1910. II. 461., 462. jegyzet. A moirákról a balkáni meseanyagban. *L. Şainenu*: *Basmele Române*. 1895. 781—786., 998. *Krauss*: *Sagen und Märchen der Südslaven*. 1884. II. 76., 179., 218.

⁴ *B. Schmidt*: *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder*. 1877. 65., 66.

⁵ *Thumb*: *Zur neugriechischen Volkskunde*. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. II. 130. Lásd 123—134. *Die Schicksalsfrauen*. A párkákról. *Wissowa*: *Religion und Kultus der Römer*. 1902. 212., 213. *L. Preller*: *Römische Mythologie*. 1858. 564. V. ö. még *G. F. Abbott*: *Macedonian Folklore*. 1903. 126. *Georgeakis et Pineau*: *Le Folk-Lore de Lesbos*. (Litt. Pop. XXXI.) 1894. 330. V. ö. a hét Hathort. *A. Erman*: *Die Ägyptische Religion*. 1909. 95.

⁶ *Grimm*: *Deutsche Mythologie*. 1875. I. 338. és további jegyzéket u. o. Továbbá az európai néphitben. *L. Laistner*: *Das Rätsel der Sphinx*. 1889. II. 383. *Henne am Rkyn*: *Die deutsche Volkssage*. 1879. 441—450. *Wislocki*: *Volks Glaube und Volksbrauch der Siebenbürger Sachsen*. 1893. 132—137. *Rochholz*: *Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz*. 1857. 139—149. *V. J. Mansikka*: *Über russische Zauberformeln*. 1909. 193—202. *F. S. Krauss*: *Sreća, Glück und Schicksal im Volksglauben der Südslaven*. 1886. 118—134. *F. Marianu*: *Nascerea la Români*. 1892. 149—161. *Weigand*: *Die Aromunen*. 1894. II. 121.

⁷ *J. Scheftelovitz*: *Das Schlingen und Netzmotiv im Glauben und Brauch der Völker*. 1912. 57. Idézi Midraš Tehillim. 11., 6. Jes. 38., 12. Jób. 4., 21., 7., 6.

germán nornák fonalának csakugyan megfelel-e a magyarban az Ipolyi nyomán Wlislóckitól konstruált Firtos (firogont — a mennyit egyszerre fonni kiadnak) Nyújtod és Tartod (t. i. a fonalat), az nagyon kétséges.¹ Közelebb áll már a keshalyik vörös szerencsefonala, a mely vörös anyajegy gyanánt látszik a kiválasztott gyermek nyakán.² Kínai felfogás szerint Joueh Lao „a holdbeli öreg“ köti össze el nem téphető vörös fonalával a leendő hitvestársak sorsát.³ A közép-celebesi toradják szerint „Ngkai mantande sonka“ dönt élet és halál felett. Az ő lakásában külön-külön fonalakon lógnak az emberi lelkek. Ha egy ilyen fonalat elvág, egy lélek leesik és az ember meghal.⁴ A korjakok szerint az égisten küldi az újszülött lelket az anya méhében. Az isten házában oszlopokon lógnak a lelkek és minden lélekhez oda van kötve egy szij. Hosszú szij, hosszú életet jelent, rövid pedig a gyermek korai halálát.⁵ Bármennyire megszokott hasonlat is az európai nyelvekben az élet fonala, eredete ezért egy cseppet sem világos. Miért kerül analógiás kapcsolatba az emberélet *egy fonállal, a melynek elszakadása az élet végét jelenti?*

A feleletet megtaláljuk erre a kérdésre, ha meggondoljuk, hogy az emberi élet valóban egy fonál elszakadásával kezdődik, t. i. a köldökzsinóréval.⁶ A köldökzsinórnak a gyermek testéről való elválása vagy elválasztása körülbelül minden népnél jelzi az átmenet pillanatát, a mely végleg megszünteti a gyermek intrauterin életét és az anyával való fizikai kapcsolatát. Ennek a sorsdöntő momentumnak megfelel az a misztikus kapcsolat, a mely a gyermek és a placenta meg köldökzsinór között fennáll,⁷ a melyet valójában a gyermek és az anya közötti fizikai kapcsolat pszichikus pótképződményének kell felfognunk. Torda-Aranyosszéken a placentát a gyermek másának nevezik.⁸ Boroszlóban bokrétába kötve adják át az anyának a köldökzsinórt; elteszik, mert szerencsét hoz.⁹ Délausztráliában Adelaide

¹ *Ipolyi*: Magyar Mythologia. 1854. 89. *Wlislócki*: Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren. 1893. 11—14.

² *Wlislócki*: Volksglaube und religiöser Brauch der Zigeuner. 1893. 11—14. V. ö. *Rochholz*: Kinderlied. 1857. 147.

³ *J. J. M. de Groot*: Les Fêtes annuellement célébrées à Émoui. Annales du Musée Guimet. 1886. II. 476. A fonál összeköti az egymásnak szánt gyermekek lábát *W. Grube*: Religion und Kultus der Chinesen. 1910. 168. A moirák szerepéről a házasságnál. *Schmidt*: Volksleben der Neugriechen. 1871. 216.

⁴ *Juyndoll*: Indonesien. Archiv für Religionswissenschaft. VII. 1904. 510. idézi *A. C. Kruyt*-ot: Het Wezen van het Heidendom te Posso. Med. Ned. Zend. Gen. 1903. XLVIII. 21—35. V. ö. hasonló képzeteket a világ fájának leveleiről. *Warneck*: Die Religion der Batak. 1909. 49., 50.

⁵ *Jochelson*: The Koryak. (Jesup North Pacific Exp. VI. P. I.) 1905. 26.

⁶ V. ö. *A. van Gennep*: Les Rites de Passage. 1909. 47., 72., 78.

⁷ Az idevágó anyagot általában lásd *Frazer*: The Magic Art. 1911. I. 182—203. *U. a.*: Balder the Beautiful. 1913. 162., 163. (Régi kiadás Golden Bough. III. 392., 393.) *Ploss—Renz*: Das Kind. 1911. I. 56—61. *Ploss—Bartels*: Das Weib. 1908. II. 255—278. *E. Crawley*: The Mystic Rose. 1902. 118., 119. *Meringer*: Omphalos, Nabel, Nebel. Wörter und Sachen. V. 1913. 43—91. *W. H. R. Roscher*: Omphalos. Abh. Phil. Hist. Kl. d. Kngl. Sächs. Ges. d. Wiss. XXIX. Nr. IX. 1913. 12—19., 131. *U. a.*: Neue Omphalosstudien. U. o. XXXI. Nr. I. 1915. 5—12.

⁸ *Jankó*: Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar népe. 249.

⁹ *P. Drechsler*: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. 1903. I. 183. Az érzel-

környékén szentnek tartják a placentát.¹ Dél-Celebesben a méhlepény a gyermek „nővére“ a köldökszínór a „fivére“.² Kizibában, ha ikrek születnek, négy gyermekről beszélnek, mert a két placentát is számítják.³ A kubuk a placentát és köldökszínórt a gyermek testileg fejletlen, de lelkileg annál fejlettebb testvéreinek tartják, a melyek egész életén át őrző angyalok gyanánt kísérik végig, de ha a köteles szertartásokat elmulasztják velük szemben, üldöző démonokká változnak.⁴ Az osztjások a placentát a szülésnél bepiszkitott kendőbe csavarva nyirfahéjszekrénybe teszik, a szekrénybe pedig „aus einem besonderen Aberglauben“ még egy kis húst vagy halat is tesznek és az egészet az erdőben egy félreeső fára akasztják.⁵ A tunguzok és jakutok szertartása a couvade analógiájából érthető, az apa jelezni akarja részét a gyermek életében, mert a maga testébe temeti azt, a mi cselőtt az anyáéban volt.⁶ Itt ugyanis az a szokás, hogy az apa jóbarátaival együtt megeszi a méhlepényt.⁷ A fával a köldökszínór révén szimpatias kapcsolat jön létre, a melyben a fa bizonyára az egyik szülőnek magikus aequivalense.⁸ Anjouban fehér rózsabokor alá temetik a gyermek köldökszínóráját, ha azt akarják, hogy külseje előkelően sápadt legyen, piros rózsák alá, ha egészségtől kicsattanó arcszínre vágyódnak. Ha szőlőtöke alá temetik, a gyermek részeges lesz.⁹ Mecklenburgban, ha a placentát egy fiatal fa gyökerénél öntik ki, a gyerek együtt nő a fával.¹⁰ Nyugatafrikában a fanok törzsfőnöke gyakran megöntözi vízzel az elásott köldökszínórája fölé ültetett fát, a melyet élete szimbólumának tekint.¹¹ Dél-Celebesben kokuszdiófát ültetnek és azzal a vízzel öntözik, a melyben születéskor a méhlepényt és köldökszínórt megmosták.¹² A maorik szent helyen

mek ellentétpárokban való fellépését (ambivalentia) jellemzi, hogy ugyanekkor az anyával való kapcsolat másik zálogát, a placentát el akarják rothasztani; olyan helyre ássák el, a hová sem nap, sem hold nem süt (mint az anyaméhben!) Ugyanigy *Strackerjan*: Aberglaube und Sagen aus dem Herzogtum Oldenburg. 1909. II. 202.

¹ *Eyre*: Journals of Two Expeditions. 1845. II. 323., V. ö. *G. Taplin*: The Narinyeri Tribe. 1879. 33.

² *E. Crawley*: The Mystic Rose. 1902. 119. Idézi *Matthes*-t: Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes. 57., 59.

³ *Rehse*: Kiziba. Land und Leute. 1910. 117.

⁴ *J. G. Frazer*: Balder the Beautiful. II. 162., 163. idézi *J. van Dongen*-t: De Koboe in de . . . Residentie Palembang. Bijdragen tot de Taal, Land en Volkenkunde. LXIII. 1910. 229.

⁵ *P. S. Pallas*: Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs. 1776. III. 53., 54. *Georgi*: Beschreibung aller Nationen des Russischen Reiches. 1776. 79.

⁶ V. ö. *Reik*: Die Couvade und die Psychogenese der Vergeltungsfurcht. Imago. 1914. Mélyebben fekvő magyarázata a ritusnak az *endophagia* (*Steinmetz*: Endokannibalismus. Mitt. d. anthr. Ges. in Wien. XXVI. 1—60.) survivaljában keresendő; az apa a gyermek helyett eszi meg annak mását.

⁷ *J. G. Georgi*: Beschreibung aller Nationen des Russischen Reiches. 1776. 79.

⁸ Az egyén és a köldökszínór közötti kapcsolathoz. Lesbos szigetén, ha a gyerek nagyon gyakran keresi fel ugyanezt a helyet, anyja haragjában azt mondja „Oda dobták a köldökszínórodát“. *Georgeakis et Pineau*: Le Folk-Lore de Lesbos. 1894. 331., 332.

⁹ *P. Sebillot*: Le Folklore de France. III. 391.

¹⁰ *K. Bartsch*: Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg. 1880. II. 43.

¹¹ *Trilles*: Le Totemisme chez les Fan. 1912. 508.

¹² *Crawley*: The Mystic Rose. 1902. 119. *Matthes*: Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes. 57., 59. idézve.

ássák el a köldökzsinórt, fiatal hajtást ültetve föléje. Ez volt a gyermek „tohu orange“-ja, vagyis életének jele és ha a fa virult, a gyermeknek jó dolga volt, ha hervadni kezdett veszedelem fenyegette.¹ A tuhue törzsnél az asszonyokat bizonyos fák megölelése termékenyíti meg; még pedig olyan fáké, a melyekre az ősök köldökzsinórijai akasztvák és a melyekre még ma is felakasztják a gyermek köldökzsinóriját.² A kwakiutloknál a fiú a placenta révén épp olyan magikus kapcsolatba jut egy állattal, mint másutt a fával, mert itt a placentát olyan helyre teszik, a hol a hollók járnak, azután ha a holló megeszi a placentát, a fiú megszerzi a holló jóslótehetségét.³ Hasonló motívumok szerepelhetnek Jávában is, a hol a krokodilusoknak adják a gyermek placentáját.⁴

Az európai népszokásban a köldökzsinór még egyszer játszik fontos szerepet a gyermek életében. Csehországban a fiúknak, mielőtt iskolába mennek, odaadják az eltett köldökzsinórt, hogy oldják meg a csomóját. Ha ez sikerül, a fiú jól fog tanulni.⁵ Másutt a köldökzsinór megmutatása arra való, hogy a gyermeknek minden dolga sikerüljön az életben.⁶ Székelyföldön hat éves korában vízbe teszik a köldökzsinórt és keresztül néznek rajta, ilyenkor meglátják a gyermek sorsát vagy jövődjét.⁷ Rendszerint hét éves korában adják oda a gyermeknek a csomót, hogy oldja meg, ha ez sikerül, derék ember lesz belőle, a leány pedig majd jól tud varrni.⁸ Ha az előbb a köldökzsinórban már az anyával való kapcsolat kézzelfogható zálogát láttuk, most tovább mehetünk és a csomó *megoldásában* a kapcsolatot *feloldását, az infantilis komplexumok megkötő erejének oldozását, az élethez való alkalmazkodást, illetve az élet feladatainak megoldását* ismerjük fel.⁹

¹ R. Taylor: Te ika a Maui, or New-Zealand and its Inhabitants. 1870. 184. Dumont d'Urville: Voyage autour du monde sur la corvette Astrolabe. II. 444. E. Tregeear: The Maori-Polynesian Comparative Dictionary. 1891. 292., 524. G. Bennett: Wanderings in New-South Wales. 1834. I. 128.

² W. Foy: Mikro. und Polynisien. Archiv für Religionswissenschaft. X. 557. id. W. H. Goldie: Maori Medical Lore. Transactions and Proceedings of the New-Zealand Institute XXXVII. 95—97.

³ Frazer: Magic Art. 1911. I. 197. ex Boas: Eleventh Report on the North Western Tribes of Canada British Assoc. 1896. 5.

⁴ A. C. Kruijt: Het Animisme in den indischen Archipel. 1906. 189.

⁵ A. John: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. 1905. 104.

⁶ G. Sajaktzis: Gräcōwalachische Sitten und Gebräuche. Zeitschrift des V. f. Volksk. 1894. 135.

⁷ Barátosi Balogh Benedek szíves közlése szerint. Köldökzsinór, placenta, burok a vízzel kapcsolatosak és a vízbefulladás elleni amuletek gyanánt szerepelnek (Meringer: Omphalos, Nabel, Nebel. Wörter und Sachen. V. 43—91. Moore: Diary of Ten Years in Western Australia. Descriptive Vocabulary. 1884. 9. Temesváry: Volksbräuche und Aberglauben bei der Geburtshilfe und Pflege der Neugeborenen in Ungarn 1900. 127. Leather: The Folk-Lore of Herefordshire. 1912. 112. Trevelyan: Folk-Lore and Folk Stories of Wales. 1909. 265.), mert a magzatvízben élő embriókhoz hasonlóan viselőjük nem fulladhat bele a vízbe.

⁸ Temesváry: Volksbräuche bei der Geburtshilfe. 1900. 127. A gordiusi csomó (Frazer: Taboo. 1911. 316.) mondája ennek a rítusnak mitikussá nagyítása.

⁹ A beavatottak eddig is észrevehették, hogy ez a kis czikk már a psychoanalisishez közeledik; a bővebb megokolást és állásfoglalást lásd a később megjelenő nagyobb dolgozatokban.

A köldökzsinór körül csoportosuló képzetkomplexum tehát alkalmas kiindulópont gyanánt szolgálhat a mitikussá való kivetülés folyamatára. Az arunták Közép-Ausztráliában a szörből csavart kötélre burkolt köldökzsinórból nyaklánczot készítenek, a melynek viselése segíti a gyermek növést és megóvja őt minden bajtól.¹ Viszont a terhes asszony, új-görög néphit szerint, ne hordjon a nyaka körül czérnát vagy gyöngyfüzért, mert a köldökzsinór a gyermek nyaka köré csavarodik.² Ha tehát a magikus egyenlethől köldökzsinór = fonál, az első tagot elhagyjuk, akkor világos, hogy a szimbólum-képződés rendes útján meg kell kapnunk az élet fonalát. Vegyük tekintetbe azt is, a mit fentebb az új-görög néphitből láttunk, hogy a fonál elvágása nem mindig a halál, hanem a születés pillanatában is történhetik, mint a köldökzsinóré;³ ha pedig a halál pillanatában történik, akkor ebben a megfordítás jól ismert mitikus törvényét⁴ ismerjük fel, a mely különösen a születésnél lefolyó momentumoknak a halálra való projiciálásában nyilvánul meg.⁵ A földi élet, az anyaméhből való kiszabadulás, egy átmenet ritusával kezdődik, a köldökzsinór elvágásával, a másvilági életnek, az anyaméhbe való visszatérésnek ugyanilyen átmeneti szertartással kell kezdődnie; elvágják az élet fonalát, a mitikus köldökzsinórt. A szamojédek szerint az alvilág, a mely az Ob torkolatának alsó-részen van, „a hét ország köldökzsinórmetsző banyá“-jának uralma alá tartozik. Ez szabja meg, mely pillanatban szülessen az ember s mikor haljon meg.⁶ Igazat kell adnunk a késő kelta-római kornak, a mely a párkákat, ezeket a mitikus bábaasszonyokat,⁷ a deae matresszel azonosította,⁸ valóban végső elemzésben nem egyebek ezek, mint az anya képzetének természetfelettivé növekedett árnyai. Fejtegetéseinket, a melyeknek végső eredménye tehát annyi, hogy az élet fonala a köldökzsinór, egy erdélyi román gyermekverssel zárjuk, a mely ezt a kapcsolatot megőrizte:

Heida, ihr Lieben
Wir reiten ins Land!
Haben ein goldnes Seil in der Hand!
Zwei Frauen die haben es gemacht
Haben es gesponnen über Nacht;
Aus der Nabelschmür. zart und klein,
Spannen sie das Seil so golden und fein!
Die dritte Frau, die will es zerschneiden
Drum müssen wir reiten, immer nur reiten,
Denn die dritte aus ihrem dicken Fuss
Viel Kröten und Schlangen gebären muss. sat.⁹

Dr. Róheim Géza.

¹ *Spencer and Gillen: Native Tribes of Central-Australia.* 1899. 467. Rarotongán a bálvány „lelke“ egy madzag *L. Frobenius: Weltanschauung der Naturvölker.* 1896. 142. valószínűleg az emberi köldökzsinórnak mint külső léleknek utánzata. Megjegyzem, hogy az élet fonala mögött nem csak a köldökzsinórt látom, meg lehet találni a kapcsolatot *Scheftelowitz: Das Schlingen und Netzmotiv.* 1912. 57. nyomán a bűvös esomókkal és persze a fonás magikus jelentőségével is. De a kiindulópont mégis maga az emberi test.

² *Tumb: Zur neugriechischen Volkskunde. Z. d. V. für Volksk. II.* 140.

³ *Thumb: i. h.* 141. — ⁴ *Frobenius: Weltanschauung der Naturvölker.* 1896. 396.

⁵ *O. Rank: Der Mythos von der Geburt des Helden.* 1909.

⁶ *Trócsányi Zoltán: Szibéria szamojédjei között.* Ethn. 1916. 71.

⁷ *Laistner: Das Rätsel der Sphinx.* 1889. II. 383.

⁸ *R. Peter: Parca. Ausf. Lex. der gr. u. röm. Myth. III.* 1570. *Ihm: Matres, Matronae.* U. o. 2473.

⁹ *Whislocki: Volksglaube und Volksbrauch der siebenbürger Sachsen.* 1893. 132., 133. Whislocki szószerinti fordítása.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A Balaton keletkezésének mondái.

A népmondák kozmogonikus része természeti jelenségeket és természeti változásokat a néphagyomány legősibb eszközeivel igyekszik még ma is megmagyarázni. Ez a magyarázó ösztön az emberi gondolkodás egyik hatalmas rügője. A természetben élő és gondolkodó embert pedig elsősorban maga a természet és annak jelenségei, tünetényei érdeklik. Ezek okát iparkodik kipuhatolni és meg is magyarázni. S teszi ezt mindig a maga sajátos természetfilozófiájával és veleszületett poétikus hajlamának segítségével.¹

Így jött létre számos olyan mitosz, allegória és monda, a melyben a nép a geológia, fizika és asztronómia kérdéseire ad meglepő feleletet. Ilyen mitoszi elemeket tartalmazó mondákat minden népnél találunk. Ezek segítségével megmagyarázza magának a világegyetemet, égitestek, folyók, hegyek, tavak, tűzhányók stb. keletkezését.

E mondák egyik csoportja a tavak keletkezésének magyarázásával foglalkozik.

Az ember ősidőktől kezdve gyakran telepedett tenger, folyó vagy tó mellé, mert leginkább itt találta fel megélhetésének és fejlődésének tényezőit. Ez a letelepedés természetesen szorosan összefügg ősrégi foglalkozásával, a halászzattal is. Czölöpépítményein a víz nyújtott neki biztos menedéket a sokféle támadás és viszontagsággal szemben s ez adott alkalmat az első közlekedésre, a későbbi fejlődés fokán pedig áruí továbbítására, kicserélésére is. A víz hullámozása, áradása, örvénylése stb. mindennapi jelenség volt előtte. A halász, hajós, parti lakos számos veszélynek is ki volt téve s így ezek okainak megmagyarázása, elhárítása számos mitosz és monda keletkezésére adott alkalmat.

Magának a víznek keletkezését is e mondákban keresik és benépesítik olyan jó vagy rossz lényekkel, kik az embert segítik, vagy veszélybe sodorják. E mondák keletkezésére jelentékeny befolyással van az a körülmény, hogy néha egy-egy emberöltő is elégséges arra, hogy a víz romboló- és alkotóereje az ember környezetét megváltoztassa. Így erdők süllyedése, új tavak keletkezése, vagy megoszlása főleg földrengések következtében;² vagy a tavakból előkerült régi kultúrmaradványok, az elsüllyedt falvak, házak, harangok és egyéb eszközök is foglalkoztatják a mondaalkotó képzeletet.

A természeti jelenségeket magyarázó legtöbb mitosz, monda és mese, mely földünk legkülönbözőbb vidékein keletkezik, az emberi psyche egységében (Elementargedanke) gyökerezik, innen van, hogy oly sokszor találkozunk a mondákban rokon, vagy éppen közös vonásokkal.³

Így vagyunk ama mondákkal is, melyek Balatonunk keletkezését magyarázzák. Az erre vonatkozó mondákat csoportosítani, azok eredetére s a bennük rejlő mitikus maradványokra rámutatni, lesz feladatunk az alábbiakban.

¹ V. ö. T. Vernaleken: Mythen u. Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859.

² Például az 1662-iki földrengés alkalmával a Zöldtótól északra keletkezett a Fehértó (Umlauf: Die öst. ung. Monarchie. 341. l.).

³ Dänhardt: Natursagen, III. k. Bevezetés.

A legtöbb tó keletkezéséhez *egy* monda fűződik, a mi Balatonunk keletkezésével a néphagyomány *több* kozmogónikus emléke foglalkozik. E mondák közül legismertebb az, melyben kecskenyáj és kecskeköröm szerepel s a melynek három változatát ismerjük. Az egyik a tó keletkezésével, a második a tó nagyobbodásával és a kecskeköröm (*congeria*) magyarázásával, a harmadik csupán az utóbbi keletkezésének magyarázásával foglalkozik. Egy másik érdekes monda Badacsony-Tomajról, óriás gyermekei játékanak tulajdonítja a tó eredetét. Egy Tihany-vidéki és egy délszláv monda a tó helyén állott falu, templom és vár elsüllyedéséről tud. Egy másik mondánk a Balaton vízbőségét magyarázza meg. Két kisebb, csak vázlatosan fennmaradt monda pedig, keresztény miszticizmustól átszőve adja elő a tó keletkezését.

E mondák egy része ma már nem is él a nép ajkán s így némelyiknél csupán régebbi feljegyzésekre kell szorítkoznunk; másokat viszont különböző időben jegyeztek fel s így módunkban van megállapítani, hogy mennyire el tudtak kopni csak néhány évtized lefolyása alatt is.

A Balatonvidéken mostanában a következőképen hallottam a monda egyik változatát elbeszélni:

„Egyszer, nagyon régen, egy iszákos kecskepásztor legeltette nyáját azon a réten, a mely fölött most a Balaton terül el. A kecskék szeretnek széjjelfutni s ezek is széjjelfutottak. A pásztor ezért nagyon megharagudott. Különösen az egyik kecske futott nagyon messzire. A pásztor utánaszaladt és megbotlott egy kőben. Erre nagyot káromkodott s a követ a kecske után dobta. A felkapott kő alatt forrás volt, mely felszökött s elborította az egész vidéket. Elyelte a nyáját és a pásztor is. Abból a forrásból lett hát a Balaton. Ha a Balaton *kecskézik* (hullámzik), még most is látni rajta a nyáját, a mint megy a vizen.“

Ugyane mondát *Vernalecken* még 1859-ben rövidebben¹, H. L. pedig az „Adatok Zala megye történetéhez“ cz. vállalat IV. kötetében 1877-ben kiszínezve adja elő.² *Jankó* János ismét röviden, kopottabb alakban jegyezte fel úgy, a mint balatoni halászoktól hallotta.³

A monda mint pásztormonda is felette érdekes. A pásztorokodás, állattenyésztés nálunk ősrégi foglalkozás s ezért népköltészetünkben sűrűn találkozunk pásztormondákkal. E mondák szintén régiek, színhelyük nem egyszer az égboltozat s ez esetben kétségtelenül mitikus háttérrel bírnak. Pl. A juhok eredete; A fiastyúk mondája;⁴ továbbá számos csillag elnevezése: Kisbéres,⁵ Legelő csillag,⁶ Pásztor csillag⁷ stb. szintén erre utalnak.

Még gyakoribbak ama pásztormondák, melyek színhelye földünk s melyekben szintén nem egyszer mitikus háttér lappang.⁸

¹ *Vernalecken*: Mythen u. Bräuche des Volkes in Österreich.

² IV. k. 124—126. lapig. Eddig nem sikerült kiderítenem, ki a felje gyzője.

³ *Jankó*: A Balaton néprajza.

⁴ *Kálmány*: Szeged és népe III. k. 181. l.

⁵ *Kandra* Kabos: Magyar mitológia, 385. l.

⁶ *Jankó*: f. i. m.

⁷ U. o.

⁸ *Benedek* E.: Magyar mese és mondavilág I—V. köt.

Lássuk e mondák kidomborodó mozzanatait. Valamennyinek két lényeges, szembeötlő vonása van: 1. a *kőkimozdítás által felszökő víztömeg*, 2. az *állataival rosszul bánó pásztor büntetése*.

Kérdés, találunk-e ezekben mitikus vonatkozást? A kőkimozdítás nálunk több tó eredetét magyarázza; így a Fertőnél,¹ Velencei² tónál is állatai után dob a pásztor követ, melyet a földből kifeszít s melynek nyomában víz tódul ki. Mélykút (Bács-Bodrog vm.) községi legelő kútjában a kútban levő szikla elmozdítása által annyi víz szökött fel, hogy a vidéket elárasztotta „mert a kútban Tengersizem van s ez a világ végén segíteni fog a romboló munkában“.³

Lehet-e a felszabaduló, felszökő víztömegben mitikus háttért látni? Általános mitoszi vonás a természeti erők személyesítése és a levegőnek, víznek és földnek olyan mitoszi lényekkel való benépesítése, kik gyakran helyhez vannak kötve, bizonyos körülmények között azonban felszabadulnak.⁴ A mi mondánkban *vízi szellem* nincsen ugyan említve, de nagyon lehetséges, hogy a *kő által felszabadult csodálatosan felszökő vízoszlop*, mely a pásztor és nyáját körülfogja — perszifikált elem, haragvó víziszellem vagy vizitündér lehetett, mely elárasztja a vidéket, elpusztítja a legelőt s nyájastól elnyeli a pásztor. A kegyetlen pásztor tehát utóléri a büntetés.⁵

A háziállatoknak *Barna* Ferdinánd szerint külön védszellemei voltak a pogány ősvallásban, mint a mordvinoknál, hol minden lakóhelynek jutott egy udvartündér, a ki az embereket és állatokat oltalmazta.⁶ E védszellem lakhelye az udvar közepén egy kő alatti veremben volt; az udvartündér segítségére van a nyirfakisasszony, a ki a telek nyáját, különösen a kisebb állatokat őrzi. Gondolatunk önként az állatokat védő szellemre — mondjuk a mordvinokkal — a nyirfa-kisasszonyra irányul, nem ő akarta-e az állataival rosszul bánó pásztor büntetni?

A balatonvidéki pásztor a *nyirfagalyat* még manap is tiszteletben tartja, titkos erőt tulajdonítván neki. Szent György napján nyirfagalyat tűz gazdája háza és istállója ablakába, hogy a boszorkányoktól megvédje az állatokat.⁷

A monda a pásztor büntetését is említi. Az egyik változat szerint nyája a Balatonba van igézve s a tó hullámzásakor megjelenik annak felszínén. Magáról a pásztorról azonban nincsen külön említés téve. H. L. följegyzése szerint maga a pásztor hajtja maga előtt a kísérteties nyáját s „a kecskék feje és szakála a hullámok közt a sötétben fényt áraszt“.⁸

¹ *Vernaleken*: Mythen u. Bräuche. — ² *Zsömle* Julia szíves közlése.

³ *Wildner* Teréz szíves közlése.

⁴ *Karl Olbrich*: Der Jungfernsee in Breslau, Germanistische Abh. XII. H. említi, hogy a crosseni tóban lakó víziszellem felszabadul, ha egy leány egy csomó nádat kivág, hogy a víz felszökhessek.

⁵ *Hanusz* István: Állatregék hazai történetünkben és népmondáinkban, továbbá *Alpenburg* és *Henne am Rhy*n számos ilyenféle mondát említi.

⁶ *Barna* Ferdinánd: Ősvallásunk kisebb isteni lényei és áldozati szertartásai 9—12. lap.

⁷ *Jankó*: A balatonvidéki lakosság néprajza.

⁸ Mivel e följegyzés 38 év előtt történt, valószínű, hogy följegyzője tökéletesebb alakban hallotta s hogy ez utóbbi már-már lekopott a mondáról.

Analóg büntetésre sem nálunk, sem más népek mondáinál nem akadtam. Tóba varázsolt pásztor van ugyan a Mosebruchban is (Sziléziában),¹ de ez a kenyérral bánt csúnyán s ezért elnyelte a tó nyájastul. Ez a pásztor is gyakran megjelenik a tó felszínén, azonban nyáj nélkül. Diabolikus ismertetőjelei is vannak: kecskeláb, szőrös test; büntetésének oka is lényegesen eltér a mienktől.

Az országszerte ismert kecskekörmök megmagyarázása e mondában nem fordul elő s nem is illenék e monda keretébe, hiszen a kecskék itt nem pusztulnak el, hanem a tóba vannak varázsolva.

A kecskekörmökről tud egy másik monda is. Ebben a tó keletkezése hátterbe szorul, mert csak a tó nagyobbodásáról van benne szó. A monda lényege pedig a balatoni kecskekörmök, *congeria ungula caprae* keletkezésének megmagyarázása. E mondat *Vernaleken* gyűjteményében találjuk legterjedelmesebben, ekként följegyezve:² „A Balaton partján régi időben egy parasztasszony élt, kinek kiválóan szép *kecskenyája* volt. A környéken nem volt hozzá hasonló, sem tejelését, sem kiválóan szép szőrét tekintve. E két tulajdonságot a tó partján lévő rétnak *fűrétől* nyerte. Az asszony büszke is volt nyájára s folyvást dicsekedett, hogy széles ez országban nincsen szebb nyáj. Hogy erről tényleg meggyőződjenek, egy *boszorkányhoz* fordult, de ez azt mondta neki: Van még szebb nyáj az övénél s annak *aranykörme* van.³ Tulajdonosa egy fiatal leány, ki még aznap e tájra jön s az ő rétyén legelteti majd állatait. Az asszony emiatt igen megharagudott s elhatározta, megöli a leányt s elveszi nyáját. A pásztor nő tényleg a vidékre jött s a tóbanyúló földnyelv rétyén legeltette állatait, ő maga a földnyelv végén állott, *kecskeszörből* készült ruhában. A féltékeny és irigy asszony eke elé fogta négy ökrét és a leány és nyája között mély barázdát vont, hogy a víz azon behatolva, elzárja a leányt állataitól. Nemsokára vihar kerekedett, a pásztor nő vissza akart fordulni, de a betóduló víz elzárta az utat s a pásztor nő eltűnt a hullámok között. Az asszony el akarta az aranykөрmü nyáját terelni, de mikor az látta, hogy gazdája a vízbefulladt, a Balatonba rohantak és odavesztek. A hullámok nemsokára elnyelték a rétet is, a víz partján pedig még manap is számos, megkövesült kecskekörmöt találni. *Viharos sötét éjjelenként* látni a gonosz asszonyt, *tüzes ekével, négy tüzesszemü ökörrrel* a tó hullámait felszántani, büntetésül ítéletnapig kell szántania“.⁴

Az előző s a most közölt monda eléggé eltér ugyan, de egy közös vonásuk — a *kecskenyáj* szerepe — némiképp módosítva, mindkettőben fellelhető.

Hogy a mondában kecsketartásról van szó dúslegelőjü vidéken, régi, primitív gazdasági viszonyokra s látszólag a monda régi voltára engedne következtetni. Nem szabad azonban felejtenuk, hogy e monda a *congeriát* magyarazza, szük-

¹ *Vernaleken* f. i. m.

² *Vernaleken* u. o. 365. l. *Benedek* is közli a Magyar mese és mondavilágban, V. k. 456. l., ebben a gonosz asszony büntetése nincsen megemlítve.

³ *Benedek* aranyszörűinek is mondja e nyáját.

⁴ *Vernaleken* munkája előszavában említi, hogy nagyrészt élő forrásból merített. Nem sikerült megtudnom, járt-e Magyarországon, de mint bécsi egyetemi tanár, sok mondat hallott tanítványaitól, kik közül valószínűleg magyarok, elsősorban dunántúliak is lehettek.

ségkép itt nem is lehetne más nyáját említeni. Inkább régi vonásnak tekinthetjük azt a körülményt, hogy a pásztornőnek *kecskeszörből* készült ruhája van.

A monda csodás vonásai közül elsősorban az *aranykőröm* ragadja meg érdeklődésünket. Csodanyájra több mondában akadunk, így aranszörű berbécsek és bárányokra,¹ aranszörű tehenekre,² ismeretes az aranygyapjas kos, aranszörű van a Zlatorognak,³ a Triglav csodás zergéjének, aranykőrű zergék vannak a steini alpok mondáiban.⁴

Utóbbit a monda meg is magyarázza. Ez állatok aranykőrme ugyanis egy hegy belsejében folyó aranyforrásból ered, mely forrást a kincésások régóta kutatják. Itt valószínűleg az aranykincsekben bővelkedő Bogatin-hegyre kell gondolnunk, melyben aranyforrás folyik s ebbe a Zlatorog is belemártja szarvait.

Lehet, hogy a balatoni kecskék aranykőrme ilyen szláv mondák hatása alatt keletkezett — sejtethető — szlovén közvetítéssel. De az sínes kizárva, hogy csak olyan közös népköltési vonás, mely a legkülönbözőbb népeknél minden kölcsönviszony nélkül is létrejöhet.

E mondakörből csak néhány példát említek: aranszörű báránya van Mátyás királynak;⁵ kedvelt disze a madaraknak az aranytoll; a búbos bankának egykor aranykoronája volt;⁶ szerepelnek aranytollú gólyák,⁷ aranytollú, minden kívánságot teljesítő madarak;⁸ aranyesőre volt a rigónak⁹ és voltak aranyfogú bárányok¹⁰ stb.

Az aranydísz a népköltés feltűnő gyakori vonása, melyben nem egyszer a napkultusz maradványára ismerünk.¹¹ Lehet, hogy csodás aranykőrű, tán aranszörű nyájunk szintén valamely napmitoszszal volt eredetileg kapcsolatban, a mi esetünkben azonban ez már nem mutatható ki.

A másik nyájról, a parasztasszonyéről is említi a monda, hogy kiváló, szépszörű s kiváló tejelő, s hogy e tulajdonságok a parasztasszony rétjén növő *fűtől* erednek. Az egyetemes népköltészetben számos bűvös és csodás növény szerepel.¹² Ilyenek a mi mondáinkban és meséinkben is előfordulnak. Milyen volt az a balatoni fű, a monda alapján nem állapítható már meg, érdekes, említésre méltó tény azonban, hogy még manap is a Balaton vidékén a *lóhere* vetése bizonyos babonás, misztikus feltételek között folyik. Így pl. tilos a vetőnek a vetés napján tejes és tojásos ételt élvezni, hogy a vetés jól sikerüljön.¹³

A mondában előforduló boszorkány, a ki tudja a rejtett dolgokat, a jövőbe

¹ Kozma F.: Mitológiai elemek a székely népköltészetben. 6. l.

² Dänhardt: I. 327. l.

³ Deschmann: Laibacher Zeitung 1868. 43. sz.

⁴ U. o.

⁵ Magyar Népkölt. Gyűjt. Új foly. X. k. 163. l.

⁶ Dänhardt: III. 325. (Salamon királytól kapta).

⁷ Wislocki: Märchen u. Sagen der transsylvanischen Zigeuner. 116. l.

⁸ U. o. 122. l.

⁹ Dänhardt: III. k. 71. l. francia monda.

¹⁰ Zingerle: Sagen aus Tirol. 242. l.

¹¹ Henne am Rhyn i. h.

¹² G. W. Gessmann: Die Pflanzen im Zauberglauben.

¹³ Jankó, f. i. munkája.

lát, nemzetközi alakja számos mondának és mesének. Különös, más boszorkányoktól megkülönböztető vonása nincsen.

Érdekes a gonosz asszony büntetése. *Viharos* éjjelenként (nem nappal jár, mint a pásztor) *tüzes ekével, négy tüzesszemű ökörrel* felszántja a tó hullámain, ítélet napjáig.

Az *ökrökkel* való szántásban mintegy mitikus vonás csillan fel s élénken emlékeztet arra, hogy a görögök- és rómaiaknál a vihar tombolását eme állatok bömböléséhez hasonlították.¹ Grimm szintén említi, hogy a vihart bikák kavarrják fel.²

Henne a tüzes ekék és tüzes kerekkel összekapcsolt mondákban mitikus vonást lát s összeköttetésbe hozza az idevonatkozó mondákat és meséket a napmitoszokkal.³ Jelen mondában ily kapcsolat szintén már nem mutatható ki s azért inkább arra a számos mesében és mondában fellelhető vonásra utalunk, hol eltulajdonításról, határvölgyek elmozdításáról, mások földjének elszántásáról stb.-ről van szó.

Így tüzes ekével szánt a tiroli paraszt, a ki szomszédja földjét lassanként elszántotta.⁴ Hasonló szintén azok bűnhődése, a kik egy özvegyasszony erdejét igazságtalanul elperelték s most tüzes fatörzsökké varázsolva, éjjelenként kinjokban a földön hemperegnek.⁵ Találkozunk e vonással az északi vendeknél is. A Visztula mellett Gaudensben néhány embert földfelosztásnál megvesztegettek s ezek éjjelenként tüzet lehelő fekete lovakon, tüzes lánczot tartva, körüljárják a hamisan felmért területet.⁶

A tüzes kerekét, éjjelenként rudakkal játszó tüzes embereket a Balaton vidékén még manap is ismerik.⁷

*

A *kecskekörmök* magyarázásával még egy monda is foglalkozik, melyben sem a Balaton eredete, sem annak nagyobbodása nincsen felemlítve. A monda valószínűleg későbbi keletű, mert mitikus vonatkozásai elvesztek; de történeti háttérrel bír és így közelebb is áll hozzánk.

E mondát P. Klein 1778-ban közölte:⁸ „András magyar király, Szent István unokatestvére szegényen jött haza a háborúból. Zala megyében, a Balaton mellékén kecskepásztossal találkozott, kitől pénzt kért kölesön, de ez kijelentette, hogy nem adhat, mert neki sincsen s állítása megerősítésére Istent is felhívta tanúnak. Erre András felelé: „Isten tudja, hogy van pénzed. Büntessen hát meg nyájaddal együtt!“ Erre a pásztort és kecskeit nyomban elnyelték a hullámok. A kecskék megkövesedett körmeit a Balaton még manap is földobja.“

¹ J. Münckewitz: Illustriertes Taschenbuch der Mythologie, 377.

² Grimm: Deutsche Mythologie, III. 544. l.

³ Henne am Rhyn: Die deutsche Volkssage im Verhältniss zu den Mythen aller Zeiten u. aller Völker.

⁴ Zingerle: U. o. 385. l. — ⁵ U. o.

⁶ Teltau u. Temme: Die Volkssagen der Ostpreussen u. Littauen. 221. l.

⁷ Jankó: U. o. 406. l.

⁸ P. Klein: Sammlungen merkwürdiger Naturseltenheiten des Königreich Ungarns. Bartsch is közli (Ung. Magazin) Csaplovics és mások; Bonyhády József némi változással költeményben is feldolgozta (Adatok Zala m. történetéhez. II. k. 194. l.

A Balaton eredetére vonatkozó népköltési emlékek közt egy badaesonytomaji (Zala vm.) mondában¹ ezt találjuk: „Azt tartják, míg még a magyarok nem voltak itt, vagy talán még annál is régebben, a Bakonyban vad óriások laktak. Egyszer ezek a rettenetes teremtések valamin hajbakaptak. Az asszonyok míg győzték, kérlelték őket, de mikor a bunkót már a boldogabb végére fordították, annyira megijedtek, hogy purdéikkal kimenekültek a Bakonyból. Itt a gyermekek csibét csináltak,² az asszonyok pedig nézték, hogy férjem uramék hogyan dögönyözik egymást. A vége pedig az lett, hogy egy épkezláb óriás sem maradt. Ki ott veszett, ki meg utóbb adta ki lelkét. A magukra maradt szegény asszonyok ezen annyira elbúsultak, hogy bugyorra szedték fiaeskáikat, azután örökre elvándoroltak erről a vidékről. Ma már hirüket sem hallanók, ha meg nem maradtak volna a csibéknek csinált hegyek, meg ha ott, a honnan a sok nekivalót rajkóik összekapargatták, nem támadt volna a Balaton“.³

Eme igen eredeti mondának szereplői mitikus alakok: óriások, melyek nyomára egy másik, szárszóvidéki (Somogy vm.) mondában is akadunk. E monda szerint a Balaton fenekén óriások vannak igézve s ha ezek szabadulni törekszenek, háborog a Balaton.

Óriásokkal csaknem minden nép mítoszaiban és mondáiban találkozunk. Az alkotó és romboló erő van bennük leginkább megszemélyesítve; sziklák kimozdítása, árvizek, földrengések, zivatarok keletkezése tartozik hatáskörükhöz.⁴

A mi mondánk is óriásokkal népesíti be a Bakony vidékét s ezek gyermekei játszva emelik a hegyeket s ott, a hol a földet összekaparják, lesz a Balaton! A nyugati, elsősorban az alpesi mondákban, melyek között számos tókeletkezési monda maradt fenn,⁵ hasonló vonással nem találkozunk.

Ellenben találkozunk ilyenféle mondákkal az északi germán népek mítoszai és mondái között, mely vidéket az óriások hazájának is tekintik.

Kozma Ferencz is utal arra, hogy nemzetünk mítoszmaradványai igen sok vonásban megegyeznek úgy a görög, mint a germán mitológiával.⁶

Grimm több hasonló mondát sorol fel,⁷ melyekben szintén óriások sajátos módon emelnek szigeteket, hegyeket. Így Hoen-sziget keletkezését egy óriás leányának tulajdonítják, a ki egy földdarabot akart Zeelandról Schoenenbe vinni, de köténye elszakadt s a kiömlött földből lett a sziget.

Pomerániában szintén óriásleány akart magának Rügen szigetén építeni s a lyukas kötényből kihullott fövényből lett a Sagard-hegy.

A szászországi Kallowberg⁸ és a weddingstedti⁹ homokdombok pedig egy óriás cipőjének kiürítéséből keletkeztek.

¹ *Sebestyén* Gyula: Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új foly. VIII. k. 486. l.

² Gyermekjáték. A gyermekek kezükkel egy nagyobb domboeskat összekaparnak, e köré kisebb földrakásokat csoportosítanak, ezek a tyúk és csibéi.

³ Hasonlót mesélnek a Velencei tóról is, valószínűleg a balatoni monda analogiájára. — ⁴ *Henne am Rhyn* i. műve.

⁵ *Rappold*: Sagen u. Märcen aus Kärnthen. Karintiában feltűnően sok az óriásmonda. — ⁶ *Kozma* F.: Mitológiai elemek a székely népköltészetben, 6. l.

⁷ *Grimm*: A. D. M. I. k. 502. laptól kezdve.

⁸ *Zeitschrift für Volkskunde* I. k. 21. l.

⁹ Am Urds-Brunnen 1883. évf. 75. l.

E mondák csak részben hasonlítanak a mi tomaji mondánkhoz, a mennyiben itt is hegyek keletkezése van magyarázva. Tavak eredete ezekben azonban nem fordul elő.

*

Eötvös Károly „Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben“ cz. válatát egyik magyarországi kötetében,¹ továbbá az „Utazás a Balaton körül“ cz. művében szintén említ vázlatosan egy, a tó eredetére vonatkozó mondát. Az előbbiben írja: „Dalokat, mondákat, népmeséket, régi hagyományos dolgokat a Balatonról nem igen ismer a nép. Azt igen regéli, hogy ősidőben egy falu állott a Balaton helyén, mely elsülyedt, de templomának harangja néha most is kihallatszik a vizek mélységéből. E jámbor rege a kereszténykor szülöttje s más tavakról is beszél illet a babonás parti lakó.“ Az „Utazás“-ban² pedig azt is említi, hogy az elsülyedt helység a Tihanytól keletre terjedő öbölben állott.

A Balatonban tartózkodó vizistenekről avagy tünderekről sem tudunk sokat. Emlékük azonban mégis fennmaradt. A balatonmelletti barlangokat tündérvár s tündérlaknak hívja a nép még manap is, mert ott vizitündérek laktak.³ *Herman Ottó*⁴ pedig említi a Balatonban lakó, *élő emberáldozatot követelő tündért*, ki még manap is él a néphitben s igen gyakran tihanyi embert szemel ki magának. *Madarász Flóris*⁵ is igen érdekes dolgokat jegyzett fel. Ő is említi a tóba süllyedt várost, továbbá, hogy a poétikus hajlamú nép sok mindent regél, „tud a *Balaton-királyról*, a ki a *víz fenekén* lakik, annak *tündértányúiról* s a hálókat rontó-bontó *fogaskirályról*“.

E feljegyzések eléggé bizonyítják, hogy a Balatonnak is megvoltak a maga vizistenei. A pogány nép a kereszténység behozatala után detronizálva látja isteneit. Ezért haragszik a vizisten a keresztény istenre s az istentisztelettel összefüggő harangszóra, ezért süllyednek a harangok a víz fenekére, hogy ne zavarják s emlékeztessék arra, hogy az ő uralma immár letűnt. A szent Anna-tó tünderei is megharagudtak a csengő harang ércszavára s ellopatták, mikor pedig a tolvaj juhász megbánja s visszaszerzi, siránkozva elhagyják a tavat.⁶

Egyéb mitoszi alakok sem szeretik a harangszót. Várbérez kút pinczéjében az óriások nagy aranyharangot rejtenek.⁷

Más népeknél is megtaláljuk ezt a vonást. Alberschofban a tündérek kérik az ördögöt, pusztítsa el a templomot, hogy ne hallják többé a harangszót. Weddingstedtben óriások akarják a templomtornyot lerombolni, mikor először megszólal a harang.⁸

Elsülyedt harangokkal feltűnő gyakran találkozunk a litván és porosz mondákban, tehát oly népeknél, kik szintén későn vették fel a kereszténységet s így

¹ I. mű, 295. l.

² Utazás a Balaton körül. 295. l.

³ *Wüstlocki*: Volksglaube u. religiöser Brauch der Magyaren, 19. l.

⁴ A magyar halászat könyve, 298. és 432. l.

⁵ A Balaton költészete, 15. l.

⁶ *Benedek E.*: Magyar mese- és mondavilág, V. k. 476. l.

⁷ *Kozma F. f. id.* értekezése.

⁸ Am Urds Brunnen, 1883. évf. 75. l.

efféle mondáik még nem mentek feledésbe. Sőt van olyan mondájuk is, mely a harang elsüllyedését pogány támadással hozza kapcsolatba.¹

A dél-lengyelek efféle mondái erősen keresztyén színezetűek. Érdekes jelenség, hogy az elsüllyedt harangokat itt csaknem mindenütt nagyszombaton; tehát a feltámadás napján hallják, mintegy jelezve a keresztyén isten diadalát.²

A nyugati népek hagyományaiban e vonás már háttérbe szorul, de azért több mondában még itt is feltalálható.³

A *Balaton-királyról*,⁴ tündérleányairól nem sikerült többet sem szóbeli közlés után, sem feljegyzésekből megtudnom. Tündérleány nyomára azonban egy, a Balaton vízbőségét magyarázó mondában akadtam, melyet *Jankó*⁵ balatoni halászok elbeszélése nyomán feljegyzett. „A Balaton mélyén egy templom van, abban egy leány, előtte medence; a leány folyton sír, könnyei a medencébe folynak, a míg a leány sír, a Balatonban mindig lesz víz“.

E monda kissé emlékeztet *Garay* „Balatoni kagylók“-ban közölt V. sz. költeményére, mely szerint a Balaton egy hűtlenül elhagyott leány könnyeiből ered. Önként felébred bennünk a kétely a monda eredetiségére vonatkozólag, annál is inkább, mert nem egyszer előfordul, hogy költött mondák annyira átmennek a köztudatba, hogy szinte népmondává válnak. Ki gondol manap arra, hogy a Loreley, *Brentano* találmánya; vagy tudja-e mindenki, hogy a mi Velencezi-tavunk eredetét magyarázó monda, mely szerint a tó Isten könnyéből eredt, *Garay*: „Megteremté Isten szép Magyarországot“ kezdetű verséből keletkezett.

Ezeket figyelembe véve, még sem vagyok hajlandó a *Jankó* által leközölt mondában kételkedni.

Könny eredetű tavakkal több mondában találkozunk. Ilyen a Rák tava Udvarhely megyében, melynek a helyén egy gonosz mostoha megölte leányát, a leány könnyeiből tó keletkezett, mely a mostohát és házát elnyelte. Az ártatlan leány tündérré vált.⁶

Más népek mondáiban is akadunk ilyenféle vonásokra. Mecklenburgban egy leány hűtlen szeretője felett elhullatott könnyeiből keletkezik tó.

A mi mondánkban nincsen megmondva, miért sír a leány. Feltehető, hogy a leány eredetileg tündér volt, a templomban való tartózkodása pedig az elsüllyedt város és templom mondájával függhetett össze.⁷ Talán apja, a vízkirály (Balaton király?) dicsőségét siratja?

¹ *Tettau és Temme*: Die Volkssagen der Ostpreussen. Littauen u. Westpreussen. 232. l. Elsüllyedt harang van továbbá a sbonkowi, luernini stb. tavakban is.

² *Udziela*: O Zapadlyck miastach.

³ Pl. *Zingerle*: Sagen aus Tirol (Drachensee 234. l.; Achsee 365. l.) *Schulenburg* Wendische Volkssagen u. Gebräuche.

⁴ *Hollósy* István említi, hogy Balathon ősi szumir személynév, mely több változatban ma is előfordul Ázsia területén (forrását sajnos, nem idézi). Pesti Hírlap 1914 jún. 21. szám. — ⁵ *Jankó* i. munkája.

⁶ *Ethnographia*, 1895. évf. 241. *Demeter* Dénes közlése.

⁷ *Henne am Rhyn* i. munkája 72. l. 82. sz.

⁷ *Karl Olbrich*: „Der Jungfernsee zu Breslau. Igen érdekesen fejtegeti, mint lesznek a tündérek a népképzeletben leányokká.“

A mi a *Madarász* által is feljegyzett *fogaskirályt* illeti, melyet *Herman O.* és *Eötvös* is említenek, a következőket bátorkodom megjegyezni.

Manap a legszebb, legnagyobb fogaspéldányt tisztelik meg a király elnevezésével, kérdés, vajjon ez az elnevezés csupán a halnak természetéből magyarázható-e? A fogas ragadozó, a többi halak menekülnek előle, félnek tőle, csillogó ezüst pikkelyei, félelmes agyarái, nagysága mintegy a balatoni halak királyává avatják, ezen tulajdonságoknak köszöni-e elnevezését? Ha igen, miért nem viszik át a király elnevezését más vizekben élő, hasonló természetű halakra is?

Maga a *fogas* elnevezés is felette érdekes, mert nem valódi nevező szó, hanem jelzői kifejezés,¹ hasonlóan a *szarvas* vagy *furkas* elnevezéséhez. Sőt még ennél is jellemzőbb az eset, mert hiszen a „fogas“ kiskorában még *süllő* s csak királyi környezetében veszti el rendes halnevét. Ha pedig ezt a nagy halat nem nevezték a maga nevéen, ez nagyon is emlékeztet az ugor népek azon ős-mitoszi gyakorlatára, hogy a tisztelet tárgyát képező állatot rendszeren nem a nevéen,² csupán körülírással említik, mint a szarvast csoda-szarvas, vagy a *vogul* medvénekekben a medvét.³

Így önként fölmerül a kérdés, nem volt-e a fogas is mitikus szent állat s a „fogas király“ elnevezés nem függ-e ezzel össze? Noha a nyelvtörténeti nyomon kívül a tárgyra vonatkozólag semmiféle mitikus jelenségre nem akadtam, mégsem szabad figyelmen kívül hagynom azt, hogy a velünk rokonnépek vízkultuszában szerepelnek *szent halakká átalakult viziszelleme*k. Így a *finnek*⁴ egyik viziszelleme néha nagy, sajátos halalakot ölt, az *eszteknél*⁵ is egy különös, aranyfényű, félszemű hal alakját veszi fel. A *zürjénknél*⁶ a *Kuë* (hal) vízi isten, a ki a harangszót nem szíveli, az *osztjókognál*⁷ a *Vu*-murt nagy csuka alakjában látható.

Nem volt-e a fogas királynak egyszer hasonló szerepe a letelepedett magyarok körében?

*

Egy Balatonba sülyedt várról a horvát-szerb népköltészet is tud. E monda szorosan összefügg a tó keletkezésével. *Vuk Karadsich Stephanović*⁸ gyűjteményében „Ljuba bogatova Gavana“, továbbá a *Narodna Pjesmaricában*⁹ „Ljuba Gavanova“ ezímen fordul elő. Mivel magyar gyűjteményekben nem akadtam rá, talán nem érdektelen annak fordítása:

¹ *Ethnographia* IV. k. 184. l. *Munkácsi* B. A magyar népies halászat műnyelve.

² *Munkácsi* Bernát: *Vogul népk. gyűjt.* III. Medvénekek, pl. a Bálványos tava öreg énekében sosem nevezi meg a medvét, hanem „fogas állat“, „karmos állat“ stb.-nek hívja.

³ Magy. népk. gyűjt. *Sebestyén* Gyula: „Regös-ének“ cz. gyűjteményében az 1. sz. alatt közli azt a legrégebb regös-misztériumot, melyben három szent madarat említenek. Nem nevezik őket meg, hanem csupán „az kinek feje aranyos“; „az kinek tolla tollbársos“; és „az kinek az farka förendes“ körülírással említik.

⁴ *Uno Holmberg*: *Die Wassergottheiten der finnisch-ugorischen Völker*, 207. l.

⁵ U. o. 169. l.

⁶ U. o. 99. l.

⁷ U. o. 65. l.

⁸ *Srbske narodne pjesme* I. k. 133. l.

⁹ *Narodna Pjesmarica* izdala matica dalmatinska, uredio M. Pavlinović, 10. l.

1.

Parancsot ad az Úr Isten
Néhány kedves *angyalának*:
„Égi sereg vezetői,
Szálljatok immár a földre,
Készítsetek jávorguszlát,
Járjátok be a világot,
Miként a méh a virágot.
Vizsgáljátok mindenfelé,
Az emberek szívét, hitét,
Járjátok be váraikat:
Tud-e mindenki Istenről?”

2.

Leszállának az angyalok,
Készítének jávorguszlát,
Bejárták a szép világot,
Miként a méh a virágot.
Megvizsgálták mindenfelé
Az emberek szívét, hitét,
Mindenki tudott Istenről,
Mindenki élt a hit szerint.

3.

Várat is sorba járták,
Gaván várához is értek.
Vasárnapi nap volt éppen;
Angyalok kifáradának,
Hosszú úttól lábuk gyenge,
Eb üzéstől fehér kezük.
Vár aljában megállottak,
Mikor kinyílt a kapuja
S megjelent a büszke úrnő,
Szép Jelena, a gögös nő.
Előtte járt két udvarhölgy,
Utána sok szolgálólány.
Fején páva madár üle,
Piros orcáját legyezve.
Kezében elégett kenyér,
Melyet pénteken keltettek,
Szombati nap dagasztottak,
Vasárnapra megsütöttek.

4.

A kifáradt angyalocskák
Kenyeret kérenek tőle.
Büszkén dobta oda nekik,
Lábával feléjük lökve:
„Nesztetek, ti szegény koldusok,
Milyen a ti Istenetek,
Hogy nem is bír eltartani,
S benneteket hozzám elküld?”

Nekem is van honn Istenem,
De ez gazdagságot adott:
Ólomból fehér várakat,
Bútorokat színezüstből,
Göndörszörű kövér nyáját,
S az én népem nem nyomorog.”

5.

Az angyalok eltávoztak,
S egy paraszttal találkoztak.
Ez az öreg Stevo vala.
Volt szolgája Gaván várnak.
Ettől alamizsnát kértek.
Szóla nékik Stevo szolga:
„Szegény vagyok nincsen semmim,
Kilencz évig szolgáltam én
Hűségesen Gaván várát,
Egy báránynak lett csak bérem,
S ezt biz nagyon megszerettem,
Koldult tejjel felneveltem,
Két kezemmel megettettem;
Ha itt volna, odaadnám,
Hogy rossz pásztor el ne lopja.

6.

Az angyalok megköszönték:
„Köszönjük, jó Stevo szolga;
Ha beszéded komoly beszéd,
Mindjárt itt lesz a kis bárány”.
Bárány béget Stevo mögött,
Öreg szolga meg felkapta,
Háromszor is megcsókolta,
És az angyaloknak adta:
„Vegyétek im szeretettel,
Alamizsna — isten-ima”.

7.

Visszaszálltak az angyalok,
S mindent elmondtak Istennek,
(Pedig ő ezt jobban tudta.)
Isten ezen elbúsula,
Majd haragra fellobbana:
„Újból szálljatok a földre,
Szálljatok Gaván várába,
Szálljatok le udvarába,
„Balaton“-tó¹ léssen ottan,
Fogjátok meg rossz Jelenát,
Kössetek követ nyakára,
Arra pedig ördögöket.
Vonszolják őt ott a tavon,
Mint a hullám a ladikot”.

¹ „Blatno jezero.” — A Balaton neve is szláv eredetű; blato = tó, mocsár.
Magyar etymológiai szótár 1914. II. füz. 255. és 256. l.

Úgy *Karadsich*, mint a *Pjesmarica* is megegyezik, hogy Dalmáciában Imotschinál (Sebenico közelében), Gaván várának romjai még manap is láthatók.

Bővebbet találunk erre vonatkozólag *Dobrowszky* Ernőnél (Pester Lloyd, 1889, 241. sz.), a ki említi, hogy pater Bakula latin schematizmusában a következőket írja: „Itt élt a szájhagyomány szerint a gazdag Gaván-család, mely elbizakodottá és gőgössé lett, azért azt, a kitől mindent kapott, nemcsak földi javaiktól fosztotta meg, hanem a föld mélyébe is taszította őket. Egy éhes koldus ugyanis térdenállva kért Gaván nejétől Isten nevében alamizsnát. Az asszony elutasította s egy száraz karéjt, melyre előbb rálépett, lökött neki oda. Ekkor a koldus, a ki maga Krisztus urunk volt, rászólt: Mivel nem ismersz irgalmat, te sem találsz majd. Erre a föld mindenütt megnyilott, a hol Gavánnak birtoka volt s legott elnyelte magát Gavánt is“.

E két monda hasonlósága annyira szembeötlő, hogy nem szükséges közelebbről magyarázni.

A mondanak kötött szövegű változatát a szláv szakértők, köztük *Dobrowszky* is, igen réginek tartják. Mivel a Balaton vidékén nem tudnak a Gaván-családról, valószínű, hogy e monda azon a szláv területen keletkezett, a hol Gaván-vár romjai is láthatók. A bosnyákok és montenegróiak szintén ismerik e mondát.¹ Közvetítői talán azok a vándor szláv énekmondók (guszlárok) voltak, a kik a Balaton vidékének régi szláv telepein is megfordulhattak.

Ha most már e monda jellegzetes vonásait vizsgáljuk, két motívum bontakozik ki szemünk előtt: először a szívek megvizsgálása, másodsor a keményszívű nő büntetése. Az elsőnek feltűnő vonása az, hogy Isten angyalait küldi az emberi szívek vizsgálatára. E vonás tudvalevőleg a bibliára támaszkodik.² Ez az oka, hogy számos más nyugati mondában is találkozunk vele. A poroszországi Mückendorf közelében levő tó helyén falu volt. Mivel istentelen lakóit az angyal hiába figyelmeztette, az Isten megbüntette őket.³ A Lhéon-tó helyén állott város lakóit Isten emberi alakban látogatta meg. Náluk is vendégszeretetet keresett, de nem talált. Csak egy pásztor adott neki szállást, sőt leölte számára egyetlen borját is. A várost másnap víz pusztította el, csak a pásztornak nem esett baja.⁴

Hasonló ehhez Kastelreuth⁵ város pusztulása és a tiroli Kalterer-tó eredete.⁶ A nyugati mondákban Isten és az angyalok helyébe gyakran törpék⁷ vagy közönséges emberek lépnek.⁸ A keményszívűség büntetése viszont sok helyen azonos. A város és a szívtelen lakósok elsüllyednek s városuk helyén tavak keletkeznek.

A második vétség büntetésére is számos példa van az egyetemes népköltészetben. *Andersen* egyik meséjében a kenyérre lépő leány a pokolba süllyed, hol

¹ *Dobrowszky* u. o.

² Mózes: I. 15—18.

³ *Tettau u. Temme* u. o. 356. l.

⁴ *Dänhart* II. 134, közölve a *Folklore Journalból*, I. 383. l.

⁵ *Alpenburg*: *Alpensagen* 346. l.

⁶ *Zingerle*: *Sagen aus Tirol*, 639. l.

⁷ *Grimm*: *Deutsche Sagen*, 45. l.

⁸ *Zingerle*: u. o. 234. l.

válogatott kínzásokat kell szenvednie.¹ A kenyérrel való tiszteletlen bánásmód következtében keletkezik a byleguhrei tó (Cottbusnál),² a mosebrucki tó Sziléziában³ stb.

A fenti szláv mondának még egy érdekes vonása van. Jelena fején *páva* ül, mely madár tudvalevőleg a hiúság jelképe. A monda egyéb elemei: jávor-guszla, fehér ólomvárak, ezüst bútorok, általános szláv népköltészeti tulajdonnak tekinthetők.

*

Még két mondát kell felemlítenem, melyek Balatonunk keletkezésével foglalkoznak. Mindkettő keresztény befolyás alatt keletkezett s mitikus vonásokat nélkülöznek.

Az egyiket Sepp közli.⁴ A szerző forrását csak általánosságban nevezi meg, hogy „Magyarországon említik” — pedig érdekes volna erről bővebbet tudni. Sepp ugyanis felsorolja művében, milyen csodákat hoznak kapcsolatba Krisztus urunk születésével s többek közt megemlíti: „Jézus születése pillanatában Magyarországon fakadt a Balaton tava, mindenkinek álmélkodására, a mint a balatoni lakosok még manap is regélik.”

Egy másik hazai feljegyzés szerint: „E tó eredetéről tartják, hogy Szent Pál e tájon járt, a lakosok 12 mértföldnyire kiűzték, utána nyomában mindenütt víz áradt”.⁵

*

A monda és mítosz tehát benépesíti Balatonunkat pásztorokkal, pásztor-nőkkel, aranykörmű nyájjal; benépesíti áldozatot követelő vizitündérekkel, óriásokkal, kiknek gyermekei játszva emelik a tavat környékező gigantikus hegyeket; a monda tudja azt is, hogy a tó helyén hajdanában kövér legelő, falu, templom, vár állott, melyek elsülyedtek. A monda és mítosz tudja azt is, miként árasztotta el a víz a vidéket, miért hullámoz a Balaton, ki szántja fel hullámain viharos éjjelenként.

A tó eredetére vonatkozó mondákon kívül kétségtelenül vannak még a Balatonra vonatkozó más mondák, a melyekben igen régi, esetleg még mítoszi vonásokkal is találkozunk. Ósrégi történelmi földterület ez, mely szerepel már a népvándorlás mondáiban. Hiszen e tájék szülöttje volt a germán és hún-avar mondák főhőse, Nagy Theodorik, a haláltalan Detre.⁶ E vidéken jártak és járnak még „Szent Isván szolgái”, fenntartván pogánykori eredetű regölés szokásait. Ezért volna kívánatos, ha szerény soraim is hozzájárulnának ahhoz, hogy minél előbb, minél kimerítőbben gyűjtenők össze a Balatonra vonatkozó összes népmondákat. A néplagyomány e veszendő emlékei vannak ugyanis hivatva igazolni azt, hogy az a fenséges tó minden időkben foglalkoztatni tudta a körülötte lakó népek költői képzeletét.

Relković Davorka.

¹ Andersen: Märchen (Geschichte vom Mädchen welches auf das Brot trat).

² Veckenstedt: Wendische Sagen, 382. l.

³ Vernalcken: Mythen u. Bräuche.

⁴ Sepp: Symbolik zum Leben Christi, V. Band, Der mythische Kristus (1846).

⁵ Adatok Zala vármegye történetéhez IV. k.

⁶ Dr. Sebestyén Gyula: Haláltalan Detre. E. Philologiai Közöny, 1900. évf. emlékfüzet.

A lövészárók babonái.

Egynéhányat közöltem már folyóiratunk XXVII. k. 139. lapján, a következőket azóta jegyezgettem fel jobbra az olasz harcztérről jövő szalontai katonák közül. Előre látható volt, hogy a babonák tárgyköre bármily nehezen, de lassan-lassan mégis csak tágulni fog. Említett közleményemben csak a hamaros hazatérésre, levél- vagy csomagkapásra, szabadságnyerésre, sebesülésre s ennek elkerülésére, jó barát megsebesülésére, a meghalt katona mennybejutására voltak adataim; a mostaniak pedig ezek mellett már a baka, a káplár vagy a tiszt haláláról, a trombitás megsebesüléséről, a fogságbajutásról, a nazarénus baka sorsáról, a másnapi harcáról, a közeli győzelemről, szerencséről, helyválttatásról, időváltozásról s végül a halott baka lelkeről is szólanak. Megállapítható aztán az is, hogy e babonák egy része régi katonababonák felelevenítése (melyekről, sajnos, eddig nagyon keveset tudunk), régiebb babonáknak az adott helyzetre átalakítása, de vannak egészen új, a mai viszonyok szülte babonák is; ilyen az, mely a „könyvet a harcztéren levő katonáknak“ mozgalommal függ össze: ha a baka tankönyvet kap olvasni, az a napja szerencsés lesz. A lövészárók babonás hiedelmeinek alapját vizsgálni az adatok kevés száma miatt még korai ugyan, de azért mégis megállapíthatunk annyit, hogy egy részük a vallásos érzéssel (íma, égre-nézés, amulett), más részük valami rendkívüli, szokatlan vagy véletlen eseménnyel (srapnel, gránát, golyó, temetés, találkozás, elvesztés, találás, egyet gondolás, jókedv, nyugalom, nélkülözés), álommal, a hazulról való eljövétel körülményeivel áll összefüggésben.

Közeli halál vár a bakára: ha szabadsága leteltével a harcztérre indulás előtt megsiratják; ha menetközben messzelátóját elveszti; ha a lövészárókban jó kedve van; ha fegyvere mértékét találja a golyó; ha a tiszturak megdicsérik. Ha egymásután három katona fegyvercsövét éri az ellenség golyója: elesik a káplár. A könnyen megsebesült helyére lépő tiszt hamar meghal. A nazarénus nem esik fogságba, attól megvédi Krisztus, csak a golyó menti meg a lövészáróktól.

Hamarosan megsebesül, a kit száraz időben való menetelés közben ragya ér; a kit háromszor egymásután gránát eltemet; a ki álmában fiát halva látja; a ki sapkáját elveszti; a ki pihenés közben történt temetéskor nem énekel. Jó barátja sebesül meg annak, kinek fegyvere csövét golyó éri. Ha trombitája elromlik, megsebesül a kürtös. Nem éri a golyó: azt a tiz pár embert, kik mindennap, ugyanazon időben, ugyanazt az imát elmondják; kinek hazulról elindulás előtt utolsó kívánságát teljesítették; a ki imakönyvet hord a szíve felett; a ki keresztet köt nyakára s azt ütközet előtt háromszor megcsókolja; eltévedt golyó sem éri azt, ki pihenés közben az égre néz.

Nem jó két testvérnek egy helyen szolgálni, mert mindkettő fogságba jut.

Szerencse éri az nap a katonát, a ki tankönyvet kap olvasni; a ki menet közben tiszta kulacsot vagy iránytűt talál.

Hosszú koplalásnak győzelem a vége; ha menetközben esernyőt találnak, győzni fognak; ha két szomszéd egyet gondol, másnap előre nyomulnak.

Éjjeli alvás: nappali lakodalom; nem jó, ha a szomszéd német századistáknak jó kedvük van, mert másnap nagy muri lesz.

Levelet kap a katona, ha felette egymásután három srapel reptül el, de egy sem explodál: csomagot kap, ha a srapel a dekung előtt csap le úgy, hogy a szelét érzi, vagy ha kis leányával álmodik.

Hamarosan szabadságra megy: ha esküvővel álmodik; ha egymásután három golyó talál be a lőrésen baj nélkül; ha menet közben egy csomag tüt talál.

Ha jó helyen levő katona látképes lapot vagy bármi emléket küld haza, hamarosan rosszabb helyre kerül.

Nem jó a bakának asztról enni, mert három napig hó vagy eső lesz.

Mennyországba jut az elesett baka lelke, ha temetésekor ellenséges ágyú szólal meg; s a trombitásé, ha kürtjével kezében temetik el; ha az eltemetett katona valamely testrésze kinn marad, vagy kikerül a föld alól: lelke otthon van.

Szendrey Zsigmond.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Arany „Bajusz“-a és „A hegedű“-je.

I.

Adalék Arany János „Bajusz“ és „A hegedű“ cz. költeményeinek tárgytörténetéhez.

Tulajdonkép csak az elsőhez akarok bővebben hozzászólni; az utóbbihoz mindössze annyit, hogy már az Irodalomtörténet 1915. évfolyamának 150. lapján megemlítettem az „Adatok Arany életéhez és költészetéhez“ cz. cikkemben annyit, hogy „széltében ismerős mondáink még, melyeket Arany „A hegedű“-ben, „Hatvani“-ban dolgozott fel“. Gragger Róbertnek azonban elkerülte figyelmét ez a rövid megjegyzés, különben nem írta volna az Ethn. XXVII. 130. lapján, hogy arra az eredményre jutott, „hogy Arany aligha magyar népi hagyományt használt fel, hanem inkább valamely népszerű nyomtatványból merítette tárgyát“.

Épp így elkerülte figyelmét e dolgozatom Berze Nagy Jánosnak is, ki az Ethn. XXVII. 137. lapján a „Bajusz“-ra vonatkozólag ezt írja: „Hogy Arany ezt az adomát irodalmi forrásból vagy a nép ajkáról ismerte-e, nem tudhatjuk, de ez utóbbi eset valószínűbb, stb.“ Inkább egész biztos. Említett cikkemben bőven elmondottam, hogy Szalontán a nép körében általánosan ismert a „Bajusz“ tárgya, melynek hőse Szücs György, a faluhelyt mindenkinek kidukáló gúny- vagy megkülönböztető melléknévvel *Kopaszszájú Szücs György, élő s ma is emlegetett szalontai gazda volt*. Említik, hogy ősei is mind ilyen csupaszzájúak voltak, sőt közvetlen utóda, a ma is élő Csértető Szücs Sándor („mindig nagy bottá jár, osz nem lógazza, hanem az aszfaltho veri“) is bajusztalan. N. Balogh Jánosné, egy írni-olvasni nem tudó 63 éves öregasszony mesélte el néprajzi gyűjtéseink közben, hogy „még gyermekkorába törtint, hogy cezczér ehé a Kopaszszájú Szücs Györhő beállított écs csomó czigány, oszt elkesztik mondogálni néki, hogy: héj, héj, némszétés úr, há hon nincs kelménnek bajissa, mikó tudunk mink csináni?! Ótá^a béborították az izé, a szapulókád alá, a kéz czigám még elkezdett kijábálni

körülötte, hogy: bajissa lesz Szücs Györnek, né jirigyeld seginnek, kobozsi móré, kobozsi. A többi még ére elkezdett kobozni, oszt úgy mékkobozták szégint, hos sémrije ső maratt. Ezúta monygyák Szalontáⁿ, ha valaki nagy dologba fog, a mi peig biztos, hon nem sikerül: bajissa lesz máⁿ Szücs Györnek!"

Sajnos, a szalontai népköltési gyűjtés verses adatainak nagy munkát adó szerkesztése miatt még eddig nem értem rá, hogy az Irodalomtörténetben közölt két cikkemen kívül részletesebben foglalkozzam a szalontai népmondák s Arany költészete közötti viszonygyal, de e két cikkemben is meglehetősen adatot sorolok fel, vagy legalább is érintek. Szívesen boesátom azonban a részletkérdésekre vonatkozólag minden Arany-kutatónak gyűjtésem adatait.

Szendrey Zsigmond.

II.

Arany János „A hegedű” című víg legendájának valószínű forrása.

A.

„A hegedű” forrását már régóta nyomozza a magyar irodalomtörténeti kutatás. *Imre Lajos* (Irodalomtörténeti Közlemények 1899. IX. 302.) bemutatta *Sandrub Lazarus* művének (*Delitiae historicae et poeticae, Poetische Kurzweil*) egyik anekdotáját, a melyben a búcsú alkalmával ellenállhatatlanul koresmába vágyó Péternek titkon dudát akaszt a nyakába Jézus. *Imre Lajos* sürgeti a további kutatást: „Ennek is érdekes volna közvetítő szövegére akadni valami ócska kalendáriumban”. Ez a közlemény arra bírta *Waldapfel Jánost* (Irodalomtörténeti Közlemények, 1900. X. 57), hogy reá utaljon *Aurbacher Volksbüchlein*-jének „Sanet Peter mit der Geige” cz. darabjára, mint a mely valójában jóval közelebb áll Arany tréfás legendájához; a megegyezések beható elemzését *Waldapfel* így végzi: „Hogy közvetlenül mi volt Arany János forrása, az természetesen még mindig nyílt kérdés marad. Meglehet, hogy kalendáriumból vette, hiszen kalendárium (*Friebeisz naptára*) számára írta költeményét is”. Mikor aztán magam *Dähnhardt* nagy mondatörténelmi művét az *Ethnographiában* (1911. XXII. 175, 176), ismerttettem, utalnom kellett arra a gazdag párhuzamanyagra, a melyet a *Natursagen* „A hegedű” tárgyához föltár. Minthogy pedig magyarországi néphagyományok is póruljartják Pétert a koresmában, valószínűnek mondtam, hogy Arany valamely magyar néphagyományt használt föl.

Már most *Gragger Róbert* (*Ethnographia*, 1916. XXVII. 130.) azzal czáfol reám, hogy a magyarországi népmondák távol állanak Arany költeményétől. Ámde én ezeket a mondákat korántsem tüntettem föl Arany forrásának; csak azt következtetem belőlük, hogy Magyarországon él a hagyomány a csárdába tévedt Péter apostolról s élhetett oly kialakulásban is, a melyben Arany megörökítette. *Gragger* maga két hazai változattal gyarapítja az összehasonlítás anyagát: egy román néphagyománnyal és *Czuczor Gergely* költeményével „Remete Péter”-ről. *Gragger* is a többszörösen invokált kalendáriumbhoz folyamodik: „Arany előtt valószínűleg *Aurbacher* elbeszélésének magyar fordítása vagy átdolgozása feküdt valamely kalendáriumban vagy más népirat lapjain”.

Honnan ered ez a szinte babonás bizodalom a rejtvényfejtő, titokoldó kalendáriumban? *Imre Lajos* és *Waldapfel János* még közvetlen hatása alatt állottak

Zlinszky Aladár, Arany forrásai legteljesebb sikerű kutatója szép és meggyőző dolgozatának (Irodalomtört. Közl. 1899. IX. 15—40), a mely arra az eredményre jutott, hogy Arany a *Jóka ördöge* tárgyát az 1844. évi győri kalendárium elbeszéléséből merítette. Csakhogy maga Zlinszky (Egyet. Phil. Közlöny, 1913. XXXVII. 438.) készséggel hozzájárulván Czibél Errő helyreigazításához, most valószínűnek elismeri, hogy Helmeczy Társalkodója adta Jóka ördögének a tárgyát. Arany más művének anyagát pedig — tudtommal — nem sikerült kalendáriumból eredeztetni. Tudvalevő, mily határozott gunynyal illeti Arany a kalendáriumot, mint irodalmat (*Arkádia-féle*).

Kétségtelen mindenesetre, hogy eddig nyoma nem akadt annak a kalendáriumnak, a mely Aranynak forrásul szolgálhatott volna. Igaz, hogy ilyenmü magyar néphagyományt sem sikerült megtalálni. Az sem bizonyos, hogy Czuczor Gergely igen érdekes költeménye, a melyet Gragger vont bele ebbe a tárgykörbe, magyar népmondát őrzött-e meg. *Ernye*i Józsefnek és magának volt alkalmunk kifejteni (Ethnographia, 1906. XVII. 13; 1908, XIX. 20, 21 és 1909. XX. 269), hogy Mátyás királylány választtatásának földolgozása Czuczornál északi szláv elemeket vett föl. Már magában Remete Péter az apostol helyén is a hagyománynek eltorzulását bizonyítja. Célzatos elváltoztatás továbbá, hogy Péter (itt Remete Péter) nem mulató kedvében tér be a csárdába, hanem azért, hogy gátat vessen kereszties vitézei duhajkodásának. Mégis a költemény befejezése (sőt maiglan a magyar bakáknál Péter régi híre s átka fennáll) nagyon valószínűvé teszi, hogy Czuczor a Remete Péter tárgyát, közvetlenül vagy közvetve, magyar katonától vette.

Ha magát Arany költeményét kérdezzük meg s ha anyagátvételének, tárgyfeldolgozásának módját figyeljük meg, nagy valószínűség szól a mellett, hogy Arany magyar néphagyományt dolgozott föl „A hegedű“-ben. Hogy indul neki?

Krisztus urunk Szent Péterrel,
Vándorolván gyalogszerrel,
Magyarhont is útba ejté,
Az Alföldet nem felejté,
Ha a beszéd nem szófia,
És áll a geográfia . . .

Szó van azután palócz, matyó fuvarosokról, a kik Debreezen felé tartanak. Előttém kétségtelen, hogy Arany forrása Jézust és Péter apostolt Magyarországra vitte. Ez nem egyéni benyomás. Erre a következtetésre Arany forrásainak sikeres kutatásai, Zlinszky, Riedl, Tolnai V., Binder Jenő, Hegedűs István, Horváth János eredményei nemcsak jogosítanak, hanem valóssággal készítetnek. Egyetértőleg azt bizonyítják, hogy Arany valami kegyeletes, aggodalmaskodó tisztelettel viseltetik forrásának ténybeli, pozitív adatai iránt. Figyeljük csak meg.

Zlinszky Aladár kimutatta Greguss-sal szemben, hogy *Szibinyáni Jánk* farkaskalandjáról szerb hagyományt nem ismerünk (Irodalomtört. Közl. 1900. X. 128). Arany sem ismerhette. Azért a szerb guzlieza dalainak tárgyát szigorú mértéktartással csak ekkép határozza meg: Ki volt Janko Szibinyani.

Fölötte jellemző, hogy a *Jóka ördögében* megtartja forrásából Jóka idegen-

szerü nevét s még nevezetesebb, mily lelkiismeretesen figyelmeztet, a mikor forrása kimerült s képzeletéből kénytelen költeni:

Nem hallottam semmit erről is pletykában,
Hiába kerestem régi krónikákban.

(Zlinszky, Irodtrt. Közl. 1899. IX. 37.)

Hasonlóan jellemző „Az ünneprontók“ példája. Binder Jenő (Egyet. Phil. Közl. 1900. XXIV. 20) a maga bámulatos olvasottságával föltárta a tárgynak számos változatát. Zlinszky (Irodtrt. Közl. 1900. X. 282—286.) kimutatta, hogy a Binder összeállította párhuzamok közül a csehországi Vizim faluhoz fűződő eljutott Magyarországon a ponyvára s ezt ismerhette Arany. Ezt tudva, olvassuk el újra a költeményt s csodálhatjuk azt a tartózkodást, a melylyel Arany minden helyi vonatkozást elkerül. Föllép:

Jámbor népe a kis helynek

— de nines szó Alföldről, magyarról.

Arany tehát szellemet, életet, lelket lehel a megtalált adatgerinczbe, de megtartja ezt a gerinczet. Egy kivételt tudok csak. Ez a látszólagos kivétel „A fülemile“. Forrását *Hegedüs István* (Budapesti Szemle, 1891. LXVIII. 461—470.) megtalálta *Hegedüs Sámuel* nagyenyedi tanár 1837-ben megjelent gyűjteményének, a „Poétai próbák“-nak egyik anekdotájában: *Kinek szól a fülemile?* Hegedüs Sámuelnél a Naszreddin Hodsára visszavezethető adoma törökföldön játszik:

Smyrnában vagy Moreában,
A töröknek birtokában.

Sárosy Gyula költeménye: *Az egyszeri szolgabíró*, a melyet ugyancsak Hegedüs vont bele ebbe az érdekes összehasonlításba, az anekdotát már Magyarországra teszi át: a pör (itt még nem fülemile-, hanem kakukpör) a szolgabírói igazságszolgáltatást gúnyolja.

Aranynál a viszály „valahol a Tiszaháton“ még pedig Péter és Pál közt folyik, nem pedig Haszán és Oszmán közt. Arany egyebüttl szereti a szilárd, biztos adatokat, a szemléltető részleteket. A Fülemilében azonban elmosódik minden időbeli, helyi, sőt személybeli konkrétum (Péter alig különbözik Páltól, a kettő az egyénfölötti típust személyesíti meg), az egész elbeszélés az egyszer volt hol nem volt mesevilágába helyezkedik. Nem történt meg soha, de magyarok közt megtörténhetnék akár mindennap. Az idegen anekdota csábítón alkalmas arra, hogy egy nemzetinek vélt hibát, az oktalan perlekedést ostorozza.¹ A nemzeti czélzat arra kényszerítette Aranyt, hogy a török elbeszélést elmagyarosítsa. A Fülemile tehát különvállik Arany elbeszélő költeményeitől s inkább a nemzeti szatírák (*Magyar Misi*, *Árkádia-féle*) mellé sorakozik.

Ellenben *A hegedühöz* közelebb áll *A hamis tanu* és *A bajusz*, a melyekre legutóbb Ethnographiánk fokozott figyelme irányul.

¹ A példákat Aranyból a magyar ember pereskedő hajlandóságára l. *Riedl*-nél: Arany János 1904³. 137.

A hamis tanúnak forrását kimutatta *Riedl Frigyes*. (Volf—Waldapfel, Kármán-Emlékkönyv, 1897. 160, 161). A Szabó Károly közölte népmondának minden jellegzetes mozzanata bele van dolgozva Arany balladájába: Körös-Ladány, Tarcsa, Márkus a ladányiak jussának bizonygatója. A költemény legsejtelmesebb szavai „oldjak-e? kössek-e?” benne vannak a forrásban. A tárgynak bőséges párhuzamait összeállította *Binder Jenő* (Egyet. Phil. Közl., 1900, XXIV. 17), azokat a vend változatokat is, a melyeket legutóbb *Berze Nagy* tárgyalt (Ethnographia, 1916. XXVII. 132). *Róheim Géza* ezt a gazdag anyaggyűjtést még gyarapította s elrendezte, kimutatja, hogy az oldás-kötés jelszava megvan *Erdélyinél* is (Magyar közmondások könyve) és a *Kálmány* Lajostól Szegeden följegyzett „Holt ember“-ben.

A bajuszt épp legutóbb vetette össze *Berze Nagy* egy horvát eredetű adomával. (Ethnographia, 1916. XXVII. 137); valószínűnek tartja, hogy Arany a tárgyat a nép ajkáról vette, Berze Nagy maga hasonló hevesmegyei adomát ismer. Az Irodalomtörténeti Közleményekben (1901. XI., 253) utalás történik a „Nagy Enyedi síró *Heráklitus* és *Hol mosolygó* és *hol kaczag* *Demokritus*“ cz. anekdotagyűjteményre, a melynek egy darabja tartalmilag szintén benne van A bajuszban. *Lukinich Imre* (Egyet. Phil. Közl., 1903. XXVII. 359) egy Székelyudvarhelyen 1806-ban lejegyzett adomát közöl, a melyben már fölesendül „A bajusz“ ráolvasó mondásához hasonló: „Bajuszsza lesz Ferencznek, igen bizony szegénynek.“ Még nevezetesebb az a rábaközi népmonda, a melyről *Pollák Miksa* számol be (Egyet. Phil. Közl., 1896. XX. 837), itt a ráolvasás már így szól:

Bajusza lesz maj' Szücs Györgynek,
Ne irigyeld a szeginnek.

Íme, világos példa reá: Arany előttünk még nem ismert hagyományt dolgozott föl, a melyhez hasonló még több lappang a magyarság népköltésében.

Ezeknek az analógiáknak tanulságaképen pedig kimondhatjuk: addig, a mig oly hagyományra nem akadunk, a mely Jézust és Péter apostolt a magyar Alföldre viszi, addig nem találtuk meg Arany vig legendájának forrását.¹

*

Gragger Róbert fölhányja rövidke cikkemnek, hogy „ismert . . . változatokra utal“. Tudtommal azokat előttem senki „A hegedű“ tárgyával kapcsolatba nem hozta. Ellenben az Aurbacher anekdotájával való összevetés, a melynek Gragger a szószólója, nem egy gazdájára akadt. Irodalmi nyilvánosságra legelőször Waldapfel János hozta. De ő már valószínűnek tartotta, hogy „e megegyezést többen is már régen észrevették“; tudta, hogy Binder Jenő egy Zlinszkyhez intézett levelében is kiemelte. Körülbelül egyidőben Endrei Ákos a Volksbüchlein iskolai kiadásában (Német Könyvtár, 5. sz. 1900. p. 85), tehát oly munkában, a mely valóban nem lép föl összehasonlító irodalmi pretenzióval, párhuzamba állítatja Aurbacher adomáját Arany költeményével. Solymossy Sándor is fölhívta a figyelmet Aurbacherre.

¹ Szendrey Zsigmond, a ki Nagyszalonta népköltését gyűjtötte s a magyar F. F. kiadványául készíti elő, azt írja: „van Szent Péterről elég gyűjteményemben“.

Kis cikkemnek egyébként megvolt a maga alkalmi célzata. Az a föl-olvasás, a melyet Gragger 1915 decz. 22-én a Magyar Néprajzi Társaságban tartott (Szent Péter a csárdában. Arany „A hegedű“ cz. költeményének tárgy-története), homályba borította azt a kérdést, vajjon Arany vig legendája tárgy-történetének anyagát kinek köszönhetjük, Graggernek vagy Dähnhardtnak. Azért szükségesnek tartottam annak idején Dähnhardt művére újra utalni, most pedig, hogy Gragger diadalmasan visszatér fölolvására, világosan kell kiemelnem, hogy Dähnhardt-tól való a korcsmába tévedt Péter apostolról szóló mondáknak gyűjtése és magyarázata, valamint ily csoportosítása: 1. Péter kopaszságának eredete (a kopaszodás mondájának azzal a változatával is, hogy a férfúnak ősz haját fiatal nő, fekete haját öreg nő kopasztja; Péter és Pál tonzurája; Elisa kopasz-sága). 2. Péter megátkozza az ácsokat, a kik a csárdából kiverték, azzal, hogy a fában esomók, görcsök keletkeznek. 3. Péter megátkozza a duhaj katonákat, hogy indulásukkor rossz idő jár. 4. Péter a csárdában pórul jár. Szóval: „A hegedű“ tárgy-történetét Dähnhardtnak köszönjük.

B.

Előbbi, régebbi fejtegetésem Arany tárgyátvételének módjából következtet arra, hogy „A hegedű“ tárgyát alföldi néphagyományból kellett vennie. Ennek a deductio-nak eredményét utólag igazolja két nagyszalontai néphagyomány, a melyet gyűjtőjünknek, *Szendrey Zsigmondnak*, módfölött lekötelező szívességéből itt közlök.¹

*Szent Péter és a duhaj ácsok.*²

Krisztus és Szent Péter egyszer az Alföldön vándorolgattak. Egyszer egy faluhoz értek. Krisztus megkérdezte Pétert: egy parasztházhoz menjek-e be szállásra vagy a kocsmába? Péter azt mondta, ne, csak a kocsmába. „Ne menjünk oda — mondta Jézus —, de ha te minden áron menni akarsz, akkor menj be és ha jó hely lesz, én is bemegyek.“ Megörült Szent Péter az úr szavának, aztán bemegy, de mikor bemegy, az úr Jézus egy bögőt teremtett a hátára. A kocsmában ácslegények mulattak, mindjárt kiabálni kezdik: „Húzd rá, húzd rá!“ Hát Szent Péter csak bámult, mit húzzon ő reá? Persze, mert nem tudta szegény feje, hogy bögő van a hátán. Egy ideig csak kérték a legények de mert Péter csak nem akart nekik muzsikálni, aztán mert ittasak is voltak, jól eldöngették Pétert, hogy ugyancsak kéken, zölden került az úr elé. Akkor azt kérdi tőle az úr: „Na Péter, milyen világ van odabent?“ Azt mondja Péter: „Ne menjünk oda be uram, mert engem úgy elverték, hogy még soha, pedig nem is ártottam nekik.“ Most aztán az úr Jézus megpirongatta Pétert, hogy nem is azért kapott ki, mert az ácslegényeket bántotta, hanem mert roppant kíváncsi volt. De Péter csak könyörgött az úrnak: „Ne nézd el, uram, büntetés nélkül még se, hogy úgy megverték engem! Teremts uram, szöget a gyalujok elébe!“ „Az nagyon kemény büntetés volna — mondja Jézus —, azt nem teszem, hanem görcsöt, azt teremtek.“ Ezóta szidják az ácsok Szent Pétert, ha görcs kerül a gyalujok elébe.

¹ Itt a tájszólásbeli följegyzést az irodalom köznyelvén adjuk. A fonétikai közzététel hadd maradjon fenn annak a nagyértékű kiadványnak részére, a melyet a Nagyszalonta üsszegyűjtött népköltési adalékaiból Szendrey állit össze a Kisfaludy-Társaság számára.

Szendrey már pedzette (Irodalomtörténet 1915. IV. 150. l.), hogy *A hegedű* egy Szalontán széltében ismert mondát dolgoz föl.

² A czimet én adtam a két néphagyománynak.

Szent Péter hegedűje.

Krisztus urunk Szent Péter társaságában sokszor leszállott láthatatlanul az égből a földre megnézni, mit művel a halandó emberi nép. Nagyon szerette pedig az alföldet, ahol nem fárad úgy el a gyalogember mint a nagyfől-nagyle hegyvidéken, meg azután a szép kövér búzaföldeken csak több nézni való akad a szemnek mint a krumpliföldön meg a végtől végig fán. Még a nap is másképp süt itt nálunk, aranyosan, pirosan, zölden, nem úgy mint ott, csupa merő zölden. Hát a mint egy ilyen alkalommal mendegélnek ketteeskén szépen, hát útjukba találtak egy útszéli kocsmát. Özön ló, meg ekhós szekér volt ott a kocma előtt, belülről meg nagy zsvaj, csatorálás hallott ki, hát az üdvözítő oda küldte tanítványát, Pétert: „Eredj, fiam, nézd meg, mi folyik ott!” Szent Péter megfogadta ura szavát, a kocma felé tartott, aztán, mikor meglátta a gazdát az ajtóba, hát ahhoz ment. „Jó napot adjon Isten, gazduram, miért van itt olyan nagy láрма?” — „Debreczeni vásárosok mulatnak, mert hát az úgy szokás, ha jó volt a vásár“, feleli a gazda Péternek. Ez meg, mert sosem látott ilyet, mulatást meg tánczot, mikor visszament az úrhoz, kérte, hogy ereszsze be őt, hadd nézze meg, hogy mulatnak a hiúságos emberek. „Nem jó lesz az neked, Péter fiam!” mondja neki az üdvözítő. De Péter ismét csak esenkedett, hogy hisz' azért járnak a földön, hogy kitanulmányozzák az embereket, meg hogy sose látott olyat, — hát az úr beeresztette. De mert földi látnivalóért kíváncsiskodott, aztán mert hazudott, mert be akarta csapni az üdvözítőt, hogy ő azért megy, hogy kitanulmányozza a hiúságos embereket, hát megbüntette az üdvözítő, mert az ajtóban hegedűt pöndörített a hátára, de erről Péter nem tudott semmit. Na volt aztán öröm, mikor az öreg cigányt meglátták a részeg vásárosok! De mikor Péter nem akart hegedülni, hogy ő nem tud, meg nem is az övé a hegedű, neki estek, aztán úgy megezibálták, hogy még! Alig bírt kiszabadulni a mérges vásárosok kezéből, csak az úr segítségével, ki egy idő múlva megelégtelte a büntetését. Nem is szóltak azután egymáshoz semmit a dologról; de Péter se ment többet kocsmába, hogy a hiúságos embereket tanulmányozza, elég volt neki egyszer a részegektől.

Ez a két nagyszalontai néphagyomány több mondatörténelmi tanulságot tár elénk. Láttuk fölnt, hogy Dähnhardt a csárdába tévedt Szent Péterről szóló mondákat négy csoportba sorozza. A beosztást egyszerűsíthetjük s két főcsoportot vehetünk föl. Az egyik, az aitiologiai, okát keresi valamely jelenségnek, Péter bosszújával megmagyarázza, vagy azt, miért van a fában göres, vagy azt, miért jár rossz idő a katonák kivonulásakor. A másik főcsoportbeli mondák elbeszélnek, hogy Péter pórul járt a kocsmában, de nem szólnak elégtételről, melyet az apostol a bántalmazóin szerzett. Arra, hogy a csárdában kopaszra tépázzák Pétert, eddig magyar változatot nem ismerünk. De a mondának három főalakulata most már a magyar néphagyományból is kimutatható. Czuczor Gergely Remete Péter-je, melyet Gragger joggal vont bele tárgyunk körébe, arról tanuskodik, hogy a magyar bakák Péterre káromkodnak, a mikor eső, zivatar veri őket. A szalontai egyik néphagyomány azt a hiedelmet tünteti föl, hogy a fában azért támad göres, mert az ácsok kékre, zöldre verték Pétert a csárdában.¹ A szalontai másik elbeszélés pedig azt a hagyományt örzi, hogy Péter elégtétel helyett pusztán tanulságot kap.

Íme ily szűk körben is a szalontai népköltés a monda két típusának eddig

¹ L. az Entstehung der Knorren im Holze cz. fejezetet Dähnhardt nál, Natursagen II., 174—176. Dähnhardt (p. 176.) fölhoz magyar mondát is, azt, melyet Kálmány Lajos jegyzett föl: az ácsok sokat káromkodnak, Péter megbünteti őket, hadd legyen göres a fában, akkor nem érnek rá az átkozódásra.

nem ismert magyar változatát képviseli. Ezek a példák is igazolják azt a nagy várakozást, a mely Szendrey gyűjteményét megelőzheti.¹

Legteljesebb figyelmünket természetesen a terjedelmesebb változat vonja magára. Ez annyira egyesíti Arany vig legendájának minden lényeges vonását, hogy még az a gyanu is ébredhet, hátha a költemény hatása alatt keletkezett. De ezt a föltevést úgy a lejegyzés körülményei mint magának a néphagyománynak jellege is megczáfolja. Szendrey egy hetven évnél idősebb szalontai asszonytól hallotta, a ki írni-olvasni nem tudott. De az eltérések is erre vallanak, hogy az elbeszélő nem Arany költeményét követi. A mesében végül Jézus menti meg az apostolt s nem beszélnek az esetről, Aranynál Jézus maga vonja le Péter számára az okulást. Ez azonban csekély különbség. Nevezetesebb, hogy a néphagyományban Péter nem csak azért lakol, mert a csárdabeli mulatozást akarná megismerni, hanem azért is, mert hazudott. Nem tehető föl, hogy a szalontai nép Arany Szent Péterjének bűnét még ámitással is megtoldotta volna, ellenben könnyen érthető, hogy Arany földolgozása az ily vonást tapintatosan mellőzte.

Viszont megtaláljuk a nagyszalontai néphagyományban Arany vig legendájának szilárd adatait. Arany tréfálkozik azon a geographián, mely Jézust és Pétert az Alföldre viszi, a szalontai mese örömmel és (tegyük hozzá) művészettel mélyed el az Alföld dicséretébe s szánakozik a hegyvidéken.² Hasonló figyelemre méltó, hogy a nagyszalontai mesében is, Aranytól is debreczeni vásárosok verik el Szent Péteren a port (a mesében Debreczenből jövet, Aranytól oda menet).

A lényeges vonásokban tehát a két elbeszélés más hasonló alakulatokkal is, egymással is megegyezik (Dähnhardt II. 178—180). A másodrendű vonások pedig (Jézus és Péter alföldi útja, a debreczeni vásárosok) megkülönböztetik kettejüket minden egyéb változattól s közel hozzák egymáshoz. Ez a nagyszalontai néphagyomány vagy egy hozzá igen közel álló változat valószínűleg „*A hegedű*“ forrása.

Heller Bernát.

Meseindítékek Vargha Gyula költeményeiben.

Vargha Gyula költeményeinek nagy értékét Kristóf György s Várdai Béla méltatásai élesen megvilágítják. Ezúttal Várdai Bélának azt a megállapítását szeretném megerősíteni, hogy Vargha Gyula stílusát Vörösmarty Mihály nyelvének metaforás jellemével szemben nép-nemzeti költőinkével érezzük rokonnak.³ Ez a fontos kijelentés inkább úgy módosítható, hogy Vargha Gyula stílusa is gazdag

¹ Sok kétséget oszlat majd el, viszont számos kérdést vethet föl. Például *A bajusz* hőséről Szendrey az Irodalomtörténet 1915. 150. l. és fenti részletező közleményében kideríti, hogy Kopaszszájú Sziics György bátya valóban élt Nagyszalontán. Már pedig Lukinich (Egy. Phil. Közl. 1903., 359.) egy 1806-ban Székelyudvarhelyen följegyzett anekdotát közöl „A bajusz“ tárgyával és ráolvasásával.

² Arany jól ismerte népének ezt a gondolkodását:

„Tudom böcsmérletek a görbe tartományt,
Nem adnátok érte egy jó pipa dohányt...“

Az Alföld népéhez.

³ Várdai Béla: *Vargha Gyula költészete. Irodalomtörténet*, 1916. 102. l.

képekben, de trópuskincének *eau de Jouvence*-a Tompa, Petőfi, Arany és Jókai költészetére emlékezteti a figyelőt. Volt alkalmam rámutatni arra a mozzanatra, hogy irodalmunk nép-nemzeti kora nagy költőinek hasonlataiban és metafóráiban szembeszökő a népmesék ihletése.¹ Így vagyunk Vargha Gyulával is. Vargha Gyula szerkesztője volt a Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményének, mintegy nemes megvallásul a föld fiához szító vonzalmának s az egyszerűségében is annyira megkapó népköltés őszinte, mély szeretetének. Erről a nemes ragaszkodásról tanuskodnak Vargha Gyula költeményei is. Milyen kedves hitvallás szivárványlik felénk *Örökségem* című szép költeményéből! Már gyermekkorában olvasmányaival szórakoztatja a népet:

*Hallgatnom azonban még jobban esék,
Mesemondó ajkról tündéri mesét.*

Költői levelében (*Barátomhoz*) fájdalomárnyalta gunnyal írja, látásunk élesedett, tudásunk izmosodott, de lelkünk pillangói tovarebbentek:

Ki hinne már avult gyermekmesékben,
Miket ránk hagytak elmúlt századok?

Van egy borúshangú remekműve, mely éles világot derít Vargha Gyula művészi tudatosságára: *Hajnali út előtt*. Maga fűzi hozzá a jegyzetet, hogy egyik népmesénk arról szól, hogyan kötözi meg a királyfi a sötétségrebbentésre igyekvő hajnalt. „Innen a hasonlat.“ Egykoron Csokonai is úgy érezte, hogy *Dorottyája* egyik hasonlatának megértésére helyénvaló jegyzetben magyaráznia, milyen mese él a magyar nép ajkán „a garabonczás deák felől“. Vargha Gyula *egyéni módon* mélyíti ki a meseindítéket. A pirkadatról eszébe jut „a hajnalkötöző királyfi“. Gyűlöli a nappalt s áldott neki az éj, de mélységes nyugalmat a sír adhat csupán:

Hálál, jövel hát,
Te hajnalkötöző királyfi.

Leggyakoribb trópusalakja a *tündér*. Az országház láttára a *tündérmesék varázsa* veszi körül (*Országháza*). A fiatal évekről megkapó borongással írja:

Oh ifjúság! *Te szép tündérrege,*
Ábrándok, álmok rózsás fellege! (*Határkőnél*).

Se szeri, se száma *tündérképeinek*. Egyszer boldog elragadtatással kiált fel:

Szívem *Tündér Ilonája,*
Végre itt vagyok veled! (*Szívem Tündér Ilonája*.)

Jellemzően írja *Gyulai Pál emlékezetében*, hogy Gyulai lantját az álom és emlék, *e két méla tündér*, nyiló virággal fonta át. A tavasz, a *csalfa tündér*, új szerelmet lop szívébe (*Seb begyógyul . . .*). Az esti pihenés órája *csíntalan tündérleányul* szórja fejünkre virágait (*Egy év után*).

¹ Elek Oszkár: *Költőink képzelete és a népmesék. Irodalomtörténet*, 1915, 306—314. ll.

Csoportosan is eléje toppannak. A csillogó teremben lejtő táncosok úgy hatnak reá, „mintha *tündérpárok* ködsora lejtene“ (*Fényes teremben*). Szülő, barát egykor büszkén tekintett reá, feje fölött *tündércsoport* lebegtetett virágfüzért (*Szülő, barát . . .*). A szép tavaszon *tündérek táncza* lengett a gyepen (*Tavaszz volt . . .*).

Feltűnik előtte a *tündérek világa* is. Vágyóan kiált fel: mily szép a *tündérek világa!* (*Oh szép . . .*) Szülőföldje *szép tündérvilágába* százszor is visszasír a lelke (*Hiú sóvárgás*). Római elégiájában elpanaszolja, hogy reményeit sorban eltemette, szép ideje nyomtalanul tovaszállott, eszméi nem öltöttek testet:

*Miért tűnt el, semmiségbe veszte,
A bennem élt tündérvilág? (Róma).*

Feltűnik előtte a *tündérek bűvös földje*, varázsos édene. Míg a *tündértűjuk* közeledtét lesi, egyre sivárabb utak végtelenjét járja (*Nem voltam én soha boldog . . .*) Szerelmének *tündérvára* összeroskadt (*Ha szerettel . . .*). Ha „a bűvös leány“ a szerelem *tündérhonát* hordaná szívében, a földi fényt hiú pompának látná (*Bűvös leány . . .*). Lelke elé villan titkos vágyának *tündérpartja* (*Tünde képek . . .*). A Gellérthegyen állva, szíve óhajtása álmai *tündérszigetéig* száll, kis angyala szerelmes szívéig (*A Gellérthegyen*). Itália mosolygó földje *tündéerkertnek* tetszik (*A költöző fecskékhez*). Ég, völgy, halom és mező, mind a nagy költő *tündérbirodalma* (*Vörösmarty*). Nem vágyik magasra; tudja, hogy nem várja a mesék *tündérterítéké* (*Megnyugvás*). Íme a tündér-trópusok milyen gazdagsága pompázik előttünk!

Egész mesetárgy költözött az *Álom és valba* (1914). Ábrándos ifjúkorában, holdfényes ködben, *tündérvár* állott előtte, jöttét gyönyörű *tündérleány* várta. A *tündérvár borotvahídját hűtfejú sárkány őrizte*. Tudta, hogy az erdőt megbabonázták; *ha csak egy ágacska tör, megcsendül tőle a vadon*. Mégis megtette. Az erdőzendülésre *előtört a sárkány s kénkőves fújására* ő a pástra hullott. A mesemotívumot most is költői egyéniségének éppen annyira megfelelően mélyíti ki, mint a *Hajnali út előtt* című költeményben. Úgy rémlik, hogy az az erdőjárás csak álom volt. Sivár ébrenlétében nyomát sem látja az aranyerdőnek: a rengetegben varjak kárognak, szomorún szítál a hó. Bár tetemére hullna már!

A mesék csodavilágával szemközt milyen kiáltó ellentét a sivatag való! Vargha Gyula pesszimizmusát a népmese az ellentétathással sajátossá, egyénivé teszi.¹

Azt irtam Petőfi Sándorról, mikor lelke meghatott, mikor a szerelem bűvöletét érzi, mikor felmagasztalt boldogságban szólal meg, mikor örül, mikor szeret, mikor csodál, képzelete a mesék tündéerkertjébe repül s visszazálltakor tündérkép mosolyog, tündérhang csendül, tündérfény villan a költő remekeiben. Míg Petőfi Sándornál az optimizmust, Vargha Gyulánál a pesszimizmust fejezik ki a tündéreképek. Ha egy-egy pillanatra a tündérkéz selymes érintése boldog varázslatba ejti is, a csodás világ mégis inkább a szomorúság fekete borulatát teríti lelkére.

¹ A *Rajnai bor mellett* cz. költeménynek *aranyhaját ziláló szép tündérleánya* a német Loreleyt juttatja eszünkbe.

Mikor a valóság komor hangulatába süllyed, mikor lelkét a sivár lét ezernyi keserősége tépi s kínos csalódásai marják, egyszerre csak tündérpart kéklík, tündérvár ragyog s tündérkert mosolyog feléje. De a varázskép egyszerre elillan: szomorúsága még mélyebbre száll, fájdalma még komorabbra fordul, az élet még kietlenebbül zordonkodik előtte.

Elek Oszkár.

I R O D A L O M.

Gömöri Jenő: *Katona-nóták.* Gyűjtemény. Gyűjtötte és sajtó alá rendezte: — — a 12-ik cs. és kir. gyalogezred hadapródjelöltje. Ára 60 fillér. Kiadja a 12-ik cs. és kir. gyalogezred Rokkant-Alapja. A könyv tiszta jövedelme a 12. csász. és kir. gyalogezred Rokkant-Alapjáié. 1916. Nap nyomda r. t. nyomása, Budapest. 8-rét, 64 l.

A kis kötetet rövid előszó nyitja meg. Belőle három dolog tartozik ránk. Az első vonatkozik a gyűjtőre, a kiről megtudjuk, hogy emelkedett néplélektani szempontból tudja értékelni a katona-nótákat. „Ezekben a nótákban — mondja — benne van a nagy háború egész lélektana és egész lelki folyása. Egyénilélektani és tömegelektani szempontból is egyformán, mindenkorra maradandó értéket jelentenek. Irodalmilag pedig népköltészetünk gyökeres felfrissülését és igen-igen meggazdagodását jelentik. Ezekben a nótákban és e nóták által, e nagyszerű emberi megnyilatkozások által, örökké élni fog a magyar baka nagysága és szépsége. A nagy háború lelke lüktet bennök és mindenik a háború lelke történelmének egy tükörcsüvegje. Együtt és egyenként a magyar faj és a magyar nyelv vérrel szentelt és színezett apothéozisai és a magyar faj életerejének nagyszerű dokumentumai.“ A második vonatkozik a gyűjtő ezredére. „Mert tudvalevő, hogy a 12-ik gyalogezred Nyitra és Komárom vármegyék területéről egészítődik ki, tehát jórészt tót anyanyelvű fiúkból, a kik a magyar nyelvet alig-alig törlik...“ A harmadik pedig vonatkozik a gyűjtő segéd munkásaira, a kik közül 11 van névszerint megnevezve, köztük „Krajcsir, Luzsicza, Balkó 12-es baka“.

Ebből aztán előre megállapítható, hogy a gyűjtő nem alkalmas területen vállalkozott munkájára, s hogy a kötetében található számos lejegyzési hiba nem mindig a gyűjtőt, hanem a magyar katona-nóták közvetítésében serénykedő derék tót bakáinkat, vagy (a mi még valószínűbb) a nóták avatatlan lejegyzőit, a gyűjtő baka-munkatársait terheli. A gyűjtőt így is felelősségre kell vonnunk azért, hogy a számára lejegyzett szövegeket miért nem ellenőrizte. Ha ugyanis a lejegyzett szövegeket magának figyelmesen elénekeltette volna, nem került volna kis gyűjteményébe annyi ritmust sértő romlott (pl. megrövidült) sor. Tüzetes utánjárással okvetlen megtalálta volna néhány ma már közismert katona-nótának sikerültebb, vagy kevésbé romlott szöveg-változatát. Ugyancsak neki lett volna kötelessége előzetesen régi gyűjteményeinkben is kissé körültekinteni. Mert ha az előszó felfrissítő új termést emleget, akkor csakugyan megütközünk azon, hogy egy mai gyűjteményben olyan közismert régi nóták szövegei, vagy alig eltérő változatai is szerepelhetnek, a minők pl. a „Zsindelyezik a kaszárnya tetejét...“, vagy

„Seprik a pápai (itt: kaszárnya-) utcát . . .“ stb. Végül megemlítjük, hogy a száz és néhány katona-nótának tájékoztató betűrendes jegyzéke nincs. Helyét a gyűjtő két eredeti verse foglalja el. Noha ez a ráadás a bajtársak „kivánságára“ került a kötetbe, mi mégis határozottan rosszaljuk, hogy a népi tartalom naiv báját a gyűjtő oda nem tartozó tudatos műköltői kísérletekkel zavarta meg.

Egyébként *Gömöri Jenő* szolgálatait tett a magyar folklóre-nak. Vajha színmagyar ezredeinknek is akadna egy-egy ilyen lelkes fiatal katonája. Mert ilyen katonai segédkezés nélkül folklorisztikánknak aligha lesz később módjában az, hogy népköltészetünk eme legújabb adalékainak keletkezési helyét, vándorlásait és fokozatos alakulását tüzetesen megjelölje. Sz.

A *Folklore Fellows Communications* újabb számai. A *Folklore Fellows* Szövetség hivatalos közleményeinek, a F. F. Communications-nak utolsó, hozzánk jutott kötete, mely 1914-ben jelent meg, a közlemények 13—16. számait foglalja magában s a folkloristákat közelről érdekli rendkívül becses tartalmával. Minthogy a könyv csupán a F. F. Szövetség fizető-tagjainak juthatott kezébe, szükségesnek tartjuk, hogy folyóiratunk olvasói annak gazdag tartalmáról kissé részletesebb ismeretet nyerhessenek.

A Communications 13. számát a csodás buzgalmú finn folkloristának, mesekutatónak: *Aarne Antti*-nak „Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung“ cz., 86 lap terjedelmű alapvető műve teszi. Alapvetőnek mondjuk, mert nincs a világirodalomban oly mű, mely az összehasonlító mesekutató tudományos módszerét és technikájának praktikumát oly világosan és mélyrehatóan tárgyalná, mint ez. A mű öt fejezetre oszlik, melyek a következők: I. A mesék eredete. II. A mesék elváltozásai. III. A földrajzi-történelmi kutatómódszer. IV. A mesekutató technika. V. A példakul használt mesék.

Az I. fejezetben megismerkedünk a mesék eredetének főmagyarázataival. A német *Grimm* testvérek fellépése vetette fölszínre e kérdést, melynek magyarázatában napjainkig három főirány fejlődött ki. A legrégebb, még a Grimm testvérektől inaugurált irány az úgynevezett *árja eredet elmélete*, mely szerint a mesék nem egyebek, mint az árnák ősi mítoszainak és természetmagyarázó allegóriáinak csökevényei és kibővítései. Ez irány túlzását kitűnően jellemzi *A. Lefèvre* egy magyarázata a „Vörös sapka“ cz. meséről: „A vörös sapka a hajnalpír s a Vörös-sapkás maga a hajnal. A kalács és a vajbödön, melyeket hoz, bizonyára az áldozati kenyér és vaj emlékei. A nagyanyó a régi (tegnapi) hajnal személyesítése, melyet az újabb követ. A farkas vagy a hajnalt fölemészítő nap vagy a felhő és az éj.“ E példa az allegorizáló irány végső elfajulását mutatja. A mesék eredetének magyarázatában új irányt nyit *Benfey* föllépte (1859), ki az *indiai elmélet* megalapítója. Szerinte a mesék hazája India. Mindkét magyarázat téves. Ma már minden meseismerő tudja, hogy a mesék nem lehetnek valamely nép vagy népcsalád kizárólagos tulajdonai, kisebb-nagyobb mértékben minden nép részt vesz a mesealkotás munkájában. A különböző népek meséinek csodálatos egyezése az angol *B. Tylor*-t és *A. Lang*-et arra a gondolatra vitte, hogy e találkozások az emberi gondolkodás közösségéből erednek s nem átvétel útján származtak. Ez az *antropológiai elmélet*.

Mindhárom elmélet túlzás. Mindegyikben van valami igaz, de egyik sem magyarázza meg tökéletesen a mesék keletkezését. Az igaz, hogy az árja, első-sorban az indiai népek bírnak leggazdagabb mesekincsessel, de azt állítani, hogy csupán ők lettek volna képesek meséket alkotni, épp oly téves állítás, mintha a dalt vagy közmondást egy nép avagy népcsalád elmetermékének tartanók. Az antropológiai elmélet alapján számos egyezést tudunk megmagyarázni, de nem mindent. Az lehetetlen, hogy több motivumból álló mesék egyezését véletlen találkozás okozná.

E három fő magyarázaton kívül vannak még újabb, kisebb körben divó elméletek is. Ezek közt legnevezetesebb a híres finn folkloristának, *Krohn Károly*-nak magyarázata a mesék eredetére nézve. Krohn Benfeyhez csatlakozik annyiban, hogy a mesék keletkezését a történeti időbe helyezi, de terjedésükben nagyobb fontosságot tulajdonít a népies közletésnek az irodalminál. Bár valamely mese csak egy népnél keletkezik, de kialakításában mindazon népek közreműködnek, melyeknek ajkán él.

Aarne egyik elmélethez sem csatlakozik, hanem merev elmélet fölállítására helyett megelégszik a mesék eredetére vonatkozó főbb gondolatok kiemelésével. És ezt igen helyesen teszi. Az elméletek kora lejárt. Az elméletnek csak addig van némi hivatása, míg az indukció végrehajtása elé legyőzhetetlen akadályok gördülnek. A mesegyűjtés ma már oly stádiumba jutott, hogy teoriákkal nem dolgozhatunk.

A mesegyűjtemények dús anyagának gondosabb vizsgálata szülte a *mese-motívumok* kérdését. Az a tapasztalat, hogy ugyanazon motívumok több mesében előfordulnak, némely kutatót arra a véleményre vezetett, hogy a mesék a motívumoknak önkényes keverése, egybekapcsolása folytán jöttek létre. Joggal kérdezi e pontnál *Aarne*: „Ha abból a föltevésből indulunk ki, hogy eredetileg csak mese-motívumok léteztek, melyek aztán önkényesen kapcsolódtak egymással, micsoda zűrzavar támadhat ebből?” Beható megfigyelés alapján jut szerzőnk arra a megállapításra, hogy a *mese törzse, gerincze mindig ugyanaz marad* s csak ehhez tapadhatnak a más mesékből származó *rokon* motívumok.¹ Tehát minden mese egy körülhatárolt, egységes elbeszélésként születik egy bizonyos helyen és időben. Ebből következik, hogy a mese a történeti idők terméke s eredete a homályos őskorba nem vihető vissza. De ha ez áll, mint magyarázhatók az olyan mesei elemek, melyek tagadhatatlanul a népek őstörténeti korára mutatnak?

E fogas kérdésre *Fr. von der Leyn* *Das Märchen* (1911) cz. művében (75. l.) találjuk meg a feleletet: „Szigorúan meg kell különböztetnünk a mese-motívumokat a meséktől”. A motívumok tehát lehetnek őskoriak, de maga a mese nem. Ez egyszerű igazság szem előtt tartása sok tévedéstől megóv bennünket; úgy hiszem, a legtöbb, ma már hitelét veszített, romantikus fejtegetésnek ez alapigazságnak nemismerése volt az oka.

A mi a mese keletkezésének *helyét* és *idejét* illeti, ezek kipuhatólására kitűnő tanácsokat ad a nagy tapasztalatú kutató. A helyrajzi és korfestő adatok

¹ E gondolatot kiegészíthetjük azzal, hogy: ha rokon motívumok kapcsolódnak valamely mesetörzshöz, sikerült változat jó létre; ha ellenben heterogén elemek tapadnak hozzá, romlott változat támad.

tekintetbe vételén kívül szem előtt kell tartanunk azt az igazságot, hogy bizonyos országok (Perzsia, India) s korok (középkor) különösen alkalmasak voltak mesék létrehozására.

A mesék létrejöttének kérdésével szorosan egybefügg azok *terjedésének* vizsgálata. A terjedésnek két főfaja van: az irodalmi és az élő szó útján való. Ezek közül a második a gyakoribb és fontosabb, mivel az irodalmi hatás régebben nagyon gyöngé volt a nép körében. Itt egy fontos kérdést vet föl szerzőnk. Gyakran előfordul, hogy két egymástól távoleső népnél találjuk föl ugyanazt a mesét, míg a közbeneső népek gyűjteményeiből az teljesen hiányzik. Az antropológiai magyarázat hívei ilyenkor hajlandók e látszólag véletlen találkozást az emberi képzelet és gondolkodás törvényeinek rokonságából magyarázni. *Aarne* azonban itt több körülményre hívja föl figyelmünket, ilyenek: tökéletlen és módszertelen gyűjtőmunkásság, népvándorlási, telepedési viszonyok stb.

Két fontos megjegyzés zárja be a könyv I. fejezetét. Az egyik az, hogy a kutató ne tévessze szem elől azt a tényt, hogy a meséknek megvan a maguk jellemző világa, minden más népköltési termékétől elütő tartalmi készlete. Az egyéb költészeti fajokból beszivárgott anyagot aránylag könnyű elkülöníteni a mese genuin elemeitől s ez viszont fordítva is áll. A másik megjegyzés pedig az, hogy a mesekutatás ma már az önálló tudomány rangjára tart számot s nem csupán segédtudománya egyéb tudományágaknak (mitológia, nyelvészet, irodalomtörténet, antropológia, etnográfia). Ez azonban nem zárja ki azt, hogy tudományunk eredményei más téren is ne volnának érvényesíthetők.

A könyv II. fejezete a mesékben található *elváltozásokkal* foglalkozik. A mi magyar gyűjteményeinkből is tapasztaljuk, hogy ugyanaz a mese több gyűjtésben előfordul, de két teljesen egyező változatot nem találhatunk. Ott, a hol a népköltés gyűjtése oly intenzíven folyik, mint Finn- és Észtországban, ez a jelenség még nagyobb erővel lép föl. De bármily nagyfokú legyen a mesék elváltozása, *a képzeletnek és gondolkodásnak állandó törvényei szerint megy végbe. Aarne* rendkívül gazdag és beható meseismerete alapján 12 ily törvényt állapít meg s ezeket egy-egy praktikus példán szemlélteti is. E törvények — röviden előadva — a következők: 1. egy-egy motívum *feledésbe* merül, rendszeren olyan, a mely a mese törzsével csak lazán függ össze; a legtöbb elváltozásnak épp e feledékenység az oka; 2. épp ellentéte ennek valamely részlet *betoldása*, mely leggyakrabban a mese elején és végén történik. A betoldásnak egyik fokozott intenzitású faja, midőn két vagy több mesét egygyé olvaszt a népképzelet. E jelenséggel rokon a többszörösítés, valamely mozzanatnak ismétlése; ez legtöbbször a hármasság törvényét követi. A többszörösítés hozza létre az úgynevezett iker- és analógiás formákat, az előbbi valamely motívumnak két nem azonos, de hasonló alakban, az utóbbi pedig kettőnél több ily alakban való ismétlődése. 3. Nem ritkaság a mesékben a *megszorítás* és ennek ellentéte: az *általánosítás* sem. Megszorítás pl. midőn madár helyett valamely madárfajt mond a mesélő, általánosítás, midőn fordítva: madárfaj helyett csak madarat. 4. A mese anyaga változhatik a motívumok *főleserélése* által is vagy ugyanazon mese keretén belül, vagy két vagy több mese összezavarása folytán. 5. Az *antropomorfizmus*: állatok cselekedeteinek emberekre s 6. A *zoomorfizmus* emberek tetteinek állatokra való ruházása; 7. a *démonizálás*, mely abban áll, hogy

emberek vagy állatok kalandjait, tetteit szellemi lényeknek (kísértet, ördög) tulajdonítjuk; 8. az antropomorfizmus egyik faja az *egomorfizmus*, midőn a mesélő az elmondott kalandokat sajátjai gyanánt tünteti föl; 9. számos változás lép fel a motívumok *viszonthatása* folytán is. Az egyik mozzanat megváltozása magával hozza a vele összefüggésben álló többi mozzanat változását is s ily módon egy-egy motívum változása sokszor megrontja az illető mesének egész szerkezetét. 10. A mesék vándorlása alkalmával nagy változásokat okoz az *akklimatizálódás* is. Tárgyak, személyek és helyek nevei fölcserélődnek s a változott éghajlati viszonyok az elbeszélés számos részletén lényeges különbségeket idéznek elő. 11. Nagy szerepet játszik a *modernizálás* is; a régi társadalmi viszonyok közt létrejött mese részletei az új időkhöz alkalmazkodnak s ezáltal természetesen sok változás támad a mesében. 12. Utóljára említett, de nem legkevésbé fontos tényező a mesében keletkező elváltozások létrehozásában a nép természetes, józan *érzéke*, mely a ránézve idegen és környezetéből kirívó vonásokat, részleteket a saját lelki világához s életkörülményeihez közelebb állókkal váltja föl . . .

De térjünk át a mű III. s reánk nézve talán legérdekesebb fejezetének ismertetésére. Ebben szerzünk a finnek sajátos mesekutató módszerét: a *Julius Krohn* (Suonio) által megalapított s a kiváló tudós fia, *Kaarle Krohn* munkássága folytán magas fokúra fejlődött *földrajzi-történelmi módszert* fejtegeti. E módszer annyira természetes, hogy *A. Orik*, dán tudós szerint a finnek munkája nélkül is rájött volna a tudomány. Épp ez bizonyítja a módszer helyességét.

J. Krohn a Kalevala anyagának vizsgálata közben bukkant az igazságra. Észrevette, hogy a Kalevala mondai anyaga két főúton került Karjalába: nyugatról (Svédországból) és délkeletről (Ingermanlandból és Észtországból). A variánsokat följegyzési helyük szerint földrajzilag rendezve s visszafelé nyomozva rátalált a dalok ősalakjára s egyúttal keletkező helyére. A mesékre legelőször *K. Krohn* alkalmazta e módszert, melynek főcélja a mesét megtisztítani minden későbbi elemtől s ősalakját megszerkeszteni. A geográfiai sorrend megállapítását — a mennyiben ez lehetséges — a történelmi rend kinyomozása követi irodalmi hagyományok alapján.

Mint látjuk, e módszer kiindulópontja az *ősforma* fölkutatása. E munka végrehajtásához bizonyos alapelvek szemeltartása szükséges; ezek a következők: 1. a gyakrabban előforduló forma inkább eredeti, mint a ritkán; 2. a szélesebb területen honos változat előnyben részesítendő a csak szórványosan fölbukkanóval szemben; 3. a mese terjedésének irányait nem szabad szem elől téveszteni; 4. a kerek, jó variáns nagyobb bizonyító erővel bír, mint a töredékes, megromlott; 5. oly részletek, melyek a hallgatók érdeklődését jobban lebilincselik, könnyebben fönmaradnak, mint a szárazabbak, unalmasabbak; 6. a természetesebb mozzanat eredetibbnek tekintendő, mint a különös, természetellenes; 7. az ősfорма föltalálásában kiváló segítő eszköz a logikus, természetes eseményláncolat megállapítása; 8. a csak egy mesében előforduló mozzanat inkább lehet eredeti, mint a máshol is föltalálható, s végre 9. a mozzanatok egyezése némelykor a véletlen műve lehet.

Az ősfорма visszaállítása az első lépés a mese sorsának kikutatására. Ha ezt megtaláltuk, ennek segítségével hozzáfoghatunk a mese hazájának, nemzetisé-

gének és terjedési útjainak fölkereséséhez, melyek aztán elvezetnek bennünket a keletkezés idejének megismeréséhez.

A mese szülőhazájának pontosabb megállapítása nem tartozik a könnyű feladatok közé, mivel a népképelet szerfölött felületesen bánik a földrajzi adatokkal. Csupán nagy területek viszonyai nyomnak rá pregnáns bélyeget; így pl. hamarosan fölismerhető: nyugati, keleti vagy északi földrészen jött-e létre az illető mese. E kérdés megoldásának megkönnyítésére *Aarne* négy praktikus tanácsot ad a kutatónak: *a)* vizsgáljuk át a régiebb irodalmi változatokat, *b)* jelöljük ki a mese elterjedésének határait, *c)* a tartalmi adatokat gondosan mérlegeljük, *s d)* vegyük szemügyre: mely irányban terjedt a mese. Rendkívül fontosak itt az oly országok, melyek földrajzi fekvésüknél fogva két vagy több irányból jövő meseáradatnak mintegy ütközőpontjai. Ilyen pl. Finnország. De bátran állíthatjuk, hogy e tekintetben a mi hazánk a legelső helyek egyikét foglalja el. Nincs Európának egyetlen országa sem, hol évszázadokon át annyi különböző nép, sőt népcsalád találkozott volna. Hogy a mi mesekincsünk aránylag mégis kevés figyelemben részesült a nemzetközi folklor-tudományban, azt annak a körülménynek tulajdoníthatjuk, hogy meséink fordításáról, módszeres ismertetéséről nem gondoskodtunk kellően. A F. Fellows Magyar Osztályának munkássága azonban, remélhetőleg, e téren is sok üdvös változást fog teremteni.

Ha a fentebb vázolt munkásságot végrehajtottuk, még korántsem oldottuk meg feladatunkat. Jellemző erre nézve *K. Krohn* tréfás mondása: „Csak ezután kezdődik a tulajdonképeni mesekutatás“. Hogy a még hátralevő nehézségeket könnyebben legyőzhessük, erre nézve szerzünk gyakorlati tanácsokkal szolgál művének IV. fejezetében, mely a *mesevizsgálat technikájáról* szól.

A ki mesék tanulmányozására adja magát, az mindenekelőtt igyekezzék mennél több mesét megismerni jó gyűjtemények olvasása és mesehallgatás útján, sőt mindenesetre vegyen részt a nép ajkáról való följegyzés munkájában is. A tipikus meséknek kimerítő ismerete elengedhetetlen kellék. Csak ennek megszerzése után tűzzön ki magának a kutató valamely megoldandó feladatot. A vizsgálat tárgyául választott mesetípusból lehető nagyszámú változatot kell összehordania. Hogy ezt eredményesen tehesse, nem mellőzheti a *Folklore Fellows* Szövetség gyűjteményeit, melyeknek eddig megjelent számai több rendszeres mesekatalógust tartalmaznak.

A kutató az anyaggyűjtésnél mindig saját népe és hazája mesekincsének vizsgálatával kezdje a munkát s úgy haladjon földrajzi sorrendben mind távolabbi országok felé. A váriánsok gyűjtésénél *Aarne* a következő útbaigazításokkal szolgál: 1. a gyűjtött anyagot mindenekelőtt szigorú kritikának vessük alá; a bírálat terjedjen ki arra: vajjon a kiadó nem vetköztette-e ki a mesét eredeti népiességéből; a följegyző nem írta-e ki valami meséskönyvből vagy pedig a diktáló nem olvasta-e azt valahol; végre: a följegyzés helye megfelel-e a valóságnak; 2. a váriánsok egybegyűjtésénél lehető teljességre törekedjünk; 3. a váriánsok tartalmi kivonatolásánál — a rengeteg anyag miatt — csupán a fővonásokra szorítkozunk, de úgy, hogy semmi lényeges el ne mellőztessék.

Az anyaggyűjtést követi az anyagnak rendszerezése. A sok fáradsággal való följegyzések megrövidítésére ajánlatos bizonyos jeleket használni. Igen czélszerű,

ha e tekintetben figyelemre méltatjuk *K. Krohn* rendszerét, mely a F. F. Communications I. kötetének függelékül jelent meg. E jelölésben két betű szerepel, melyek közül az első a népcsaládot, a második az illető népet jelzi (pl. FL = Finnugor népcsalád, lapp nép). E jelzés természetesen változhatik a kutató czélja szerint. Az egyes motívumok jelzésére szintén ajánlatos következetes jelekkel, rövidítésekkel élni. Ez eljárás illusztrálására hivatkozhatunk a mi *Katona Lajosunkra*, ki „Magyar népmese-típusok“ cz. jeles dolgozatában¹ a motívumoknak rövid és mégis kimerítő kivonatolására valósággal mintaszerű példát nyújtott.

A könyv utolsó, V. fejezetében a tárgyalás közben példakul használt meséket veszi vizsgálat alá a szerző a F. F. Comm. 3-ik számában közölt mesetipologia alapján.²

Kissé hosszasan időztünk e munka ismertetésénél a rendkívüli fontosság miatt, melylyel a mesekutatással foglalkozókra nézve bír. A kötet többi számaival már rövidebben végezhetünk; nem mintha nem érdemelnének behatóbb figyelmet, hanem mert tárgyuknál fogva csak úgy jár haszonnal a velük való foglalkozás, ha közvetlenül megismerkedünk tartalmukkal. A F. F. Com. 14. száma szintén *A. Aarne*től való s czime: „Übersicht der Märchenliteratur“. A 75 lapra terjedő mű előszavában a tudós szerző szokott szerénységével jelöli meg czélját, mely abban áll, hogy „az ifjú kutatóknak első útmutatást nyújtson a meseirodalom tanulmányozásában“. Bátran kimondhatjuk, hogy a meseirodalomnak *minden* kutatója nagy haszonnal forgathatja e művet, mely finn alapossággal, mindenre kiterjedő részletességgel és mégis tömören tárgyalja a mesék irodalmának történetét a legrégebb időktől kezdve napjainkig. A dolgozat két főrésze oszlik. Az első a régebbi meseirodalom termékeit ismerteti (hindu, perzsa, georgiai, középkori latin, német, olasz stb.), a második, bővebb rész pedig az újabb gyűjteményeket a Grimm testvérektől napjainkig, tekintettel a világ összes népeire. A magyar népmese-gyűjteményekről világos, kitünő áttekintést nyújt egészen a *Sebestyén Gyulától* szerkesztett Népköltési Gyűjtemény legújabb kötetéig, sőt a még ezután sajtó alá kerülő kötetekre is felhívja a nemzetközi tudomány figyelmét. Itt szól a F. F. Szövetség Magyar Osztályának eddigi munkásságáról s azon reményének ad kifejezést, hogy ez osztály gondoskodni fog a magyar mesekincs tipologiai katalógusáról is.

A F. F. Comm. 15. száma szintén a buzgó *A. Aarne* nevét viseli homlokán. E 81 lapnyi tanulmány czime: „Der thiersprachenkundige Mann und seine neugierige Frau. Eine vergleichende Märchenstudie.“ Az itt tárgyalt népmese a mi népünk ajkán is él s *Aarne* föl is említi több változatát, bár nem mindegyiket (pl. nem ismeri Merényi: Dunamell. mesék II. köt. Az asszonyi kíváncsiság cz. változatot). Egy kiváló, romlatlan alakja olvasható *Vikár Béla* Somogy megye Népköltése cz. gyűjteményében „Egy juhász meséje“ czim alatt az *A*) váriánsban; de a *B*) váriáns már erősen romlott forma. *Aarne* e messze elterjedt mese vizs-

¹ L. Katona Lajos irodalmi tanulmányai, I. k. és Ethnographia XIV., XV. és XXV. évfolyamait.

² Verzeichnis der Märchentypen von Antti Aarne. 1910. E művet alaposan ismertette *Berze Nagy* János az „Ethnographia“ XXIV. évfolyamában „A finnek meseosztályozása“ cz. dolgozatában.

gálatán gyakorlatilag mutatja be fõntebb ismertetett módszerét s gyönyörű világossággal, úgyszólván matematikai exaktsággal keresi meg a mese õsalakját, majd kimutatja, hogy az Indiából származó mese gerince lényegében minden népnél változatlanul maradt s a késõbb reá rakodott elemektõl könnyen elkülöníthetõ. Nem lesz fölõsleges e nálunk is széltiben ismert és sokféleképp változtatott, toldott mesének az Aarne-megállapította õs alakját példakép bemutatni: „A kigyó meg akarván jutalmazni az embert, megtanítja õt az állatok nyelvének megértésére. De e tudományt csak azzal a föltétellel nyeri el, hogy senkinek sem szól felõle; ha szól, meg kell halnia. Otthon egyszer az ember két állatot hall beszélgetni, a mi annyira mulattatja, hogy elneveti magát. A mint a felesége látja õt minden ok nélkül nevetni, tudni akarja: miért nevetett. A férj vonakodik ezt elárulni s azt mondja, hogy meg kell halnia, ha e kérdésre megfelel. Az asszony mégis megmarad kívánsága mellett. Ekkor az ember elhatározza, hogy kielégíti felesége kíváncsiságát s halálra készül. Véletlenül azonban újabb állatbeszélgetést hall. A himállat megvetéssel szól a férfirõl, a ki nem tud rendet tartani házában, hanem felesége miatt kész meghalni. A férj megszivleli e beszédet s nem teljesíti felesége kívánságát.“ A fõntebb kiemelt Vikár-féle változat teljesen tisztán õrizte meg e mese õsalakját.

Aarne-nak e három jeles dolgozata méltán sorakozik eddigi folklorisztikus mûvei mellé és úgyszólván nélkülözhetetlenek a mesekutatással foglalkozóknak...¹

Mielõtt befejeznök sorainkat, megemlítjük, hogy e kötet 16. száma a F. F. Szöv. Magyar Osztályának van szentelve s ismerteti annak 1913—14-dik évi munkásságát: a sárospataki, az egri, a pápai, a gyõri, a komáromi, a kaposvári, a esurgói, a csáktornyai, a szegedi és a kecskeméti ifjúsági gyûjtõszövetség megalakulását s a velük kapcsolatos elõadások tárgysorát. A világháború megakadályozta, hogy Osztályunk további tevékenységérõl szintén hírt szerezhessen a nemzetközi tudományosság. Reméljük azonban, hogy a kényszerû mulasztás nem-sokára pótolható lesz.

Bán Aladár.

Wundt, Wilhelm: *Völkerpsychologie* Bd VII. *Die Gesellschaft*. Teil I. (VI. + 438.) Bd VIII. *Die Gesellschaft*. Teil II. (VI. + 343.) Leipzig. A. Kröner. 1917.

A Wundt-féle magnum opus, a melynek egyes kiadásai a népléktan fejlődésének fokmérõi, a továbbdifferenciálódás folyamán eljutott odáig, hogy a primitív társadalom strukturájának lélektani megvilágítása egy külön kétkötetes mûvet igényelt. Természetes, hogy a mai német filozófia legkimagaslóbb alakjának minden mûve eseményszámba megy és az érdeklõdés hullámai, ámbár a hullámhegyek mindig a népléktan szférájában maradnak, át-átesapnak a szomszédos tudomány-szakok területeire. Mindenekelõtt ilyen jellegû a könyv bevezetése; a szociológia fõbb irányainak a népléktan szempontjából való kritikai ismertetése. Wundt ezeket az irányokat így osztályozza: 1. a történelembõlcséleti irány (Comte);

¹ Az itt ismertetett kötetbõl még néhány példánnyal rendelkezünk. A megszerezni õhajtók forduljanak e sorok írójához mint a F. F. Szövetség magyarországi titkárához. A kötet ára postai küldéssel 4 kor. 50 fillér.

2. a biológiai (Spencer); 3. a tömegpszichológiai irány (Tarde, Le Bon); 4. az autonóm szociológia (Durkheim); 5. az elvont vagy formális szociológia (Simmel). Wundt legszembetűnőbb hibája, eklekticizmusa, itt erénynyé válik, mert a különböző tendenciák közötti egyensúly megtartását biztosítja. Különösen figyelemreméltó Durkheim pszichológiailag tarthatatlan álláspontjának bírálata (23. l.). In medias res követve a szerzőt, az ethnologust elsősorban a promiscuitás elmélete és a házasság evolúciója kérdésében való állásfoglalás érdekli. Tudjuk, hogy a vörös és fehér rózsa harca az ethnológiában már félszázada folyik azok között, a kik a fejlődést az agámiával, promiscuitással, illetve csoportházassággal megindulónak és így a matrilinearis családon át a patrilinearis, monogám forma felé fejlődőnek képzelik és azok között, a kik a monogámiát a fejlődés elejére teszik, illetve stabil, az emberiséggel együtt adott társadalmi sejtnek fogják fel. Az előbbi elmélet általános volt az ethnologia úttörőinél, a kik közül éppen csak a nagymester, Tylor, tanúsított óvatos tartózkodást ebben a rendkívülien bonyolult kérdésben. Ma az ellenkező álláspont, a melyhez Wundt is csatlakozik, uralkodónak mondható. (Wundt a promiscuitás-elméletet mondja ma is uralkodónak, 103. l., pedig ennek csak két mai színvonalon álló híve maradt: Frazer és Rivers. A másik oldalon viszont nem veszi számba Crawleyt és az egész amerikai iskolát.) Ez a változás elsősorban az elméletektől a tényekhez való közeledés jele és a forrásművek növekvő számának és alaposágának eredménye. A primitívek *tényleg* mono-, illetve potenciális poligámiában élnek és az osztályozó rokonság csoportapái, csoport-anyái és csoport-nejei mellett igen jól meg tudják különböztetni a valódi apákat, anyákat, feleségeket. A csoport többi tagjai — véleményem szerint — csak úgy szerepelnek, *mintha* („als ob“) apák, anyák, feleségek volnának. (V. ö. H. Vaihinger: Die Philosophie des Als Ob. 1913.) Azonban Wundt a monogámia mint kezdőfok melletti állásfoglalást egy másik, sokkal gyengébb lábón álló színvallással kombinálja, t. i. Schmidt nézeteit követve, nem az ausztráliai, hanem az úgynevezett pygmaios népcsoportot tartja az objektíve kimutatható legkezdetelegesebb állapot képviselőjének (204. l.). Világos, hogyha ez az álláspont követőkre talál, akkor kétféle ethnológiának nézhetünk elébe egy „ausztraloïd“ és egy „pygmaïoid“ iskola fog támadni, a melyek egymást soha semmiben nem fogják megérthetni. A pygmaios-kérdés igazán túlságosan kiforratlan ahhoz, hogy pár szóval, akár pro, akár kontra érdemlegesen állást lehessen foglalni. Egy dolog azonban bizonyos, t. i. hogy messzekiágazó elméletek kiindulópontját olyan népeknél megalapozni, a melyekről csak annyit tudunk, mint mondjuk az akkáról, az obongokról vagy okoákról több mint merész vállalkozás, a készülő schisma tehát legalább is elhamarkodott dolog. A fent megjelölt két főirányra ügyelve, Wundt megfélekedzik a harmadikról a Lang-Atkinson-féle polygam őscsalád teóriájáról, a melynek horderejét csak most kezdjük átérteni. Igaz ugyan, hogy ez az őscsalád mintegy átmeneti foknak fogható fel a hordához (228. l.), a mely viszont átmegy a klanokból kombinált magasabb egységbe, a törzsbe. Ennek karakterisztikumát már élesebben sikerül Wundtnak körülírni: ez a jellegzetesség az első politikai szervezet, az egyneműek és egykorúak közös pszichikumából támadó *férfiak szövetsége* (Männerverband. 250. l.). Hogy az exogam törzsrészek oszlás útján jöttek-e létre, a mint Frazer, vagy összetevődés, konnubium révén, a mint

Breysig állítja, azt Wundt nem tudja eldönteni (295. l.). A rablólázasság tárgyalása megint visszakanyarodik a Lubbock-féle iskolához (344. l.), hogy azután a tulajdon képzetét segítségül véve, eléggé meglepő fordulattal, ebből vezesse le a csoportházasságot (pirrauru) és innen viszont az exogámiát. Ha még megemlítem, hogy ismét a Schmidt—Gräbner-féle irány befolyása alatt az anyai ágon való leszármazás prioritását tagadja (404. l.) abból a távolálló is az ethnologiai szociozologia chaotikusan forrongó állapotára fog következtetni.

A második kötet a politikai társadalom, azaz a rendek, a tulajdon és az állam fejlődését tárgyalja. A tulajdon evolúciójánál méltán kiemeli az amulet és a tabu eddig elhanyagolt momentumait. (Die magische Festigung des Besitzes. 92—100.) Az állam megszilárdulását a mitikus heroszok lassanként kialakuló kultuszával, illetve istennéválásával hozza kapcsolatba (166.). A papság eredetének tárgyalásából kiemelem azt a szellemes ötletet, hogy a vallással összefüggő rendek voltaképpen a fejlődés elejétől végéig két típusra oszthatók, a „medicinember“, a samán az első — ebből fejlődik ki a látnok, a próféta — és tegyük hozzá, a reformátor; a kultikus társaságok vezetője, az áldozat bemutatója a második — innen vissz a fejlődés a paphoz — és hozzátehetjük, a konzervatív rend védőjéhez (179. l.). Feltűnő, hogy a királyságot a hadvezérségből keletkezettnek (230. l.), a nemesi rendnél későbbi fejleménynek (271. l.) tartja egy szóval az egész „varázsló — király — isten“-elméletet mellőzi. Az ethnologia legfontosabb vívmányait és mindenekfelett egy Frazer személyes tekintélyét talán mégsem lehet egyszerű agyonhallgatással elintézni! Igen plauzibilis ellenben az a felfogás, a mely kapcsolatot lát, az exogam klanok eltűnése, a népvándorlások és a nagyobb államközösségek kialakulása között (292. l.). Mindaz, a mit az államformák pszichológiájáról mond, meg sok egyéb jelentős fejezete a második kötetnek, már túlmegy, ha talán nem is a népléktan, de mindenesetre az ethnologia keretein és a történelembölcseletbe, illetve a művelődéstörténetbe csap át.

R. G.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Thaly „Megöltek egy huszárt“ kezdetű kurucz balladájáról. A még befejezetlen irodalmi perhez egy figyelmen kívül hagyott adatot kívánunk szolgáltatni. — Th. e balladát — a hogy a cím alatt jelzi — „A bakonyvidéki nép ajkáról“ jegyezte le és közölte a *Régi Magyar Vitézi Énekek* 1864-ben megjelent I. kötetének 310—311. lapjain. Közleménye függelékében megjegyzi: „E gyönyörű népballadát — melynek egy a miénktől lényegesen különböző, és rövidebb variánsa „Megöltek egy legényt...“ kezdettel Erdélyinél is (I. köt. 377—378. l.) olvasható — én Csepren, Komáromvármegyének a Bakonyra dülő vidékén tanultam el a kukoricza-fosztó pórleányok ajkairól. Szép dallama — melyet azóta soha sem feledhetek — bús, ódonszerű és elbeszélő költeményhez felette alkalmas. — Keletkezése e versnek, a 6-ik stróphából („Nem kelhetek én föl | Mert meg vagyok halva: | Réz-sarkantyús sárga csizmám | Lábamra van fagyva!“) ítelve, legalább is a múlt század közepénél nem újabb; akkor még

ugyanis sárga csizmát viselt a magyar lovasság.“ Mivel Erdélyi 1846-ban közzétett szövege már nem *huszárt* szerepeltet s az egész Dunántúlon általánosan ismert szöveg ma is mindig *legényről* szól: a gyanu sok oldalról szított tüze könnyen életre kelthette bennünk azt a vádat, hogy a megölt legény esetleg csak azért változott át huszárrá, mert így a balladája is helyet foglalhatott a vitézi énekek között. — E vád alól azonban egyszersmindenkorra fölmenti Th—t az a körülmény, hogy a nála szereplő ballada szövegét hat évvel korábban „A vértessalji nép ajkáról“ egy szónyi eltéréssel („*Réz sarkantyús sárga csizma*“ helyett „*Szép sarkantyús sárga csizma*“-val) már lejegyezte és ki is adta *Szelestey László*. „Huszárok könyve“ című anthológiájában jelent meg s címe gyanánt itt is ez a jellemző kezdő sor szerepel: „Megöltek egy huszárt . . .“ S. Gy.

*

A hunok rovásírása Arany szerint. A *Buda Halála* II. énekében mondja Detre Budának: „Neked írott könyv is hazudik *rovásra*“. A költő erre jegyzetben ezt a felvilágosítást nyújtja: „*Rovásra hazudni*. Maig élő mondás, annyi mint sokat és folyvást hazudni, mintha csak *írva* volna. Azért mertem a *hún* írásmóddal (mely *rovásra* történt) kapcsolatba hozni, daczára mai tréfás színezetének“. Detre szavát tehát nekünk úgy kell érteni, hogy Buda nem hisz a *hún* írásmóddal rovott könyvnek sem, mert a kik írják, „*rovásra hazudnak*“. Mai tudásunk szerint a *rovásra* írott, vagyis fára metszett rovásírásos „*könyv*“ már nem fedi a fapálczikákra rovott szövegek fogalmát. De Arany esetében éppen a merész rekonstrukciónak van jelentősége. Neki választania kellett a középkori krónikások és a XVI. századi emlékirók fára rovott írása és a számos másolatban forgalombahozott Telegdi-féle papírra írott hun-székely botűsorok között. Arany a szűkszavú régi kútfők mellett foglalt állást. Mivel Bél Mátyás óta mindenkit a *hún* eredetűnek vélt írott emlékek érdekeltek, sőt a turóczi *Fakönyvet* is tintával hamisították, érthető Aranyak az a vállalkozása, hogy a székely nép *rovását* (rovásírásos szögletes pálczikáit) a hun királyi udvarral való vonatkozásban már rovásírásos lapokból összeszerkesztett *könyvnek* szerepelteti. A rovásírás egyetemes történetében az ilyen könyvekké való kialakulás a rövidebb életű, tehát fennmaradt emlékekkel és kútfői adatokkal nehezebben is bizonyítható jelenségek közé tartozik. De ez a kevés is elég arra, hogy a tudomány részéről a költő merész rekonstrukcióját igazolja. S. Gy.

*

A váci Énekes Gyűjtemény 1799-ki Első Darabjának egyik irodalmi forrása. Midőn a magyar népköltészet e vékony erű legrégebb nyomtatott kútfőkötetét a sárospataki főiskola könyvtárában felfedezett unicum-példány alapján ismertettem (Ethnogr. 1913. 104—114.), több félnépinek tetsző szöveget azért közöltem, hogy a kutatók lappangó irodalmi forrásaikat megtalálhassák és az esetleges népi alakítás mértékét is megállapíthassák. Dr. Fabó Bertalan volt az első, aki népdaltörténeti jegyzetei alapján közölte velem, hogy az 56. sz. „*Ének a' Tántzról*“ Nagy János szanyi (rábaközi) plébánosnak 1790-ben Győrött kiadott „*Nyájás Múza*“ című kötetében látott először napvilágot. Mivel e kötetben még négy ilyen kétes szöveg található meg, röviden jelzem, hogy a tartalom három részre oszlik: Pásztor Énekek. Révai után; Gúnyoló Versek.

Rabner után; Gúnyoló, s más Vig Énekek. Az utolsó csoportra mondják a Bémutató Versek, hogy „saját szüleményim“. A nép nyelvét és eszejárását ismerő túlადunai szerzőnek valóban nem kicsinyelhető sikere az, hogy említett énekét a tánczról nemcsak a váci gyűjtemény közölte névtelenül, hanem Erdélyi II. köt. 218. l. és (két első versszakát tévedésből még egyszer) III. köt. 78. l. is szerepelteti népdal gyanánt. Nagy Jánosnak még két ilyen népinek tekintett szerzeménye van. Az egyik a XXIV. Ének: „Pápa városát ditsérő bakonyi leány“ (241. l.), mely azonos a váci gyűjtemény 13. sz. „Bakonyi leány“ című versével, ez pedig Erdélyi I. köt. 391. l. címnélküli közlemény. A másik a XXIII. Ének: „A' straszburgi úntznak notájára“ (239. l.), mely ugyane címen meg van a váci gyűjteményben (14. sz.) s cím nélkül Erdélyinél III. köt. 163. l. Van a váci gyűjteménynek még két darabja, a mely Erdélyinél már nem található meg. Én egész terjedelmükben lenyomattam s most kiderül, hogy ezek is Nagy János szerzeményei. Az egyiket „Farsangi Ének“ címen a váci gyűjtemény 6. sz. alatt közölte, holott ez a Nyájas Múza 245. lapján is megtalálható e címen: XXVI. Ének: A' fársángról. A váci gyűjtemény 23. sz. „A' kesergő Tzigány“-a viszont azonos a Nyájas Múza ugyanilyen című XXV. Ének-ével. S. Gy.

*

Beöthy Zsolt: *Ferencz József királyunk emlékezete.* A budapesti Tudomány-Egyetem f. évi december 9-én tartott gyászülésén Beöthy Zsolt prorektor mondott remek emlékbeszédet. Idézzük belőle azt a részt, a mely az elhunyt királyt példátlan szeretettel szerepeltető katonadalok szelleméről szól:

„Ezredéves ünnepünkön megújult már körülötte „a régi szívnek lángolása, a régi szónak harsogása“ is, melynek emléke a pesti vármegyeház tanácsterméből kísérté. Ez a szeretet ő neki készen nyújtott abból a virágából is, melyből csak népünk szívének legkedvesebb királyaink szakíthattak. A magyar nép szívének legbelső, képzeletének és érzésének költői világába foglalta Ferencz József alakját. Katona-dalaink tele vannak nevével, reá vonatkozásokkal. Vidám mosolyukkal őt keresik föl, bajaikat neki panaszolják, lelkesedésükkel őt övezik, áhítatukkal feléje tekintenek. Alakja két igaz és jellemző vonásával érkezett a naiv képzeletbe: keménységével, melyet a sors meg nem törhetett és jóságával, melyet a csalódások el nem nyomhattak. Ehhez a két vonáshoz képest két alakban is látjuk: a regrutáiban, ki a többivel egy nyomorúság kenyerét eszi, azután minden katonájának szerető, gondviselő édesatyjában. A tiszta szívvel fogadkozó, áldozatkész áhítat, melylyel erre az ősz atyjokra néznek, csak olyan meleg fényességet áraszt rá, mint a tréfálkozó nóták; hisz ezek mind a közelség, a szív közelségének érzéséből fakadnak s ennél lehet-e fejedelemnek igazibb dicsősége és őszintébb tisztességtétele. Úgy érzem, hogy a magyar népleleknek ezekben az együgyű hangjaiban a legmélyebb és legigazibb zsolozsmák zengik körül boldogult királyunk koporsóját.“

A beszéd egész terjedelmében a Budapesti Szemle jövő évi első füzetében fog megjelenni.

*

Ő Felsége és Ő Fensége. Előző füzetünk első közleményébe, Sebestyén Gyula alelnökünk gyászbeszédébe a több oldalú korrigálás néhány értelemzavaró

hibát csusztatott be. Elhunyt királyunk *Ő Filsége* kapott tévedésből *Fenség* címet. E tévedést az idézte elő, hogy a beszédben „néhai tudós védnökünk, József Főherczeg *Ő Fensége*“ cs. és kir. főherczegi czime is előfordul. A korrektor tehát a czimeket egységesítette és tévedett.

*

Felvilágosítás. Folyóiratunk előző füzetének egyik szigorú állítására vonatkozólag a következő felvilágosító sorokat kaptuk:

Mélyen tisztelt Szerkesztőség!

Nagyon bánt, hogy az „Ethnographia“ 1916. évi 4—5. száma 223. oldalán, saját hibámon kívül kipellengérezett engem *Kodály* Zoltán úr, a „nóta-annektálás“ szövegét borítva rám. Eppen azért igen kérem, kegyeskedjék megengedni, hogy b. folyóiratában kijelenthessem, hogy egyáltalán nem szoktam más tollaival ékeskedni s nem kívántam a nóta-annektálás divatjának hódolni ez alkalommal sem.

A dolog a „Szent Karácsony“ nagyérdemű szerkesztőinek félreértéséből keletkezett, a kik tudják, hogy szenvedélyes énekgyűjtő vagyok s mint ilyen felszólítottak, hogy néhány karácsonyi éneket küldjek be nekik. Igaz, hogy a beküldött darabok közt volt néhány saját szerzeményű is s mint ilyenek nevémmel megjelölve. Azonban a szóban forgó: „Örömet hirdetek nektek . . .“ kezdetű ének nem viselte az én nevemet a kézíraton. Hiszen ez az ének közismert a Nagy-Alföldön és én feltételeztem, hogy *Luspay* szerkesztő úr is ismeri azt; azért még azt sem tartottam szükségesnek megjegyezni a kézíraton, hogy „a nép-, vagy a kántorok ajkáról“, mint a hogy ez különben szokásos. De „szerzőnek“ tettek a t. szerkesztő urak nem csak engem, hanem többeket is, így akarattuk és tudtuk nélkül. Így pl. „A néma csendes éjszakában . . .“ kezdetű karácsonyi ének is közismert az alföldi kántorok ajkán; ki volt a szerzője az édeskés dallamnak, senki sem tudja; a „Szent Karácsony“ azonban *Csomák Elemért* a valószínű beküldőt szerepelteti, mint szerzőt. Ez a „szerző“ is csak úgy, mint jőmagam, csak akkor tudhatta meg a tévedést, mikor a kész, nyomtatott mű kezéhez jutott, s már nem lehetett a dolgon változtatni.

Tornaújfalú, 1917. jan. 15.

Kiváló tisztelettel:

Látkay Menyhért s. k.
rk. kántortanító.

NÉPRAJZI HIREK.

A Turáni Társaságból lett Magyar Keleti Kultúrközpont. A tudomány csendes munkásai már a világháború kezdetén fölismerték azokat a feladatokat, a melyeket a viszonyok várható változásai után egyes tudományágak lesznek hivatva teljesíteni. E feladatok közt leghatalmasabb arányokban a földrajzi, néprajzi és nyelvi megismerés égető szüksége bontakozott ki. A néprajzi, néplélektani eligazodás a nemzeti és a nemzetközi élet ama magasságaiban vált szükségletté, a hova a tudományágak törekvéseinek szálai csak a legkritkább esetben értek fel. A Magyar Nemzeti Múzeumnak a háború alatt külön néplélektani osztálya lett, a fennmaradás nehézségeivel küzdő Turáni Társaság pedig erőtől, duzzadó, hatalmas Magyar Keleti Kultúrközponttá alakult át. Az összes turáni, vagy urál-altáji népek tanulmányozását és egy kultúr-körbe való kapcsolását célzó nagy tudományos és társadalmi szövetség elnökké megválasztotta gróf *Széchenyi* Bélát, társelnökké: *Berzeviczy* Albertet, *Cholnoky* Jenőt, báró *Kazy* Józsefet, gróf *Klebsberg* Kunót, *Lóczy* Lajost, *Thallóczy* Lajost és *Vargha* Gyulát; alelnökké: gróf *Bánffy* Miklóst, *Csánki* Dezsőt, *Déchy* Mórt, *Erdődi* Bélát, gróf *Esterházy* Móriczot, *Goldziher* Ignácot, *Havass* Rezsőt, *Hegedüs* Lorándot, *Paikert* Alajost, *Pekár* Gyulát, gróf *Teleky* Pált és báró *Vojnits* Sándort. Külön megválasztott egy elnöki tanács, munkabizottság és pénzügyi bizottság. Szerveztetett továbbá nyolcz szakosztály: 1. a folyóirat- és könyvkiadó szakosztály; 2. a föld- és természettudományi szak-

osztály; 3. az oktatás- és nevelésügyi szakosztály; 4. a nyelvészeti és néprajzi szakosztály; 5. a történelmi és régészeti szakosztály; 6. a művészeti szakosztály; 7. a propaganda-szakosztály; 8. a közművelődési szakosztály. Bennünket a néprajzi részen a 4. szakosztály érdekel, a melynek elnöke *Pekár Gyula*, alelnöke *Sebestyén Gyula* és *Pröhle Vilmos*, jegyzője *Bartucz Lajos*, tagjai pedig *Barátosi Balogh Benedek*, *Eródi Béla*, *Goldziher Ignác*, *Gombocz Zoltán*, *Györffy István*, *Kúnos Ignác*, *Lenhossik Mihály*, *Mészáros Gyula*, *Munkácsi Bernát*, *Németh Gyula*, *Paikert Alajos*, *Strausz Adolf*, *Szegedy Rezső*, *Vikár Béla* és *Vincze Frigyes*. Végül megemlítjük, hogy az 1. szakosztály az új év elején már megindítja „Turán” című havi folyóiratát, melynek szerkesztője *Vikár Béla* lesz.

A M. K. K. alapszabályaiból tájékoztatás végett közöljük a következőket: *II. Cél:* „A Magyar Keleti Kulturközpont (Turáni Társaság) célja a velünk rokon turáni népek tudományával, történetével, irodalmával, művészetével foglalkozni, ezeket ismertetni és a magyar érdekekkel összhangba hozni. A M. K. K. (T. T.) altruisztikus irányú. Működéséből kizárja a politikát, a vallási és felekezeti kérdéseket. Tevékenysége elsősorban tudományos és oktatásügyi. *III. Eszközök:* A M. K. K. (T. T.) céljait a következő eszközökkel kívánja elérni: 1. Felolvasások. 2. Tanulmányutak. 3. Tudományos expedíciók. 4. Ösztöndíjak. 5. Múzeum. 6. Könyvtár. 7. Folyóirat. 8. Évkönyv. 9. Kiadványok. 10. Egyéb szükséges intézkedések, főként a rokon turáni ifjak Magyarországon való neveltetése által. *IV. Székhely:* Budapest. *VII. Tagok:* A M. K. K. (T. T.) tagja csak oly feddhetlen jellemű egyén lehet, ki a Központot vezető eszméktől áthatva, azokért működni képes és kész. A M. K. K. (T. T.)-nak négyféle tagja van: 1. *A rendes tagok.* A r. t.-ot a munkabizottság előterjesztésére az elnöki tanács választja. Sorukból alakulnak a szakosztályok és bizottságok; azoknak a szakosztályoknak rendes kiadványait, melyekben működnek, ingyen kapják. 2. *A pártolói tagokat* két rendes tag ajánlatára az elnöki tanács választja. 12 kor. tagdíjat fizetnek. 3. *Alapító tagok* azok, kik a M. K. K. (T. T.) céljaira legalább 300 koronát adományoznak. Jogi személyek alapító tagsági díja 500 K. Az alapító tagokat a munkabizottság előterjesztésére az elnöki tanács választja. 4. *Tiszteletbeli tagok* a munkabizottság ajánlatára megválasztott külföldi tagok, a kiknek megválasztása jóváhagyás végett a m. kir. belügyminiszter úrhoz felterjesztendő“.

*

Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet néprajz nélkül.

A most dúló világháború ez újabb értékes eredményének szervezeti szabályzata az intézet célját ekként jelöli meg: „A konstantinápolyi magyar tudományos intézet állami intézmény, a melynek az a célja, hogy az egyetemes történelemmel, főleg a bizánczi-magyar és a török-magyar érintkezések kutatásával, a classica és keresztény archaeológiával, Bizancz és az Iszlám művészetének történetével, végül a keleti, elsősorban török-magyar összehasonlító nyelvészettel foglalkozó szak tudósoknak kutatásaik helyszíni folytatására módot adjon, ezzel az említett tudomány-
szakok hathatósabb fejlesztését intézményesen biztosítsa s egyszersmind a hazai tudományosságnak a török szellemi élettel való kapcsolatát erősítse. Az intézet a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozik.“

E nagyjövőjű új intézményünkben a néprajz csodálatosképen egészen ki-maradt. Erős azonban a hitünk, hogy csak ideiglenesen. Mert a hol ma valamely népcsalád megismerésének keretein belül az összehasonlító nyelvészetnek szerep jut, ott a tudományok mai állása már komolyan megköveteli, hogy a néprajzi feladatok teljesítéséről se feledkezzünk meg. Állami intézményről lévén szó, csak arra utalunk, hogy ez a kész szervezet lesz hivatva a turáni néprajz muzeológiai részének lebonyolítására. Mert ez a rész egészen az államé, mert nem csak a fővárosi, hanem a nagyobb vidéki múzeumok révén is egészen az államra van utalva. Az állam például hatalmas arányú csereviszonyt kezdhet az ugyancsak most megvalósítandó konstantinápolyi néprajzi múzeummal. Ugyancsak az államnak volna módjában, hogy ezen intézetből kiindulólág olyan keleti expedíciókat szerveztessen, a melyekben nyelvészek, ethnographusok és archaeologusok volnának hivatva az állami gyűjtemények számára tanulmányaik kapcsán keleti kéziratokat, néprajzi és régészeti tárgyakat alkalmilag, tehát jutányosan beszerezni... És még ezer teendő, a mi elől ez a minden ízében rátermett keleti tudományos intézetünk bizonyára nem is fog kitérni.

*

A debreczeni Csokonai-Kör háborús népköltési pályázatának eredménye. A *Debreczeni Független Ujság* nov. 18-ki száma közli a Csokonai-Kör titkári jelentése alapján: „A pályázat fényes sikerrel járt, irodalmi becsű pályaművek érkeztek, a melyek között a Kör *Löfkovits Artur* nagylelkű adományából három díjat osztott ki. Az első díjat (400 K) *Szendrey Zsigmond* nagszalontai főgimn. tanár nyerte, a második (200 K) *Oláh Gábor*, a harmadikat (100 K) *Kádár Imre* karczag városi számvevő. A közönség a pályázati jelentésből nagy meglepéssel vette tudomásul, hogy a Csokonai-Kör a jutalmazott pályaművekből, főképp a *Szendrey Zsigmond* gyűjteményéből, egy háborús népköltési kötet fog kiadatni“.

*

Az 1917. évi rendes közgyűlés. Társaságunk az 1917. évi rendes évi közgyűlését márczius 28-án a M. Tud. Akadémia felolvasó termében tartja meg. már megállapított tárgysora szerint az elnöki megnyitó beszédet *dr. Sebestyén Gyula* alelnök tartja „Arany János és a hagyomány“ czímen. Utána *Tagányi Károly* tart felolvasást a hazai élő jogszokások gyűjtéséről, *Dr. Bán Aladár* főtitkár, *Kövecsesi Dancs Árpád* pénztáros, a számvizsgálók jelentése és a jövő évi számvizsgálók megválasztása után következik a *tiszttelölői karnak három évre történő megválasztása*. Ugyanekkor választják újra a fővárosi és vidéki választmány egybarmadát is. Végül következnek az indítványok, a melyeket az Elnökségnek (Budapest, Nemzeti Múzeum) két héttel korábban kell bejelenteni.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaság 1916. évi november hó 29-én, d. u. 6 órakor, a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében tartott *rendkívüli választmányi üléséről*.

Jelen voltak: *Sebestyén Gyula* dr. alelnök, *Bán Aladár* dr. főtitkár, *Madarassy László* dr. titkár, *Kövecsesi Dancs Árpád* pénztáros, *Herrmann Antal* dr. tiszteletbeli tag,

Bartucz Lajos dr., Erdélyi Lajos dr., Heller Bernát dr., Róheim Géza dr., Spitzer Mór, Szegedy Rezső dr., Trócsányi Zoltán dr., Versényi György dr. választmányi tagok.

Az ülésen elnökölt: *Sebestyén Gyula dr.* alelnök, a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy László dr.* titkár; a jegyzőkönyvet hitelesítették: *Herrmann Antal dr.* tiszteletbeli tag és *Versényi György dr.* választmányi tag.

Elnök bejelentette, hogy az ülés egyetlen tárgya *Ő császári és apostoli királyi Felségének, I. Ferencz Józsefnek 1916. évi november hó 21-én történt elhúnyta*. Ezután hosszabb beszédben méltatta az elhunyt uralkodó személyének varázsát a nép képzeletére, az uralkodócsalád közvetett és közvetlen befolyását a hazai hon- és népösmertető törekvésekre, mely a Magyar Néprajzi Társaság megalakulására is hatással volt. Indítványára, egyakarattal elhatározta a választmány: 1. hogy *Ő Felsége I. Ferencz József Apostoli Király* emlékét a Társaság jegyzőkönyvében megőrkítteti, 2. hogy a Társaság, *Ő Felsége I. Ferencz József Apostoli Király* elhúnyta alkalmából érzett fájalmát és részvétét, az országos gyász keretében, az elnökség útján, legmagasabb helyen, tolmácsoltatja. 3. hogy a Társaság, hivatalos folyóiratát, az Ethnographiát, az országos gyász tartama alatt, gyászkeretben adja ki. *Herrmann Antal dr.* tiszteletbeli tag indítványára elhatározta még a választmány, hogy *Sebestyén Gyula dr.* alelnöknek, az elhangzott gyászbeszédért, köszönetet mond, a gyászbeszédet, egész terjedelmében, kinyomatja s az elnökség útján, legmagasabb helyre eljuttatja.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi november hó 29-én, d. u. 6 és fél órakor a Magyar Tudományos Akadémia tanácskozótermében tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Sebestyén Gyula dr.* alelnök, *Bán Aladár dr.* főtitkár, *Madarassy László dr.* titkár, *Kövecsesi Dancs Árpád* pénztáros, *Herrmann Antal dr.* tiszteletbeli tag, *Bartucz Lajos dr., Erdélyi Lajos dr., Heller Bernát dr., Róheim Géza dr., Spitzer Mór, Szegedy Rezső dr., Trócsányi Zoltán dr., Versényi György dr.* választmányi tagok.

Az ülésen elnökölt: *Sebestyén Gyula dr.* alelnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy László dr.* titkár; a jegyzőkönyvet hitelesítették: *Erdélyi Lajos dr.* és *Spitzer Mór* választmányi tagok.

Elnök, napirend előtt, a választmány őszinte részvétét tolmácsolta a jelenlévő *Herrmann Antal dr.* tiszteletbeli tag előtt, abból a szomorú alkalomból, hogy *Herrmann* édesanyja és nővére, a közelmúltban, Brassóban, a városnak román megszállás alól való fölszabadításakor, a harcok áldozataivá lettek. — *Főtitkár* jelentette, hogy a mai napra hirdetett nyilvános fölolvasóülés, az országos gyász miatt elmaradt; a nyilvános fölolvasóülés helyett *renklküüli ülésre* jött össze a választmány, melynek *egyetlen tárgya ő császári és apostoli királyi Felségének I. Ferencz Józsefnek elhúnyta volt*. Evvel kapcsolatban jelentette, hogy részben az országos gyász, részben a küszöbön lévő koronázás miatt ez évben a társaság több ülést nem tart. — *Elnök* kérésére és tekintettel arra a körülményre, hogy a jelen ülés utolsó volt a f. költségvetési évben, a választmány fölhatalmazta az elnökséget, hogy a rendes évi közgyűlésig, az eddigi költségvetés keretében, az utalványozásokat végezhesse. *Pénztáros* jelentette, hogy a pénzmaradvány, a) a kézi-pénztárban K 302.92, b) a m. kir. póstatakarékpenztárban K 2.684.84, összesen: K 2.987.76. Új rendes tagokul fölvétettek: *Schwartz Elemér dr.* tanár, *Előszállásról, Bán Aladár dr.* ajánlatára, *Bilák Izidor*, *Kocsérről* és a *Városi Múzeum, Pozsonyból*, mindkettő *Kövecsesi Dancs Árpád* ajánlatára.

Utalványczim : Magyar Néprajzi Társaság Budapest.

• 3019. cheque-számlájára. •

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára
(Városliget, Iparcsarnok)
rendezés miatt a nagyközönség számára

zárva.

Kutatóknak a gyűjtemény és a könyvtár nyitva van hétköznapon-
kint 9—1 óráig.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél
(Budapest, IV., Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*, Bolgár néphit. Ára 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*, Rovás és rovásírás. Ára 15 „

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát*, A magyar népies halászat műnyelve.
2. szám: *Istvánffy Gyula*, Palócz néprajzi tanulmányok. (Elfogyott.)
3. szám: *Nagy Géza*, A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György*, Vadrózsapör.
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel*, Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József*, Tárgyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János*, Ujabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara és választmánya.

Elnök :

Szalay Imre báró
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemz. Múzeum.)

Főtitkár :

Bán Aladár dr.
(I., Bercsényi-uteza 5.)

Titkár :

Madarassy László dr.
(M. Nemz. Múzeum.)

Pénztáros :

Kövecsesi Danes Árpád
(II., Margit-körút 64/b.)

Ellenőr :

Máder Béla
(Országház-tér 11.)

Könyvtáros :

Schmidt Tibolt dr.
(N. Múzeum Néprajzi Osztálya, VII., Iparearnok.)

a) Fővárosi választmányi tagok :

Alexics György dr.	Heller Bernát dr.	Szendrei János dr.
Balásy Dénes	Huszka József	Szily Kálmán dr.
Barátosi Balogh Benedek	Jancsó Benedek dr.	Szinnyei József dr.
Bartók Béla	Kodály Zoltán	Sztankó Béla
5 Bartucz Lajos dr.	20 Lambrecht Kálmán dr.	35 Sztripszky Hiador dr.
Bátky Zsigmond dr.	Lenhossek Mihály dr.	Tagányi Károly
Binder Jenő	Mahler Ede dr.	Thirring Gusztáv dr.
Czakó Elemér dr.	Melich János dr.	Tolnai Vilmos dr.
Erdélyi Lajos dr.	Mészáros Gyula dr.	Trócsányi Zoltán dr.
10 Ernyey József	25 Nyáry Albert báró dr.	40 Varjú Elemér
Fabó Bertalan dr.	Róheim Géza dr.	Versényi György dr.
Gagyi Jenő	Semayer Vilibáld dr.	Vikár Béla
Giesswein Sándor dr.	Solymossy Sándor dr.	Zsilinszky Mihály
Goldziher Ignác dr.	Strausz Adolf	
15 Györffy István dr.	30 Szegedy Rezső dr.	

b) Vidéki választmányi tagok :

Almásy György dr., Borostyánkő	Kárpáti Kelemen. Székesfehérvár
Barabás Samu, Papolcz	Lehoczky Tivadar, Munkács
Baróti Lajos dr., Almádi	Moldován Gergely dr., Kolozsvár
Berze Nagy János Csíkszereda	Pap Károly dr., Debreczen
5 Darnay Kálmán, Sümeg	20 Pápay József, Debreczen
Erdélyi Pál dr., Kolozsvár	Pósta Béla dr., Kolozsvár
Gálos Rezső dr., Temesvár	Schweiger Lázár dr., Eger
Gárdonyi Géza, Eger	Cs. Sebestyén Károly, Szeged
Gombocz Zoltán dr., Kolozsvár	Spitzer Mór, Pozsony-Széleskút
10 Gönczi Ferencz, Kaposvár	25 Somssich Géza gróf, Kopaszhegy
Harsányi István, Sárospatak	Szendrey Zsigmond, Nagyszalonta
Istvánffy Gyula, Miskolcz	Szilády Zoltán dr., Nagyenyed
Karl Lajos dr., Kolozsvár.	Tömörkény István, Szeged
Karácsonyi János dr., Nagy-Várad	Zolnai Gyula dr., Kolozsvár
15 Kálmány Lajos, Szeged	30 Zoltai Lajos, Debreczen.